

SIGILLVM ACADEMIAE HARVARDIANAE IN NOV ANG
CHRISTO ET ECCLESIAE
VE RI TAS

J. Henry Thayer.

CALVINI
COMMENTARIUS
IN
PSALMOS.

Jean

~~IOANNIS~~ CALVINI

IN

LIBRUM PSALMORUM COMMENTARIUS.

AD EDITIONEM AMSTELODAMENSEM

ACCURATISSIME EXSCRIBI CURAVIT

A. THOLUCK.

PARS II.

BEROLINI,
APUD GUSTAVUM EICHLER.
MDCCCXXXVI.

LONDINI APUD BLACK ET ARMSTRONG.

[illegible] of

Prof. J. H. Th[illegible]

Sept. 20, 19[illegible].

(977)

PSALMUS LXXIII.

ARGUMENTUM. Initio David, vel quisquis sit auctor, quasi repugnante carnis suae sensu, Dei iustitiam et bonitatem praedicat. Deinde fatetur, quum impios videret opibus florere, et suaviter deliciari, contumeliose etiam Deo illudere, et inhumaniter vexare bonos et simplices: quo autem quisque integritatem maiore studio coleret, eo pluribus incommodis gravari: imo omnes Dei filios sub curis et doloribus quasi macie tabescere: Deum vero, quasi in coelis otiosus desideat, rebus tam confusis non mederi: se graviter fuisse perculsum, ut prope curam religionis et Dei timorem abiiceret. Tertio stultitiam suam coarguit, quod ex praesenti rerum statu perperam festinaverit iudicium ferre: et tolerantia opus esse docet, ne fides in perturbationibus labascat. Tandem concludit, si quis arcanae Dei providentiae suos progressus concedat, in ipso fine clarum fore discrimen unde appareat neque iustos suo praemio fraudari, neque impios effugere iudicis manum.

Psalmus Asaph. 1. Atqui bonus Israëli Deus rectis corde.
2. Quantum ad me, propemodum fluxerunt pedes mei, quasi
effusi sunt gressus mei: 3. Quia aemulatus sum in stultis,
pacem impiorum videns.

De Psalmi auctore non anxie disputo, quanquam mihi verisimile est, quia eius canendi provincia mandata fuerit ipsi Asaph, nomen eius poni, praeterito Davidis nomine, sicuti res per se notae saepe taceri solent. Porro quam utilis sit nobis huius doctrinae meditatio, ex Prophetae exemplo colligere promptum est, qui tametsi non vulgari modo exercitatus erat in vera pietate, vix tamen se retinuit in hac tam lubrica vacillatione: imo antequam ad sanam mentem rediret, ad brutum fere stuporem, collapsum se fuisse fatetur. Nos vero quam tenuiter gustaverimus Dei providentiam, experientia demonstrat. Fatemur omnes mundum divinitus regi: sed si cordibus nostris id vere esset infixum, longe alia esset fidei nostrae constantia ad superandas res adversas. Nunc quum minima quaeque occasio excutiat nobis hanc notitiam, apparet nondum serio et vere nos fuisse persuasos. Adhaec innumeris artificiis tenebras nobis obducit Satan: et in confusis mundi rebus tantum est caliginis, ut difficile sit statuere, Deo curae esse terram. Triumphos suos ut plurimum agunt impii: et quum data opera Dei ultionem provocent, impune videntur illudere dum illis parcit. Boni et sim-

plices inopia confecti, multis incommodis oppressi, vexati multis iniuriis, operti ignominia et probro, gemunt et suspirant: quo magis student prodesse omnibus, eo maiore licentia eorum tolerantia abuti improbi audent. Quem non sollicitet impia cogitatio, mundum fortuito volvi? Certe mentes infidelium penitus occupat, quas Deus non illustrat suo Spiritu, ut ad aeternam vitam se attollant: ideo dicit Solomo repleri corda hominum impietate, et Dei contemptu, quia promiscue omnia eveniunt bonis et malis: quia scilicet res inordinatas non esse sub Dei manu existimant. Scimus quosdam fuisse ex philosophis qui Dei providentiam assererent, sed usus docuit adhuc non fuisse serio persuasos, ut rebus praeter animi sententiam cadentibus, quod professi erant, aperte sint detestati. Cuius rei memorabile habemus in Bruto exemplum: nihil potest fingi animosius illo homine, et omnes eius aequales confessi sunt, cordatissimum esse hominem: atque, ut homo Stoicus, virtutem et providentiam Dei magnifice praedicabat: victus tamen ab Antonio, exclamat, quicquid de virtute credidit, esse meras nugas: et studium recte vivendi lusorium esse, quia fortuna dominetur in rebus humanis. Ita vir ille heroici pectoris, et qui speculum erat mirae constantiae, virtuti renuntians, et sub eius nomine Deo maledicens, turpiter evanuit. Ita omnium impiorum iudicia huc et illuc convertunt varii eventus. Et quomodo tam validis et violentis machinis resisterent profani homines, qui Dei Spiritu non sunt regeniti: quum singulari coelestis gratiae subsidio opus sit, ne praevaleat eadem tentatio in cordibus piorum, et contingat etiam ipsos interdum concussos labascere: sicuti David nunc fatetur se parum abfuisse a lapsu? Sed nunc ad verba descendo.

1. *Atqui bonus.* Adverbium אך quo utitur, non affirmat simpliciter hoc loco, sed adversative capitur pro veruntamen. Quod autem abruptum facit exordium, notare operae pretium est: antequam in hanc vocem erumperet David, inter dubias et pugnantes sententias aestuasse. Nam ut strenuus athleta, seipsum exercuerat in pugnis difficillimis: postquam vero diu multumque sudavit, discussis impiis imaginationibus, constituit Deum tamen servis suis esse propitium, et salutis eorum fidum esse custodem. Ita subest antithesis inter pravas imaginationes quas suggesserat Satan, et hoc verae pietatis testimonium quo nunc se confirmat: acsi malediceret carnis suae sensui qui dubitationem admiserat de providentia Dei. Nunc tenemus quam emphatica sit exclamatio: quia non adscendit David suggestum, ut disputet philosophico more, et concinno artificio sermonem contexat: sed quasi ex inferis emergeret, pleno spiritu iactare quam adeptus erat victoriam. Nam ut suo exemplo doceat quam arduum sit certamen, viscera sua quodammodo profert in medium, et plus aliquid vult intelligi quam verbis exprimat. Summa est, quamvis in speciem negligat Deus suos cultores, favore tamen suo eos semper complecti, nam specialiter Dei providentiam celebrat in regendis fidelibus: ut sciant non modo cum aliis creaturis divinitus se gubernari, sed Deum in eorum salutem peculiari cura attendere, non secus ac paterfamilias sollicite curat suos domesticos. Tametsi ergo totum orbem mederetur, Ecclesiam tamen suam, quam tuendam suscepit, propiore intuitu dignatur. Haec ratio est cur Pro-

pheta *Israëlem* nominet: atque etiam protinus hoc nomen restringat ad *rectos corde:* in quo est correctionis species. Multi enim qui superbe obtendunt Israëlis nomen, acsi praecipua essent Ecclesiae membra, Ismaëlitae sunt ac Edomitae. David ergo expungere volens e catalogo piorum degeneres Abrahae filios, neminem agnoscit in Israële nisi purum et integrum Dei cultorem: acsi diceret, Quum Deum praedico Israëli suo bonum esse, non de omnibus intelligo, qui externa tantum professione contenti, fallacem titulum prae se ferunt: sed de spiritualibus Abrahae filiis, qui se puro cordis affectu Deo consecrant. Quod exponunt quidam, *Deum Israëli*, hoc est electo populo, *bonum esse:* deinde etiam alienigenis, qui modo veram rectitudinem colunt: frigidum est ac coactum. Teneamus ergo quod dixi, nam David bonitatem Dei erga electum populum et Ecclesiam commendans, rescindere multos hypocritas coactus fuit qui desciverant a Dei cultu: ideoque paterno Dei favore erant indigni. Ceterum his Prophetae verbis respondet Christi dictum Ioan. 1, 47. Hic est verus Israëlita in quo dolus non est. Nam quia apud Iudaeos, instincto Dei timore, sola fere manualis restabat circumcisio, Christus legitimos Abrahae filios a fucatis hac nota discernit, quod dolo puri sint ac vacui. Et certe in Dei cultu primas partes obtinet interior cordis sinceritas.

2. *Quantum ad me.* Ad verbum est, Et ego: quod emphatice legi debet: quia intelligit David, tentationes istas quae in Deum sunt contumeliosae, fidemque obruunt, non accidere tantum plebeiis hominibus, vel qui leviter tantum aliquo pietatis gustu praediti sunt: sed sibi quoque fuisse communes, qui prae aliis in Dei schola proficere debuerat. Se igitur in exemplum proponens, eo magis excitare nos voluit et stimulare ad sollicitum cavendi studium. Etsi autem non succubuit, se tamen parum a lapsu abfuisse dicens, admonet, omnibus instare cadendi periculum, nisi eos forti manu Deus retineat. Postea explicat ipsam tentationis speciem, quod scilicet impios ex praesenti fortuna felices aestimans, invidia tactus fuerit. Gravis et noxia tentatio, ubi non modo tacite cum Deo litigamus, quod res in ordinem non componat, sed etiam habenas nobis laxamus ad peccandi audaciam, dum nobis videmur id impune facturi. Celebre est illud Donysii minoris dicterium, quum spoliato templo prosperam navigationem haberet, Videtisne deos, inquit, favere sacrilegis? Ita eorum prosperitas peccandi est illecebra: quia fingimus Deo placere quibus tam suaviter indulget. Sic Davidem pupugit prospera illorum conditio, acsi nihil melius foret quam se adiungere socium. Impios vero, *stultos* vocans, vel insanos, non intelligit inscitia vel errore peccare, sed eorum vesaniam timori Dei opponit, qui est caput sapientiae. Quamlibet enim astuti sint impii, quia tamen principium recti iudicii non tenent, ad Dei arbitrium formandam esse vitam nostram, in sua caecitate insaniunt.

4. Quia non sunt ligamina ad mortem ipsorum, et pingue robur eorum: 5. In labore hominis non sunt, et cum homine non flagellantur. 6. Propterea circumdat instar torquis eos superbia, operuit eos amictus violentiae. 7. Egressus est

prae pinguedine oculus eorum, transierunt cogitationes cordis. 8. Diffluunt, et loquuntur in malitia rapinam, e sublimi loquuntur. 9. Posuerunt in coelum os suum, et lingua eorum perambulat in terra.

4. *Quia non sunt ligamina.* Describit impiorum commoditates, quae totidem sunt ad labefactandam piorum fidem machinae. Et a prospera quidem valetudine incipit, quod vegeti sint ac robusti, nec aegre per continuos languores spiritum trahant. Quidam *ligamina ad mortem* accipiunt pro remoris, acsi dixisset eos repente mori in temporis articulo: neque luctari cum doloribus, sicut etiam in libro Iob 21, 13. terrena censetur felicitas, ubi se oblectaverunt profani in suis lautitiis, in puncto ad sepulcrum descendere. Et Iulius Caesar, pridie quam occideretur, sibi εὐθανασίαν videri dixit, subito et ex inopinato mori. Ergo secundum illos interpretes conqueritur David sine molestiis et aegritudine impios facili et aequabili cursu transire ad mortem. Sed eorum sententiae potius subscribo, qui coniunctim legunt haec duo membra, pingue esse robur eorum, et non esse ligamina ad mortem, eo quod non trahantur ad mortem quasi captivi. Nam quia morbi vires nostras prosternunt, totidem sunt mortis nuntii, qui nos fragilitatis nostrae admonent. Ideo non frustra comparantur vinculis, quibus nos Deus ad iugum suum adstringit, ne vigor et robur ad petulantiam nos incitent. Secundo loco dicit impios laeta quiete frui, et quasi privilegio quodam immunes esse a miseriis, quibus obnoxium est totum genus humanum. Quanquam enim ipsos quoque involvunt communiter cum nobis afflictiones, et sua in eos iudicia saepe Deus exercet: Deus tamen consulto nonnullos semper in theatro locat, examinandae fidei nostrae causa, in quibus apparet exemptio a miseriis qualis hic describitur. Haec autem gravis tentatio est, quum laboriosa sit et miseriis referta hominum vita, atque omnibus praescripta sit haec lex ac ratio vivendi, Gen. 3, 19. cernere Dei contemptores in suis deliciis quiescere, acsi e mundo in coelestem aliquem nidum sublati forent.

6. *Propterea circumdat.* Longius progreditur haec querimonia, quod Deus, quum ipsos videat sua humanitate indigne et scelerate abuti, eorum tamen ingratitudinem et contumaciam tolleret. Utitur autem similitudine vestitus, ut eos ostendat in maleficiis gloriari. Verbum ענק a torque deducitur. Itaque impios dicit sua audacia et furore non secus gloriari acsi splendide aureo torque ornati forent: violentiam illis esse pro amictu, quoniam in ea pulcerrimum decus esse existimant. Nam quod שית nonnulli vertunt Nates, a contextu nimis est remotum. Ego itaque non dubito quin David, postquam a capite vel collo incepit (nam verbum ענק etiam coronare significat) nunc uno verbo complecti voluerit totum vestitum. Summa autem est, excaecari impios sua felicitate, ut magis ac magis insolescant. Et apte superbiam priore loco statuit, deinde violentiam addit comitem. Unde enim fit ut rapiant ac praedentur undecunque impii, tantumque saevitiae exerceant, nisi quia pro nihilo ducunt omnes alios? quin potius sibi natum esse fingunt humanum genus. Ergo superbia omnis violentiae mater.

7. *Egressus est prae pinguedine.* Subiicit non esse mirum si ita petulanter ferociant impii, quum ipsa pinguedo et sagina fere eiiciat eorum oculos. Verbum Egredi, quidam ita accipiunt, acsi oculi suffocati evanescerent e suo loco. Sed quia pinguedo facit ut promineant oculi, proprium sensum retinere malo. Quanquam sciendum est non de forma corporis loqui Davidem, sed metaphorice exprimere fastum quo inflantur impii ob nimiam saturitatem. Nam ita se ingurgitant in suam abundantiam, ut arrogantia deinde crepent. Bifariam etiam exponitur posterius membrum. Quidam per verbum עבר effrenem audaciam notari putant, quia se non contineant impii intra communem modum, sed erraticis suis consultationibus nubes transscendant: sicuti saepe agitant quomodo occupare possint totum mundum: imo vellent sibi creari alios mundos: denique, ut sunt insatiabiles, vaga et effreni cupiditate transvolant coelum et terram. Atque hic sensus non male quadraret, stultas eorum cogitationes nullo modo temperari, nullisque finibus cohiberi. Sed altera quoque interpretatio optime quadrat, prosperos eorum successus superare quicquid animo concipiunt. Et certe videmus quosdam plus adipisci quam optarint, acsi ipsis dormientibus fortuna in eorum gratiam retia tenderet: sicuti lepide hac forma pinxerunt Demetrium regem, qui tot urbibus potitus erat, homo alioqui neque industrius, neque vigilans, neque magni consilii. Si ita accipere libeat, exegetice additum erit hoc membrum ad pinguedinem (cuius ante meminit) definiendam, quod scilicet Deus supra vota et cogitationes, bonorum omnium copiam illis ingerat.

8. *Diffluunt.* Quidam verbum ימיקו transitive accipiunt: sed quia grammatica ratio neutralem quoque sensum admittit, elegi quod contextui erat aptius: quod scilicet homines se esse obliti, et dissoluta audacia pudorem omnem calcantes, suam improbitatem non dissimulent: imo palam glorientur de suis rapinis. Et certe videmus, impios, ubi aliquamdiu votorum suorum fuerunt compotes, exuere omnem verecundiam, nec captare latebras ad peccandum, sed pleno ore suam turpitudinem efflare: Quid? an non possum te spoliare omnibus fortunis, atque etiam iugulare? Possunt quidem hoc latrones: sed metu se occultant. Gigantes autem isti, vel Cyclopes, de quibus loquitur David, non modo se exleges esse fingunt, sed immemores suae infirmitatis intemperanter despumant acsi nullum esset recti et iniqui discrimen. Quod si tamen magis arrideat diversa interpretatio, mihi etiam non displicet, impios scilicet oppressiones suas iactando, formidinem incutere simplicibus et quietis. Nam quum se videant expositos eorum libidini, fieri non potest quin tremant, et quasi liquefiant, ubi vident tantum ipsis licere. Quod dicit *loqui e sublimi,* tantundem valet ac suas contumelias evomere in omnium capita. Sicut enim despicere apud Latinos et καταβλέπειν apud Graecos dicuntur superbi homines, qui neminem recto adspectu dignantur: sic David ipsos e sublimi loquentes inducit: quia nullam sibi cum hominibus societatem esse putant. Proximo versu dicit tam in Deum quam in homines esse contumeliosos: quia nihil illis est arduum, sed suo arbitrio subiiciunt coelum et terram. Si quis ergo illis Dei potentiam obiiciat, audacter perrumpunt: ab hominibus nihil sibi difficultatis fore putant: ita nullis obstaculis cedit magniloqua eorum

lingua, quin totam terram perambulet. Quanquam autem videtur hyperbolica loquutio, si tamen expendimus quam effrenis sit eorum protervia, fatebimur Prophetam non aliud docere quam experientia demonstrat.

10. Propterea revertetur populus eius huc, et aquae pleni calicis exprimentur illis. 11. Et dicunt, Quomodo intelligit Deus? et an est scientia in Excelso? 12. Ecce isti impii, et tranquilli in seculo, coacervant divitias. 13. Certe frustra mundavi cor meum, et lavi quotidie manus meas: 14. Et fui flagellatus quotidie, et increpatio mea singulis matutinis.

10. *Propterea revertetur.* Varie hanc sententiam torquent interpretes: primo quia relativum sine antecedente ponitur, quidam indefinite accipiunt de impiis, acsi dictum esset, Impios semper revolvi ad istam cogitationem: et *populum* accipiunt de magna caterva, quia nemo impius signum tollit quin secum trahat multos comites. Putant ergo illi Prophetam dicere, turmatim multos confluere ad unumquemque impium. Deinde in ipsorum aulis contentos esse aquae potu: adeo illos fascinat perversa imaginatio. Atqui multo rectior est sensus, qui etiam maiori consensu receptus est, populum Dei reverti illuc. Nam quod הלום quidam accipiunt pro afflicto, coactum est. Nondum tamen satis constat quid Propheta velit. Quidam coniunctim legunt, Populum Dei huc reverti, ut plenos calices hauriat aquae moeroris. Ego vero versum hunc pendere arbitror ex superiori sermone, ut sensus sit, multos qui habiti fuerant in Dei populo, abripi hac tentatione, ac naufragio etiam absorberi. Neque enim videtur de electis loqui, sed tantum notare larvatos Israëlitas, qui locum in Ecclesia occupant. Hos ergo dicit in exitium demergi, quia stulta aemulatione decepti, Deo et pietati valedicunt. Quanquam poterit etiam commode hoc referri ad electos, quorum permultos adeo impetuose exagitat ista tentatio ut se convertant ad obliquos errores: non quod sceleribus se addicant, sed quia non persistunt in firmo gradu. Sensus ergo erit, non modo profanum vulgus, sed fideles ipsos, quibus propositum est Deum colere, impelli ad illicitam aemulationem. Quod postea sequitur, *aquas pleno calice illis exprimi*, videtur esse causae redditio, quia eos torquet moestitia dum nullus apparet pietatis fructus. Nam aquis saturari, translatitie positum est pro haurire immodicos dolores.

11. *Et dicunt.* Quod tradunt quidam interpretes Prophetam redire ad impios, et referre eorum ludibria et blasphemias, quibus se ad peccandum instigant, mihi non probatur. Potius enim explicat David quod proximo versu dixerat, fideles ad impia commenta delabi, ubi caduca impiorum felicitas oculos ipsis perstringit: nempe quia disputant sitne in Deo scientia. Quantum ad profanos homines spectat, nimis inter eos vulgaris est haec insania. Est quidem hoc carmen Ovidii, Sollicitor nullos esse putare deos: sed quia scimus a Poëtis exprimi communes hominum sensus, professus est quasi in populi persona, simulatque aliquid adversi contigit, effluere om-

nem Dei notitiam. Neque tantum ambigunt sitne Deus, sed cum eo disceptant ac iurgantur. Quid enim sibi vult illa vox, Nec Saturnius haec oculis pater adspicit aequis, nisi quod Iovi suo iniustitiam exprobrat mulier quae ex animi sententia non tractatur? Ergo hoc inter incredulos nimis vulgare ac tritum, negare mundum curae esse Deo. Sed hic refert David, ipsos quoque fideles vacillare, non quod prorumpant in istam blasphemiam, sed quia non possunt statim se cohibere ubi cessare videtur Deus in suo officio. Nota est illa expostulatio Ieremiae 12, 1. Iustus es Domine, et recta iudicia tua: interim venit in mentem litigare tecum, quod via impiorum prosperetur. Hinc apparet quomodo pias quoque mentes pungat dubitatio de providentia Dei: sed tamen non penitus vulneret: quia praefatur Ieremias, Frenum hoc modo sibi iniiciens. Neque tamen semper ita mature praeoccupant Satanae insidias, quin dubitando inquirant quomodo fieri possit ut Deus, si mundum respicit, rebus tam inordinatis non succurrat. Eorum qui impie contra Deum blaterant, eius providentiam negando, sunt duo genera. Quidam enim palam evomunt suas blasphemias, quod Deus otio suo et deliciis contentus, fortunae omne imperium permittat. Alii, quamvis taciti intus sorbeant suas cogitationes, fremunt tamen nihilo minus, et Deum iniustitiae vel torporis accusant, quod conniveat ad scelera, pios negligat, sinatque omnia dissipari ac pessum ire: pii autem, antequam pravae istae et nefandae cogitationes penetrent in eorum animos, sese exonerant in Dei sinum: neque aliud petunt quam acquiescere in arcanis eius iudiciis, quorum ratio ipsos fugit. Sensus ergo huius loci est, non modo impios, quum vident res in mundo turbulentas, fortunae dare caecum imperium: sed ipsos quoque fideles concuti, ut ambigant de providentia Dei: et mirabiliter retineri Dei manu, ne in hac abysso prorsus mergantur.

12. *Ecce isti.* Quasi per hypotyposin demonstrat qualis fuerit ista aemulatio quae eius animum prope labefactavit, Ecce quum isti scelerati sint homines, quiescunt tamen beati in suis deliciis, et potentia eminent, neque id ad paucos dies, sed diuturno et quasi perpetuo cursu. Quid autem minus consentaneum, quam liberaliter a Deo tractari quorum apud homines infamis est ac detestabilis improbitas? עולם perperam hic pro mundo multi accipiunt: quia potius conqueritur David de stabili et diuturna felicitate impiorum, quae taedio morae bonos conficit. Quum ergo sceleratos videat David tam suaviter a Deo foveri, ad seipsum descendit: et quia sibi verae probitatis conscius est, secum disceptat quid profuerit iustitiam colere, eo quod misere affligetur. Dicit enim se *quotidie flagellari*, et quoties sol exoritur, aliquid incommodi sibi paratum esse, ut nullus sit miseriarum finis. Summa est, Certe frustra studui mundum habere cor et puras manus, quum me assiduae afflictiones maneant, et quasi excubias agant ad me excipiendum prima aurora. Haec enim conditio ostendit nullam esse coram Deo innocentiae mercedem: quia suos cultores paulo humanius tractaret. Porro quia duabus partibus constat vera integritas piorum, nempe puritate cordis, et externa operum iustitia, utramque partem David sibi vendicat. Nos quoque, eius exemplo, discamus eas coniungere, ac incipere qui-

dem a munditie cordis, deinde vero eam testari rectitudine et iustitia apud homines.

15. Si dixero, Narrabo sic, Ecce generatio filiorum tuorum: transgressus sum. 16. Et si applicui animum ad hoc sciendum, molestia id fuit in oculis meis. 17. Donec ingrediar in Sanctuaria Dei, intelligam novissimum eorum.

15. *Si dixero.* Quia David cogitationes, quibus tentatus fuerat, perversas esse videt, frenum sibi iniicit, suamque levitatem coarguit quod sibi ambigere permiserit. Etsi autem consilium Davidis minime obscurum est, in verbis subest aliquid perplexum. בגד significat transgredi, atque etiam fallere. Ideo vertunt quidam, Fefelli generationem: acsi dixisset, Fraudarem hoc modo spe sua filios tuos. Vertunt alii, Transgressus sum in generationem, hoc est, facerem iniuriam fidelibus. Sed quoniam verba Prophetae sic habent, *ecce generatio filiorum tuorum, transgressus sum:* ex quibus optimus sensus elicitur: simpliciter ita interpretor, Si impiae dubitationi assentiar, transgredior, quia ecce perdurant fideles in mundo, et semper populum aliquem tibi conservas. Ita nihil subaudiendum erit, et verbum בגדתי seorsum absque constructione legetur. Diximus autem alibi nomen דור proprie ad tempus referri. Nunc clare tenemus quid velit David, quum sibi indulgeant profani homines in suis speculationibus, donec seipsos tandem obdurent, et excusso Dei metu, simul abiiciant spem salutis: sanctus vir, ne in tale praecipitium ruat, seipsum compescit. *Narrare* hic tantundem valet ac pronuntiare quod meditatus sis, itaque sensus est, Si iudicium quasi de re certa proferam, scelerata erit transgressio. Quum ergo ante suspensus haereret, nunc se graviter peccasse agnoscit. Ratio interponitur, quia Deus populum aliquem in mundo superstitem tueatur. Et videtur demonstrativam particulam *ecce*, repetere ex opposito: quia paulo ante dixerat, Ecce isti scelerati. Ecclesiam vero, quae tam furiose a Satana et innumeris hostium copiis impetitur, salvam manere, vere divinum miraculum est.

16. *Et applicui animum.* Verbum חשב quo utitur, proprie supputare significat, interdum vero considerare vel expendere: sed adiectio sensum quem posui flagitat, quod animum suum ad hoc sciendum applicuerit. Ceterum quamvis transgressionis se damnaverit, nunc tamen fatetur se non fuisse explicitum ab ambagibus quae eius animum distrahebant, donec ingressus est Sanctuaria Dei. Summa enim verborum huc tendit, quamvis huc et illuc mentem suam verteret, ratiocinando tamen non potuisse assequi quomodo inter tantas perturbationes Deus mundum gubernet. Porro de seipso loquens, admonet quousque perveniant homines ubi proprio sensu duce aguntur: nempe deficere sub molestia, quia nihil certum vel stabile reperiant. Nec enim dubium quin Sanctuaria opponat carnis rationi. Unde sequitur, quicquid ex se homines sapiunt, frivolum esse et evanidum: quia sola docilitas illis prudentiae loco est, dum a verbo Dei pendent. Neque vero de incredulis loquitur, qui sponte caecutiunt, seipsos involvunt erroribus, scandala etiam cupide arri-

piant, quae procul a Deo ipsos alienent. Sed quum modeste non minus quam sedulo incumberet ad piam inquisitionem, reverenter etiam non minus quam attente suspiceret Dei iudicia, fatetur tamen se evanuisse, *molestia* enim tantundem valet ac inutilis labor vel irritus. Quisquis ergo naturaliter ratiocinando, de iudiciis Dei certior fieri volet, absque profectu se fatigabit: ideoque in superiorem gradum transire necesse est. Per *Dei Sanctuaria* quidam etiam ex Hebraeis coeleste domicilium intelligunt, in quo habitant piae animae et Angeli: acsi dixisset, donec agnoscam non esse creatos homines hac lege, ut paulisper floreant ac delicientur in mundo, sed ut peregrinando adspirent in coelum. Et sane de providentia Dei neminem fateor recte iudicare, nisi qui supra terram conscendit: simplicius tamen ac magis genuinum erit Sanctuarii nomine intelligere coelestem doctrinam. Quia enim Lex reposita erat in Sanctuario, inde petenda erant oracula, et haec vera erat discendi ratio, scite David *Ingredi Sanctuaria* posuit pro accedere ad Dei scholam, acsi diceret, Donec sit Deus mihi magister, et ex eius verbo discam quod alioqui mens mea non capit, in reputanda mundi gubernatione deficio. Quum ergo audimus, homines, nisi aliunde sapiant quam ex se ipsis non esse idoneos ad considerandum providentiae Dei ordinem, quod iam erit nostrum sapere, nisi obedienter amplecti quod Deus tam verbo suo quam Spiritu docet? Etsi enim David Sanctuarii voce ad externam illam docendi rationem alludit quam instituerat Deus in populo suo, arcanam tamen Spiritus illuminationem simul cum verbo complectitur. Per *finem illorum* vel novissima, non intelligit vitae exitum qui perspicitur ab omnibus: (quid enim opus fuisset in Sanctuaria Dei ingredi?) sed extenditur hic finis ad Dei indicia, quibus palam facit, quum dormire vulgo creditur, se in opportunum tempus poenas differre quas promeriti sunt improbi. Hoc paulo fusius explicandum est. Si ex Deo qualis sit impiorum conditio discere cupimus: respondet, ubi paulisper floruerint subito marcescere. Quod si continuo cursu fluat illis felicitas usque ad mortem, hoc tamen nihil est, quum eorum vita nihil sit. Quum ergo Deus impios omnes male perituros pronuntiet, si apertam in hac vita vindictam de illis sumit, occurrat nobis Dei iudicium. Si autem nulla ultio in terra appareat, mentes nostras suspendere convenit: quia nondum advenit finis vel novissimus dies. Denique si in considerandis Dei operibus rite proficere cupimus, primum rogandus est ut nobis aperiat oculos: (quia nihil aliud quam desipiunt qui a seipsis volunt esse oculati et perspicaces:) deinde auctoritas verbo eius danda est.

18. Certe in lubricis posuisti eos, deiicies eos in desolationes. 19. Quomodo fuerunt in vastitatem quasi momento? perierunt, consumpti sunt ab horroribus. 20. Quasi somnium post expergefactum *hominem:* Domine in suscitando imaginem eorum contemptibilem reddes.

18. *Certe in lubricis.* Iam David luctis perfunctus, quasi novus homo esse incipit: et composite loquitur quasi ex alta specula,

sicuti hoc remedium in rebus turbatis Propheta Habacuc 2, 1. suo exemplo nobis praescribit, Adscendam, inquit, super speculam meam. Ostendit ergo David quantum prosit Deo appropinquare. Video, inquit, Domine, quid agas, quamvis enim paulisper subsistant impii, in lubrico tamen agitantur, ut brevi concidant. Utrumque verbum praeteriti temporis est: sed ponere in lubrico, de praesenti tempore capitur: acsi diceret ideo raptari in sublime ut casu graviore ruant. Hoc quidem videtur etiam bonis commune esse, quia totus mundus lubricus est: sed quia e coelo pendent fideles, imo fundati sunt in Dei virtute, quamlibet sint fragiles, et incerta eorum conditio, non dicuntur in lubrico stare. Quod si nutent, vel etiam labantur, Dominus supposita manu nutantes confirmat, et lapsos erigit. Inde autem lubricitas impiorum, quod in sua potentia quasi in glacie pedem figunt, seque vesana elatione ad praecipitium comparant. Neque enim imaginanda est nobis fortunae rota, quae temere omnia volvendo misceat: sed tenendum Dei consilium quod attingit Propheta, et quod piis omnibus dicit in Sanctuario patefieri, nempe occulta Dei providentia impelli. Qua de re lectores, si volent, videant pulcrum Claudiani carmen libro primo contra Rufinum.

19. *Quomodo fuerunt*. Haec admiratio non parum ad confirmationem proximae sententiae valet, nam sicuti torporem nobis adeoque stuporem inducit prosperitas impiorum, ita inopinata pernicies melius nos expergefacit, ut inquirere quisque cogatur quomodo factum sit quod omnes putabant fieri non posse. Ergo quasi de re incredibili interrogat Propheta. Simul tamen admonet Deum sic quotidie operari, ut nobis iusta sit mirandi occasio, nisi oculi deessent. Imo si fide eminus prospiceremus iudicia Dei, nihil novum vel difficile creditu contingeret: quia admiratio ex socordia nascitur. Quod dicit impios *consumi a terroribus*, duplicem sensum admittit: vel quod fulminet Deus contra eos insolitis modis, qui propter novitatem, formidinem incutiunt: vel quod Deus, licet manum non admoveat, solo flatus sui horrore exanimet hostes suos, et in nihilum redigat: quum tamen secure despiciant omnia pericula, acsi essent extra telorum iactum, et foedus haberent cum morte, sicuti prius vidimus eum hac iactantia protervientes induci, Quis noster Dominus est? Psalm. 12, 5. Ego ut priorem sensum magis amplectar, hac ratione inducor, quod Deus, ubi nos adeo tardos ad consideranda iudicia sua videt, ut torporem nostrum corrigat, violenta iudicia exercet, ac inusitatis modis persequitur impios, acsi terram concuteret.

20. *Quasi somnium*. Haec similitudo frequenter in Scriptura occurrit, sicuti Iesaias 29, 7. hostes Ecclesiae similes fore dicit nocturnae visioni. Sed alios locos adducere longum esset, atque supervacuum. Aptissime autem convenit ad locum praesentem. Unde enim tanta fortunae impiorum admiratio, nisi quia sopor mentes nostras occupat? denique non secus fingimus beatos esse ac felices, quam somniando fabricamus regna quae nunquam fuerunt. Nam qui verbo Dei illuminati vigilant, quamvis ante eorum oculos splendeant impii: contrario splendore qui longe superat, retinentur. Nos ergo expergefieri Propheta iubet, ut appareat meram vanitatem esse quicquid suscipimus in mundo: sicuti ipse nunc rediens ad sanam mentem, se prius somniasse ac delirasse agnoscit. Causa additur, quia Deus

imaginem eorum contemptibilem et probrosam *reddet*. Hac autem voce perperam, meo iudicio, quidam intelligunt animam hominis, quia formata sit ad Dei imaginem: quum simpliciter externam pompam derideat Propheta, quae oculos perstringens, simul effugit: quemadmodum et Psalmo 39, 7. habuimus. Certe in imagine transit homo, quod tantundem valet ac fluere instar aquae, cui nulla inest soliditas: vel potius instar figurae, quae in speculo refulgens, substantia tamen caret. Imago igitur hic significat quod vulgo dicimus apparentiam. Atque ita oblique errorem nostrum coarguit Propheta, quia de nihilo nobis phantasmata concipimus. Particula בעיר proprie significat In urbe: sed quia frigide hoc dictum esset, multi prudenter tantundem valere iudicant atque בהעיר, quod etiam ex puncto cames colligitur. Ita vertendum est *in suscitando*, hoc est, ubi transierint somnia ista quae nos deludunt. Id autem fit non modo quum Deus res turbatas in tolerabilem ordinem restituit, sed quum tenebris discussis, mentes quoque nostras serenat. Etsi autem nunquam res in mundo compositae cernuntur ut optandum foret: quia Deus spei nostrae fovendae causa perfectum statum differt usque ad diem ultimum iudicii: quoties tamen manum suam exserit contra impios, illucet quaedam aurora, ne densior caligo nos sopore occupet. Trahunt hoc quidam ad ultimum iudicium: acsi dixisset David pellere opibus et potentia impios in mundo, et confusam hanc noctem durare usquedum suscitabit Deus mortuos. Etsi autem utilis est doctrina, hic locum non habet: quia a contextu prorsus aliena est. Sicui magis placeat legere In urbe, sensus erit, non obscuram fore Dei vindictam, quum fluxum impiorum decus subiiciet opprobrio: sed hac palam fore et conspicuam, quasi in frequenti urbis foro. Sed melius cohaeret Suscitandi verbum, quod somniis opponitur.

21. Quia excanduit cor meum, et renibus meis compunctus sum. 22. Et ego stultus, nec cognovi: quasi iumenta fui apud te. 23. Ego vero semper tecum, tenuisti manum dexteram meam. 24. Consilio tuo diriges me: et tandem in gloriam suscipies me.

21. *Quia excanduit*. Iterum confessionem repetit quam prius ediderat, quod scilicet pravae aemulationis punctiones in animo sentiens, stomachose litigaverit cum Deo. Bilem fermento comparat. Alii vertunt, aceto cor fuisse perfusum. Sed melius convenit cor fuisse acidum, vel turgidum instar fermenti: sicut etiam apud Plautum mulier iracundia fervens, dicitur tota esse in fermento. Alii legunt, Compuncti sunt renes mei: et א in principio dictionis positum esse volunt loco ה, quod ad sensum parum interest. Scimus autem כליות (quo nomine Hebraei renes intelligunt) deduci a כלה quod est appetere, quia sedem cupiditatum ponunt in renibus. Perplexis itaque cogitationibus quasi spinis se fuisse confixum dicit. Unde autem haec tam acris indignatio Davidi, ante diximus. Multi enim profani homines, quamvis coelesti providentia mundum regi negent, non tamen se magnopere discruciant, sed rident Fortunae lusus.

Quo autem magis persuasum est fidelibus, Deum esse mundi iudicem, eo magis excandescunt ubi non respondet eorum votis. Mox vero severe se, ut par erat, castigans, stultum primo vocat: deinde accusat suam ignorantiam: tertio dicit se bestiis fuisse similem. Si tantum de sua inscitia confessus esset, quaeri poterat unde vitium vel defectus. Hoc igitur stultitiae suae adscribit, quam magis amplificat, comparans se brutis animalibus. Summa est, pravam illam aemulationem, cuius meminit, ex inscitia et errore natam esse: erroris vero culpam in ipso residere, quia mente alienatus desipuerit: neque id vulgari modo, sed ad brutum stuporem usque. Etsi enim verum est quod ante diximus, homines de operibus Dei nunquam rectum iudicium facere, quia in illis considerandis deficiunt omnes eorum sensus: merito tamen David culpam sibi imputat, quod ab humano iudicio ad brutas pecudes desciverit. Ceterum, quoties non placebit nobis consilii Dei ratio in mundi gubernatione, meminerimus id sensus nostri pravitate fieri. Particula עמך comparative hic accipitur pro coram te, acsi dixisset, Domine, quamvis aliqua ratione excellere visus sim in mundo, coelestis tamen sapientiae tuae respectu fui quasi iumentum. Nec abs re hanc particulam interposuit, unde enim fit ut homines sua vanitas sic demulceat, nisi quia dum alius alium respicit, omnes sibi blandiuntur? Luscus enim sibi videtur quisque inter caecos: saltem hoc uno contentus est, quod alii nihilo magis sapiunt. Ubi autem ad Deum venitur, iacet ille, cui indormiebant, communis error.

23. *Ego vero semper tecum.* Hic alio sensu dicit se fuisse cum Deo, gratias enim agit, quod in illa ruinae proclivitate retentus ab eo fuerit ne prorsus excideret. Huius vero gratiae magnitudinem illustrat confessio illa, quod vesanus fuerit, et brutum animal. Bis enim ac ter dignus erat qui abiiceretur ubi fremere audebat contra Deum. Ceterum duobus modis apud Deum esse homines dicuntur, nempe vel sensu et cogitatione, dum persuasi sunt se agere sub illius oculis, eiusque manu regi et virtute sustineri: vel dum illos palantes ac vagos Deus arcano freno continet, nec in totum alienari patitur. Qui ergo se a Deo negligi fingit, non est apud Deum, proprio sensu: sed occulta eius gratia apud eum manet, quia non deseritur. Denique propinquus est semper Deus electis suis: quia licet tergum obvertant, eos tamen paterno semper intuitu prosequitur. Per apprehensionem dexterae significat mirabili Dei virtute se fuisse retractum a profunda illa abysso in quam se proiiciunt reprobi. Quod ergo se cohibuit David ne prorumperet ad manifestas usque blasphemias, ne obdurescere in errore, quod, etiam seipsum stultitiae damnavit, hoc Dei gratiae fert acceptum, quod porrecta dextra ipsum a praecipitio erexerit. Hinc vero perspicimus quam pretiosa Deo sit salus nostra, quod, dum procul ab ipso vagamur, sollicite tamen nos respicit, manumque extendit ad nos colligendos. Non debet quidem hoc obtendi in praetextum ignaviae, sed tamen experientia docet, quum stupidi torpemus, nos Deo curae esse, adeoque fugitivis et erronibus propinquum esse. Et notanda est vis metaphorae, quum *dextram apprehendere* dicitur, nulla enim tam levis est tentatio quae non facile nos deiiciat, nisi divinitus fulciamur. Quod ergo non succubimus etiam in gravissimis pugnis, non aliunde est quam ex Spi-

ritus sancti auxilio: non quod splendide semper in nobis exserat suam virtutem, quia saepe eam perficit in nostra infirmitate: sed satis est quod caecis et nescientibus succurrit, labantes sustentat, imo etiam lapsos erigit.

24. *Consilio tuo.* Quoniam verba sunt futuri temporis, hunc genuinum esse sensum existimo, Domine postquam nunc tuo ductu in viam semel reductus sum, posthac etiam regere me perges, donec tandem in gloriam tuam suscipiar. Scimus enim, Davidi solenne esse, ubi gratias agit, concipere fiduciam in futurum tempus. Postquam ergo confessus est infirmitates suas, celebravit quam expertus erat adiutricem Dei gratiam: nunc de eiusdem perseverantia spem sibi facit. Directio consilii priore loco ponitur: quia etsi stultis et inconsideratis res interdum bene succedunt (quia nostris erroribus medetur Deus, et quae male tentata fuerant, in laetiorem exitum vertit) ordinaria tamen et plenior eius benedictio est dare suis prudentiam: et hoc imprimis petendum, ut Spiritu consilii et iudicii nos gubernet. Quisquis enim sua prudentia fretus, quicquam aggredi audebit, quia sibi arrogat quod Dei proprium est, cum hac sua temeritate pudefiet. Si enim Davidi necesse fuit praeeuntem habere Deum, quanto magis eodem duce nobis opus est? Consilio deinde adiungitur *gloria*, quae, meo iudicio, ad aeternam vitam restringi non debet, sicuti faciunt quidam: sed totum felicitatis nostrae cursum complectitur, a principio quod nunc cernitur in terra: usque ad finem, quem speramus in coelo. Sibi ergo aeternam gloriam a gratuito Dei favore promittit David, non tamen excludit benedictiones quibus in terra suos prosequitur, ut aliquam felicitatis partem iam delibent.

25. Quis mihi in coelo? et tecum non optavi in terra. 26. Defecit caro mea et cor meum: robur cordis mei, et portio mea Deus in seculum. 27. Quia ecce, qui discedunt abs te, peribunt: perdidisti omnem fornicantem abs te. 28. Quantum ad me, appropinquare Deo, mihi bonum est: posui in Domino Iehova spem meam, ut enarrem omnia opera tua.

25. *Quis mihi in coelo?* Clarius demonstrat quantum profecerit in Sanctuario Dei: quia ipso uno contentus, quaecunque se praeter ipsum offerunt, reiiciat. Est quidem aliis linguis aspera loquendi forma qua utitur, sed Hebraeis trita, dum interrogatio et affirmatio simul iunguntur. In sensu quidem nulla est ambiguitas, Davidem praeter Deum nihil in coelo vel in terra appetere, et illo excepto foetere quaecunque homines ad se alliciunt. Et certe tunc demum suam apud nos gloriam obtinet Deus, si huc et illuc non circumferimur, sed unus ipse nobis sufficit. Quod si vel minimam partem affectus nostri addicimus creaturis, eatenus Deum fraudamus debito honore. Et tamen hoc sacrilegio nihil magis vulgare fuit omnibus seculis, nec hodie est. Quotus enim quisque sensus suos in solo Deo inclusos tenet? Videmus quam multos ei comites adiungat supersti-

tio, quamvis enim fateantur Papistae a Deo pendere omnia, innumera tamen sibi hinc inde subsidia accersunt. Alii superbia inflati, vel se vel alios homines socios Deo obtrudunt, quo diligentius notanda est haec doctrina, nobis fas non esse quemquam appetere praeter Deum. Quanquam autem *coeli et terrae* nominibus designat quicquid imaginari possunt homines, videtur tamen duas species distincte notare, neminem ergo se praeter Deum in coelo quaerere dicens, repudiat omnes fictitios deos quibus coelum replet communis mundi error ac stultitia. Quod negat se quenquam optare in terra: refero ad fallacias, quibus totus fere mundus se inebriat. Nam qui priore illo Satanae artificio non falluntur, ut sibi falsos deos fabricent: vel arrogantia se decipiunt, dum sua industria, aut virtute, aut prudentia confisi, usurpant quod Dei proprium est: vel se inescant fallacibus illecebris, dum recumbunt in hominum favorem, vel suis opibus aliisque subsidiis nituntur. Haec igitur una est quaerendi Dei ratio, ubi non abstrahimur per varios circuitus, et exuti omni superstitione et superbia, ad Deum unum nos recta conferimus. Nam particula haec, *tecum neminem volui*, tantundem valet acsi dixisset, Quia te cognovi unum mihi satis superque esse, non rapior post varios appetitus, sed in te acquiesco. Porro ut Deo uno satiemur, operae pretium est cognoscere quam bonorum plenitudinem nobis offerat.

26. *Defecit caro mea.* Priorem partem versus ita quidam accipiunt, quod prae desiderii ardore defecerit cor et caro Davidis: atque ita testari putant quam serio ad Deum sensus suos applicuerit. Quanquam autem similis alibi loquutio occurret, videtur tamen alium sensum exigere quod continuo post additur, *Fortitudo cordis mei Dominus.* Potius antithesin esse arbitror inter defectum quem in se David sentiebat, et robur divinitus ei suggestum: acsi diceret, Quamvis a Deo separatus nihil sim, omniaque mea in nihilum recidant, veniens tamen ad eum, reperio illic plenam fortitudinem. Atque hoc apprime necessarium est, reputare quid simus sine Deo: quia nemo se prorsus in Deum coniiciet, nisi qui se deficere sentiens, de suis facultatibus desperat. Neque enim a Deo petimus nisi quod nobis intus deest. Atque hoc quidem fatentur omnes, et maior pars sufficere putat, si infirmitatem sublevet Deus, vel inopiae suppetias ferat. Longe plenior est Davidis confessio, dum suam (ut ita loquar) nullitatem coram Deo proponit, itaque merito addit, *Deum esse portionem suam:* qua similitudine significat Scriptura sortem qua quisque contentus est. Quum ergo transfertur hoc ad Deum, sciamus hanc esse rationem, quia unus ipse nobis abunde sufficiat, et in eo constet perfecta felicitas. Unde sequitur, nos ingratos esse si alio reflectimus animum, sicuti dictum est Psalm. 16, 5. ubi rationem metaphorae clarius David explicat. Quod nugantur quidam vocari Deum portionem nostram quia anima ex eo sumpta sit: nescio unde tam futilis argutia illis venerit in mentem, quae non minus remota est a sententia Davidis, quam coelum a terra: et secum trahit Manichaeorum delirium, quo fascinatus fuit Servetus. Sed hoc ut plurimum contingit, homines in Scripturis non exercitatos, et non imbutos vera theologia, licet periti sint linguae Hebraicae, hallucinari tamen in primis rudimentis. Porro licet cordis nomine totam animam com-

prehendat, non tamen essentiam deficere intelligit, sed vires omnes concidere, quas nonnisi ex Dei liberalitate precario obtinet.

27. *Quia ecce, qui.* A repugnantibus probat nihil esse melius, quam simpliciter acquiescere in uno Deo: quia simulac ab eo quispiam discesserit, horribilis ipsum interitus manet. Discedere autem sciamus omnes qui spes suas varie partiuntur ac dissipant. Eodem pertinet *fornicandi* verbum: quia pessimum adulterii genus est, cor nostrum dividere, ne in solo Deo fixum maneat: quod facilius erit cognitu si definiatur spiritualis mentis nostrae castitas, quae in fide, invocatione Dei, cordis integritate, et verbi obedientia sita est. Quisquis ergo se verbo Dei non subiicit, ut bonorum omnium auctorem unicum sentiens, ab eo pendeat, se tradat ei regendum, ad eum semper confugiat, omnesque affectus ei addicat, similis est mulieri adulterae, quae relicto marito, alienis se prostituit. Perinde igitur est acsi David omnes apostatas pronuntiet esse adulteros.

28. *Quantum ad me.* Ad verbum, *Et ego.* Sed David seorsum de se loquens, affirmat, quamvis totum mundum videat vagis erroribus a Deo alienari, se tamen sub Dei manu semper fore: Pereant, inquit, alii, si restringi non potest eorum libido quin ferantur post mundi fallacias: in hoc tamen proposito firmus manebo, ut sacram cum Deo coniunctionem colam. Appropinquandi modum continuo post subiicit, dum in eo fiducia nostra residet. Neque enim aliter nos Deus retinebit, nisi persuasi simus non aliter quam eius gratia nos salvos stare. Notandus est autem hic locus, ne toto mundo ad incredulitatem labente, mala exempla nos abripiant ad communem licentiam: sed nos ad unum Deum restringere discamus. In fine significat, postquam uni Deo se consecraverit, nunquam sibi defore eius laudandi materiam, quia scilicet spem suorum nunquam frustratur. Unde sequitur, non alios Deo maledicere, vel obstrepere, nisi qui sponte nebulas sibi obducunt, ne perspecta eius providentia, eius fidei tutelaeque se permittant.

PSALMUS LXXIV.

ARG. Queruntur sancti de Ecclesiae vastatione, quae nomen Israëlis prope ad interitum adduxerat. Etsi autem ex supplicibus votis apparet eos adscribere peccatis suis quicquid sustinent malorum: Deo tamen abiiciunt foedus suum, quo genus Abrahae sibi adoptavit. Deinde in memoriam revocant quam potenter et magnifice virtutem suam exseruerit in liberanda Ecclesia: et spe inde concepta, precantur ut Deus opem et remedium tandem afferat rebus perditis et deploratis.

Erudiens Asaph. 1. Utquid Deus repulisti in perpetuum, fumabit ira tua in gregem pascuorum tuorum? 2. Recordare congregationis tuae, *quam* pridem possedisti, *quam* redemisti, virgae haereditatis tuae, montis Sion huius in quo habitasti. 3. Eleva percussiones tuas ad desolationes perpetuas contra omnem maleficum hostem Sanctuario. 4. Rugierunt adver-

sarii tui in medio Sanctuariorum tuorum, posuerunt signa sua signa. 5. Cognitus est quasi elatus in sublime, in perplexitate ligni secures. 6. Et nunc sculpturas eius simul in bipenni èt malleis confringunt. 7. Miserunt in igne Sanctuaria tua ad terram, polluerunt domicilium nominis tui. 8. Dixerunt in corde suo, Populemur eos pariter, incenderunt omnia Tabernacula Dei in terra.

Erudiens Asaph. Inscriptio משכיל optime argumento convenit, nam etsi rebus laetis interdum aptatur, sicuti visum est Psalmo 45.: ut plurimum tamen admonet sermonem haberi de iudiciis Dei quibus coguntur in seipsos descendere homines, suaque peccata examinare ut se coram Deo humilient. Psalmum vero a Davide non fuisse compositum, ex argumento colligere promptum est, quia non potuit sua aetate talem Ecclesiae dissipationem et cladem deflere. Qui aliter sentiunt, Spiritu Prophetico a Davide fuisse praedictum excusant quod nondum evenerat. Sed quum Psalmos complures probabile sit post mortem Davidis fuisse compositos a diversis auctoribus: hunc unum esse ex numero non dubito. De qua tamen calamitate hic tractetur, non adeo certum est. Duae sunt sententiae: quidam enim ad urbis et templi excidium referunt, quum populus traductus fuit Babylonem sub Nabuchadneser. Alii ad templi profanationem quae sub Antiocho contigit. Utraque aliquid coloris habet: prior scilicet, quod hic deplorant fideles se iam destitui signis ac Prophetis: quum satis constet floruisse multos Prophetas quum abductus in exilium fuit populus. Rursum quia paulo ante dicitur, exusta fuisse Sanctuaria, deletas sculpturas, et nihil integri reliquum fuisse: non competit in Antiochi saevitiam ac tyrannidem. Tametsi enim templum foede polluit Gentium superstitionibus, mansit tamen salvum aedificium, nec igni tunc flagrarunt ligna et lapides. Obtendunt quidam per Sanctuaria intelligi Synagogas, ubi non Hierosolymae modo, sed in reliquis Iudaeae urbibus solebant haberi sacri conventus. Fieri etiam potest ut fideles, templi horrendam vastationem cernentes, tam lugubri spectaculo admoniti, mentes etiam retulerint ad incendium illud quo absumptum fuerat a Chaldaeis, atque duas clades simul complexi sint. Ita coniectura erit magis probabilis, ad tempus Antiochi spectare has querimonias, quia tunc Prophetis caruit Dei Ecclesia. Quanquam si magis ad exilium Babylonicum referre placeat, huius nodi facilis erit solutio: quia licet tunc viverent Ieremias, Ezechiel et Daniel, scimus tamen quasi vocationis suae cursu perfunctos tacuisse ad tempus: donec sub diem liberationis rursus in lucem prodiit Daniel, qui exsules ad reditum animaret. Quo respicere videtur Iesaias capite 40, 1. in his verbis, Consolamini, consolamini populum meum, dicet Deus vester. Verbum enim futuri temporis, indictum fuisse Prophetis temporale silentium denotat.

1. *Ut quid Deus.* Si haec querimonia scripta fuit in exilio Babylonico, quamvis annus septuagesimus redemptionis praescriptus fuisset a Ieremia, mirum tamen non est tam longae morae taedium plusquam acerbum fuisse, ut quotidie ingemiscerent, ac tam longum

spatium instar perpetui seculi fuisse. Qui vero Antiochi crudelitatem perpessi sunt, quia nullum illis erat definitum tempus, merito de perpetua Dei iracundia conqueri poterant; praesertim quum viderent sine spe solatii in dies augeri hostium truculentiam, et res suas in deterius collabi. Multis enim adversis bellis prius attriti, quae subinde a vicinis oriebantur, ad ultimam fere consumptionem tunc venerunt. Notandum autem est, quod fideles a profanis gentibus vexati, oculos tamen ad Deum attollunt, acsi plagas omnes sola eius manus infligeret. Sciebant enim nonnisi infenso Deo, tantum licentiae contra se permitti profanis gentibus. Ergo persuasi non esse sibi bellum cum carne et sanguine, sed iusto Dei iudicio se affligi, causam ipsam et fontem omnium malorum considerant, quod Deus, quo propitio ante feliciter vixerant, nunc eos abiecerit, neque censere amplius in grege suo dignetur. Nam verbum זנח reiicere ac detestari, interdum etiam se procul subducere significat: nec multum interest quocunque modo hic accipias. Summam hanc tenere sufficiat, quoties premimur rebus adversis, non temere in nos iactari fortunae tela, sed arcano Dei impulsu flagella haec aut ferulas excitari, quibus peccata nostra castiget. Ceterum *reiectio et ira* referri debent ad sensum carnis. Etsi enim, proprie loquendo, non irascitur Deus electis suis, quorum morbos afflictionibus quasi medicinis sanat: quia tamen sensus ipse poenarum iram eius nos apprehendere cogit, per nomen Irae, Spiritus de suo reatu admonet fideles. Ubi ergo Deus vindictam in nos suam exsequitur, nostrum est reputare quid scimus meriti. Et quanquam nullum iracundiae motum patitur Deus, per nos tamen non stetisse quominus peccatis nostris graviter offensus in nos excandesceret. Iam vero ut sibi misericordiam concilient, confugiunt ad foederis memoriam, quo fuerant in filios adoptati. *Gregem* enim *pascuorum Dei* se vocando, gratuitam electionem commendant, qua segregati fuerant a Gentibus. Quod etiam clarius exprimunt proximo versu.

2. *Recordare congregationis.* Peculium Dei se fuisse iactant, non suo merito, sed adoptionis gratia. Eodem pertinet antiquitas, quod non venerint a paucis mensibus sub Dei imperium, sed haereditaria fuerit successio. Nam quo pluribus seculis amorem suum prosecutus fuerat erga semen Abrahae, eo melius stabilita fuit eorum fides. Recitant ergo, se ab initio fuisse Dei populum, nempe ex quo Deus inviolabile foedus cum Abraham pepigerat. Additur etiam redemptio qua sancita adoptio fuerat, neque enim verbo solum, sed re ipsa tunc imperium asseruit Deus. Haec Dei beneficia ad fiduciae materiam sibi proponunt, et ipsi Deo auctori commemorant, ne opus suum deserat. His etiam freti continuo se vocant *virgam haereditatis*, hoc est, haereditatem quam sibi ipse dimensus est. Nam quia perticis sicut funiculis solebant agros terminare, alludit ad morem illum. Quanquam alii שבט Tribum malunt vertere, magis tamen placet illa metaphora: quod Deus arcana designatione sui beneplaciti, quasi decempeda, Israëlem sibi in proprium fundum distinxit a reliquis Gentibus. Postremo loco ponitur Templum, in quo Deus se habitaturum promiserat: non quod inclusa illic esset eius essentia, ut iam saepius dictum est: sed quia fideles virtute et gratia illic propinquum et praesentem sibi esse sentiebant. Nunc tene-

mus unde precandi fiduciam populus sumpserit, nempe ex gratuita Dei electione, promissionibus, et cultu sibi tradito.

3. *Eleva percussiones.* Vicissim hostibus imprecantur letalem plagam, prout crudeliter saevierunt in Sanctuarium Dei: acsi dicerent non sufficere mediocrem poenam tam impio et sacrilego furori: perdendos ergo esse absque ulla spe sanationis, qui tam hostiliter contra Dei templum et populum egerunt: quia deseperata sit eorum impietas. Porro, quum hanc orandi formam dictaverit Spiritus, immensum erga nos Dei amorem inde colligimus, quod iniurias nobis illatas tam severe velit ulcisci. Deinde quo in pretio habeat numinis sui cultum, cuius violationem ita persequitur. Quantum ad verba spectat, quidam פעמים transferunt pedes, aut gressus, atque hunc eliciunt sensum, Domine levato gradu celeriter advola ad percutiendos hostes. Alii vertunt Malleos, quod apte convenit. Mihi tamen religio non fuit sequi eorum sententiam qui ad percutiendi actum et ictus ipsos referunt. Posterius membrum a quibusdam aliter exponitur, quod inimicus omnia corruperit in Sanctuario. Sed quia nusquam alibi occurrit haec syntaxis, nolui a lectione probata et recepta discedere.

4. *Rugierunt.* Leonibus comparant hostes, truculentiae notandae causa quam in ipsis Dei Sanctuariis exercuisse conqueruntur. Templum autem hoc loco malo intelligere, quam Synagogas, nec enim absurdum est plurali numero vocari *Sanctuaria*, ut alibi saepe, quia in tres partes divisum erat. Quanquam si quis de Synagogis intelligere malit, non contendo. Imo nulla ratio prohibet ad totam terram extendere quam sibi Deus consecraverat. Sed illud magis emphaticum, hostium rabiem ita passim grassatam esse, ut ne templo quidem Dei pepercerint. Quod dicit *posuisse signa sua,* ad notandam contumeliam pertinet, quod scilicet erectis trophaeis superbe triumphaverint de ipso Deo. Nam quod ad magicas divinationes quidam trahunt (sicuti Nabuchadneser, Ezechiele teste, 21, 21. auguria sua captavit) nimis est restrictum. Prior autem ille sensus optime quadrat. Nam quisquis terram sanctam ingrediebatur, illic sciebat vigere peculiarem Dei cultum: et templum erat quasi insigne praesentiae Dei, acsi extentis vexillis populum illum sub imperio suo teneret. Iis symbolis, quae populum Dei separabant a profanis Gentibus, sacrilega signa ab hostibus in templum illata nunc Propheta opponit: ideoque nomen duplicans, auget indignitatem, quod eversis pietatis insignibus, hostes alienas notas substituerint.

5. *Cognitus est.* Hac circumstantia iterum magis aggravat Propheta barbaram et feram hostium crudelitatem, quod aedificium tanto sumptu extructum, tanta elegantia splendoreque ornatum, tanta industria et arte expolitum immaniter dissipaverint. In verbis subest aliqua obscuritas: sensus tamen hic fere obtinuit, Quum exstruendum esset Templum, caesores arborum fuisse celebres ac famosos. מביא quidam active accipiunt, et exponunt, quasi offerrent Deo sacrificia, fuisse illustres et cognitos. 'Et *perplexitas arborum* politis trabibus opponitur, ut melius pateat quam exquisito artificio rudes arbores et asperas in tantam elegantiam formaverint.' Vel, quod magis placet, significat Propheta in silvis densis ac perplexis delectum sedulo habitum fuisse, ne qua arbor nisi eximia caederetur. Quid si ita acci-

pias? in illa densitate cognitas et probe notatas fuisse arbores quibus admovenda erat securis, quasi iam in sublimi locatae essent, et expositae spectantium oculis. Certe dubium non est quin hoc versu commendet materiae praestantiam, quia sic delecta erat ut posset omnium oculos in se convertere, sicut initio proximi versus formam ipsam, quae singulari artificio expolita erat, per sculpturas vel caelaturas intelligit. Nunc vero dicit Chaldaeos nullo respectu in tam praeclarum aedificium secures et malleos immittere, acsi in delenda tam magnifica structura, Dei gloriam pedibus calcare propositum fuisset. Postea de incendio templi conqueritur, quo prorsus deletum fuit, quum machinis nonnisi semirutum esset. Multi, quia videbant commodum sensum ex verbis non posse elici, putarunt inversum esse ordinem, ideo sic resolvunt, Miserunt ignem in Sanctuaria tua. Ego vero, quamvis repugnet accentus, non dubito genuinum esse sensum quem posui, quod incendio ignis templum in terram proiectum fuerit. Atque hic versus medius confirmat, templum ob tres partes, Adytum scilicet interius, Sanctuarium quod medium erat, et Atrium, plurali numero vocari: quia mox sequitur, *domicilium nominis tui*. Ponitur autem *Dei* nomen, ut sciamus non fuisse illic comprehensam eius essentiam, sed virtute sua in templo habitasse, quo maiore fiducia illic a populo invocaretur. Atque ut melius saevitiae atrocitatem exprimat Propheta, inducit eos ultro citroque se exhortantes, ne quis fieret vastationi modus. Quasi parum animati, inquit, essent ad nocendum, unusquisque socio suo stimulos addit, ut sine exceptione vastent ac perdant totum Dei populum. Tandem dicit incensas fuisse omnes Synagogas. Sic enim nomen מועדים libenter interpretor, quia generalis nota additur: et diserte exprimit Propheta Sancturaria totius terrae. Frigide enim exponunt quidam, quia coelesti Dei Sacrario nocere non poterant, aut vim afferre, in templum terrenum vel Synagogas vertisse suam rabiem. Simpliciter enim conqueritur Propheta, hostes ita fuisse intentos ad nomen Dei abolendum ut nullus angulus ab illis relictus fuerit integer. Nomen vero מועדים, quod de Sanctuario ut plurimum accipitur, non male secundum etymologiam transfert ad ea loca ubi solebant agi sacri conventus, non modo ad legendos et enarrandos Prophetas, sed etiam ad invocandum Dei nomen: quasi diceret, nihil omissum fuisse ab impiis quo extinguerent Dei cultum in Iudaea.

9. Signa nostra non videmus, non est amplius Propheta, et non est nobiscum qui cognoscat usquequo. 10. Usquequo Deus exprobrabit adversarius? contumelia afficiet hostis nomen tuum perpetuo? 11. Quousque convertes manum tuam, et dexteram tuam? in medio sinus tui consume. 12. Deus autem Rex meus ab initio operans salutes in medio terrae.

9. *Signa nostra.* Gravitatem malorum exaggerant fideles, quia nihil ad eam levandam suppetat solatii. Nam hoc unum praecipue ad erigendos piorum animos valet, ubi Deus spem reconciliationis affert, se in media ira misericordiae memorem fore promittens. Si-

gna quidam ad miracula restringunt, quibus olim testatus fuerat Deus populo quem affligebat, se adhuc fore propitium. Atqui potius queruntur fideles ablata sibi esse signa gratiae, quod Deus faciem suam quodammodo absconderit: acsi dicerent se tenebris esse obrutos, quia Deus pro more non affulgeat, quemadmodum vulgo dicimus signa dari vel amoris vel odii. In summa queruntur non modo nubilosum esse tempus et obscurum, sed se iacere in densis tenebris, ut ne scintilla quidem lucis appareat. Quia autem praecipuum ex signis erat, a Prophetis futuram liberationem promitti, ideo deplorat non esse amplius Prophetam qui finem aliquem malis praevideat. Unde colligimus iniunctum fuisse consolationis munus Prophetis, ut spe misericordiae, animos moerore collapsos erigerent. Scimus quidem praecones fuisse ac testes irae Dei, ut praefractos ac rebelles nimis et terroribus ad poenitentiam cogerent: verum si praecise denuntiassent vindictam Dei, nonnisi in exitium cessisset eorum doctrina, quae tamen in populi salutem destinata erat. Ideo illis tribuitur praedictio exitus futuri: quia sub poenis temporalibus proponitur paterna Dei castigatio, quae tristitiam mitigat, quum perpetua ira miseros peccatores prorsus exanimet. Proinde nos quoque si materiam patientiae et consolationis quaerimus, ubi nos Deus castigat, discamus ad istam moderationem, qua nos Deus ad spem invitat, oculos intendere: atque inde statuamus, Deum ita irasci ut non desinat tamen esse pater. Correctio vero quae salutem affert, laetitiam continet dolori admistam. Ad hunc scopum doctrinam suam dirigere, Prophetis omnibus curae fuit. Etsi enim severe ac duriter saepe agunt, ut populi contumaciam metu subigant: ubi tamen prostratos homines vident: mox subiiciunt consolationem, quae nulla esset sine spe futurae liberationis. Obiicitur tamen quaestio, An Deus mitigare tristitiam volens in suis flagellis, annos et dies semper numeraverit. Respondeo, quanquam non semper tempora certo definierint Prophetae, saepius tamen propinquam salutem fuisse pollicitos: omnes vero loquutos fuisse de futura Ecclesiae restitutione. Siquis rursum excipiat, perperam fecisse populum afflictum, quod generales promissiones ad se non traheret: quas certum est communes fuisse omnibus seculis: respondeo, Quum Deus ad singulas afflictiones adiungere soleret redemptionis nuntium, ubi nunc nullus Propheta data opera missus apparet, non abs re populum conqueri, signa gratiae quibus assuetus erat, deficere. Fuit enim usque ad Christi adventum apprime necessarium, singulis aetatibus renovari promissae liberationis memoriam, ut in una quaque afflictione scirent fideles adhuc se a Deo respici.

10. *Quousque Deus.* Significant nullo se dolore magis cruciari, quam dum vident nomen Dei expositum esse impiorum probris. Atque hac precandi forma zelum asserendae Dei gloriae in cordibus nostris accendere voluit. Et certe quum naturaliter ad mala ferenda nimis delicati simus ac molles, hoc verum est pietatis experimentum, si nos magis urit ac torquet Dei contumelia, quam quicquid nos patimur. Non dubium est, sub saevissimo tyranno et barbara gente multis modis derisos fuisse miseros Iudaeos, nec uno ludibrii genere traductos. Atqui Propheta in persona totius Ecclesiae loquens, probra illa, quae in capita populi ingerebantur, nihili fere ducit prae

sacrilegis in Deum blasphemiis, iuxta illud, Psal. 69, 10. Opprobria exprobrantium tibi ceciderunt super me. Dictio *perpetuo*, iterum additur, quia diuturna impunitas ad audaciam obdurat impios, praesertim ubi Deo maledicunt, ipse autem dissimulat. Ideo continuo post subiicit, *Quousque Deus manum tuam convertes*? Quanquam autem obscurum non est quo tendat Propheta, in verbis tamen variant interpretes. Quod quidam sub manus nomine in priore membro, sinistram intelligunt, frivolum est: quia potius per nomen Dextrae idem duplicat suo more. Quidam in fine versus verbum כלה vertunt prohibe, acsi diceret Propheta, Exsere tandem manum tuam, quae se nimis diu in sinu continuit. Sed illi sine colore ad coactum sensum confugiunt. Qui vertunt, consume, *medium sinus Dei* allegorice accipiunt pro templo ipso: quod mihi non probatur. Multo rectius continuabitur interrogatio usque ad ultimum verbum hoc modo, Quousque convertes manum tuam? nempe e medio sinus tui convertes? Consume igitur impios istos, qui tam superbe te contemnunt. Licebit etiam hoc modo non incommode accipere, Tametsi hostes, quia non tumultuaris, neque palam attollis manum tuam, te residem et otiosum esse fingunt: fac ut reipsa sentiant tibi in solo nutu satis esse potentiae ad eos perdendos, utcunque digitum non moveas.

12. *Deus autem.* Miscent (ut alibi saepe fieri videmus) precibus suis meditationem: qua novum fidei vigorem colligant, seque excitent ad precandi studium. Scimus enim quam difficile sit supra omnes dubitationes assurgere, ut soluto et libero cursu intrepide orando pergamus. Hic ergo sibi in memoriam revocant fideles documenta misericordiae et virtutis Dei, quibus per continuas aetatum series testatus est se Regum esse electi populi. Docemur autem hoc exemplo, quia non sufficit vota labiis concipere, nisi ex fide oremus: animos semper revocandos esse ad beneficia, quibus paternum suum amorem Deus erga nos sancivit, et quae electionis eius testimonia esse debent. Nam *Regis* nomen quod Deo tribuit Propheta, non ad solum imperium restringi patet: sed quia populum illum regendum susceperat ut salvum et incolumen praestaret. Quid valeat particula *ab initio*, iam diximus. Per *medium terrae* quidam Iudaeam ideo notari putant, quod sita esset in umbilico mundi habitabilis. Atqui satis constat pro loco conspicuo sumi: sicuti quum Pharaoni dictum est, Cognoscar Deus in medio terrae, Exod. 8, 22. Simplex itaque sensus est, multas salutes manifestas, fuisse exhibitas electo populo quasi in illustri theatro.

13. Tu fregisti in virtute tua Mare: contrivisti capita draconum super aquas. 14. Tu confregisti caput Leviathan, posuisti eum escam populo *tuo* in deserto. 15. Tu scidisti fontem et torrentem: tu sicasti fluvios validos. 16. Tuus est dies, etiam tua est nox: tu ordinasti lucem et Solem. 17. Tu fixisti omnes terminos terrae, aestatem et hyemem tu formasti.

13. *Tu fregisti.* Species quasdam salutum maxime memorabiles colligit Propheta. Quanquam omnes ad primam redemptionem pertinent, qua Deus populum suum ab Aegyptiaca tyrannide asseruit. Postea descendet ad generale elogium gratiae Dei, quae in totum orbem diffunditur. Ita a speciali gratia, qua Deus Ecclesiam suam dignatus est, transitum sibi facit ad benevolentiam qua prosequitur totum humanum genus. Dicit primo Mare fregisse vel secuisse. Proximum membrum quidam annexum esse putant, quod cetos et alios maximos pisces siccato mari Deus interfecerit. Ego tamen Pharaonem et eius exercitum metaphorice notari arbitror: quia haec ratio loquendi Prophetis valde trita est, praesertim ubi fit sermo de Aegyptiis, quorum terram alluit piscosum mare, Nilus vero praeterfluit. *Leviathan* ergo non abs re Pharao vocatur propter commoditates maris, quia illic regnum suum quasi balaena exerceat. Porro quia hoc fine Deus potentiam suam in liberando populo tunc exseruit, ut speraret Ecclesia perpetuum salutis suae fore custodem, non debuit hoc documentum ad aetatem unam restringi. Ideoque merito ad posteros aptatur, ut inde fidem suam confirment. Ceterum quamvis non omnia miracula recenseat quae Deus in exitu populi edidit: per synecdochen tamen complectitur quicquid fusius narratur apud Mosen. Quod dicit Leviathan cessisse in cibum Israëlitis, et quidem in deserto, concinna allusio est ad Pharaonis interitum: acsi diceret, annonam fuisse tunc repositam, qua vesceretur populus: quia extinctis hostibus securitas non aliter ac cibus vitam protraxit, ac per desertum intelligit non regiones maritimas, quamvis steriles sint et aridae, sed solitudines procul a mari remotas. Sequenti versu prosequitur idem argumentum, ubi dicit *fontem scissum fuisse*, quum scilicet aqua e rupe elicita fuit. Tandem addit, *siccatos fuisse fluvios validos*, quum scilicet reflexo cursu Iordanis, Deus transitum populo suo praebuit. Nam ratione caret quod nonnulli איתן proprium nomen esse volunt.

16. *Tuus est dies.* Descendit ad Dei beneficia, quae communiter ad humanum genus patent. Postquam enim exordium fecit a specilialibus gratiis, quibus se Deus patrem electo populo ostendit, nunc opportune commemorat cunctis mortalibus ipsum esse beneficum. His autem verbis significat non fortuito inter se succedere noctes et dies certis vicibus, sed Dei arbitrio praefixum fuisse hunc ordinem, et ratio additur, quia Deus Soli indiderit vim et munus illuminandae terrae. Ubi enim lumen posuit, Solem adiungit quasi praecipuum eius vehiculum. In hoc ordine quum aperte refulgeat incomparabilis Dei bonitas erga mortales, non abs re Propheta fiduciae materiam inde petit. Eodem spectat quod proxime sequitur de finibus terrae distinctis, de mutuo hyemis et aestatis recursu. Dubium tamen est extremasne orbis plagas intelligat, an vero speciales terminos, quibus singulae regiones divisae sunt. Etsi enim turbentur violentia hominum, dum insatiabilis cupiditas et ambitio quicquid distinctionis in mundo est perrumpit, renitet tamen Dei singulare beneficium, quod singulis Gentibus suam habitationem attribuit. Ego tamen fines potius intelligo, qui hominum libidine misceri nequeunt, quod scilicet Deus terrae spatium hominibus destinaverit quantum ad hospitium sufficeret. Iam hyemis et aestatis vices clare

testantur quam benigne Deus hominum necessitatibus prospexerit. Unde prudenter colligit Propheta, nihil minus esse consentaneum, quam ut erga gregem suum, et domesticos, patris officium facere negligat.

18. Recordare huius, adversarius exprobravit Iehovae: et populus nihili contumelia affecit nomen tuum. 19. Ne des bestiae animam turturis tuae, congregationis pauperum tuorum ne obliviscaris in finem. 20. Respice ad foedus: quia impletae sunt obscuritates terrae habitaculis violentiae. 21. Ne revertatur miser pudefactus: pauper et inops laudent nomen tuum. 22. Surge Deus, discepta disceptationem tuam: recordare opprobrii tui quod a stulto infertur quotidie. 23. Ne obliviscaris vocis adversariorum tuorum: tumultus insurgentium contra te adscendit semper.

18. *Recordare eius.* Postquam una cum Dei potentia et virtute animos piorum extulit Propheta, nunc ad precationis suae contextum revertitur, ac primum expostulat quod hostes impune Deo maledicant. Loquutio autem emphatica est, quum dicit, Recordare huius: sicuti etiam non leve crimen est, sacrum Dei nomen ludibrio habere. Ex opposito dicit homines nihili aut vesanos ita petulanter *probra* sua contra Deum iactare. נבל enim non modo stultum significat, sed etiam flagitiosum ac turpem. Quare merito Propheta, Dei contemptores populum nequam vel nihili appellat.

19. *Ne des bestiae.* חיה interdum animam Hebraeis significat, et quidam ita interpretantur paulo post hoc eodem versu. Hic certum est pro fera bestia, vel pro multitudine accipi. Utrovis modo sumere placeat, aptissima erit comparatio inter animam imbellis timidaeque aviculae, et robustum exercitum, vel crudelem feram. Comparat enim Ecclesiam turturi: quia etsi in aliquo numero erant fideles, longe tamen impares erant suis hostibus: imo in praedam erant expositi. Postea addit, *ne obliviscaris animae*, vel congregationis pauperum tuorum. Repetitur enim nomen חיה, ac gratia non caret quod propter ambiguitatem diverso sensu positum est. Congregationem tamen vertere malui quam animam: quia videtur orare Propheta ut contra ingentes hostium copias Deus pusillum suum gregem custodiat et tueatur. Quo autem magis ad misericordiam flectatur, ad foederis memoriam eum revocat Propheta: sicuti hoc perpetuum sanctis asylum fuit in summis periculis, salutem sperare, quia pepigerat Deus se fore illis in patrem, unde etiam colligimus non alia fultura solide niti preces nostras, nisi quia Deus gratuita electione nos sibi in populum adoptavit. Unde etiam apparet quam diabolicus fuerit furor impuri canis Serveti, qui non dubitat ineptum et stultum lusum vocare, quod suas Deo promissiones inter precandum obiicimus. Ac iterum admonent fideles quam dura ipsos necessitas urgeat, quia scilicet ubique grassatur violantia et opressio, acsi loca omnia essent spoliaria, vel cavernae latronum. *Obscuritates*

autem *terrae* intelligit, quia ubi Deus faciem suam abscondere videtur, improbi sibi latebras ad quodvis scelus ubique esse putant.

21. *Ne revertatur.* Istud reverti, quia relationem habet ad Deum, tantundem valet ac vacuum discedere. Petunt igitur fideles ne repulsam passi pudefiant. Vocant autem se afflictos, pauperes, et inopes, quo sibi misericordiam concilient. Notandum tamen est, neque ficte ipsos loqui, neque hyperbolice aggravare suas miserias: sed tot cladibus fuisse deiectos, ut nihil opis in mundo residuum esset. Quo exemplo monemur, ubi maxime deiecti sumus, egestati nostrae paratum esse remedium in Dei invocatione.

22. *Surge Deus.* Iterum rogant fideles ut tribunal conscendat Deus. Surgere enim dicitur ubi post longam tolerantiam re ipsa ostendit se officii sui minime oblitum. Porro ut animosius causam hanc suscipiat, eum implorant iuris sui vindicem: acsi dicerent, Domine, quia hic res tua et negotium agitur, non est cessandi locus. Quomodo autem causa haec sit Dei propria, simul declarant, quia stultorum opprobriis quotidie subiaceat. Quanquam נבל hic iterum *homines nihili* vertere licebit. Mali atrocitatem amplificat circumstantia, quod ludibrio uno non contenti, suas subsannationes assidue continuant. Ideo concludunt, ne huius proterviae obliviscatur Deus: quia non modo obloqui audent eius maiestati, sed ferociter et tumultuose blasphemias suas evomunt. Etsi autem oblique id facere videntur, quia tamen Deum vilipendunt, ideo instar Gigantum caeco fastu contra Deum insurgere, et eorum altitudinem sine modo efferri dicit.

PSALMUS LXXV.

Arg. Communis est Ecclesiae gratulatio, dum reputat solo Dei arbitrio gubernari mundum: se vero eius gratia et virtute sustineri. Qua fiducia superbis Dei contemptoribus insultat, quos vesana sua temeritas ad effrenem licentiam praecipites agit.

1. Praefecto, Ne perdas, Psalmus Asaph, Canticum. 2. Celebrabimus te Deus, celebrabimus, et propinquum nomen tuum: narrabunt mirabilia tua. 3. Quum assumpsero coetum, ego recta iudicabo. 4. Dissoluta est terra et omnes incolae eius, ego stabiliam columnas eius. Selah. 5. Dixi insanis, Ne insaniatis: et impiis, Ne attollatis cornu. 6. Ne attollatis in altum cornu vestrum, ne loquamini collo duro. 7. Quia neque ab Oriente, neque ab Occasu, neque a Deserto sunt exaltationes. 8. Quia Deus iudex est: hic humiliat, et hic elevat.

1. *Ne perdas.* De hac inscriptione dixi quantum satis erat Psalmo 57, 1. De auctore non admodum laboro. Sive fuerit David, sive alius quispiam, statim ab initio Propheta se in gaudium et gratulationem effundit. Et repetitio emphatica est ad exprimendum

studii ardorem in canendis Dei laudibus. Etsi autem verba sunt praeteriti temporis, ratio tamen postulat in futurum tempus resolvi: quod apud Hebraeos satis tritum est. Nisi forte commemoret Propheta, Deum olim ob beneficia quae praestitit, laudatum fuisse in populo suo: ut hoc modo eum ad perseverantiam inducat, ut sui similis esse pergens, subinde nova laudum argumenta suppeditet. Mutatio personae in secundo membro quosdam interpretes impulit ad subaudiendum pronomen relativum אשר, acsi dictum esset, Domine celebrabimus te, et nomen tuum prope est iis qui narrant mirabilia tua. Ego autem non dubito quin Propheta indefinite posuerit verbum *narrabunt*, et copulam usurpaverit vice causalis copulae, ut saepe fieri solet. Sensus igitur hoc modo optime fluet, Confitebimur tibi Deus, quia propinquum est nomen tuum: ideoque referentur mirabilia tua. Eosdem enim haud dubie praecones fore dicit mirabilium Dei, quos dixerat celebraturos eius laudem. Et certe Deus, virtutem suam exserendo, servis suis os aperit ad enarranda sua opera. In summa, intelligit iustam laudandi Dei materiam suppetere: quia se ostendit praesto fore ad opem suis ferendam. *Nomen* Dei pro potentia sumi satis notum est: *praesentia* vero eius vel propinquitas censetur ab auxilio quod in necessitate offert servis suis.

3. *Quum assumpsero.* יעד Hebraeis locum vel diem condicere significat: nomen vero מועד ex eo deductum, quo hic utitur Propheta, tam sacros conventus quam dies festos, coetum etiam in Dei nomine collectum significat. Porro quum certum sit, Deum hic loquentem induci, uterque sensus non male quadrat, quod Deus assumpto populo suo res dissipatas revocaturus sit in legitimum ordinem: vel quod opportunum iudicandi tempus sibi sumpturus sit. Nam populum suum ad tempus exponens hostium libidini, videtur eum negligere: quemadmodum si grex absque pastore dispersus vagetur. Remedium ergo promittere volens rebus confusis, merito ab Ecclesiae collectione incipit. Si tamen magis placeat de tempore intelligere, hac voce admonet Deus patienter ferendum esse, dum re ipsa declaret venisse maturum tempus corrigendis vitiis: quia solus ipse annos et dies in potestate habeat, et optime teneat articulos et momenta. Et certe huc magis inclino, Deum arbitrio suo subiicere quod libenter ad se homines raperent, nempe finem et modum malis praeficere, et tempestive, quum visum fuerit, surgere ad suos liberandos. Quanquam prior etiam interpretatio de colligenda Ecclesia mihi satis arridet. Absurdum vero videri non debet neque asperum, hic induci Dei personam, ut vicissim fidelium votis respondeat. Haec enim hypotyposis multo efficacior est quam si simpliciter dixisset Propheta Deum tandem fore tempore suo Ecclesiae vindicem, ut dispersam et laceram colligat. Huc tendit verborum summa, Quamvis non statim opituletur suis Deus, nunquam tamen eorum oblivisci, sed remedium quod in promptu est, differre in tempus idoneum. *Recta iudicare* tantundem valet atque res turbatas et incompositas adducere in meliorem statum: sicut dicit Paulus 2. Thess. 1, 6. consentaneum esse iustitiae Dei, relaxationem dare afflictis: et qui innoxios affligunt, vicissim affligere. Deus ergo sui officii esse pronuntiat moderari res turbatas, et ad aequitatem componere, ut nos haec exspectatio in omnibus miseriis sustineat ac soletur.

4. *Dissoluta est terra.* Hoc multi interpretes proprie existimant competere in Christi personam, cuius adventu concuti oportuit terram cum suis incolis: quia scimus in hoc regnare ut veterem hominem aboleat, et spirituale eius regnum incipere a carnis interitu: sic tamen ut deinde sequatur novi hominis instauratio. Quo etiam referunt secundam partem versus, *stabiliam columnas eius:* acsi Christus diceret, Simulatque in medium prodiero, terra cum suis incolis liquescet ac solvetur: sed mox eam firmis ac solidis fulturis stabiliam, quia electi Spiritu meo renovati, non amplius herbis vel emarcidis floribus erunt similes, sed praediti nova et insolita firmitudine. Atqui non puto hanc argutiam venisse Prophetae in mentem, ideoque simpliciter interpretor, quamvis dissoluta sit terra, in Dei tamen manu esse eius fulturas. Cohaeret enim hic versus cum superiore. Confirmat enim Deum opportuno tempore aequum et rectum fore iudicem: quia facile ei sit, etiamsi tota mundi machina conciderit, reparare omnes eius ruinas. Interea non dubito quin respexerit Propheta ad ipsam rerum naturam. Quamvis enim locum infimum coelestis circumferentiae occupet terra, quibus tamen fundamentis nititur, nisi quod suspensa est in medio aëre? Deinde quum tot aquae penetrent per medias eius venas, annon ipsa quoque difflueret, nisi arcana Dei virtute stabiliretur? Ceterum Propheta ad naturam alludens, altius tamen conscendit: quamvis collapsus sit orbis, penes Deum esse dare novam firmitatem.

5. *Dixi insanis.* Postquam sibi et aliis fidelibus Dei officium ante oculos statuit, nunc de impiis omnibus triumphat, quorum insaniam et caecum furorem accusat: quia contempto Deo sese intemperanter efferant. Pendet autem sancta haec iactantia, ex iudicio quod instare denuntiavit in persona Dei: quia dum fideles Deum exspectant iudicem, brevique affore persuasi sunt, inter medias oppressiones non desinunt gloriari. Etsi enim furor ex impiorum insania ebulliens, fluctus ad eos mergendos proiicit, sufficit tamen Dei manu salutem suam protegi, cui facile est subigere omnem fastum, et compescere temerarios conatus. Nam contemptim deridert fideles quicquid moliuntur impii atque agitant, desistere iubent ab insania, quia hoc modo significant frustra eos tumultuari, ut furiosos homines sua amentia huc et illuc impellit. Notandum est vero quod superbiam facit audaciae causam vel matrem, sicuti omnino verum est, non ita praecipitanter ruere homines, nisi quatenus excaecati superbia, sibi nimium arrogant. Quia vero morbus hic non facile evellitur ex cordibus hominum, secundo repetit, *ne attollant cornu suum in sublime.* Deinde ne praefracte loquantur, hoc enim per *collum pingue* vel durum intelligit: quia fastuosi homines rigida cervice minas suas efflare solent. Alii vertunt, Ne loquamini duriter collo. Sed altera interpretatio verior.

7. *Quia neque ab Oriente.* Optimum corrigendae superbiae remedium, dum admonet Propheta, altitudinem non a terra esse, sed a solo Deo, hoc enim ut plurimum perstringit hominum oculos, ubi dextram et sinistram partem circumspiciunt, et undique contrahunt opes et subsidia, quibus freti libidinem suam expleant. Quia ergo extra mundum non egrediuntur, Propheta longe eos errare affirmat: quia altitudo et delectio in sola Dei manu positae sint. Videtur qui-

dem cum experientia communi hoc pugnare, quod maior pars mundi vel astutia sua, vel gratia et favore populi, vel aliis terrenis mediis ad summos honorum gradus perveniat. Videtur etiam frigida esse causae redditio, quod Deus sit iudex. Respondeo, quamvis multi vel malis artibus, vel mundi adiumentis in altitudinem conscendant, hoc tamen non accidere fortuito: sed arcano Dei consilio sic attolli, ut mox quasi quisquilias vel paleam disiiciat. Iam non simpliciter iudicium Deo tribuit Propheta, sed quale illud sit definit: nempe ut hunc deiiciens, et illum exaltans, res humanas prout visum est ordinet. Dixi autem, hac ratione optime humiliari sublimes animos, quia hinc profanis hominibus audendi licentia, quod Deum coelo includunt, nec se arcana eius providentia frenari reputant. Denique abrogant Deo imperium, ut libidini suae vacuum et liberum cursum reperiant. Ergo ut sobrie et modeste in gradu nostro quiescere discamus, iudicium Dei vel gubernandi mundi ordinem clare definit, quod penes eum sit ex hominibus attollere quos visum est, vel deiicere. Unde sequitur, eos omnes qui expansis vanitatis suae alis ad aliquam altitudinem temere adspirant, quantum in se est, Deo ius suum et potestatem eripere: idque facile apparet non modo ex temulentis consiliis, sed etiam sacrilega iactantia, Quis me impediet? quid mihi obstabit? Quasi vero Deo promptum non sit, solo nutu mille obstacula repente obiicere ad frangendos eorum impetus. Sicuti autem profani homines sua temeritate et perversis consiliis Deum spoliare Regis honore conantur: ita quoties nimium ad illorum minas trepidamus, infidelitas nostra Dei imperium maligne restringit, simulac increpuit aliquis motus, non aliter expavescimus, quam coelesti fulmine percussi, tanta consternatio satis declarat nondum nos probe tenere quid sit mundum a Deo gubernari. Puderet quidem nos eum spoliare titulo iudicis: imo omnium fere animi horrerent ad hanc blasphemiam: sed ubi naturae sensus hanc confessionem nobis extorsit, Deum esse mundi Iudicem, ac Regem, otiosum nescio quod imperium imaginamur, acsi humanum genus manu et consilio suo non regeret. Ceterum qui principium hoc tenuerit, Deum statuere de cunctis mortalibus quod visum est, ut singulis fortunam ipse fingat, non subsistet in terrenis mediis. Usus autem huius doctrinae est, ut se fideles Deo totos subiiciant, nec fallaci confidentiae vento se efferant. Ubi autem viderint impios protervire, contemnere non dubitent stultam et vesanam eorum confidentiam. Quanquam autem summa est imperii potestas penes Deum, vocatur tamen Iudex, ut sciamus optima aequitate res humanas ipsum moderari. Hinc fiet ut quisque ab omni iniuria et maleficio abstinens, iniuste laesus, ad Dei tribunal confugiat.

9. Quia calix in manu Iehovae, et vinum faeculentum: impletus est mistione, et effundet ex eo: utique faeces eius expriment, bibent omnes scelerati terrae. 10. Ego vero annuntiabo in perpetuum, psallam Deo Iacob. 11. Et omnia cornua impiorum confringam, exaltabuntur cornua iusti.

9. *Quia calix.* Iudicium illud cuius nuper meminit, propius accommodat in usum piorum. Deum enim regnare affirmat, neque iniquitas maneat inulta: sed ubi lascivierint scelerati homines, eos ad poenas quas meriti sunt, trahat. Unde iterum colligimus qualiter reputanda sit nobis Dei providentia, nempe quae singulas vitae nostrae partes praesenti virtute moderetur. Dicit igitur calicem esse in Dei manu, quo sceleratos inebriet. חמר tam faeculentum quam rubrum significat, sed quia vinum rubrum apud Hebraeos fortissimum et acutissimum erat, apte convenit haec similitudo, vinum famosi saporis esse in Dei manu, quo impios exitialiter inebriet, acsi diceret incredibilem vindictae Dei celeritatem esse: sicut forte vinum cito et valide in cerebrum penetrans, vel furorem generat, vel febrim accendit. Dicit ergo vinum in calice Dei rubescere, sicut in Proverbiis dicitur, cap. 23, 31. Ne respicias vinum quum rubescit in vitro. Nec obstat quod paulo post adiungit *mistionem:* quia non male inter se conveniunt haec duo, vindicta Dei cito inebriari impios, et eam ebibere usque ad faecem donec intereant. Nam qui nomen Mistionis alio trahunt, quod in calidis regionibus soleant vinum diluere, nimis dilute loquuntur ipsi. Potius augendi causa hoc esset additum, ut vino aromatico conferat Propheta vehementiam irae Dei ac fervorem. Significat autem his figuris Propheta, non posse impios effugere quin sugendo ad ultimam usque guttam, calicem ebibant a Deo propinatum.

10. *Ego vero annuntiabo.* Haec Psalmi clausula ostendit fideles sibi gratulari quod Deum in rebus suis adversis liberatorem experti sint. Videntur enim propriam experientiam notare in narratione et cantico. Hinc etiam colligunt se Dei auxilio fracturos quicquid erit potentiae in reprobis: se vero iustitia et aequitate satis ad tuendam suam salutem fore instructos. Nam *exaltari cornua iusti* tantundem valet acsi dixissent, filios Dei probe et innoxie vivendo, plus sibi praesidii acquirere, quam si per omne scelus emergere studerent.

PSALMUS LXXVI.

Arg. Hic celebratur Dei gratia et veritas, quod se urbis Hierosolymae custodem fore pollicitus, incredibili potentia eam adversus bellicosos et valide instructos hostes defenderit.

1. Praefecto in Neginoth, Psalmus Asaph canticum. 2. Notus in Iudaea Deus, in Israël magnum nomen eius. 3. Et fuit in Salem tabernaculum eius, et habitatio eius in Sion. 4. Illic fregit sagittas arcus, clypeum, et gladium, et bellum. Selah. 5. Illustris, tu terribilis prae montibus praedae. 6. Spoliati sunt robusti corde, dormierunt somnum suum: et non invenerunt cuncti homines fortitudinis manus suas. 7. Ab increpatione tua Deus Iacob, sopiti sunt currus et equus.

1. *Praefecto in Neginoth.* Probabile est Psalmum hunc longe post mortem Davidis fuisse compositum: ideoque putant nonnulli historiam liberationis describi quae contigit sub rege Iosaphat contra Ammonitas. Ego autem in diversam partem magis inclino, nam Assyrii duce Sennacherib, non modo Iudaeam ingressi sunt, sed urbem ipsam, regni caput, violenter aggressi. Et scimus quam mirabiliter soluta fuerit obsidio: quum horribili clade per manum Angeli, Deus exercitum illum nocte una delevit, 2. Reg. 19, 35. Unde non abs re dicit Propheta Deum illic fregisse sagittas, gladios et clypeos. Hoc tamen praecipue cognitu necessarium est, perpetuam Dei curam in tuenda quam elegit Ecclesia hic laudari, ut de eius protectione fideles gloriari non dubitent.

2. *Notus in Iudaea Deus.* Initio Psalmi admonet Propheta non humanitus esse factum ut hostes discesserint irriti, sed memorabili Dei auxilio. Unde enim notitia Dei, et magnitudo nominis, de quibus loquitur, nisi quia Deus manum suam inusitato modo exseruit, ut palam constaret sub eius patrocinio et tutela esse urbem et populum? Dicit igitur Propheta palam apparuisse Dei gloriam, hostibus tali miraculo prostratis. Sequenti versu rationem assignat cur Assyriis profligatis, urbem illam Deus asserere ac tueri dignatus sit: quia scilicet domicilium illic sibi delegerat in quo nomen suum invocaretur. Summa est, non esse quod sibi homines in hac urbis liberatione quam describit, quicquam arrogent, quia magnifice innotuit Deus: et manum suam e coelo conspicuam protulit. Deinde nonnisi gratuitae electionis suae respectu adductum fuisse Deum ut se hostibus eius opposuerit. Iam quia illo documento testatus est quam invictum sit suum robur in servanda Ecclesia, fideles hic hortatur Propheta, ut sub umbra eius secure quiescant. Nam si Deo pretiosum est nomen suum, non vulgare est fidei pignus, dum audimus ipsum virtutis suae magnitudinem in Ecclesiae suae salute velle cognosci. Porro quum Ecclesia insigne sit gloriae Dei theatrum, sedulo semper cavendum est ne beneficia in eam collata, praecipue quorum memoria vigere debet omnibus seculis, ingratitudo nostra obruat. Ceterum quamvis nunc in tabernaculo visibili non colatur Deus, quia tamen per Christum in medio nostri et in nobis ipsis habitat, experiemur haud dubie quoties opus fuerit, nos sub eius protectione salvos ac tutos esse. Nam si terrenum Sacrarium Hierosolymae salutem attulit, non minorem hodie curam nostri geret quos in templa sibi eligere dignatus est in quibus per Spiritum suum habitet. Simplex urbis nomen hic ponitur, quod antiquum fuisse apparet ex capite Genesis 14, 18. Quidam successu temporis compositum fuisse nomen existimant, quasi Jebusalem: quia nomen hoc postea medio tempore obtinuit, sicut patet ex Iudicum cap. 9, 10. quod eam in colerent ac tenerent Jebusaei. Rectior tamen est etymologia a verbo ירא quod est videbit: quia dixerat Abraham, Deus sibi sacrificium videbit, Gen. 22, 8.

4. *Illic confregit.* Definit qualis fuerit illa Dei notitia, nempe quum admirabile virtutis suae specimen in urbe servanda edidit. Porro sub figuris describitur hostium profligatio, quia deiici aliter non poterant nisi armis spoliarentur. Dicit igitur *fractas fuisse sagittas, gladios et clypeos*, omnesque machinas bellicas: quia impiis crepta

fuit vis nocendi. Quanquam autem telis integris caesi et extincti fuerunt, non tamen male convenit haec metonymia. רשפים quidam vertunt cuspides. Proprie vertendum esset, ignes: sed rectius est pro sagittis accipi. Nam et aves metaphorice interdum sic vocantur propter celeritatem. Sagittis autem tribuitur volatus Psalmo 91, 5. Iam addit Deum et *illustrem esse et terribilem prae montibus praedae*, quo nomine violenta et praedatoria regna designat, sicut ab initio scimus, quo quisque plus valebat latrocinando, fines suos magis ampliasse. Magnos ergo illos Reges, qui sibi ampla dominia per vim et iniustas caedes acquisierant, comparat feris bestiis quae vivunt ex rapto, et eorum regna silvosis montibus, quos bestiae ad praedas assuetae occupant. Quamvis ergo hostes Hierosolymae violenter grassari soliti essent, Deum tamen supra omnes longe excellere Propheta affirmat, ne terroribus succumbant fideles.

6. *Spoliati sunt*. Alia loquendi forma extollitur Dei virtus in hostibus perdendis. Verbum quo utitur, deductum est a שלל, et א ponitur loco ה. Nam quod alii Infutatio vertunt, coactum est. Quanquam fateor tantundem valere acsi dixisset consilio et fortitudine fuisse privatos. Sed tenendum est verbi proprietas. Eodem spectat quod additur secundo membro, viros *robustos non invenisse manus suas*, hoc est, nihilo magis ad pugnandum fuisse idoneos, quam si mutilae et truncatae fuissent eorum manus. Summa est, vires quibus gloriabantur fuisse prostratas. Eodem pertinet quod dicit *dormisse somnum suum*, hoc est, quum prius essent alacres et strenui, ignavia et torpore fuisse quasi sopitos. Spoliatos ergo dicit fuisse hostes heroica illa virtute quam iactabat, et quae tantum dabat audaciae, ut neque mens, neque cor, neque manus, neque reliquae partes officium suum fecerint. Quibus verbis admonet in manu Dei esse quicquid facultatis suppetere videtur hominibus, ut singulis momentis quam dedit prudentiam eripere queat, corda effoeminare, manus reddere imbelles, totumque robur conterere. Ac consulto extollitur tam animositas quam potentia hostium, ut discant fideles ex opposito attollere Dei virtutem. Eandem sententiam rursus confirmat, dicens, *sopitos fuisse currum et equum ab increpatione Dei*: acsi diceret, quicquid agilitatis erat in hostibus, solo Dei nutu fuisse deiectum. Ergo ut nos omnia subsidia destituant, sufficiat nobis unicus Dei favor, quando non opus habet magnis copiis ad repellendos totius mundi impetus, sed solo flatu discutere eos potest.

8. Tu terribilis, tu, et quis consistet coram facie tua, ex quo ira tua? 9. E coelis audire fecisti iudicium: terra timuit, et quievit, 10. Quum exsurgeret ad iudicium Deus, ad servandum omnes mansuetos terrae. Selah. 11. Certe indignatio hominum confitebitur tibi, residuum indignationum ligabis. 12. Vovete et reddite Iehovae Deo vestro: quicunque in circuitu eius sunt, afferant munus terribili. 13. Vindemiabit spiritum Principum, terribilis Regibus terrae.

8. *Tu terribilis, tu.* Repetitio pronominis exclusivam particulam in se continet: acsi dixisset, quicquid est in mundo potentiae, facile efflari et concidere in nihilum ubi Deus in medium prodit: itaque merito ipsum solum esse formidabilem, quod etiam confirmat comparatio mox addita. Significat enim, quamvis superbia crepent impii, Dei tamen conspectum minime eis fore tolerabilem. Sed quia interdum dissimulat, videturque otiosus spectator, diserte exprimit Propheta, simulac irasci coeperit, omnibus impiis ruinam instare. Quamvis ergo ad tempus non modo consistant, sed etiam furore suo transcendant nubes, exspectandum esse admonet Propheta irae tempus. Notemus etiam, terrorem hunc ita denuntiari impiis, ut suaviter ad Deum alliciat fideles.

9. *E coelis.* Coelorum nomine emphatice exprimit illustrius fuisse Dei iudicium, quam ut potuerit vel fortunae vel hominum industriae adscribi. Aliquando enim iudicia sua obscure exsequitur, acsi e terra emergerent, quemadmodum si pium et cordatum suscitet Principem, sancta et legitima quae vigebit gubernatio, iudicium Dei erit: sed non videbitur pleno fulgore e coelis oriri, quia ergo insolitum fuit hoc genus auxilii, peculiari elogio insignitur. Huc etiam pertinet *Auditus:* quia plus est clare resonare tanquam aliquod tonitru Dei iudicia, et suo fragore omnium aures percellere, quam si oculis cernerentur. Nec vero dubito quin ad concussionem illam alluserit Propheta, quae homines metu attonitos reddit. Nam quod terram quievisse dicit, ad impios proprie refertur, qui expavefacti palmam Deo concedunt, neque audent amplius suo more tumultuari. Quia ergo solo metu coguntur in ordinem, merito silentii causam, timorem ponit: non quia sponte se contineant, sed quia Deus invitos constringit. Summa est, ubi detonat e coelo Deus, cessare tumultus quos rebus confusis excitat impiorum protervia. Simul tamen admonet quid proficiant sua pervicacia homines: quia fulminibus conteri necesse erit quicunque paternam Dei vocem cum strepitu contempserint.

10. *Quum exsurgeret.* Nunc declarat quorsum iudicium illud: nempe ut specimen ederet Deus paterni erga pios omnes amoris: Deum ergo non ore, sed manu loquentem inducit, ut palam ostendat quam illi cara sit piorum salus. Surgendi verbo ad cessationem respicit, unde tantum sibi licentiae sumpserant improbi, dicitur enim tribunal conscendere, ubi claro effectu ostendit sibi curae esse Ecclesiam. Huc enim tendit Prophetae consilium, non magis fieri posse ut Deus miseros et innoxios deserat, quam ut seipsum abneget. Notandum enim est, Deum vocari iudicem, ut pauperibus iniuste oppressis succurrat. Nam *mansuetos terrae* vocat fideles, qui afflictionibus domiti, nihil altum spirant, sed suppliciter gemendo, crucis onus placide tolerant. Hic enim optimus est afflictionum fructus, animos nostros ferocia purgatos, ad mansuetudinem ac modestiam flectere: quia inde certo colligimus, nos Dei clientes esse quibus opitulari velit.

11. *Certe indignatio.* Quidam intelligunt, hostes, ubi Deo succubuerint, victoriae laudem ei daturos: quia fateri cogentur se fractos fuisse potenti eius manu. Alii subtiliorem sensum eliciunt, Dum impios suscitat Deus, et rabiem ipsorum impellit, magis hoc modo

illustrare suam gloriam, sicuti Pharao in hoc fuisse excitatus dicitur, Exod. 18, 4. Rom. 9, 17. Etsi autem hic sensus continet utilem doctrinam, quia tamen vereor ne sit nimis argutus, simpliciter accipio, Quamvis initio hostium furor omnia perturbans, quasi tenebras obducat, tandem cessurum in laudem Dei: quia eventu palam fiet, quicquid moliantur, nihil tamen posse contra Deum. Posterior etiam pars versus bifariam potest accipi, quia enim verbum חגר cingere significat, quidam subaudiunt pronomen te, hoc sensu, Quamvis nondum profligati sint omnes Ecclesiae hostes, tu tamen Deus ad perdendos quicunque residui sunt, te accinges. Verum simplicior est altera interpretatio, Quamvis non desinant hostes truculentiam spirare, tu tamen impedies ac constringes, ne exsequantur suos conatus. Non male etiam forte quadraret, Tu colliges in fasciculum, sicuti Gallice dicimus *trousser*. Discamus ergo, dum obnubilant impii imperium Dei, patienter exspectare, dum laetiore successu seipsum glorificet Deus, et cum ludibrio vesanam eorum audaciam conterat. Quod si subinde emergant novi motus, veniat nobis in mentem, proprium esse Dei munus reliquias indignationum constringere, ne se longius diffundant. Interea ne miremur subinde pullulare novos furores, quia usque ad finem mundi semper habebit Satan quos ad vexandos Dei filios instiget.

12. *Vovete.* Iam ad gratitudinem fideles hortatur. Quia autem sub Lege pro singularibus Dei beneficiis vovebant sacrificia, quibus confitebantur salutem suam Deo se acceptam ferre, ad hunc pietatis cultum eos revocat Propheta, ac *reddendi* verbo constantiam designat, ne scilicet in subitam confessionem erumpant solum, sed continuo temporis successu testentur penitus infixam esse cordibus suis liberationis memoriam. Praecipuum quidem est ut apud se reputent Deum esse salutis auctorem: sed non supervacua est solennis pietatis professio, qua non modo se quisque ad officium stimulat, sed alii alios. Secundo membro videtur vicinas etiam Gentes alloqui: acsi diceret, speciem hanc gratiae dignam esse quae ab exteris et incircumcisis Gentibus celebretur. Mihi tamen aptius esse ad Prophetae mentem videtur, compellari vel Levitas, vel omnes Abrahae posteros: quorum utrique non abs re dicuntur *esse in Dei circuitu:* quia et tabernaculum in medio castrorum locatum erat quamdiu in deserto peregrinati sunt Israelitae, et statio arcae delecta fuit in monte Sion, ut undique illuc confluerent. Levitis autem servandi templi partes mandatae erant, ut in circuitu agerent excubias. Particulam למורא maior pars interpretum ad Deum refert: ita esset nomen toar. Quanquam *timoris* nomen passive pro Deo ipso interdum sumitur. Si ad Gentiles et profanos homines referas, sensus erit, tributarios fore Deo: quia metu perterriti non audebunt amplius resistere. Sed magis probabile est, nomen hoc ad Deum transferri, quem Propheta iure metuendum esse dicit post illud tam nobile virtutis specimen editum.

13. *Vindemiabit.* Quia verbum בצר Hebraeis nonnunquam roborare significat, quidam ita vertendum putant hoc loco. Sed quum duplicatio sit eiusdem sententiae, non dubito priore membro Prophetam intelligere principibus auferri mentem et prudentiam: deinde in genere exprimi Deum illis esse terribilem, quia ex sua altitudine

eos deiiciat praecipites. Quoniam autem principium rei bene gerendae, sanum est consilium, quo saepe indigent fideles, quia inter suas angustias perplexi haerent, dum impii in suis astutiis nimis sunt perspicaces: hic Propheta in manu Dei esse pronuntiat spiritu privare et excaecare qui videntur prae aliis acuti. Et quia maior fere principum numerus Ecclesiae Dei infensus est, diserte exprimit Propheta satis esse in Deo terroris ad subigendos totius orbis Reges. Quod tamen illis eripi ac vindemiari spiritum dicit, restringi debet ad tyrannos et praedones quos infatuat Deus: quia videt ingenium et consilia omnia ad nocendum applicare.

PSALMUS LXXVII.

Arg. Quisquis fuerit auctor Psalmi, videtur Spiritus per os eius communem precandi formam pro afflicta Ecclesia dictasse, ut in saevissimis quibusque persecutionibus vota sua nihilominus in coelum dirigerent. Neque enim privatus unius personae dolor, sed electi populi gemitus et lamentatio hic exprimitur. Redemptionem vero semel factam praedicant fideles, quae monimentum erat perpetuae Dei gratiae: ut hoc modo se animent, et melius confirment in studio precandi.

1. Praefecto super Ieduthun Psalmus Asaph. 2. Vox mea
ad Deum, et clamavi: vox mea ad Deum, et exaudivit me.
3. In die afflictionis meae Dominum quaesivi: manus mea
nocte effusa est, et non cessavit: renuit consolationem anima
mea. 4. Recordabor Dei, et inquietus ero: meditabor et moe-
rore opprimetur spiritus meus. Selah. 5. Tenuisti vigilias
oculorum meorum: contritus sum, et non loquar. 6. Recen-
sui dies antiquos, annos seculorum. 7. Recordabor carminis
mei nocte: cum corde meo meditabor, et investigabit spiri-
tus meus.

2. *Vox mea ad Deum.* Non puto nudam esse querimoniam, sicuti sentiunt quidam interpretes: quasi mirentur fideles, Deum, qui prius annuere solitus fuerat eorum votis, nunc surdum esse, et sine profectu invocari. Mihi magis probabile est, vel de praesenti suo affectu Prophetam loqui: vel repetere memoria quam propensum et facilem ad preces suas exaudiendas Deus expertus esset. Ego autem libenter huc inclino, Prophetam referre quanto moerore torqueatur: ac meo iudicio, tam praeterito quam futuro verborum tempore continuum actum designat. Primo autem narrat non se temere eiulasse in aërem, ut multi sine ratione intemperiem doloris effundunt: sed recta se ad Deum sermonem vertisse quum necessitas clamorem exprimeret. Nam copula quae adiungitur verbo Clamandi, in adverbium temporis resolvi debet. Dum clamavi, vox mea ad Deum profecta est. Simul etiam ostendit non fuisse sibi excussam perseverantiam, quamvis saepius iterandi essent clamores. Quod continuo post addi-

tur, fidei confirmatio est. Copula enim, ut saepe alias, vice adverbii causalis ponitur, quamsi diceret, Ego ad Deum clamo: quia mihi propitius et exorabilis esse solet. Proximo versu clarius exprimit quam gravis et dura tunc fuerit Ecclesiae oppressio. Quanquam in verbis nonnulla est ambiguitas. יד metaphorice interdum significat vulnus: ideo hunc sensum eliciunt multi interpretes, Vulnus meum diffluxit nocte, et non cessavit, hoc est, sanies non fuit exinanita ut sistatur fluxio. Atqui potius in genuino sensu *manum* accipio, quia verbum נגרה quo utitur, non modo diffluere, sed etiam diffundi vel extendi significat. Iam quum se in die afflictionis Deum quaesisse, et manus suas ad eum extentas nocte fuisse dicit, haec distributio denotat continuum tempus: acsi diceret, infatigabili studio se ad preces fuisse intentum. Clausula versus adversative legi debet, Quamvis anima Prophetae nullum solatium ad leniendos cruciatus inveniat, ipsum tamen manus ad Deum tendere. Atque ita cum desperatione luctari nos decet, ut dolor, licet insanabilis, ianuam tamen votis nostris minime praecludat.

4. *Recordabor.* Pluribus verbis doloris sui vehementiam, et simul mali gravitatem exprimit. Nam quod unicum erat remedium sedandae moestitiae, sibi inquietudinis fuisse causam deplorat. Absurdum quidem videri posset, turbari Dei recordatione pias mentes: sed simpliciter intelligit Propheta, quamvis Dei recordatus sit, non tamen sanatam fuisse suam anxietatem. Fit quidem saepe ut tormentum piis augeat Dei recordatio in rebus adversis, ubi scilicet iratum sibi et infensum concipiunt. Sed non intelligit Propheta cor suum novis agitationibus perculsum fuisse quoties memor erat Dei: tantum conqueritur nulla Dei consolatione se fuisse pacatum, quae gravissima est tentationis species. Incredulos diris tormentis cruciari mirum non est: quia quum a Deo recedere studeant, iustas defectionis suae poenas luunt. Sed ubi Dei recordatio, unde malis nostris lenimen quaerimus, animos nostros non tranquillat, videtur nobiscum ludere. Atqui docet hic locus, utcunque fremitu, moerore, tumultu pleni simus, inter haec tamen obstacula pergendum esse in Dei vocatione. Eodem pertinet proximus versus, ubi dicit totas noctes se pervigiles duxisse, quod Deus nihil relaxationis daret. Quia enim nox in plures vigilias solebat distribui, metaphorice custodias vocat assiduam aegritudinem, quae somno locum non dabat. Sed quum paulo ante dixerit se clamosa voce Deum precari, nunc taciturum se dicat, videtur species aliqua esse repugnantiae. Haec quaestio iam Psalmo 32, 3. soluta fuit: ubi docuimus fideles moerore oppressos non servare aequabilem statum, sed nunc erumpere in gemitus et querimonias, nunc, quasi praeclusae essent fauces, obmutescere. Quare non mirum est si Propheta se malis fatetur ita fuisse oppressum et quasi suffocatum, ut vocem non emitteret.

6. *Recensui dies.* Non dubium est quin pristinae laetitiae memoria dolorem suum mitigare conatus sit, sed profectum tam subito sensisse negat. Quanquam per *dies initii et annos seculorum* non modo breve vitae suae curriculum videtur notare, sed plures aetates complecti. Et certe fideles, non modo quae experti sunt Dei beneficia, sed quaecunque omnibus seculis in Ecclesiam suam contulit, sibi in afflictionibus proponere et in animum revocare debent. Quan-

quam ex-contextu colligere promptum est, quum superiores Dei gratias in animum colligeret Propheta, a proprio experimento coepisse. Neque enim dubito quin per *carmen suum* designet gratiarum actiones quibus se in rebus laetis et prosperis exercuerat. Etsi autem nullum est sanandis malis nostris aptius remedium, sicuti nuper dixi, Satan tamen astute nobis saepe Dei beneficia suggerit, ut sensus ipse privationis acrius animos nostros vulneret. Ideo verisimile est acerbis punctionibus lancinatum fuisse Prophetam, dum anteacti temporis laetitiam conferebat malis praesentibus. *Noctis* autem diserte meminit, quae plures curas et congitationes generat, dum solitarii sumus, subductique ab hominum conspectu. Idem valet quod mox additur *meditari cum corde:* hoc enim affert solitudo, ut se colligant homines, penitus seipsos excutiant, ac serio remotis arbitris secum loquantur. Posterius membrum versus septimi duplicem sensum admittit. Quia verbum חפש masculinum est apud Hebraeos, nomen vero רוח femininum aliquando, quidam subaudiunt Dei nomen, acsi diceret, Domine nihil est tam absconditum in corde meo, quo non penetraveris. Et sane proprie dicitur Deus scrutari hominis spiritum, quem expergefacit a torpore, vivisque tormentis examinat: quia tunc excutiuntur latebrae omnes, et obscuri recessus, et in lucem protrahuntur affectus prius incogniti. Ceterum, quia ratio Grammaticae patitur ambiguum esse genus nominis, liberius alii vertunt, Investigavit spiritus meus. Quam sententiam, ut magis recepta est et longe melius fluit, libenter amplector. In illa igitur disceptatione cuius meminit, scrutatus est quasnam ob causas tantopere affligeretur: deinde quis tandem foret exitus malorum. Et certe utilis est haec meditatio, ad quam nos etiam Deus rebus adversis sollicitat: quia eorum socordia qui sub Dei flagellis obdurescunt, nihil magis perversum est. Solum tenendus est modus, ne dolor nos absorbeat: deinde si omnia Dei iudicia pervestigare tentemus, abyssus nos obruat. Significat autem Propheta, quum hinc inde omnia colligeret, nihil solatii apparuisse ad placandum dolorem.

8. An in secula repellet Dominus? nec adiiciet ultra ut sit benevolus? 9. An desiit in aeternum clementia eius? consumptum est oraculum in generationem et generationem? 10. An oblitus est misereri Deus? an clausit in ira misericordias suas? Selah. 11. Et dixi, Occidere meum, anni dexterae Excelsi.

8. *An in secula.* Haec fuit haud dubie pars inquisitionum quas revolvit in suo spiritu. Interea significat diuturno malorum tractu se prope fuisse confectum. Neque enim in hanc vocem prorupit nisi post longam tolerantiam, ut vix sperare auderet Deum aliquando fore propitium. Merito autem secum Propheta disputavit annon benevolus esse pergeret Deus: quia hac lege nos sua benevolentia complectitur Deus, ut eam usque in finem continuet. Porro non praecise expostulat, sed potius secum disceptans, ratiocinatur a natura Dei, fieri non posse quin prosequatur gratuitum suum favorem erga

pios, quibus semel patrem se exhibuit. Iam sicuti ex gratuito Dei beneplacito deduxit quasi ex fonte quaecunque ex eius manu beneficia percipiunt fideles, ita paulo post adiungit bonitatem, acsi diceret, Quomodo cursum abrumperet Deus paterni favoris, qui naturam exuere non potest? Videmus ergo ut bonitatis Dei obiectu, tentationum insultus repellat. Dum quaerit *an consumptum sit eloquium*, vel oraculum, significat omni se consolatione destitui, quia ad fidem fulciendam nulla occurrat promissio. Haec autem est abyssus desperationis, ubi Deus promissiones suas, quibus inclusa est salus nostra, e medio tollit. Siquis obiiciat, non potuisse Dei eloquio destitui, cui Lex erat prae manibus: respondeo, pro temporis infirmitate speciales promissiones tunc fuisse necessarias. Ideo Psalmo 74, 9. conquesti sunt fideles, se usitata signa amplius non videre, neque esse amplius Prophetam qui inter eos cognoscat. Si David auctor fuerit huius Psalmi, scimus solitum fuisse in rebus dubiis et perplexis Deum consulere, dataque ei fuisse responsa. Si haec in malis ablata illi fuit levatio, iure deplorat sibi non occurrere sermonem quo fidem suam sustineat. Sin vero alius fuit auctor, congruit haec querimonia medio tempori inter reditum ab exilio et Christi adventum: quia tunc abruptus quodammodo Prophetiae cursus fuit: et nullus fuit peculiari Spiritus dono instructus, qui collapsos animos erigeret, vel fulciret. Adde quod interdum, quamvis offeratur nobis Dei sermo, non tamen ad nos usque pervenit: quia angustiis constricti, nullam consolationis guttam admittimus. Sed ego priorem sensum amplector, quod scilicet specialibus Prophetiis caruerit Ecclesia, quae adhuc suspensa, a solo umbrarum intuitu, opus habebat quotidianis fulturis. Quanquam hinc utilis admonitio colligitur, non debere nos ultra modum turbari, siquando verbum suum Deus nobis subducat, sicuti exercet suos miris modis, ut imaginentur alio converti totam Scripturam: et quamvis Deum audire loquentem cupiant, adduci tamen nequeunt ut in usum suum applicent eius verba. Est quidem, ut dixi, hoc in primis triste et acerbum, non tamen debet precibus nostris aditum obstruere.

10. *An oblitus est*. Pergit adhuc in illa disceptatione Propheta, cuius tamen finis est non spem labefactare, sed potius erigere. Neque enim interrogat de re dubia: sed perinde est acsi diceret, An oblitus est Deus seipsum? vel mutavit naturam? quia Deus esse non potest quin sit misericors. Fateor quidem non stetisse inconcussum, quasi ferreo esset pectore: sed quo durius impetebatur, eo magis in hanc doctrinam recubuit, sic coniunctam esse bonitatem cum Dei essentia, ut impossibile sit eum non esse misericordem. Ideo quoties in curis et doloribus dubitationes nobis obrepunt, discamus semper ad hunc scopum tendere, An Deus naturam suam exueret, ut non sit misericors? Eodem spectat posterius membrum, *an clausit* vel prohibuit *miserationes suas in ira?* Celebrem enim sanctis Patribus erat elogium illud, Deum longae esse tolerantiae, tardum ad iram, ad veniam propensum et exorabilem. Unde etiam dictum illud sumpsit Habacuc in suo cantico, 3, 2. In ira, misericordiae memor erit. Propheta igitur hic colligit, castigationem quam sentit, non obstare quominus se Deus iterum placatus ad solitum benefaciendi morem convertat: quia nonnisi ad momentum suis irascitur. Imo signa irae suae ostendens, te-

nerrime diligit quos castigat. Manet quidem ira eius perpetuo super reprobos: sed Propheta unum se inter eius filios numerans, et verba faciens de reliquis fidelibus, ab impossibili, merito arguit temporalem iram Dei cursum misericordiae non abscindere.

11. *Et dixi.* Varie exponitur hic locus. Quidam verbum חלותי deducunt ab חלה quod est occidere, et hunc eliciunt sensum, Prophetam malorum congerie obrutum, non posse aliud sentire, quam se divinitus addictum esse ultimo exitio: acsi confessio esset desperationis. Alii aegrotare vel infirmari vertunt, quod est ad contextum longe aptius. Nondum tamen de sensu convenit: quia secundum quosdam interpretes, se hic accusat et coarguit Propheta, quod tam debili ac molli fuerit animo, nec se virilius opposuerit ad resistendum. Et tolerabilis esset haec sententia: quia Sancti post suas vacillationes animum solent colligere. Ego tamen diversum sensum potius amplector, ut dicat Propheta hunc morbum esse temporalem: atque ita morti oblique comparet: sicuti Psalmo 118, 18. dicitur, Castigans castigavit me Dominus, et morti non tradidit me. Item, Non moriar, sed vivam. Non dubito igitur quin se exoneret Propheta, statuens ad tempus duntaxat se deiici: ideoque patienter ferendam esse aegritudinem, quia letalis non est. In secundo etiam membro dissentiunt interpretes. Nam qui versum hunc contexunt cum superioribus, putant Prophetam ita initio fuisse fractum ut de salute sua actum esse crederet: deinde per vices caput extulisse, sicuti naufragi ex aquis subinde emergunt. Porro vocem hanc hortantis esse volunt, ut sibi in memoriam revocet Propheta annos quibus propitium Deum expertus erat. Rectius tamen sic intelligimus, non est quod teipsum ultro morti despondeas, quia tantum laboras sanabili morbo, sic enim restituere solet Dei manus quos percussit. Neque enim repudio eorum sententiam qui שנות vertunt mutationes, nam quum שנה mutare vel iterare significet, שנות Hebraei vocant annos, a revolutione, quia vertuntur in suos circulos. Utrovis tamen modo accipere libeat, stabit illa quam dixi consolatio, quod scilicet Propheta aliam vicissitudinem sibi promittens, morti se minime devoveat. Paulo aliter interpretantur qui alioqui accedunt: acsi diceret Propheta, Cur nunc severitatem Dei non toleres, cuius beneficentia suaviter antehac te fovit? sicuti Iob dicebat, 2, 10. Si bona recepimus e manu Dei, mala etiam cur non feremus? Sed magis probabile est Prophetam respicere in futurum tempus: acsi diceret exspectandos esse annos vel revolutiones dextrae Excelsi, donec propitius affulgeat.

12. Recordabor operum Dei: certe recordabor ab initio mirabilium tuorum. 13. Et meditabor in cunctis operibus tuis, et in factis tuis commentabor. 14. Deus in Sanctuario viae tuae: quis Deus magnus sicut Deus? 15. Tu Deus faciens mirabilia, scire fecisti in populis robur tuum.

12. *Recordabor.* Iam animosius contra tentationes exsurgit Propheta, quae fere ad opprimendam eius fidem praevaluerant. Nam recordatio haec operum Dei, ab ea cuius ante meminit, differt: quia

tunc eminus intuebatur Dei beneficia, quae lenire vel minuere dolorem nondum poterant. Hic vero arripit quasi certa testimonia perpetuae gratiae: et ideo vehementiae causa sententiam repetit, interposita etiam asseveratione. Nam particula כי hoc loco tantum confirmat, vel amplificat. Ergo quasi victor exsultat in memoria operum Dei: quia certo persuasus est non alium fore quam se ab initio ostendit. Secundo autem membro magnifice extollit quam in suis servandis potentiam exseruit Deus. Ponit quidem *arcanum* vel mirabile: sed mutato numero obscuritatem corrigere non dubitavi: sicuti etiam paulo post eodem numero singulari plura miracula notabit. Summa est, mirificam Dei virtutem qua semper usus est in tuenda suorum salute, si modo probe a nobis expenditur, sufficere ad superandos omnes dolores. Hinc vero discamus, licet interdum operum Dei recordatio non satis afferat nobis solatii, luctandum tamen esse, ne taedio frangamur, quod diligenter notandum est. Optamus semper in dolore reperire quod acerbitatem mitiget: haec autem est unica ratio, curas nostras reiicere in Deum. Atqui saepe continget, Deum, quo propius accedit, in speciem augere nostra tormenta. Multi igitur, quando hac via nihil proficiunt, nihil sibi putant esse melius quam Deum oblivisci. Ita verbum eius fastidiunt, cuius auditu magis exacerbatur eorum tristitia quam dulcescat: imo cupiunt Deum procul facessere qui ita exulcerat et inflammat ipsorum dolores. Alii ut sepeliant eius memoriam, totos se profanis occupationibus addicunt. Longe aliter Propheta: qui etsi non statim profectum qualem optabat expertus est, non tamen Deum sibi ante oculos statuere destitit: prudenter hac cogitatione fidem suam sustinens. Quia Deus animum et ingenium non mutat, fieri non posse quin suis tandem appareat propitius. Discamus etiam, ad intuitum operum Dei aperire oculos, quorum praestantia propter hebetudinem nobis vilescit, quae attentos in sui admirationem rapiet. Idem repetit versu duodecimo, se in hac meditatione fore assiduum, donec legitimo tempore maturum eius fructum percipiat. Nam quod nihil nobis prosunt tot gratiae Dei exempla, nec fidem nostram aedificant, inde fit, quia simulac ea gustare coepimus, alio nos abstrahit nostra levitas, et in ipsis principiis evanescimus.

14. *Deus in Sanctuario.* Qui בקדש vertunt, In sanctitate, id faciunt coacti: quia videtur frigida esse et ieiuna loquutio, Dei vias in Sanctuario esse. Sed quia hoc ratio Grammaticae vix patitur, videndum est annon ex genuina nominis significatione utilis elici queat doctrina. Quod quidam abruptam exclamationem esse volunt, Deus qui es in Sanctuario, o viae tuae! mihi non probatur: quia illi quoque violenter torquent Prophetae verba. Uno igitur contextu legendum est hoc membrum, et nomen Sanctuarii vel pro coelo, vel pro templo capitur. Ego autem ad coelum referre malo, ut sensus sit, vias Dei alte supra mundum excellere, ut necesse sit conscendere supra omnes coelos, si cupimus eas vere cognoscere. Etsi enim aliqua ex parte nobis manifesta sunt Dei opera, notitia tamen haec infra immensam eorum altitudinem longe subsidit. Adde quod ne minimo quidem gustu fruuntur nisi qui fide in coelum assurgunt, et tamen hoc semper extremum est, reverenter suspicere absconditam Dei sapientiam et virtutem, quae in operibus eius refulgens, captum

tamen mentis nostrae longe excedit. Si quis excipiat, vias Dei. quae diffusae sunt per totum mundum, perperam coelo includi: facilis solutio est. Quamvis enim nullus sit terrae angulus ubi non specimen aliquod Deus exhibeat suae virtutis, fugit tamen hominum oculos admirabilis operum eius ratio. Si quis de templo intelligere malit, similem fere habuimus sententiam Psalmo 73, versu 16. Haec stultitia et fatigatio spiritus, donec ingrediar Sanctuarium Dei. Et certe templum in quo se patefecit Deus, fuit quasi coelum terrestre. Tenemus quidem Prophetae mentem: quia principio turbulentas querimonias effuderat. nunc pacato animo miratur et adorat sublimes vias Dei, suaeque imbecillitatis conscius, se intra mensuram suam placide et sobrie continet: nec sibi de arcanis Dei iudiciis iudicium facere permittit ex carnis sensu. Ideo mox exclamat, *Quis Deus magnus sicut Deus?* Qua comparatione non innuit plures esse deos, sed oblique perstringit mundi dementiam, quod uno Deo non contentus, cuius gloria sic conspicua est, plures sibi fabricet. Nam si puris oculis conspicerent homines Dei opera, in eo solo facile acquiescerent.

15. *Tu Deus.* Confirmat eandem sententiam, magnitudinem Dei probans ab operum miraculis, acsi diceret se non loqui de abscondita Dei essentia, quae coelum et terram implet, sed de virtutis, sapientiae, bonitatis, iustitiae documentis, quae palam apparent, licet modum intelligentiae nostrae excedant. Ad verbum est, Faciens miraculum: sed numeri mutatio est, ut nuper dixi. Hinc vero colligimus, magis propinquam nobis esse Dei gloriam, et clarius perspici, quam ut iusta sit ignorantiae excusatio. Mirabiliter enim operatur Deus, ut ne profanas quidem gentes sua caecitas excuset. Ideoque additur, *Fecisti scire in populis robur tuum.* Quod tametsi ad Ecclesiae liberationem pertinet, ostendit tamen non posse contemni Dei gloriam sine sacrilegio, quam ipse clare et potenter inter gentes asseruit.

16. Redemisti in brachio populum tuum, filios Iacob et Ioseph. Selah. 17. Viderunt te aquae Deus, viderunt te aquae: timuerunt, etiam contremuerunt abyssi. 18. Exundare aquas fecerunt nubes, vocem dederunt coeli: quin etiam sagittae tuae discurrunt. 19. Vox tonitrui tui in sphaera: illuxerunt fulgura orbi: tremuit, et concussa est terra. 20. In mari viae tuae, et semitae tuae in aquis magnis: et vestigia tua non sunt cognita. 21. Duxisti quasi oves populum tuum in manu Mosis et Aaron.

16. *Redemisti.* Prae aliis omnibus Dei miraculis celebrat populi redemptionem, ad quam ubique Spiritus sanctus pios revocat, ut spem salutis suae foveant. Tunc vero robur Dei Gentibus fuisse patefactum, satis constat: quia etsi factum est Satanae artificio ut multis fabulis corrupta fuerit historiae veritas, hoc tamen imputandum est eorum malitiae, qui oculati testes quum essent, sponte tenebras sibi obducere maluerunt. Qui enim factum est ut Mosen fin-

gerent fuisse nescio quem magnum, totque portenta comminiscerentur quae collegit Iosephus contra Appionem: nisi quod data opera volebant obruere Dei potentiam? Prophetae tamen hoc loco non tam propositum est Gentes ingratitudinis reas facere, quam sibi et aliis Dei filiis suggerere bonae spei materiam: quia tunc documentum in omnia secula edidit Deus sui erga electos amoris. *Brachium* metaphorice hic accipitur pro insigni et memorabili virtute: quia Deus non occulte et vulgari modo populum suum liberavit, sed quasi brachio extento. Filios Iacob et Ioseph nominans, causam assignat cur illos Deus in populo suo censuerit, nempe respectu foederis quod cum sanctis eorum Patribus pepigerat. Etsi autem duae tribus quae progenitae fuerunt a duobus filiis Ioseph, communem originem trahebant a Iacob, honoris tamen causa nomen Ioseph exprimitur, cuius opera et beneficio incolume servatum fuit totum semen Abrahae.

17. *Viderunt te aquae.* Miracula quaedam breviter attingit, in quibus brachium suum Deus ostenderat. Figurate autem dicit visum fuisse Deum ab aquis, quod scilicet velut arcano instinctu motae eius imperio paruerint ad daudum electo populo transitum. Neque enim vel Mare vel Iordanis sponte cedendo, naturam suam mutasset, nisi utrumque tetigisset potentiae Dei sensus: non quod iudicio vel intelligentiá cursum reflexerint: sed quia in illo recessu ostendit Deus mortua quoque elementa sibi ad reddendum obsequium praesto esse. Subest autem obliqua antithesis ad pungendum hominum stuporem, nisi Dei praesentiam, quae aquis visibilis fuit, in liberatione populi agnoscant. Quod additur de *abyssis*, tantundem valet acsi dictum esset, non modo superficiem aquarum Dei conspectu fuisse perculsam, sed vim eius ad profundissimos etiam gurgites penetrasse.

18. *Exundare fecerunt.* Quia nomen מים non potest in constructione accipi, verbum transitive positum esse non dubito: etsi ad summam rei parum interest, neque enim obscurus est Prophetae sensus, Non mare ipsum modo et fluvium Iordanem Deo tribuisse meritum honorem, sed aquas etiam in nubibus pendentes: quia coelum tonitru concussum, largas pluvias effudit. Docere autem vult, quocunque homines vertant oculos, ubique sursum ac deorsum a coelis usque ad abyssos in populi redemptione illustrem patere Dei gloriam. Porro quam historiam designet, non satis certum est: nisi forte quae refertur Exodi cap. 9, 23. grandinem scilicet, tonitru et fulgetris mistum, horrendam cladem Aegyptiis intulisse. Nam et per *sagittas ambulantes* non dubium est quin metaphorice fulmina significet. Cohaeret versus proximus, ubi dicit *vocem tonitru* auditam fuisse in sphaera, illuxisse fulgura orbi usque ad terrae concussionem. Summa huc tendit, satis superque in exitu populi testatam fuisse Dei potentiam oculis et auribus, quum et coelum pertonuerit, et totus aër coruscaverit fulgore, et terra fuerit tremefacta.

20. *In mari viae.* Aliis verbis iterum describit miraculum in mari siccato. Nam quod in Israëlitas propie competit, ad Deum transfert, cuius auspiciis et ductu per aridum maris Rubri sinum transierunt illi. Praedicat autem, iter insolito modo fuisse patefactum, quia nec hominum industria exhaustum fuit mare, vel flumen alio derivatum: sed per medias aquas ambulavit populus, in quibus mox demersus fuit cum suo exercitu Pharao: qua ratione dicit *ve-*

stigia Dei non fuisse cognita, quia traiecto populo usitatum aquis cursum restituit. Finis additur, Ecclesiae liberatio, quae ad sperandam salutem optimi pignoris loco debuit esse piis omnibus. Populum ovibus comparans, subindicat, nihil consilii, nihil virtutis in illo fuisse, nisi quod Deus pastoris officio fungi dignatus est, ut per mare et desertum, aliaque obstacula gregem rerum omnium inopem, et egenum abduceret in haereditatem promissam. Id confirmat ex persona Mosis et Aaron. Etsi enim nobile et memoratu dignum fuit eorum ministerium: hac tamen circumstantia non parum illustravit Deus suam potentiam, quod duos homines obscuros et contemptos, superbissimi Regis furori et ingentibus copiis opposuit. Quid enim contra formidabilem tyrannum et gentem bellicosam potuit virga exsulis et profugi, et vox miseri mancipii? Eo igitur magis enituit Dei virtus, dum in vasis illis testaceis ac fictilibus operata est. Quanquam non repugno quin ministros simul commendet, quibus tam honorificum munus Deus iniunxit.

PSALMUS LXXVIII.

Arg. Ut brevi compendio multas res complectatur, notandum est duo praecipua esse Psalmi huius capita. Nam ab una parte narrat Propheta quomodo sibi Ecclesiam Deus adoptaverit ex semine Abrahae, quam suaviter ac benigne eam foverit, quam mirifice ex Aegypto collegerit, quam variis beneficiis eam fuerit prosequutus: ac altera parte exprobrat quam perverse subinde et scelerate a Patre tam liberali desciverint Iudaei, quos sibi tantopere obstrinxerat: ut appareat inaestimabilis Dei bonitas, non solum in fonte ipso gratuitae adoptionis, sed quia continuo tenore certare non destitit cum tam perfidae et indomitae gentis contumacia. Caeterum gratiae renovationem, et quasi electionem secundariam commemorat, ubi Deus ex tribu Iuda Davidem elegit qui regno praeesset.

1. Erudiens Asaph. Ausculta popule mi Legem meam: inclinate aures vestras ad verba oris mei. 2. Aperiam in parabolam os meum: eloquar aenigmata a *tempore* antiquo. 3. Quae audivimus et cognovimus, et patres nostri narrarunt nobis, 4. Non occultabimus a filiis eorum in generationem posteram, narrantes laudes Iehovae et fortitudinem eius, et mirabilia eius quae fecit. 5. Et statuit testimonium in Iacob, et Legem posuit in Israël, quia mandavit Patribus nostris ut nota facerent ea filiis suis: 6. Ut cognoscat generatio postera, filii qui nascentur surgant, et narrent filiis suis.

1. *Ausculta.* Ex fine Psalmi coniectura, meo iudicio, probabilis sumi potest, fuisse scriptum longe post Davidis mortem: quia illic celebratur regnum divinitus erectum in familia Davidis. Deinde per contentionem opponitur tribus Ephraim, quae dicitur fuisse repulsa, unde apparet, decem tribus tunc fuisse alienatas a corpore reliquo, neque enim frustra regnum Ephraim quasi adulterinum, de-

decore notatur. Ceterum quisquis fuerit auctor, non inducit loquentem Deum, ut quidam putant, sed in doctoris persona Iudaeos compellat. Nec obstat quod suum nominat populum, sicut et Legem suam: quia novum non est Prophetis, nomen eius a quo missi sunt, mutuari, quo maior constet doctrinae auctoritas. Quae vero apud ipsos deposita est veritas, ipsis non abs re tribuitur, sic Paulus, Rom. 2, 16. gloriatur de suo Evangelio, non quod ipse fabricaverat, sed cuius praeco erat ac testis. Nescio tamen an nomen תורה apte interpretes verterint Legem: quia videtur generalius esse, sicuti in altero membro patet, ubi *verba oris* eodem sensu ponit. Porro si reputamus quam segniter Deum audiant qui etiam maxime profitentur se eius esse discipulos, fatebimur non frustra hoc prooemio usum fuisse Prophetam. Nam alloquitur quidem indociles ac praefractos, qui Dei verbo se subiicere proterve recusant: sed quia in ipsis quoque fidelibus ut plurimum nimia est tarditas, non supervacua apud pigros fuit haec exhortatio. Iam quo sibi plus attentionis conciliet, asserit magnis et arduis de rebus verba se facturum. Nomen enim משל graves et insignes sententias Hebraeis significat, quales sunt paroemiae, vel proverbia, et apophthegmata. Quia igitur materia ipsa, si gravis et ponderosa est, expergefacit hominum sensus, mera apophthegmata proferre sibi in animo esse testatur auctor Psalmi. חידות quae, alios sequuti, Aenigmata vertimus, non tam pro obscuris sententiis, quam argutis vel notatu dignis positum est. Neque enim ambagibus involvet suum canticum Propheta, sed dilucide et explicate disseret tam de beneficiis Dei, quam de populi ingratitudine. Tantum, ut dixi, consilium eius est lectores acuere, ut attentius concionem hanc expendant. Citatur hic locus a Matthaeo, cap. 13, vers. 33. et accommodatur ad Christi personam, ubi obscuris parabolis mentes populi tenet suspensas. Voluit enim hoc modo probare se eximium Dei Prophetam, quo maiore reverentia exciperetur. In hac igitur parte quum similis Prophetae fuerit, quia de sublimibus mysteriis concionatus est altiore dicendi forma, opposite transfertur ad eius personam quod Propheta de se affirmat. Ceterum si in Psalmo hoc relucet maiestas, quae iure suo ad discendi studium excitet lectores et accendat, hinc colligimus quam seria attentione Evangelium excipere nos conveniat, ubi coelestis sapientiae thesauros nobis aperit Christus.

3. *Quae audivimus*. Quod praefatus de rebus magnis et absconditis se verba facturum, nunc subiicit, communem esse doctrinam, et per manus traditam: videtur nonnihil esse repugnantiae. Nam si patres filiis narrare oportuit quae hic dicuntur, debuit familiariter nota esse doctrina toti populo, ac rudissimis quibusque idiotis. Ubi igitur aenigmata quorum nuper meminit? Respondeo, facile haec conciliari: quia tametsi Psalmus res vulgo notas contineat, splendido tamen ornatu eas illustrat, quo magis afficiat corda hominum, sibique plus auctoritatis acquirat. Interim notandum est, quantumvis excelsa sit verbi Dei maiestas, non tamen obstare quin perveniat eius utilitas ad rudes quoque et parvulos: sicuti eos non frustra Spiritus sanctus ad discendum invitat. Quod diligenter notandum est. Nam si Deus, ad captum hominum se accommodans, submissius loquitur, contemptui est humilis docendi ratio. Sin vero altius as-

surgens, reverentiam Verbo suo comparat, obscuritas ad ignaviae excusationem obtenditur. Quum his duobus vitiis mundus laboret, Spiritus sanctus stylum ita temperat, ne sublimitas doctrinae etiam minimis sit recondita, si modo placidam docilitatem et serium proficiendi studium afferant. Prophetae autem consilium est, omnem dictis suis dubitationem eximere, quia nihil novum proferre instituat: sed res pridem optime compertas, et sine controversia receptas in Ecclesia. Ideo non modo *auditus* meminit, sed adiungit quoque *scientiam:* quia multa temere sparguntur quibus tamen non constat solida fides, imo nihil magis commune, quam fabulis repleri hominum aures. Non abs re igitur Propheta quae audita esse dixerat, simul obsignat certo testimonio. Addit, Iudaeos ita fuisse a Patribus edoctos: non quod semper omni vitio careat quod est domesticum, sed quia maior est figmentis locus, siquid affertur ex regione longinqua. Praecipue tamen notandum est, non quoslibet hic notari patres, sed qui electi erant in peculiarem Dei populum, et apud quos deposita erat coelestis doctrina.

4. *Non occultabimus.* Verbum נכחד quidam accipiunt in niphal, ac vertunt, non esse celata: sed quia ratio Grammaticae postulat aliter legi, sic resolve, Ut non celemus posteros nostros, sed quod traditum fuit nobis a maioribus, studeamus transmittere ad eorum nepotes, atque hoc modo tollitur omnis ignorantiae praetextus, quia voluit haec Deus, per continuas aetatum series promulgari, ut per singulas familias de manu in manum transmissa, ad ultimos usque pervenirent. Finis etiam ostenditur, ut *celebrarent laudes Dei, et fortitudinem in miraculis editis.* Ceterum quia consensus hominum ad plenam doctrinae fidem non sufficeret, Propheta ultra progreditur, Deum auctorem faciens. Refert igitur, patres non suo arbitrio, sed Dei mandato imbuisse filios hac doctrina. Quod *statutum et Legem* quidam ad praesentem narrationem referunt, quod Deus posuerit decretum in Iacob instar regulae inviolabilis, ut semper in ore omnium sonaret liberatio populi: nimis videtur restrictum. Itaque ad Legem scriptam extendo, quae tamen ex parte in hoc data fuit, ut redemptionis memoria populum qui semel collectus fuerat, retineret sub Dei obsequio. Intelligit ergo Propheta Deum non modo potenti manu Iudaeos sibi acquisisse, sed obsignasse suam gratiam, ne unquam aboleretur eius notitia. Et certe quasi publicis tabulis consignata fuit, ubi per Legem scriptam sancitum fuit foedus, ut scirent posteri Abrahae se ab aliis gentibus fuisse segregatos. Nam tenere duntaxat nudam historiam rerum gestarum, res fuisset levis momenti, nisi ad gratuitam adoptionem eiusque fructum spectassent. Hoc igitur est decretum, ut patres Legis doctrina imbuti, quasi ex ore Dei, filiis commemorent, se non modo semel fuisse redemptos, sed collectos in unum Ecclesiae corpus, ut Deum liberatorem sancte pureque omnibus seculis colerent. Particulam אשר exegetice hoc loco positam esse non dubito, pro, nempe. Ego reddidi per quia, quod idem valet. Proximo versu confirmat quod dixit de perpetua doctrinae successione. Nam hoc scire nostra magnopere interest, non uni tantum seculo datam fuisse Legem, sed *quam patres ad filios transmitterent* quasi haereditario iure, ne unquam intercideret, sed superstes maneret usque ad finem mundi. Haec ratio est cur di-

cat Paulus, I. Tim. 3, 15. Ecclesiam esse columnam et firmamentum veritatis: non quod per se infirma sit, vel indigeat alienis subsidiis, sed quia per ministros eam Deus propagat, qui dum fideliter incumbunt in munus docendi, quodammodo suis humeris sustinent veritatem. Admonet autem Propheta, dandam esse operam, ut in obeundis docendi partibus alii aliis succederent. Quemadmodum igitur Lege nondum scripta, de Abraham dicitur, Gen. 18, 19. Instituet filios suos in viis, et mandatis et praeceptis Domini: ita post eius mortem iniuncta Patriarchis fuit eadem necessitas. Lege lata Sacerdotes praefecit Deus Ecclesiae suae, qui publici essent magistri et doctores. Hoc idem sub regno Christi esse observandum testatus est per Iesaiam, 59, 21. dicens, Ponam verbum meum in ore seminis tui, et seminis quod inde nascetur in perpetuum usque. Peculiare tamen interea mandatum datur patribus, ut singuli suas familias sedulo erudiant: et promiscue monentur omnes, operam hanc gratissimam esse Deo, si nomen eius transmittere studeant ad aetates futuras. Neque enim paucos tantum designat his verbis Propheta, Filii qui nascentur surgant: sed quotquot nascuntur, totidem vult praecones succrescere, quorum opera semper floreat ac vigeat pura religio.

7. Ut ponant in Deo spem suam, neque obliviscantur operum Dei, et ut mandata eius observent: 8. Et non sint sicut patres sui, generatio defectrix et exasperans, generatio quae non direxit cor suum, et cuius spiritus fidelis non fuit erga Deum. 9. Filii Ephraim armati iaculantes arcu versi sunt in die proelii. 10. Non custodierunt foedus Dei, et in Lege eius recusarunt ambulare. 11. Et obliti sunt operum eius, et mirabilium quae ostendit illis.

7. *Ut ponant.* Usum doctrinae notat: Primum ut tam pretioso laboris sui fructu alacrius stimulentur patres ad filios docendos, ubi se et purum Dei cultum asserere, et filiorum saluti consulere vident: Deinde ut filii vicissim maiore desiderio accensi, festinent ad discendum, neque vagentur in frivolis speculationibus, sed ad rectum scopum collimentL Est enim illa infelix et misera fatigatio, semper discere, ut nunquam ad scientiam veritatis pervenias, 2. Tim. 3, 7. Ergo quum audimus quorsum Lex tradita sit, hinc colligere promptum est quaenam vere sit atque utilis rite proficiendi ratio. Spem vero locat in summo gradu: deinde observationem mandaturum exigit: medio autem loco statuit memoriam operum Dei, quae ad fidei-confirmationem valet, quasi diceret, hanc coelestis sapientiae esse summam, ut populus Deo affixus sincera fide eum invocet, atque, alendae fiduciae suae causa, meditandis eius beneficiis se exerceat: deinde ut se pure addicat in eius obsequium. Ceterum hinc discamus legitimum Dei cultum a fide incipere: quia praecipua honoris sui parte fraudatur, si alio transferimus spes nostras.

8. *Et non sint sicut.* Hac circumstantia melius admonet quam necessaria sit haec concio, quod scilicet proclives sint Iu-

daei ad defectionem, nisi firmis vinculis retineantur. Nam pro confesso sumit nihilo meliore praeditos esse ingenio quam patres, quos dicit perfidos, rebelles, tortuosos, et immorigeros fuisse. Statim igitur diffluerent, nisi assiduis fulturis confirmarentur eorum corda. Imo quod Horatius de gente sua scribit, experientia demonstrat ubique verum esse, Aetas parentum peior avis, tulit Nos nequiores, mox daturos Progeniem vitiosiorem. Quid ergo fieret nisi succurreret Deus mundo ita in deterius labenti? Iam quum ex patrum malitia et pravitate doceat Propheta severam disciplinam Iudaeis necessariam esse, quae a malis exemplis eos revocet, hinc colligimus quam stulte sibi mundus persuadeat patrum imitationem instar esse Legis. Nec vero de quibuslibet populis hic agit Propheta, sed de sancto et electo genere Abrahae: nec paucos tantum perstringit, sed totam fere gentem, in qua passim tam pervicacia, quam oblivio gratiae Dei et perfida simulatio grassata fuit. Nec unius tantum aetatis patres commemorat, sed longam antiquitatem complectitur, ne ex peccandi vetustate captetur defensio. Quare delectus prudenter habendus est inter patres, quosnam imitari expediat. Et quia difficile revellitur praepostera illa patrum aemulatio, quorum reverentia naturaliter ingenita est, pluribus verbis eorum scelera Propheta exaggerat, apostasiam, irritationem, perfidiam, et hypocrisin exprobrans: quae etsi gravissima sint probra, modum tamen non excedere, ex contextu mox patebit. Verbum הכין, vertunt alii stabilire: sed meo iudicio potius intelligit Propheta per obliquos recessus semper a *Deo* deflexisse. Verbum etiam נאמנה quidam accipiunt pro *initi*: sed rectior est altera interpretatio, non fuisse constanter et bona fide addictos Deo, qui tamen iuraverant in eius nomen. Porro quod ex hoc loco colligunt Papistae, esse in hominis arbitrio flectere cor, ac dirigere in utramque partem, frivola est consequentia. Quamvis enim iure Propheta eos accuset qui cor suum non direxerunt: non tamen ex professo disserit quid a seipsis valeant. Etsi enim proprium Dei opus sit, intrinseco Spiritus motu convertere ad se hominum corda, non tamen a culpa eximentur, vel poenam effugient quos sua libido et pravitas alio trahit. Ceterum ex vitiis quae hic notantur, discendum est qualiter a nobis coli Deus velit. Primo enim deposita pervicacia, iugum eius subeundum est: deinde induendus mansuetudinis spiritus, cordis affectus in Dei obsequium ordinandi, et sectanda rectitudo: et quidem non evanido fervore, sed sincera constantia.

9. *Filii Ephraim.* Exemplum illius infidelitatis proponit in Filiis Epraim. Et, quia non facile simplici doctrina resipiscunt qui pertinaciter addicti sunt malo, ex poenis a Deo inflictis probat filios Ephraim reprobos fuisse. Nam quum bellicosi essent, signum irae Dei fuit, terga vertere in proelio, ac diserte exprimit *sagittandi* fuisse *peritos:* quia absurdius est metu fugari qui ad hostes eminus feriendos telis instructi sunt, unde etiam apertius constat, Deum illis fuisse offensum, qui eos non modo destituerit auxilio suo, sed emollierit ipsorum corda. Quaeritur cur filios Ephraim solos iam accuset, quum in genere nuper tribus omnes comprehenderit. Quidam interpretes ad cladem referunt quae a Githaeis illata fuit quum ad recuperanda spolia obviam filiis Ephraim progressi sunt. 1. Par.

7, 20. Quod nimis restrictum est, nam fieri potest ut regnum Israël, quo tempore compositus fuit Psalmus, collapsum et magna ex parte dirutum fuerit. Non male igitur alii synecdochen esse sentiunt, et filios Ephraim accipiunt pro toto populo: nisi quod inconsiderata praetereunt fuisse data opera nominatos, quia aliis fuerant defectionis auctores, quum Iarobeam vitulos erexit. Memoria enim tenere convenit quod diximus, circa finem non frustra conferri repulsam tribum Ephraim cum electione tribus Iehudah. Ideoque nunc quoque de filiis Ephraim comparative sermo habetur, ut veros Abrahae filios admoneat eorum exemplo qui se ab Ecclesia abdicaverant, et se tamen iactabant inani Ecclesiae titulo. Nam quum multitudine et opibus praestarent, ad fallendos simplices nimium valebat eorum auctoritas: qua nunc spoliat eos Propheta, Dei auxilio nudatos fuisse docens. Nam huc spectat causae redditio, quod *non custodierint foedus Domini.* Fuit quidem aliis etiam crimen hoc commune, sed consulto vindictae Dei exemplum protulit in tribu illa, quae sua auctoritate totum fere populum corruperat. Quia ergo splendor ac dignitas Ephraim turpis apostasiae vexillum fuerat, cavere voluit Propheta ne fallendis simplicibus larva illa adhuc maneret. Porro non leviter eos accusat, sed exprobrat perfidiam in totius Legis contemptu, et foederis violatione, tametsi enim utrumque nomen eodem sensu accipiat, *foedus* priore loco ponens, satis ostendit se non solum de regula bene vivendi agere, sed de toto cultu Dei, de fide promissionum et invocatione, et pietatis doctrina, cuius fundamentum erat adoptio. Foedifragos itaque nominat: quia promissionum fide exciderant, quibus Deus pepigerat se illis fore in patrem. Apposite tamen *Legem* postea adiungit, in qua velut in publicis tabulis consignatum fuerat foedus. Auget criminis atrocitatem *renuendi* verbum, quo significat non fuisse solum impetu quodam temere abreptos, ut levitate, imperitia, vel errore peccarent, sed ex professo et deliberata pervicacia violasse sacrum Dei pactum. Fontem quoque tam foedae impietatis designat ingratitudinem, quod redemptionem aeterna memoria dignam maligne sepelierint, ac pro nihilo duxerint. Fuit certe similis portento haec socordia, discedere a Deo Israëlitas, cui tot modis devincti erant, nec fieri ullo modo poterat ut sic a Satana fascinarentur, nisi tot miraculorum obliti essent, quae totidem erant ad eos sub metu Dei et obsequio retinendos vincula. Ac nequa excusatio supersit ad levandam culpam, splendidiore elogio insignit opera illa: quasi diceret non fuisse vulgarem agendi modum, ut obrepere potuerit oblivio: sed Israëlitas perverse et nequiter clausisse oculos, ne gloriae Dei intuitu retinerentur.

12. Coram Patribus eorum egit mirabiliter in terra Aegypti in campo Soan. 13. Scidit mare et traduxit eos, et statuit aquas velut cumulum. 14. Et deduxit eos in nube interdiu, et omni nocte in splendore ignis. 15. Scidit rupes in deserto, et eos potare fecit in abyssis magnis: 16. Et eduxit fluenta e rupe, et descendere fecit aquas velut fluvios.

12. *Coram Patribus eorum.* Tametsi posteros adhuc in reatum trahit, commode tamen simul incipit de primis gentis auctoribus concionari: acsi diceret, iam a primâ origine fuisse omnes pravo ingenio et rebelli. Quia tamen filios Ephraim dixerat prolapsos in apostasiam fuisse, quia mirabilium Dei obliti essent, sententiam hanc adhuc persequitur, interea, ut dixi, opportune transitum sibi facit ad Patres in eundem reatum trahendos. Primo loco miracula attingit in medio Aegypti sinu ante populi egressum edita. Locum vero celeberrimum nominat illustrioris notitiae causa. Postea ad Maris transitum descendit, ubi repetit quod alibi vidimus, mutatum esse naturae ordinem, ut aquae cursum suum sisterent, adeoque in firmos cumulos velut montes elevarentur. Tertio loco narrat traiecto mari Rubro, Deum itineris fuisse ducem populo: et ne momentanea tantum esset redemptio, porrecta manu continuasse suam gratiam. Nam quum difficile ac molestum esset per arida et sabulosa loca pergere, non vulgare beneficium fuit, opposita nube protegi ab aestu solis. Quanquam fuit illud excellentioris gratiae pignus, quod scilicet Deus populum hunc sub protectione sua esse testatus est, donec in coelestem haereditatem perveniret. Unde etiam Paulus 1. Cor. 10, 2. in nube illa Baptismi speciem fuisse docet, sicuti in Maris transitu, cuius fructus non in hac caduca vita inclusus est, sed ad salutem usque aeternam pertinet.

15. *Scidit rupes.* Aliud paterni amoris symbolum producit, quo Deus ostendit quantae sibi curae esset illius salus. Porro non dicitur *simpliciter* Deus potum suppeditasse, sed id fecisse praeter naturam. Oriuntur quidem interdum ex rupibus flumina, sed rupes quam percussit Moses, arida prorsus erat, unde constat aquam illam non fuisse elicitam ex scaturigine aliqua, sed erutam ex profundissimis abyssis: quasi diceret ex ipso terrae centro. Itaque sensum Prophetae assequuti non sunt qui interpretantur, in profundis abyssis potasse Israëlitas, quoniam aquae larga abundantia fluerent. Potius miraculum amplificat Moses, quod ex remotissimis venis aquas illas Deus fluere iusserit. Idem confirmat proximo versu, fuisse amplum et magnum flumen ubi nulla prius fuerat aquae gutta. Nam si tenuis solum rivulus manasset, poterat a profanis hominibus obscurari Dei gratia: sed ubi tanta copia aquarum repente erumpit, quis non mutatum potius videt naturae cursum, quam occultam sub terris venam apertam fuisse?

17. Et adiecerunt adhuc ad peccandum contra eum, ad exasperandum Excelsum in deserto. 18. Et tentaverunt Deum in corde suo ad petendum cibum animae suae. 19. Et loquuti sunt contra Deum, dixerunt, An poterit Deus parare mensam in deserto? 20. En percussit rupem et fluxerunt aquae, et flumina inundarunt, an etiam poterit panem dare? an parabit carnem populo suo? 21. Propterea audivit Iehova et indignatus est, et ignis accensus est in Iacob, atque etiam

ira adscendit in Israëlem: 22. Quia non crediderunt in Deo, et non speraverunt in salute eius.

17. *Et adiecerunt.* Postquam breviter exposuit Propheta continua beneficiorum serie Deum palam fecisse quantopere amaret Abrahae filios, nunc addit, postquam eos sibi tam sancte obligaverat, pro suo more et ingenio scelerate in eum insurrexisse. Ac primo quidem eos accusat, quod mala malis pertinaciter addendo, eum exasperaverint: deinde speciem irritationis designat. *Exasperandi* autem verbo significat non leve fuisse delictum, sed malitiam intolerabilem. Iam loci quoque circumstantia exaggerat criminis magnitudinem, quo in ipso deserto, recenti adhuc liberationis memoria, ubi quotidie oculis ingerebantur signa praesentiae Dei, ubi necessitas ipsa ad obsequium eos cogere debebat, suam intemperiem non cohibuerint. Quod ergo coram ipso Deo, qui praesenti gloriae suae intuitu eos terrebat, qui tam benigne et suaviter eos ad se alliciebat: quum rerum omnium inopia ad eos cohibendos optimum remedium esset, petulanter tamen se gesserint: prodigiosus certe fuit furor.

18. *Et tentaverunt.* Haec fuit irritatio cuius meminit: non quod cibum petere, si cogeret inedia, per se esset illicitum, quis enim vitio vertat si famelici Deum nutricium implorent? Sed in eo peccarunt, quod cibo divinitus sibi destinato non contenti, laxarunt suae libidini habenas. Deus enim iam eos Manna pascere coeperat, ut mox iterum videbimus. Eius autem alimenti fastidio impulsi, novos cibos appetunt, acsi respuerent Patris sui demensum. Hoc significat Propheta nomine *animae, petiisse cibum,* non quod esuries cogeret, sed quia eorum concupiscentiae non sufficeret, cibo divinitus ordinato vesci. Hac ratione dicit eos tentasse Deum: quia ultra fines sibi a Deo praescriptos transilierint. Quisquis enim posthabito et neglecto Dei permissu, suae intemperantiae indulgens, plusquam fas est appetit, dicitur Deum tentare: acsi eum vellet subiicere suo arbitrio, vel inquireret an plus possit quam velit. Et certe quisquis Dei potentiam a voluntate separat, Deum ipsum, quantum in se est, discerpit, id autem faciunt qui experiri cupiunt an plus daturus sit, quam petere concedat. Ideoque ne carnis libido ad Deum tentandum nos sollicitet, discamus frenare nostra desideria, et modeste quiescere intra fines nobis praescriptos. Nam si libere exsultet caro, pane quotidiano non contenti, subinde variis modis contra Deum tumultuabimur. Quia autem dixerat ipsos tentasse Deum in corde, addit non esse veritos palam impuro et blasphemo ore proferre quam intus conceperant, impietatem, unde melius apparuit cor eorum malitia et pravitate penitus fuisse occupatum. Sic enim concupiscentia peccatum concipit dum admittitur pravo consensu. Deinde peccatum ipsum longius prorumpit, sicuti videmus Israëlitas ad sacrilegam lasciviam progressos esse, dum interrogant de potentia Dei, acsi eam pro nihilo ducerent, nisi quatenus suae libidini moram gereret. Per *mensam paratam* lautitias intelligit, quibus ante assueverant in Aegypto. Neque enim eorum animos placabat unus et simplex cibus, nisi multiplici copia et varietate se oblectarent. Quum dicit, *En Deus aquas profluere iussit,* et caetera: non dubito quin amarulenta ironia mordeat ipsorum petulantiam. Neque enim verisimile est sic loquutos

esse, sed quasi ex eorum persona refert Propheta quae sub eorum erant oculis.

21. *Audivit Iehova.* Istud audire Dei, tantundem valet ac legitima cognitio, similitudine a terrenis iudicibus sumpta, qui nisi causa probe cognita punire fontes nequeunt. Sicuti ergo suos audire dicitur, quorum votis propitius succurrit: sic rursus audire dicitur blasphemias quae iudicium eius non effugiunt. Ceterum ne putetur irae Dei atrocitas modum excedere, gravitatem sceleris iterum describit Propheta, quod Deo non crediderint, nec speraverint in salute eius. Sumit autem pro confessò, promissiones illis fuisse datas, quibus acquiescere ipsos decebat, nisi eos transversos egisset importuna vesania. *Sperare in salute Dei* tantundem valet ac recumbere in paternam eius providentiam, ut sufficientia nostra penes eum tota resideat. Atque hinc colligimus non modo quam abominabilis Deo sit incredulitas, sed quaenam vera sit fidei natura, et quos ex se fructus pariat. Unde enim fit ut placide se Deo subiiciant homines, nisi quia persuasi salutem suam unice ei caram esse, daturum quoque statuunt quicquid expedierit, atque ita se permittunt eius arbitrio regendos? Fides ergo, verae pietatis radix est, quae bona omnia ab uno Deo sperare et expetere docet, ac nos in eius obsequium format: sicuti semper Deo obstrepere et rebelles esse necesse est quicunque diffidunt. Huc spectat Prophetae contextus, fidem falso obtendere qui salutem ab eo non exspectant: quia ubi Deo creditur, statim exoritur salutis fiducia, quae bonorum omnium ei laudem tribuit.

23. Mandaverat autem nubibus desuper, et ianuas coeli aperuerat. 24. Et pluerat super eos Man in cibum, et frumentum coelorum dederat illis. 25. Panem fortium comederat homo, cibum miserat ipsis ad saturitatem.

23. *Mandaverat.* Qui putant miraculum hoc referri historico ordine, longe falluntur: quia potius hac comparatione asperius Israëlitas urget Propheta, quod manna saturi non destiterint concupiscere quae sibi a Deo negari lautitias sciebant. Nam ter et quater foeda ingratitudo fuit, respuere coelestem cibum, qui eos Angelis quodammodo sociabat. Si quis in Gallia vel in Italia degens, aegre ferat se non vesci Aegyptiaco pane, et vino Asiatico privari, nonne Gigantum more cum Deo et natura bellum geret? In Israëlitis minus excusabilis fuit intemperies, quibus non modo terrenos cibos ad satietatem suggerebat Deus, sed panem coelestem in alimentum dabat. Si passi fuissent longam inediam, decebat tamen modestius cibum a Deo petere: si furfure tantum et quisquiliis victitassent, decebat eos agnoscere in deserto non vulgarem Dei gatiam: si vero tantum datus fuisset cibarius panis, erat cur ingentes gratias agerent. Quid nunc, ubi Deus novum alimenti genus creavit, quod e coelo quasi porrecta manu ubertim et copiose suppeditat? Haec ratio est cur *Man* vocetur *triticum coeleste, et panis fortium.* Quod autem אבירים quidam pro coelis accipiunt, quanquam non repudio, minus tamen placet quam de Angelis accipere, sicuti Chaldaeus interpres et post eum alii

sumpserunt. Certum quidem est, magnifice ideo celebrari miraculum, quo magis detestabilis reddatur populi impietas: quia longe praestantius fuit Man e coelo pluere, quam si satiati fuissent vel herbis vel fructibus, vel alio terrae proventu. Alio sensu Paulus prioris ad Corinthios cap. 10, vers. 3. Man appellat spiritualem cibum, quia figura et symbolum erat Christi. Sed hic Prophetae consilium est, coarguere duplicem populi ingratitudinem, quod non modo vulgares cibos, qui ex terra proveniunt, sed Angelicum panem contempserit. Tollendae ambiguitatis causa tempus plusquam perfectum in verbis reddere malui: quo melius intelligerent lectores in memoriam reduci quod ante gestum fuerat.

26. Pergere fecit ventum Orientalem in coelis, et excitavit in virtute sua Austrum. 27. Et pluit super eos quasi pulverem carnem, et quasi arenam marium volucrem pennatam. 28. Et cadere fecit in medium castrorum eius per circuitum ad tabernacula eius. 29. Et comederunt, et saturati sunt valde, et desiderium eorum attulit ipsis. 30. Non alienati sunt a desiderio suo: adhuc cibus erat in ore ipsorum, 31. Quum ira Dei adscendit in eos, et occidit pingues eorum, et electos Israël prostravit.

26. *Pergere fecit.* Narrat Propheta Deum morem gessisse populo suo, non quod obstreperum illud votum propitius exaudierit, sed ut effectu ipso probaret sibi in manu esse quod illi non crediderant. Unde etiam patet quam perperam carnem cum Manna coniungant quidam interpretes, quorum prorsus diversa est ratio: quia in Manna patris officium praestabat Deus: carnibus replevit ingluviem eorum, ut ipsa ingurgitatio eos suffocaret. Etsi autem Deo non fuisset difficile coturnices creare in medio deserto, ventorum tamen impetu illuc advehi voluit, ut discerent Israëlitae elementa omnia patere eius imperio, nec obstaculo esse locorum distantiam quominus eius virtus statim ab Oriente in Occasum penetret. Clarum ergo virtutis, cui maligne detraxerant, experimentum habent increduli, ubi elementa omnia praesto sunt ad obsequium, et quicquid mandavit celeriter exsequuntur. Porro non dubium est quin ventos pro situ castrorum excitaverit: quamvis promptum esset nullis mediis carnes in medium afferre. Dicit autem comedisse et fuisse saturatos, non tantum ut sciamus copiam avium illis fuisse oblatam, qua largiter farcirent ventres suos: sed mera intemperantia fuisse impulsos ad petendas carnes, non autem sollicitos fuisse de victu. Dixerat quidem prius Man illis datum fuisse ad satietatem, sed hic luxuriam et voracitatem diserte perstringere voluit, in qua se prodidit effrenis eorum cupiditas. Quanquam autem alibi singularis privilegii loco promittit Deus fidelibus se facturum quod optaverint: alio tamen modo hic obsequutus dicitur perversis impii populi votis: quia quod propitius negasset, iratus concessit. Quod exemplum notatu dignum est, ne queramur vota nostra arcano Dei consilio corrigi, dum intemperan-

tius effluunt. Tunc enim vere exaudit, ubi non indulget stultis cupiditatibus, sed beneficentiam suam salutis nostrae modo attemperat, sicuti plus impiis largiendo, quam ipsis utile sit, non eos proprie exaudit, sed exitiali mole onerat, quae ipsos in exitium praecipites agat. Id clarius exprimit continuo post subiiciens letalem illis fuisse saginam illam, quasi una cum cibo flammam irae Dei vorassent. *Non alienatos fuisse a desiderio suo*, tantundem valet, ac sua cupidine adhuc flagrasse. Si quis excipiat, hoc non congruere cum proxima sententia, ubi dictum fuerat comedisse ad satietatem, facilis est solutio. Scimus enim, nisi intra fines rationis et temperantiae se contineant hominum animi, esse inexplebiles, ideoque saturitate non restingui pravi appetitus ardorem. Quidam vertunt, non fuisse frustratos: alii, nondum habuisse cibum fastidio: quod posterius mentem Prophetae non male exprimit: sed a verbo זור remotum est. Duobus ergo verbis exprimere voluit Propheta praesentem oblectationem: quia ubi vindictam de illis sumpsit Deus, adhuc lasciviebant in sua crapula. Ceterum, *ira Dei* metaphorice *adscendere* dicitur, dum repente in iudicium consurgit: quia dissimulans ad peccata, videtur quodammodo sopitus esse. Quanquam autem per singulos ordines grassata fuit poena, *pingues* tamen et *electos* consulto Propheta nominat, ut clarius refulgeat Dei iudicium. Neque enim temere accidit, ut robustissimos quosque et eximio vigore praeditos tabes conficeret. Deinde quia ut plurimum homines fallit sua virtus, ut audacius proterviant contra Deum, quia infirmitatis suae immemores, quidvis sibi licere putant: ideo mirum non est durius in eos saeviisse iram Dei.

32. In omnibus his peccaverunt adhuc, et non crediderunt mirabilibus eius: 33. Et consumpsit in vanitate dies eorum, et annos eorum in festinatione. 34. Quum occideret eos, quaerebant eum: reversi sunt, et mane properabant ad Deum. 35. Et recordati sunt quod Deus rupes eorum, et Deus excelsus redemptor eorum. 36. Et blanditi sunt ore suo, et lingua sua mentiti sunt ei: 37. Cor autem eorum non fuit rectum coram eo, et non fuerunt veraces in foedere eius.

32. *In omnibus.* Vulgare proverbium est, stultos plagis sapere, unde sequitur prorsus esse desperatos qui saepius a Deo castigati non resipiscunt. Talem contumaciam describit Propheta in Israëlitis, quae nullis flagellis corrigi potuerit. Haec formidabilis erat Dei vindicta, tantam fortium virorum stragem cernere. Quod ergo tali portento commoti non sunt, eo convincitur portentosa eorum durities. Quanquam per *mirabilia* non solum poenam de qua nuper loquutus est intelligit, sed alia etiam signa comprehendit quorum ante facta fuit mentio. Duplicis ergo malitiae eos insimulat, quod non modo fidem abrogaverint verbo Dei, sed etiam eius miracula contempserint. Ideo subiicit auctas fuisse poenas, sicuti per Mosen denuntiat ac minatur Deus septuplo durius se acturum cum praefractis qui in sce-

leribus suis pergent. Ceterum, quia de toto populo hic loquitur, quasi diceret, sine exceptione omnes a minimo usque ad maximum celeriter fuisse consumptos, probabili ratione referri hoc posset ad gravissimam illam poenam quae iureiurando sancita fuit, perituros omnes in deserto, duobus tantum exceptis, Iosue et Caleb: qui iam propinqui terrae Canaan cursum retro flexerant. Quum ergo sibi clausissent ingressum, cecidit in deserto quadraginta annis immensa multitudo, *dies* priore loco ponit, deinde *annos:* acsi diceret Dei maledictione praecisum illis fuisse vitae tempus, ut facile constaret in medio cursu ipsos deficere. Consumpti ergo fuerunt *dies in vanitate,* quia evanuerunt instar fumi: *anni in festinatione,* quia celeri transitu fluxerunt. בהלה quidam vertunt terrorem, ego mallem Tumultum: quia haud dubie significat Propheta tumultuarie abruptam illis fuisse vitam. Sed Festinationis nomen quod clarius erat, mutare nolui. Haec autem iusta pertinaciae fuit merces, vires quibus superbiebant, emarcidas reddere, ut celeriter instar umbrae diffluerent.

34. *Quum occideret eos.* Hac circumstantia crimen auget: quia ubi scelerum convicti, se iustas fatentur poenas dare, non sincero autem animo supplices fiunt, imo prava simulatione Deum eludunt: minus excusabilis est eorum impietas. Si quis mente captus, mala sua non sentiat, ignoscitur stupori: qui vero reatum agnoscere cogitur, sui tamen similis manet, vel fucata deprecatione functus, statim ad ingenium redit: hac perfidia se insanabilem esse demonstrat. Subindicat autem Propheta non vulgares vel obscuras fuisse poenas, quibus gens illa tam obstinata ad quaerendum Deum compulsa fuit: neque solum refert scelerum fuisse convictos, sed etiam redemptionis a qua exciderant, sensu et memoria fuisse tactos. Hoc modo melius tollitur ignorantiae praetextus: acsi diceret non fuisse inconsiderate abreptos, vel deceptos errore, sed quasi data opera perfide agendo, in se provocasse iram Dei: sicuti in hunc finem aperuit illis Deus oculos, ut perditam eorum malitiam apertius detegeret, acsi hypocrisin et blanditias eorum discutiens, e suis latebris eos traheret in lucem. Perfidiam vero accusans Propheta, quia neque recto corde confessi fuerint culpam, neque vere gloriam redemptionis Deo tribuerint, dicit eos *ore blanditos et lingua mentitos fuisse,* non quod nulla esset agnitio, sed quia oris confessio affectu carens, voluntaria non erat, quod notatu dignum est: quia hinc colligimus non modo crassam hypocrisin cavendam esse, ubi aliud apud homines profitetur lingua, quam animus sentiat: sed simulationem quoque magis occultam, ubi metu coactus serviliter blanditur Deo peccator, qui tamen libenter iudicium eius effugeret. Atqui maior pars hoc morbo exitialiter laborat: quia licet Dei maiestas aliquam illis reverentiam extorqueat, cuperent tamen extinctam esse omnem lucem doctrinae. Quare non satis est annuere verbo Dei, nisi accedat serius affectus, nec cor nostrum duplex sit vel divisum. Ideo simulationis causam et fontem Propheta notat, quod non fuerint *stabiles ac veraces:* acsi diceret, mendacium et fallaciam coram Deo reputari, nisi quod ex pura cordis sinceritate profectum fuerit. Quia vero talis integritas passim requiritur in Lege, tanquam foedifragos accusat qui foedus Dei non coluerint qua decebat fide. Mutua enim (ut alibi dictum

fuit) relatio inter fidem nostram et Dei foedus tenenda est, ut huius veritati vicissim non fallax illius consensus respondeat.

38. Et ipse misericors expiavit iniquitatem, et non perdidit: et multiplicavit ad avertendam iram suam, et non excitavit omnem indignationem suam. 39. Et recordatus est quia caro sunt: spiritus transiens et non revertens. 40. Quoties exacerbaverunt eum in deserto, moerore affecerunt in solitudine? 41. Et reversi sunt et tentaverunt Deum, et sanctum Israëlis circumscripserunt.

38. *Et ipse misericors.* Quo melius pateat nulla ratione fuisse flexibiles ut redirent ad sanam mentem, nunc dicit multa eorum peccata Deum tolerasse: sed quoties veniam dedit, non minus impie eius indulgentia fuisse abusos, quam praefracti fuerant adversus rigorem. Interea causam assignat cur non in totum perierint. Etsi enim digni erant interitu, Deum tamen iram suam temperasse refert, ut maneret aliquod residuum semen. Ne quis ergo ex illis vindictae exemplis colligeret, Deum summo iure egisse, Propheta hic admonet, mediocres, imo mites fuisse poenas prae atrocitate criminum: quia Deus manum suam sustinuerit, non tam quid meriti essent respiciens, quam locum dare volens suae misericordiae. Non est autem cur propterea imaginemur mutabilem esse Deum, dum nunc asperius nos castigat, nunc comiter ad se allicit: quia pro incomparabili sua sapientia diversis modis experitur num quae sit spes sanandi. Sed hinc crescit reatus, si neque severitas eius nos corrigit, neque emollit clementia. Notandum autem est, quod Deus pepercerit populo, causam adscribi eius misericordiae, quae naturaliter in ipso residet: ut sciamus non aliunde fuisse adductum ut tam propensus esset ac facilis ad dandam veniam. Porrò quia non semel neque uno modo ignovit Deus, dicit Propheta *expiasse iniquitatem, ut non perderet:* deinde quum saepius esset provocatus avertendae irae suae non fecisse finem: postremo mitigasse poenas, ne ipsa gravitate populum obruerent.

39. *Et recordatus est.* Nunc alteram causam adducit, quod scilicet experiri noluerit Deus robur suum contra homines natura fluxos et evanidos. Loquutiones enim quas usurpat, fragilitatem notant, qua miserabilis est hominum conditio. Carnem cum spiritu frequentius Scriptura committit per antithesin, non modo ubi per carnem intelligitur corrupta et vitiosa natura, per spiritum integritas, ad quam renascuntur filii Dei: sed etiam ubi homines caro vocantur, quia nihil in ipsis firmum sit vel solidum, sicuti apud Iesaiam 31, 3. Aegyptus caro est, et non spiritus. Verum hoc loco Propheta eodem sensu *carnem et spiritum* posuit: priori voce corruptioni et putredini obnoxios esse homines significans, altera vero flatum, vel nescio quid umbratile. Quia enim continua defluxio homines ad interitum compellit, comparat eos vento ambulanti, et qui proprio motu concidit sine reditu. Peracto enim stadio non ordimur novam vitam in terra, sicuti et Iob cap. 14, 7. dicitur, Arbores quo-

tannis renasci: et herbas ubi hyeme fuerint emortuae, iterum virescere: hominem vero, postquam interierit, non recuperare vires. Nunc tenemus Prophetae sensum, Deum pro sua misericordia tolerasse Iudaeos, non quod digni essent, sed quia caduca et fluxa eorum conditio veniam illis impetraverit. Similem fere sententiam habebimus Psalmo 103, 14. ubi dicet Propheta, Deum nobis esse propitium, quia videt herbae similes, statimque instar foeni arescere. Quod si in nobis nihil praeter miseriam reperit Deus, quo flectatur ad misericordiam, sequitur nonnisi mera et gratuita bonitate induci ut nos sustineat. Ceterum ubi negat Propheta, *reverti* homines peracto cursu, minime excludit spem futurae resurrectionis, tantum enim in seipsis considerat homines, ac de terreno eorum statu loquitur. Renovatio autem in coelestem vitam miraculum est longe altius natura. Eodem sensu alibi dicitur, Exit spiritus eius, et non revertitur, Sap. 16, 14. quia scilicet spem futurae instaurationis ex utero minime afferunt homines, sed ex regenerationis gratia eius petenda est.

40. *Quoties exacerbaverunt.* Confirmat proximam sententiam: quia scilicet immensa scelerum congerie toties Deum provocaverint in deserto, ut millies perire necesse fuerit, nisi millies propitius illis fuisset Deus. Interrogatio autem magis emphatice exprimit, nullum fecisse peccandi modum. *Deserti* nomen, tam loci quam temporis circumstantiam in se continet: acsi ingratitudinem argueret Propheta, quod tam recentibus Dei beneficiis, imo quotidiano eorum adspectu non saltem retenti fuerint: deinde violentam intemperiem damnaret, quod intra breve tempus tot peccata cumulaverint. Eodem sensu continuo post addit, iterato cursu tentasse Deum. Neque enim verbum *reverti*, mutationem hic significat, sed continuam peccandi seriem. Pulcra autem metaphora exprimit quam atroci contumelia Deum afficiant homines ipsum tentando. Verbum enim תוה quo utitur, proprie signare vel describere significat. Sed docet, ubi pro sua libidine media Deo praescribere ausus est populus, fuisse quasi cancellis circumdatum, et immensam eius potentiam infidelitatis angustiis fuisse conclusam. Et certe quoties in suo sensu homines subsistunt, perinde est acsi Deum metiri vellent suo modulo: quod nihil aliud est quam eum ex solio suo detrahere. Nobis enim subiicietur eius maiestas, si ita nostro arbitrio in ordinem cogatur.

42. Non recordati sunt manus eius die quo redemit eos ab affligente, 43. Quando posuit in Aegypto signa sua, et prodigia sua in campo Soan: 44. Dum convertit in sanguinem fluvios eorum, et fluenta eorum, ne biberent. 45. Misit in eos mistionem quae voravit eos, et ranam quae perdidit eos. 46. Et dedit brucho fructum eorum, et laborem eorum locustis: 47. Et occidit grandine vitem ipsorum, et sycomoros ipsorum lapide grandinis. 48. Et tradidit grandini iumenta ipsorum, et pecora ipsorum lapidibus ignitis. 49. Misit in eos indignationem irae suae, furorem, iracundiam et afflictionem,

immissionem angelorum malorum. 50. Direxit semitam irae suae: non prohibuit a morte animam ipsorum, et iumentum ipsorum in pestem conclusit. 51. Et percussit omne primogenitum in Aegypto, principium virtutum in tabernaculis Cham.

42. *Non recordati sunt.* Pergit in exprobratione, quia sola beneficiorum Dei memoria eos frenare poterat, nisi quaecunque experti fuerant, sponte et maligne essent obliti. Ex hac impia oblivione nascitur protervia et omnis rebellio. *Manum Dei* pro virtute per metonymiam accipi satis notum est. Fuit autem in prima illa liberatione populi, novo et insolito modo extenta Dei manus, quo magis detestabilis fuit populi impietas, in quam nunc invehitur Propheta, pro nihilo ducere, vel statim sepelire quod nulla vetustate obsolescere debuerat. Iam aliquot commemorat potentiae Dei exempla, quae primo *signa* vocat, deinde *prodigia:* quo rursum perstringat foedum populi stuporem. Quanquam autem rem unam bis exprimit, in secundo tamen membro augmentum est: acsi diceret, inauditis modis incussum tunc fuisse terrorem, qui non debuit tam cito ex populi animis evanescere.

44. *Convertit in sanguinem.* Non enumerat ordine miracula, quibus suam potentiam testatus est Deus in redimendo populo: quia satis habuit notas historias in memoriam revocare quae sufficerent ad detegendam populi malitiam et ingratitudinem. Neque etiam hic longius insistere opus est, quum Mosis historia clarius doceat quae hic breviter recitantur. Hoc solum teneant lectores, quamvis alias saepius grandine aliisque corruptelis ultus fuerit Deus Gentium peccata, quicquid tunc accidit in Aegypto, fuisse extraordinarium, et nunquam ante auditum, ideo pluribus verbis tam memorabiles Dei vindictas exaggerat Propheta, quod *miserit indignationem irae suae, iracundiam, furorem, et angustiam.* Huc enim spectat verborum congeries, ut sopitae mentes expergefiant ad tam densa miracula, quorum et numerus et praestantia coecis ipsis est palpabilis. Tandem addit, Deum *iudicia haec exercuisse per Angelos.* Etsi enim coelo et terrae certas imposuit leges suo arbitrio, et totum ordinem naturae sic gubernat, ut singulis creaturis proprium sit munus suum, Angelos tamen, quoties visum est, ministros adhibet ad exsequenda sua imperia, non consuetis vel naturalibus mediis, sed arcana et nobis incomprehensibili virtute. Quod diabolos quidam hic notari putant, quia dicuntur angeli noxii, non refello: nisi quod ratio qua nituntur, parum firma est. Dicunt enim, Sicuti per electos Angelos sua beneficia nobis Deus dispensat: ita etiam per reprobos iram suam exsequi, acsi essent eius carnifices. Quod etsi ex parte verum esse fateor, perpetuum tamen esse nego: quia in contrariam partem occurrunt plurima Scripturae testimonia. Quis enim Assyrium edita ingenti strage in eius exercitu, ab Urbis sanctae obsidione repulit, 2. Reg. capite 19, versu 35. nisi Angelus, tunc datus Ecclesiae praeses? Sic et Angelus qui primogenita occidit, Exod. capite undecimo, vers. quinto, non tantum irae Dei fuit minister et exsequutor contra Aegyptios, sed etiam populi saluti consuluit. Rursum quum avari et sanguinarii reges, vel potius latrones, coelum

terrae miscerent, Daniel tamen capite decimo, vers. decimotertio pronunciat, praefectos illis fuisse sanctos Angelos. Etsi autem probabile est reprobis angelis addictos fuisse ac mancipatos Aegyptios, prout digni erant, noxios tamen simpliciter hic accipere licebit ab effectu, quod adversis cladibus hostes populi Dei multaverint, ut eorum tyrannidem et saevitiam reprimerent. Hoc enim modo tam coelestes electique Angeli, quam cacodaemones, ministri noxarum vere censentur, sed diversis modis, quia priores voluntarium Deo obsequium praestant: alii vero quum semper inhient ad nocendum, et totum orbem eversum cupiant, idonea sunt organa malis infligendis.

50. *Direxit semitam.* Secundo repetit, iram Dei instar violenti torrentis inundasse totam Aegyptum, ne quam excusationem ingrato populo relinquat, quod tam praeclaris gratiae sibi praestitae documentis non fuerit retentus sub Dei obsequio. Tandem attingit Propheta miraculum ultimo loco editum, quod scilicet omnia Aegypti primogenita una nocte per manum Angeli Deus interfecerit. Vocat autem secundum communem et receptum linguae Hebraicae usum *primitias virtutis.* Nam quum aetatis decursu ad interitum declinent senes, quia tamen renovantur quodammodo in sobole, et vigorem in se collapsum recuperant, transfertur Virtutis nomen ad liberos. Eius autem principium dicuntur primogeniti, sicuti plenius exposui Gen. 49, 3. *Tabernacula Cham* vocat domos Aegypti, quia Misraim, qui nomen regioni imposuit, fuit filius Cham, Gen. 10, 6. Porro gratuitum Dei amorem erga posteros Sem, Propheta hic commendat, quod eos praetulerit omnibus filiis Cham, quum tamen nulla propria dignitate excellerent.

52. Et transire fecit quasi oves populum suum, et deduxit quasi gregem in deserto. 53. Et deduxit in tuto, et non timuerunt: et adversarios eorum operuit mare. 54. Et adduxit eos ad terminum sanctitatis suae montem hunc, *quem* acquisivit dextra eius. 55. Et expulit a facie eorum Gentes, et proiecit eas in sortem haereditatis: et habitare fecit in tabernaculis ipsorum filios Israël. 56. Et tentaverunt, et exacerbaverunt Deum excelsum, et testimonia eius non custodierunt. 57. Et aversi sunt, et perfide egerunt, sicut patres sui: reflexi sunt quasi arcus dolosus. 58. Et ad iracundiam provocaverunt eum in excelsis suis: et in sculptilibus suis ad iram eum concitaverunt.

52. *Et transire fecit.* Iterum paternum Dei favorem celebrat erga electum populum, quem (ut alibi diximus) gregi ovium comparat, eo quod nihil vel consilii vel opis ad se tutandum habuerit, nisi Deus pastoris munus ac partes suscipere dignatus foret. Hoc autem non vulgare est amoris specimen, quod Deus eousque descendere gravatus non est ut oves suas pasceret. Nec vero imbellis

multitudo quicquam adversus hostes robustos ac bellicosos poterat. Scimus enim ad tempus sordidis opificiis addictum fuisse populum illum, quasi damnatus esset ad metalla vel lapicidinas. Dicit autem fuisse deductos sine metu: non quod secure ipsi tranquillisque animis in Deum recubuerint, sed quia duce et custode salutis suae Deo, non habuerint iustam timendi causam, nisi eos sua infidelitas ad trepidandum compulisset. Unde obstreperae illae voces, Cur nos coniecit Deus in has angustias? annon erant sepulcra in Aegypto? Exod. 14, 11. Non ergo ad sensum populi refertur securitas, sed ad Dei praesidium, quo factum est, ut hostibus demersis, pacati in deserto quiescerent. Alia quoque Dei beneficia et simul alias transgressiones recitat, quae magis produnt ingratitudinem populi, nempe quod haereditatem sibi promissam adepti, quasi Deo nihil deberent, pervicaci semper ac intractabili fuerint ingenio. Clausula haec fuit liberationis, locare eos in possessione terrae Chanaan, cuius se ingressu prohibuerant: nisi Deo fuisset decretum, superata eorum pravitate, numeris omnibus absolvere quod coeperat. Porro terram ipsam nominat *Fines Sanctuarii Dei:* quod eam populo suo Deus assignans, sibi etiam consecraverat. Unde turpius apparet flagitium populi, qui eadem inquinamenta illuc intulit, quibus olim polluta fuerat. Cuius enim fuit dementiae, quum sciret populus Israël expulsos fuisse ob sua scelera veteres incolas, cum ipsis omni scelerum genere certare? acsi de industria propositum esset in se accersere quam in aliis perspexerat Dei vindictam. Quod postea addit *montem hunc,* non recte, meo iudicio, quidam ad totam terram extendunt, quae etsi montuosa erat, habuit tamen regiones planas et aequabiles, satis amplas et longas. Quare non dubito quin amplificandi causa montem Sion, ubi domicilium sibi et primam sedem elegerat Deus, honorifice addiderit. Fateor quidem synecdochen esse: modo teneant lectores locum diserte exprimi, ex quo, velut ex fonte, manabat totius terrae sanctitas. *Montem hunc dextra Dei vel possessum fuisse vel acquisitum* dicit: (nam verbum קנה utrumque significat) ne se efferant Israëlitae, quasi proprio marte terram acquisierit, vel eius possessione fruantur: sicuti Psalmo 44, 4. dictum fuit: Quia non in gladio suo facti sunt haeredes terrae, nec brachium eorum servavit eos: sed dextra tua, et brachium tuum, et lumen vultus tui, quia dilexisti nos. Et mox sequitur explicatio, *expulsas fuisse Gentes ac proiectas in sortem:* quibus verbis modum acquirendi definit Propheta: acsi diceret, Neque populum Israël adeo fuisse bellacem, neque gentes illas tam fuisse timidas, nisi parta fuisset victoria Dei auspicio ac virtute. Adde quod legitima non fuisset possessio, nisi Deus spoliatis prioribus incolis, in ius et locum eorum succedere alienos voluisset.

56. *Et tentaverunt.* Hic iam exprobrat quod tot beneficiis ornati, non desierint perfide se gerere: imo quum novis subinde gratiis revocarentur ad obsequium, sua contumacia iugum excusserint. Quid valeat *tentandi* verbum prius diximus. Sed addit Propheta generaliter *eos exacerbasse: quia foedus eius non custodierint.* Hoc autem postrema particula melius convincitur aperta et crassa rebellio, quod familiariter de officio suo edocti, recusaverint tamen Deo subesse. Nam et Legem vocat *testimonia,* quod hac paciscendi for-

mula Deus populum illum sibi devinxerat, sicuti certis legibus inter se conveniunt homines. Quanquam autem his verbis non leviter eos perstrinxit, apostasiam tamen et perfidiam illis postea obiiciens, cumulum reatus adiungit. Adoptaverat eos Deus sibi in populum: contempto eius favore, ultro se abdicant. Collegerat eos sub alas suas: petulanter ad dissipationem ruunt. Pollicitus fuerat se illis fore patrem: recusant filii esse. Viam illis salutis monstraverat: sponte se in exitium errando proiiciunt. Concludit ergo Propheta, populum hunc omnibus seculis impium fuisse et sceleratum. Atque iterum notandum est, nullum damnari atrocius crimen in posteris, nisi quod patribus nimium fuerint similes: ne quem decipiat perversa imitatio, acsi iustae excusationis esset clypeus. Aptissima deinde similitudine (qua etiam Oseas cap. 7, 16. utitur) eorum levitatem exprimit. Nam sicuti falluntur iaculatores qui arcum male firmum vel male intensum habent, vel obliquum et flexibilem: ita dicit *reflexum fuisse hunc populum*, et lubrica flexuosaque versutia elapsum, ne manu Dei regeretur.

58. *Provocaverunt in excelsis.* Speciem defectionis profert, qua palam testati sunt Israëlitae se fidem et obsequium negare Deo. Satis enim et super admoniti fuerant, perverti et contaminari Dei cultum, nisi ab eius Verbo penderent: nunc tota Lege posthabita, ad sua figmenta perrumpunt. Atque hos fructus semper producit Legis contemptus, ut crassis superstitionibus se addicant qui sequi proprium sensum, quam Deo se subiicere malunt. Duobus autem modis vitiatum fuisse Dei cultum conqueritur: primo, quod Dei gloriam deformaverint, idola et sculptilia sibi fingendo: deinde, quod ad Deum placandum extraneos et vetitos ritus excogitaverint.

59. Audivit Deus et iratus est, et exsecratus est valde Israëlem. 60. Et deseruit habitationem Siloh, tabernaculum ubi habitavit inter homines. 61. Et dedit in captivitatem robur suum, et pulcritudinem suam in manum affligentis. 62. Et inclusit in gladium populum suum, et haereditati suae iratus est. 63. Electos eius voravit ignis et virgines eius non sunt laudatae. 64. Sacerdotes eius in gladio ceciderunt, et viduae eius non luxerunt. 65. Et expergefactus est tanquam dormiens Dominus, tanquam fortis clamans prae vino. 66. Et percussit adversarios suos retro, opprobrium aeternum posuit in ipsis.

59. *Audivit Deus.* Rursus ostendit Propheta, quum videret Deus se nihil tolerantia proficere, qua non sine ludibrio abutebatur populus ad peccandi licentiam, severas de eo poenas sumpsisse. Ceterum similitudo quam sumit a iudicibus terrenis, frequenter occurrit in Scriptura. Audire enim dicitur Deus, non quod inquisitione opus sit, sed quia non temere ad sua iudicia prosilit, ne quis putet esse praecipitem. Summa est, populum sua scelera sic continuasse, ut

tandem clamor in coelum adscenderit: et ipsa poenae gravitas culpae atrocitatem arguit. Postquam enim dixit Israëlem, quem Deus tantopere dilexerat, fuisse abominationi, subiicit fuisse etiam orbatum et spoliatum praesentia Dei, quae unica erat eius felicitas, atque etiam in malis solatium. Fuit igitur haec Israëlis detestatio, quum Deus Arcam foederis alio abripi passus est, acsi ipse migrans a Iudaea, populo valediceret. Certum quidem est non fuisse Deum visibili symbolo affixum: sed quia hanc suae cum populo coniunctionis tesseram dederat, illa ablata, se quoque discedere testatus est. Quia autem in Siloh diuturna fuit statio Arcae, illicque capta fuit a Philistinis, 1. Sam. 4, 11. vocatur habitatio ipsius Dei. Sed modus habitandi paulo post eleganter exprimitur: nempe quia domicilium fuerit inter homines. Quamvis enim impleat Deus coelum et terram, quia tamen ad immensam altitudinem non pertingimus, sua virtute et gratia ad nos descendens, quoad expedit et modulus noster ferre potest, propinquum se nobis facit. Est autem valde emphatica loquutio, Deum continuis populi sceleribus ita fuisse offensum, ut locum quem unum in terris delegerat, coactus sit deserere. Proximo versu idem prosequitur: *robur Dei* quo protecti ac defensi fuerant Israëlitae, *tunc fuisse captivum:* non quod alligata virtus eius fuerit signo externo, sed quatenus antea se hostibus opposuerat, gratiam qua tutatus erat populum, quodammodo captivam esse voluit. Neque tamen hoc refertur ad Philistinos, quasi Deo potiti fuerint: sed intelligit simpliciter Propheta spoliatos et nudatos fuisse Israëlitas Dei praesidio, atque ita venisse in hostium potestatem: non secus ac duce capto, profligatur exercitus. Vocatur etiam Arca *pulcritudo Dei:* quia quum per se esset invisibilis, formam illam induerat, vel speculum illud statuerat in quo posset conspici. Quanquam autem dura est ac in speciem absurda hyperbole, robur Dei fuisse captum a Philistinis, consulto tamen posita est ad scelus populi aggravandum. Nam quum brachii sui potentiam ad populum iuvandum magnifice proferre solitus esset, gravissimis sceleribus offensum esse oportuit, quum passus esset symbolum illud virtutis suae violenter a profanis gentibus abripi. Quod autem de Siloh hic refertur, Ieremias 7, 12. ad omnes spectare docet qui vano praesentiae Dei obtentu fallaciter superbiunt: Ite in Silo inquit, et videte quantae ignominiae damnaverit Deus locum illum, ubi olim resplenduit eius maiestas. Ideoque nisi sincere, qua decet reverentia Deum excipimus, dum familiariter ad nos accedit, timendum est ne idem nobis quod Siloitis contingat. Quo putidior est Papae et suorum iactantia, qui Romanam sedem hoc solo titulo extollunt quia Romae olim floruerit Ecclesia. Quasi vero Christus, qui verum est Deitatis templum, non fuerit natus in Bethlehem, educatus in Nazareth: quasi in Capernaum et Ierusalem non habitaverit, et concionatus sit: quarum urbium vastitas horribile est irae Dei theatrum.

62. *Inclusit in gladium.* Alias cladis partes quae accepta fuit sub sacerdote Heli, commemorat. Arcae discessu ostendit Deus subductam esse suam gratiam a populo. Id etiam effectu comprobatum est, quia quicquid floris fuit, absumpsit ira Dei, quam sub *ignis* nomine Propheta metaphorice designat. Hostili enim gladio perierunt electi Israël usque ad triginta millia, 1. Sam. 4, 10. non autem in-

cendio. Sed hoc modo vis repentina ad terrorem exprimitur: acsi diceret, cito fuisse voratos, ut flamma solent quisquiliae. Stragem hanc alia figura confirmat, quod virorum penuria virgines innuptae manserint. Dicit enim *non fuisse laudatas,* quod in nuptiis epithalamia canere solerent. Indignitatem auget, quod *Sacerdotes ipsi,* quos Deus peculiariter in suum patrocinium receperat, promiscue cum aliis perierint. Quod *viduas luxisse negat,* ita accipio, vel ante tempus moerore fuisse extinctas: vel quum abductae essent ab hostibus, prohibitas fuisse a luctu. His autem verbis in summa docere voluit, nihil residuum fuisse ad extremam malorum congeriem.

65. *Et expergefactus est.* Quidam hoc de Israëlitis dictum esse volunt: alii de eorum hostibus. Si arrideat prior sensus, non mirum erit Israëlitas vocari *Dei adversarios*, sicuti apud Iesaiam cap. 1, vers. 24. Heus, ego me de hostibus meis ulciscar. Sensus autem erit, magno constitisse Israëlitis, quod ex Dei patientia plus licentiae sumpserant: quia repente expergefactus, maiore impetu in eos irruit. Sed quia Prophetas videmus ex Mose haurire suam doctrinam, verba etiam formare ad illud exemplar, non minus probabilis est eorum opinio qui de Philistinis accipiunt: quia videtur hunc ordinem ex Mosis Cantico Deut. 32, 27. mutuatus Propheta noster, ubi Deus non ita se poenas exigere de populo suo pronuntiat, quin rursus compescat hostes suos. Nam quia vulgari proverbio fertur, incertos esse bellorum exitus: si nulla sequuta fuisset mutatio, poterat haec poena esse obscurior. Ubi autem afflictis Israëlitis victores Deus sine hominum manu, praeter spem mundi, et consuetum usum aggreditur, hinc melius apparet, nonnisi divinitus prostratos fuisse Israëlitas. Interea admonet simul Propheta necessitate compulsum fuisse Deum ad sumendam duriorem poenam: quia Philistinos deinde castigans, foedus suum, cuius videri oblitus poterat, praeclare asseruit. Quanquam enim quodammodo se Philistinis ad tempus adiunxerat, noluit tamen prorsus amorem abiicere erga Abrahae filios, ne irrita esset eius fides. Similitudo ebrii hominis, quamvis asperior, non abs re tamen posita est, quia accommodatur ad populi stuporem. Nam si pura fuisset ac defoecata mente, non ita se transformasset Deus, neque sumpsisset alienam personam. Eum ergo coegit populi ebrietas, hoc est socordia, ut se homini ebrio conferret: quod ipsis valde pudendum fuit. Quod ad Deum spectat, nihil eius gloriae derogat similitudo. Videtur sopitus esse, nisi mature remedium adhibeat malis nostris. Unde autem sopor, quum fortitudine Gigantes omnes superet? quibus facile est perferre longas vigilias, et qui modico somno contenti sunt. Cessatio eius perinde accipitur a stupidis acsi attonitus esset ipse. Dicit autem subitam excitationem Dei magis turbulentam fore, quam si primo momento manum suam extulisset: quemadmodum si Gigas temulentus, necdum exhalata crapula, repente a somno surgat. Quod dicit *retro percussos fuisse hostes,* multi ad plagam Philistinis inflictam, 1. Sam. 5, 12. restringunt. Et convenit nomen *aeternae ignominiae,* quia dolor ille in anis ulcerosis probrosus fuit, sed quum sensum simpliciorem admittant verba, fuisse a tergo percussos, hoc ego in medio relinquo.

67. Et reprobavit tabernaculum Ioseph, et tribum Ephraim non elegit. 68. Sed elegit tribum Iehuda, montem Sion quem dilexit: 69. Et exstruxit quasi excelsa Sanctuarium eius, quasi terram quam fundavit in seculum. 70. Et elegit David servum suum, et assumpsit eum e caulis ovium. 71. A tergo lactantium assumpsit eum, ut pasceret in Iacob populo suo, et in Israële haereditate sua: 72. Et pavit eos in integritate cordis sui, et in prudentia manuum suarum deduxit eos.

67. *Et reprobavit.* Qui putant Israëlitas nuper vocatos fuisse hostes Dei, contexunt hos versus acsi diceret Propheta incurabile fuisse quod illis vulnus Deus inflixit. Ego vero, qui in diversam sententiam magis inclino, nempe ubi Deus duriter mulctavit Philistinos, palam fecisse non esse irritum foedus suum cum populo, cuius tam severus erat vindex: potius interpretor correctionis vice hoc fuisse additum, acsi dixisset Propheta non fuisse placatum impiis defectoribus quin poenarum reliquiae exstarent. Haec igitur, meo iudicio, contextus ratio est, Quum a Philistinis capta fuit Arca, Deum quodammodo fuisse sopitum, quia populi peccatis inebriatus fuerat, ne ad illum tuendum suo more excubias ageret: neque tamen diu obtorpuisse in somno, sed quum gens profana eius gloriae insultaret, tam atroci iniuria fuisse commotum, perinde acsi Gigas in media crapula expergefieret: neque tamen sic fuisse commotum in gentem profanam et incircumcisam, quin signa aliqua castigationis in scelesto et ingrato populo Israël usque in finem exstarent. Huc tendit reprobatio de qua nunc loquitur, privatos fuisse Israëlitas honoris privilegio quo ante Deus ipsos ornaverat, dum arcam suam alio transferri voluit. Duo igitur capita hic notanda sunt, quum turpi ulcere percussi sunt Philistini, claro documento apparuisse, nonnisi Deo volente, Israëlitas fuisse ab illis devictos. Neque enim novas vires recuperavit Deus, vel exercitum novum collegit, ut paulo post invaderet victores, neque ad eam rem adiutus fuit alienis opibus. Alterum caput est, quamvis Deus manum exseruerit contra Philistinos, ut se aliqua foederis sui memoria et electi populi cura adhuc tangi probaret, non tamen sic restituisse populum Israël, quin desertio Silo perpetuum irae suae monimentum foret. Reprobavit igitur tribum Ephraim, non quod eos abdicaverit in totum, vel absciderit a reliquo Ecclesiae corpore, sed quia amplius noluit residere illic Arcam suam. Nam tribui Ephraim opponitur tribus Iehuda, ubi sibi domicilium postea elegit Deus. Hoc modo incipit ostendere Propheta, quum statio data fuit Arcae foederis in monte Sion, quodammodo renovatum fuisse populum: et dato reconciliationis symbolo, in gratiam unde exciderat, postliminio rediisse. Israëlitas enim, quum Deus eorum culpa quodammodo exsulasset, ac captivum fuisset eius robur, hoc memoriali doceri utile fuit, sic displicuisse eorum scelera, ut prae fastidio prioris domicilii adspectum non ferret. Etsi autem post divortium illud (quo magis sollicite sibi in posterum caveret populus) non fuit integra solidaque instauratio: non vulgaris tamen

clementiae fuit, Deum fixam Arcae suae sedem rursus deligere. Quod autem in Gath, et Accaron, aliisque locis peregrinata est Arca post reditum, usque dum miraculo mons Sion ostensus fuit, medii illius temporis non habetur ratio: quia Prophetae consilium fuit tam poenae exemplum, quam insperatam Dei gratiam memoriae mandare. Tenendum etiam est quod saepius repetitur apud Mosen, Ubi locum elegerit Deus tuus in quo invoces eius nomen. Quia autem propter diuturnum hospitium Silo famam illam vulgo obtinuerat, ubi ad hostes traducta fuit Arca, in aliam spem erectae fuerunt hominum mentes, donec cognita esset loci electio. Quanquam autem non reiectae tunc fuerunt decem tribus, quibus et regnum et sacerdotium commune erat cum tribu Iehuda, postea tamen successu temporis eos abscidit sua defectio. Atque haec ratio est cur odiose dicat Propheta reprobatam fuisse tribum Ephraim, nec electam fuisse tribum Ioseph unde illa trahebat originem.

68. *Sed elegit tribum.* Nempe quia praetulit reliquo populo, regem sibi ex ea deligens, quem Israëlitis omnibus non minus quam Iudaeis praeficeret. *Montem* vero *Sion* elegit, sedem in ea assignans suo Sanctuario. Porro ne causa extra Deum quaeratur, gratuita eius dilectione factum esse Propheta docet, ut mons Sion, posthabitis omnibus locis, tanta praestantia ornatus fuerit. Relativum enim, causalis adverbii loco hic ponitur: acsi dixisset, non in loci dignitate, sed in mero Dei beneplacito fundatum illic fuisse Dei Sanctuarium. Neque enim minus gratuita esse debuit posterior haec restitutio, quam prima adoptio populi, ubi Deus cum Abraham foedus suum pepigit, vel populum redemit ex Aegypto. *Dilectio* autem loci respectum habuit ad homines, unde sequitur, mera Dei gratia et liberalitate semper ab initio collectam fuisse Ecclesiam: quia neque in hominibus reperiri unquam potuit intrinseca dignitas, et res est pretiosior quam ut pendeat a virtute hominum. Proximo versu nihil aliud intelligit Propheta quam montem Sion donatum fuisse insigni pulcritudine, quae tamen ad coeleste exemplar referri debet. Neque enim vel in splendore aedificii, vel in ceremoniarum pompa occupari voluit Deus suorum mentes, sed attollere ad Christum, in quo exhibita fuit umbrarum veritas. Ideo dicit *exstructum fuisse Sanctuarium quasi excelsa*, hoc est conspicuum fuisse inter sublimes omnes montes, sicuti Iesaias 2, 2. et Michaeas 4, 1. ubi vaticinantur de novi et spiritualis Templi instauratione, dicunt locandum esse in vertice montium, ut emineat supra omnes colles. Et scimus arces tunc fuisse in locis editis. Postea orbi universo comparat montem Sion. Etsi enim singulas regiones vel concuti vel chasmate perire, vel motu aliquo violento turbari, vel aliquam mutationem subire contingit, corpus tamen ipsum terrae stabile firmumque manet: quia altis radicibus nititur. Significat igitur Propheta non esse temporale aedificium de quo loquitur (qualiter sumptuosa regum palatia aut vetustate concidunt, aut obnoxia sunt variis excidiis) sed fundatum esse ut stet integrum usque ad mundi finem. Siquis excipiat, Templum illud a Chaldaeis et Assyriis dirutum fuisse: facilis solutio est, nonnisi in Christo constare hanc soliditatem quam celebrat Propheta: quia si per se aestimetur vetus et umbratile Sanctuarium, inane spectrum erit: sed quia Deus pignus esse voluit

Christi venturi, merito ei tribuitur perpetuitas: sicuti alibi dicitur fundamenta iecisse Deus in montibus sanctis, Psal. 87, 1. Item Iesa. 14, 32. Manu sua fundasse Sion. Item, Psal. 74, 2. Residere in eo, ut nunquam labascat.

70. *Et elegit.* Facta mentione templi, ad regnum quoque transit: quia haec duo praecipua erant electionis et gratiae Dei signa, sicuti etiam Christus ut plenam salutem afferret, Rex et Sacerdos nobis apparuit. Davidem vero regem divinitus creatum fuisse probat, quod ab ovium caulis, et pecudum custodia in solium evectus fuerit. Nam Dei gratiam non parum illustrat haec mutatio, quod homo rusticus ex ignobili tugurio in Regem assumptus est. Hanc vero gratiam non restringit Propheta ad personam Davidis: sed admonet, quicquid est dignitatis in filiis Abrahae, fluere ex fonte illo misericordiae Dei. Tota enim populi gloria et felicitas continebatur in regno et sacerdotio: quorum utrumque mero Dei beneplacito adscribit. Atque ideo exordium regni Christi humile et contemptibile esse oportuit, ut figurae suae conforme esset, ac palam faceret Deus nullis externis adminiculis se usum fuisse ad peragendam salutem nostram. Alia circumstantia Dei gratiam commendat, quod David ex pastore ovium factus est electi populi et haereditatis Dei pastor. Etsi autem allusio est ad priorem Davidis statum, docet tamen Spiritus sanctus quantum a tyrannis, praedonibus, et avaris exactoribus differant legitimi Reges, quos pastores esse convenit. Postea addit, fideliter exsequutum esse partes sibi iniunctas: quo etiam oblique perstringitur ingratitudo ac pravitas populi, qui non modo sanctum et inviolabilem Dei ordinem labefactavit, sed excusso salutari iugo, se in miseram dissipationem proiecit. Quod sequitur de *prudentia manuum*, improprie dictum videtur: significanter tamen exprimere voluit Propheta, Davidem non modo felicem in suis actionibus fuisse, sed gubernatum Dei Spiritu, ut manus ad nullum opus temere proiiceret, sed dextre scienterque dirigeret quo vocabat fides et officium: atque ita in successu operum eius maior prudentiae laus, quam prosperitatis fulgeret.

PSALMUS LXXIX.

Arg. Querimonia est ac lamentatio Ecclesiae graviter afflictae, in qua tametsi deplorant fideles miseras et indignas suas clades, et hostium accusant saevitiam, se tamen merito fatentur castigari, et supplices ad Dei misericordiam confugiunt, hac spe maxime freti, quod suas calamitates vident cum Dei probro coniunctas esse, dum impii sacrum eius nomen oppressa Ecclesia blasphemant.

Psalmus Asaph. 1. Deus, venerunt gentes in haereditatem
tuam, polluerunt Templum sanctitatis tuae, posuerunt Ierusalem in acervos. 2. Dederunt cadavera servorum tuorum escam
volatilibus coelorum, carnem mansuetorum tuorum bestiis terrae.
3. Fuderunt sanguinem eorum velut aquam in circuitu Ieru-

salem: et non fuit sepeliens. 4. Fuimus opprobrium vicinis nostris, subsannatio et derisio iis qui in circuitu nostro sunt.

1. *Deus, venerunt.* Psalmus hic inter alios clare ostendit se longe post mortem Davidis fuisse compositum. Quod enim excusant quidam, Spiritu Prophetico praedictas fuisse Ecclesiae clades, ut animarentur posteri ad crucem tolerandam, ratione caret. Neque enim ita in suis vaticiniis historice loqui Prophetae solent. Et quisquis integro iudicio contextum expendet, per se facile videbit tunc fuisse compositum quando vel exusto templo, et urbe eversa ab Assyriis, tractus fuit in exilium populus: vel quum ab Antiocho templum fuit pollutum multis stragibus editis. Nam ad utrumque tempus argumentum optime quadrat. Sumamus igitur pro confesso dictatam fuisse piis hanc querimoniam, quum oppressa Ecclesia, res ad ultimam desperationem essent adductae. Scimus enim quam crudeliter saevierint Assyrii. Et siquis pro asserendo Dei cultu sub tyrannide Antiochi mutire ausus fuisset, iugulum mactationi statim praebere necesse erat. Primo autem in persona fidelium conqueritur Propheta de templo polluto, et destructa urbe: deinde secundo versu et tertio, sanctos promiscue fuisse caesos, et sine honore sepulcri proiecta eorum cadavera. Singula autem fere verba indignitatem exprimunt. Nam quum terram illam segregasset Deus populo suo, profanis gentibus, ut eam contumeliose calcarent, ac pro sua libidine totam disiicerent, prostitui minime aequum fuit. Ergo quasi de perverso naturae ordine expostulat Propheta, gentes venisse dicens in haereditatem Dei. Templi autem eversio, de qua secundo loco agit, minus fuit tolerabilis, quia hoc modo extinguebatur Dei cultus in terra, et religio peribat. Addit *Ierosolymam*, quae regia erat Dei sedes, *in acervos* fuisse *redactam:* qua voce notatur deformis ruina. Profanatio autem templi et sanctae urbis eversio sicuti impio sacrilegio non carebant, ita merito debebant contra hostes Dei vindictam provocare: ideoque ab illis orditur Propheta, deinde secundo loco ad caedes piorum transit. Hac autem circumstantia maior notatur crudelitas, quod non tantum occiderint servos Dei, sed insepulta eorum cadavera proiecerint bestiis et avibus in praedam. Religio autem quaedam semper tenuit hominum animos, ut ne hostes quidem fraudarent sepulcri honore, unde sequitur immanibus belluis esse similes quos delectat ista barbaries, videre mortuos lacerari. Ostendit etiam non fuisse grassatos vulgari hostium more, quod humano sanguini nihilo magis pepercerint quam aquae: unde colligitur caedendi aviditas. Quum autem addit *non fuisse qui sepeliret*, ad fratres et cognatos extenditur: acsi diceret tantum fuisse incussum horrorem, deinde obvios quosque passim ita fuisse trucidatos, ut nemo progredi auderet. Porro quum in hominum sepultura Deus aliquod testimonium exstare voluerit ultimae resurrectionis, sanctos hoc iure post mortem spoliari, bis indignum fuit. Quaeritur tamen, quum reprobis Deus hanc poenam saepe denuntiet, cur fideles suos passus sit vorari a bestiis. Tenendum est quod alibi diximus, temporales poenas, quae ad solam carnem pertinent, tam electis quam reprobis esse communes, tantum in exitu est discrimen, quia Deus

in salutem fidelibus convertit quod naturaliter signum irae erat. Ac omnino de sepulcro quod de morte dicendum est, continget optimos quosque Dei servos violenter occidi: quam poenam sanguinariis et aliis Dei contemptoribus scimus saepe infligi. Neque tamen ideo mors sanctorum, pretiosa in conspectu Dei esse desinit: sed ubi iniuste in carne opprimi passus est, vindicta ostendit quam sibi cari fuerint. Sic ut irae suae notas etiam post mortem insculpat reprobis, privat eos sepulcro: et ideo impio Regi minatur asini sepulturam, Ierem. 22, 19. Sed quum suos exponit simili probro, licet ad tempus credatur eos deserere, illis postea in adiumentum salutis convertit: quia fides eorum hac tentatione probata novam palmam sibi acquirit. Nam quod olim mortuos ungebant, nonnisi ad vivos et superstites spectabat haec ceremonia, ut cernentes corpus in custodia reponi, spem vitae melioris in cordibus suis foverent. Quare sine iactura sepulcro privantur fideles, dum fide haec media adminicula transcendunt, ut ad beatam immortalitatem properent.

4. *Fuimus opprobrium.* Alia expostulatio ad provocandam Dei misericordiam. Nam quo superbius insultant nobis impii, eo propior redemptionis spes affulget: quia minime Deo tolerabilis est eorum petulantia, dum tam licentiose effertur, praecipue quum in sacrum Dei nomen redundet contumelia: sicuti apud Iesaiam dicit cap. 37, 22. Quem subsannant? et super quem concutiunt caput, virgo filia Sion? Et certe vicini qui partim apostatae erant, vel degeneres Abrahae filii, partim vero professi religionis hostes, miserum populum vexando non abstinebant a blasphemiis. Quare sciamus non de privatis ludibriis hic conqueri fideles, sed quae videbant oblique in Deum et Legem eius congeri, sicuti rursus in fine Psalmi videbimus.

5. Quousque Iehova irasceris in perpetuum? ardebit velut ignis zelus tuus? 6. Effunde iram tuam super gentes quae te non noverunt, et super regna quae nomen tuum non invocant: 7. Quia vorarunt Iacob, et habitationem eius vastarunt. 8. Ne recorderis erga nos iniquitatum priorum: festina, praeveniant nos misericordiae tuae, quia afflicti sumus valde. 9. Succurre nobis Deus salutis nostrae propter gloriam nominis tui, et libera nos, et propitius esto peccatis nostris propter nomen tuum.

5. *Quousque Iehova.* Iam alibi admonui, duas istas voces Quousque et Perpetuo, dum simul iunguntur, diuturnam et longam malorum continuationem notare, cuius etiam nullus apparet finis in posterum: sicuti Latine dicimus Quousque tandem? Colligimus ergo, non primo vel secundo mense ex quo affligi coepit Ecclesia, dictatam fuisse hanc querimoniam, sed quum taedio semifracti essent animi. Ceterum fatentur hic fideles, nonnisi irato Deo, tanta malorum congerie se obrui, nam quum persuasi sint nihil posse impios, quicquid machinentur, nisi quantum Deus permiserit: ex hoc principio facile ratiocinantur, ubi tantum licentiae concedit profanis ho-

stibus, iratum esse et infensum. Nec vero aliter se Dei auxilio salvos sperarent fore: quia eiusdem est compescere qui frenum laxat, praesertim vero ubi nos coarguit propria conscientia, quoties nos flagellis suis ferit Deus, ad manum eius attendere convenit. Nec vero Deum iniustae irae insimulant, sed merito se plecti agnoscunt. Etsi autem semper iustas in servis suis causas reperiet Deus cur eos castiget, saepe tamen pro sua indulgentia, eorum delictis parcens, alium in finem cruce eos exercet, sicuti probare voluit patientiam Iob, Martyres vero honorifica militia dignatus est. Sed populus hic sponte ad Dei tribunal se citans, quas sustinet calamitates peccatis suis imputat, unde probabilis coniectura sumi potest, tempore exilii Babylonici compositum fuisse Psalmum: quia sub Antiochi tyrannide diversam fuisse precandi formam alibi vidimus, Non recessimus a mandatis tuis, non descivimus a foedere tuo, non deflexinus a te, nec defecimus a Lege tua, et tamen haec omnia eveniunt nobis, Psalm. 44, 18. non quod obstreperent Deo fideles, sed quia sciebant alium Deo finem esse propositum, quam peccata punire. Duris enim illis certaminibus ad palmam supernae vocationis eos parabat.

6. *Effunde.* Videtur a regula caritatis alienum esse hoc votum: quia sic propriis malis singulos esse anxios convenit, ut alios quoque secum levari cupiant. Quare videntur perperam fideles incredulis optare exitium, pro quorum salute debebant potius esse solliciti. Sed tenendum est quod alibi diximus, ut rite quis haec vota concipiat, induendum esse publicum affectum, ne eum privatae iniuriae titillent, ne carnis impetu feratur contra hostes: sed sui oblitus, communem modo salutem Ecclesiae respiciat ac curet. Deinde invocandum esse prudentiae et iudicii Spiritum, ne inconsideratus zelus precantem impellat, qua de re alibi fusius disseruimus. Adde quod fideles non modo posthabita sui cura, toti Ecclesiae hic consulunt: sed praecipue oculos intendunt ad Christum, ut desperatos eius hostes exitio devoveant. Non ergo temere prorumpunt in hanc vocem, ut hos vel illos perdat Deus: nec Dei iudicium anticipant, sed reprobis quale merentur iudicium optantes, patienter exspectant dum reprobos ab electis discernat coelestis Iudex. Hoc modo non abiiciunt affectum caritatis: quia etsi cuperent omnes esse salvos, sciunt tamen quosdam insanabiles esse Christi hostes, quos manet certus interitus. Quanquam nondum prorsus soluta est quaestio: quia dum proximo versu hostium crudelitatem accusant, videntur appetere vindictam. Sed tenendum est quod nuper dixi, non posse in hunc modum precari nisi qui publicam personam induerint, et omisso sui respectu, curam susceperint totius Ecclesiae: imo Christum Ecclesiae caput statuerint sibi ante oculos: postremo nisi qui praeeunte Spiritu animos suos extulerint ad Dei iudicium, ut parati ad ignoscendum, non hostes quoslibet, a quibus offensi sunt, sed solos reprobos morti addicant. Nam qui, antequam spes resipiscentiae sit ablata, ad poenam festinant, eos praeposteri zeli damnavit Christus hac voce, Nescitis cuius spiritus sitis, Luc. 9, 55. Adde quod non simpliciter impiis Ecclesiae persequutoribus fideles perniciem hic optant: sed prout illis familiariter cum Deo agere conceditur, in hunc modum ratiocinantur ab absurdo, Qui fit Domine, ut tam duriter nos affligas, super quos invocatur nomen tuum: Genti-

bus autem profanis quae te spernunt, indulgeas? Denique significant alibi, satis amplam esse Deo materiam exercendae irae, quia non soli peccaverint in mundo. Etsi autem nostrum non est praescribere Deo legem, imo lex illa nobis patienter ferenda est, ut castigationes incipiant a domo eius, haec tamen libertas ignoscitur fidelibus, ut postulent non deteriore saltem loco esse, quam increduli et Dei contemptores. Notandum autem, pro eodem sumi, *non agnoscere Deum, et nomen eius non invocare.* Diversis enim loquendi formis significat Propheta, nisi praecedat Dei cognitio, non posse ipsum invocari: sicuti etiam Rom. 10, 14. Paulus docet. Neque enim respondere nostrum est, Tu Deus noster: donec anteverterit dicendo, Vos estis populus meus, Oseas 2, 23. sed os nobis aperit dum ad se invitat. Etsi autem invocatio nominis Dei non restringitur ad solas preces (quia saepe tantundem valet ac Gallis verbum *Reclamer*) summa tamen huc redit, nisi Dei notitia nos dirigat, non posse nos sincere profiteri veram pietatem. Tunc passim gloriabantur gentes se Deum colere: sed quia verbo destituebantur, ac sua illis figmenta et falsae imaginationes Dei loco erant, abominabile fuit quicquid tentarunt: sicut hodie in Papatu, quia non statuunt caeci cultores quid sit Deus, neque ex ore eius sciscitantur quid probet, sed imaginarios sequuntur cultus, certum est repudiari ipsos a Deo: quia idola in eius locum subrogant.

8. *Ne recorderis.* Confirmant fideles quod brevius et obscurius attigerant, iustas de suis peccatis poenas exigi: quia ex reconciliatione petendum erat malorum levamen. Hoc enim primum malis omnibus remedium est, ut nos Deus recipiat in gratiam: quia ipso irato prosperitas ipsa male et infeliciter nobis cedit. *Peccata antiqua,* intelligunt quidam quae admissa sunt a Patribus. Alii autem, eorum qui precantur antiqua peccata vocari putant quae pueri vel adolescentes admiserint. Ego vero latius patere arbitror: acsi non modo reatum unius et alterius culpae et eius recentis agnoscerent, sed se pridem multiplici reatu, eoque vetusto, cum Patribus fuisse implicitos. Ita longam pertinaciam fatentur in qua obduruerant contra Deum. Et Propheticis obiurgationibus respondet confessio haec, testatur enim Sacra historia suspensam fuisse exilii poenam, donec expertus fuisset Deus incurabilem esse malitiam. Nec mirum est Patrum culpam filios deprecari, quum lex pronuntiet, Deum reiicere patrum delicta in sinum filiorum, et ulcisci peccata in tertiam et quartam generationem. Notanda autem est antithesis inter verbum *festinandi et vetusta peccata:* quia si ad calculum vocasset Deus quicquid tribus vel quatuor seculis peccaverant Israëlitae, in longum tempus suspensa fuisset liberatio. Rogant igitur fideles ut abolitis prioribus offensis, ad opem ferendam festinet. Iam quia in ipsis peccatis erat remora et obstaculum, non frustra addunt, ut *Dei misericordiae celeriter accurrant.*

9. *Succurre nobis.* Iterum repetunt hoc versu fideles, quicquid afflictionum sustinent, provenire ex ira Dei, nec aliud esse malis solatium, nisi ut Deum sibi propitient. Iam quia sibi multorum scelerum conscii erant, spem veniae impetrandae confirmant variis loquendi modis. Primo favorem sibi conciliant hoc epitheto, dum vocant *Deum salutis suae:* deinde se nihil a seipsis afferre testantur

quod Dei misericordiam provocet, ideoque suam ei gloriam duntaxat obiiciunt. Unde colligimus non satisfactionibus vel ullis operum meritis, sed gratuita venia Deo reconciliari quicunque peccarunt. Tenendum est etiam quod paulo ante attigi, et fusius explicui Psalmo 6. ubi nos Deus castigat, non modo ab externis poenis levamen esse optandum, sed in primis de placando Deo cogitandum esse: nec imitandos esse stultos aegrotos qui symptomata tantum auferri sibi cupiunt, pro nihilo ducunt fontem et causam morbi. De verbo כפר quod reddunt interpretes, Propitius esto, alibi dictum fuit. Proprie significat expiare, et sacrificiis aptatur: ideoque quoties Deum nobis reconciliare cupimus, in mentem veniat nobis mors Christi: quia non fit remissio absque sanguine. Hebr. 9, 22.

10. Quare dicerent Gentes, Ubi est Deus eorum? nota fiat in Gentibus coram oculis nostris vindicta sanguinis servorum tuorum qui effusus est. 11. Veniat coram facie tua gemitus vincti: secundum magnitudinem brachii tui residuos fac filios mortis: 12. Et repende vicinis nostris septuplum in sinum eorum, opprobrium eorum quod exprobraverunt tibi Iehovah. 13. Et nos populus tuus, et oves pascuorum tuorum confitebimur tibi in seculum, in generationem et generationem narrantes laudem tuam.

10. *Quare dicerent.* Alio sensu nunc obiiciunt Deo fideles nomen suum. Nobis enim propter nomen suum ignoscit: quia quum sit misericors, et velit os nobis obstruere, ut solus iustus censeatur, gratis peccata nobis ignoscit. Nunc autem deprecantur fideles, ne Deus sacrum suum nomen blasphemiis ac maledictis impiorum subiiciat. Unde etiam monemur, perperam nos precari, nisi salutis nostrae curam cum zelo gloriae Dei individuo nexu iungamus. Ex secundo membro eadem quae nuper soluta est, quaestio exoritur. Etsi enim Deus vindicem nostrum se fore pronuntiet, non ideo tamen licet, quum laesi sumus, ultionem appetere. Sed meminerimus, non quibuslibet dictatam esse hanc precandi formam, ut privatis suis passionibus indulgeant: sed ut duce et magistro Spiritu adversus reprobos communem agant causam Ecclesiae. Ergo ut rite precemur in hunc modum, primum in nobis refulgeat Spiritus prudentia. Deinde compositus sit ac purus zelus, quem lutulenti carnis affectus perturbant. Tunc liquido zelo et sedato petere licebit ut Deus claris exemplis ostendat ante oculos nostros sibi pretiosam esse servorum suorum vitam, quorum sanguinem ulciscitur. Neque enim hic volunt fideles expleri sanguine, acsi eum cupide appeterent, sed tantum expetunt fidei suae confirmationem ex paterno Dei amore, qui in ulciscendis iniuriis apparet. Notandum praeterea est vocari *servos Dei*, qui tamen ob sua peccata iuste puniebantur: quia utcunque nos castiget Deus, non ideo protinus abiicit, quin potius de salute nostra testatur se esse sollicitum. Deinde scimus, ubi grassatur ira Dei in totum Ecclesiae corpus, quia boni malis permisti sunt, communiter

etiam affligi: sicuti Ezechiel, Ieremias, Daniel, et reliqui in exilium tracti sunt. Etsi enim non prorsus erant innoxii, certum tamen est non fuisse tantam cladem illatam populo eorum causa: sed potius in eorum persona spectaculum exhibitum fuisse impiis, quo magis tangerentur.

11. *Veniat coram.* Quia non dubito quin tunc exsulaverit populus Dei, quum Spiritus hanc precationem dictavit, vinctos generaliter nominat Propheta qui finibus Assyriae et Chaldaeae inclusi erant, ut capitale esset illinc movere pedem. *Filios* autem *mortis* nominat, quasi addictos vel destinatos morti, captivitatis respectu. Quanquam absurdum non erit restringere ad paucos sententiam hanc, qui in arctiorem custodiam traditi erant. Hac autem voce significat Propheta fractos esse et vere humiliatos feroces illos spiritus qui prius contra Deum exsultaverant. Et *magnitudinem brachii* Dei implorat, quia sine insigni miraculo sperari non poterat restitutio Ecclesiae.

12. *Et rependе.* Satis iam de vindicta dictum est: et hic clarius demonstrant fideles, non tam se moveri privatis iniuriis, quam pio zelo excandescere ubi proscindi vident sacrum Dei nomen, qui affectus si vigebit in animis nostris, facile moderabitur carnis intemperiem: si autem accedat Spiritus prudentia, iusto Dei iudicio vota nostra recte subscribent. Ultimo versu fructum suae liberationis hunc fore praedicant, *ut Dei nomen celebretur:* sicuti minime in alium finem nobis optanda est salus. Et ipse etiam gratis omnia nobis largitur, tantum ut suam bonitatem illustret. Promittunt autem non exigui temporis gratitudinem, sed cuius memoria tradatur posteris, et per continuas aetates transeat de manu in manum. Notanda etiam circumstantia est, quod dicit, *Nos populus tuus et oves pascuorum tuorum.* Quia enim electa erat posteritas Abrahae quae nomen Dei celebraret, et laudes eius in Sion resonabant: extincto illo populo, quid futurum erat nisi ut intercideret nomen ipsum Dei? Nec dubium est quin respondeat hic locus vaticinio Iesaiae capite 43, vers. 21. Populum hunc mihi creavi, laudem meam narrabit.

PSALMUS LXXX.

Arg. Precatio est lamentabilis, ut Deus afflictae suae Ecclesiae subveniat. Sed quo facilius opem rebus suis miseris impetrent fideles, eas comparant cum suis exordiis, in quibus refulsit singularis Dei gratia.

Praefecto super Sosannim Eduth, Psalmus Asaph. 2. Qui pascis Israël ausculta, qui ducis tanquam oves Ioseph, sedens inter Cherubim appare: 3. Coram Ephraim et Beniamin et Menasse excita virtutem tuam, et veni in salutem nobis. 4. Deus converte nos, et lucere fac faciem tuam, et salvi erimus.

Quanquam Psalmus hic proximo affinis est, mihi tamen videtur compositus esse in gratiam decem tribuum, postquam variis cla-

dibus regnum illud alteri coepit. Neque enim abs re fit expressa mentio Ioseph, Ephraim, et Menasse. Excipiunt quidam interpretes, Prophetam ad situm et ordinem castrorum alludere, qualis a Mose Num. capite 2, vers. 18. describitur, quia ab una parte progrediebantur Ephraim et Menasse. Sed frigidum esset, praeterita tribu Iehuda, et urbe quoque sancta, in medium proferri Ioseph, Menasse, Ephraim et Beniamin: nisi de regno Israël specialis fieret sermo. Si quis obiiciat, ex quo alienatae sunt decem tribus a domo Davidis, fuisse degeneres, et illic corruptum fuisse Dei cultum: respondeo, multos illic pios Dei cultores habitasse, qui non flexerant genu coram Baal, nec se ad commumes superstitiones proiecerant. Ideoque in tribu Iehuda duritiem accusat Amos cap. 6, vers. 6. quod illic nemo ingemiscebat super plaga Ioseph. Scimus etiam, in illa defectione missos fuisse Prophetas qui spem redemptionis facerent. Quamvis ergo omnes fere essent apostatae, residuum semen non neglexit Deus. Et quemadmodum prius futuris malis solatium in vaticiniis gratiae suae dederat, sic nunc preces dictando, confirmat fovetque in eadem spe, donec re ipsa experiantur se non fuisse vanis promissionibus lactatos. Hinc tenemus quid duo isti Psalmi proximi inter se differant. Si cui non satisfaciat quod dico, electio maneat libera, quisquis tamen circumstantias omnes expendet, libenter (ut spero) mihi assentietur. In vocibus Sosannim et Eduth non insistam: quia Psalmo quadragesimoquinto retuli quid sentiant interpretes: nec res tanti momenti est ut magnopere laborandum sit; deinde qui peritissimi sunt vetustatis, nihil afferunt praeter coniecturas probabiles.

2. *Qui pascis Israël.* Antequam Ephraim et Menasse nominet Propheta, ponit nomen Ioseph: cur potius quam Iehuda, nisi quia seorsum de regno Israël, cuius potestas erat penes familiam et posteros Ioseph, verba erat facturus? Neque absurdum est, ut dixi, quum peculiares illis dati fuerint Prophetae, postquam Dei flagellis percussi sunt, additam fuisse precationem qua Deus reliquias sibi colligeret. Ceterum, ne sibi blandiantur in cultu adulterino, vocando Deum *sessorem Cherubim*, Propheta eos ad puram legis doctrinam revocat. Propitiatorium enim pignus erat praesentiae Dei, ubi Deus se propinquum fore suis promiserat, ut eorum vota exaudiret. Formam hanc divinitus praescriptam, hominum arbitrio mutari fas non fuit. Monentur ergo Israëlitae ac iubentur redire ad primam originem, ut Deum propitium inveniant. Ceterum hoc epitheto mirus erga homines Dei amor exprimitur, quod se quodammodo extenuat ut ad eos descendat, sedemque et domicilium sibi deligat in terra, ut habitet in medio ipsorum. Neque enim sedet ipse, sicuti loco non includitur quem coeli coelorum non capiunt: sed respectu hominum locatur inter duos Cherubim, ne fideles remotum a se fingendo, perplexi haereant in accessu. Interea tenendum quod attigi, legitimam orandi regulam proponi Israëlitis, ne in Dan et Bethel Deum a se fabricatum invocent, sed superstitionibus valere iussis, vera fidei luce regantur, verbum Dei sequendo.

4. *Deus converte nos.* Hoc est, restitue. Petierant versu proximo ut virtutem suam erigeret Deus coram Ephraim et Menasse: nunc queruntur se proiectos, donec succurrat Deus, et miserae dis-

sipationi remedium afferat. Quidam verbum *convertere*, aliter accipiunt, acsi peterent a Deo fideles Spiritum regenerationis. Sed quia id nimis argutum est, contenti simus priore illo sensu, fideles magis afflictos ad Deum confugere, cuius proprium est vitam reddere mortuis. Iam sicuti fatentur malorum omnium hanc esse causam, quod Deus offensus faciem absconderit: ita rursum plenam salutem ab unico Dei favore exspectant. Haec (inquiunt) vera erit nobis resurrectio, si modo facies tua nobis illuceat, acsi dicerent, se propitio et favente Deo beatos fore, sibique omnia feliciter cessura.

5. Iehova Deus exercituum quousque fumabis in oratione populi tui? 6. Cibasti nos pane lacrymarum, et propinasti in lacrymis copiam. 7. Posuisti nos rixam vicinis nostris, et inimici nostri subsannant apud se. 8. Deus exercituum converte nos, et fac lucere faciem tuam, et salvi erimus.

5. *Iehova Deus.* Quum ultro promittat Deus et toties affirmet non irrita fore suorum vota, mirum est cur non obiiciant sancti sibi esse implacabilem, utcunque ad eum confugiant. Neque enim tantum queruntur se non exaudiri, sed Deum fumare ubi invocatur: acsi data opera hoc pietatis officium respueret. Ubi igitur illa promissio Iesa. 65, 24. Antequam clamaverint, ego exaudiam? Sed quia Deus auxilium suum differens, suorum patientiam exercet, ex sensu carnis dicit Propheta eum esse surdum ad preces: non quod in hac opinione precantes subsistere conveniat: (viam enim sibi praecluderent:) sed quamvis eos contrario fidei sensu eniti et penetrare in coelum oporteat, ubi occultam salutem cernant: Deus tamen permittit, quo exonerent animos suos, curas, sollicitudinem, dolores et metus quibus anguntur, in medium proferre. Videtur autem tacita esse allusio inter fumum irae Dei, et suffitum qui sacrificiis adhibebatur sub Lege. Quum enim hic ad purgandum coelum valeret, queruntur diverso fumo tenebras offundi, ne ad Deum perveniant sui gemitus.

6. *Cibasti nos.* Magnitudinem doloris, et longum etiam malorum tractum his loquendi modis exprimunt: acsi dicerent se confectos fuisse tristitia usque ad summam satietatem. Postea addunt, se *in contentionem vicinis fuisse datos*, quod bifariam potest intelligi, vel quod rixati cum ipsis vicini fuerint: vel quod victoriam adepti, contenderent de praeda, ut fieri solet dum quisque spolia ad se rapere appetit. Prior tamen sensus videtur melius quadrare, ut querantur totidem sibi hostes fuisse, quot vicinos, quum tamen mutuae benevolentiae vinculum debeat esse ipsa vicinitas. Eodem pertinet secundum membrum, *ridere apud se*, hoc est, de rebus adversis ultro et citro per iocum et ludibrium inter se fabulari. Ceterum hoc Dei iudicio adscribunt, in cuius manu est flectere hominum animos, ut hoc modo se ad poenitentiam hortentur. Quum vero eiusdem hodie reatus simus nobis conscii, non mirum est si nihilo etiam melior est nostra conditio. Sed quum formam hanc precandi fere de-

speratis Spiritus sanctus dictaverit, spes nobis et libertas suggeritur ne ab invocatione peccata nostra nos prohibeant. Nec dubium est quin ad superandum obstaculum iterum repetatur quod prius dictum erat, neque enim inanem battologiam dictare suis voluit Deus, sed ut malis gravati, audacter nihilominus assurgerent, haec fultura saepius illis oblata fuit, sicuti tertio repetitur in Psalmi clausula.

9. Vitem ex Aegypto transtulisti, expulisti Gentes, et plantasti eam. 10. Expurgasti coram ea, radicasti radices eius, et implevit terram. 11. Operti sunt montes umbra eius, et palmites eius cedri Dei. 12. Emisit malleolos suos usque ad Mare, et usque ad Fluvium propagines suas. 13. Cur diruisti sepem eius, et discerpserunt eam omnes transeuntes per viam? 14. Vastavit eam aper e silva, et fera agri depasta est eam.

9. *Vitem ex Aegypto.* Vitis similitudine Propheta commendat singularem Dei gratiam qua redemptum populum dignatus est: quod ad spem impetrandi non parum habuit efficaciae. Quis enim nostrum in Dei conspectum prosilire audeat, donec praeveniat nos ipse? Invitat autem nos tam beneficiis quam verbo: atque hoc consilio nunc ei obiicitur sua liberalitas, ne inchoatum deserat opus manuum suarum. Quanquam autem sine verbo frigerent apud nos Dei beneficia, ubi tamen ad verbi testimonium accedit experientia, non vulgariter nos animat. Et redemptio cuius nunc meminit Propheta, foedere Dei vestita fuit: quia annis ante quadringentis Abrahae eam Deus pepigerat. Summa huc redit, indignum esse ut Deus vitem manu sua plantatam, et exquisite cultam, a feris bestiis nunc lacerari sinat. Neque enim tridui vel exigui temporis erat Dei foedus, sed filios Abrahae sibi adoptaverat quos perpetuo tueretur. Vitis autem nomine significat Propheta quanto in pretio populus hic coram Deo fuerit, quem non modo instar haereditarii fundi sibi esse voluit, sed, sicuti vitis supra reliquas possessiones excellit, peculiari honore dignatus est. Quod dicit *terram fuisse purgatam,* metaphorice repetit quod prius sine figura dixerat, Gentes fuisse expulsas, ut vacuus esset locus electo populo. Nisi forte ad continuas fossiones alludat, quibus vites, ne degenerent, purgandae sunt: ut significet Deum functum esse agricolae partibus erga suum populum, quia non destiterit post plantationem in eo fovendo et conservando operam impendere. Nam quod continuo post addit *radicatas fuisse radices,* de prima satione non debet intelligi, sed de propagatione, quae una est culturae species. Unde sequitur opertos fuisse montes umbra eius: quia tota regio, licet montuosa esset, incolis referta fuit: in tantam multitudinem crevit populus ille. Ideoque palmites comparat *cedris Dei,* hoc est pulcerrimis, vel eximiis quibusque: quo illustrior reddatur Dei benedictio. Mare et Euphratem scimus terminos promissae haereditatis fuisse divinitus praefixos.

13. *Cur diruisti.* Applicatio est similitudinis: quia nihil minus consentaneum est, quam Deum vitem a se plantatam, feris bestiis

evellendam tradere. Id quidem se facturum saepius minatur ac denuntiat per Prophetas: sed in eum finem, ut populi ingratitudo magis reddatur detestabilis, quae prodigiosum illud poenae genus extorsit. Interea non abs re ex tam praeclara Dei beneficentia fiduciam concipere iussi sunt fideles: saltem ut in ipsa evulsione sperarent curae se futuros Deo, qui opus manuum suarum nunquam deserit. Etsi enim ad vastitatem redactus fuit populus, insanabilis suae pervicaciae culpa, paucis tamen palmitibus servatis, vitem suam deinde restituit Deus. Haec quidem deprecatio toti populo fuit proposita, qua horrendae dissipationi occurreret. Ceterum quia paucissimi Deo vere supplices facti sunt, ut iram eius restinguerent, satis fuit illos ab interitu eripi, ut nova deinde vitis exsurgeret. Porro antithetis istis augetur indignitas, dum ab una parte Deus vinitor statuitur: ab altera autem non modo quicunque transeunt, sed apri quoque silvestres, aliaeque ferae bestiae. Verbum כרסם quidam accipiunt pro ventrem farcire: quae significatio nisi paulo esset ab usu remotior, praesenti loco apte quadraret.

15. Deus exercituum revertere obsecro, inspice e coelis, et vide, et visita vitem hanc, 16. Et hortum quem plantavit dextera tua, et super filium *quem* confirmasti tibi: 17. Combusta est igne, excisa est: ab increpatione vultus tui pereunt. 18. Sit manus tua super virum dexterae tuae, super filium hominis *quem* confirmasti tibi. 19. Et non recedemus abs te: vivificabis nos, et nomen tuum invocabimus. 20. Iehova Deus exercituum converte nos: fac lucere faciem tuam, et salvi erimus.

15. *Deus exercituum.* His verbis docere voluit Propheta, quamvis ad tempus faciem suam occultet Deus, imo speciem alienationis praebeat, tentationi minime cedendum esse: quia, modo cum certa spe veniae quaeratur, quos abiicere visus est, placatus in gratiam recipiet. Etsi autem haec summa fuit populi dignitas, censeri Dei vineam: dum tamen hoc respectu Deum sibi conciliant fideles, nihil afferunt proprium, sed tantum postulant, ne deficiat in medio liberalitatis cursu. Particulam *e coelis,* non dubito fuisse interpositam, ne fidem suam procul extendere fideles dubitarent, quamvis ab ipsis longe distaret Deus a quo recesserant: deinde si nullus liberationis modus apparebat in terra, ut in coelum suspicerent. Quantum attinet ad vocem כנה, libenter recipio quod nonnulli vertunt, locum paratum. Quia tamen aliis videtur permutatio literae ג in כ, ut hortum significet, libera maneat electio. Certum quidem est, metaphoram esse priori affinem, qua notatur singularis Dei in ornando populo liberalitas. *Virum* quoque *dextra* appellat palmitem manu Dei consitum.

17. *Combusta est igne.* Clades populi iam clarius exprimit. Dixerat vitem Dei bestiis fuisse expositam ad direptionem. Longe autem durius est, incendio consumi, eradicari, et perire. Etsi autem

perfide desciverant a pietate Israëlitae, erant tamen adhuc Ecclesiae portio, ut dictum fuit. Quare hoc tristi eorum exemplo monemur quam severis poenis digna sit nostra ingratitudo, praesertim ubi accedit contumacia, ut minis et obiurgationibus nihil Deus apud nos proficiat. Simul autem discamus, ubi passim ardet ira Dei, inter medias tamen incendii flammas, dolores nostros in Dei sinum reiicere, qui mirabiliter Ecclesiam suam ab interitu suscitat. Paratus quidem esset non modo continuo tenore prosequi suum erga nos favorem, sed magis ac magis nos locupletare, nisi obstaret nostra pravitas: sed quia fieri non potest quin tot sceleribus succenseat, hoc inaestimabilis clementiae est, ubi ignis a nobis accensus longe lateque grassatus est, eo restincto aliquam Ecclesiae partem residuam servare, vel ut magis proprie loquar, excitare ab ipsis cineribus populum qui nomen suum invocet. Iterum repetit Propheta non vi et armis hostium, sed increpatione vultus Dei Ecclesiam periisse: quia nunquam speranda est poenarum mitigatio, nisi vere persuasi simus manu Dei iuste nobis infligi. Et hoc resipiscentiae signum fuit, ad manum percutientis respicere, sicuti alibi dicitur, Ies. 9, 13.

18. *Sit manus tua super virum.* Precationem qua usus fuerat sub figura vineae, simplicibus verbis repetit, ut manu sua Deus protegat *virum dexterae suae et hominem quem sibi roboravit.* Incertum est autem, de solo Rege, an de populo ipso loquatur. Nam etsi Iarobeam unctus fuit in Regem, non tamen legitimo iure honorem illum adeptus est: nec quenquam ex successoribus ita Deus probavit, quin semper et ius et potestas regni maneret penes posteros Davidis. Neque enim, ut Psal. 78, 67. vidimus, elegit Deus tribum Ephraim: imo inviolabili eius decreto sceptrum datum fuerat familiae Iuda, sicuti continet vaticinium Iacob, Gen. 49, 10. Ergo impia ruptura fuit, quum maior pars populi descivit ad Iarobeam. Solvi tamen potest hic nodus, quia etsi perversum fuit regni principium, sicut dicitur apud Hoseam 13, 11. Dedi vobis Regem in furore meo: tolerantia deinde probatum fuit; et unctio testata est, ratum Deo fuisse quod perperam tumultu populi gestum fuerat. Potuit igitur populus Israël Regem suum dicere a Deo creatum et stabilitum, qui in remedium dissipationis additus fuerat filiis Davidis. Etsi enim dissidio illo collapsus est status populi, fultura tamen illa, arcano Dei consilio supposita fuit ne concideret. Sed ego libenter totum Ecclesiae corpus complector. Nec temere singulari numero usus est Propheta, quum vellet Deus populum illum instar esse unius hominis, qua etiam ratione Paulus Gal. 3, 16. in uno semine insistit. Diffluxerant enim Ismael, Esau et alii, quum Deus redemit ac collegit semen Abrahae. Ita *Filius hominis* vocabitur populus quem sibi adoptaverat Deus, ut esset quasi unus homo: quia tamen unitas haec pendebat a capite, non displicet Regem diserte notari quatenus retinebat maiorem populi partem, ne exitiali ruina periret. Ceterum hic rursus propheta nonnisi prioribus Dei beneficiis innititur ad conciliandum eius favorem: acsi diceret, Domine, quia tuum est perficere quod coepisti, Regem abs te nobis datum custodias. Tandem promittunt fideles se Deo gratos fore, si exauditi fuerint: neque id tantum sacrificio laudis, sed tota vita. Nam *invocatio nominis Dei* pro vitulis labiorum accipitur. Sed totius vitae consensum declarat ubi dicit,

non recedemus a te. Quanquam sic contexi potest hic versus, Domine etiam in rebus nostris deploratis manebimus sub tuo obsequio, neque malorum acerbitas ad defectionem nos impellet. Tua autem gratia et virtute restituti, celebrabimus nomen tuum. De ultimo versu quem tertio inculcat Propheta, supervacuum esset plura dicere.

PSALMUS LXXXI.

Arg. *Duae sunt huius Psalmi partes, nam quisquis fuerit auctor, populum hortatur ut redemptus Dei manu, et in regnum sacerdotale ac peculiarem Ecclesiam electus, inaestimabilis huius gratiae memor, redemptorem suum tam laudibus quam sancta rita pie colat. Deinde sequitur exprobratio ingratitudinis in Dei persona, quod scilicet blande et comiter populum hunc ad se invitans, nihil profecerit quia iugum Legis pervicaciter respueret.*

1. Praefecto super Githith Asaph. 2. Exsultate Deo fortitudini nostrae, iubilate Deo Iacob: 3. Sumite canticum et proferte tympanum, citharam iucunditatum cum nablo: 4. Clangite cithara in novilunio, tempore statuto ad diem sacrificii nostri: 5. Quia statutum Israëli hoc, iudicium Deo Iacob. 6. Testimonium in Ioseph posuit hoc, quum egressus est super terram Aegypti: labium quod nesciebam audivi. 7. Amovi ab onere humerum eius: manus eius ab ollis recesserunt. 8. In tribulatione clamasti, et eripui te, respondi tibi in occulto tonitrui: probavi te super aquas Meriba. Selah.

2. *Exsultate Deo.* Hunc Psalmum probabile est festis diebus, quibus solennes suos conventus agebant Iudaei, fuisse destinatum. Nam a principio ostendit non fuisse ordinem illum divinitus mandatum, ut surdi et muti ad tabernaculum starent (quia Deus neque otio neque frigidis ac inanibus ceremoniis colitur) sed ut talibus exercitiis fidei unitatem inter se foverent, profiterentur suam pietatem, et se animarent ad continuos eius progressus, suaque studia coniungerent ad laudandum Deum: denique ut in sacro foedere retinerentur, quo sibi Deus eos adoptaverat. Quum vero hic fuerit dierum festorum usus sub Lege, colligere etiam licet, quoties hodie conveniunt fideles, debere finem hunc esse propositum, ut se exerceant in vera pietate, Dei beneficia in memoriam revocent, proficiant in eius verbo, fideique suae consensum testentur. Frivolis enim ac inutilibus ceremoniis ludunt homines cum Deo, nisi in primis vigeat doctrina fidei, quae ad invocationem eos incitet: nisi etiam beneficiorum recordatio suggerat laudum materiam: imo mera est profanatio nominis Dei, dum extincta doctrinae luce, externo tantum cultu defungitur populus. Ideo Propheta non solum fideles iubet ad tabernaculum concurrere, sed de fine quoque admonet, ut illic renovetur memoria gratuiti foederis, unde augescat fides eorum et pietas, ut

celebrentur Dei beneficia, quae animos ad gratiarum actionem stimulent. Quantum ad tympanum. citharam, et nablum attinet, diximus alibi, et postea dicendum erit, Levitas non abs re musicis instrumentis usos fuisse sub Lege: quia tenerum adhuc et pueris similem populum Deus talibus rudimentis docere voluit usque ad Christi adventum. Nunc ubi Evangelii claritas, discussis umbris Legalibus, cultum Dei magis simplicem nobis commendat, stulte ac perperam imitaremur quod Propheta nonnisi aetati suae praecepit. Unde apparet Papistas hoc ad se transferendo, simias fuisse. Sub *novilunio* per synecdochen alias quoque ferias designat. Quanquam autem quotidie offerebantur sacrificia, *dies* tamen *sacrificii* per excellentiam nominat, quibus se ex Legis praescripto sistebant fideles ad tabernaculum.

5. *Quia statutum.* Quo efficacior sit exhortatio, legem hanc impositam esse docet populo Dei, qua sanciatur aeternum foedus. Quia autem in foederibus mutua est conventio: dicit hoc statutum datum fuisse Israëli, et Deum sibi hoc ius pepigisse. עדות quidam derivant a verbo עדה quod significat ornare: et vertunt Decus, vel ornamentum Ioseph, sed descendit potius a עוד et contextus flagitat pro testimonio vel pactione accipi. Ceterum in nomine *Ioseph* respexit Propheta ad primam originem, quum post mortem Iacob distinctae fuerunt familiae. Nam quia nondum ad Iehudam pervenerat tunc primatus, Ruben vero gradu primogeniti exciderat, merito excelluit posteritas Ioseph ob memoriam beneficii: quia fratrum suorum totiusque gentis pater et nutritius fuerat. Ceterum foederis sanctitatem speciali nota commendat Propheta, quia Deus populum sibi acquisierat, dum hunc honorem sibi deferri stipulatus est: acsi diceret, redemptum fuisse hac lege populum, ut statis diebus ad renovandam gratiae memoriam conflueret. Verbum *quum egressus est,* tam Deo, quam populo convenit. Trita enim est loquutio, Deum coram populo suo egredi, sicut pastor gregem, vel dux exercitum praecedit. Praepositio *Super*, quibusdam videtur notare altiorem Iudaeae situm: quia adscendunt qui illuc veniunt ex Aegypto. Ego autem simpliciter interpretor populum, praeeunte Deo, libere pervagatum fuisse per terram Aegypti, quia fractis ac pavefactis incolis datus est transitus. Gratiam liberationis amplificat, dicens in persona totius populi, se fuisse ex profunda barbarie ereptum, nihil enim molestius est, quam *peregrinari* apud gentem cum qua nulla sit linguae communicatio, quae praecipuum est societatis vinculum. Quia enim lingua est velut character mentis ac speculum, non secus ac silvestres ferae, invicem alieni sunt qui carent linguae usu. Iesaias 33, 19. quum vult durissimum supplicium minari, pronuntiat venturos hostes profundis labiis, et confuso gutture. Itaque eo praestantius Dei beneficium populus agnoscit, quod ab Aegyptiis ereptus fuerit, quorum linguam non intelligebat.

7. *Amovi ab onere.* Hic iam Deus quibus et quantis beneficiis sibi devinxerit populum Israël commemorat. Nam quo asperior fuerat servitus unde erepti fuerant, eo optabilior et magis pretiosa fuit libertas. Quum ergo Propheta refert curvatos fuisse sub onere, et figulinae addictos, aliisque servilibus et duris operis, contrarios status inter se comparans, magis illustrat redemptionis gratiam. Nunc ab

illis ad nos anagoge tenenda est: quia ubi non tantum ab onere lateritio subduxit Deus humeros nostros, nec tantum manus nostras a fornacibus removit, sed ex miserrima Satanae tyrannide redemptos, ab inferis eduxit: multo sanctior est nostra obligatio quam veteris populi. Eandem sententiam prosequitur sequenti versu. Dicit Deus se tulisse suppetias quum *in angustiis clamarent*. Quod ego libenter de precibus intelligo. Nam etsi interdum contingit, eos qui ad ultimam necessitatem redacti sunt, confuso clamore deflere suas miserias: quia tamen in afflicto populo aliquae manebant pietatis scintillae, neque affluxerat ex cordibus promissio Patribus data, non dubito eorum preces ad Deum fuisse conversas. Nam et qui nihil tale meditatum habens, si tamen urgeat maior aliqua necessitas, arcano naturae instinctu ad Deum feruntur. Quo magis credibile est, promissionem illis fuisse magistram, ut ad Deum respicerent. Quia vero nemo Deum vere implorat nisi auxilium ab eo sperans, melius convincere debuit Israëlitas clamor ille, ut redemptionem, oblatam, soli Deo adscriberent. *Arcanum tonitrui* quidam exponunt nimis argute, meo iudicio, tonitru quod occultaverit gemitus populi, ne Aegyptios magis exacerbarent. Simpliciter intelligo, arcano et admirabili modo exauditum fuisse populum, et tamen edita palam fuisse signa, ex quibus colligerent Israëlitae, divinitus se iuvari. Quamvis ergo non apparuerit Dei facies, tonitru tamen notabile fuit latentis eius praesentiae indicium. Iam quo pluris gratiam hanc aestiment Israëlitae, oblique illis Deus exprobrat indignis fuisse praestitam: quia maligni ac perversi ingenii experimentum dederint apud aquas Meriba. Num. capite 14, vers. 34. Acsi diceret, quum palam tunc innotuerit vestra impietas, certe nulla a me habita fuit dignitatis vestrae ratio. Non minus autem in nos competit, haec obiurgatio quam in Israëlitas: quia non solum quum afflicti essemus sub Satanae tyrannide, Deus nostros gemitus audivit, sed antequam nati essemus, redemptionis pretium nobis statuit in Filio unigenito. Deinde quum inimici essemus, per Evangelium nobis et Spiritum illucens, ad gratiae suae participationem nos vocavit: et tamen non desinimus ei subinde obstrepere, imo ferociter contra eum tumultuari.

9. Audi popule mi, et contestabor te: Israël si audieris me. 10. Ne sit in te deus extraneus, et ne adores deum alienum. 11. Ego Iehova Deus tuus, qui te eduxi e terra Aegypti: dilata os tuum, et implebo illud. 12. Et non audivit populus meus vocem meam et Israël renuit me. 13. Et dimisi eos in cogitatione cordis eorum, ambulabunt in consiliis suis.

9. *Audi popule mi*. Quo melius animos permoveat Propheta, Deum induit persona doctoris, eumque familiariter in medio coetu loquentem inducit: ut intelligat populus inutiles ac lusorios esse conventus omnes, ubi vox Dei ad fidem et pietatem incitans non resonat. Sed praestat verba expendere. Praefatio haec breviter docet, non rite nec pure coli festos dies, nisi attenti sint fideles ad Dei vo-

cem: quia ut manus, pedes, oculos, seque totos illi consecrent in obsequium, necesse est ab auribus incipere, atque ita ostendit nullos se agnoscere cultores, nisi qui discipuli sint. *Contestandi* verbo significat se pacisci solenni more, quo maior constet verbis auctoritas. Quod postea sequitur, *Israël si audieris me*, puto abrupte esse positum, ut in orationibus patheticis, defectus maiorem vehementiam exprimit. Alii contexunt cum versu sequenti, Israël si me audieris, non erit in te Deus extraneus. Sed ego vocem desiderantis esse arbitor. Quanquam oblique significat Deus praefracto populo se diffidere, et vix sperare morigerum fore, vel docilem. Praecipuum deinde foederis caput, et fere summam totam proponit, ut solus ipse emineat. Si cui tamen magis ita resolvere placeat, Israël quum me audieris, nihil est quod aeque abs te postulem, vel exigam, nisi ut me uno contentus, alienos deos tibi non accersas: hanc sententiam non improbo. Certe hac voce confirmat Deus quod toties alibi inculcat in Lege et Prophetis, se zelotypum esse, ut socium honoris non admittat. Sed interea simul admonet, principium veri cultus incipere ab obedientia. Diversa est apud Mosen series, Exod. 20, 2. 4. et Deuteron. cap. 5, vers. 6. 8. nam ubi praefatus est Deus se esse Deum Israëlis, prohibet ne sibi fabricent novos deos. Hic autem prohibitio priorem locum obtinet: deinde additur causae redditio, quod abunde sufficere debeat Deus ille qui sibi populum acquisivit. Forte etiam praeparationis vice initio hoc posuit, ut populum a superstitionibus abduceret, quas prius evelli ac purgari necesse est, quam radices in nobis agat vera pietas.

11. *Dilata os tuum.* Sicuti prius redemptionem populi commemorans, frenum iniecit Deus quo suos clientes obsequio adstrictos teneret: sibi in futurum tempus bonorum omnium copiam suppetere denuntiat unde expleat populi esuriem. Notandae vero sunt tres istae rationes, quibus in se uno Deus continet Israëlitas, ac perperam impieque facere ostendit si ad deos extraneos declinent. Nam voce *Iehovae*, se Deum natura esse asserens, negat in arbitrio hominum esse fingere novos deos, ac emphaticum est pronomen *ego*. Quamvis enim praetexerent Aegyptii, se Deum colere coeli et terrae opificem, mendacii eos palam coarguebat contemptus Dei Israël: a quo simulac discedunt homines, eius spoliis ornant sua figmenta, quoscunque obtendant colores. Ubi se Iehovam asseruit, Deitatem suam effectu et experimento probat: quia eius clarum specimen exhibuerit in redimendo populo: praesertim quia tunc fidem Patribus datam praestitit. Virtus enim quae tunc spectata fuit, non seorsum debuit aestimari: quia pendebat a foedere quod olim cum Abraham pepigerat idem ille Deus, qui probata sua veritate non minus quam potentia, debitam sibi laudem asseruit. Tertio iam se in posterum offert, hoc sensu, modo pergat Israël in fide, se eundem fore erga filios qualem experti sunt patres, quia exhausta non sit sua liberalitas. Nam verbo *dilatandi*, oblique perstringit angustias quae beneficentiae eius viam obstruunt: acsi diceret, culpam penuriae residere in populo, quia bonorum quibus indiget, capax non sit: imo incredulitatis suae obstaculo arceat ac repellat quae ultro fluerent beneficia. Nec solum iubet os aperire, sed gratiae suae abundantiam splendidius commendat: significans quantumvis se longe ac late extendant

nostra desideria, nihil defore ad plenam satietatem. Unde sequitur, parce et tenuiter stillare in nos coelestes gratias, quia os nimis angustum est, alios vero ieiunos esse et inanes, quia os prorsus claudunt, nam maior pars vel fastidio, vel superbia, vel furore respuit quicquid e coelo bonorum offertur: alii, quamvis non in totum reiiciant, vix tamen exiguas guttas admittunt, quia sic restricta est eorum fides ut effusam copiam impediat. Hinc vero nimis clare detegitur mundi pravitas, quod neque Deum cognitum amplecti, neque in eo acquiescere sustinet, etsi enim externo adorationis signo coli se Deus hic postulat, non tamen moratur nudum nomen, quia eius maiestas in duabus vel tribus syllabis sita non est: sed rem potius spectat, ne alio diffluant spes nostrae: vel laus iustitiae, salutis et bonorum omnium transferatur. Hoc enim nomine Deitatem sibi vendicat, quod sibi plena bonorum suppetat ubertas ad nos satiandos et explendos.

12. *Et non audivit.* Nunc queritur Deus, quum Israëlitas comiter ad se alliciat, blandam tamen hanc invitationem sperni: imo quum pridem coeperit eos hortari, semper aures fuisse clausas Verbo suo. Neque enim de unius tantum diei contumacia expostulat, sed populum statim ab initio stupidum ac praefractum fuisse intelligit, et in eadem obstinatione pergere. Haec vero prodigiosa malitia est, Deo, ubi paratus est nobiscum fere aequabili lege pacisci, claudere accessum, et audientiam negare. Ac ne culpam, ignorantiae obtentu, extenuent, addit se ex professo et deliberato contemptu fuisse reiectum. Unde apparet fascinatas a diabolo fuisse eorum mentes. Hinc pronuntiat factum esse ut eos dimiserit in duritia cordis eorum: vel, ut alii vertunt, in cogitatione. שרר enim unde hoc nomen deductum est, umbilicum proprie significat. Unde apta est translatio ad cogitationes cordibus implicitas: vel etiam ad duritiem quae medium cor occupat. Quia tamen scimus in Psalmis rem unam bis solere repeti, praetuli nomen Cogitationis, quia mox sequitur, Ambulabunt post sua consilia. Ceterum his verbis iustam se poenam sumpsisse testatur de populo, dum sana eum doctrina spolians, in reprobum sensum proiecit. Sicuti enim Verbo suo nos regens, quasi freno cohibet, ne post errores vagemur: ita Prophetas suos auferens Iudaeis, perversis eorum consiliis habenas laxavit, ut sibi errandi essent duces. Atque hoc gravissimum est vindictae genus et signum horrendae desperationis, quum ad nostram proterviam dissimulans ac silens, correctionis medicinam non adhibet. Quamdiu enim nos obiurgat, et ad tribunal suum citando, metu iudicii nos terret, simul invitat quoque ad poenitentiam: ubi autem operam se rixando videt ludere, nec quicquam proficere suas admonitiones, tacendo declarat se curam abiicere salutis nostrae. Nihil ergo magis timendum, quam ita emancipari homines a Deo, ut lascivientes in suis consiliis, a Satana trahantur. Quanquam potest hoc latius exponi, Deum taedio fatigatum non curasse de retinendo populo, qui perdita sua malitia spem omnem profectus absciderat. Stulte vero inferunt ex hoc loco quidam, aequaliter distribui omnibus Dei gratiam, donec repudiata fuerit. Nam et tunc singulari privilegio Deus solos Abrahae filios, posthabito toto orbe, ad se vocare dignatus est. Hodie fateor sublatum esse discrimen, ut legatio Evangelii, qua se Deus mundo re-

conciliat, communis sit omnibus: videmus tamen ut certis in locis excitet Deus pios doctores. Quanquam non sola vox externa sufficeret, nisi efficaciter ad se traheret quos vocavit. Ceterum quia docet hic locus nullam esse magis exitialem pestem, quam propriis consiliis regi, nihil aliud superest nisi ut prudentia carnis valere iussa, Spiritum sequamur ducem.

14. O si populus meus audisset me, Israël in viis meis ambulasset. 15. Brevi inimicos eorum humiliassem, et super adversarios eorum vertissem manum meam: 16. Osores Iehovae mentiti fuissent illi, et fuisset tempus ipsorum in seculum: 17. Et pavissem illos adipe frumenti, et melle satiassem te e petra.

14. *O si populus meus.* Iterum honorifico elogio probrum et dedecus populi melius detegit: quia duplex fuit flagitium, quum vocatione essent populus Dei, nihil ab alienissimis differre: sicuti apud Iesaiam, 1, 3. conqueritur, Bos cognovit possessorem suum, asinus praesepe domini sui: populus autem meus non intelligit. Quia dictio לו apud Hebraeos non est conditionalis, sed optativa, non dubito quin Deus instar gementis exclamet miserum esse hunc populum, qui saluti suae optime consuli sponte recusaverit. Patris enim suscipiens personam, ubi remediis omnibus tentatis, filios deploratos esse videt, voces emittit dolentis, veluti cum suspitio et gemitu, non quod obnoxius sit humanis passionibus, sed quia aliter suum ergâ nos amorem exprimere non potest. Ac videtur Propheta locum hunc mutuatus ex Cantico Mosis, Deut. 32, 29. ubi iisdem fere verbis deplorat populi pervicaciam. Est autem hic tacita exprobratio, ut sciant Iudaei nonnisi per suam malitiam stetisse quominus optime haberet. Siquis obiiciat, frustra et sine ratione Deum conqueri, quando in eius arbitrio fuit flectere duras populi cervices: nunc quando facere non libuit, non esse cur se homini dolenti comparet: Respondeo, iuste id fieri nostra causa, ne infelicitatis nostrae culpam alibi quam in nobis quaeramus. Sed hic cavendum ne res diversas misceamus, et quae non minus inter se distant, quam coelum a terra. Deus enim ad nos descendens per verbum suum, et sine exceptione invitans omnes, neminem frustratur. Quicunque enim veniunt, admissi, sentiunt non abs re se fuisse vocatos. Interim ex fonte arcanae electionis manat hoc discrimen, ut in paucorum corda verbum penetret, aliorum aures verberet duntaxat. Neque tamen absurdum est eum flebiliter conqueri de nostra amentia ubi non paremus. Sicuti enim verbo externo nos invitans, patrem exhibet: cur non etiam patris imaginem referret in hac forma querimoniae? Vere enim apud Ezechielem 18, 32. pronuntiat se nolle mortem peccatoris, modo ex toto contextu candide et non contentiose petatur eius dicti interpretatio. Non vult mortem: quomodo? nempe quia vult omnes ad se converti. Satis vero constat non esse hanc conversionem in libero hominum arbitrio, donec ex cordibus lapideis Deus carnea reddiderit: imo renovatio haec (ut scite Augustinus docet) ipsa creatione

praestantior est. Quid autem obstat quominus pariter omnium corda flectat Deus ac formet in obsequium? Hic ergo tenenda est modestia ac sobrietas, ne in arcanum eius iudicium perrumpere tentemus: sed nobis sufficiat voluntas in verbo patefacta. Eorum enim salutem velle meritò censetur ad quos dirigitur vox ista, Iesa. 21, 12. Venite ad me, et convertimini. Secundo membro definit Propheta quid sit Deum audire. Neque enim satis esset annuere loquenti Deo: quia facile concedunt hypocritae, verum esse quod ex ore Dei proficiscitur, perinde acsi aures flecteret asinus. Propheta autem non aliter Deum audiri significat, nisi nos eius imperio subiicimus.

15. *Brevi inimicos.* Hic admonet, quascunque perpessi fuerant clades Israëlitae, imputandas esse eorum peccatis: quia non aliis viribus pugnarunt hostes, quam quibus e coelo instructi erant. Promiserat Deus suis auspiciis electum populum fore omnium hostium victorem: ne quis eum malae fidei insimulet, affirmat se id facturum fuisse nisi prohibitus esset populi peccatis. Nec dubium est quin tacite admoneat eos de prioribus victoriis, quas non proprio marte, sed eius ductu adepti fuerant. Nunc se non modo cohiberi dicit eorum culpa, ut a defensione ipsorum abstineat, sed etiam improbitate cogi, ut hostibus omissis, in ipsos irruat armata manu. Eandem sententiam prosequitur quum dicit hostes suppliciter iugum fuisse subituros, nisi illos ad licentiam armasset Israëlitarum impietas, dum excusso iugo contra Deum lasciviunt. *Hostes Iehovae* nominans, perstringit Israëlitas, quod abrupto foederis vinculo, se a Deo disiunxerint, ne bellum statim pro ipsis contra hostes communes susciperet. Quemadmodum enim terreni Principes si a sociis fraudentur, descendunt ad inducias cum reliquis hostibus: et hoc pacto se ulciscuntur de periuris et foedifragis: ita significat Deus se hostibus suis pepercisse: quia perfide et scelerate a populo Israël deceptus erat. Cur enim manifestos hostes siuit inultos esse, et in asserenda sua gloria ad tempus cessat, nisi quod rebelli et immorigero populo illos opponit, a quibus subigatur? Quid sibi velit verbum כחש, alibi diximus. Subindicat autem Propheta non aliam cum reprobis sperandam esse pacem, nisi quatenus eorum rabiem constringit Deus occultis catenis, sicuti leo ferrea cavea inclusus, manet semper leo, sed cohibetur ne laniet ac discerpat qui quinque tantum vel sex pedibus ab eo distant: sic impii, licet in nostram perniciem inhient, exsequi tamen quod cuperent nequeunt: imo eorum ferociam humiliat Deus, ut mansuetudinem simulent. Summa est, culpa Israëlitarum fieri ut praevaleant contra eos hostes, et petulanter insultent, qui filiis Dei morigeris et obsequentibus supplices erant futuri. *Tempus* quoque *perpetuum* ad promissiones referri debet, sicuti copia tritici et mellis ad satietatem usque: testatus enim fuerat Deus se fore illis protectorem et custodem ad finem usque. Mutatio igitur tam subita quae contigerat, odiose illis obiicitur, quod data opera suam felicitatem protinus abiecerint. Idem et de terrae fertilitate dicendum. Qui fit enim ut esuriant in ea terra ubi Deus tritici et mellis abundantiam illis pollicitus fuerat, nisi quia Dei benedictio eorum culpa exaruit? *Adipem frumenti* metaphorice vocat similaginem, nisi quis pro optimo tritico accipere malit. *Mel ex petra* quidam hyperbolice accipiunt: acsi dictum foret, potius mel fluxisse ex ipsis rupibus,

quam non saturasset Deus hunc populum. Sed quum appareat ex Sacra historia, mel in cavis rupibus passim fuisse repertum quamdiu florebat Dei benedictio, simplex sensus est tenorem gratiae Dei continuum et aequabilem futurum fuisse, nisi malitia et sceleribus populi abruptus esset.

PSALMUS LXXXII.

Arg. Quia reges et quicunque potestate praediti sunt, immensam sibi licentiam, fastu excaecati, ut plurimum indulgent: denuntiat reddendam esse rationem summo Iudici qui omnem mundi celsitudinem supereminet. Postquam autem officii et conditionis suae eos admonuit, surdis se videns canere, Deum vindicem implorat.

Psalmus Asaph. 1. Deus sedet in coetu Dei, in medio deorum iudicabit. 2. Usquequo iudicabitis iniquitatem, et facies impiorum sumetis? Selah. 3. Iudicate pauperem et pupillum, inopem et egenum iustificate. 4. Eripite pauperem et afflictum, e manu impiorum liberate.

1. *Deus sedet in coetu Dei.* Hoc valde indignum est, quum certos homines velit Deus humano genere praeesse, in commune bonum eos non agnoscere in quem finem excellant, neque etiam cuius beneficio locati sint in tam excelso gradu, sed contempta omni aequitate, libidinose dominari. Suo enim splendore hebetantur ut totum orbem sibi natum esse putent. Adde quod suae altitudini minime consentaneum esse ducunt, regi moderatis consiliis: et quum iam sua dementia plus aequo insaniant, quaerunt tamen adulatores qui blandiantur et applaudant eorum vitiis. Hanc superbiam ut corrigat Propheta, principio negat sic occupari solia et tribunalia ab hominibus quin Deus retineat summum gradum: sicut etiam voluit Deus profani et impuri Poëtae ore hoc esse testatum, Regum timendorum in proprios greges, Reges in ipsos imperium est Iovis, Clari Giganteo triumpho, Cuncta supercilio moventis. Ergo ne plus aequo sibi arrogent mundi proceres, Propheta hic Deo solium erigit unde omnes iudicet, ac cogat in ordinem, quod valde necessarium est. Etsi enim regnare se fatentur per Dei gratiam, et ceremoniis Deum colunt: infatuat tamen eos sua magnitudo, ut falsa imaginatione Deum a coetu suo procul expellant, neque enim rationi et legibus subesse sustinent. Hanc vesaniam, qua fascinati sunt mundi Principes, ridere, consilium Prophetae fuit: quod Deo locum in coetu suo non relinquunt. Et quo melius refellat ebriam confidentiam qua inebriati sunt mundi Principes, ordinem politicum appellat *coetum Dei:* quia utcunque refulgeat eius gloria in singulis mundi partibus, praecipuum tamen lumen hac in parte emittit, dum legitima gubernatio inter mortales viget. Tritum quidem Hebraeis esse fateor, quicquid eximium est ornare Dei epitheto: sed videtur hic pro circumstantia loci, Principum ordinem divinum vocare Propheta; in quo resplendet pecu-

liaris Dei maiestas: sicuti coniugium appellat Solomo pactum Dei, Proverb. 2, 17. quod polleat singulari quadam sanctitate. In secundo membro parum interest quo ad summam rei, legamusne In medio deorum: an Iudicat deos in medio: nisi quod melius fluit contextus prior, Quantumvis se extollant mundi proceres, non tamen imminuere ius Dei quominus primatum inter ipsos teneat, sibique gubernationem asserat. Ceterum hic nomen *Deorum*, sicuti paulo post, et aliis locis pro Iudicibus sumitur, quibus specialem gloriae notam insculpsit Deus. Nam ad Angelos trahere, rigidum est commentum.

2. *Usquequo iudicabitis.* Multi existimant describi iudicii modum: sed mihi potius videtur Propheta, ut obiurgationi viam pararet, ita praefatus esse. Quamvis capita reges attollant supra nubes, vivere tamen ipsos quoque hac lege, ut regantur sub Dei manu: ideoque sua ferocia temere luctari, ne rationi cedant. Etsi enim deterrimi sunt tyranni, scelestoque sacrilegio occupant locum illum, siquis tamen Dei servus contra ipsos hiscere audeat, quasi fieret ipsis magna iniuria, obtendunt sacrum Dei nomen. Ita dum se fingunt communi Lege exemptos, ac solutos, doctrinam eiusque ministros ablegant ad plebem. Denique nullum esse imperium putant nisi ubi exsultat effrenis libido. Atqui principio hoc posito, Deum inter ipsos gubernare, iam patefactus est aliquis doctrinae aditus. Ergo Propheta ubi sibi auctoritatem peperit, libere invehitur in Principes, et crassissimum vitium castigat, dum se venales iniustis pauperum vexatoribus prostituunt, et mercede redempti pervertunt omnem aequitatem. *Impios* autem diserte exprimit, quia probi homines nunquam studebunt corrumpere iudicia. Adhaec furor quidam diabolicus proceres mundi dementat, ut plus improbis altro deferant, quam innoxiis et simplicibus. Fingamus impios cessare, neque adulatione, neque fraudibus, neque pecunia, neque alio artificio sibi acquirere favorem, qui tamen dominantur, ut plurimum in malam partem magis propensi erunt. Haec ratio est cur exprobret Propheta impios plus reperire favoris, quam bonos et integros.

3. *Iudicate.* Breviter admonet Propheta quibus documentis probare conveniat iustum et moderatum imperium: nempe si ius suum miseris et afflictis tribuant. Est quidem in verbis synecdoche, quia certum est obstrictam esse omnibus eorum fidem: sed non abs re dicit Propheta miseris hominibus et oppressis datos esse patronos, quia et alieno auxilio indigent, nec alibi reperient quam ubi avaritia, ambitio, aliaeque corruptelae cessant. Ideo autem gladium gestant Iudices ad improbos cohibendos, ne in furiosa hominum intemperie vis praevaleat: et quo quisque potentior est, eo audacior sit ad premendos infirmos. Itaque raro confugiunt divites ad opem Magistratuum, nisi forte dum inter se litigant. Nunc tenemus cur pauperes et egenos praecipue commendet Propheta: quia non secus ac medicis aegroti, Magistratuum praesidio indigent qui divitum saevitiae et iniuriis sunt obnoxii. Hoc si Regibus et aliis Iudicibus solide persuasum esset, se tutores pauperibus esse datos, ut se iniuriis opponant, compescantque omnem iniustam violentiam, vigeret ubique summa rectitudo. Nam quisquis pauperes tueri dignabitur, non flectetur huc illuc gratia, sed quod iustum est, tantum respiciet. Hoc etiam colligimus ex Prophetae verbis, Quamvis nemo flagitet opem

Principum, ignaviae tamen coram Deo damnari, nisi sponte succurrant. Falso enim colorem hunc praetendunt, ubi manifeste grassatur iniquitas, gemitus et querimoniae passim resonant, se mederi non posse malis donec rogati fuerint. Quia igitur per se satis clamat oppressio, si Iudex in alta specula sedens connivet, dissimulationem hanc impune non cessuram Propheta denuntiat.

5. Non cognoscunt, neque intelligunt, in tenebris ambulant, *quamvis* moveantur omnia fundamenta terrae. 6. Ego dixi, Dii estis, et filii Excelsi vos omnes. 7. Certe sicut homo, moriemini: et sicut quilibet, Principes cadetis. 8. Surge Deus iudica terram, quia tu haereditabis in cunctis Gentibus.

5. *Non cognoscunt.* Postquam officii admonuit Principes, conqueritur se nihil proficere, quia stupidi sunt, nec admittunt sanam doctrinam: imo ut concutiatur totus orbis, securi manent in sua socordia. Nam hinc maxime coarguit et urget eorum dementiam, quod, si videant coelum terrae misceri, non tamen moveantur, acsi nulla eos tangeret cura generis humani, cuius tamen specialiter delecti sunt custodes. Dixi autem paulo ante, quid maxime eos privet intelligentia, quia scilicet caecutiunt in suo fulgore: et quum ferociter excutiant omne iugum, nulla religio ad modestiam eos flectit. Nam hoc sanae mentis et prudentiae initium est, tribuere Deo suum honorem, ut nos Verbi sui freno contineat. Postremum hoc membrum, *moveantur fundamenta terrae*, plerique fere omnes alio torquent, acsi inter mundi calamitates hanc esse maximam diceret Propheta, ubi Principes officio non funguntur: quia status terrae, hoc est hominum conditio, huic fundamento innititur, si iustitia vigeat. Sensus ergo est secundum eos, labefactari orbem iniusta Principum tyrannide. Ego, quanquam sensum hunc non refello, potius tamen arbitror, ut iam attigi, damnari prodigiosum stuporem in Iudicibus, qui rebus horrendum in modum confusis et ipsa terrae concussione non moventur.

6. *Ego dixi.* Concessio est, qua tamen ostendit Propheta, nihil perversis Iudicibus praesidii fore in sacra persona quam illis Deus imposuit. Quanquam autem non inducit eos loquentes, tantundem valet haec exceptio acsi dixisset, Si clypei loco obiicitis vestram dignitatem, nihil vobis proderit haec gloriatio: imo vos deluditis stulta confidentia, quia Deus vos sibi vicarios constituens, se proprio imperio non spoliavit. Deinde voluit fragilitatis vestrae esse memores, ut sollicite et cum timore munus vobis iniunctum exsequamini. Potest hoc etiam accipi in Dei persona quod una cum principatu nomen illis suum detulerit. Ac videtur hoc congruere cum Christi dicto: vocari Deos ad quos Dei sermo factus est. Commode tamen etiam verti potest, Fateor vos esse Deos, et filios Excelsi. In re ipsa parum est discriminis, quia hoc tantum vult Propheta, non excusari honoris praetextu Iudices, ut scelerum poenam effugiant: quia hac lege praefecti sunt mundo ut olim ipsi quoque rationis reddendae causa ad tribunal coeleste compareant: ideoque nonnisi temporali dignitate esse

praeditos, quae una cum mundi figura effluet. Quo sensu continuo post addit, *Atqui sicut homines moriemini.* Acsi diceret, quum instructi sint potestate ad regendum mundum, non exuisse tamen naturam ut mortales esse desinerent. Posterior pars versus male ab aliis vertitur, meo iudicio, Quasi unus Principum cadetis. Putant autem illis denuntiari violentam mortem: sicut ille dicit, Ad generum Cereris sine caede et sanguine pauci Descendunt reges, et sicca morte tyranni. Sed quia illud coactum est ac remotum, non dubito Principes obscuris et gregariis hominibus conferri. Unus enim, quemlibet e vulgo significat. Itaque licet homines se esse obliti, fallaci perpetuitatis confidentia se inebrient, ad promiscuam mortem trahendos esse dicit. Christus calumniam refutare volens qua eum gravabant Pharisaei, testimonio hoc usus est, Iohan. 10, 35. Si vocat (inquit) Scriptura Deos ad quos Dei mandatum pervenit, annon longe dignior est hoc titulo quem Pater signavit Deus? Ceterum his verbis non se constituit in ordine Iudicum, sed ratiocinatur a minori ad maius: Si transfertur Dei nomen ad eius officiarios, (ut vocant), longe magis competere in Filium unigenitum, qui Patris personam sustinet, in quo relucet eius maiestas, totaque Deitatis plenitudo habitat.

8. *Surge Deus.* Cur Psalmus hic precatione claudatur, initio dixi. Propheta enim se nihil proficere videns monendo, et obiurgando, quia principes superbia inflati omnem aequitatis doctrinam respuunt: se ad Deum convertit, et compescendae eorum insolentiae vindicem implorat. Hoc autem modo Spiritus sanctus solatium nobis praescribit, quoties libidinose nos vexent tyranni. Etsi enim nullum in terris frenum cohibendae eorum licentiae occurrit, suspicere tamen in coelum convenit, atque inde remedium petere: quia non frustra Deus partes iudicandi orbis sibi vendicat. Ideoque rogandus est ut res confusas ad rationem legitimam componat. Quae mox sequitur ratio, quibusdam videtur esse vaticinium de regno Christi, quo Deus cunctas gentes sub potestatem suam redegit. Ego autem latius extendo: Deo in cunctis gentibus obedientiam iure deberi, iusque dominandi perperam et iniuste ei eripi a tyrannis, dum posthabito eius mandato, fas et nefas permiscent. Itaque rogandus est ut mundum rite ordinando, imperium suum recuperet.

PSALMUS LXXXIII.

ARG. Implorat Dei opem Propheta contra Ecclesiae hostes: atque ut facilius impetret, commemorat quam multae gentes simul conspiraverint, et quidem eo consilio, ut deleto populo Israël, Ecclesiae Dei nomen extinguant. Interim, ut se et alios maiore fiducia ad studium precandi stimulet: propositis in medium pluribus exemplis, quam potenter solitus sit Deus servis suis opitulari ostendit.

1. Canticum Psalmus Asaph. 2. Deus ne taceas apud te, ne sileas et ne quiescas Deus. 3. Quia ecce inimici tui tumultuantur, et qui te oderunt extulerunt caput. 4. Super po-

pulum tuum callide excogitarunt consilium, et consultaverunt adversus absconditos tuos. 5. Dixerunt, Venite et excidamus eos a gente, et ne sit in memoria nomen Israël amplius.

1. *Deus ne taceas.* Quod multorum consensu receptum est, Psalmum hunc compositum fuisse tempore Regis Iosaphat, mihi etiam probatur: quia scimus quantam pius ille Rex belli molem sustinerit contra multiplices hostium copias. Quanquam enim praecipui belli auctores erant Ammonitaé et Moabitae, subsidia tamen contraxerant non modo ex Syria, sed etiam ex longinquis regionibus, quae multitudine fere obruerant totam Iudaeam. Quoniam ergo hic refertur longus hostium catalogus, qui inter se conspiraverant ad perdendum Dei populum, probabilis est coniectura, Psalmum tunc fuisse dictatum, nam et Sacra historia refert unam ex Levitis pollicitum fuisse regi victoriam spiritu Prophetico, et Levitas cecinisse coram Domino. Quia autem fieri non potuit quin totus populus cum sancto Rege in tantis periculis magnopere esset anxius, plena vehementiae et sollicitudinis hic continetur precatio. Atque huc spectat repetitio quae occurrit statim in primo versu, *ne taceas apud te, ne sileas, ne quiescas:* acsi dicerent fideles, si auxiliari sibi velit Deus, nunquam id tempestive facturum nisi celeriter festinet. Quanquam autem nostrum est patienter quiescere, siquando Deus auxilium suum differat, infirmitati tamen nostrae concedit festinationem hanc optare. Ubi verti, Ne sileas apud te, ad verbum est, Ne sileas tibi, quod periphrastice resolvunt quidam, ne taceas in propria causa: quod tanquam nimis argutum omisi. Tantundem vero loquutio haec valet acsi dictum esset, Ne te intus contineas. Potest autem esse supervacua particula, sicut aliis pluribus locis.

3. *Quia ecce inimici.* Hic necessitas exprimitur, quod tam vi et impetu hostium, quam astutis consiliis premantur fideles, ut nullum mortis effugium pateat. *Tumultuari et efferre caput* dicens, intelligit fretos sua potentia insolenter se gerere. Sicuti autem talis ferocia pios animos valde labefactat: ita unica levatio est, de ipsa apud Deum conqueri, cuius perpetuum munus est superbos compescere. Ideoque sancti, ut plurimum, ubi Dei suppetias implorant, obiicere solent hostium suorum proterviam. Ac notandum est, vocari Dei hostes quicunque Ecclesiam infestant: quia haec non vulgaris fiduciae materia est, communes nobiscum Deo hostes esse. Hoc autem ex gratuito eius pacto manat, quo pollicitus est se fore adversarium omnibus hostibus nostris: et merito, quia ex quo nos amplexus est in suam tutelam, oppugnari non potest salus nostra, quin simul violetur eius maiestas. Interea pax nobis cum omnibus colenda est quoad licebit: studendumque probitati, ut secure coram Deo gloriari liceat iniuriam nobis fieri quum praeter meritum lacessimur. Iam utcunque ad superbiam et violentos impetus hostium accedat etiam hostium calliditas, danda est tamen sua Deo gloria: ut eius subsidio contenti simus. Sicuti enim frangere solet superbos qui rabiem suam despumant, ita etiam astutos deprehendere in sua astutia. Porro ne hostium insidiis et captionibus putemus nos esse expositos, opportune suggerit nobis Propheta plenum consolationis et spei epi-

theton, vocans nos Dei *absconditos*. Nam quod quidam in contrariam partem trahunt, quia non appareat Dei auxilium quo protegimur, sicuti alibi vita fidelium vocatur abscondita, Col. 3, 3. nimis coactum est, et prorsus remotum tam a mente quam a verbis Prophetae. Simpliciter enim docet latere nos sub umbra alarum Dei, quia etsi videmur parere et obnoxii esse impiorum libidini, occulta Dei virtute servamur. Ideoque alibi dicitur, Abscondes me in abdito tabernaculi tui. Psal. 27, 5. Simul tamen notandum est, non alios occultari sub Dei custodia, nisi qui suis viribus diffisi, trepidi ad Deum confugiunt, nam qui persuasi se ad resistendum pares fore, audacter concurrunt, et quasi metu soluti lasciviunt, tandem dabunt nuditatis suae poenas. Ideoque nihil tutius est quam sub Dei umbra delitescere, dum propriae imbecillitatis conscii, salutem nostram in eius sinum conjicimus.

5. *Dixerunt, Venite.* Augetur hac circumstantia indignitas, quod in animo habuerint impii Ecclesiam radicitus excidere. Potest quidem hoc restringi ad Ammonitas et Moabitas, qui flabella fuerunt aliis excitandis. Sed quia eorum impulsu Agareni, Syrii, et reliqui non dissimili odio et furore perciti ad perdendum Dei populum arma sumpserunt, commode hanc vocem omnibus tribuemus, quia scilicet inita pactione certatim irruerint, aliique alios hortati sint ad delendum regnum Iuda. Causa autem tam crudelis odii praecipua fuit, quod Satan Dei Ecclesiam extinguere semper conatus est: ideoque suos omnes ad furorem impellere non destitit. *Excidere a gente* significat funditus eradicare, ne sit amplius gens aut populus, quod clarius patet ex secundo membro, *Ne memoretur posthac nomen Israël.* Atque haec circumstantia valuit ad provocandam Dei misericordiam, quod bellum hoc non sit susceptum communi more, ut victi et subacti venirent in hostium potestatem, sed ad ultimum usque exitium progressa sit saevitia. Perinde autem fuit acsi conati essent evertere Dei consilium in quo fundata est Ecclesiae perpetuitas.

6. Quia consultaverunt corde simul, adversus te foedus pepigerunt. 7. Tabernacula Edom, et Ismaëlitae, Moab et Hagareni, 8. Gebal, et Ammon, et Amalec, Philisthiim, cum habitatoribus Tyri. 9. Etiam Assur sociatus est illis: fuerunt brachium filiis Lot. Selah.

6. *Quia consultaverunt.* Hic multiplices copias recenset, quae iunctis viribus machinabantur Ecclesiae Dei ruinam. Quum ergo tam valida factione incumberent multae gentes in perniciem infirmi regni, necesse fuit mature sublevari admirabili Dei auxilio, quibus nulla ad se tuendos facultas erat. Et tamen in simili desperatione erupit sancto Regi Asa vox illa vere heroica, 2. Par. cap. 14, vers. 11. Non est difficile Deo succurrere sive adversus magnum, sive exiguum exercitum: nec impediet nostra paucitas, quominus ab ingenti multitudine nos eripiat. Idem scilicet Spiritus qui invicta illa fortitudine instruxit pium Regem, Psalmum hunc toti Ecclesiae dictavit, ut se intrepide ad opem Dei conferret: Ac hodie quoque

nobis verba praeit ne Dei invocationi ianuam praecludat ullum discrimen. Nam ut in nos conspiret totus mundus, murus hic aheneus oppositus est ad defensionem regni Christi, Ut quid tumultuantur Gentes, etc. Psal. 2, vers. 1. Nec vero mediocriter nobis prodest, in hoc exemplo quasi in speculo, cernere quid ab initio Ecclesiae Dei contigerit, ne hodie nos eadem vel similis conditio nimium percellat, dum totus mundus nobis est infestus. Videmus enim ut diabolico furore totum orbem in nos inflammet Papa. Itaque quocunque vertamus oculos, totidem infesti ad nos delendos exercitus occurrent, sed ubi statuerimus, nihil nobis accidere novi, veteri Ecclesiae fato confirmabimur ad tolerantiam, donec virtutem suam repente Deus exserat, quae sola ad dissipandos omnes mundi conatus sufficiet. Porro ne ambigerent fideles an sibi paratum esset e coelo auxilium, clare affirmat Propheta, bellum cum Deo suscipere quicunque Ecclesiam infestant, quae sustinetur eius patrocinio. Scimus enim qua lege pronuntiet se nobis fore auxiliatorem, Qui tangit vos, (inquit) tangit pupillam oculi mei, Zach. cap. 2, vers. 8. Et quod dictum fuit alio Psalmo de Patriarchis, ad omnes fideles extenditur, Ne tangatis Christos meos! et ne sitis molesti Prophetis meis, Psal. 105, 15. Nam unctionem qua nos signavit, vult esse clypei loco, qui nos salvos et incolumes praestet. Quamquam igitur non intulerant ex professo bellum Deo qui hic numerantur populi: quia tamen ubi Deus iniuste suos impeti videt, medium se constituit ad sustinendos insultus: merito dicit Propheta, omnes illos foedus pepigisse contra Deum. Sicuti hodie Papistae quum de nobis perdendis consilia agitant, siquis roget an fortiores Deo sint futuri, protinus excipient, sibi non esse in animo Gigantum more coelum invadere, sed quia pronuntiat Deus, quoties iniuste laedimur, se quoque violari: ex fidei specula longe nos prospicere convenit quod ipsi tandem effectu ipso sentient. *Consultare corde*, quidam exponunt, strenue et magno studio deliberare, sicuti Fieri ex animo dicimus quod fit serio ardentique affectu. Sed potius hac voce reconditos astus notare voluit Propheta, de quibus paulo ante conquestus est. *Tentoria Edom*, quidam interpretes ad bellicum apparatum referunt, acsi diceret Propheta, venisse bene instructos cum tentoriis, ad protrahendum bellum: sed videtur potius alludere ad gentium illarum morem, quia sub tabernaculis degebant. Quanquam hyperbolica est locutio: acsi diceret, tuguria illorum suis locis fuisse evulsa, tanta erat bellandi cupiditas. De singulis autem gentibus curiose non dissero, quia maior pars frequenti Scripturae usu satis nota est. Quod autem dicit *Assur* cum aliis *fuisse brachium filiis Lot*, hinc certe non parum augetur indignitas. Nefariae crudelitatis fuisset, exteris Gentibus suppetias ferre contra suos cognatos: nunc quum classicum primi canunt, et ultro accersunt Assyrios et reliquos, perdendis suis fratribus, nonne merito detestabilis est tam barbara feritas? Nam ut Iosephus ipse commemorat, sine noxa et maleficio per eorum fines transierant Israëlitae: quia Dei mandato sanguini suo pepercerant. Quum ergo viderent Moabitae et Ammonitae vigere apud fratres suos sanguinis memoriam, nonne mutuo etiam colenda ipsis erat humanitas, ne quid hostile tentarent? sed hoc quoque Ecclesiae quasi fatale est, non modo ab externis hosti-

bus impeti, sed plus molestiarum ab adulterinis fratribus sufferre. Sicuti hodie nulli importunius in nos insaniunt quam degeneres Christiani.

10. Fac illis sicut Madianitis, sicut Sisarae, sicut Iabin, in torrente Cison: 11. Perierunt in Endor, fuerunt stercus terrae. 12. Pone eos, Principes eorum sicut Oreb, et sicuti Zeb, et sicuti Zeba, et sicuti Salmuna, omnes Principes eorum; 13. Qui dixerunt, Haereditate possideamus nobis habitacula Dei.

10. *Fac illis.* Postquam de gravissimis suis oppressionibus conquesti sunt fideles, quo propensior esset Deus ad opem ferendam, nunc in memoriam revocant quam saepe desperatis populi sui rebus remedium attulerit. Unde colligere promptum fuit, Deum consulto auxilium suum differre, dum premuntur eius servi, ut mirabiliter in ultima necessitate perditis succurrat. Duas autem historias miscet Propheta, quia debuit uno contextu prosequi, *Fac illis sicut Madianitis in torrente Cison.* Inserit autem cladem Iabin et Sisarae: sed in distinctione non multum fuit momenti, quia satis habebat sibi et reliquis fidelibus suggerere quae Deus olim in liberando populo saepius ediderat miracula. Summa enim huc tendit, Deum, qui toties profligatis hostibus, pavidas oves suas e faucibus luporum eripuit, non destitui nunc eadem virtute. Scimus quam mirifice populo per manum Gedeonis opitulatus sit, Iudic. 6. Videri enim potuit merum ludibrium, quod cum validissimo exercitu congredi ausus fuerit Gedeon, non nisi trecentos milites secum ducens, praesertim qui servitio assueti, solo dominatorum adspectu terreri poterant. Atqui factum est ut Madianitae mutuis vulneribus conciderent. Eadem Dei gratia in caede Sisarae et Regis Iabin refulsit, Iudicum 4. nam auspiciis mulieris ambo sunt profligati a Barach, qui ingentibus eorum copiis exiguam manum opponere ausus est. Dux etiam ipse Sisara non fortiter in proelio occubuit, sed quum in latebras fugisset, muliebri manu percussus est. Ergo ne fideles terrore occupati desperent, tempestive sibi obiiciunt haec liberationis exempla, quibus testatus fuerat Deus satis in se uno residere potentiae ad suos tuendos, quoties humanis opibus destituti, ad eum confugerent. Porro ex illo incredibili et insolito modo liberationum, colligebant Deum mirificum esse artificem in Ecclesia sua servanda, ut in solo eius flatu, confiderent sibi esse satis praesidii ad hostes sternendos. Neque hoc tantum loco refertur in hunc finem Madianitarum strages, sed Iesaias cap. 9, vers. 4. etiam eadem ratione futuram Ecclesiae restitutionem confirmat. Quod dicit *fuisse stercus terrae*, bifariam exponitur, vel quod in terra putrefacti sint, vel calcati sint instar sterquilinii, atque hic posterior sensus melius quadrat, licet priorem non repudiem. Cur dicat *periisse in Endor,* non satis liquet. Legitur hoc nomen Iosuae cap. 17, vers. 11. Et probabile est illic deletum fuisse exercitum Regis Iabin. Quod enim appellative quidam accipiunt Endor, quasi dictum esset palam et oculari strage, mihi non placet.

13. *Qui dixerunt.* Iterum accusat profanos homines sacrilegii, quod praedatoria licentia involent in ipsam Dei haereditatem. Certum quidem est, non hoc verbis prae se tulisse, sed quum Deum spernerent, quem sciebant coli in populo Israël, merito hoc crimine eos onerat, quod Deum haereditate sua spoliare conati sint. Nec vero dubium est quin convitiis exagitaverit verum Deum; ut suis figmentis inebriati, sacrum eius numen pro nihilo ducebant. Atque ut abstinuerint a crassis blasphemiis, quicquid tamen molestiae infertur piis, redundat in Dei contumeliam, qui in suam clientelam eos recepit. Subest etiam huic loquendi formae non parva consolatio, dum Iudaeam Propheta nuncupat *habitacula Dei:* quia hac lege se nobis coniunxit ut perpetuam quietem et domicilium inter nos habeat: imo non secus caram et pretiosam habeat Ecclesiam, quam paterfamilias optimas possessiones.

14. Deus mi pone eos tanquam globum, tanquam stipulam coram vento. 15. Sicut ignis inflammat silvam, et sicut flamma accendit montes. 16. Sic persequaris eos in tempestate tua, et turbine tuo terreas eos. 17. Imple facies eorum ignominia, ut quaerant nomen tuum Iehova. 18. Pudefiant et terreantur usque et usque, et confundantur et pereant: 19. Et sciant quod tu sis nomen tuum Iehovah, solus tu excelsus super omnem terram.

14. *Deus mi.* Quia intolerabilis est impiorum superbia dum ad perdendam Ecclesiam se accingunt, rogat Deum Propheta ut eos pudefaciat, quando aliter corrigi eorum insolentia nequit, donec confusi et turpiter frustrati iaceant. Quod hoc modo futurum Propheta dicit *ut quaerant nomen Dei,* de vera conversione, meo iudicio, intelligi non debet. Primus quidem, fateor, hic gradus est ad resipiscendum, ubi homines flagellis humiliati, ultro se demittunt: sed Propheta simpliciter coactam et servilem subiectionem notat, qualis fuit Pharaonis, saepe enim contingit, impios malis subactos dare gloriam Deo ad momentum. Sed quia paulo post phrenetica rursus amentia feruntur, hinc satis detegitur hypocrisis, seque prodit quae in eorum cordibus latebat ferocia. Vult ergo plagis impios cogi ut inviti Deum agnoscant: ut saltem eorum furor qui ex impunitate prorumpit, constrictus ac inclusus teneatur. Idque melius apparet ex proximo versu, ubi palam aeternum illis interitum precatur, quod minime quadraret si daretur poenitentiae locus. Nec abs re tot voces accumulat Propheta, partim quia, ut sunt indomabiles reprobi, quamvis saepius castigati sint, colligunt tamen subinde novas vires, et novos spiritus: partim quia nihil apud nos persuasu magis est difficile, quam brevi perituros qui laeti in summa prosperitate exsultant. Id autem fit quia non satis apprehendimus quam formidabilis maneat Dei vindicta Ecclesiae oppressores.

19. *Et sciant quod tu.* Nunc quoque de salvifica Dei notitia non agit, sed quam reprobis extorquet violenta Dei manus. Quan-

quam non simpliciter dicit cognituros aliquem esse Deum, sed speciale ponit notitiae genus, quod profani homines, quibus antea contemptui fuit vera religio, tandem sensuri sint unicum esse Deum illum qui se in Lege patefecit, et in Iudaea colitur. Interim tamen notitiam duntaxat evanidam, radiceque et vivo sensu carentem designat: quia nec serio, nec libenter se Deo subiiciunt reprobi, qui vel ad fictum obsequium inviti trahuntur: vel, quatenus eos compescit, non audent in apertum furorem erumpere. Haec igitur est experimentalis notitia, quae ad cor usque non penetrat, sed vi et necessitate exprimitur. Est autem emphaticum pronomen אתה, quia subest comparatio inter Deum Israëlis et alios omnes fictitios: acsi dixisset Propheta, Domine fac ut sentiant, quae sibi fabricati sunt idola, nihil esse. Et certe quantumvis refugiant lucem Dei contemptores, et nunc sibi obducant nebulas, nunc se immergant profundis tenebris, Deus tamen eos persequitur, et trahit ad sui notitiam, quam cuperent ignorantia sepelire. Quia autem promiscue et indigne transfert mundus ad sua figmenta sacrum Dei nomen, hanc profanationem simul corrigit Propheta quum addit, *Nomen tuum Iehovah:* acsi diceret, vere in eum solum competere essentiam, aut vere esse quod dicitur: quia, utcunque eius gloriam dilacerent increduli, ipse tamen integer manet. Semper tenenda est illa quam dixi antithesis. Nulla enim fuit tam barbara natio quae non coleret deitatem aliquam: sed unaquaeque regio proprios fingebat sibi deos. Et quamvis Moabitae, Idumaei, et reliqui concederent aliquid potestatis Deo Israël, eam tamen putabant Iudaeae finibus esse inclusam: sicuti Rex Syriae vocabat Deum montium, 1. Reg. 20, 23. Praepostera haec gloriae Dei partitio uno verbo refellitur, ac evertitur quicquid tunc in mundo superstitionum fuit, quum uni Deo Israël tam essentia, quam nomen suum asseritur: quia nisi aboleantur omnia Gentium idola, non obtinebit solus Iehovae nomen: ideoque additur, *Tu solus excelsus super terram,* quod diligenter notandum est: superstitiosis enim ut plurimum satis est, relinquere Deo suum nomen, hoc est duas vel tres syllabas, quum interea virtutem eius discerpant, quasi vero inani titulo contineatur eius maiestas. Sciamus ergo non aliter Deum excellere inter homines, nisi dum imperio suo potitur, nec quicquam opponitur ad obscurandam eius gloriam.

PSALMUS LXXXIV.

Arg. Conqueritur sibi nihil esse molestius quam arceri a Tabernaculi accessu, et a coetu piorum exulare, in quo Deus invocabatur: et nihil piorum desiderio obstare posse quominus ad Deum quaerendum constanter perrumpant. Tandem restitui postulant, iterum testatur pluris sibi esse diem unum agere in Tabernaculo Dei, quam diu vitam prorogare inter incredulos.

1. Praefecto super Githith, filiorum Corae Psalmus. 2. Quam dilecta tabernacula tua Iehova exercituum! 3. Concupiscit atque etiam deficit anima mea post atria Iehovae: cor meum

et caro mea exsultant ad Deum vivum. 4. Etiam passer invenit sibi domum, et hirundo nidum sibi, ubi reponat pullos suos, o altaria tua Iehovah exercituum Rex meus et Deus meus. 5. Beati qui habitant in domo tua, semper laudabunt te. Selah.

1. *Praefecto.* Etsi non inscribitur nomen Davidis, quia tamen argumentum convenit eius personae, probabile est eum fuisse auctorem. Nam quod putant quidam a filiis Corae eius nomine fuisse compositum, hac ratione satis (ut arbitror) refellitur, quod aetate sua David Prophetiae dono magis excelluerit quam ut mandaret partes istas Levitis. Una tantum obstat difficultas, quod meminit montis Sion, ad quem non ante advecta fuit Arca foederis quam ipse potitus est tranquillo regno. Atqui ab eo tempore semel tantum ad breve tempus privatus fuit Arcae conspectu, quum filium suum fugeret. Verba autem sonant tunc iactatum fuisse per varia et longa exilia. Verum si reputamus Davidem longo post tempore Psalmis complexum esse quae sub Saule perpessus fuerat, non mirabimur montem Sion ab eo simul nominari. De voce Githith alibi dictum est, Psalmo octavo.

2. *Quam dilecta.* Conqueritur David sibi negari in Ecclesia Dei locum ut fidem suam profiteatur, proficiat in pietate, seque exerceat in Dei cultu. Nam qui Tabernacula Dei regnum coeleste esse volunt, quasi ingemiscat se hospitem esse in mundo: non satis attendunt ad praesentem eius necessitatem. Sciebat non frustra sacros conventus divinitus fuisse praescriptos, quia talibus adiumentis opus habent fideles quamdiu peregrinantur in mundo. Erat etiam sibi propriae infirmitatis conscius, non ignorans quantum ab Angelica perfectione distaret. Quare non immerito deplorat se destitui mediis illis quorum usus satis notus est piis. Nam haud dubie rectum externi ordinis finem spectavit: quia similis non erat hypocritis, qui dum solennes conventus magna pompa frequentant, licet videantur toti fervere, mera tamen ostentatione defungi volunt erga Deum. In hoc certe crasso figmento minime occupatus fuit David, sed liberum Sanctuarii ingressum tantopere optavit, ut sincere et spiritual modo Deum illic coleret. Exclamatio, ardentis affectus signum est, quem plenius secundo versu explicat. Unde colligimus nimium esse stupidos qui ordinem a Deo mandatum, quasi possent proprio marte in coelum conscendere, secure negligunt. Dixi in secundo versu non vulgarem desiderii ardorem exprimi, quia quum כסף significet vehementer expetere, non contentus hoc verbo, adiungit *animam suam deficere post atria Dei:* quod tantundem valet atque evanescere, quum immodico affectu extra nos rapimur. Atria autem posuit: quia quum Sacerdos non esset, non ultra progredi licuit. Scimus enim Sanctuarium interius solis Sacerdotibus fuisse apertum. Tandem exprimit desiderium hoc diffundi usque ad corpus, quod scilicet externo gestu se in ore, oculis et manibus proferret. Dicit autem *ad Deum vivum*, non quod angusto tentorio inclusus esset Deus: sed quia scalis sibi sciebat esse opus per quas in coelum conscenderet, visibile vero Sanctuarium vice scalarum esse: quia ad coeleste ex-

emplar pias mentes dirigebat. Et certe quando ad Dei altitudinem nos carnis tarditas assurgere non patitur, frustra nos ad se vocaret, nisi etiam descenderet ad nos vicissim: vel saltem interpositis mediis, manus quodammodo ad nos sursum tollendos extenderet.

Etiam passer. Versum hunc quidam uno contextu legunt: acsi diceret Propheta, aves prope altaria nidulari, unde melius apparet quam iniqua sit eius conditio qui procul inde prohibetur. Et huic sententiae videtur suffragari particula את, que accusativo casui utplurimum iungitur. Sed quia interdum etiam servit exclamationibus, non dubito quin Propheta medium orationis cursum abrumpens, exclamet, sibi conspectu altaris nihil fore gratius. Primum ergo David passeribus se et hirundinibus comparans, miseriam suam amplificat: quia indignum est ab haereditate sibi promissa expelli Abrahae filios, quum aviculae nidos alicubi reperiant. Quamvis autem nactus quandoque esset commodum hospitium, imo liceret apud incredulos cum aliqua dignitate manere, visus tamen est sibi quodammodo exsul a toto orbe quantisper ad Sanctuarium non patebat accessus. Nam certe hic nobis est vivendi finis ut in Dei cultu exerceamur. Porro quamvis non rite colatur nisi spirituali modo, subsidiis tamen uti opus est quae non abs re nobis destinavit. Haec ratio est cur in hanc vocem erumpat David, *o altaria tua Domine.* Nam quia obiicere promptum erat, multos esse angulos in mundo ubi tuto quiesceret, imo multos esse hospites qui libenter eum exciperent, atque ita sine causa tumultuari: respondet, se malle toti mundo renuntiare, quam privari sacro Tabernaculo: nullum locum sibi iucundum esse procul a Dei altaribus, imo nullum usquam domicilium extra Terram sanctam sibi placere. Atque huc pertinent epitheta quae Deo tribuit, Rex meus et Deus meus, significat enim molestam et acerbam esse vitam, quia exsulet a regno Dei: acsi diceret, etiamsi me certatim omnes invitent quamdiu a finibus tuis excludor, quum Rex meus sis, quid me iuvaret in mundo agere? iam quum Deus meus sis, quorsum vivo, nisi ut ad te adspirem? Ubi autem me reiicis, cur non omnia hospitia asperner quamlibet suaviter carni meae arrideant?

5. *Beati qui habitant.* Hic clarius definit rectum et legitimum Sanctuarii usum: atque ita se discernit ab hypocritis, qui et ipsi ad ceremonias externas sedulo accurrunt, sed pietate vacui. Veros autem Dei cultores testatur David afferre laudis sacrificium, quod a fide separari non potest. Neque enim ex animo Deum laudabit nisi qui acquiescens in eius gratia, spirituali pace et gaudio fruitur.

6. Beatus homo cui robur in te, semitae in corde eorum. 7. Transeuntes in valle fletus fontem ponent, etiam cisternas operiet pluvia 8. Venient e virtute in virtutem, videbitur Deus deorum in Sion.

6. *Beatus.* Iterum docet, Sanctuarium se non expetere tantum ut pascat oculos, sed ut in fide proficiat. Est enim hic non vulgaris profectus, recumbere toto animo in Deum, quod fieri non po-

test nisi deiecto omni fastu, et animis vere humiliatis. Atqui hanc sibi quaerendi Dei rationem statuit, ut precario mutuetur ab eo virtutem qua se destitui sentit. Quod mox sequitur *semitas esse in corde ipsorum*, quidam uno contextu ita exponunt, felices esse qui viam sequuntur a Deo praescriptam: quia nihil magis perniciosum est, quam sapere ex proprio sensu. Nec vero frustra de Lege pronuntiatum est, Haec est via, ambulate in ea, Jesaias 30, 21. Verum igitur est, perversis erroribus circumagi homines ubi vel tantillum a verbo Dei deflexerunt. Sed melius hoc restringitur ad praesentem circumstantiam, felices esse qui Deum sibi cupiunt esse vitae moderatorem, ideoque ad eum accedere cupiunt. Neque enim (ut dictum est) moratur Deus externas ceremonias, sed regere vult ac sibi subiicere quos ad Tabernaculum suum invitat. Quisquis ergo didicit quanta sit felicitas, Deo inniti, studia huc sua et omnes sensus applicabit, ut ad Deum celeriter properet.

7. *Transeuntes in valle.* Intelligit nihil posse cordatis strenuisque Dei cultoribus obstare quin ad Sanctuarium festinent. Atque hac loquendi forma confirmat quod prius dixit, nihil magis esse optabile quam exerceri quotidie in Dei cultu: quando nullae difficultates, nulla obstacula, piorum desideria morari poterunt quin alacriter per arida deserta concurrant ad celebrandos sacros conventus. Quoniam בכא significat flere, ה vero et א literae sunt affines, quarum mutua est transmutatio, vertunt multi, vallem fletus. Probabilis est tamen eorum opinio qui Morum vertunt. Quanquam dubium non est notari steriles et ieiunas solitudines, per quas molestum est iter facere: quia ad viaticum nihil est magis necessarium potu. Piorum ergo constantiam probare voluit David, quia aquae penuria, ob quam deficiunt viatores, non impediet quominus per valles arenosas ad Deum quaerendum properent. Quibus verbis coarguitur eorum ignavia, quibus grave est quicquam subire incommodi dum proficiendum est in Dei cultu. Suum otium et deliciae eos oblectant, itaque modo pedem movere necesse non sit, libenter se profitebuntur Dei cultores: sed liberum doctrinae et Sacramentorum usum ne pilo quidem rediment. Videmus quam multos nidis suis affixos teneat haec socordia, ut nulla commoditate fraudari se sustineant, etiam ubi ad preces publicas, ad audiendam salutis doctrinam, ad sacra mysteria participanda vocantur: videmus alios dormire, alios operam dare lucro, alios implicitos esse profanis negotiis, alios etiam ludere. Unde mirum non est, qui procul absunt, et qui sine facultatum dispendio frui nequeunt istis salutis adminiculis, domi resides manere. Atqui ne in suis lautitiis sibi placeant, pronuntiat David, quibus cordi est pietas, et qui serio Deum colunt, eos pergere non modo per mollem et laetam viam, sub umbra, et per delectabiles vias, sed etiam per aspera deserta: et potius sibi facturos cisternas maximo labore, quam regionis siccitas eorum iter impediat. Idem et proximo versu repetit: quia enim ex Legis praescripto, postquam Arca foederis in montem Sion translata fuerat, illic erant sacri conventus: dicit fideles certatim illuc venturos. Nomen חיל raro significat turmam, saepius autem potentiam vel robur. Ideo ad communem linguae usum aptius erit vertere, *Venient e virtute in virtutem*: acsi diceret, fideles collectis subinde viribus adscendere ad montem

Sion, nec lassitudine ulla tardari, donec conspiciant Dei faciem. Sicuti tamen magis placeat Turma, sensus erit, non paucos modo venturos, sed permultas catervas. Porro quomodo apparuerit olim Deus in templo servis suis, alibi dictum est, ac praesertim Psalm. 27, 4. 5. Etsi enim nulla illic visibilis erat Dei imago, quia tamen Arca foederis symbolum erat eius praesentiae, experti sunt fideles hoc se adminiculo utiliter iuvari ut ad Deum accederent.

9. Iehova Deus exercituum audi precationem meam, ausculta Deus Iacob. Selah. 10. Clypeus noster adspice Deus, et intuere faciem Christi tui: 11. Quia melior est dies *unus* in atriis tuis, quam mille: elegi limen tenere in domo Dei mei, potius quam habitare in tabernaculis impietatis. 12. Quia sol et clypeus Iehova Deus, gratiam et gloriam dabit Iehova, non claudet bonum ambulantibus in rectitudine. 13. Iehova exercituum, beatus homo qui confidit in te.

9. *Iehova Deus.* Quia stulte et sine profectu profani homines se macerant et torquent in suis desideriis, prudenter David sua vota ad Deum convertit. Atque hinc etiam apparet non fuisse ambitiosis iactantiis deditum: sicuti mirum ardorem prae se ferunt multi hypocritae, quos intus frigere testis est Deus. Primo autem generaliter audiri postulat: deinde quia videri poterat ab Ecclesia resectus, huic tentationi occurrit, se aggregans et colligens cum omnibus piis sub Dei praesidium. Nisi enim Ecclesiae fuisset membrum, non poterat communiter quasi in omnium persona dicere, *Clypeus noster*. Mox etiam altius conscendit, regiam unctionem, qua Deus per manum Samuelis, 1. Sam 16, 12. eum dignatus fuerat, in medium proferens. Emphatica enim est loquutio, quam multi interpretes nimis frigide transmittunt, *Adspice in faciem Christi tui.* Nam Dei favorem hinc sibi promittit, quia eius mandato unctus fuerat in Regem. Quia vero sciebat regnum suum nonnisi esse umbratile, non dubium est quin sibi gratiam conciliare studuerit obiecto Mediatore, cuius personam gerebat: acsi dixisset, Quamvis indignus sim quem tu restituas, hoc tamen meretur unctio qua me typum fecisti unici Redemptoris. Quibus verbis docemur, non aliter nobis propitiari Deum, quam ubi Christus in medium prodit, cuius adspectu discutiuntur omnes vitiorum nostrorum nebulae.

11. *Quia melior est dies.* Quum maior pars mundi sine ratione vivere appetat, nec aliud habeat in votis quam sibi vitam prorogari: testatur hic David non modo propositum sibi esse vivendi finem ut Deum colat, sed sibi pluris esse diem unum, quem impendere licebit in cultum Dei, quam longum tempus transigere inter homines profanos a quibus exsulat religio, quia vero solis Sacerdotibus fas erat Templum ingredi, diserte exprimit David, modo subsidere in atrio liceat, hac sorte contentum se fore. Nam סף postem vel limen domus significat. Porro comparatio ista multum amplificat, quum se malle dicit *in ipsis Templi foribus subsistere, quam occupare ta-*

bernacula impietatis: quasi diceret, se in vulgarem et ignobilem locum malle reiici, modo censeatur in Dei populo, quam primarium gradum tenere inter impios. Rarum certe pietatis exemplum. Quamvis enim multi locum sibi in Ecclesia esse cupiant, sic tamen praevalet ambitio, ut paucissimis sufficiat in communi numero manere. Omnes enim fere abripit vesana altius conscendendi cupiditas, ut quieta illis non sit statio nisi emineant.

12. *Quia sol et clypeus.* Solis comparatio huc tendit, quemadmodum sol luce sua mundum vivificat, fovet, atque exhilarat, ita sereno Dei adspectu recreari fideles: imo non aliter vivere et spirare, nisi quatenus illis Deus affulget. Clypei nomine intelligit Propheta, salutem nostram, quae alioqui innumeris periculis exposita esset, eius defentione protegi: quia non satis esset, vivificum nobis esse Dei favorem, nisi inter tot discrimina virtutem quoque suam ad nos tuendos opponeret. Quod postea sequitur, *gratiam et gloriam dabit*, ita posset accipi, quos Deus in hoc mundo sua gratia ornavit, tandem in regno suo, coelesti gloria coronare. Sed quia vereor ne arguta sit illa distinctio, praestabit, meo iudicio, ita resolvere sententiam, Postquam favore suo complexus fuerit Deus fideles, extollet eos in summam dignitatem, nec desinet eos suis donis locupletare. Quod etiam confirmat proximo membro, *non prohibebit bonum ambulantibus in rectitudine:* acsi diceret, nunquam exhauriri Dei beneficentiam quin assidue fluat. Interea colligimus ex iis verbis, quicquid est in nobis praestantiae, manare ex mera Dei gratia. Simul Dei cultoribus propriam notam adscribit, quod eorum vita ad integritatem sit composita. Quod exclamat in fine Psalmi *beatos esse qui in Deo confidunt*, videtur referri ad exilii tempus. Prius dixerat beatos esse qui habitant in atriis Dei: nunc quamvis hoc bono ad tempus caruerit, se tamen negat prorsus fuisse miserum: quia optimo solatio fretus, Dei gratiam procul intuitus sit. Atque hoc exemplum notatu dignum est, quamdiu enim privamur Dei beneficiis, angi quidem tristitia et gemere necesse est: sed ne doloris sensus nos absorbeat, statuere convenit inter ipsas miserias nos fide et patientia beatos esse.

PSALMUS LXXXV.

ARG. *Quia fideles ab exilio Babylonico reversos novis incommodis atque etiam cladibus Deus afflixerat, primo liberationem commemorant, ne opus gratiae suae deserat imperfectum. Deinde queruntur de longo malorum suorum tractu. Tertio, spe et fiducia erecti, de promissa sibi felicitate gloriantur: quia restitutio in patriam, cum regno Christi annexa erat, unde sperabant omnem bonorum affluentiam.*

1. Praefecto filiorum Corae Psalmus. 2. Benevolus fuisti Iehova terrae tuae, reduxisti captivitatem Iacob: 3. Abstulisti iniquitatem populi tui, operuisti omnia peccata eorum. Selah.

4. Avertisti omnem iram tuam, revocasti ab excandescentia furorem tuum. 5. Converte nos Deus salutis nostrae, et remitte iram tuam erga nos.

2. *Benevolus fuisti.* Qui verba haec in futurum tempus convertant, videntur mihi Prophetae sensum corrumpere. Probabile est, populo dira Antiochi tyrannide afflicto Psalmum fuisse dictatum: ideoque ex redemptione spes novae et continuae gratiae in posterum suggeritur: quia hoc modo testatus fuerat Deus nullis peccatis extingui posse foederis sui memoriam, quin exorabilis esset erga filios Abrahae. Nisi enim tantam Dei bonitatem prius essent experti, mole afflictionum, praesertim tam diuturna, obrui necesse fuit. Porro quod redempti fuerint, causam statuunt in gratuito Dei amore, quo terram suam prosequutus est, quia ipsam elegerat. Unde sequitur continuum fuisse huius beneplaciti cursum: unde etiam precandi fiduciam sibi comparant fideles, quia Deus, electionis suae memor, terrae suae propitius fuerit. Diximus autem alibi, nulla re nos melius animari ad precandum, quam ubi recordamur superiores Dei gratias: quia rebus adversis statim succumberet fides nostra, et corda nostra suffocaret anxietas, nisi prioris temporis experientia Deum servis suis exorabilem esse, et semper ubi postulat necessitas, opitulari doceret: praesertim ubi eadem manet continuandae gratiae ratio. Ita prudenter ad fideles sui temporis accommodat Propheta quae olim Deus beneficia ipsorum Patribus contulerat: quia utrique in spem eiusdem haereditatis vocati erant.

3. *Abstulisti iniquitatem populi tui.* Quia metum et anxietatem poterant afferre fidelibus sua peccata, hanc quoque dubitationem tollit Propheta, quoniam Dominus populum suum redimendo, insigne gratuitae veniae specimen ediderit. Fontem prius ostenderat gratuitum Dei beneplacitum: sed postquam intervenerant offensae, quibus alienaverat se populus a Deo, remedium hoc succurrere oportuit. Nam ablatam fuisse iniquitatem dicens, non intelligit correctos fuisse, et a suis peccatis purgatos fideles, sicuti Deus Spiritu regenerationis eos sanctificans, peccata vere tollit: sed statim explicat quid voluerit. Summa est, Deum Iudaeis fuisse reconciliatum, peccata non imputando. *Tegere* enim *peccata* dicitur Deus quae sepelit, ne in iudicium veniant: sicuti plenius dictum est Psalmo 32, 1. Ergo quum populi sui scelera exilio castigasset, restituere eos in patriam volens, abolito reatu obstaculum sustulit. Nam ex culpae remissione pendet etiam poenarum relaxatio. Quo refellitur Sophistarum commentum, quod magni mysterii loco iactitant, retineri a Deo poenam, licet culpam ignoscat: quum ubique praedicet, in hunc finem se ignoscere, ut placatus poenas simul mitiget: idque rursum confirmat Propheta proximo versu, ubi dicit exorabilem fuisse Deum populo suo, ut manum suam ab eo castigando retraheret. Quid hic obgannient Sophistae, qui Deum fore iustum negant, nisi remissa culpa, pro sua severitate poenas exigat? Nam culpae veniam consequitur hic effectus, ut sua benedictione testetur Deus se iam non esse offensum.

5. *Converte nos Deus salutis nostrae.* Iam ad praesentem usum

accommodant fideles quod antea retulerant de paterna eius indulgentia erga populum redemptum. *Deum* autem *salutis* vocant, a quo petunt restitui, ut in rebus deploratis, ac perditis, spem tamen hanc foveant, se Dei virtute salvos fore. Nam etsi visibilem bene sperandi materiam oculis nostris non offerat, statuere tamen convenit, salutem in manu eius, esse absconditam, et eius manifestandae, quoties placuerit, promptum et expeditum esse modum. Quia vero calamitatum omnium causa et origo est ira Dei, eam nunc quoque deprecantur fideles. Atque hic ordo sedulo notandus est, quia, ut teneri sumus, ac molles ad ferenda mala, simulac minimo digito ferire nos coeperit Deus, flebiliter quidem petimus ut nobis parcat: sed quod praecipuum est omittimus, ut nos a reatu absolvat: quia non libenter ad nos examinandos descendimus.

6. An perpetuo irasceris erga nos? protrahes iram tuam in seculum et seculum? 7. Annon tu conversus vivificabis nos, et populus tuus laetabitur in te? 8. Ostende nobis Iehova misericordiam tuam, et salutem tuam da nobis. 9. Audiam quid loquatur Deus Iehova: certe loquetur pacem ad populum suum, et ad mansuetos suos, et non redibunt ad stultitiam.

6. *An perpetuo.* Deplorant hoc loco malorum diuturnitatem et ratiocinantur a natura Dei, qualis in Lege describitur, nempe quod tardus sit ad iram, longaeque patientiae, ad veniam propensus et facilis: sicuti etiam alibi vidimus, Iram eius momento evanescere, misericordiam durare perpetuo, Psalm. 130, 6. Sic enim inter precandum, promissiones Dei meditari convenit, quae nobis verba suppeditent. Etsi autem videntur quodammodo expostulare acsi alium se Deus ostenderet: dubium tamen non est, cum tentatione fortiter luctando, spem levationis quaesiisse ex Dei natura, acsi principium hoc sumerent, fieri non posse ut Deus perpetuo irasceretur. Interea colligimus, usque ad taedium malis fuisse gravatos, dum ita orarunt, ut ferendo iam propemodum essent defessi. Quare discamus, utcunque non statim palam nobiscum Deus in gratiam redeat, non esse tamen cessandum a continuo precandi studio. Siquis obiiciat, vanum igitur esse quod Deus iram suam brevem fore promisit. Certe si peccata nostra expendimus, brevis semper est, quod si nobis occurrat aeternus misericordiae eius tenor, momentaneam esse fatebimur. Nam quia subinde relabitur caro nostra ad lasciviam, variis correctionibus penitus subigi necesse est. Eodem sensu quaerunt *annon se Deus convertet ad eos vivificandos.* Quia enim vigebat in eorum cordibus principium hoc, poenas quibus filios suos castigat Deus, esse temporales, hinc fiduciam colligunt, Deum, quamvis nunc merito sit infensus et aversus, fore sibi exorabilem, ut mortuos in vitam suscitet, luctumque convertat in laetitiam. *Vivificandi* enim verbo se mortuis prope similes queruntur, vel malis exanimes. Dum vero laetandi materiam sibi promittunt, nunc se intelligunt moerore prope esse confectos.

8. *Ostende nobis.* Eadem in his verbis subest antithesis: quia misericordiam sibi petentes ostendi, et salutem dari, fatentur omni utriusque gustu se esse privatos. Quum autem talis fuerit olim sanctorum conditio, discamus, etiam extremis malis afflicti et perditi, ad Deum tamen confugere. Scite vero misericordia priore in gradu locatur: deinde subiicitur salus quam illa ex se generat et profert: quia non aliunde inducitur Deus ut sit servator, nisi quia misericors est. Unde sequitur, quicunque sua merita obiiciunt Deo ad impetrandum eius favorem, saluti viam claudere.

9. *Audiam.* Hic suo exemplo totum Ecclesiae corpus ad quietam et placidam tolerantiam hortatur. Nam quia efferbuerat quadam vehementia, quasi freno se cohibet, sicuti semper in votis nostris quamlibet piis et sanctis, cavendum est ne liberius exsultent. Nam ubi quis suae infirmitati indulget, facile abripitur immodico fervore ultra metas. Hac ratione silentium nunc sibi et aliis indicit Propheta, ut Deum patienter exspectent. His autem verbis ostendit se composito animo et quasi tacitum manere, quia persuasus sit Ecclesiam curae esse Deo: quia si dominari putasset fortunam in mundo, et caeco impetu rotari humanum genus, non adscriberet Deo iubendi partes. *Loqui* enim hoc loco tantundem valet ac praecipere, vel mandare: acsi diceret, quia confidit, in manu Dei esse remedium praesentibus malis, tranquillum se fore, donec opportunum liberandae Ecclesiae tempus advenerit. Sicut ergo contra Deum tumultuatur passionum nostrarum intemperies, ita patientia species est silentii, quo se sub eius imperio continent piae mentes. Secundo membro colligit laetiorem fore Ecclesiae statum: quia quum Dei sit praecipere in rebus humanis, fieri non potest quin Ecclesiae quam diligit, bene consulat. *Pacis* nomine alibi diximus Hebraeis felicem rerum successum notari. Ideo summa est, Ecclesiam Dei beneficio prospere habituram. Ceterum *loquendi* verbo subindicat se attentum fore ad promissiones. Simplicius enim loqui de providentia Dei poterat, Spectabo quid facturus sit Deus, sed quoniam beneficia quibus Ecclesiam prosequitur, ex promissionibus fluunt, os potius quam manum posuit: et simul ostendit patientiam ex tranquillo fidei auditu pendere. Quod ad populum Dei addit *mansuetos eius*, hac nota discernit inter verum et titularem (ut ita loquar) Dei populum: quia quum hypocritae omnia Ecclesiae privilegia superbe sibi arrogent, eorum iactantiam refutari operae pretium est, ut agnoscant iure se excludi a Dei promissionibus. *Et non redibunt.* Ita resolvi solet haec particula, Ne redeant ad stultitiam: acsi fructum beneficentiae Dei adiungeret. Nam quia fideles suos Deus benigne tractando allicit, ut sub eius obsequio se contineant, Propheta (ut ipsi quidem sentiunt) ad stultitiam redituros negat: quia instar freni erit Dei bonitas ad ipsos retinendos. Quanquam autem tolerabilis est illa interpretatio, aptius tamen, meo iudicio, referetur ad totum complexum: ut sit summa, Postquam satis correxerit Deus Ecclesiam suam, propitium tandem fore: ut Sancti poenis eruditi, melius sibi in posterum caveant. Causam enim ostendit cur gratiam suam Deus suspendat ac differat. Sicuti enim medicus aegrotum, quamvis iam levatus sit aliqua ex parte, retinet sub sua disciplina donec plane convaluerit, et sublata morbi materia collegerit firmas vires, quia liberum

victum statim permittere noxium esset: sic Deus, quia videt non uno die nos bene et penitus curari a vitiis, suas castigationes extrahit: quia alioqui proclivis esset relapsus. Ergo Propheta dolorem, quo fideles opprimeret malorum diuturnitas, hoc solatio mitigat, consulto Deum plus poenarum quam vellent, ab ipsis exigere, ut serio resipiscant, ac cautiores in futurum reddantur.

10. Certe propinqua est timentibus eum salus ipsius, ut inhabitet gloria in terra nostra. 11. Misericordia et veritas occurrent inter se, iustitia et pax osculabuntur. 12. Veritas e terra germinabit, et iustitia e coelo prospiciet. 13. Etiam Iehova dabit bonum, et terra nostra dabit proventum suum. 14. Iustitia coram eo ambulabit, et ponet in via gressus suos.

10. *Certe propinqua est.* Confirmat proximam sententiam: et quamvis in speciem longe a populo suo remotus esset Deus, sibi tamen et aliis Dei cultoribus spem propinquae liberationis facit, quia occulte respiciat Deus quos palam negligere videtur. Quod si particulam אך, adversative accipere libeat, ut saepius sumitur apud Hebraeos, plenior erit sententia. Quia enim nuper dixerat Deum longius in suis castigandis pergere, dum ad novum lapsum nimis propensos videt: ne molesta esset ipsa tarditas, correctionem hanc adhibuit, etiam dum tardius apparet salus eius, propinquam tamen esse. *Gloriam,* cuius meminit in secunda parte versus, vastitati opponi certum est, quae quum signum esset horribilis irae Dei, terram ignominiae et probri damnabat. His ergo verbis se et alios fideles hortatur Propheta ad poenitentiam, tam graviter hostium tyrannide non sine contumelia oppressos fuisse admonens: quia suis peccatis Dei salutem longe repulerint.

11. *Misericordia et veritas.* Verba quidem sunt praeteriti temporis, sed quae in futurum resolvi contextus postulat. Libenter autem amplector quod multorum consensu receptum est, vaticinium hoc ad Christi usque regnum extendi. Nec vero dubium est quin fideles, ubi speranda erat Ecclesiae restitutio, praesertim ex quo reversi erant Babylone, oculos sustulerint ad Christum. Interim consilium Prophetae est, ostendere quam liberaliter agat Deus cum sua Ecclesia ubi reconciliatus est. Dicit enim hos fructus emergere, ut misericordia et veritas *mutuo sibi occurrant, iustitia et pax sese amplexentur.* Ex his verbis elicit Augustinus pulcerrimam sententiam, plenamque suavissimae consolationis, nempe misericordiam Dei principium esse et fontem omnium promissionum: hinc prodire iustitiam, quae per Evangelium nobis offertur: ex eadem nasci pacem, quam fide consequimur, ubi Deus nos gratis iustificat. *Iustitiam* porro intelligit *e coelo prospicere*, quia gratuitum est Dei donum, non autem acquiritur operum meritis. Venire igitur e coelo, quia inter homines non reperietur, qui eius sunt inopes et vacui. Interea *veritatem e terra germinare* exponit, quia effectu ipso fidelem se Deus comprobat, implendo quod promisit. Sed quia nobis potius quae-

renda est soliditas quam argutiae, contenti simus genuino Prophetae sensu, regnum Christi nobile fore misericordia, veritate, pace et iustitia. Quia vero non hominum laudes praedicat, sed commendat quam prius a solo Deo speravit et precatus est gratiam, statuendum est omnia haec bona a Deo fluere. Et per synecdochen his quatuor vocibus notatur vera felicitas, nam ubi impune grassatur crudelitas, extincta est fides, oppressa sub pedibus iacet iustitia, confuso tumultu omnia miscentur: nonne praestaret mundum esse prorsus abolitum? Unde sequitur, nihil esse magis ad beatam vitam optabile, quam ut vigeant et principatum teneant quatuor istae virtutes: sicuti similibus fere elogiis alibi ornatum fuit Christi regnum. Siquis tamen misericordiam et fidem Dei intelligere malit, non repugno. Certe e *terra germinare fidem, et iustitiam e coelo prospicere*, tantundem valet acsi dixisset utramque fore sursum et deorsum ubique diffusam, ut coelum et terram impleant. Neque enim seorsum illis aliquid diversum tribuere voluit, sed communiter de illis asserere, nullum fore terrae angulum ubi non floreant.

13. *Etiam Iehova.* Quod hunc versum allegorice quidam accipiunt de proventu spiritualium bonorum, non convenit cum particula גם, qua mihi notare videtur Propheta plenum eius felicitatis cumulum de qua loquutus fuerat. Ponitur ergo hic *terrae fructus* quasi praestantioris beneficentiae accessio. Quanquam enim praecipua Ecclesiae felicitas quatuor illis quae retulit donis continetur, non tamen negligenda est externi victus commoditas, modo in suo gradu subsidat. Siquis obiiciat, perperam cum spirituali Christi regno misceri uberem terrae proventum, facilis responsio est, nihil esse absurdi, si Deus spiritualiter fideles benedicens, paterni quoque amoris gustum aliquem in externis beneficiis praebeat: quando (teste etiam Paulo 1. Tim. 4, 8.) pietas non futurae modo vitae, sed etiam praesentis promissiones habet. Sed notandum est, sic restringi caducae huius vitae commoda, ne terrenis blanditiis indormiant fideles. Ideoque in terra gustare eos dixi duntaxat paternum Dei amorem, non autem opulentia satiari. Porro hic versus docet non modo semel vim et gratiam foecunditatis esse terrae inditam, ut alimenta nobis suggerat (sicuti fingunt profani homines, Deum in prima creatione singulis elementis mandasse suas partes: nunc vero otiosum sedere) sed quotannis arcana Dei virtute foecundari, prout suam bonitatem vult nobis testatam esse.

14. *Iustitia coram eo.* Quod iustitiam quidam pro iusto homine accipiunt, asperum est. Continet quidem hic sensus utilem doctrinam, Iustus coram Deo ambulabit, et actiones suas componet ad rectitudinem, sed quia nulla necessitas cogit Iustitiae vocem tam violenter torquere, sumamus quod rectius ac simplicius est, ordinem sub Christi regno tam bene fore compositum, ut iustitia coram Deo ambulet ac occupet omnes vias, hoc modo videtur iterum revocare fideles ad praecipuam felicitatem: quia utcunque suppeditet servis suis Deus liberalem victum, non decet tamen illic esse affixos. Et certe in hoc differimus a brutis pecudibus, quod non saginat nos Deus, nec ventres nostros refercit ut mundo fruamur, sed altius nos deducit. Quod dicit *ambulaturam* coram Deo, significat Dei ordina-

tione fieri ut iustitia cursum suum habeat: quod est *ponere gressus in via:* sicut ex opposito conqueritur Iesaias, 59, 14. aequitatem non posse ingredi, quoniam arcetur publico.

PSALMUS LXXXVI.

Arg. Psalmus hic preces sanctis ad fidem alendam et confirmandam meditationibus, deinde etiam laudibus et gratiarum actioni mistas continet. Nam quia pro carnis sensu difficilis erat exitus ab angustiis quibus David premebatur, immensam Dei bonitatem et potentiam opponit. Nec vero tantum postulat se ab hostibus liberari, sed cor suum formari ad Dei timorem, et in eo constanter stabiliri.

Precatio Davidis. 1. Inclina Iehova aurem tuam, responde mihi: quia pauper et inops ego. 2. Custodi animam meam, quia ego mansuetus sum: serva tu Deus mi servum tuum sperantem in te. 3. Miserere mei Iehova, quia ad te clamo quotidie: 4. Laetifica animam servi tui, quia ad te Domine animam meam levo: 5. Quoniam tu Domine bonus et propitius, multus clementia erga omnes qui te invocant. 6. Ausculta Iehova precationem meam, attende ad vocem deprecationum mearum. 7. In die tribulationis meae clamabo ad te, quia respondebis mihi.

1. *Inclina.* Quanquam nec inscriptio docet, nec ex contextu certo licet colligere de quibus periculis hic queratur David: credibile tamen est, quando eum persequebatur Saul, meditatum fuisse quae postea hic descripsit, quum in pace data esset melior opportunitas. Porro non abs re miserias suas Deo allegat quae favorem impetrent: quando naturae eius nihil magis proprium est quam succurrere miseris: et quo quisque durius premitur, et destituitur humanis auxiliis, benignius eum iuvare. Quare, ne in summis afflictionibus animos nostros obruat desperatio, succurrat haec fultura, pauperibus et miseris dictatam esse hanc precationem a Spiritu sancto.

2. *Custodi animam meam.* Duas alias causas recenset, quibus sibi conciliet Dei auxilium: suam erga proximos humanitatem: deinde spem quam in Deo reposuit. Quanquam autem priore membro dignitatem aliquam videtur obtendere, nihil tamen minus arguit propositum, quam Deum obstringere ullis meritis: sed huc tendit *clementiae* mentio, ut maiore odio gravet hostes suos, qui innoxium hominem, adeoque benemeritum, non minus indigne quam inhumaniter vexabant. Quum ergo pronuntiet Deus, se tam bonis causis, quam probis iustitiae cultoribus fore patronum, David non abs re beneficentiam se coluisse testatur: unde appareat iniquam referre ab hostibus mercedem qui gratis erga misericordem sunt crudeles. Sed quia non sufficeret iuste et humaniter in mundo versari, adiungitur etiam *fiducia in Deum recumbens,* quae mater est pietatis. Scimus

quosdam ea fuisse integritate praeditos, ut laudem summae aequitatis obtinuerint apud homines: sicuti gloriabatur Aristides, se nulli dedisse causam luctus. Sed quia illi cum suarum virtutum praestantia, vel ambitione referti erant, vel superbia inflati, ut sibi magis quam Deo confiderent, non mirum est vanitatis suae poenam dedisse: sicuti profanas historias legendo, stulte miramur qui factum sit ut improborum multitudini exposuerit Deus honestos, graves et temperantes viros: quum propria virtute freti, Dei gratiam sacrilego fastu contempserint. Nam quum idoli loco illis esset sua virtus, ad Deum oculos attollere dignati non sunt. Itaque quamvis nobis simus bene conscii, et Deus nostrae innocentiae optimus sit testis, si tamen cupimus eum nobis adesse, spes nostras et curas in eum reiicere necesse est. Siquis obiiciat, hoc modo ianuam claudi peccatoribus: respondeo, Quum ad se innoxios Deus invitat, non protinus omnes arcere qui ob sua delicta plectuntur: quia illis ad manum est deprecatio. Ceterum si nos iniuste lacessunt quos nunquam laesimus, duplicatur fiducia.

3. *Miserere mei.* Iterum ad Dei misericordiam confugit. Nam verbum חנן Hebraeis tantundem valet ac gratificari: perinde acsi diceret, se nihil afferre proprii meriti, sed suppliciter a mera Dei gratia petere liberationem. Iam quod se *quotidie clamare* dicit, testimonium est spei ac fiduciae, de qua paulo ante dictum est. Clamandi verbo, vehementiam notari, saepius iam monuimus. Quanquam enim non semper sonora voce preces concipiunt Sancti, occulti tamen eorum gemitus alte resonant, et ex eorum cordibus penetrant usque ad coelum. Perseverantiam quoque simul adiungit, ut sciamus non fuisse fractum primo vel secundo insultu, sed infatigabili studio continuasse preces. Proximo versu magis specialiter exprimit quem in finem optaverit Deum sibi esse misericordem: nempe ut moerore suo eximatur. Secundo autem membro declarat nihil fictionis in suo clamore esse, quia animam suam ad Deum attollat, quae praecipua est rite orandi ratio.

5. *Quoniam tu Iehova.* A natura Dei confirmat totam superiorem doctrinam, quia frustra ad Deum confugerent miseri, et votis in coelum assurgerent, nisi persuasi essent fidum esse remuneratorem omnibus qui eum invocant. Huc nunc incumbit David, Deum beneficum esse et exorabilem, ut pro magnitudine suae clementiae repudiare nequeat quicunque eius opem implorant. Quod Deum vocat *placabilem*, species est bonitatis. Neque enim sufficeret in genere esse bonum, nisi etiam peccatoribus ignosceret, quod intelligitur per vocem סלח. Quanquam autem multitudinem clementiae Dei commendat, mox tamen elogium illud restringit ad fideles qui ipsum invocant: ut sciamus merito in suis malis perire, qui neglecto Deo, frenum contumaciter arrodunt. Simul tamen dicit *omnes*, ut sine exceptione a minimo usque ad maximum quilibet audeat se ad Dei misericordiam conferre.

6. *Ausculta Iehova.* Hoc versu et proximo quum ardenter vota iteret, ostendit, non levi dolore se fuisse constrictum, nec mediocri etiam cura aestuasse. Atque hoc exemplo docemur, nimis frigidos esse vel evanidos, qui prece una defuncti, nisi mox annuat Deus, fatiscunt. Nec vero inanis est repetitio qua paulatim fideles

exonerant in Deum suas curas: estque boni odoris sacrificium coram Deo haec importunitas. Quum dicit, *Exaudiet me Deus quum clamavero in die tribulationis,* in suum peculiarem usum applicat quod nuper dixit, Deum omnibus ipsum invocantibus esse propitium et facilem.

8. Non est sicut tu inter deos Domine, et nullus secundum opera tua. 9. Omnes gentes quas fecisti, venient, et adorabunt coram facie tua Domine, et gloriam dabunt nomini tuo: 10. Quia magnus tu, et faciens mirabilia tu Deus solus. 11. Ostende mihi Iehova vias tuas, ambulabo in veritate tua, unias cor meum ad timendum nomen tuum.

8. *Non est sicut tu.* Vel iam voti compos erumpit in gratiarum actionem, vel animum et novas vires ad precandum colligit: quod posterius magis arridet, nisi forte utrumque complecti libeat. Quod nomen אלהים quidam de Angelis accipiunt, acsi eos conferret David cum summo Deo: non videtur huic loco satis quadrare, neque enim Angelos, quasi minores deos, cogit in ordinem, ut cedant Dei virtuti: sed omnes fictitios deos, in quibus increduli subesse aliquid auxilii putabant, contemptim deridet, quia operibus minime probent se deos esse. Nam si virtutem operandi secundum plus et minus distribueret, non assereret Deo in solidum quod suum est. Negat igitur re ipsa et effectu quicquam divinum in ipsis deprehendi. Iam ad opera nos revocans, satis ostendit frivolis tantum nugis ludere qui subtiliter philosophantur de arcana Dei essentia: manifestas vero notas praetereunt, in quibus refulget eius maiestas. Ergo quum ad Dei altitudinem non perveniant sensus nostri, prudenter David operum testimonio contentus, commentitios esse omnes deos pronuntiat qui virtutem nullam exserunt. Si quis obiiciat, Deum absurde conferri cum inanibus figmentis: facilis solutio est, accommodari sermonem ad vulgi inscitiam: quia scimus quam audacter supra coelos attollant superstitiosi falsa cerebri sui commenta. Ac optime David insultat eorum amentiae, quod sibi deos fabricent absque ullo testimonio.

9. *Omnes gentes.* Sicui hoc placeat restringere ad praesentem causam, per me sit liberum. Et certe quam ipse David gratiam expertus erat, saepe amplificat talibus encomiis. Commode tamen extendere licebit ad generalem Dei potentiam. Sive autem de gratia privatim sibi collata, sive de operibus Dei in genere disserat, tenendum est quod alibi diximus, quoties pietatis consensum in Gentibus praedicat, respicere ad regnum Christi: ante cuius adventum primordia tantum quaedam libavit manifestationis suae gloriae, quae tandem Evangelii voce sparsa fuit per totum orbem. Nec vero Davidem latebat futura Gentium vocatio: sed quia propter novitatem hoc dictu asperum erat inter Iudaeos, venturas Gentes ut promiscue Deum colerent cum filiis Abrahae, ac sublato discrimine futuras coelestis doctrinae participes: mitigandi causa dicit, Gentes quoque esse *a Deo creatas:* ut minime absurdum videri debeat, si ipsae quoque illumi-

naturae fictorem et opificem suum demum agnoscant. Ac iterum proximo versu causam illam repetit: nempe Dei gloriam *ex magnitudine operum* cognosci: quae vera est discendae pietatis ratio. Quamvis enim semper carnis superbia in coelum transvolare cupiat: quia tamen in tam longa investigatione deficiunt sensus nostri, nihil utilius nobis est quam pro infirmitatis nostrae modulo, in operum suorum testimoniis Deum quaerere. Quare discamus sensus nostros expergefacere ad reputanda Dei opera: superbos autem sinamus in suis ambagibus vagari, quarum finis semper erit inextricabilis abyssus. Ceterum ne huius modestiae nos pigeat, magnifice praedicat David Dei opera *mirabilium* nomine, quamvis caecis et insipidis hominibus sordescant. Hoc interim principium diligenter notandum est, nonnisi in unum Deum competere Deitatis gloriam: quia non alibi reperietur vel sapientia, vel potentia, vel iustitia, et quicquid divinum in admirandis eius operibus refulget. Unde sequitur, Papistas veram Deitatem quantum in se est abnegare, quum Deum fraudantes suis virtutibus, nudum fere nomen ei relinquunt.

11. *Ostende mihi.* Altius nunc conscendit David, ut spiritu sanae intelligentiae regatur ad sancte vivendum et spiritu fortitudinis in hoc studio confirmetur. *Vias* autem Dei tacite opponit consiliis omnibus quae ex carnis sensu capere poterat: quia Deo se subiiciens, eumque implorans ducem, fatetur non alium esse recte vivendi modum, quam ubi praeit, nos vero sequimur: atque ita in errorem abduci quicunque vel minimum deflectunt a Lege, ut sapiant ex proprio cerebro. Idque melius confirmat, continuo post addens, *Ambulabo in veritate tua.* Damnat enim vanitatis et mendacii quicunque hanc veritatis regulam non tenent. Iam non optat doceri in viis Dei, quasi prius expers fuisset omnis doctrinae: sed quod sciret se adhuc implicitum esse multis ignorantiae nebulis, ad profectum maiorem adspirat. Notandum quoque est, eum non de externa tantum docendi ratione loqui, sed quum Legem haberet prae manibus, interius Spiritus sancti lumen petere, ne inutiliter in discenda litera laboret: sicut alibi dicit, Aperi oculos meos et considerabo mirabilia in Lege tua, Psal. 119, 18. Quod si tantus Propheta, et tanta Spiritus amplitudine donatus, suam tamen ignorantiam ex animo fatetur, quantae amentiae erit non sentire quid nobis desit, ut tenuitatis nostrae cognitio ad ulteriorem progressu nos stimulet? Et certe quo quisque magis profecit in doctrina pietatis, eo melius sentit procul se a scopo distare. Secundo addendum est, non sufficere lectionem vel auditum, nisi intus nos Deus Spiritu suo illuminet. Adhaec, cor suum formari in Dei obsequium, et in eo constanter stabiliri postulat: quia sicuti mens nostra luce indiget, sic voluntas rectitudine. Alii vertunt, Laetifica cor meum: acsi verbum esset a radice חדה. Sed potius est a יחד quod unire significat: qui sensus optime convenit praesenti loco. Subest enim antithesis, quae non satis fuit, ut par erat, observata, inter firmum propositum, quo adhaeret cor hominis Deo ubi a Spiritu regitur: et inquietudinem qua aestuat, hucque et illuc rapitur, quamdiu fluctuat inter suos affectus. Postquam ergo quid rectum sit didicerint fideles, accedat firmus consensus necesse est, ne in pravas cupiditates cor ebulliat. Ideoque aptissima est in verbo *uniendi* metaphora, ex qua colligimus turbulentum esse cor

hominis, distrahi, et quasi dissipari in varias partes, donec Deus ad se collectum in firmo et aequabili obedientiae tenore retineat. Hinc etiam patet quid per se liberum arbitrium valeat. Nam quum sint duae eius facultates, utraque se destitui fatetur David, lumen Spiritus sancti caecitati mentis suae opponens: et cordis rectitudinem affirmans merum esse Dei donum.

12. Celebrabo te Domine Deus mi in toto corde meo, et glorificabo nomen tuum perpetuo: 13. Quia clementia tua magna fuit super me, et liberasti animam meam e sepulcro inferiori. 14. Deus, superbi surrexerunt contra me, et coetus robustorum quaesierunt animam meam: et non statuerunt te in conspectu suo. 15. Et tu Domine Deus misericors, et propensus ad gratiam: procul ab ira, et multus clementia et veritate: 16. Respice ad me, et miserere mei: da robur tuum servo tuo, et serva filium ancillae tuae. 17. Fac mecum signum ad beneficentiam: et videbunt adversarii mei, et pudefient, quia tu Iehova auxiliatus es mihi, et consolatus es me.

12. *Celebrabo te.* Promittit Deo gratitudinem postquam beneficum Patrem modis omnibus expertus fuerit. Sicuti autem cor suum uniri Deo petiit ad eum timendum, ita non tantum ore vel lingua se laudum eius fore praeconem dicit, sed ex serio cordis affectu, idque constanter. Causam deinde subiicit, quia Deus in ipso liberando rarum et memorabile misericordiae suae specimen ediderat. Hanc vero gratiae magnitudinem quo melius illustret, *sepulcrum inferius* nominat discrimen illud unde ereptus fuerat: acsi diceret, non una vel simplici morte se fuisse detentum, sed demersum in profundissimo sepulcro, ut manum a Deo mirabiliter porrigi oportuerit. Nunc quum Christi gratia erepti simus ex altiore mortis abysso, minime excusabilis nostra ingratitudo erit, nisi se quisque pro virili in hac liberatione praedicanda exerceat. Nam si Dei *nomen* tantopere extulit David propter vitam ad breve tempus prorogatam, quas laudes meretur incomparabilis ista redemptio, qua traducti sumus ab inferis ad coelum? Quod Papistae hinc Purgatorium suum elicere contendunt, acsi esset infernus superior: nimis putidum est, nec refutatione indiget.

14. *Deus, superbi.* Legunt alii זרים, quod alienos significat. Et certe hac voce Scriptura immanem saepe barbariem notat, acsi diceret crudeles. Ego tamen quod receptius erat sequi malui. Nam quum זדים Hebraei superbos vocent, credibile est, propter similitudinem, ד mutatum fuisse in ר: et melius hoc modo fluet contextus, quia eodem sensu continuo post appellat *robustos*, qui violento impetu et ferocia ruebant ad perdendum: sicuti scimus, ubi regnat superbia, nihil esse moderationis. Exprimit autem absque figura quod super dixit de sepulcro: quia quum agnus esset in medio luporum,

mox absorptus fuisset, nisi miraculo eum Deus eripuisset quasi ex media morte. Extremam saevitiae intemperiem designat quum dicit nullum habuisse Dei respectum: quia nisi nos refrenet Dei timor, et iudicii eius sensus, prodigiosus est libidinis nostrae furor ad quidvis audendum. Porro in Dei misericordia his malis remedium quaerit. Nam quum statim delabitur ad haec elogia, *Tu Domine Deus mi, misericors etc.*, perinde est acsi diceret, contra audaciam et rabiem impiorum satis esse nobis praesidii in Dei bonitate, clementia, et fide. Fieri etiam potest, quum sentiret impios esse Dei flagella, ut ad sedandum immodicum terrorem, Dei misericordiam sibi proposuerit. Hoc enim verum est atque unicum solatium, quamvis nos Deus castiget, non tamen misericordiae suae oblivisci. Porro satis notum est, desumptam esse sententiam hanc ex Exodi cap. 34, vers. 6. ubi maxime insignis est naturae Dei descriptio. Primo vocatur misericors: inde sequitur *propensio ad gratiam*, dum scilicet malis nostris compatitur. Additur tertio *eius tolerantia*, quia non excandescit simulac laesus est, sed pro sua indulgentia ignoscit. Tandem dicitur *multus clementia et veritate:* quibus verbis intelligo assidue beneficum esse et veracem. Quamvis autem non minus laudabilis sit eius severitas, quam elementia: quia tamen non nisi pervicacia nostra severus est, quasi ad exigendas poenas cogatur, Scriptura naturaliter clementem et propitium praedicans, quasi accidentale esse significat si quando severus ac rigidus est. Improprie quidem et crasse loquor, sed tamen huc tendit elogium, quo describitur natura Dei, Deum sic natura propitium esse et facilem ad dandam veniam, ut dissimulet, poenasque differat, nec unquam nisi malitia nostra coactus, ad vindictam se accingat. Diximus autem alibi cur Dei clementiae iungatur veritas. Nam quia etiam qui maxime sunt benigni, cuperent interdum retractare si quid polliciti sunt, quia suae facilitatis eos poenitet: nos qui perperam metiri Deum solemus nostra ulna, diffidimus de eius promissionibus. Ergo Deus se dissimilem hominibus esse pronuntiat, quia non minus sibi constat large praestando quicquid pollicitus est, quam liberaliter promittit.

16. *Respice ad me.* Clarius ad praesentem usum accommodat quod dixit de clementia et bonitate Dei. Nam quia misericors est Deus, ei salutem suam curae fore confidit. Postea sequitur verbum חנן, quod gratificari significat, referturque ad gratuitum auxilium. Tandem concludit se nonnisi precaria Dei virtute fore salvum: quo fatetur se intus deficere. *Servum et filium ancillae* se vocando, non sua obsequia iactat, sed ex longa origine, et diuturno cursu gratiae Dei plus conciliat favoris: acsi diceret, se ab utero matris domesticum esse Dei servum, ac vernam, qua de re iam alibi diximus. Ultimo autem versu iterum confirmat se fuisse a Deo quasi derelictum. Neque enim sibi signum aliquod gratiae dari optaret, nisi undique ad desperationem fuisset impulsus, et ad probandam eius patientiam absconditus fuisset Dei favor. Hoc autem non vulgaris constantiae experimentum fuit, cum hac tentatione luctari, ut lucem in tenebris cernere non desineret. *Hostes* autem ideo *pudefieri* cupit, quod simplicitatem eius ludibriis suis ac sannis vexabant, quasi stulte in Deum sperasset.

PSALMUS LXXXVII.

Arg. Quum piorum animos debilitare posset misera tristisque Ecclesiae conditio qualis ab exilio Babylonico fuit, hic miram et incredibilem eius instaurationem promittit Spiritus sanctus, ut nihil sit magis optabile quam censeri in eius membris.

Filiorum Corae Psalmus Canticum. 1. Fundamenta eius in montibus sanctis. 2. Diligit Iehova portas Sion prae omnibus tabernaculis Iacob. 3. Gloriosa dicta sunt de te civitas Dei. Selah.

Quum bene est filiis huius seculi, videmus quantopere sua illis placeat conditio, et quam magnifice cum superbo Ecclesiae contemptu eam extollant: ac ne malis quidem domiti, huius suae ebriae confidentiae obliviscuntur. Interea secure ab illis despicitur religio et Dei cultus: quia deliciis, opibus, et honoris splendore contenti, sibi videntur absque Deo esse felices. Iam vero saepe fit ut eos Dominus omni bonorum genere saginet, iustas tandem et maturas de ipsorum ingratitudine poenas sumpturus. Ecclesiam vero suam variis et gravibus aerumnis premat, vel saltem contineat in obscuro et humili statu, ut sibi misera possit videri, certe despectui sit obnoxia. Ergo ne fideles decipiat evanida ista species, alio revocari operae pretium est, ut statuant verum esse quod docet Psalmus 33, 12. Beatum esse populum cui Dominus est Deus. Sit igitur Psalmi huius summa, Unam Dei Ecclesiam supra omnia mundi regna et politias excellere, quia Deum habet salutis suae praesidem, eiusque imperio gubernatur. Primum, ut inter violentos motus et horribiles procellas, quibus subinde concutitur orbis terrarum, salva maneat. Secundo, idque praecipue, ut eiusdem Dei praesidio mirabiliter servata, tandem ad palmam supernae vocationis post longam militiam perveniat, hoc singulare Dei beneficium est, ac simul insigne miraculum, quod inter tam varias regnorum terrae conversiones, Ecclesiam suam per continuos aetatum successus propagans, ab interitu vindicat, ut sola in mundo perpetua sit. Verum quia saepe dum affluunt increduli divitiis, florent opibus et potentia, miseram Ecclesiam inter plurima discrimina iactari, imo innumeris naufragiis propemodum obrui constat: in eo praesertim statuenda est eius felicitas, quod aeternum statum in coelo repositum habeat. Iam ad Psalmum intelligendum non parum facit temporis, quo compositus fuit, circumstantia, nam etsi ab exilio Babylonico reversus erat populus, collecta Dei Ecclesia rursus in unum corpus ex longa dissipatione coaluerat, stabat templum et altare, restitutus erat Dei cultus: quia tamen ex ingenti multitudine exigua tantum portio hominum restabat, Ecclesiae conditio obscura erat et ignobilis: atque id quod erat residuum, ab hostibus quotidie atterebatur: templum antiquo suo splendore longe inferius erat: fidelibus vix ulla suppetebat in posterum bene sperandi materia. Certe ut in pristinum statum, unde exciderant, se unquam attollerent, fieri non posse videbatur. Quare

periculum erat ne et acceptae cladis memoria, et praesentium calamitatum mole oppressi labascerent, ac tandem desperatione conciderent piorum animi. Tam gravibus aerumnis ne succumbant, Dominus in hoc Psalmo non tantum recuperaturos promittit quod amiserant, sed in spem incomparabilis gloriae eos erigit, secundum illud Aggaei vaticinium, cap. 2, vers. 10. Maior erit secundi templi quam prioris gloria. Nunc postremo restat, ut in usum quoque nostrum aptare Psalmum hunc discamus. Tantum apud pios eius seculi homines valere debuit haec consolatio, ut rebus suis afflictis non modo erecti starent, sed e sepulcro pertingerent ad coelum. Hodie, quum sciamus, quicquid praedixerat Spiritus, completum fuisse, plusquam ingrati sumus, nisi Patrum experimentum verbis accedens, fidem nostram magis confirmet. Neque enim satis pro dignitate exprimi potest quam splendide Christus adventu suo Ecclesiam ornaverit. Tunc enim vera religio quae in angustiis Iudaeae prius clausa erat, per totum orbem diffusa fuit. Tunc Deus qui ab una familia cognitus fuerat, diversis omnium gentium linguis coepit invocari. Tunc mundus qui innumeris superstitionum errorumque sectis misere laceratus fuerat, in sanctam fidei unitatem coaluit. Tunc certatim omnes Iudaeis se aggregarunt, a quibus abhorruerant: Reges terrae et populi in Christi obsequium sponte se dediderunt: lupi et leones in agnos conversi sunt: dona Spiritus in fideles effusa, quae omnem mundi gloriam, quaevis decora, divitias omnes longe praecellerent ipsum Ecclesiae corpus ex regionibus procul inter se remotis mirabiliter collectum et auctum et conservatum fuit: Evangelii propagatio brevi tempore incredibilis cum profectu peraeque insigni coniuncta. Ergo si, Ecclesiae nobilitas nunquam fuisset hoc vaticinio celebrata, ipsam tamen vere coeleste esse Dei regnum, praeclara et incomparabilis aurei illius seculi conditio palam demonstrat. Ceterum fideles tunc quoque oportuit in aestimanda Ecclesiae praestantia, altius sapere carnis sensu. Nam quo tempore maxime floruit, non purpura, auro et gemmis, sed Martyrum sanguine fulgebat. Spiritu dives, egena nihilominus inopsque terrestrium bonorum erat: sanctitate coram Deo et Angelis nobilis et conspicua, mundo tamen despicabilis erat. Multi externi et professi hostes aut crudeliter saeviebant, aut obliquis artibus pessima quaeque in eam moliebantur: intus vero timores et insidiae. Denique sub Christi cruce adhuc latebat veneranda quidem sed spiritualis eius dignitas. Quare tunc quoque tempestiva fuit quae hoc Psalmo habetur consolatio, ut fideles ad perfectiorem Ecclesiae statum animis assurgerent: nostra autem ratio diversa est. Factum est proinde patrum nostrorum culpa, ut praeclara illa Ecclesiae species sub impiorum pedibus squalida et deformis iacuerit. Et hodie peccatis nostris oppressa sub misera vastatione, sub diaboli mundique ludibriis, sub tyrannorum saevitia, sub indignis hostium calumniis gemit: ut filiis seculi, qui sibi bene esse cupiunt, nihil minus sit optabile, quam censeri in Dei populo. Quo melius perspicitur huius Psalmi utilitas, et simul quam necessaria sit assidua eius meditatio. Inscriptio non tam auctores designat, quam praefectos musicae ad canendum Psalmum. Quanquam fieri potest ut quispiam ex illa progenie Levita eum composuerit.

1. *Fundamenta eius in montibus.* Quum relativum sit masculi-

num, falluntur, meo iudicio, qui de Ierosolyma accipiunt, quasi fundata esse dicatur *in montibus sanctis*. Nec me latet quomodo hoc excusent nonnulli docti homines, nomen scilicet populi subaudiendum esse, tametsi de urbe primaria habetur sermo. Sed quam coacta sit expositio, me tacente omnes vident. Hebraeis quibusdam nihil magis probabile visum est quam ad Psalmum referre, atque ita metaphorice fundamenta de themate exponunt: quia disserat de urbe sancta Ierusalem quae in montibus sita erat. Ac demiror in re tam facili et exposita fuisse deceptos, nam quum Hebraeis tritum sit, relativum sine antecedente ponere, loquutio illis dura videri non debuit. Paulo post autem sequitur nomen Dei. Scimus autem passim dici fundatam esse ab ipso Hierosolymam. Quod montes quidam intelligunt Moria et Sion (quae duo erant cacumina montis bicipitis) nimis coactum est. Potius quum montuosa esset regio, plures vicinos montes et contiguos qui Hierosolymam cingebant, notavit Propheta: sicuti alibi videbimus, Ierusalem montes in circuitu eius, Psal. 125, 2. Ergo simplex et genuinus est sensus, quod Deus elegerit sanctos montes, in quibus urbem suam fundaret, nam paulo post in contextu sequitur, Excelsus ipse stabiliet eam. Est quidem et aliarum urbium conditor: sed de nulla alia urbe dictum legitur, Haec requies mea in seculum, hic habitabo, quia elegi eam, Psalm. 132, 14. Tenendum est semper discrimen, quod quum aliae urbes externae modo politiae causa, auspiciis Dei et virtute conditae forent, Hierosolyma peculiare erat eius sacrarium, sedesque regia. Eodem modo etiam Iesaias loquitur, cap. 14, 32. Quin etiam quum tota Iudaea a Deo sacra esset, dicitur tamen urbem hanc sibi aliis reiectis, sumpsisse in qua regnaret. Neque enim de terrena politia hic agitur, sed de regimine spirituali, quia nusquam tunc alibi pura religio, et legitimus Dei cultus, et pietatis doctrina, quam Hierosolymae vigebant. Quod exprimitur secundo versu, *Diligit Dominus portas Sion prae omnibus habitaculis Iacob:* hinc docemur totam sanctae urbis praestantiam a gratuita Dei electione pendere, cui respondet quod Psal. 78, 60. habetur, Deum repudiasse Silo, tribum Ephraim, tabernaculum Ioseph; ut in Sione habitaret, quam dilexit. Ergo causam notat Propheta cur locum unum aliis praetulerit Deus: et causam statuit non in loci dignitate, sed gratuito Dei amore. Quare si quaeritur unde aut cur excellat Hierosolyma, sufficiat brevis responsio, quia sic Deo placuit. Atque hoc quidem divini amoris fuit principium: finis autem, ut certus esset aliquis locus, in quo ad fovendam fidei unitatem consisteret vera religio usque ad Christi adventum, et unde postea in omnes mundi plagas manaret. Proinde hoc elogio Propheta Hierosolymam commendat quod Deum habeat architectum et praesidem. Deinde quicquid prae aliis locis excellentiae habet, Dei gratiae et adoptioni adscribit. Quod *Sionem* pro Ierosolyma, et *portas* pro toto urbis complexu posuit, duplex est synecdoche.

3. *Gloriosa dicuntur*. Ad verbum est, Quod in te dicitur, sunt res gloriosae. Spectandum est Prophetae consilium, vel potius quo spectet Dei spiritus per os Prophetae ipsius loquens. Quum humilis ac despecta esset totius populi conditio, multi et graves undique adversarii instarent, paucis animus suppeteret ad vincenda obstacula, quotidie nova aliqua mutatio praeter spem exoriretur, et

periculum esset ne res in deterius paulatim collapsae, tandem pessum irent: vix ulla Sanctae urbis instauratio sperari poterat. Ne desperatione victa succumbant corda fidelium, idonea fultura supponitur, quod aliter de futuro eius statu loquutus sit Dominus, neque enim dubium est quin a praesenti rerum adspectu revocentur ad promissiones, quae spem dabant incredibilis gloriae. Ergo quamvis nihil magnopere laetum appereat, filios tamen Dei iubet Propheta Verbo erectos, quasi in specula stare, ut patienter exspectent quae promissa sunt. Hoc modo admonebantur fideles: primum ut ad vetera oracula attenderent, eaque memoria repeterent, praesertim quae apud Iesaiam leguntur a capite 40. usque ad finem libri: deinde ut aures praeberent Dei servis, qui tunc de regno Christi concionabantur, unde sequitur, rectum de Ecclesiae felicitate iudicium non posse fieri, nisi dum eam ex Dei verbo aestimamus.

4. Memorabo Rahab et Babel inter cognitores meos: ecce Philistini et Tyrus cum Aethiopia, hic natus est ibi. 5. Et de Sion dicetur, Vir et vir natus est in ea, et Excelsus ipse stabiliet eam. 6. Dominus recensebit scribendo populos, Hic natus est ibi. Selah.

4. *Memorabo*. Nomen *Rahab* pro Aegypto in compluribus aliis Scripturae locis sumitur: et huic optime quadrat ea significatio, consilium enim Prophetae est scribere magnificam illam Ecclesiae amplitudinem, quae adhuc in spe abscondita erat. Dicit igitur, eos qui prius infesti hostes fuerant, vel prorsus alieni, non tantum familiares amicos fore, sed inserendos in unum corpus, ut censeantur Hierosolymae cives. Priore membro dicit, Memorabo Aegyptum et Babylonem inter meos domesticos. Secundo addit, Philistini, Tyrii et Aethiopes, quibus hactenus tantum fuit dissidium cum populo Dei, nunc perinde consentient acsi essent indigenae. Praeclara Ecclesiae dignitas, quod undique ad eam aggregabuntur qui eam spernebant: et qui eam cupiebant excisam ac perditam, summi honoris loco ducent, cives eius esse et haberi, sponte omnes patriae suae renuntiabunt in qua prius superbiebant. undecunque ergo nati sint, sive ex Palaestina, sive ex Aethiopia, sive Tyro, profitebuntur se Urbis sanctae esse cives. Hebraei hunc locum ita exponunt, paucissimos ex aliis gentibus prodituros, qui ingenio aut virtute praestent: sed in Israële magnum fore proventum. Vix, inquiunt, singuli apud Tyrios, Aegyptios, Aethiopes, et quosvis alios, exstabunt laude digni homines: ut siquis talis sit, digito monstrari queat ob raritatem: sed in Sion *vir et vir nascetur*, hoc est magna erit talium copia. Christiani fere uno consensu ad Christum referunt, ac existimant reddi causam cur inter Hierosolymae cives numerandi sint qui hactenus extranei fuerant, adeoque infensi hostes: quia scilicet illic nascetur Christus, cuius officium est homines dissipatos, quasi lacera membra, in fidei unitatem et spem vitae aeternae colligere. Prior interpretatio quam sit prorsus coacta, refutatione non indiget. Deinde satis liquet, Iudaeos stolida ambitione inductos, quasi data opera tor-

quere hunc locum. Quod afferunt Christiani, quanquam propter argutiam primo intuitu plausibile est, nihil tamen habet solidi: et clara sunt Prophetae verba, cuiuscunque gentis sint homines, libenter patriae suae renuntiaturos, ut in catalogo populi electi scribantur. *Natos* enim non ponit pro indigenis, sed pro civibus. Quod postea subiicitur, *Excelsus stabiliet eam*, non minus proprie vertetur, Ordinabit: quia scilicet verbo suo Deus Ecclesiam specialiter gubernat.

5. *Et de Sion dicetur*. Continuat eandem sententiam, quod ex diversis mundi partibus colligentur novi cives in Ecclesiam Dei. Quanquam alia figura utitur, quod alienigenae reputabuntur in sacro populo, perinde acsi originem a Patre Abraham ducerent. Dixerat proximo versu, Chaldaei et Aegyptii ad Ecclesiae domesticos accedent: Aethiopes, Palaestini et Tyrii, nomina dabunt inter eius filios, nunc confirmationis vice addit, ingentem novae sobolis turbam fore, ut numeroso populo referta sit civitas, quae ad tempus deserta, postea etiam exiguo hominum numero semiplena fuerat. Idem quod breviter promittitur, pluribus verbis describit Iesaias, 54, 1. Lauda sterilis, quae non pariebas: quia plures filii erunt desertae, quam quae marito coniuncta est, dilata locum tentorii tui, extende funiculos, et clavos consolida, etc. Item, Filii tui e longinquo venient, leva per circuitum oculos tuos, omnes isti congregabuntur tibi. Capite autem 44, 5. eadem fere loquutio exstat, vel saltem quae proxime ad istam accedit quae hic habetur, Iste dicet, Domini sum: ille vocabit in nomine Israël, scribet hic sua manu, Ego Domini: ille ex nomine Israël se cognominabit. Neque abs re *nascendi* verbo significat Propheta ex grege populi Dei fore Aegyptios, Chaldaeos, et similes, nam etsi natura geniti non erant ex Sione, sed adoptione inserendi in sancti populi corpus: quia tamen ipse in Ecclesiam transitus secunda est nativitas, optime convenit ista loquutio, nam et ea lege Christus sibi fideles despondet, ut populum suum obliviscantur, et domum patris sui, Psal. 45, 11. et formati ac regeniti semine incorruptibili in novas creaturas, tam Dei, quam Ecclesiae filii esse incipiant, Gal. 4, 19. Et certe non aliter renascimur in coelestem vitam, quam per Ecclesiae ministerium. Interea tenendum est discrimen quod ponit Apostolus inter terrenam Ierusalem, quae ut serva est, in subiectionem generat: et supernam, quae ingenuos filios per Evangelium parit. Secunda parte versus exprimitur longa diuturnitas, saepe enim contingit ut quo citius in eximiam altitudinem emergunt urbes, brevior sit prosperi status duratio, ne putetur in eum modum caduca Ecclesiae felicitas, Propheta eius firmitudinem a Domino fore pronuntiat: acsi diceret, Non mirum est si nutent aliae urbes, variisque inclinationibus subinde sint obnoxiae: quia una cum mundo volvuntur, neque aeternos habent custodes. At novae Ierusalem diversa erit ratio, cuius perpetuitas in Dei virtute fundata, etiam coelo et terra ruentibus consistet.

6. *Dominus recensebit*. Intelligit Propheta tam celebre fore Sionis nomen, ut in civium eius numerum ac ordinem referri omnes cupidissime ambiant. Loquitur enim de sorte maxime honorifica: acsi diceret, Quum Deus censum aget populorum quos praecipuo honore dignabitur, Sioni potius quam Babyloni, aut aliis quibusvis urbibus, adscribet: pluris enim erit ista nobilitas, inter cives Sionis

plebeium locum tenere, quam alibi usquam primatum. Simul tamen admonet unde alienis hominibus repente tantus honor: nempe ex Dei beneficio. Et certe qui Satanae et peccati mancipia sunt, nunquam sibi propria industria ius supernae civitatis acquirent: solus est Dominus qui populos ut visum est, in suas classes distribuens, quum par fit hominum conditio, alios ab aliis discernit. Descriptio cuius hic fit mentio, ad vocationem pertinet, nam etsi filios suos ante conditum mundum scripsit in libro vitae, in suorum tamen catalogo tunc eos demum recenset quum regenitos adoptionis Spiritu, nota sua insignit.

7. Et cantores sicut tibicines, omnes fontes mei in te.

7. *Et cantores.* Partim concisa brevitas, partim ambiguitas vocis unius orationem reddit obscuram. *Fontes* metaphorice hic sumi, extra controversiam est: sed in explicanda metaphora variant interpretes. Quidam spes interpretantur, quidam affectus, alii cogitationes. Libenter eorum sententiae subscriberem qui modulationes vertunt, si pateretur hoc linguae proprietas, quia autem id nimis remotum videri posset, quod rationi maxime consentaneum est amplector, adspectus notari: acsi dictum esset, Ego in te quasi defixis oculis semper intentus ero, nam et radix nominis oculum significat. Nunc videndum est quid sibi velit alterum illud membrum, Cantores ut tibicines, abrupta quidem est loquutio, sed de cuius sensu inter omnes satis convenit: tantam laetitiae materiam fore, ut tam assa voce, quam musicis instrumentis continue resonent illic Dei laudes. Confirmat ergo quod prius dixit de magnifica Sionis instauratione: quia ex gaudii magnitudine, et multiplici laudum concentu, quanta eius futura sit felicitas demonstrat. Verum interea finem describit donorum omnium, quibus tam liberaliter Ecclesiam suam prosequitur Deus: ut scilicet hymnis et canticis suam erga eum gratitudinem testentur fideles, alii חוללים vertunt, qui saltant ad modulos vel tripudiant. Sed in eo parum est momenti: quum hoc summatim tenere sufficiat, perpetuam scilicet symphoniam laudum Dei in Ecclesia fore, ubi gratiae suae thesauros explicuerit, mutuasque fore canendi vices. Adde quod Dei Ecclesiam singulari amore, cura, studio amplecti se demonstrat Propheta, ut suo exemplo ad eundem pios omnes affectum hortetur et accendat, iuxta illud, Psalm. 137, 5. Oblivioni detur dextera mea, si non memor fuero tui Ierusalem in principio laetitiae meae. Tunc enim demum in Ecclesia subsistunt omnes nostri affectus, dum a vagis vanisque distractionibus collecti, et posthabitis mundi honoribus, deliciis, opibus, pompis, una spirituali regni Christi gloria contenti sunt.

PSALMUS LXXXVIII.

Arg. Quanquam Psalmus hic gravissimas lamentationes hominis miserrime afflicti et fere desperati continet: simul tamen invictam fidei suae constantiam, contra moerorem luctando, declarat Propheta, quod ex profundis mortis tenebris Deum nihilominus redemptorem implorat.

1. Canticum Psalmi filiorum Corae, praefecto super Maha-

lath ad humiliandum, eruditivum Heman Ezraitae. 2. Iehova Deus salutis meae, die clamo, nocte coram te. 3. Veniat in conspectum tuum precatio mea, inclina aurem tuam ad clamorem meum: 4. Quoniam saturata est malis anima mea, et vita mea inferno appropinquavit. 5. Reputatus sum cum descendentibus in sepulcrum: fui tanquam vir cui nulla virtus, 6. Inter mortuos liber, tanquam occisi iacentes in sepulcro, quorum non es memor amplius, et qui e manu tua abscissi sunt.

1. *Canticum Psalmi.* Heman cuius nomen hic inscribitur, eum esse probabile est cuius mentio fit in Sacra historia, 1. Reg. 4, 31. ubi dum laudatur prudentia Solomonis, confertur cum Etan, Heman, Chalchol et Darda. Ideoque mirum non est, hominem sapientiae Spiritu praestantem, Psalmi huius auctorem fuisse. Particulam על מחלת quidam appellative vertunt, super infirmitate. Sed ex communi usu probabile est vel musicum instrumentum notari vel initium cantilenae. De aliis vocibus iam alibi satis dictum est. Porro tenere operae pontium est, in unius hominis persona statui nobis ante oculus rarae afflictionis et simul patientiae speculum, neque enim Deus servum suum, quem tam praeclaris dotibus ornaverat ut aliis esset exemplo, privatim exercuit, sed communem eruditionis materiam dare voluit omnibus suis. Quo etiam consilio Heman velut theatrum conscendens, tam suarum infirmitatum, quam suae fidei et constantiae testem facit Ecclesiam. Nostra enim plurimum interest, nobilem Dei servum, et eximiis Spiritus dotibus excellentem spectare tanta afflictionum mole obrutum, ut flebiliter deploret se nihil a mortuo distare: ne vel aerumnae nostrae, quantumvis graves, desperatione nos opprimant: vel si quando nos aegritudo, cura, dolor, anxietas, et metus debilitat, ideo tamen despondeamus animos, praesertim ubi videmus sanctum Prophetam non sine violento conatu ex profunda obscuritate in lucem bonae spei emergere. Quin potius statuendum est, per os Heman a Spiritu Dei precandi formulam dictari, qua desperatos omnes invitet.

2. *Iehova Deus.* Notandum est quod nuper attigi, quamvis simpliciter et citra hyperbolen recitet Propheta quos passus est anxietatum et dolorum cruciatus, dictasse tamen afflictis precandi formam, ne sub ullis malorum tormentis deficerent. Etsi autem pro malorum atrocitate statim ebulliet in vehementes querimonias, brevi tamen praefatione tempestive se munit: ne affectus sui fervore abreptus, obstrepat potius Deo, et expostulet, quam suppliciter veniam deprecetur. Deum enim *salutis suae* vocans, quasi iniecto freno, cohibet doloris intemperantiam, desperationi ianuam claudit, seque ad crucis tolerantiam munit et comparat. Clamore et assiduitate ostendit quam serio intentus fuerit ad orandum. Fieri quidem potest ut vocem non extulerit pleno guttore: sed *clamandi* verbo ad contentionem notandam non frustra usus est. Eodem spectat perseverantia, dum se *dies et noctes* continuasse dicit. Nec supervacua

etiam est particula *coram te*, quia etsi communiter omnes querulantur in dolore, multum tamen abest quin effundant coram Deo suos gemitus, imo maior pars latebras quaeritat, in quibus obmurmuret Deo, eiusque severitatem accuset: alii clamores suos temere proiiciunt in aërem. Unde colligimus, rarae virtutis esse, Deum nobis statuere ante oculos, ad quem vota nostra dirigamus.

4. *Quoniam saturata est malis anima.* His verbis Propheta magnitudinem sui doloris excusat: acsi diceret, se non mollitie vel deliciis adeo esse clamosum: sed si reputetur sua conditio, immensa malorum congerie ad lamentationem iuste impelli. Nec unam tantum mali speciem profert: sed alia aliis fuisse aggesta, ut ad taedium usque cor eius moeroribus refertum fuerit. Deinde in specie exprimit vitam suam non procul abfuisse a sepulcro. Sed hoc quoque proximo versu magis exaggerat, ubi se quasi exanimem fuisse conqueritur. Etsi enim spirabat inter vivos, multae tamen mortes quae undique impendebant, totidem erant sepulcra, quibus se mox deglutiendum putabat. Et nomen גבר quod a fortitudine dicitur, potius quam hominis videtur posuisse, quo melius testatum faceret tantam fuisse atrocitatem malorum quae vel robustissimum quemque frangeret.

6. *Inter mortuos liber.* Plus quiddam et gravius vulgari morte exprimere voluit Propheta. Primo se liberum esse dicit inter mortuos, quod inutilis esset ad omnia vitae munera, et quasi a mundo alienatus. Illa enim Augustini argutia nihil ad Prophetae mentem, Christum vocari liberum inter mortuos, quia singulari privilegio victoriam adeptus est, ne mors in eum dominaretur. Potius enim dicit Propheta se praesentis vitae militia perfunctum, nullam animo curam amplius suscipere, quia sensum omnem mala abstulerint. Deinde *vulneratis* se comparans, peius secum agi deplorat, quam si malis debilitatus, paulatim ad mortem descenderet: quia violentam mortem naturaliter magis horremus. Durius in speciem est quod addit, se *oblivioni traditum esse a Deo, et abscissum ab eius manu,* vel custodia: quum certum sit, mortuos non minus quam vivos sub tutela Dei esse. Imo nebulo ille Balaam, cui suppositum erat lucem convertere in tenebras, coactus tamen fuit exclamare, Moriatur anima mea morte iustorum. Num. capite 23, versu 10. Itaque posset videri sententia haec profani hominis, Deum non esse amplius memorem hominis mortui. Responsio dari potest, Prophetam ex vulgi sensu loqui, sicuti etiam Scriptura, quum de providentia Dei agitur, stylum accommodat ad visibilem mundi statum, quia ad futuram vitam, quae abscondita est, nonnisi gradatim conscendimus. Existimo tamen Prophetam magis ex turbulento afflicti hominis sensu loquutum esse, quam respexisse quid rudes et imperiti sentiant. Nec mirum est, hominem Spiritu Dei praeditum, ubi praevaluit moeror, quasi attonitum fuisse ut vocem parum consideratam emitteret. Quamvis enim servis Dei in summis perturbationibus fides haec infixa maneat, Deo curae esse tam vivos quam mortuos: saepe tamen eorum mentes obnubilat dolor, ut non occurrat in re praesenti Dei providentia. Hoc inter querimonias Iob saepius animadvertere licet, dum praeoccupati sunt piorum animi tristitia, non statim penetrare ad arcanam Dei providentiam, quam tamen probe meditati sunt, et insculptam in cordibus suis gestant. Ergo Propheta, quamvis persuasus

esset mortuos quoque esse sub tutela Dei, in primo tamen tristitiae impetu non tam composite loquutus est ut decebat: quia suffocatum erat lumen fidei, quod statim emicuit, ut videbimus. Et hoc notatu in primis utile est, ne si tentationes nos debilitent, animos tamen despondeamus.

7. Posuisti me in fovea infima, in tenebrosis, in profunditatibus: 8. Super me incubuit indignatio tua, et omnibus fluctibus tuis afflixisti me. Selah. 9. Removisti notos meos a me, posuisti me abominationes illis: conclusus sum ut non egrediar. 10. Oculus meus dolet prae afflictione mea: invoco te Iehova quotidie, expando ad te manus meas.

7. *Posuisti me.* Iam distinctius agnoscit, quicquid patitur malorum, ex Dei manu profectum esse. Nec vero quisquam serio petendi remedii causa ad Deum confugiet, nisi qui iam persuasus erit, eius manu se percuti, nihil autem fortuito contingere. Iam quo propius ad Deum accedit, notandum est, magis exacerbari dolorem: quia Sanctis nihil magis horribile est Dei iudicio. Alii vertunt, *appropinquavit super me indignatio tua*, et sic interdum accipitur verbum סמך. Sed circumstantia loci accipere cogit, ut pluribus aliis locis, pro circumdare vel incumbere: quia ubi de homine in triplex sepulcrum demerso sermo habetur, illud appropinquare nimis esset frigidum. Contextui autem optime respondet versio quam sequutus sum, ut dicat Propheta se sustinere totam molem irae Dei, quia eius fluctibus affligitur. Iam quum tam horribile diluvium Prophetam non impedierit quominus cor suum et vota ad Deum extolleret: discamus eius exemplo, in omnibus naufragiis nostris ancoram fidei et precum in coelos iacere.

9. *Removisti.* Quum humanis omnibus auxiliis orbatus esset Propheta, hoc quoque irae Dei adscribit, in cuius arbitrio est flectere corda hominum ad humanitatem, vel eadem efferare. Quod notatu dignum est: quia nisi in memoriam succurrat, ideo nos destitui humanis mediis, quia Deus manum suam subducit, tumultuamur sine fine et modo: et iure quidem conqueri licebit de hominum ingratitudine, vel saevitia, quoties iustis officiis nos fraudabunt: sed hoc profectu carebit, nisi accedat haec cognitio, quia Deus nobis offensus est, tollere quae nobis destinaverat subsidia: sicuti promptum ei est quoties visum fuerit, conciliare nobis omnium animos ut manum porrigant. Addit etiam aliquid gravius, se fuisse detestabilem omnibus amicis: ac tandem concludit nullum suis malis patere exitum.

10. *Oculus meus.* Ne Prophetam imaginemur fuisse ferreum, rursus inculcat sibi tam duras fuisse et molestas afflictiones, ut in vultu et oculis exstarent moestitiae signa, unde colligimus quantopere deiectus fuerit. Sed interea testatur se minime fuisse a Deo abstractum, ut multi secum tacite frementes, frenumque rodentes, ut est in proverbio, nihil minus sibi proponunt quam suas curas in Deum exonerare, ut solatium ab eo petant. Quod de *manuum extensione* dicit, signum ponit pro re ipsa. Alibi autem diximus quorsum spectaverit haec ceremonia, quae seculis omnibus fuit in communi usu.

11. An mortuis facies miraculum? an mortui surgentes confitebuntur tibi? Selah. 12. An narrabitur in sepulcro clementia tua, veritas tua in interitu? 13. An cognoscetur in tenebris mirabile tuum: et iustitia tua, in terra oblivionis? 14. Ego autem ad te Iehova clamavi, et mane oratio mea praeveniet te.

11. *An mortuis.* Significat his verbis, nisi celeriter festinet Deus ad opem ferendam, non venturum in tempore: quia vix tantillum a morte distet, ergo hunc esse extremum articulum, si Deus eum iuvare velit, quia posthac cessabit occasio. Quaerit ergo quousque differre velit Deus, an ut mortuos miraculo excitet. Quanquam autem Propheta de ultima resurrectione non loquitur, quae superior erit reliquis omnibus miraculis, excusari tamen non potest excessus, quia Deo tempus praescribere nostrum non est ferendi auxilii: quia iniuriam facimus eius potentiae, nisi statuimus tam facile ei esse, reddere vitam mortuis, quam mature occurrere, et antevertere ultimum discrimen. Et certe talis semper fuit Sanctorum constantia, quae carnis infirmitatem aliqua in parte resiperet, ut etiam in ipsis virtutibus quod vitii admistum erat, necesse fuerit paterna Dei indulgentia tolerari. Dum quaerit *an in sepulcro narrabitur Dei bonitas*, non intelligit mortuos carere sensu, sed prosequitur quod iam ante dixerat, magis opportunum esse auxiliandi tempus dum homines in periculis adhuc clamitant, quam si mortuos e sepulcris excitet. Rationatur autem ex communi more, quia Deus solitus non esset mortuos e sepulcris testes ac praecones suae bonitatis producere. Fidem Dei annectit clementiae: quia quoties suorum liberator est Deus, se in promissionibus veracem fuisse confirmat. Porro ad promittendum non aliunde, quam mera sua bonitate inducitur. Quod vero tam fidem quam bonitatem, virtutem et iustitiam in terra oblivionis cognosci negat, perperam trahunt homines fanatici ad crassum errorem, quasi morte abolerentur homines: quia tantum disserit de modo iuvandi ordinario: quia Deus mundum hunc instar theatri esse voluit, ad gratiam, qua prosequitur humanum genus, demonstrandum.

14. *Ego autem ad te.* Quamvis aliqua perturbatio fuerit in Prophetae verbis, quam confessus sum vitiosam fuisse: hoc tamen rarae fidei et pietatis signum fuit, nunquam desistere a studio precandi. Nam hoc sensu dicit se *mane festinasse:* ne putemus lente et frigide fuisse cunctatum, donec cogeret ultima necessitas. Modeste autem his verbis admonet, non factum esse sua pigritia ut in diuturnis malis contabuerit, acsi Deum non quaesiisset. Atque exemplum hoc in primis est notabile. ne despondeamus animos, siquando preces nostras, licet voluntarias et assiduas, contingat tamen profectu carere.

15. Utquid Iehova repudiabis animam meam, abscondes faciem tuam a me? 16. Ego miser et moribundus a pueritia, tuli

terrores tuos dubitando: 17. Super me transierunt furores tui, formidines tuae exciderunt me: 18. Circumdederunt me sicut aquae quotidie, cinxerunt me simul. 19. Removisti a me amicum et socium, familiares mei tenebrae.

15. *Ut quid Iehova.* Quamvis lamentationes istae primo intuitu moerorem absque ullo solatio prae se ferant, continent tamen in se tacitas preces. Neque enim superbe cum Deo litigat, sed flebiliter malis suis exoptat remedium, atque hoc genus querimoniae merito inter gemitus inenarrabiles censeri debet, quorum meminit Paulus ad Romanos capite 8, versu 26. Nec vero si putasset Propheta se respui et abominationi esse, orando perseverasset, verum carnis sensum, cui fortiter reluctabatur, hic in medium proponit, ut re ipsa tandem, et manifesto effectu appareat, non frustra eum orasse. Ergo quamvis hic Psalmus non claudatur gratiarum actione, sed in lamentabilem querimoniam desinat, acsi nullus restaret gratiae locus, eo utilior est ad nos in precandi officio retinendos: quia certe non destitit Propheta, gemitus hos in Dei sinum deponens, sperare quam non videbat salutem: quia non vocavit initio Deum salutis suae, ut sibi postea nihil de eo promitteret. Cur vero se *moribundum a puero* fuisse dicat incertum est, nisi quod probabiliter coniicere licet fuisse multis modis duriter examinatum, acsi eius vita inter varias trepidationes ac metus e filo penderet. Unde etiam colligimus, furores Dei et formidines, de quibus continuo post loquitur, non exigui tantum fuisse temporis: idque exprimit per vocem *quotidie.* Iam quum nihil magis horribile sit, quam Deum nobis infensum concipere, non abs re *diluvio* anxietatem suam comparat, hinc etiam *dubitatio:* quia fieri non potuit quin eius animum dira inquietudine iactaret irae Dei sensus. Quaeritur tamen quomodo fidei consentiat vacillatio, et certe ubi quis perplexus haeret ac dubius, imo huc et illuc agitatur, videtur absorpta esse fides. Sed experientia nos docet, fidem, dum fluctuatur in his agitationibus, subinde tamen resurgere ne mergatur, quod si quando suffocatur, foveri tamen absconditam, quia, quantumvis insurgant procellae, clypeum tamen illum opponit, Deum manere fidelem, ut suos nunquam frustretur, vel deserat.

PSALMUS LXXXIX.

Arg. Propheta quisquis fuerit Psalmi auctor, Deo supplicaturus pro afflicta Ecclesia, foedus Dei quod cum Davide pepigerat, sibi et reliquis ad bene sperandi materiam proponit. Commemorat deinde in genere, Dei potentiam, quae perspicitur in tota mundi gubernatione: adhaec ad redemptionis memoriam descendit, in qua Deus paterni sui erga electum populum amoris aeternum specimen exhibuerat. Inde iterum ad foedus cum Davide percussum revertitur, in quo pollicitus fuerat Deus se in Regis favorem populo semper fore propitium. Tandem subiicit querimoniam, quod Deus quasi pacti sui oblitus, Ecclesiam exponat impiorum libidini, nec in tristi vastitate quicquam opis vel solatii ostendat.

1. Eruditivum Ethan Ezraitae. 2. Clementias Iehovae in aeternum cantabo, in aetatem et aetatem celebrabo veritatem tu-

am ore meo. 3. Quia dixi, perpetuo clementia aedificabitur: coelos stabilies, veritas tua in illis. 4. Pepigi foedus cum electo meo, iuravi Davidi servo meo, 5. Usque in aeternum stabiliam semen tuum, et aedificabo in aetatem et aetatem solium tuum. Selah.

1. *Eruditivum Ethan.* Quisnam fuerit hic Ethan, cui adscribitur Psalmus, mihi non satis liquet, nam si unum esse dicamus ex iis quatuor quibus ob sapientiae praestantiam confertur Solomo, 1. Reg. 4, 31. non quadrabit in eius aetatem argumentum. Nisi forte Solomoni superstes, tristem et funestam, quae tunc accidit, dissipationem, quae praeludium erat ruinae, defleat. Etsi enim populus in duas partes divisus, stetit adhuc incolumis, quum tamen dissidium illud sancitam a Deo unitatem abrumperet, quid potuit spei esse residuum? Adde quod ab uno capite, a quo decem tribus impie defecerant, pendebat salus totius corporis. Quam horribile vero portentum fuit, statim post unius hominis aetatem cernere regnum illud, quo usque ad finem mundi integrum florere debebat, misera laceratione deforme? Quis non putasset lusorium et inane fuisse oraculum illud, cuius fides tam brevi temporis spatio pessundata erat? Ergo si placet Ethan illum Psalmi fuisse auctorem, licebit eius querimonias in tempus illud conferre, quo non modo labefactatum fuit Davidis solium, sed maior pars populi se a Deo alienavit, fratresque mutuis et intestinis discordiis se conficere coeperunt. Ego certe in re dubia nihil video probabilius. Nam qui volunt Spiritu prophetico praemonitum fuisse populum de futuris cladibus, facile refelluntur ab ipso contextu, ubi diserte scriptor, quisquis fuerit, mutationem deplorat quae prima contigit ex factione Iarobeam.

2. *Clementias Iehovae.* Tenendum est quod nuper attigi, exordium fieri a Dei laudibus et foederis memoria, ut fideles contra graves tentationum machinas fidem suam stabiliant. Nam ubi nos ad precandum accingimus, si in ipso vestibulo occurrat desperatio, vi et impetu perrumpere necesse est, ne flaccescant animi, prorsusque deficiant. Consilium ergo Prophetae fuit, inter ipsa principia firmis et solidis fulturis munire piorum animos, ut Dei promissione freti, quae fere in speciem conciderat, repulsis omnibus tentationum machinis, quibus graviter concutiebatur eorum fides, non dubitarent de regni instauratione bene sperare, et pro ea constanter precari. Etsi igitur ex tristi ruinae spectaculo pro sensu carnis coniicere poterat Ethan se et reliquos fideles fuisse delusos, se tamen Dei misericordias quae tunc erant absconditae, celebraturum dicit. Quia vero non facile erat, Deum, quem severum et rigidum experiebatur, clementem agnoscere: ut hanc tentationem copia et varietas gratiae Dei superet, sibi in plurali numero proponit bonitates.

3. *Quia dixi.* Rationem assignat cur Dei laudes continuet inter res adversas, quia ne sic quidem desperet Deum suis propitium fore, quamvis asperius eos castiget. Neque enim os quisquam libere aperiet ad laudandum Deum, nisi qui certo persuasus erit, etiam dum suis irascitur, nunquam paternum affectum exuere. Istud enim

dicere, cuius meminit, tantundem valet atque infixum habere in animo: acsi diceret, quicquid hactenus acciderit, sibi tamen non fuisse excussam gratiae Dei fiduciam in futurum tempus, seque in hoc proposito staturum. Notandum vero est, non sine difficili certamine Prophetam fide amplexum esse Dei bonitatem, quae tunc prorsus evanuerat: ut discamus, siquando auferat nobis Deus omnia amoris signa, statuere tamen in cordibus nostris *aeternum misericordiae aedificium* de quo hic agitur, qua metaphora significat Propheta, Dei misericordiam propagatum iri, vel continuam fore, donec ad finem suum vel complementum perveniat. In secundo membro aliquid subaudiendum est: quia huc summa redit, non minus fore stabilitatis in Dei fide, quam in ipsa coelorum consistentia, quae aeterna est, et ab omni mutatione immunis. Porro coelos intelligo non modo visibiles, sed qui totam mundi architecturam superant: quia hic Dei veritas supra mundi elementa in coelesti regni Dei gloria locatur.

4. *Pepigi foedus.* Quo se et omnes pios melius confirmet in fide oraculi, auctoritatem accersit ex Dei persona, quem hic loquentem inducit. Nam quia ex ore Dei pendere debet fides, plus ponderis et energiae huic loquendi formae subest, dum in medium prodit ipse Deus, nosque propria voce invitat. Ubi autem hoc modo nos praevenit, nullus iam est temeritati locus si familiariter ad eum accedimus: sicuti rursus nihil nobis sine verbo Dei imaginari fas est de eius gratia, vel nostro arbitrio sperare quod non est pollicitus. Iam promissio hac loquutione magis redditur authentica, ubi refert Deus iureiurando interposito, foedus se cum Davide servo suo pepigisse. Nam quia solebant olim foedera incidi in tabulas aeneas, metaphoram sumptam ex more illo usurpat. Duobus vero epithetis ornat ipsum Davidem, vocans electum suum, et servum. Nam qui priorem titulum ad Abraham trahunt, non satis attendunt ad communem loquendi formam, qua bis idem repetitur. Iam electus Dei vocatur, quem Deus mero beneplacito, non modo posteris Saulis et tot viris insignibus, sed etiam fratribus suis praetulit. Ergo si quaeritur foederis causa vel origo, venire ad Dei electionem necesse est. *Servi* nomine, quod continuo post sequitur, ne intelligas Davidem quicquam suis obsequiis fuisse promeritum: sed regiae dignitatis intuitu, vocatur Dei minister: quia non se temere ingessit, sed vocatione legitima fretus, imperium sibi divinitus oblatum recepit. Iam ex ipsa foederis summa colligimus, Prophetam non frustra in usum suum et totius populi illud accommodasse: quia non pepigit Deus privatim cum Davide, sed totum Ecclesiae corpus in futuras aetates respexit. Etsi enim de Solomone et reliquis successoribus aliqua ex parte intelligi hoc debet, Stabiliam solium tuum in aeternum: sciebat tamen Propheta, solidam perpetuitatem non posse nisi in Christo reperiri. Et certe Regem unum creando, non unius tantum familiae Deus respectum habuerat, posthabito et neglecto populo cum quo foedus ante pepigerat in manu Abrahae, sed detulit imperium Davidi eiusque filiis, ut praeessent in communem omnium salutem, donec Christi adventu solium vere stabiliretur.

6. Et celebrabunt coeli miraculum tuum Iehovah, etiam veritatem tuam in coetu Sanctorum: 7. Quia quis in nubibus aequabitur Iehovae, similis erit Iehovae in filiis deorum? 8. Deus terribilis in coetu Sanctorum valde, et metuendus super omnes qui in circuitu eius sunt. 9. Iehova Deus exercituum quis sicut tu fortis Deus? et veritas tua per circuitus tuos.

6. *Et celebrabunt coeli.* Propheta loquutus de foedere Dei, sicuti fides exordium debet facere a verbo, nunc ad generale operum eius encomium descendit. Quanquam notandum est, non alio fine disserere Prophetam de admirabili Dei potentia, nisi quo melius illustretur sanctitas foederis, exclamat enim hunc esse Deum qui iure colendus sit ac metuendus, cui sit habenda fides: cuius virtuti secure inniti liceat. Itaque *miraculum* quod primo loco ponit, libenter ad potentiam restringo quam exserit in conservatione suae Ecclesiae. Verum quidem est coelos admirabilis Dei potentiae optimos esse testes ac praecones: sed ex contextu melius patebit ad eum quem dixi scopum elogia omnia referri. Nam recte, meo iudicio, per coelos quidam interpretes Angelos intelligunt, quibus in salute Ecclesiae communis est laetitia et gratulatio: idque confirmat posterius membrum, ubi dicit *veritatem Dei in coetu Sanctorum esse praedicandam.* Neque enim dubium est quin eandem sententiam hic continuet: et Veritatis nomine, insigniat praeclaras liberationes quibus Deus fidem servis suis datam praestiterat.

7. *Quia quis in nubibus.* Nunc magis illustrat Propheta quod dixit de mirabilibus Dei: ac emphatice exclamat, Quis poterit Deo in nubibus conferri? Nubes autem vel coelum exprimit: quia mirum non est, in terra nihil inveniri quod ad Dei gloriam accedat. Nam etsi excellit homo prae aliis animantibus, videmus tamen quam misera sit abiectaque eius conditio, imo quam plena ignominiae et probri. Unde sequitur, sub coelo nullam excellentiam Deo aemulam esse: sed dum in coelos conscendimus, admiratione rapti, fingimus deorum turbam quae veram Deitatem abolet. Ac posterius membrum exegeticum est, ubi negat Propheta inter filios deorum, quemquam esse vero et unico Deo similem. Nam quod per nubes vel coelos quidam intelligunt, Solem, Lunam, et stellas, ipso contextu refellitur. Summa ergo est, etiam in coelis ipsis unicum Deum eminere absque socio. Et Angelos quidem vocat filios deorum: quia nec originem ex terra traxerunt, neque corruptibili corpore sunt vestiti: sed coelestes sunt spiritus divina praediti gloria. Non quod pars sint essentiae Dei, sicuti somniant fanatici homines: sed quia in ipsis potentiam suam Deus exserit, hoc elogio eorum natura a nostra distinguitur. Summa est igitur, Quamvis in Angelis refulgeat maior dignitas quam in aliis creaturis, quae etiam in sui admiratione nos rapit: non tamen appropinquare Deo, ut sua eminentia eum obscurent, vel imperium obtineant cum eo commune. Quod diligenter notandum est: quia utcunque Deus passim Angelos pronuntiet sibi esse ministros et paratos ad obsequium: mundus tamen unico Deo

non contentus, multas sibi Deitates fabricat. Eodem pertinet proximus versus, ubi dicit propheta *Deum esse formidabilem in coetu Sanctorum*. Diabolicam enim illam superstitionem corrigit ad quam propensi sunt fere omnes, quum Angelos sine modo et ratione extollunt. Atqui si ipsi quoque Angeli trepidant et expavescunt coram Dei maiestate, quomodo non cogentur in ordinem, ut solus Deus in solidum regnet? Porro eos *in circuitu Dei* locans, intelligit instar satellitum circumdare solium eius, praestoque semper adesse ad subeunda iussa. Postea denuo idem repetit, *Quis sicut tu fortis?* ut metu saltem territi, discamus non spoliare eum debito honore. Ceterum ne nimis nos absterreat, aliquid dulcedinis admiscet, *veritatem eius per omnes circuitus spectari* praedicans: acsi diceret, Deum semper constare suis promissis: et quicquid mutationum accidat, manere tamen a tergo et fronte, a dextra et sinistra veracem.

10. Tu dominaris superbiae maris: dum attolluntur fluctus eius, compescis eos. 11. Tu afflixisti sicut vulneratum Aegyptum, in brachio fortitudinis tuae dispersisti inimicos tuos. 12. Tui sunt coeli, etiam tua est terra, orbem et plenitudinem eius tu formasti. 13. Aquilonem et Meridiem tu creasti: Thabor et Hermon in nomine tuo exsultabunt. 14. Tibi brachium cum potentia: roborabis manum tuam, attolles dexteram tuam. 15. Iustitia et iudicium locus solii tui, clementia et veritas praecedent faciem tuam.

10. *Tu dominaris.* Iam admonui, quae hactenus generaliter Propheta disseruit de virtute Dei, referenda esse ad redemptionis miraculum, quod iam diserte celebrat. Quanquam enim quidam fluctus maris componi interpretantur, quia Deus non patitur submergi diluvio totum orbem: ego tamen coniunctim duos istos versus legens, Prophetam existimo de Rubro mari loqui, quod Deus compescuit ut transitum daret populo suo. Subiicit enim continuo post, totam *terram Aegypti instar hominis occisi fuisse prostratam*. Quibus verbis Dei gratiam in liberanda Ecclesia commendat. Neque enim dubium est quin sibi et aliis proposuerit paternum Dei amorem, quo liberius ad eum confugeret, sicuti Deum praedicans *brachio suo forti contrivisse hostes*, ab experimentali notitia colligit, quoties visum fuerit, idem semper facturum.

12. *Tui sunt coeli.* Tertio repetit, Deum qui electi populi fuit liberator, imperio suo regere totum orbem. Nam ex creatione colligit Deum actualiter moderari quicquid in coelo et terra agitur: quia absurdum esset, coelos a Deo creatos, fortuito nunc volvi, et res vel hominum arbitrio, vel temere et casu misceri in terra: quia proprium Dei est tueri et gubernare quicquid condidit: ne cum profanis hominibus imaginemur pulcerrimi huius theatri conspectu otiosum frui. De *Meridie et Septentrione* loquens, item de montibus *Hermon et Thabor*, accommodat sermonem ad sensum rudis vulgi: quasi diceret, nullam esse mundi partem quae non revereatur opifi-

cem suum, atque observet. Proximum quoque versum simul contexo, quod *brachium Dei instructum sit potentia*, *manus eius robore*, *et dextra eius summam celsitudinem obtineat*. Nam quod resolvunt quidam in optativum, Robores manum tuam et dextram attollas: remotius videtur a Prophetae mente, qui simpliciter, ad pios omnes animandos, inaestimabilem Dei fortitudinem celebrat.

15. *Iustitia*. Plus etiam valent haec elogia ad spei confirmationem, quam si in medium proposita esset sola Dei fortitudo. Et quoties fit Dei mentio, ad has praecipue virtutes quae fidem aedificant, mentes intendere convenit: ne frustra evanescamus in argutis speculationibus, quibus dum se oblectant stulti homines, non tenent quid sit Deus. Propheta igitur ad Regum insignia vel pompas alludens, dicit iudicium et iustitiam esse fulturam solii eius, ut conspicuus emineat: *Clementiam* vero *et veritatem* esse quasi apparitores, acsi diceret, loco purpurae, vel diadematis, vel sceptri, his insignibus ornari Deum, quod iustus sit, et aequus mundi iudex, misericors pater, et fidelis suorum protector. Nam quia terrenis Regibus non suppetit intrinseca dignitas, aliunde eam mutuantur: Deus autem qui se uno contentus, nullis adminiculis indiget, splendorem imaginis suae in iustitia, bonitate, et veritate sua nobis proponit.

16. Beatus populus qui novit iubilationem, Iehova in splendore vultus tui ambulabunt. 17. In nomine tuo exsultabunt quotidie, et in iustitia tua efferentur: 18. Quia gloria roboris eorum tu es, et in beneplacito tuo efferetur cornu nostrum. 19. Quia Iehovae clypeus noster, et Sancto Israëlis Rex noster.

16. *Beatus populus*. Prosequitur quod de Ecclesia attigerat, non modo quia ad intuitum operum Dei caecutiunt increduli, sed quia Prophetae non aliud quam piis bonam spem dare propositum est, ut secure in Deum recumbant, nullisque malis frangantur, quin eum intrepide invocent. Beatos autem esse dicit quibus datum est in Deo laetari: quia etsi Dei liberalitate communiter pascantur cuncti mortales, non tamen sensus paternae eius bonitatis ad omnes pervenit, ut sibi propitium esse persuasi, de salute sibi gratulentur. Singulari itaque privilegio dignatur suos electos, gustandam illis bonitatem suam praebens, ut ad gaudium et iubilationem colligant animos. Et certe nihil miserius, quam incredulos bruto stupore calcare Dei beneficia, quibus se ingurgitant: quia eo foedior est eorum ingratitudo, quo largius eos Deus saginat. Haec igitur vera felicitas, Dei bonitatem concipere, quae animos nostros gaudio occupans, ad laudes et gratiarum actionem incitet. Effectu deinde probat beatos esse qui laeti et hilares Deum agnoscunt patrem: quia non modo fruantur eius beneficiis, sed favore eius freti, totum vitae cursum tranquillis animis peragant. Hoc enim valet *ambulare in lumine vultus eius*, dum persuasi sumus peculiariter ab eo salutem nostram curari, eumque excubias agere pro salute nostra, acquiescere in providentia eius. Eodem pertinet *laetitia in nomine*, *et gloriatio in*

iustitia. Summa enim est, satis et super in Deo reperire fideles quo exsultent et glorientur. Per vocem *quotidie* notare videtur firmam et solidam continuationem: atque ita oblique perstringere stultam eorum arrogantiam qui vento tantum inflati, superbiendo in suis viribus, cornua in sublime tollunt. Nam ut male sunt fundati, tandem concidere necesse est. Unde sequitur, nullam esse veram magnanimitatem, nec ullam virtutem stare, nisi quae unius Dei gratiae innititur: sicuti etiam magnifice Paulus Rom. 8, 31. se iactat, Si Deus pro nobis, quis praevalebit contra nos? Et malis omnibus tam praesentibus quam futuris insultat.

18. *Quia gloria.* Confirmat eandem sententiam, quod scilicet nunquam Deus fideles suos virtute destituat. *Gloriam* enim *virtutis eorum* vocans, significat eos ita semper fulciri praesenti Dei auxilio, ut merito in ipso glorientur: vel, quod idem valet, virtutem Dei in illis iuvandis ac sustinendis semper exstare gloriosam. Quanquam interea monentur sui officii, ut quod stant salvi et integri, laudem Deo referant. Quod si vere de praesenti vita dictum est, longe magis in spiritualem animae vitam competit. Iam quo melius commendet hanc Dei beneficentiam, simul docet a mero eius beneplacito pendere. Unde sequitur, in solidum devinctos et adstrictos esse Deo, qui sola liberalitate et gratuita ad prosequendum suum auxilium inducitur.

19. *Quia Iehovae.* Quia in Rege summum erat populi praesidium, specialiter admonet Propheta, hoc quoque Dei domum esse, quod a Rege ipso protegitur salus fidelium. Quanquam notandum est, Prophetam non ita fuisse defixum in temporali et caduco regno, quin finem simul expenderet, sicuti mox videbimus. Sciebat enim nonnisi Christi respectu favorem Dei a capite in totum Ecclesiae corpus defluere. Ac primo quidem metaphorice Regem vocans *clypeum*, sicuti hanc figuram Scriptura saepe usurpat, eius tamen manu et opera nonnisi divinitus fatetur populum defendi. Ac idem secundo membro repetit, pronuntians Regem a Deo esse datum qui populum gubernet: ideoque defensionem quae a rege provenit, Dei beneficium esse. Iam meminerimus, quod de umbratili regno dicitur, proprie quadrare in Christi personam, qui nobis datus est a Patre salutis custos, ut eius manu protegamur.

20. Tunc loquutus es in visione mansuetis tuis, et dixisti, Posui adiutorium super fortem, exaltavi electum e populo. 21. Inveni David servum meum, oleo sanctitatis meae unxi eum: 22. Ideo manus mea stabilietur cum eo, utique brachium meum roborabit eum. 23. Non erit exactor inimicus in eum, nec filius iniquitatis affliget eum. 24. Et conteram a facie eius opressores eius, et qui oderunt eum percutiam.

20. *Tunc loquutus est.* Fusius iam explicat cur dixerit Regem electi populi e coelo datum esse ad publicae salutis conservationem:

quia scilicet neque suffragiis hominum fuit electus, neque sumpsit ipse sibi tyrannidem, vel malis artibus obrepsit: sed quia divinitus electus erat publicae salutis minister, sub eiusdem Dei auspiciis et ductu officio suo perfungi. Consilium enim Prophetae est, ut paulo post clarius videbimus, divinum hunc regem a reliquis omnibus discernere. Nam etsi vere docet Paulus Rom. 13, 1. non esse potestatem nisi a Deo, longum tamen discrimen fuit inter Davidem, et terrenos omnes reges qui humanis mediis imperium adepti sunt. Deus enim servo suo Davidi sceptrum de manu (quod aiunt) in manum tradiderat, eumque sua auctoritate locaverat in solio. Particula אָז quae proprie significat tunc, accipitur etiam pro olim. Sensus ergo est, quum alii nascantur reges, qui haereditario iure succedunt parentibus, alii creentur, alii vi et manu potentiam sibi acquirant: Deum huius regni esse auctorem, quia voce sua Davidem elegit. Etsi autem consilium suum patefecit Samueli: quia tamen plurali numero dicit Propheta, pluribus idem oraculum fuisse traditum, certo colligere licet plures fuisse testes adhibitos, qui uno consensu assererent Davidem fuisse divinitus creatum Regem. Et certe quum tunc alii Prophetae floruerint, probabile non esset de re tanta fuisse coelatos. Solus tamen nominatur Samuel, quia et praeco fuit vaticinii, et minister unctionis. Porro quum vel per somnium, vel per visiones Prophetis tunc loquutus sit Deus, hic ponitur altera species. Sequitur deinde summa oraculi, quod Deus auxilio *fortem* vel robustum instruxerit quem elegerat, ut regno praeficeret. Fortis vocatur, non quod propria fortitudine excelleret: (quando et exiguae staturae fuit, et inter fratres contemptibilis, ut eum Samuel quoque neglectim praeteriret:) sed quia post electionem ornatus fuit nova virtute, et regiis aliis dotibus: sicuti quum Apostolos elegit Christus, non titulo duntaxat eos ornavit, sed simul contulit quae ad munus exsequendum erant necessaria. Et eandem hodie Spiritus gratiam in suis Ministris exserit. Robur ergo Davidis, cuius hic fit mentio, electionis effectus fuit, quia Deus Regem creando, virtute simul instruxit quae ad populi conservationem sufficeret. Quod etiam clarius apparet ex secundo membro, ubi origo notatur invictae huius fortitudinis, quia scilicet *electum* Deus e plebe *extulerat*. Sunt enim voces omnes emphaticae: quia quum pronuntiat Deus se exaltasse, intelligitur humilis et abiecta conditio, in qua obscurus latebat David antequam manum Deus porrigeret. Eodem spectat quod addit, *e populo*, sensus enim est, ignobilem tunc et ex infima plebe fuisse, et qui nihil eximium prae se ferret, quum ultimus esset in rustico tugurio, et inter pecuarios. In voce *electi* nos ad suum arbitrium revocat Deus: acsi vetaret aliam causam investigare, quam quod ita placuit.

21. *Inveni David.* Confirmat eandem sententiam Propheta, nihil fuisse regium in Davide, nisi quatenus antevertit eum Deus sua gratia. Hoc enim exprimitur inveniendi verbo: acsi diceret Deus, gratis a se assumptum fuisse, ideoque *servi* nomen non meritum aliquod notat, sed ad vocationem refertur, acsi sanciret Deus sua auctoritate eius imperium, quia si Deo probatur, legitimum esse, dubium non est. Gratuita enim electio secundo membro iterum confirmatur: quia unctio quam David ipse non quaesivit propria in-

dustria, sed praeter spem adeptus est, honoris causa fuit. Quia ergo sponte et mero suo beneplacito Davidi occurrit Deus, ut eum manu Samuelis in Regem ungeret, merito pronuntiat se illum invenisse. Postea adiungit se custodem fore huius regni, cuius auctor est: sicuti non solet inchoata sua opera deserere, sed continuo progressu perducere ad suum finem.

23. *Non erit exactor.* Nominatim exprimit, quamvis hostibus non careat David, praesto fore Dei virtutem ad eum tuendum, ne iniusta violentia prematur. Negat igitur Davidem fore hostibus tributarium: sicuti qui bello devictus est, cogitur subire iniquas victoris leges. Interim quod hostes eius vocat *filios iniquitatis,* tacite ostendit innoxium fore dominationis genus, quod nemo absque iniuria et scelere evertere tentabit. Summa est, Davidem eiusque posteros Dei praesidio tutos fore, et probe munitos, ne hostium libidini sint expositi. Iam quod pessundari regnum passus est Deus, ut Davidis successores exteris et profanis Regibus grave tributum pendere coacti sint, cum hac promissione non pugnat: quia satis fuit, accisis regni opibus, manere tamen radicem, usquedum prodiret Christus, in cuius demum manu stabile fuit regnum. Nam quum tantam Dei benedictionem tam Rex quam populus impie abiicerent, eorum culpa saepe concussum regnum fuit: deinde imminutum, et tandem collapsum, neque tamen destitit interea Deus, ut oraculum sanciret de regni perpetuitate, cum illorum ingratitudine certando, spem aliquam fovere et tueri. Adde quod, osores et opressores Davidis nominando, admonet hoc solium non fore immune ab incommodis et molestiis: quia semper aliqui infesti erunt, nisi se Deus opponat.

25. Et veritas mea et clementia mea cum eo: et in nomine meo exaltabitur cornu eius. 26. Et statuam in mari manum eius, et in fluminibus dexteram eius. 27. Ipse clamabit ad me, Pater meus es, Deus meus, rupes salutis meae. 28. Etiam ego primogenitum ponam eum, excelsum prae Regibus terrae. 29. Et in seculum servabo illi misericordiam meam, et foedus meum firmum erit ei. 30. Et statuam in perpetuum semen eius, et solium eius quasi dies coelorum.

25. *Et veritas mea.* Docet, continuum eius gratiae quam initio Davidi ostendit, tenorem fore, tantundem enim valent haec verba acsi dixisset, ut se veracem praestet, fore semper beneficum. Ita videmus, non modo a principio Deum exhibuisse bonitatis suae specimen in Davide, sed eandem clementiam fuisse prosequutum: quod ad totam Christi Ecclesiam spectat, ut in toto salutis nostrae cursu appareat Dei bonitas, non tantum in vestibulo, sicuti nugantur Sophistae. *Cornu Davidis* hic, ut saepe alias, pro gloria, dignitate et potentia sumitur. Ideoque sensus est, Dei beneficio prosperum semper et florentem fore regni statum. Additur mox amplitudo. Nam quia populus suis sceleribus viam praecluserat Dei benedictioni, restrictior fuerat eius haereditas quam ferebat promissio. Nunc pro-

nuntiat Deus, sub Davide rursus propagatum iri, ut totam regionem a Mari usque ad Euphratem populus occupet. Unde colligimus, non nisi in Davidis persona fuisse completum quod per Mosen Deus fuerat pollicitus. Per *fluvios* tam solum Euphratem intelligere licet, qui in multos alveos scinditur, quam vicina etiam flumina a parte Syriae.

27. *Ipse clamabit ad me.* Praecipuam regis huius praestantiam in eo fore memorat, quod Filius Dei censebitur. Etsi autem quoscunque Deus constituit reges, eodem honore dignatur: (sicut alibi vidimus, Ego dixi, Dii estis, et filii Excelsi omnes, Psal. 82, 6.) hic tamen singulare aliquid de sacro et a se electo Rege pronuntiat, et alio modo sibi filium fore intelligit. Et paulo post videbimus altiore in gradu locari quam terrenos reges, quamvis latius dominentur. Haec igitur unius tantum Regis in mundo praerogativa fuit, Filium Dei vocari. Alioqui non frigide modo sed absurde ratiocinatus esset Apostolus Heb. 1, 4. Christum contendens superiorem esse Angelis, quia dictum est, Ero ei in Patrem, et ipse erit mihi in Filium. Ergo quamvis tam Angeli, quam reges quicunque regeniti sunt adoptionis Spiritu, filii vocentur, eximitur tamen David insigni praerogativa a communi omnium ordine, quum Deus promittit sibi fore filium. Quod ex proximo versu clarius liquet, ubi *primogenitum* quoque appellat: quia emineat super omnes terrae Reges: qui honor tam omni humana dignitate, quam Angelica excellentior est. Si quis obiiciat, Davidem unum ex grege mortalium, non fuisse aequalem Angelis: solutio facilis est, si in se reputetur, non posse in tam sublimem gradum iure efferri: sed quatenus Christi personam ad tempus sustinuit.

29. *In seculum.* Saepius inculcat Deus hac lege erectum a se fuisse regnum Davidis, ut in finem usque stabiliatur. Porro *clementiam* priore loco ponens, deinde addens *foedus*, causam foederis designat: acsi uno verbo diceret esse gratuitum: nec modo fundatum esse in gratia, sed in eadem quoque perstare: quia huc redit summa verborum, Deum misericordem semper fore erga Davidem, ne unquam foedus intereat, unde sequitur, eius firmitatem in mero Dei beneplacito consistere. Proximo versu effectum suae veritatis exprimit, quia semper manebit Davidis posteritas in regio solio. Nam quia sub coelo nihil est diuturnum, ideo Propheta per *dies coelorum* aeternam durationem intelligit. Unde sequitur, non posse constare huius vaticinii effectum: donec ad Christum ventum fuerit, in quo solo demum reperietur ista aeternitas.

31. Si deseruerint filii eius legem meam, et in iudiciis meis non ambulaverint: 32. Si edicta mea profanaverint, et statuta mea non custodierint: 33. Tunc visitabo in virga transgressionem eorum, et in plagis iniquitatem eorum. 34. Sed clementiam meam non auferam ab eo, et non mentiar in veritate mea: 35. Non profanabo foedus meum, et quod egressum est e labiis meis non mutabo. 36. Semel iuravi in san-

ctitate mea, Si Davidi mentiar. 37. Semen eius in aeternum stabit, et solium eius quasi Sol coram me. 38. Sicut Luna stabilietur in seculum, et testis in coelo fidelis. Selah.

31. *Si deseruerint.* Propheta ultra progreditur, quamvis peccarent Davidis posteri, Deum tamen pollicitum fuisse se illis fore placabilem, ne summo iure exigeret vindictam de eorum transgressionibus. Ceterum quo efficacior sit promissio, Deum semper loquentem inducit, acsi ex conceptis pacti verbis cum eò ageret. Fuit autem valde necessaria additio: quia nisi pro immensa sua indulgentia nobis Deus ignoscat, ut lubrici sumus, atque ad continuos lapsus proclives, nullum eius nobiscum foedus ratum vel firmum erit. Quia ergo videbat Deus fieri aliter non posse quin posteri Davidis, quantum in ipsis erat, sua culpa subinde exciderent a foedere, exceptionem hanc remedii loco addidit. Ceterum quia utile est hominibus, castigari Dei ferulis, non promittit Deus impunitatem qua alantur peccata, sed paternam moderationem in poenis, ut vindictam summo iure non exigat, neque tamen levibus solum delictis promittit veniam, sed peccatis quoque atrocibus. Neque enim temere has loquendi formas usurpat, *Legem relinquere, Profanare statuta, Non ambulare in iudiciis, Praecepta non servare.* Neque temere *transgressionem* vel perfidiam et *iniquitatem* ponit. Ergo tolerantia Dei et lenitas, qua sibi reconciliat posteros Davidis, usque ad gravissima scelera extenditur. Ostendit porro hic locus, dum cooptantur homines a Deo, non protinus exuere carnem suam cum vitiis: sicuti somniant fanatici homines, simulac inserimur in corpus Christi debere aboleri quicquid est in nobis corruptelae. Utinam quidem possemus repente mutare ingenium, ut vigeret in nobis ista, quam requirunt, Angelica perfectio! Sed quoniam procul ab ea nos distare palam est, quamdiu circumferimus hanc carnem, diabolico illo figmento valere iusso, confugiamus omnes ad commune veniae asylum. Nam certe de Ecclesiae suae domesticis Deus loquitur, ubi veniam eorum sceleribus promittens, reos fore defectionis pronuntiat. Iam quod hic dicitur, ad veterem populum restringere non modo insulsum est, sed prorsus impium. Primum, illud quod iam saepius visum est, pro confesso sumo, erectum fuisse umbratile illud regnum, in quo Mediatorem Deus Ecclesiae suae proponeret, idque non modo probatur Christi et Apostolorum testimoniis, sed ex re ipsa certo aperteque colligitur. Nam Christo remoto, ubi illa solii aeternitas cuius fit mentio? Secundus enim Davidis successor maxima imperii parte spoliatus, vix tribum unam et dimidiam ex duodecim retinuit. Iam quot postea cladibus deforme fuit exiguum illud regnum, donec tandem Rex totusque populus cum summo dedecore et contumelia in exilium tracti sunt? Qualis vero solii dignitas fuit, quum Rex iugulatis in conspectu filiis, capitale subiit iudicium? 2. Reg. 25, 7. Quod deinde precario Iudaeis habitare in patria licuit, hoc fuit sine regni honore et titulo. Itaque Ezechiel 21, 27. ter pronuntiat perversum fore diadema, donec veniat cuius erit. Sequitur ergo, in sola Christi persona residere perpetuum regni statum. Et certe quid vel olim Iudaeis commune fuisset cum Deo, vel hodie quoque nobis esset, nisi ad

gratiam conciliandam intercederet Mediator? Iam ergo qualitates regni de quibus diximus, ad nos aptandae sunt. Sicuti enim aeternitas ad spem beatae immortalitatis nos deducit, invictum autem robur animos nostros tranquillat, et quicquid machinetur Satan, et quamlibet variae mortes nos circumdent, fidem nostram collabi non patitur: ita venia quae promittitur, ad spirituale Christi regnum pertinet, sicuti etiam ex hoc loco aeque colligitur, salutem Ecclesiae nonnisi in Dei gratia et veritate consistere. Si quis obiiciat, nunquam deficere in totum qui regeniti sunt Dei Spiritu, quia semen incorruptibile in ipsis manet: id verissimum esse fateor. Nec vero universalis defectio hic notatur, ut nihil pietatis maneat residuum: sed quia interdum contingit fideles ita iugum excutere, ut videri possit suffocatus in illis Dei timor: ideo necesse fuit atrocibus quoque peccatis veniam promitti, ne eos desperatione obrueret talis quilibet lapsus. Sic David ad tempus visus est in speciem orbatus Spiritu, quem sibi restitui postulat. Haec causa est cur foedis etiam et mortiferis transgressionibus spem veniae Deus relinquat, ne qua nos scelerum gravitas arceat vel impediat a reconciliatione quaerenda. Unde etiam coarguitur nimia veterum severitas, quibus iterum vel tertio lapsos ad poenitentiam admittere religio fuit. Etsi enim cavendum est ne vitiis habenas laxet facilitas, non minus tamen est periculi in rigore immodico. Interea notandum est, ubi Deus se transgressoribus fore propitium denuntiat, qui Legem suam violaverint, et mandata profanaverint, consulto odiosas istas voces proferre, ut nos in vitiorum odium et detestationem adducat, non autem alliciat ad peccandum. Summa quidem haec tenenda est, Quamvis non omni ex parte gratiae Dei respondeant fideles, ideoque abdicatione digni sint, Deum tamen illis fore placabilem: quia coniuncta est cum foedere, peccatorum remissio. Et certe quum in Lege Deus plus exigat quam praestando simus, quicquid illic promittit, inefficax est atque irritum: unde illud Pauli, Rom. 4, 14. Si ex Lege haereditas, exinanita est fides, abolita promissio. Quo etiam respicit illud Ieremiae 31, 31. Feriam vobiscum foedus, non quale pepigi cum patribus vestris, quod statim violarunt: sed hoc erit foedus quod vobiscum paciscar, Leges meas inscribam cordibus eorum, et iniquitatibus eorum propitius ero. Ceterum quia non adoptat nos Deus ut impune peccemus, interponitur hic castigatio, qua ostendit Deus sibi odio esse peccata: et filios suos quid promeriti sint admonens, ad resipiscentiam invitat et hortatur. Ergo inter indulgentiam quae peccandi est illecebra: et extremum rigorem, qui in exitium praecipitat, media est paterna castigatio, quae vim obtinet medicinae. Propheta vero hic vaticinium illud attingit quod refertur 2. Samuelis capite 7, 14. ubi Deus se more humano poenas de fidelibus sumpturum dicit, vel quia ex amore nascitur patris iracundia in puniendis filiis, quia aliter male consuleret eorum saluti: vel antithesis est inter ipsum et homines: acsi diceret, se remissum fore et lenem: quia si virtutem suam exserere velit, protinus vel solo digiti motu in nihilum nos rediget. Ad hunc quidem scopum tendit uterque locus, quoties fidelium peccata Deus puniet, salubre fore temperamentum: ideoque ad hunc usum referre convenit quicquid nobis infligit poenarum, ut totidem sint medicinae. Atque in hoc nimis turpiter

hallucinati sunt Papistae, nam quia illis incognitus erat verus castigationum finis ac fructus, Deum imaginati sunt de peccatoribus se ulcisci, unde natae sunt satisfactiones, et ex illis rursum indulgentiae quibus se redimere tentarunt. Atqui Deo nihil aliud est propositum, quam vitia suorum corrigere, ut bene purgatos sibi reconciliet: sicut docet Paulus 1. Cor. 11, 32. fideles corripi, ne cum hoc mundo damnentur. Ideoque manum suam suspendit, ne poenarum onere ipsos opprimat, ac infirmitati eorum parcit. Ita impletur haec promissio, *Misericordiam eius* a fidelibus *non auferri*, dum irascitur: quia non desinit amare quos vult esse correctos in salutem. Quanquam notanda est in verbis, personae mutatio, postquam enim dixit, Si filii eius reliquerint Legem meam, et quae sequuntur: tandem subiicit, Non auferam misericordiam meam ab eo. Certe plurali numero debuerat eos nominare de quibus habitus fuit sermo: sed consulto videtur docuisse Propheta, nonnisi Christi respectu nos reconciliari Deo, et ex eo fonte petendam esse spem misericordiae. Quod tandem sequitur, *non mentiar in veritate mea*, plus aliquid exprimit, quam si dixisset, Deum in suis dictis fore veracem. Nam fieri poterit ut effectu careant promissiones, Deus tamen fidelis maneat. Lex vera est ac sancta: quid tamen iuvat, salutem in ea nobis promitti, quam inde nemo consequitur? Ergo longius hoc loco Deus nos ducit, foedus suum efficax ratumque fore promittens, non modo quia ipse verax erit, sed quia retinebit suos fideles, ne vanitate sua diffluant.

35. *Non profanabo.* Quia non aliunde quam ex verbo, vera misericordiae Dei notitia potest concipi, iubet nos in foedere suo penitus defixos esse. Nam quo praestantius ac magis inaestimabile beneficium, postquam semel adoptati sumus, nunquam abiici, eo magis difficile est creditu. Et scimus quam variae subinde obrepere dubitationes soleant. Ne ergo anxie et absque modo secum disceptant fideles an Deum habeant sibi propitium, iubentur ad foedus respicere, ac salutem illic sibi oblatam amplecti. Fidem ergo suam commendat Deus, ut nobis sufficiat sola promissio, neque alibi quaeramus certitudinem salutis. Quia autem prius dixerat, Si filii Davidis statuta mea profanaverint: ad profanationem illam nunc alludens, negat se eundem mutuo fore erga illos: acsi diceret, Quamvis non in totum respondeant vocationi suae fideles, ut par erat, se tamen non passurum ut foedus eorum culpa dissipetur: quia in promptum occurret remedium gratuitae veniae. Priorem enim sententiam prosequitur, Non mentiar in veritate mea: non modo se veracem ex parte sua (ut loquuntur) fore promittens, sed qualecunque obstaculum ingerant homines, ratum fore quod promisit: quia certabit cum eorum vitiis, ut bonitatis suae effectus ad ipsos perveniat. Et certe quum Iudaei sua ingratitudine ac perfidia sese alienaverint a Deo, non tamen fuit abolitum foedus quod innixum erat immobili eius constantiae. Sic hodie quum peccata nostra usque in coelos adscendant, Dei bonitas coelos transcendens, illis superior est.

36. *Semel iuravi.* Iure iurando nunc sancit Deus quod prius se retulit pollicitum fuisse Davidi, unde apparet, rem non levis momenti fuisse: quia Deus non frustra sacrum suum nomen interponeret. Interea rarae indulgentiae signum est, quod dum nos ad dif-

fidentiam propensos videt, tam humaniter occurrit. Quo minus excusationis nobis restat, nisi promissionem tam probe sancitam indubia fide amplectimur, quum Deus, salutis nostrae studio, dum vult nos verbo suo addictos esse, nomini suo non parcat. Nisi enim sufficiat nobis simplex promissio, illud quasi pignoris vice substituit. Adverbium *Semel,* significat iusiurandum esse irrevocabile, nec ullum esse inconstantiae periculum. Dicit autem se iurasse per sanctitatem suam: quia nusquam invenietur maior per quem iuret. Nam dum nos per ipsum iuramus, eum constituimus Iudicem, nobisque praeficimus, sicuti natura praeest. Sed loquutio magis est emphatica, *per Sanctitatem*, quam si diceret, per seipsum, non modo quia gloriam eius commendat, sed quia ad confirmationem fidei longe est aptior, dum fideles revocat ad terrenum domicilium Dei quod sibi elegerat, ne procul quaerendus esset. Neque enim dubito quin Sanctuarium designet hoc nomine: neque tamen aliter quam per seipsum iurat, quia templum in quo residet nominans, extra seipsum non egreditur, sed tantum ruditati nostrae se accommodans, per sanctitatem suam iurat quae in terra visibilis residet. Quod ad formam iurandi eclipticam attinet, alibi vidimus tritam fuisse Hebraeis. Sic autem admonebantur, sobrie sumendum esse Dei nomen, ne temere et audacter iudicium sibi accerserent: quia abruptus sermo et suspensus, instar freni erat ad ipsos cohibendos. Novum autem non est, Deum aliquid mutuari a communi hominum more.

37. *Semen eius.* Sequitur nunc promissio, ius regni semper mansurum penes posteros Davidis. Duo enim simul coniungit, progeniem et solium, quibus verbis promittitur regni aeternitas hac lege ne ad alienos unquam transeat. Citantur Sol et Luna testes: quia etsi subiaceant corruptioni, plus in se habent firmitatis quam terra vel aër: quando elementa videmus continuis mutationibus esse obnoxia. Quia ergo totum mundum sua agitatio assidue permutat, conditio stabilior proponitur in Sole et Luna: ne regnum Davidis aestimetur a communi naturae ordine. Iam quum sedes regia concussa fuerit sub Rehabeam, ut paulo ante diximus, postea vero diruta et eversa: sequitur non posse oraculum hoc restringi ad Davidem. Neque enim Sol interdiu lucere, et Luna noctu destitit, quamvis extincta esset sine spe restitutionis externa regni dignitas. Ideo donec ad Christum ventum fuerit, videri fallax in suis promissis Deus posset. Verum hic surculus, qui emersit ex trunco Isai, re ipsa ostendit fidem optimam his verbis constitisse.

39. Tu autem abominatus es et repulisti, iratus es Messiae tuo: 40. Cessare fecisti foedus servi tui, profanasti ad terram diadema eius. 41. Dirupisti omnes muros eius, posuisti munitiones eius fracturam. 42. Praedati sunt eum omnes transeuntes viam: fuit opprobrium vicinis suis. 43. Extulisti dextram oppressorum eius, exhilarasti omnes adversarios eius. 44. Etiam retudisti robur gladii eius, et non fecisti eum stare in proelio. 45. Delevisti splendorem eius, et so-

lium eius in terram detraxisti. 46. Minuisti dies iuventutis eius, operuisti cum ignominia. Selah.

39. *Tu autem.* Hic conqueritur Propheta, collapso regni statu, non exstare fidem oraculi, non quod Deum mendacii insimulet, verum ut curas suas et dolores familiariter reiiciat in eius sinum, ut nobis permittit secum familiariter agere. Nam etsi vota nostra ad eius arbitrium formare convenit, non tamen fines transgreditur qui suppliciter deplorat ablata sibi esse gratiae et favoris signa: modo ne spem abiiciat, vel contumaciter obmurmuret, sicuti postea videbimus. Subiicit testimonium placidae obedientiae, quo suas querimonias Propheta corrigit vel temperat quum in fine Psalmi Deum benedicit. Itaque quisquis fuerit ille Rabbinus, qui fas negabat hunc Psalmum recitari, stulta et impia morositate damnavit quod Deus in filiis suis tolerat. Neque enim haec expostulandi libertas qua utitur Propheta, alio tendit quam ut se coram Deo exonerans, dubitationi et impatientiae resistat. Quum autem dicit *abominatus es et repulisti,* siquis hoc vel exigere velit ad normam Graecae vel Latinae linguae, erit ineptum: quia praecedit quod longe atrocius est, secundo loco additur quod est levius. Sed quia Hebraei gradus nostros non servant, nihil est in hoc ordine absurdi. In tertio verbo, causae redditio est: quia regem abiectum esse significat Propheta, eo quod iratus sit Deus. Quidam hostium ludibria hic recitari putant, nempe ut effugiant offendiculum, quod Rabbinus ille ferre non potuit in hoc aspero loquendi genere. Sed notandum est, Prophetam ex communi sensu loqui, quamvis certo apud se statueret non posse reiici qui semel electus fuerat. Eodem pertinet quod sequitur de abolito foedere. Neque enim levitatis aut inconstantiae Deum arguit, sed tantum queritur, praeclara illa quae vidimus promissa, in speciem concidisse. Nam certe quoties interrogant fideles, Quousque tandem dormies? Item, Quousque oblivisceris nostri? Deo somnum, vel oblivionem non tribuunt: sed proferunt in medium quas sanguis et caro suggerunt tentationes, ut infirmitatem qua premuntur, mature Deus sublevet. Itaque mirum non est, in horribili dissipatione Prophetam aliquid humanitus fuisse passum, ut diceret minime conspici quod Deus promiserat. Neque enim erat ferreae mentis, ut omnia videns contraria verbo Dei, tristi illo confusoque spectaculo non tangeretur: sed libere in Dei conspectum prodiens, remedium quaerit, ne absorbeatur moerore, quod factum esset, si intus frenum rodendo, neglexisset hoc levamen. Quod mox addit, de *proiecto in terram diademate,* non videtur competere in tempus Rehabeam: nisi forte laceratio regni, vocetur diadematis proiectio. Sed quae postea adduntur, nisi hyperbolice accipias, necessario referri debent ad maiorem cladem. Hoc si placeat, non erit auctor Psalmi Ethan, ille unus ex quatuor sapientibus quorum fit mentio in Sacra historia 1. Reg. 4, 31. Quare in re dubia, libera sit cuique probabilis coniecturae electio.

41. *Dirupisti.* Quanquam alio causam transscribere promptum esset cur dirutae essent, fractaeque munitiones, pie tamen sancteque Propheta Deum agnoscit auctorem, quia principium illud retinet, non potuisse nisi eo irato, quod ipse erexerat regnum, libidine ho-

minum dissipari. Postea metaphorice deplorat expositum in praedam fuisse viatoribus, quemadmodum si ager vel hortus, dirutis maceriis, ad spoliationem pateat. Auget alia indignitate quod per se plus satis grave erat, dicens *probro haberi passim a vicinis*. Neque enim dubium est quin profani homines in occasione tam plausibili proterve insultaverint, Hiecine divinus est ille Rex Angelis excellentior, cuius solium cum sole et luna staturum erat? Porro quum in Deum reciderent haec maledicta, merito Propheta deplorat contumeliose rideri Messiam, cuius dignitas coelesti unctione sancita fuerat. Addit postea, Deum ab hostium parte stetisse: quia satis intelligit non nisi volente Deo, praevaluisse hostes, dum alios *virtute instruit*, alios *effoeminat*. Denique quotquot acciderant clades, totidem colligit signa esse alienationis Dei: quo propitio, totus mundus quicquid machinatus esset, sacri illius regni stabilitatem convellere non poterat. Nam si dixisset hostes victoria esse potitos, verum id quidem erat, sed ad extollendam Dei potentiam obscurius: acsi homines Deo oppositi, propriis viribus violassent illius praesidium. Nunc vero secum expendit, nonnisi irato Deo, tam misere afflictum esse Regnum quod erexerat Deus.

46. *Minuisti dies.* Quidam ita resolvunt, Domine debilitasti Regem nostrum, ut emarcuerit in primo aetatis flore, et antequam adolevisset in virum, senio confectus fuerit. Quae interpretatio etsi probabilis est, ut tamen clarius nobis pateat mens Prophetae, notandum est non de uno homine eum loqui, sed statum regni conferre vitae humanae. Huc ergo tendit querimonia, Deum fecisse ut Regnum senesceret, ac tandem deficeret antequam veniret ad iustam maturitatem: perinde acsi iuvenem, dum vigorem adhuc colligit, mors violenta ante tempus abripiat. Et concinna est ista similitudo: quia si respicitur promissio, vix dum plane effloruerat regnum, quum inter primos suos progressus, repente gravi ruina deformatum est, tandemque evanuit. Porro memoria tenendum est quod diximus, dum expostulat Propheta eventum non respondere Dei promissionibus, non tamen arguere Deum mendacii, sed alio fine et consilio proferre hanc repugnantiam, ut fiduciam orandi ex Dei promissionibus colligat: quas quum obiiceret Deo, persuasus erat fieri aliter non posse quin se veracem ostenderet. Nam sicuti plerique, quia de profectu desperant, intus sorbent suum dolorem: ita fideles quo liberius Deum appellant de suis promissis, eo fortius luctantur cum diffidentia, et se ad bene sperandum animant.

47. Usquequo Iehovah absconditus eris perpetuo, ardebit tanquam ignis indignatio tua? 48. Recordare cuius aevi ego sim: cur frustra creasses omnes filios hominum? 49. Quis vir vivet, et non videbit mortem, redimet animam suam e manu sepulcri? Selah.

47. *Usquequo.* Ubi conquestus est de indignis Ecclesiae cladibus, iam se convertit ad preces. Unde sequitur, quas hactenus profudit voces doloris, quanquam manabant ex carnis sensu, fuisse

tamen cum fide coniunctas. Nam increduli tumultuando quamvis ad orandum prosiliant, nihil tamen petunt nisi simulate, Propheta vero preces annectens suis querelis, testatur nunquam sibi excussam fuisse promissionum Dei fidem. De hoc loquendi genere, Usquequo semper, Psal. 79, 5. dictum fuit, notare scilicet nimis diuturnos malorum successus. Porro *quousque absconditus erit Deus,* interrogans, subindicat omnia fore salva, simulac serena eius facies apparuerit. Secundo autem membro iterum commemorat cur Deus paterno adspectu electum populum non dignetur, quia scilicet offensus est. Unde sequitur, mala omnia ex peccatis proficisci, quum sint irati Dei flagella. Ceterum ubi confessus est Ecclesiam sua culpa tam duriter et misere affligi: ut Deum ad misericordiam flectat: proponit in medium vitae humanae brevitatem, in qua si nullum Divinae bonitatis gustum percipimus, videbimur frustra creati. Ergo ut summam teneamus, satius erit ab hoc membro incipere, Cur frustra creasses omnes filios hominum? Nam ex vero fonte sententiam hanc petunt fideles, quod Deus homines ideo condiderit, et locaverit in mundo, ut se illis exhibeat patrem. Nam quum ad iumenta et brutas pecudes se diffundat eius liberalitas, nos huius esse expertes, nimis absurdum esset, qui inter animantia excellimus. Si hic finis est creationis nostrae, praestaret nunquam nasci, quam sub continuis doloribus tabescere. Huc accedit breve vitae curriculum: quia nisi mature acceleret Deus gustanda nobis praebere sua beneficia, in isto evanido transitu non erit opportunum tempus. Nunc tenemus quid velit Propheta in hoc versu. Primo expendit, in hunc finem conditos esse mortales ut fruantur Dei beneficentia in mundo. Unde colligit, frustra nasci nisi se illis Deus patrem demonstret. Iam quia brevis est vitae cursus, nisi benefacere festinet Deus, colligit non fore amplius locum ubi vita effluxerit. Sed primo videntur Sancti nimis licentiose praescribere tempus Deo. Deinde quamvis nos assiduis tormentis Deus excruciet dum in mundo peregrinamur, praepostere tamen inde infertur frustra nos esse conditos, quia melior in coelo vita nos manet, in cuius spem dum adoptamur, non mirum est si nunc abscondita sit in terris vita nostra. Respondeo, Dei concessione Sanctos hanc sibi licentiam sumere, ut Deum suis precibus ad festinationem incitent: modo simul iniiciant sibi modestiae frenum, et cohibito fervore totos se eius arbitrio permittant. De secundo sic habendum est, si per continuos cruciatus vita haec nobis aegre trahenda foret, verum quidem est, satis esse solatii ad ferendas miserias, si mentes in coelum tollimus: sed neque in tanta infirmitate id quisquam faciet, nisi in hac vita praegustaverit Dei bonitatem. Deinde notandum est, fidelium gemitus non debere ad perfectam regulam exigi, quia non oriuntur ex composito et tranquillo sensu, sed ex passionum vehementia turbulentum aliquid trahunt. Fateor quidem, si quis metiatur Dei amorem ex praesenti statu, perperam eum facere: quia Deus quos diligit castigat, Hebr. 12, 6. sed quia nunquam tam austerus est erga suos, quin gratiam suam re et experientia ipsis ostendat, semper hoc verum manet, vitam hominum inutilem esse, nisi in ea sentiant Deum sibi esse patrem. Quod vero ad secundum membrum spectat, dictum alibi fuit, non fluere aequabili tenore preces nostras, sed interdum doloris intem-

periam prodere. Ideoque mirum non est, dum piorum sensus occupat et constrictos tenet immodicus dolor vel metus, si obrepit talis incogitantia, ut futuram vitam prae oculis non semper habeant. Putant multi hoc esse valde absurdum, si filii Dei prima quaque cogitatione non statim in coelum penetrent. Quasi vero non saepe contingat intercedere crassas nebulas quae adspectum nostrum impediant vel morentur. Aliud enim est, fidem hebetari, aliud prorsus extingui. Et sane quisquis exercitatus est in Dei iudiciis et tentationum militia, fatebitur non tam memorem esse spiritualis vitae quam decebat. Ergo quamvis haec sententia deducta sit ex vero principio, vitiosum tamen excessum resipit. Unde apparet, in precibus optime compositis semper nobis opus esse venia: quia nisi infirmitati nostrae Deus ignoscat, semper aliquid nimium elabitur. Proximo versu confirmat quod de brevitate humanae vitae dixi. Summa est, clausam fore ianuam Dei gratiae, nisi mature occupet patrem se ostendere hominibus. Et ponit nomen גבר, quod deductum est a fortitudine, quo melius exprimat, neminem a mortis imperio immunem esse.

50. Ubi misericordiae tuae priores Domine? iurasti Davidi in veritate tua. 51. Recordare Domine opprobrii servorum tuorum: sustinui in sinu meo omnia fortium populorum, 52. Quae exprobrarunt inimici tui Iehova, quae exprobrarunt plantis Messiae tui. 53. Benedictus Iehova in aeternum, Amen, et amen.

50. *Ubi misericordiae.* Colligit animos Propheta ex recordatione beneficiorum Dei: acsi ratiocinetur, Deum non posse sui esse dissimilem: ideoque non posse aboleri beneficentiam quam olim Patribus exhibuit. Posset haec quidem comparatio debilitare animos piorum, dum se minus clementer a Deo tractari vident; nisi alterum simul occurreret, Deum neque mutari unquam, neque in suae liberalitatis cursu fatigari. Secundum membrum quidam interpretes contexunt interposito relativo, Ubi misericordiae quas iurasti? Quod libenter recipio: quia omisso relativo idem fore manet sensus. Nam fidem oraculi Deus claris experimentis comprobaverat, ideoque tam promissionem quam multiplices eius effectus obiiciunt fideles Deo. Dicunt autem *in veritate,* quo ad se confidentius trahant quicquid olim Deus praestiterat: quia communis est ratio, quum Deus qui semper sibi constat, iuraverit in omnes aetates se misericordem fore posteris Davidis.

51. *Recordare Domine.* Rursus adducunt quod ad provocandam Dei misericordiam non parum valebat, ludibrio se haberi ab impiis. Nam quo gravior est ista tentatio et molestior: rideri patientiam nostram ab impiis, ut damnata Dei fide, nos in desperationem praecipitent, eo paratior est Deus ad opem ferendam, ne tentationi succumbant debiles animi. Neque enim simpliciter intelligit Propheta, contumelias hostium sibi esse intolerabiles, sed petulantiam hanc, qua fidei et patientiae piorum insultant, reprimendam esse a Deo, ne pudefiant in ipso sperantes. Hoc idem magis exaggerat

secundo membro, quum dicit omne probrorum genus se sustinuisse, a multis populis, vel magnis, nam רבים utroque modo potest accipi. Porro quum de servis Dei communiter loquutus esset, non frustra numerum mutat, ut quisque fidelium magis serio tangatur ad orandum. Particula etiam *in sinu* emphatica est, quasi diceret, impios non tantum eminus iactare sua convitia, sed vomere contra filios Dei, quae ipsi patienter suo sinu excipere cogantur. Facit autem seculi nostri perversitas, ut nobis necessarius sit huius doctrinae usus: quia profanis et superbis Dei contemptoribus referta est terra, qui nobis insultare non desinunt: et quum Satan facundus sit talis rhetoricae magister, materiam illis suggerunt Ecclesiae calamitates. Quod *sinum* accipiunt quidam pro arcano cordis affectu, nimis argutum videtur.

52. *Quae exprobrarunt inimici.* Iam non dicit impios suis probris vexare filios Dei, sed Deum ipsum proscindere: quia hoc ad conciliandum favorem longe efficacius est, Deum rogare et hortari ut suam causam suscipiat, non modo quia vulneratur in Ecclesiae suae persona, sed quia contumeliae omnes, quibus exagitatur fidei simplicitas, in eum redundant: sicut apud Iesaiam 37, 22. dicit. Super quem caput concussit hostis tuus? et cui convitiatus est, virgo filia Sion? Putabat quidem sceleratus ille latro Rapsaces, miseris Iudaeis se illudere, quos tenebat obsessos, et quos persuasus erat mox deditionem facturos: Deus tamen perinde accepit acsi eius blasphemiis recta impetitus foret. Hac ratione etiam vocat hostes Dei, quia Ecclesiam hostiliter persequendo, Deum, in cuius protectione est, violant. Quod ad secundum membrum pertinet, *plantas Christi* posuit pro adventu, sicuti apud Iesa. 52, 7. Quam pulcri sunt pedes annuntiantium pacem! Nam etsi עקב interdum calcem significat, hoc tamen loco, sicuti alibi saepe, proprie est planta, vel inferior pars pedis. Alii transferunt vestigium, eodem sensu. Certe dubium non est quin per synecdochen pedes designet Propheta, et rursus metonymice adventum Messiae intelligat. Quia enim videbant impii spe redemptionis Iudaeos suspensos esse: et quia promissus erat liberator, patienter quaslibet aerumnas ferre: probrose ridebant eorum patientiam, acsi fabulosum esset quicquid de Christi adventu testati fuerant Prophetae. Nunc etsi exhibitus semel fuit mundo, quia tamen receptus in coelestem gloriam, videtur procul distare a nobis, et Ecclesiam suam deseruisse: subsannant spem nostram impuri canes, acsi mera esset frustratio.

53. *Benedictus Iehova in aeternum.* Miror cur nonnulli interpretes versum hunc a librario fingant additum fuisse, quia contextui non respondet. Quasi vero non aeque in clausula conveniat benedictio Dei, atque in exordio. Ergo mihi dubium non est, postquam libere calamitates Ecclesiae deflevit Propheta, ut doloris acerbitatem leniat, consulto erumpere in Dei laudem. De particula *Amen et amen* facile assentior, distinguendi libri causa hic, ut Psal. 41, 14. et 72, 19. esse positam. Sed quisquis Psalmum composuit, hac gratulatione haud dubie in rebus tristissimis levare statuit doloris magnitudinem, ut alacrius salutem speraret.

PSALMUS XC.

Arg. Quia Moses tam de brevitate et miseriis humanae vitae, quam de poenis Israelitico populo inflictis verba facturus erat, ut consolatione aliqua temperet quem ex communi naturae lege, maxime vero ex propriis afflictionibus dolorem et metum concipere possent fideles, de peculiari gratia praefatur, qua Deus electum populum dignatus est. Recitat deinde paucis quam misera sit hominum conditio si in mundo subsidant, praesertim ubi Deus ad tribunal suum reos citat. Postquam vero conquestus est filios quoque Abrahae hanc severitatem ad tempus esse expertos, ut moerore prope consumpti fuerint, gratuito favore Dei fretus quo illos sibi adoptaverat, precatur ut se rursus clementem, sicut olim, ac beneficum exhibeat, ut in finem usque prosequatur totum gratiae suae cursum.

Precatio Mosis viri Dei. 1. Domine habitaculum tu fuisti nobis in generatione et generatione. 2. Antequam montes nascerentur, et formares terram et orbem, et a seculo usque in seculum tu es Deus.

Dubium est compositusne fuerit Psalmus hic a Mose, an vero ex precandi forma per manus ab eo tradita quispiam Prophetarum canticum aptaverit in usum populi. Certe non abs re Mosi inscriptum esse probabile est: imo, quum iam eius aetate vigeret Psalmorum usus, eum esse auctorem non dubito. Qui vero inscriptionis rationem hanc esse volunt, quod ab eius posteris cantatus fuerit, cur ad tam frigidum commentum confugiant non video: imo aperte eos refellit quod mox additur epitheton. Neque enim abs re Moses hic diserte nominatur *vir Dei*, sed honorifico titulo ornatur, qui auctoritatem doctrinae conciliet. Quodsi permittitur locus coniecturis, credibile est, quum iam instaret mortis tempus: ut diuturnum moerorem sub quo fere contabuerat populus, leniret, atque animos malorum congerie oppressos recrearet, precationem hanc dictasse. Etsi enim mirabilis in redemptione affulserat Dei bonitas, quae sepultis prioribus aerumnis, laetitia eos repleret, scimus tamen eam paulo post illorum ingratitudine fuisse extinctam: ita per totos quadraginta annos continuos languor in deserto eos attrivit. Opportune igitur tunc rogare Deum potuit Moses, ut secundum annos quibus populum suum afflixerat, clementer et benigne cum ipso ageret.

1. *Domine habitaculum tu fuisti nobis.* Filios Abrahae singulari privilegio separans a reliquo humano genere, gratiam adoptionis qua complexus fuerat illos Deus, commendat. Ac finis huius exordii est, ut Deus quam olim erga sanctos Patriarchas exseruit gratiam, nunc iterum renovet ac continuet erga eorum progeniem. Quod putant quidam interpretes Mosen ad tabernaculum alludere, quod illic non secus conspicua esset Dei maiestas, acsi resideret in medio populi: mihi prorsus intempestivum videtur, potius enim totum illud tempus complectitur quo peregrinati sunt Patres in terra Canaan. Deinde quia nondum per annos quadraginta steterat tabernaculum, minime quadraret tam longa duratio quae hic ponitur. Non ergo narrat qualem se Deus Israëlitis praebuerit ex quo eos

redemit, sed qualem seculis omnibus experti fuerint eorum Patres ab initio usque. Apte autem, quum vagi et erratici semper fuerint, Deum habitationis loco illis fuisse docet. Quamvis enim instabilis sit omnium conditio in terra, scimus tamen Abraham eiusque posteros prae aliis fuisse inquilinos et fere exsules. Quum ergo vagati sint in terra Canaan usquedum traducti sunt in Aegyptum, ubi etiam precario in diem vivebant, necesse fuit stationem eos quaerere sub umbra Dei, sine qua vix censeri poterant mundi incolae, quum ubique semper fuerint exteri: deinde circumducti per varios circuitus. Quod vero per omnes peregrinationes eos Dominus sustinuerit, ac protexerit etiam sua manu, quum inter feros et crudeles populos habitarent, et expositi essent eorum iniuriis, hanc gratiam insigni elogio extollit Moses, Deum profugis et per nova subinde hospitia vagantibus pro habitatione vel domicilio assignans, ac eam temporis longitudine amplificat, quia ultra quatuor secula non destiterit illos tueri suo praesidio, ut sub alis eius manerent.

2. *Antequam montes.* Quum velit Moses sublime aliquod et reconditum mysterium proferre, videtur tamen ieiune et fere pueriliter loqui. Quis enim nescit Deum esse mundo priorem? Verum quidem est hoc omnes fateri, sed interea vix centensimus quisque solide persuasus est semper manere sui similem. Atqui confertur hic Deus creaturis, quas scimus continuis inclinationibus esse obnoxias, ut nihil sit sub coelo firmum, praesertim quum humana vita nihil magis aestuosum sit, ne homines a suis iactationibus Deum aestiment, locatur hic in tranquillo statu, ita aeternitas haec de qua loquitur Moses, non ad essentiam modo refertur, sed ad providentiam qua mundum gubernat. Quamvis enim mundum subiiciat variis inclinationibus, ipse quietus manet: nec tantum apud se, sed quia eum fideles experiuntur minime versatilem, sed constantem in sua potentia, veritate, iustitia, bonitate, qualis ab initio fuit. Non poterat quidem ante conditum mundum perspici aeterna haec ac immutabilis Dei constantia, quum nulli adhuc essent oculi testes: sed a posteriori colligitur: quia quum volvantur omnia variis agitationibus, retinet ipse suam naturam. Posset etiam hic esse antithesis inter ipsum et omnes fictitios Gentium deos, quorum turba errore et stultitia hominum paulatim obrepsit. Sed iam exposui quorsum tendat Mosis consilium, perperam scilicet nos facere si Deum metimur nostro captu: sed superandam esse terram et coelum ipsum, quoties de ipso cogitamus.

3. Convertes hominem ad contritionem, et dices, Revertimini filii Adam. 4. Quia mille anni in oculis tuis tanquam dies hesternus quando praeteriit, et vigilia in nocte. 5. Inundasti eos, somnus erunt, mane quasi herba crescet. 6. Mane florebit, et crescet: ad vesperum excidetur et arescet. 7. Quoniam deficimus in ira tua, et in furore tuo consternati sumus. 8. Posuisti iniquitates nostras in conspectu tuo, occulta peccata nostra ad lumen vultus tui.

3. *Converte hominem.* Primum commemorat quam fragilis et caduca sit hominum vita, eiusque aerumnas deplorat: non ut cum Deo expostulet, sed quo propensior sit ad misericordiam: sicuti alibi dicitur parcere mortalibus dum reputat eorum figmentum, recordatur pulverem et foenum esse, Psal. 103, 14. Comparat autem cursum vitae nostrae gyro: quia Deus in terra nos locans, per brevem circuitum versat: ubi autem ad ultimum punctum venimus, ad se momento retrahit. Alii secus interpretantur, quod Deus deducat homines usque ad interitum, deinde in resurrectione instauret. Sed argutia haec procul quaesita est, nec quadrat contextui. Ponitur ergo simplex definitio vitae nostrae, quod brevis quaedam versatio sit in qua celeriter gyrum implemus, cuius ultimus punctus meta est cursus nostri. Haec autem cognitio melius ostendit quam praeclare agat Deus cum servis suis, quum eos adoptat in peculium ut eos tandem in aeternam haereditatem colligat, nec frustra ex opposito addit *mille annos coram Deo esse quasi diem hesternum.* Etsi enim experientia verum esse convincit, homines, peracto gyro, statim e mundo abripi, non tamen animis nostris insidet fragilitatis huius notitia, quia supra mundum non respicimus. Unde enim tantus stupor, ut homines praesenti vitae addicti, rationes suas ita componant acsi victuri essent ad duo annorum millia: nisi quia nihil altius concipiunt mente, quam quod oculis se offert? Quisque se cum aliis comparando, longam sibi vitam fingit. Denique in hac hebetudine triginta annos vel etiam pauciores sibi pro aeternitate statuunt: nec agnoscunt vitae suae brevitatem quamdiu sensus eorum occupat mundus. Haec ratio est cur nos expergefaciat Moses, ad coelestem Dei aeternitatem mentes nostras attollens, sine qua non sentimus quam evanida sit vita nostra. Nam imaginatio longi temporis, sopori similis est, in quo torpemus omnes, donec coelestis vitae meditatio mene hoc terreni status figmentum absorbeat. Porro quia tantopere caecutiunt homines, Deum illis iudicem statuit: acsi diceret, Domine si illam aeternitatem ex qua speculans leves istos mundi circuitus, mente conciperent homines, pro nihilo ducerent praesentem vitam: sed quia non expendunt quae sit vera diuturnitas, imo sponte oculos suos avertunt a coelo, ideo obstupescunt, et diem unum reputant quasi centum annos. Haec autem apostrophe valde emphatica est, quod Moses socordiae nostrae pertaesus, Deum compellat: acsi diceret, frustra se apud surdos verba facere, qui ne continuo quidem usu et experimento se caducos esse discunt. Citatur a Petro haec sententia paulo in diversum sensum, 2. Petr. 3, 8. neque tamen abusive quoniam apte et scite ex Mosis testimonio deducit Petrus quod illic tractat. Vult Moses homines a crassis suis imaginationibus abstractos in coelum attollere. Petrus autem quid? Quia plerique, dum pro eorum voto non festinat Christus, morae taedio spem resurrectionis abiiciunt, praeposterum hunc fervorem optimo remedio corrigit. Videt homines diffluere et excidere a promissionibus Dei, quia videtur Christus nimium tardare. Unde hoc, nisi quia in terra subsistunt? Proprie igitur ad hoc vitium sanandum accommodat Mosis sententiam. Sicut enim delicias sibi faciunt increduli eo quod mundo nimis affixi, coelestem aeternitatem non gustant, ita ex eodem fonte oritur impatientia. Atque hinc colligi-

mus verum huius doctrinae usum. Unde enim tantopere sumus anxii de vita nostra, ut nihil nobis sufficiat, et nobis ipsi molesti sumus, nisi quia perpetuum nidum stulte nobis fingimus in mundo? Unde etiam tanta morositàs, ut flaccescant animi nostri in adventus Christi exspectatione, nisi quia in terra desident? Discamus ergo non iudicare ex carnis sensu, sed pendere e Dei iudicio: ideoque fide sursum feramur usque ad coeleste eius solium, ex quo pronuntiat terrenam vitam nihil esse. Nec vero mille annos duntaxat ad diem unum Moses restringit, sed ponit diem hesternum qui iam praeteriit. Quicquid enim adhuc versatur ante oculos, mentes nostras retinet. Quod autem praeteriit, minus afficit sui recordatione. Quantum ad nomen *vigiliae* spectat, scimus veteres noctem in quatuor vigilias distribuere solitos, quarum singulae ternis horis constabant. Extenuandi vero causa haec similitudo addita est, mille annos coram Deo nihil differre a tribus horis nocturnis, in quibus vix sciunt homines vigilentne an dormiant.

5. *Inundasti eos.* Confirmat quod prius dixit, homines, dum in mundo peregrinantur, peragere momentaneum quendam circuitum. Nam inundandi verbum non restringo ad graviores poenas, sed mortem simpliciter in genere diluvio conferri arbitror, siquidem ubi pauxillum stetimus in mundo, mox cadimus in sepulcrum, et terra obruimur. Ita communis interitus proprie inundatio vocatur. Neque enim secus in ipso vitali flatu nos Dominus inundat, quam qui pereunt naufragio absorpti: ut mors apte dici queat invisibile diluvium. Tunc vero palam fieri dicit Moses somnum esse homines qui in suo curriculo miram sibi vigorem arrogant. Comparatio *herbae* quae additur, huc spectat, prodire mane homines, sicuti herba germinat, virere vel transire ad tempus exiguum, donec succisi arescant. Quia verba sunt singularis numeri, videntur melius contexi cum herbae nomine, sed commode etiam referri possunt ad unumquemque hominem. Quia tamen ad rei summam parum interest, minus laboro. Assiduam porro meditationem requirit haec doctrina, quia etsi fatemur omnes, vita nostra nihil esse magis caducum, mox tamen quasi furioso impetu singuli ad fingendam terrenam immortalitatem rapimur. Nam quisquis se mortalem esse meminit, sibi moderatur, ne ultra modum satagat, sed properet ad metam. Quando autem nullum finem curis nostris ponimus, assiduis stimulis pungi nos oportet, ne pro tenui vitae umbra mille vitas nobis somniemus.

7. *Quia deficimus in ira tua.* Consulto meminit irae Dei Moses, cuius sensu nisi tangantur homines, nunquam probe expendant quod experientia fateri ipsos cogit, quam cito peracta revolutione diffluant. Quanquam Moses alia etiam ratione haec duo simul coniunxit: quum homines natura adeo caduci sint et fere umbratiles, populum Israëliticum adversa Dei manu fuisse afflictum, quia evanidae nostrae fragilitati minus tolerabilis est ira Dei, quam si mediocris aliqua virtus suppeteret. Ceterum ut demonstret, sibi minime esse in animo hac querimonia Deo obstrepere, iram Dei, quantumvis fuisset terribilis, iustam tamen esse dicit, quia eam populus sua culpa provocaverat, nam qui Dei manu percussi non humiliantur, magis se obdurant. Ideo haec vera proficiendi ratio atque etiam superbiae domandae, Deum sentire iustum iudicem. Ergo Moses

ubi breviter docuit, homines instar fumi natura evanescere, inde colligit non esse mirum si Deus exanimet ac consumat quos in ira sua persequitur. Notanda autem locutio est, Deum, ubi irae suae signa profert, ponere ante oculos hominum peccata: quia inde sequitur, quicquid relaxationis nobis datur, Dei indulgentiae merito debere adscribi, qui peccata sepelit ut nobis parcat. עלומים quidam in secundo membro adulescentias vertunt: acsi dixisset Moses, revocari in memoriam adulescentiae delicta: quod nimis coactum est ac detortum, sic enim periret antithesis inter abscondita peccata et lumen vultus Dei, qua significat Moses, quamdiu non affulget cum luce iudicii sui Deus, homines se in tenebras abdere, seque involvere multis fallaciis. Ubi autem Deus a subterfugiis eos retrahens, quibus conantur elabi, quae per hypocrisin occultant peccata, oculis suis admovet, tunc metu et terrore subactos vere humiliari.

9. Quia omnes dies nostri transierunt in indignatione tua: consumpsimus annos nostros velut cogitationem. 10. In diebus annorum nostrorum septuaginta anni: et, si in fortitudinibus, octoginta anni: et superbia eorum, molestia et labor: quia praeterit cito, et nos avolamus.

9. *Omnes dies nostri.* Quanquam posset generalis confirmatio esse proximae sententiae, totum vitae humanae curriculum cito consumi simulac Deus iratus apparet: meo tamen iudicio, potius amplificat Moses quod prius dixit de rigore irae Dei, et severo examine in castigandis peccatis. Dicit enim non exigui modo temporis fuisse hunc terrorem, quem inflixit Deus populo suo, sed protractum esse uno tenore usque ad mortem. Conqueritur ergo, Iudaeos in continuis malis fere contabuisse, quia iram suam Deus non remiserit nec mitigaverit. Ideoque non mirum est si annos fluxisse dicat instar *sermonis,* ubi ita perseveranter ira Dei incubuit.

10. *In diebus annorum.* Iterum ad generalem doctrinam redit, quam fluxa sit hominum conditio, etiamsi Deus ad eos terrendos iram suam aperte non exserat. Quae est, inquit, vitae duratio? nempe, si numeremus omnes annos, perveniemus tandem in septuagesimum: vel siqui erunt magis vegeti ac vivaces, ad octogesimum usque nos deducent. Dies autem annorum emphatice posuit, quia dum in minutas partes distribuitur tempus, numerus ipse nos decipit, ut vivendi fiduciam nobis prorogemus. Has inanes blanditias refellere volens, permittit hominibus colligere in paucis annis multa annorum millia. Simul tamen dicit, hunc magnum acervum statim in nihilum redigi. Amplificent ergo, ut libuerit, homines vitae suae spatium, hoc praetextu quod singuli anni trecentos sexagita quinque dies in se contineant, certe terminus septuaginta annorum brevis reperietur. Atqui ex longa dierum supputatione haec tandem conficitur summa. Qui autem octogenarius est, ad sepulcrum festinat. Vixit Moses ipse longius, et alii forsan eius aetate: sed de communi ratione loquitur, tunc autem habiti sunt senes et fere decrepiti qui ad annos octoginta pervenerant: ut non frustra dicat solis robustis id contin-

gere. *Superbiam* accipit pro virtute vel praestantia, qua se magnifice iactant homines. Sensus autem est, antequam declinent homines ad senium, in medio tamen aetatis flore iam implicari multis molestiis, nec posse curas, taedia, dolores, metus, aegritudines, incommoda, et anxietates effugere, quibus obnoxia est vita mortalis. Ceterum hoc ad totum vitae curriculum refertur. Et certe si quis reputet qualis sit vitae nostrae conditio ab infantia usque ad sepulcrum, reperiet in singulis partibus molestias et labores. Nam עמל et און dum simul iunguntur, passive sumuntur pro incommodis et afflictionibus: acsi dixisset Moses, laboriosam esse hominis vitam, multisque tormentis refertam, idque dum maxime superbiunt. Ratio quam subiicit videtur non satis quadrare, *cito praeterit et nos evolamus*, fieri enim potest ut felicitas, quae brevis est, non tamen ideo nulla sit. Sed intelligit Moses stulte gloriari homines in sua excellentia: quia velint nolint coguntur in futurum tempus respicere. Atqui simulac oculos aperiunt, praecipiti volatu se ad mortem ferri et rapi vident: suam vero praestantiam singulis momentis evanescere.

11. Quis cognoscit vim irae tuae? et secundum timorem tuum ira tua. 12. Ut numeremus dies nostros sic scire fac, et adducemus cor ad sapientiam. 13. Revertere Iehova, quousque? placare super servos tuos.

11. *Quis cognoscit.* Iterum ad privatas afflictiones populi, sermonem refert. Nam hac etiam occasione prius de communi generis humani fragilitate et aerumnis conquestus est. Merito autem exclamat inaestimabile esse irae Dei robur: quia quantisper ipse manum suam subducit, homines non secus ac servi fugitivi, quos Domini conspectus amplius non terret, petulanter exsultant: nec aliter sub obsequium cogitur praefracta eorum natura, quam ubi iudicii sui terrore eos Deus percellit. Sensus ergo est, quamdiu se occultat Deus, iramque suam dissimulat, contumacia turgere homines, et violento impetu ruere: sed ubi sentire coguntur quam sit ira eius formidabilis, ferociae suae oblitos recidere in nihilum. Quod proxime sequitur, *secundum timorem tuum ira tua*, solet ita exponi, Quo quisque magis Deum revereretur, eo solere durius tractari, et severius. Iudicium enim a domo Dei incipit, 1. Petri 4, 17. et quum reprobos in sua pinguedine foveat, electos suos macerat continuis tribulationibus, denique castigat quos diligit, Hebraeor. cap. 12, 6. Vera igitur et utilis doctrina est, Deum suos cultores asperius tractare, quam reprobos: sed Mosen aliud hoc loco velle arbitror, nempe sola Dei reverentia fieri ut vere et serio sentiamus eius iram. Videmus enim reprobos, etiamsi duriter castigentur, vel frenum arrodere, vel calcitrare adversus Deum, planeque furere, vel stare attonitos, quasi occalluerint ad mala omnia: tantum abest ut subigantur. Quamvis etiam tumultuentur ac clamitent, non penetrat tamen ira Dei in eorum animos ut mitescat eorum ferocia. Piae tantum mentes ira Dei vulnerantur, nec fulmina exspectant quibus reprobi opponunt duram et ferream cervicem: sed Deo vel minimum digitum movente, statim contremiscunt. Hanc existimo genuinam esse Pro-

phetae mentem, dixerat non posse satis comprehendi humano ingenio quam horribilis sit ira Dei. Videmus autem quamvis coelum et terram concutiat Deus, multos tamen Cyclopes ridere, et tam bruta esse ferocia, ut Deum fulminantem contemnant. Sed quia doctrinam tractat peculiarem filiis Dei, dicit in illis tenerrimum esse irae Dei sensum, ut scilicet eius imperio se placide submittant. Quamvis enim impiis carnifex sit propria conscientia, quae eos quiescere non sinit; ex caeco illo metu adeo non discunt mansuetudinem, ut contumacius obstrepant. Denique solis fidelibus sensibilis est ira Dei, qui domiti, se nihil esse agnoscunt et cum vera humilitate totos se addicunt Deo. Haec sapientia in reprobos homines non cadit, qui fastum quo inflati sunt, nequeunt deponere: quia sensu irae eius non tanguntur, eo quod neque ipsum timeant.

12. *Ut numeremus dies nostros.* Alii vertunt, Ad numerum dierum: sed eodem sensu. Nam quia videbat Moses, quod hactenus docuit, hominum ingenio non comprehendi, donec affulgeat Deus spiritu suo: iam ad precationem se convertit. Videtur quidem primo intuitu ridicula esse precatio, Ut teneamus numerum annorum nostrorum. Quid enim? quum vix annum octogesimum attingant robusti, an difficile est supputare tam paucos annos? discunt numeros pueri simulac balbutire incipiunt, nec vero arithmeticam a magistro discere opus est, ut numerum centenarium digitis supputemus. Atqui eo foedior et magis pudenda nostra socordia, quod tam breve vitae nostrae spatium nunquam comprehendimus. Nam qui optimus erit arithmeticus, et myriades myriadum distincte ac subtiliter tenebit ac excutiet, non tamen poterit octoginta annos supputare in propria vita. Hoc certe prodigio simile est, homines extra seipsos metiri omnia intervalla, cognoscere quot pedibus distet luna a centro terrae, quam longis inter se spatiis planetae dividantur, denique omnes coeli et terrae dimensiones tenere, quum in seipsis septuaginta annos non numerent. Videmus ergo quod rarissimae prudentiae est non frustra Mosen a Deo petere. Posterius quoque membrum apprime notatu dignum est, quo docet, nos tunc demum cor adiicere ad sapientiam, dum capimus vitae humanae brevitatem. Quae enim maior amentia est quam nulla proposita meta vagari? Soli autem fideles, quibus nota est inter hanc caducam vitam et beatam aeternitatem, ad quam creati sunt, distinctio, sciunt quo vitam dirigere oporteat. Ergo nemo composita mente vitam instituet, nisi qui cognito vitae fine, hoc est morte ipsa, ad considerandum vivendi scopum deductus fuerit, ut ad palmam supernae vocationis pergat.

13. *Revertere Iehova.* Querimoniae precationem subnectit, ut Deus, qui pridem graves a populo suo poenas exigere non desierat, tandem ad lenitatem flectatur. Etsi enim quotidie multis modis gustum aliquem dabat amoris sui, exilium tamen a terra promissa, durissima erat afflictio, quo admonebantur, se beata illa haereditate, quam Deus filiis suis destinaverat, esse indignos. Nam et horribile illud iusiurandum quo fulminaverat contra eos Deus, necesse fuit subinde illis venire in mentem, Non introibunt in requiem meam, sed putrescent eorum cadavera in deserto, Numer. 14, 23. 32. Nec dubito quin asperam illam servitutem, quam perpessi erant in Aegypto, coniungat cum erroribus deserti: ideoque non immerito diu-

turnum languorem deplorat in particula *Quousque*. Sicuti tergum Deus obvertere, vel procul a nobis recedere dicitur, dum favoris sui signa submovet: ita per reditum intelligitur gratiae demonstratio. Quantum attinet ad verbum נחם, quia poenitere significat, non male quadrat hic sensus, Poeniteat te super servos tuos: quia ex communi Scripturae usu constat poenitentiam Dei vocari, ubi discussa tristitia, gaudii materiam restituens, quasi mutatus apparet. Propius tamen videntur ad mentem Mosis accedere qui vertunt, Consolare te super servos tuos, quia Deus suaviter nos fovendo, non secus ac pater in filiis suis se oblectat. Id vero nihil aliud est quam placari, vel propitium esse, sicuti vertimus, quo planior esset sententia.

14. Satia nos mane bonitate tua, et exsultabimus, et laetabimur cunctis diebus nostris. 15. Exhilara nos secundum dies afflictionis nostrae, annos quibus vidimus malum. 16. Appareat erga servos tuos opus tuum, et decor tuus super filios eorum: 17. Et sit pulcritudo Domini Dei nostri super nos, et opus manuum nostrarum dirige super nos, et opus manuum nostrarum dirige.

16. *Appareat erga servos tuos.* Quia Deus, Ecclesiam suam deserens, quodammodo alienam personam induit, scite Moses *proprium eius opus* nominat protectionis gratiam quam pollicitus fuerat filiis Abrahae. Ergo quamvis in omnibus poenarum exemplis, quibus perfidiam, ingratitudinem, contumaciam, libidines, pravasque cupiditates populi ultus est, conspicuum fuerit eius opus, κατ' ἐξοχὴν aliis omnibus potentiae eius documentis illam tuendae populi salutis curam praefert Moses qua maxime volebat innotescere. Hac ratione Paulus Rom. 9, 23. Dei bonitatem, gloriae titulo specialiter insignit. Quamvis enim gloriam suam asserat, mundum iudicando, quia tamen nihil ei magis naturale est quam beneficum se monstrare, ideo gloria eius in beneficiis excellere dicitur. Quod ad praesentem locum spectat, tantum coeperat Deus populum suum liberare: restabat enim ut fruerentur terra Canaan. Itaque nisi ultra desertum progressi essent, obscurata fuisset redemptio. Adde quod ex promissione opus Dei aestimat Moses, ideoque plenum et suis numeris absolutum fore negat, nisi suam gratiam usque in finem continuet. Quod etiam clarius exprimitur secundo membro, ubi non modo aetati suae bene precatur, sed *generationi* quae nondum nata erat: quia talis etiam erat forma foederis, Gen. 17, 7. Ero Deus tuus et seminis tui. Ceterum, hoc exemplo monemur, in precibus nostris habendam esse posteritatis curam: praesertim quia nobis promissa est Ecclesiae perpetuitas usque ad finem mundi, sicuti proximo Psalmo vidimus, in omnibus votis quibus commendamus eius salutem, complecti posteros nostros etiam qui nondum nati sunt, convenit. Notandum praeterea est *decoris et pulcritudinis* nomen, unde colligimus quam incomparabilis sit erga nos Dei amor. Quamvis enim suis donis nos ornans, nihil sibi acquirat: liberaliter tamen nobiscum agendo splendere vult, et decorem suum palam facere: acsi

forma eius obscura esset ubi nos sua beneficentia prosequi cessat. Sequitur deinde, *opus manuum nostrarum dirige super nos:* quo significat Moses, nihil posse nos feliciter aggredi vel tentare, nisi dum se ducem et auctorem praebet Deus, et auspiciis suis nos regit. Unde sequitur, suos profanis hominibus conatus et studia retrorsum cadere, quia Deum non sequendo, confuse et inordinate omnia pervertunt. Nec supervacua est particula עָלֵינוּ, nam etsi in optimum finem dirigit Deus quicquid Satan et omnes reprobi moliuntur, specialis tamen est Ecclesiae ratio, in qua pacatum imperium Deus exercet. Nam arcana sua providentia opus suum extra dirigit Deus erga reprobos, sed intus fideles suo Spiritu gubernat, ideoque proprie opus manuum ipsorum ordinat. Et repetitio docet continuum perseverantiae tenorem requiri in Dei gratia: quia non sufficeret ad dimidium usque iter nos esse perductos, nisi totum cursum compleat. Alii vertunt, confirma: qui sensus tolerabilis est. Sequutus tamen sum quod ad contextum aptius erat, nempe ut omnes piorum actiones Deus ordinet in finem prosperum.

PSALMUS XCI.

Arg. Docet piorum salutem curae esse Deo, ut nunquam eos in periculis destituat. Itaque hortatur fideles, ut eius praesidio confisi, secure per omnia discrimina ambulent. Utilissima doctrina: quia etsi de providentia Dei loquuntur omnes, fatenturque fidelium esse custodem, vix tamen centesimus quisque salutem suam eius fidei commendat.

1. Habitans in abdito Excelsi, in umbra Omnipotentis morabitur. 2. Dicam Iehovae, spes mea et arx mea: Deus meus, sperabo in ipso. 3. Certe ipse liberabit te a laqueo aucupis, a peste noxia: 4. Alis suis proteget te, et sub pennis eius tutus eris, scutum et clypeus veritas eius.

1. *Habitans in abdito.* Hebraei quidam interpretes uno contextu legunt tres primos versus, ut pendeat sententia usque ad membrum illud, Certe eruet te a laqueo aucupis: atque ita exponunt, Qui habitat in refugio excelsi, et in umbra Dei commoratur, illi dicam de Iehova, quod sit spes eius et propugnaculum, et Deus in quo acquiescere tuto liceat: Quoniam liberabit eum a laqueo, etc. Sed quum coactus sit sensus ille, palam est. Deinde qui ita sentiunt, frivola ratione moventur: quia in primo versu idem bis repeti existimant, ideoque nullum sensum possunt elicere, in quo longe falluntur: res enim diversas notat Propheta, quisquis sit Psalmi auctor, dicens eos qui absconditi latent sub Dei custodia, non esse telorum ictibus expositos, sed inhabitare tutum et quietum locum. Si quis ita loquatur, Qui Deum habet praesidem salutis suae, ille quiescet sub um-

bra Dei: in secundo membro emphatica notatio erit, quia illic humanis auxiliis opponitur Dei potentia. Sic etiam Propheta hoc loco mansuros dicit sub umbra Dei qui in abdito eius habitant: quia sentient tandem quid valeat eius protectio. Quum ergo bona pars mundi quaerat sibi varias laetebras, atque ut se quique obnoxios vident pluribus malis, circumspiciant huc et illuc: docet, nusquam alibi tutam et inexpugnabilem salutis arcem esse, quam in Dei praesidio. Itaque spes omnes quibus ut plurimum deludimur, opponit eorum securitati qui in Deum recumbunt. Eandem doctrinam secundo versu confirmat, simulque ostendit, ex proprio sensu et fidei experientia se loqui: quód valde necessarium est in doctore. Haec enim vera demum est cognitio, quam per manus aliis tradere licet, dum proferimus non ex labiis tantum, sed ex intimo corde quod nobis Deus patefecit. Ergo Propheta, ex intimo affectu quod nuper docuit profectum esse testatur. Quanquam autem litera ל saepe accipitur pro De, et hoc loco a plerisque ita vertitur: plus tamen efficaciae habet quód reddidi. Neque enim simpliciter statuunt fideles Deum sibi fore loco arcis, sed eius promissionibus freti, familiariter eum compellant. Ita ex precandi fiducia confirmat quam tuta sit sub umbra Dei habitatio. Haec enim sancta gloriatio maximus est fidei triumphus, dum intrepide confugimus ad Deum, quicquid accidat: certoque persuasi sumus non tantum vota nostra ab eo exaudiri, sed satis superque auxilii nobis esse in eius manu. Tertio autem versu spem de qua loquutus erat, dicit non fallacem vel irritam fore, quia Deus suorum pepetuus sit liberator. Neque enim dubito quin sermonem ad seipsum convertat, seque hoc modo ad bene sperandum animet. Quidam *laqueum* ab *excidio* vel peste distinguunt, tanquam occultum malum a manifesto: acsi dixisset Propheta, Sive clam occultis artibus insidietur nobis Satan, sive aperto Marte nos oppugnet, paratum fore Dei auxilium, quod mihi non displicet. Nam ut quispiam simplicius accipere verba malit, probabile tamen est notari quaslibet malorum species: ut sciamus nulla in parte nos periclitari quin Deus succurrat.

4. *Alis suis proteget te.* Haec similitudo, quam etiam alibi usurpat Scriptura, miram Dei in tenenda salute nostra sollicitudinem pulcre depingit. Si in se reputatur Dei maiestas, certe nihil habebit affine vel gallinis vel aliis avibus, ut fovendis pullis alas extendat. Ipse vero ut infirmitati nostrae consulat, a coelesti sua gloria quodammodo descendere non gravatur, ut sub gallinae imagine blandius nos invitet. Nihil ergo est quod nos impediat a familiari eius accessu, quando ita comiter se demittit. Quanquam autem veritas Dei, quam *clypei et parmae* loco fore dicit, pro fidelitate capitur, quia Deus nunquam suos in necessitate deserit: dubium tamen non est quin ad Dei promissiones respiciat Propheta, sine quibus nemo in Dei sinum coniicere se auderet. Quia igitur sublato verbo gustare non possemus hanc Dei bonitatem de qua disserit Propheta, ipsum testem eius producit. Sicuti autem nuper Deum arci comparans, tutos et salvos fore dixit quin in eo acquiescunt: ita nunc sub clypei similitudine intermedium fore docet, ut nos ab omni insultu defendat.

5. Non timebis a terrore noctis, a sagitta quae volabit per diem: 6. Ab exitio in tenebris grassante, a peste quae in meridie vastat. 7. Cadent a latere tuo mille, et decem millia a dextris tuis: ad te non appropinquabit. 8. Utique oculis tuis adspicies, et retributionem impiorum videbis.

5. *Non timebis a terrore noctis, a sagitta, etc.* Fusius explicat Propheta quod paulo ante attigi, undecunque molestiam facessat nobis Satan, et quocunque telorum genere nos impetat, si unico Dei praesidio contenti erimus, nihil nociturum. Idque tenere operae pretium est, Quos Deus in tutelam tuam suscepit, probe undique esse munitos. Nam quum nihil difficilius sit quam Deum amplecti liberatorem, quamvis eousque quis profecerit: ubi tamen occurrunt tot mortes et noxae quibus obsidetur vita nostra, simul obrepit dubitatio quae inquietudinem et trepidationem generat. Ideo non abs re enumerat Propheta diversas malorum species, ne unam tantum salutem a Deo sibi promittant fideles, sed innumeris tentationibus fortiter resistant. Nocturni pavoris ideo meminit, quia et tenebrae homines reddunt timidos, et nox pluribus incommodis obnoxia est: deinde si quid increpuit, fingimus nobis maiores metus. Sagittam interdiu volantem potius elegit, meo iudicio, quam aliud quodvis telum, quia et longius vibratur, et propter celeritatem non facile potest praecaveri. Secundo membro idem aliis verbis inculcat, nullum esse genus mali quod non repellat Deus auxilii sui clypeo.

7. *Cadent a latere tuo mille, etc.* Prosequitur eandem sententiam, quamvis eadem sit mortalium omnium conditio in speciem, singulari tamen privilegio eximi fideles a propinquis malis, et quae fere eorum capitibus imminent, alioqui enim protinus in mentem hoc veniret, Quid, nonne tu unus ex vulgo hominum, quorum vita mille mortibus circumdatur? Hanc dubitationem ut corrigat Propheta, diserte admonet, quamvis totus mundus ruinis misceatur, Deum tamen peculiari cura servis suis consulere, ne promiscue in turba pereant. Valde necessaria admonitio, Quamvis naturaliter communibus incommodis subiecti simus, singulari tamen privilegio nos eximi, ut semper in periculis tuti simus. Proximo versu non modo intelligit experientiam fore magistram, quia re ipsa sentient fideles, et quasi oculis cernent salutem suam in Dei manu repositam esse: sed alio argumento confirmat hanc doctrinam, quod scilicet Deus, qui iustus est mundi iudex, impios ac reprobos quo meriti sunt exitio plectens, suos tueatur. Quamvis ergo res saepe in terra confusae sint, in hac tamen obscura caligine dicit Propheta fideles palam cognituros iudicia Dei, unde colligant non frustra in eum sperasse. Alloquitur autem oculatos et qui praediti sunt vera fidei luce, qui ad consideranda Dei iudicia sedulo excubant, qui etiam patienter et in silentio exspectant tempus opportunum: quia maior pars iudicium praecipitans, sua festinatione se conturbat, unde fit ut sensus carnis ad Dei providentiam caecutiat. Adde quod sufficere nobis debet, si iudicia sua Deus ex maiori parte in diem plenae revelationis differens, aliquem nunc gustum praebeat.

9. Quia tu Iehova protectio mea, Excelsum posuisti refugium tuum. 10. Non occurret tibi malum, et plaga non appropinquabit tabernaculo tuo: 11. Quia Angelis suis mandavit de te, ut custodiant te in omnibus viis tuis. 12. Super manus portabunt te, ne offendas ad lapidem pedem tuum.

9. *Quia tu Iehova.* Multus est in commendanda Dei providentia: quia nonnisi lente et multis stimulis excitatur hominum segnities, ut relictis mundi fulturis quibus sunt affixi, recta se in Deum conferant. Sicuti autem in hoc Psalmo subinde variat personas: ita in hoc versu primo Deum compellat: deinde iterum sermonem ad seipsum convertit. Ac Deum quidem *protectionem* suam nominat, quo efficacius suo exemplo ad eum cogat reliquos fideles. Eadem ratione secum deinde loquitur, quo plus fidei faciat de interiore suo affectu. Nam haec vera demum fidei probatio est, dum se quisque colligens, absque testibus animum suum examinat: quia ubi Deo unico non contenti, ad homines reflectimus oculos, vix fieri potest quin se ambitio in fidei locum insinuet. Dicitur autem Deus censeri pro domicilio: quia sursum et deorsum nobis defensor est ab omnibus noxis, sicut et Psalmo 90, 1. Potest autem coniunctim hic versus legi cum proximo, ut causae redditio sit, sequitur enim, *Non occurret tibi malum.* Unde autem arceantur malorum occursus, nisi quia sub Dei tutela quieti latemus? Verum quidem est, fidelibus quoque accidere multa incommoda: sed intelligit Propheta Deum opponere manum suam contra violentos insultus, ne prorsus obruantur fideles. Deinde hanc custodiam ad totas piorum domos extendit: quia scimus Deum ipsum paterno favore quo dignatur servos suos, eorum etiam filios complecti. Nisi forte simplicius accipere libeat, qui Deum eligunt domicilii loco, in suis aedibus tuto habitaturos.

11. *Quia Angelis suis.* Hoc etiam consulto additum fuit a Propheta, ut obviam iret nostrae infirmitati, unde perspicimus quam benigne nobis indulgeat, qui non tantum ignoscit diffidentiae nostrae vitio, sed remedium adhibet: dum se pronuntiat fore loco arcis et clypei, umbram manus suae offert, vocat se domicilium, alas denique ad nos fovendos extendit, nisi tot et tam luculentae promissiones nobis sufficiant, annon plusquam ingrati sumus? Si nos terret eius maiestas, gallinae se comparat: si trepidamus ob hostium potentiam, vel nos exanimat discriminum multitudo, invictam suam virtutem proponit, quae absorbeat contrarias omnes potentias. Atqui ubi tot modis ad se nos allicere tentavit, quia videt tarde adhuc et cunctanter accedere, acsi non essemus uno eo contenti: adiungit etiam Angelos, et eos offert salutis custodes. Hoc certe est insigne indulgentiae eius testimonium, quod se validis copiis armatum esse pronuntians ad nos tuendos, diffidentiam nostram sublevat, nec modo singulis assignat unum Angelum, sed coelestes suos exercitus de salute cuiusque fidelium iubet esse sollicitos. Nam unumquemque fidelium alloquitur Propheta, sicut etiam Psalmo 34, 8. vidimus Angelos castrametari in circuitu timentium Deum. Unde apparet falsum il-

lud esse commentum, suum cuique Angelum singularem esse, idque tenere maxime nostra interest: sicuti certamen nobis est cum multis hostibus, ita multis custodibus nos esse instructos, si unum mihi Angelum praesidii caput daret Deus, esset hoc quidem aliquid: sed dum audio salutis meae curam multis mandari, plus momenti habet haec promissio, sicuti Elisaeus hac fiducia ingentes hostium copias spernebat, 2. Reg. 6, 16. Nec repugnant Scripturae loci, qui videntur officia inter Angelos distribuere, ut singulis hominibus praesint. Constat enim Deum varie per Angelos operari, ut unum pluribus populis praeficiat, uni vero homini plures. Quomodo autem ad salutem nostram curandam inter se conspirent, nostrum non est nimis anxie et scrupulose disquirere: contenti simus hac Apostoli doctrina, quia nobis destinati sunt ministri, semper ad munus intentos esse. Nam quod alibi praesto esse dicuntur ad Dei obsequium et exsequenda iussa, Psal. 103, 20. et 21. hoc quoque ad fidei nostrae confirmationem valet, quum ad nos tuendos eorum opera Deus utatur. Quanquam autem de singulis Ecclesiae membris agit Propheta, non temere hoc diabolus aptavit ad personam Christi. Nam utcunque semper ei sit propositum pervertere et corrumpere veritatem Dei, in generalibus tamen principiis speciosum colorem adhibet, satisque acutus est theologus. Et sane quum totum Adae genus exsulet a regno Dei, nihil cum Angelis est nobis commune, et illi nobiscum nihil habent negotii. Solus ergo Christus est, qui sublato dissidio Angelos nobis conciliat, sicuti proprium eius est colligere quae dissipata erant in coelo et in terra, ut ait Paulus ad Ephesios capite 1, 10. Id sancto Patriarchae Iacob ostensum fuit sub figura scalae, Gen. 28, 12: et quia per Christum coalescimus in unum corpus cum Angelis, dicebat ipse, Posthac videbitis coelos apertos, et Angeli adscendent ac descendent, Ioannis 1, 51. Videmus ergo proprie in caput congruere quod eius beneficio ad omnia membra pertinet. Iam vero Propheta *vias omnes* plurali numero diserte ponit, quo distinctius exprimat, quocunque pergendum sit, Angelos semper fore duces. Et certe videmus quam flexuosus ac multiplex sit cursus vitae nostrae, et quam multae tempestates nos huc illuc subinde rapiunt. Itaque oportuit singulis actionibus et conciliis nominatim Angelos attribui duces, ut sciamus nobis praeire sive ad dextram sive ad sinistram nos ferat necessitas. Interea probabile est, sub viarum nomine commendari nobis modestiam, ne praecipiti iactu Deum tentemus, sed nos contineamus intra vocationis nostrae fines. Nam siquis se temere proiiciat, et aggrediatur plusquam permittit Deus, quasi vellet repugnante Deo supra nubes conscendere: non est quod sibi Angelos promittat suae temeritatis ministros vel adiutores. Ac videtur astute Satan particulam hanc obliterasse dum Christum ad temerariam proiectionem impellere tentabat.

12. *Super manus.* Amplificat quod dixit de Angelorum custodia, acsi diceret, non solum excubias agere ne quid mali nobis accidat, et paratos esse ad opem ferendam, sed etiam suis manibus fulcire gradus nostros, ut sine offensa cursum nostrum peragamus. Hoc quidem minime apparet, in sublime attolli fideles, qui saepe anhelant vel laborant ambulando, saepe impingunt vel labuntur, vix etiam et aegre se trahunt: sed quia in tanta debilitate non solum

cadere singulis momentis contingeret, sed etiam diffluere, nisi nos mirabiliter fulciret Deus: merito levamen quod praestatur Angelorum opera, tam magnifice Propheta commendat. Adde quod, superandis tam arduis obstaculis quae nobis Satan opponit, minime pares essemus, nisi nos Deus attolleret. Quisquis haec duo inter se conferet, fluidam nostram infirmitatem, deinde spinas, salebras, saltus, asperitates viarum, angustias, praeterea hebetudinem mentis nostrae, et Satanae vafritiem in struendis insidiis: reperiet non esse hyperbolicum hoc elogium, sed fatebitur non posse nos tres passus progredi, nisi quodammodo praeter naturam Angeli nos in aëre portent. Quod autem saepe impingimus, culpae nostrae imputandum est, quia nos a capite nostro disiungimus. Quanquam autem propriae infirmitatis convinci nos vult Deus dum impingimus vel cadimus, quia tamen collidi non permittit, perinde est acsi manum suam supponeret.

13. Super leonem et aspidem ambulabis, conculcabis leunculum et draconem. 14. Quia in me acquievit, liberabo eum: exaltabo eum, quia cognovit nomen meum. 15. Invocabit me, et respondebo ei: cum ipso ero in tribulatione, eripiam eum et glorificabo eum: 16. Longitudine dierum satiabo eum, et ostendam ei salutem meam.

13. *Super leonem et aspidem etc.* Confirmat aliis verbis eandem sententiam. Lapidum nomine prius notavit obstacula omnia, quibus molitur Satan abrumpere salutis nostrae cursum. Iam per *aspidem*, *leonem*, *leunculum et draconem*, significat mortiferos casus quibus obnoxii sumus in mundo. Certe quamdiu hic peregrinamur, ambulandum nobis est inter saevas feras, aut virulenta animalia. Quid ergo nobis fieret, nisi victoriam nobis promitteret Deus contra tot noxas, quae assidue nobis impendent? Quisquis ergo suas tentationes expendet, non mirabitur hyperbolica loquendi forma usum fuisse Prophetam, ut fideles eximeret a trepidatione et metu: imo non dicet esse hyperbolen, quia vere his verbis respondet effectus. Nos quidem procul a telorum iactu, videmur plusquam bellicosi, sed in minimis quibusque negotiis leones nobis et dracones fingimus, videmurque nobis ad plures lanienas expositi, ideo sermonem ad sensum carnis nostrae attemperavit Propheta. Ubi aspidem Graeci verterunt, Hebraicum nomen leonem significat: et in secundo membro repetitio est Hebraeis usitata: ideoque subtilius inter quatuor species distinguere nihil attinet, nisi quod certum est per leones et leunculos designari aperta et violenta mala: per aspides vero et dracones, occultas noxas, quibus insidiose et ex inopinato quasi ex serpentum latebris impetimur.

14. *Quia in me acquievit.* Ne fastidiosi simus in tam prolixo sermone, tenendum memoria est quod dixi, Prophetam infirmitati nostrae hoc modo prospicere, quia nunquam satis constanter Dei providentiae innitimur, ubi apparet discrimen aliquod. Hoc consilio nunc quoque Deum loquentem inducit Propheta, ut eius persona confirmet quod prius docuit. Deus autem e coelo pronuntians, sub

alarum suarum protectione nos fore salvos, tantum spem a suis requirit. Nam verbum חשק (quod concupiscere vel amare significat, vel, ut vulgo loquuntur, beneplacitum suum capere) tantundem hic valet ac suaviter recumbere in Deum, eiusque gratia oblectari. Promittit ergo separatum fore ad ferendas nobis suppetias, si ex animo eum quaeramus. Admonet interea, vitam nostram semper in terra circumdari variis mortibus, nisi ad nos servandos ipse manum habeat intentam. Etsi autem saepe etiam incredulis opitulatur: solis tamen fidelibus ita manum porrigit, ut sit in solidum et finem usque eorum servator. Apte etiam spei et desiderio adiungitur cognitio nominis Dei, nam quod huc et illuc circumspiciunt homines, et eos sua trepidatio diversos trahit, inde fit quia illis incognita est Dei virtus: imo ne tenuiter quidem gustant quid sit Deus, quia eius loco somniant mortuum nescio quod idolum. Quum ergo vera nominis Dei cognitio fiduciam ex se et invocationem pariat, nec ab aliis sincere quaeratur, nisi qui eius promissiones amplexi, iustum ei honorem tribuunt, scite et proprie notitiam hanc Propheta quasi spei fontem posuit. Ac melius patebit huius doctrinae utilitas, si reputamus quam insulse de fide balbutiant Papistae. Nam utcunque iubeant Deo penitus adhaerere, verbum tamen sepeliunt quo aditum patefieri oportet ad ipsum quaerendum. Quanquam autem *exaltare* nihil aliud est quam tutum et incolumem praestare: haec tamen metaphorae ratio est, quod Deus suos mirabiliter servat dum eos in sublime propugnaculum attollit.

15. *Invocavit me.* Expressius demonstrat quid sibi voluerit per illud acquiescere in Deo, vel ei suum amorem et beneplacitum, ut loquuntur, addicere. Amor enim ille et desiderium quae ex fide nascuntur, nos ad eum invocandum adducunt. Unde iterum patet quod nuper attigi, legitimam precandi rationem fundatam esse in Dei verbo: quia hic nihil proprio arbitrio audendum est, sed quaerendus est Deus quatenus nos invitat. Interea discamus ex hoc contextu, non otiosam esse fidem, sed vere hoc examine probari, dum recta ad Deum confugiunt qui salutem ab eo exspectant. Iterum vero docemur, fideles nunquam ab aerumnis et molestiis fore immunes: quia non mollem et delicatam vitam illis Deus promittit, sed eorum tribulationibus se opem laturum. *Glorificandi* verbo significat non temporale fore Dei auxilium, cuius hactenus meminit, sed usquedum ad solidam felicitatem perveniant. Ornat quidem eos in mundo, et conspicuam reddit suam gloriam: sed nonnisi completo salutis eorum cursu, triumphandi materiam suppeditat. Quod autem de *longitudine dierum* ultimo versu promittit, videtur absurdum esse, quia ut plurimum contingit fideles celerius e mundo migrare. Sed hic repetere convenit quod alibi diximus, Dei benedictiones quae ad hanc caducam vitam spectant, non esse perpetuas, neque aequali tenore fluere. Quamvis enim gustum amoris sui praebeat in opibus vel aliis commodis, non tamen sequitur, odio illi esse pauperes: quamvis sanitas corporis et firma valetudo, eius beneficium sit, non propterea censebimus aegrotos et debiles ei esse exosos. In hoc genere est vitae diuturnitas, qua satiaret Deus servos omnes suos, nisi utilius ipsis foret, mature e mundo migrare. Interea exiguo vitae spatio melius satiantur, quam increduli decem seculis. Ita nemini unquam

profano continget satiari longitudine dierum: quia etiamsi mille annos continuent, sunt inexplebiles, vitam ipsam ingurgitant: nec Dei bonitate, quae sola animos tranquillat, vel ad momentum fruuntur. Unde non immerito Propheta singulari privilegio fideles dicit vita satiari, quibus satis superque sufficit maturum vocationis suae cursum complere. Et sane quum pluris longe sit aeternitas dierum quam diuturnitas: salus autem Dei terrenae vitae angustiis minime inclusa sit: ad hanc praecipue intentas esse decet pias mentes tam in morte quam in vita. Consulto enim hanc quasi extremam clausulam omnibus Dei beneficiis adiecit Propheta, quod salutem suam ostendat fidelibus postquam eos per totam vitam paterno favore prosequutus fuerit.

PSALMUS XCII.

Arg. Continet exhortationem ad laudandum Deum: materiam vero in operibus eius proposuit, in quibus praecipue iustitiam eius in tuendis fidelibus, et in reprobis perdendis iudicium commendat. Qua doctrina omnes ad studium colendae probitatis animat: et ne in crucis tolerantia deficiant, felicem malis omnibus exitum illis promittit. Rursum ut absterreat a sceleribus, denuntiat, omnes impios, utcunque ad tempus floreant, brevi perituros.

1. Psalmus Cantici ad diem Sabbathi. 2. Bonum est confiteri Iehovae, Psallere nomini tuo Excelse, 3. Annuntiare mane bonitatem tuam, et veritatem tuam nocte, 4. Super psalterio, et super nablo, super higgaion cum cithara. 5. Quia exhilarasti me Iehova in operibus tuis: in factis manuum tuarum exsultabo.

Bonum est confiteri. Non dubito quin Psalmum hunc cantare soliti fuerint die Sabbathi, sicuti fert inscriptio: et ex aliis locis apparet quosdam alios Psalmos proprie ad hunc usum fuisse destinatos. Porro quia ad verbum Hebraice legitur, Bonum est ad confitendum, insistunt quidam interpretes in litera ל, ac subaudiunt bonum esse, canendis Dei laudibus praefixum esse certum diem: acsi diceret Propheta utilem esse hunc ordinem, quod delectus fuerit unus dies in quo se fideles celebrandis Dei operibus exerceant. Sed notum est literam ל nihil plurimum aliud valere quam ut sit nota מקור, hoc est infinitivi modi: ideoque simplicior est sensus quem reddidi. Cur vero hanc doctrinam Sabbatho accommodet Propheta, ratio in promptu est, quia non fuit dies ille sacer, quasi Deus otio hominum colatur, sed ut populus negotiis omnibus solutus, totum se conferret ad meditanda Dei opera. Nam, ut lubricae sunt mentes nostrae, si distrahantur huc et illuc, facile alienantur a Deo. Itaque ut serio ad Dei laudes se applicent, necesse est ab aliis omnibus curis expediri. Admonet igitur Propheta, Sabbathum non recte

celi feriando, quod nimis crassum esset: sed ordinatum esse ut celebretur Dei nomen. Hortatur autem a fructu: quia nihil nos acrius ad officium stimulat, quam ubi scimus nos operam non ludere, sed probari Deo quod agimus. Proximo versu materiam et argumentum suggerit laudandi Dei: acsi diceret, nolle Deum celebrari nomen suum a nobis de nihilo, vel ob solam magnitudinem et potentiam, sed ob *bonitatem et fidem*, quarum sensus et experientia tale studium sponte accendere in cordibus nostris debent. Quibus verbis docet non modo dignum esse qui laudetur, sed nos malignos esse et ingratos si cessamus in hac parte. Nam quum Dei fides et bonitas ad nos proprie dirigantur, nisi animos nostros alliciant et rapiant in eius laudes, inexcusabilis est nostra segnities. Sed quod iubet *annuntiari* bonitatem *mane*, et veritatem eius *per noctes*, videtur absurda esse distributio, nam si Deus perpetuo non per intervalla beneficus est, cur exigua diei portio ad canendam hanc virtutem destinabitur? Idem et de altera parte dici potest, neque enim eius veritas tantum noctu apparet. Sed alio sensu loquitur Propheta, si a primo mane incipimus laudare Deum, continuandas esse eius laudes ad ultimam noctis partem: quia hoc bonitas ipsius et fides merentur. Si vero initium fiat ab eius bonitate, proxime succedet veritas. Ita continuus erit utriusque tenor, sicuti mutua est consensio. Propheta ergo alteram ab altera disiungere noluit, quum semper inter se coniunctae sint, sed tantum docere, nisi nos socordia nostra impediat, nunquam deesse argumentum laudandi Dei: nec vere defungi officio gratitudinis, nisi in eo sumus assidui, sicuti ipse bonitatem suam et fidem erga nos perpetuat. Quarto versu Levitas, quibus iniunctum erat canendi munus, proprie compellat, ut musica etiam instrumenta adhibeant: non quia per se hoc necessarium foret, sed quia utile erat rudimentum veteri populo. Neque enim citharam pulsari voluit Deus, acsi more hominum voluptatem caperet ex melodia: sed quia nondum advenerat maturae aetatis tempus, Iudaeos sub illis puerilibus elementis continuit. Finis autem erat, ut excusso torpore, alacrius se accingerent ad Deum ex animo laudandum. Tenendum enim est, cultum Dei nunquam in illis rebus externis fuisse situm, sed rudes et infirmos adminiculis istis ad eum spiritualiter colendum opus habuisse. Simul vero tenendum est discrimen veteris et novi populi: quia quum exhibito Christo Ecclesia iam adoleverit, Evangelii lucem suffocant qui adhuc Ecclesiam involvunt veteribus umbris. Unde colligimus, Papistas musicis instrumentis non esse Patrum imitatores, sed simias, qui umbratili Legis cultu, cui finem attulit Evangelium, stulte adhuc oblectantur, qua de re iterum aliis locis dicendum erit.

5. *Quia exhilarasti me.* Iterum admonet Propheta, diem Sabbathi non esse praescriptum ut ignavi sedeant homines, sed ut colligant omnes suos sensus ad meditanda Dei opera. Simul autem ostendit, eos demum legitimos et idoneos esse laudum Dei praecones, qui paternam erga se eius beneficentiam reputant ac sentiunt, ut liberaliter et laetis animis hoc pietatis officium suscipiant. Sed admonet interim Propheta, si rite expendimus Dei opera, illic conspicuam esse eius bonitatem et fidem, de quibus loquutus est: quia hinc demum laetitia, dum se nobis Patrem exhibet Deus, sibique caram et

pretiosam esse testatur salutem nostram: sicuti haec bruti torporis nobis causa est, quod ad gustandum finem operum Dei insipidi sumus. Porro quum tota mundi machina sursum et deorsum clamitet beneficum et veracem esse Deum, prudenter ad haec testimonia attendere discamus, ut nos sancta laetitia ad sacrum eius nomen celebrandum incitet.

6. Quam magnificata sunt opera tua Iehova! valde profundae factae sunt cogitationes tuae. 7. Vir stultus non cognoscet, neque insipiens intelliget ea. 8. Dum florent impii quasi herba, et germinant omnes operarii iniquitatis, ut pereant in perpetuum. 9. Et tu excelsus in seculum Iehova.

6. *Quam magnificata.* Propheta de operibus Dei in genere loquutus, nunc ad speciem unam descendit, nempe quod Deus mundum iustitia sua gubernans, quamvis scelerum poenas ad tempus differat, tandem ostendit se non caecutire quantisper dissimulat: neque etiam, dum cruce servos suos exercet, eorum salutem negligere. Hanc vero partem, meo iudicio, specialiter attingit, quia deformis confusio quae in hominum vita grassatur, ordinem providentiae Dei maxime obscurat. Videmus enim exsultare impios acsi nullus esset in coelo iudex, sibi applaudere in sua fortuna: et dum illis parcit, hoc praetextu in maiorem licentiam ruere, acsi ex eius manu elapsi essent. Ad hanc tentationem accedit nostra socordia vel hebetudo, ut putemus Deum abiecta mundi cura otiari in coelo. Scimus rursum quanta sit in ferendis tribulationibus carnis nostrae mollities. Consulto igitur Propheta hanc partem delegit, in qua ostenderet Deum excubare ad tutelam humani generis. Orditur autem ab exclamatione: quia nos praepostera intemperies conturbat, ut operum Dei ratio, quantumvis clare fulgeat, nobis sit abscondita. Hoc primo tenendum est, Prophetam hic non disserere de coeli et terrae opificio, nec de generali Dei providentia in mundi gubernatione: sed restringere sermonem ad iudicia quae inter homines exercet. Exclamat autem magnifica hic esse Dei opera et profundas cogitationes, quia scilicet longe aliter administret humanum genus quam ferat captus noster. Nam certe si in arbitrio nostro esset, libenter quisque inverteret quem Deus tenet ordinem. Et quia id penes nos non est, oblique cum eo expostulamus quod non magis festinet tam ad liberandos fideles, quam ad reprobos ulciscendos. Nihil enim minus videtur consentaneum, quam ipsum quiescere dum contra eum ferociunt, dum effreni audacia ad omne facinus grassantur, pro sua libidine vexant bonos et simplices: videtur hoc inquam non esse tolerabile, Deum exponere cultores suos iniuriis et violentiae malorum, deinde frenum laxare fraudibus, mendaciis, rapinis, caedibus et omne genus iniquitati. Quid quod veritatem suam latere in tenebris patitur, et sacrum suum nomen probrose calcari? Haec est operum Dei magnificentia, haec consilii profunditas quam miratur Propheta. Verum quidem est, tantam esse in mundi fabrica potentiae et sapientiae Dei altitudinem, ut sensus nostros longe superet: sed nominatim Pro-

pheta cohibere nos voluit ne obstrepamus Deo, dum aliter quam pro animi nostri voto humanum genus moderatur. Quod igitur a sensu communi abhorret, reverenter suspicere nos iubet: quia Deus ut obsequium nostrum probet, arcana sua iudicia longe supra captum nostrum attollit.

7. *Vir stultus.* Diserte hoc addidit, ut culpam sciamus in nobis residere, quod Dei iudiciis laudem suam non tribuimus. Quamvis enim profunda mysteria esse dixerit, nunc pronuntiat, stupori nostro et socordiae esse imputandum quod nobis non sint conspicua. Stultos autem vocat omnes incredulos, ac tacite eos fidelibus opponit, quibus Deus per Verbum suum et Spiritum illucet. Nam peraeque omnium mentes occupat haec inscitia et caecitas, donec coelesti gratia oculati reddamur. Ideoque rogandus est Deus ut oculos nostros bene purget ad meditanda sua opera. Interim a contemptu vindicat incomprehensibilem Dei sapientiam, stultitiae et amentiae damnans eos omnes qui fastidiose eam reiiciunt: et a vulgi torpore fideles revocat, ut attentius considerandis operum Dei mysteriis incumbant.

8. *Dum florent impii.* Pulcra et concinna similitudine refellit ac deridet stultitiam hanc, quod putamus impios, nisi statim corgantur in ordinem, quasi triumphum de ipso Deo agere. Est autem in verbis concessio, quod fatetur germinare et florere: sed notanda est quae mox additur correctio, florere ad momentum instar herbae: quia celeriter marcescit eorum felicitas, atque ita scandalum ad quod totus fere mundus impingit, prudenter tollit et abolet: quia nimis stulte putamus beatos esse quibus propinquus interitus impendet, florent quidem hodie, sed cras excidentur ut arescant. Alibi videbimus, herbis conferri quae nascuntur in culminibus tectorum, Psal. 129, 6. quia dum illis deest soli pinguedo, ex qua succum trahant, sponte pereunt. Sed Propheta nunc simplici similitudine contentus fuit, quod prosperitas impiorum maturius exitium sibi accersat, non secus ac falcem, herbarum maturitas. Ac antithesis inter brevem durationem et aeternum exitium notanda est: acsi diceret, non resecari ut vere novo iterum pullulet eorum radix, sicuti herbae emortuae vigorem colligunt, sed ad aeternum exitium damnari. Quod autem Deum ex opposito dicit *Excelsum in coelo* sedere, quidam ita accipiunt acsi illi assereret potentiam ac munus regendi mundi: ne quid putemus fortuito accidere, dum rebus humanis praesidet tam aequus iudex ac moderator. Alii aliud afferunt. Sed mihi videtur Propheta stabilitatem solii Dei conferre cum versatili mundi agitatione: acsi diceret non aestimandum esse Deum ex mundo, in quo nihil fixum est vel stabile: quia longe diversa eius ratio sit qui terrenas mutationes ex alto quietus despicit: neque id modo ut Deum a creaturis discernat, quo gradum sui honoris obtineat illius maiestas: sed ut nos quoque discamus supra nos et supra totum mundum assurgere quoties de mirabili et arcana eius providentia agitur, quia turbidus est eorum adspectus qui in terra subsistunt. Ergo ut nobis appareant quae in mundo non cernuntur Dei iudicia, Propheta sub voce Sublimitatis admonet Deum non agere nostro arbitrio: sed prout fert eius aeternitas, nos, quia breve est vitae nostrae curriculum, quia ut plurimum non procedunt nostri conatus, variis scilicet obstaculis abrupti, quia non semper offertur occasio, praecipitanter ferimur, et secundum assi-

duas mundi turbationes, fides etiam nostra turbatur ac labascit: Propheta Deum ante oculos nobis statuit in aeterno et immutabili solio sedentem, unde opportune iudicia sua differt. Hoc ergo elogium non tantum honoris causa ad Dei essentiam refertur, sed ad fidei nostrae fulturam: acsi dictum esset, quamvis in terra anxie gemant fideles ac trepident, Deum tamen, qui custos est vitae ipsorum, in sublimi manere et eos protegere virtute aeterna.

10. Quia ecce inimici tui, Iehova, quia ecce inimici tui peribunt: dissipabuntur omnes operarii iniquitatis. 11. Et attolles quasi unicornis cornu meum: perfusus sum oleo viridi. 12. Et videbit oculus meus in oppressoribus meis: in iis qui insurgunt contra me, in iis qui me infestant, audient aures meae.

10. *Quia ecce inimici.* Infert ex proxima sententia, fieri non posse quin Deus inimicos suos tandem prosternat. Unde clarius perspicimus quod nuper docui, non alio spectare Prophetae consilium, quam ut fidem nostram armet contra omnia certamina: praesertim ut scandalum illud avertat, quum multi a recta via exturbantur, dum impiorum prosperitas Dei iudicium obnubilat. Sicut autem ardua et difficili lucta hic opus est, vehementer insistit Propheta in doctrinae suae confirmationem. Emphatica enim est tam demonstratio, quam repetitio. Primo non minus secure pronuntiat perituros esse Dei hostes, acsi iam ante oculos esset eorum interitus, idque secundo confirmat, unde colligimus quid ei profuerit fidei suae intuitu penetrare ultra mundum, ut oculos ad coeleste Dei solium dirigeret. Itaque eius exemplo discamus, quoties fidem nostram concutit impiorum prosperitas, in coelum consurgere: quia mox fluet haec doctrina, fieri non posse ut diu in prospero statu maneant eius hostes. Simul etiam definit Propheta quinam sint hostes Dei. Neque enim quenquam gratis odit, imo quatenus eius figmenta sunt homines, paterno eos amore complectitur. Sed quum nihil eius naturae magis adversum sit quam iniustitia, sceleratis omnibus irreconciliabile bellum denuntiat. Atque hinc non vulgare solatium percipiunt fideles, dum exitii reproborum haec illis causa redditur, quod Deo exosos esse necesse est quin non potest seipsum abnegare. Et Propheta etiam paulo post declarat hunc sibi propositum fuisse finem, ut hac spe, mala omnia, dolores, curas, anxietates et molestias leniret. Porro sub *olei* figura designat se fruiturum Dei benedictionibus, et *oleum viride* nominat recens, quod emarcidum non est, nec vetustate obsolevit. Notatu etiam dignum est, quod proprie gratiam Dei piis omnibus communem in suum usum accommodat. Hoc autem modo significat frigere generalem doctrinam, nisi unusquisque nostrum se unum esse ex filiis Dei persuasus, ad eam participandam adspiret. Tandem, utcunque molesti sint hostes, et nunc insidiis, nunc vi et impetu eum infestent, Deum sibi auxiliatorem promittit, ut in hac mundi militia infatigabili studio perseveret. Unde etiam apparet quam in-

considerate quidam Rabbini, Adam huius Psalmi auctorem esse fingant. Quasi vero credibile sit posteros contra eum insurrexisse.

13. Iustus quasi palma florebit, tanquam cedrus in Libano propagabitur. 14. Plantati in domo Iehovae, in atriis Dei nostri florebunt: 15. Adhuc germinabunt, in senectute pingues et virides erunt: 16. Ut annuntient quod rectus sit Iehova, rupes mea, et non sit iniquitas in eo.

13. *Iustus quasi palma.* Transit rursus ad communem doctrinam: quamvis ad tempus multis incommodis suos exerceat Deus, molestiis subiiciat, et aerumnis affligat, ultimo tandem exitu ostendere se eorum non esse oblitum. Nec mirum est tam accurate in hoc capite doctrinae insistere Prophetam: quia nihil difficilius est quam Sanctos, dum similes sunt mortuis, et vita eorum abscondita est, de instauratione bene sperare. Quod in cedris fragrantiam boni odoris: in palmis, fructus dulcedinem notari quidam putant: nimis forte subtile est. Simplicius est, quamvis ad tempus vel exaruerint vel etiam succisi fuerint, collecto novo vigore ex integro surrecturos: ut non minori praestantia et dignitate in Ecclesia Dei floreant, quam pulcerrimae arbores in monte Libano. Unde autem illis crescendi vigor, simul exprimit, *plantatos esse dicens in templo Dei,* non modo quia locum illic occupent (quod hypocritis etiam commune est) sed quia vivis radicibus actis, penitus illic sint defixi, ut Deo adhaereant. Quum de atriis loquitur, alludit ad formam templi, quia solis Sacerdotibus licebat ingredi Sanctuarium, plebs autem ex atrio adorabat. Vero itaque et interiore cordis affectu coniunctos esse Deo intelligit qui in eius domo plantati sunt: ideoque fluxam eorum felicitatem fore negat, quia non dependet a mundo. Neque enim dubium est quin radice in atriis Dei locata, istud florere ad spiritualem et aeternam vitam extendat. Quo sensu dicit *adhuc germinaturos, et in senectute,* quae succum et nativum humorem desiccat, *pingues fore.* Perinde enim est acsi eos a communi aliorum sorte eximeret, imo vitam eorum assereret a communi naturae lege. Ita Iesaias 65, 20. de Ecclesiae renovatione loquens, dicit in illo beato statu senem centum annorum similem fore puero: significans quamvis naturaliter ad interitum inclinet senectus, ut sit fere semimortuus qui centesimum annum attigit, sub regno Christi initium seculi fore pueritiam, et vivendi initium. Quod non aliter impletur, nisi quia post mortem sumus in coelo superstites.

16. *Ut annuntient.* Clausula haec apertissime confirmat, in hoc totum esse Prophetam, ut in rebus turbulentis compositum animi statum retineant fideles: et quamvis se duriter et aspere tractari videant, reprobos vero potiri opibus ac imperiis, vegetos esse, affluere deliciis et honoribus: patienter exspectent, dum opportune discussis tenebris lucidum et distinctum ordinem Deus restituat. Nominatim dicit, ad annuntiandum *quod rectus sit:* quia nisi res mundi ad votum nostrum attemperet, caro nostra non solum imaginatur mun-

dum ab eo negligi, sed eum iniustitiae insimulat, acsi desereret suos cultores, scelerumque licentiam permitteret. Quod si iustitiam suam illustrat Deus, reprobos ulciscendo, certo statuere licet, quicquid felicitatis obtinent, pessimi exitii esse praeludium. Et Propheta Deum appellans *rupem suam*, se rursus includit in eorum numero quibus Deus iustitiam suam in tuenda eorum salute manifestabit.

PSALMUS XCIII.

Arg. Initio celebrat immensam Dei gloriam, deinde addit fidelem esse, ut suos nunquam frustretur, qui promissiones eius amplexi, inter mundi procellas et iactationes, tranquillis animis salutem exspectant.

1. Iehova regnavit, decorem induit, induit Iehova fortitudinem, accinxit se: etiam firmavit orbem, non movebitur. 2. Stabile solium tuum, ex tunc a seculo tu es.

1. *Iehova regnavit.* Videmus quod nuper attigi, in Dei potentia nobis proponi fiduciae materiam: quia hinc ut plurimum metus et trepidatio, dum sua virtute ut par erat, non induimus Deum, maligneque eum suo imperio spoliamus. Non audemus quidem palam id facere, sed si probe de eius omnipotentia persuasi essemus, contra omnes tentationum insultus invicta nobis fultura esset. Verbo fatentur omnes quod Propheta hic docet, Deum regnare: sed quotusquisque hunc clypeum, ut decebat, contrariis mundi opibus opponit, ut nihil metuat quantumvis formidabile? Hæc igitur gloria Dei est, suo arbitrio moderari humanum genus, *decorem et robur induere* dicitur, non quod aliquid in eo ad ventitium imaginari oporteat, sed ut re ipsa certisque experimentis demonstret, admirabili iustitia et sapientia se fovere humanum genus. Porro Deum mundi curam nunquam abiicere, ab ipsa creatione probat. Et certe solus mundi adspectus abunde ad testandam Dei providentiam nobis sufficere deberet. Coelum quotidie volvitur, et in mole tantae magnitudinis nulla est concussio quae aequabilem cursum in tanta celeritate perturbet. Sol quum in circuitu quotidiano semper diversum iter teneat, quotannis in idem redit punctum. Planetae in suis erroribus stationem tamen suam non deserunt. Terra quomodo in aëre penderet, nisi Dei manu suffulta? Quomodo in tam praecipiti coelorum agitatione staret immobilis, nisi firmitudinem hanc a suo opifice haberet? Est igitur emphatica particula אַף, acsi latine diceremus, et sane.

2. *Stabile solium tuum.* Quod alii paratum vertunt, contextui non male convenit, modo coniunctim legamus haec duo membra, Domine quum tu sis a seculo, solium quoque tibi ab eo tempore erectum est. Nam quod interpretes simpliciter de aeternitate Dei hoc dictum esse volunt, frigidum est, docet enim his verbis Propheta, sicuti aeterna Dei essentia est, ita semper imperio et maiestate fuisse praeditum. Nam *solii* nomine per synecdochen, iustitiam et guber-

nandi munus designat: ut similitudines istae ab hominibus sumptae, pro infirmitatis nostrae captu improprie solent ad Deum transferri. Hoc autem elogio crassa omnia commenta, quae Dei potentiam vel abrogant vel extenuant, Propheta refellit: acsi diceret, non aliter fore Deum, nisi solio suo insideat, hoc est, simul teneat mundi gubernacula.

3. Extulerunt flumina, Iehova, extulerunt flumina vocem suam, extollent flumina gurgites suos: 4. A vocibus aquarum magnarum terribiles fluctus maris, terribilis in excelso Iehova. 5. Testimonia tua verificata sunt valde: domui tuae decus, sanctitas Iehova in longitudinem dierum.

3. *Extulerunt flumina.* Varie interpretes hunc versum exponunt. Aliqui metaphorice notari putant violentos hostium impetus qui surrexerant contra Ecclesiam, et Dei gratiam celebrari qui eos compescuerit. Alii simpliciter potius quam figurate accipere malunt. Quamvis terribiles sint magnarum aquarum strepitus, et eorum terrorem superent fluctus maris, Deum tamen in supremo gradu esse terribilem. Ego ut in comparationis argutia non insisto, non dubito quin Propheta quasi per hypotyposin Dei potentiam hic nobis exprimat: quasi diceret, quaerendum non esse illustrius specimen potentiae Dei ut nobis formidabilis sit eius maiestas, quam in rapido fluminum decursu et maris tempestatibus, sicuti Psalmo 29, 3. dictum fuit in tonitru resonare terrificam Dei vocem. Summa est, Deum in fluminum strepitu et tempestuosis maris fluctibus virtutem exserere, qua nos ad sui reverentiam commoveat. Nunc si placeat comparatio, addendum erit, hoc quoque nihil esse ubi ad ipsam Dei maiestatem venitur, qualis est in coelo. Neque tamen repugno quin hic quoque sensus elici possit ex verbis, Quamvis mundus hic variis modis concutiatur in speciem, non tamen minui Dei potentiam, quia terribili suo imperio perturbationes omnes facile compescit.

5. *Testimonia tua.* Hactenus retulit Propheta quam admirabilis sit Deus quum in mundi creatione, tum etiam in gubernatione generis humani. Nunc peculiare beneficium commemorat quo populum electum dignatus est, patefacta salutis doctrina. Ac primo quidem Legem Dei a certa fide et veritate commendat: sed quia thesaurus hic cunctis populis promiscue expositus non erat, continuo post adiungit domum Dei ornatam esse splendore in perpetuum. Quamvis ergo se Dei bonitas ad totum mundum extendat, hoc inaestimabile Dei beneficium merito celebrat Propheta, quod foedus aeternae vitae in Ecclesia sua deposuerit, ut illic coelestis sua gloria plenius fulgeret. Quidam נאוה pro desiderabili accipiunt: acsi dixisset Propheta, Templi decus esse pretiosum, sed ratio Grammaticae aliud postulat. *Longitudine dierum* notatur perpetua successio, de qua etiam praeclare Iesa. 59, 21. Ecce posui verbum meum in ore tuo, in ore seminis tui, et seminis quod deinde sequetur: ut fideli custodia per multas aetates coelestis doctrina vigeat.

PSALMUS XCIV.

Arg. Implorat auxilium Dei contra improbos et violentos qui tyrannice et crudeliter Sanctos opprimebant. Nec dubium quin de oppressoribus domesticis loquatur: quorum iniqua dominatio non minus Sanctis molesta et infesta erat, quam omnes Gentium iniuriae.

1. Deus ultionum Iehova, Deus ultionum affulge: 2. Eleva
te Iudex terrae, redde mercedem superbis. 3. Usquequo impii
Iehova, usquequo impii exsultabunt? 4. Effutiunt, loquuntur du-
riter, extollunt se omnes operarii iniquitatis: 5. Populum tuum
Iehova conterunt, et haereditatem tuam affligunt: 6. Viduam
et peregrinum interficiunt, et pupillos occidunt.

1. ***Deus ultionum.*** Certum est Iudaeos malis vicinis cinctos fuisse, adeoque totidem fuisse acerrimos hostes qui eos vexare et fatigare non cessabant. Sed quum impiis pro libidine dominantibus, interior afflictio durius eos urgeret, merito Deum inclamat Propheta, ut tam exitiali malo remedium afferat. Loquutio satis trita est, *Deum apparere conspicuum* et in sublime efferri dum manifesto effectu se vindicem demonstrat: quia tunc videtur tribunal conscendere ut poenas exigat de sceleribus, et virtutem suam exserere mundo in ordinem cogendo. Atque id dicitur respectu nostri: quia non sentimus eum gerere curam nostri, nisi quatenus manum suam aperte et quasi visibili modo profert ad nos iuvandos. Quod bis dicitur, ***Deus ultionum***, deinde ***Iudex terrae,*** proprie spectant haec epitheta ad praesentis causae circumstantiam: acsi ipsum officii sui moneret Propheta his verbis, Domine tuum est vindictam sumere de sceleratis, et terram iudicare, vides autem, dum impune grassatur eorum iniquitas, ut eorum audacia proterve insultet. Non quod ulla admonitione indigeat Deus qui nunquam torpet: quin potius dum lente cunctari videtur, pro opportunitate sibi cognita, iudicia sua temperat: sed eius naturam hoc modo secum reputant fideles, quo se ad meliorem fiduciam animent et exstimulent ad precandi vehementiam: quo etiam pertinet repetitio. Itaque quo petulantius lasciviunt impii, semper occurrat nobis haec doctrina, non posse tamen hoc auferri Deo quin mundi sit iudex ad exigendam de sceleribus vindictam. Et quamvis pro carnis nostrae sensu Deus tenebris inclusus lateat, hanc precandi formam quae a Spiritu sancto dictatur, non dubitemus arripere, ut scilicet tandem affulgeat.

3. *Usquequo impii.* Fervorem suum hoc versu excusat Propheta, quia tempestiva sit festinatio, dum nullum superbiendi modum faciunt improbi. Quia igitur necessitas addere nobis debet animum, ut sciamus iustas preces exauditum iri, testatur hic Propheta suam querimoniam non de nihilo vel levi de causa nasci, sed extorqueri sibi gravissimis iniuriis. Circumstantia etiam temporis ad augendam

indignitatem valet, quod longa Dei patientia obduruerant, atque ex duritie non pervicaciam contraxerant modo, sed impudentiam quoque: acsi eorum improbitati Deus faveret. Nam in adverbio *usquequo* bis repetito diuturna notatur impunitas: acsi dixisset, non incipere nunc demum impios: sed quum nimis diu fuerint tolerati, nullum facere peccandi modum. Iam quum olim tantam in Ecclesia tyrannidem exercuerint reprobi. nec statim adhibitum fuerit a Deo remedium: ne miremur si hodie quoque longis oppressionibus subiaceat Ecclesia: nec putemus prorsus a Deo desertam, quamvis non protinus sanandis malis manum admoveat. *Exsultandi* verbo laetitiam proterviae et iactantiae plenam designat, quum impii longa prosperitate ebrii, quidvis sibi licere confidunt.

4. *Effutiunt.* Clarius hoc idem exprimit, tanta scilicet ferocia turgere, ut gloriari in sceleribus non dubitent. Verbum נבע, quod effutire vertimus, plus est quam loqui. Nam quum proprie ebullire significet, metaphorice transfertur ad temerarios sermones. Videmus autem quo sua ambitio et superbia impios homines praecipitet, ut etiam cum magno suo probro et dedecore potentiam suam futiliter efferant, minando enim, nihil quam caedes, violentiam, et barbaram atrocitatem crepant. Istae sunt ebullitiones de quibus loquitur Propheta, dum impii pudoris et modestiae obliti, se quidvis pro libidine acturos iactare non dubitant. Atque haec est *durities sermonis*, quam neque ratio, neque timor, neque honesti respectus cohibet quin perrumpat quocunque tulerit effrenis licentia. Iam sicut haec gravis tentatio fuit olim fidelibus, cernere in Ecclesia prorsus confusam dominationem: ita hodie docemur, quoties praepostere regitur Ecclesia, vel potius opprimitur, nihil novi accidere: sed invocandum esse Deum, qui post longam dissimulationem, tandem servis suis opitulari solet.

5. *Populum tuum.* Ubi de ebria et petulanti verborum iactantia loquutus est, facta quoque describit, quod immaniter Dei Ecclesiam affligant. Si indignum est a profanis Regibus subditos suos iniuste premi, certe electum Dei populum, qui peculiaris est eius haereditas, tyrannide conteri, multo minus est tolerabile. Iam meminerimus dictari hic nobis precandi formam, quoties scelerati homines, ac praesertim hostes domestici, nobis et reliquis fidelibus molesti sunt. Nam quia non tantum Deo curae est nostra salus, quia homines sumus ab ipso conditi: sed etiam pretiosa, quia nos in peculio suo censet: siquid patimur iniuriae, familiarius ad eum confugere licet. Sequitur altera amplificatio, quod ne *viduis quidem parcant, pupillos interficiant ac peregrinos.* Atqui Deus postquam in genere praecepit ut iustitiam et aequitatem mutuo colamus, praecipue tamen viduas et peregrinos et pupillos commendat: quia eo plus merentur humanitatis et misericordiae, quo magis obnoxii sunt iniuriis. Quo magis se prodit impietas et Dei contemptus, ubi promiscue in eos saeviendo, non modo violatur ius commune, sed privilegium quod Deus ad tuendam eorum salutem ferre dignatus est. Itaque magis in se provocant iram Dei qui crudeliter in illos insurgunt. Et certe pueris, quia se defendere nequeunt, aetas ipsa infirma praesidio est etiam adversus canes et feras bestias. Quam turpe est igitur et monstruosum hominibus, vires suas contra eos experiri? Porro quasi in

speculo cernimus quam deformis tunc fuerit in Ecclesia vastitas. Erat Lex, erant iudicia divinitus instituta: videmus tamen, ut horribili modo exundaverit omne genus scelerum. Ergo sollicite cavendum est nequid tale nobis usu veniat: quod si tamen contingat peregrinos iniuste vexari, raptari viduas in praedam, spoliari pupillos: rogandus est Deus ut eorum patrocinium suscipiat, sicuti exemplo suo Propheta nos ad levandas eorum miserias hortatur.

7. Et dixerunt, Non videbit Deus, non cognoscet Deus Iacob. 8. Intelligite insipientes in populo: et stulti quando sapietis? 9. Qui plantavit aurem, an non audiet? an qui finxit oculum, non adspiciet? 10. Qui arguit gentes, an non corripiet? qui docet homines scientiam?

7. *Et dixerunt.* Quod dicit Propheta impios illudere Deo, acsi oculos ei oblinerent: non ita debet intelligi, quasi distincte hoc concipiant in animis suis: sed quia perinde contemnunt eius iudicium, acsi nulla eum tangeret cura humani generis. Nam si penitus insculptum esset hominum cordibus, se Dei oculos non posse effugere, sufficeret frenum hoc ad cohibendam eorum vitam. Quum ergo hucusque prosiliant audaciae ut hunc diripiant: illum spolient, alium devorent: certum est in sua socordia esse demersos, acsi absconditi essent a Dei oculis. Certe tam supina securitas ostendit eos peccare acsi nunquam vocandi essent ad reddendam vitae rationem. Quamvis ergo tam crassas blasphemias evomere non audeant, Deum esse rerum omnium ignarum, ac fere similem trunco, iure tamen illis exprobrat Propheta quod mundum existiment Dei providentia non regi: imo palam ei Iudicis officium ac potestatem abrogent, quia si persuasi essent ut decet de eius providentia, simul tribuerent honorem qui reverentiam ac metum incuteret, qua de re fusius alibi disseruimus. Consilium autem Prophetae est, extremam et perditam nequitiam exprimere, dum scilicet abiecto Dei timore, quidvis sibi indulget peccator. Siquis profanus homo, qui nihil unquam coelestis doctrinae gustaverit, ita insultet, furor erit non ferendus: homines ergo qui a pueris educati fuerant in Legis doctrina, tam contemptim illudere vel fucum facere Deo, immane portentum fuit.

8. *Intelligite insipientes.* Quum exsecranda in Deum blasphemia sit, eum Iudicis officio privare, vehementius in eorum socordiam invehitur Propheta, qui se illius iudicium subterfugere, imo oculos fallere suis astutiis posse confidunt. Gravius est autem vocare *stultos in populo*, quam simpliciter stultos: eo quod minus excusabilis sit talis amentia in filiis Abrahae, de quibus dictum fuerat a Mose Deut. 4, 7.: Quis populus tam nobilis, qui deos sibi appropinquantes habeat, sicuti hodie Deus tuus ad te descendit? Haec enim vestra est intelligentia coram cunctis Gentibus, et sapientia, Deum habere legislatorem. Nisi forte ignominiosos in populo vocat, qui tamen primores erant, summumque tenebant honoris gradum: acsi vocaret gregarios. Nam superbos quos sua dignitas excaecat, ita in ordinem cogi utile necesse est, ut sentiant non alio se loco censeri apud Deum,

quam promiscue quoslibet e vulgo. Et certe videtur eos ad plebem relegare, ut sibi in sua altitudine placere desinant: nisi quod ironice eorum eminentiam perstringit: acsi diceret, hac maxime nota esse conspicuos, quod reliquos omnes stultitia superent, quam alia etiam ratione exaggerat, quod in ea pertinaciter maneant, id enim valet interrogatio, *Quando tandem sapietis?* Videtur quidem, dum interrogat, *An non audiret Deus qui aures formavit?* frigide asserere contra impios, Dei providentiam: quia nemo tam barbarus est qui Deo cognitionem plane detrahat: sed, quemadmodum nuper dixi, tam crassa audacia, in qua sibi indulget maior pars mundi, testis est, eos qui tam secure contra Deum irruunt, eius loco imaginari mortuum idolum, quia si serio persuasi essent, ab eo sua facta adspici et notari, non minus saltem honoris ei deferrent quam mortalibus, quorum metu et reverentia a peccando prohibentur. Non abs re igitur Propheta ad excutiendum hunc torporem ratiocinatur a naturae ordine, quum homines visu et auditu praediti sint: quia haec illis facultas a Deo opifice collata est, fieri non posse ut quicquam eum lateat qui tam aures quam oculos creavit.

10. *Qui arguit gentes.* Argumentum est a maiori ad minus, fieri non posse ut Deus qui totis populis non parcit, sed ulciscitur eorum peccata, paucos homines impunitos praetereat. Quanquam posset etiam esse Gentium comparatio cum Iudaeis. Nam si Deus erga Gentes, Legis suae ignaras, severitatem exercet, digni sunt gravioribus poenis Iudaei quos Deus in sua schola familiariter edocuit, quia sicuti electo populo praesidet, ita aequum est illic clarius fulgere eius iustitiam. Ego tamen priorem sensum libentius amplector, quod stulte impunitatem sibi promittant pauci homines, qui Deum vident publicas de cunctis Gentibus poenas exigere. Restringunt hoc quidam ad insignes et memorabiles vindictas quae in Scriptura leguntur: quales fuerunt quum Deus Sodomam igne coelesti et totum humanum genus diluvio perdidit, Gen. cap. 19. et 7. Sed simplicius accipere malo, nimis perversam eorum contumaciam, qui populum pereuntibus salvos se fore confidunt. Quod postea addit *ipsum docere homines scientiam*, ad perstringendam eorum confidentiam valet qui ex Dei contemptu laudem acuminis vel astutiae captant: sicuti Iesaias 29, 15. vafros istos contemptores maledicit qui sibi cuniculos fodiunt, quibus se abscondant a Dei oculis. Atque utinam hoc morbo nunc quoque mundus non scateret. Sed videmus quibus integumentis tam aulici homines, quam forenses suas mentes obtenebrent, ut sine ullo pudore subsannare Deum audeant. Vos scilicet, inquit, ingeniis vestris confisi, Deum eludere tentatis: quasi vestrum sit eum privare scientia, qui ex sua plenitudine exiguas tantum particulas in mundum distillat.

11. Iehova novit cogitationes hominum quod vanae sint. 12. Beatus vir quem erudieris Deus, et a Lege tua docueris: 13. Ad praestandam ei quietem a diebus mali, dum fodiatur scelerato fovea.

11. *Iehova novit.* Rursus insultat hominum fallaciis, qui dum

sibi ipsis nebulas obducunt, sperant se Dei oculos posse effugere. Ergo ut sibi inani hoc praetextu blandiri desinant, admonet, fumos istos momento discussum iri, ubi in Dei conspectum ventum fuerit. Unde sequitur, eos nihil proficere, dum e coelo Deus vanitatis condemnat quicquid astute comminiscuntur. Nam eos ad tribunal Dei citando, retrahit ad propriae conscientiae examen. Unde enim securitas, nisi quod Deo tergum obvertunt: sepeliunt omne boni et mali discrimen, et quantum in se est, exuunt omnem sensum? Dum ita se inaniter demulcent, denuntiat Propheta rideri a Deo tam pueriles ineptias. Nota est et celebris sententia: sed attendere operae pretium est ad consilium Prophetae, quod multi neglectim praetereunt, nempe impios, dum sibi latebras fabricant, seipsos decipere: quia Deum sua vafritia fallere nequeunt. Quod vertunt quidam, *ipsi sunt vanitas*, nimis coactum est. Loquutio enim est tam Hebraica quam Graeca, quae sic resolvi debet, Deus novit hominum cogitationes esse vanas.

12. *Beatus vir.* Nunc ab obiurgatione Propheta ad consolationem tam sui quam piorum omnium transit, quod Deus ipsorum saluti consulat, dum ad tempus affligi sinit. Doctrina apprime utilis in toto vitae cursu, quin continua militia peragendus nobis est. Nam ut Deus infirmitati nostrae parcens, aliquid relaxationis concedat, vult tamen semper multis iniuriis esse expositos. Et videmus quanta sit impiorum petulantia, itaque miserrima esset sine hoc solatio nostra conditio, beatos esse quos Deus cruce exercet; ubi nos Deus sibi in populum collegit, videtur segregasse a reliquo mundo, ut iustitiam et aequitatem inter nos colendo, beata pace omnes fruamur. Atqui saepe continget ut praetextu honorificae potestatis, tyranni scelerate opprimant Ecclesiam: ac talis fuit tentatio de qua hoc Psalmo conquestus est Propheta: quia non alios quam domesticos hostes accusat, qui se populi iudices profitebantur. Hic dictat carnis sensus, Si Deus nos respiceret, nunquam tantam licentiam daturum improbae illorum libidini. Sed reclamat ex opposito Propheta, aliunde sapiendum esse quam ex proprio cerebro, et opus esse coelesti prudentia. Sic enim locum hunc interpretor, ut nos, dum urgent res adversae, tranquillis animis stemus, et patienter exspectemus Dei auxilium, non aliter fieri quam si Dominus nos in schola sua erudiat. Fatetur enim Propheta non ita naturaliter sapere homines, ut per continuas afflictiones pacatis animis ad metam contendant, sed hanc sapientiam divinitus illis conferri. Ideo exclamat beatos esse quos Deus Legis suae doctrinae assuefecit ad crucis tolerantiam, et quos etiam arcana Spiritus sui consolatione fulcit, ne rebus adversis succumbant. Nam quod primo dicit, *Beatus quem tu erudieris,* ad interius illuminationis donum extendo: sed mox addit Propheta sapientiam hanc, quam Deus nobis intus inspirat, simul in Lege proponi et patefieri. Quo elogio commendat externae doctrinae usum: sicuti etiam dicit Paulus Rom. 15, 4. Omnia scripta esse ad nostram doctrinam: ut per patientiam et consolationem Scripturarum spem habeamus. Iam videmus ex quo fonte hauriendа sit patientia, nempe ex Dei oraculis, quae dolores nostros mitigando, materiam fovendae spei suppeditant. In summa, consilium Prophetae est, primum fideles hortari ad patientiam, ne sub cruce animos despondeant, sed in quiete et

silentio Deum exspectent liberatorem: deinde eos monere unde petenda sit haec prudentia, quia enim caro nos assidue sollicitat ad desperationem, centies evanesceret spes nostra, nisi divinitus edocti, mala omnia sciremus nobis cessura in salutem. Interea testatur, veram consolationis materiam nobis in Lege Dei suppetere, ut nunquam desperet, vel frangatur, vel se miserum esse ducat quisquis rite in ea profecerit. Nam hac nota veros discipulos Deus a fictitiis discernit, si ad crucem ferendam parati sint ac compositi, non obstrepant nec tumultuentur, sed liberationem quieti sperent. Et sane haec vera est patientiae ratio, non contumaciter resistere rebus adversis (sicuti praefractam duritiem Stoici pro virtute laudarunt) sed nos libenter subiicere Deo, quia in eius gratiam recumbimus. Scite igitur Propheta ab hoc fundamento incipit: ut discant fideles se ideo affligi ad momentum, ut perfuncti sua militia, beatam quietem obtineant. Dicere poterat beatos esse qui ex Lege Dei aequo animo crucem tolerare didicerint: sed solatium posuit quo mitigantur animi, ut se Dei arbitrio placide submittant. Nam ut quis in rebus adversis lacrymas contineat et gemitus, si absque ulla spe frenum mordet, tantumque tenet illa principia, Nos esse mortales, necessitati frustra resistére, vel contra fatum niti, Fortunam esse caecam: haec pervicacia est magis quam patientia: quia interim libenter adversus Deum calcitraret qui fortitudinis praetextu mala sua despicit. Ad mansuetudinem vero sola haec doctrina animos nostros subiget, Deum, ubi suos vexationibus exponit, eorum quieti sic consulere. Ubi autem regnabit haec persuasio, quietem parari fidelibus et refrigerium dum in aestu miseriarum versantur, ne cum mundo pereant, satis superque ad leniendam quamlibet doloris acerbitatem valebit. Hoc modo *dies malos* vel mali intelligeret Propheta aeternum interitum, qui reprobos omnes manet ubi illis ad tempus Deus pepercerit. Possent etiam sic exponi Prophetae verba, Beatus qui inter afflictiones quietus et tranquillus esse didicerit. Ita notabitur interior tranquillitas, qua fruuntur fideles etiam inter medias procellas, atque haec esset contextus ratio, Beatus est homo qui hucusque profecerit in Dei Lege, et sedato animo et composito omnes malorum insultus sustineat. Sed quia mox sequitur, *dum foditur impio sepulcrum,* ut opposita membra inter se respondeant, videtur eorum prudentiam laudare Propheta qui se in hunc finem a Deo affligi reputant ut salvi sint ab interitu, et felici tandem exitu potiantur. Porro haec altera pars consolationis omnino addenda fuit: quia fieri non potest, ubi impii triumphant, nec eos Deus compescit, quin violentus doloris fervor in cordibus nostris ebulliat. Tempestive igitur occurrit Propheta, admonens impios super terram relinqui, sicuti cadaver in cubiculo repositum manet, donec effosum sit sepulcrum. His autem verbis docet non posse aliter fideles constanter perstare, nisi speculam conscendant, sicuti loquitur Habacuc 2, 1. unde procul cernant Dei iudicia. Videbunt impios terrenis deliciis potiri: nisi longius suam cogitationem extendant, prae indignatione deficient. Verum si in mentem veniat, domos quae vivis destinatae sunt, ad exiguum tempus concedi mortuis, dum illis effoditur sepulcrum, ita et superstites manere qui tamen exitio iam sunt devoti: haec consolatio ad placandam tristitiam sufficiet.

14. Certe non abiiciet Iehova populum suum, et haereditatem suam non derelinquet: 15. Quia ad iustitiam revertetur iudicium, et post ipsum omnes recti corde.

14. *Certe non abiiciet.* Clarius superiorem sententiam confirmat, fieri posse negans ut Deus populum abiiciat, quem velut sibi haereditarium elegit. Atque hoc nobis sacrum asylum esse debet, quoties malis tentamur, nos tamen esse Dei populum, quia nos sibi gratis adoptavit: itaque caram ei esse et pretiosam salutem nostram: quia non frustra pollicitus est se non secus Ecclesiae suae, ac propriae haereditatis, sedulum fore custodem. Unde rursum colligimus, excidere et evanescere patientiam, nisi affulgeat gratiae notitia ad pacandos omnes carnis tumultus.

15. *Quia ad iustitiam.* Quia in afflictionum tenebris non facile est cernere amorem illum quo Deus suos occulte prosequitur, alio argumento utitur Propheta, nempe quod post confusam perturbationem Deus tandem res in legitimum ordinem componet. Quia phrasis Prophetae nonnihil obscura est: disiunctim quidam haec duo legunt, Iustitia ad finem revertetur: postea, *iudicium revertetur.* Sed hoc modo perperam torquent ac dilacerant contextum. Ego itaque perinde accipere non dubito acsi dictum esset, iudicium aptabitur vel conformabitur iustitiae. Iudicium porro hic, sicut multis aliis locis, pro gubernatione accipitur, vel publico statu. Iam quia rebus in mundo turbatis videtur iniquum ac perversum esse regimen, ideo promittit meliorem exitum. Nec tantum dicit redituros ad aequitatem homines qui prius inordinate dominati fuerint, sed altius penetrat, Dominum tandem in restituenda Ecclesia iustitiam quam occultaverit patefacturum: non quod eius providentia unquam a recto ordine vel minimum deflectat, sed quia hominum respectu, non semper apparet talis moderatio vel temperamentum ut conspicua sit illius iustitia: quae iusta gubernatio dicitur ubi correcta est inaequalitas. Nam sicuti nocte vel tempore nubilo lumen solis absconditum est, ita dum impii homines tyrannice bonos vexant, et eorum libidini ac sceleribus laxantur habenae, inter nos et Dei providentiam interpositae nebulae lucem aequitatis obscurant, et ita quodammodo iudicium a iustitia distrahitur. Rebus autem in verum ordinem restitutis, optimus imperii et iustitiae consensus in moderata aequalitate apparet. Fide quidem in rebus confusis iustitiam Dei, licet absconditam, apprehendere nos decet: sed hoc ad sensum et experientiam refertur, quod tanquam sereno coelo fulgebit Dei iustitia. *Post eum omnes recti corde.* Vertunt aliqui, post eam iustitiam, sed quia nomen hoc accipitur pro aequali et ordinato regimine, quum Deus vindictam sumit de improbis et suos liberat: non videtur congruere illa expositio, malo igitur de ipso Deo intelligere, atque ita erit relativum sine antecedente. Neque enim Hebraeis rarum est, ubi Dei fit mentio, nominis eius loco, ponere relativum. Sensus ergo est, iustos omnes, ubi Deus statum mundi composuerit, sumpturos animum ut eum alacrius sequantur. Etsi enim etiam crucem ferendo, per aerumnas et afflictiones ad eum adspirant, ubi tamen sentiunt liberatorem, et talem conspiciunt eius manum, plenius ei sese addicunt.

16. Quis surget mihi cum adversantibus? quis se statuet mihi cum operariis iniquitatis? 17. Nisi Iehova auxilio fuisset mihi, propemodum habitasset in silentio anima mea. 18. Si dixi, Lapsus est pes meus: bonitas tua Iehova sustinuit me. 19. In multitudine cogitationum mearum, in medio mei consolationes tuae exhilarant animam meam.

16. *Quis surget.* Hic Propheta quasi per hypotyposin demonstrat quantopere fuerit destitutus hominum auxilio. Nam quasi in re praesenti exclamat, *Quis stabit pro me?* vel, se opponet hostibus meis? ac sibi continuo respondet, Nisi Deus tulisset opem, actum de sua salute fuisse. Hoc vero ad amplificandam Dei gratiam valet, dum se praedicat miraculo ereptum fuisse ex morte: quia a toto mundo desertus erat. Quamvis enim homines, dum nobis manum porrigunt, ministri sint gratiae Dei. ubi tamen oculis nostris occurrit inferius aliquod subsidium, non facile agnoscimus manum Dei. Porro *in silentio* dicitur *habitare vita*, dum mortui, sensu et vigore carentes, in sepulcris iacent. Itaque fatetur Propheta nullum sibi vitae servandae fuisse remedium, nisi recta manum suam Deus e coelo extendisset.

18. *Si dixi.* Confirmatio est proximae sententiae, nam quo Dei bonitatem et potentiam melius commendet, commemorat se non a mediocri aliquo periculo, sed quasi a morte praesenti fuisse servatum. Sensus autem verborum est, mortem ita versatam fuisse ante eius oculos, ut proprio iudicio esset deploratus, quemadmodum Paulus 2. Cor. 1, 9. dicit se nuntium mortis in seipso accepisse, quum omni spe abscissa, vitae renuntiavit. Quum autem Propheta, qui iam se morti addixerat, praeter spem liberatus est, eo illustrius fuit Dei auxilium. Iam si *lapsum pedis* intelligimus de corporali tantum morte, in desperatione Prophetae nihil erit absurdi: quia Deus saepe vitam in mundo suis prorogat, quamvis, omni spe vivendi ablata, ad migrandum parati sint. Quanquam fieri potest ut Propheta hoc suum dicere ad carnis sensum restringat: quod mihi magis est probabile, quia prius vidimus nunquam eum cessasse ab invocatione Dei: unde sequitur aliquid sperasse: idque clarius ex proximo versu colligitur, ubi refert suos dolores aliqua semper consolatione fuisse mitigatos. *Cogitationes* enim vocat anxias et perplexas curas, quibus fuisset obrutus, nisi divinitus adhibita fuisset aliqua consolatio. Docet igitur hic locus, Deum, pro magnitudine tristitiae et moeroris, servis suis in ipso articulo succurrere, ut dilatet eorum angustias, sicut Psal. 4, 2. et 118, 5. dicitur. Itaque quo magis ingravescent mala nostra, speremus leniendis doloribus potentiorem fore eius gratiam. Quod si pro carnis infirmitate curae et aegritudines nos urant et excrucient, sufficiat nobis hoc remedium quod magnifice extollit Propheta. Nam fideles duplicem in animis suis affectum gerunt, quia ab una parte anguntur, distrahuntur etiam in varios metus et curas: sed Deus arcanam illis laetitiam inspirat, idque pro necessitatis modo, ne ullus malorum gurges quantumvis profundus ipsos absorbeat.

20. An sociabitur tibi solium iniquitatum, artifex molestiae loco iuris? 21. Coibunt super animam iusti, et sanguinem innocentis damnabunt. 22. Atqui fuit Iehova mihi in arcem, et Deus meus in rupem fiduciae meae: 23. Et rependet super eos iniquitatem ipsorum, et in malitia eorum perdet eos, perdet eos Iehova Deus noster.

20. *An sociabitur.* Fiduciam rursus colligit a Dei natura: quia fieri non potest ut vel improbis faveat, vel consentiat impiis eorum machinationibus. Deo autem adverso quomodo interitum effugerent? Plus autem vehementiae habet interrogatio, qua docet omnem iniquitatem Dei naturae esse contrariam. *Solii* autem consulto meminit, quia non accusat vulgares sicarios, vel fures, quorum infamia passim nota sit, sed contra tyrannos invehitur qui fallaci iuris praetextu opprimebant Ecclesiam. Dicit ergo, quamvis occupent solium quod Deo consecratum est, nihil tamen cum ipso commune habere, quatenus solium illud sceleribus suis polluunt ac contaminant. Clarius se exponit altero membro, ubi prorsus a Deo alienos esse pronuntiat qui molestiam fabricant loco iuris. חוק significat ius et decretum, vel statutum ordinem. Perstringit igitur Propheta improbos Iudices, qui per omne oppressionum genus grassando, simulabant tamen se tenere rectum officii cursum. Sic enim perfidi Iudices ut possessionem honesti et speciosi tituli retineant, varios colores accersunt ad tegenda suae tyrannidis flagitia. Nunc tenemus quid Propheta velit, nempe quamvis honorificum sit solii nomen, ubi tamen corrumpitur hominum pravitate, suo pretio et honore excidere apud Deum, qui iniquitati suffragari non potest.

21. *Coibunt.* Quia verbum גדד vel גוד copias vel manum colligere significat, non dubium est quin significet Propheta non sibi fieri negotium a gregariis hominibus, sed a ducibus populi qui rerum potiebantur. Exprimit etiam hoc verbo, se et reliquos fideles non ab uno vel altero privato homine fuisse iniuste tractatos, sed a publico coetu. Triste quidem, ac etiam turpe exemplum fuit, in legitimo conventu ita regnare improbos, ut collegium Iudicum nihil aliud esset quam latronum turba. Nam hoc bis indignum est, ubi oppressi fuerint innoxii homines, simul cum iniuria probrum sustinere. Deinde quid minus consentaneum, quam ut tota forensis ratio nihil aliud sit quam scelesta conspiratio ad insontes damnandos? Sed hoc exemplo nos hodie armari convenit, si tantum licentiae permittat Deus impiis, ut praetextu iuris, in perniciem bonorum et simplicium, tribunal conscendant. Quamvis ergo tolerabile non sit primo intuitu, insontes ab ipsis Iudicibus crudeliter vexari, atque etiam gravari ignominia: quia tamen utraque tentatione servos suos olim exercuit Deus, discamus non solum iniustam violentiam aequo animo ferre, sed indignas etiam calumnias, quibus praeter meritum gravamur.

22. *Atqui fuit.* Concludit Propheta, quamvis in tantas angustias redactus esset, sibi satis fuisse in Deo uno praesidii: quibus verbis iterum eius virtutem illustrat, quia solus tam validos conatus, tantas copias, tantumque furorem subegerit. Non solum autem dicit

Deum sibi instar propugnaculi fuisse, ex quo despiceret omnes impetus, et ubi tuto delitesceret: sed ubi sibi gratulatus est de protectione Dei, hostibus quoque exitium denuntiat: quia proprium Dei munus est, quicquid molestiae intentant bonis, retorquere in eorum capita. Si tantum irriti et frustranei essent eorum conatus, in eo iam gustum aliquem iustitiae suae Deus praeberet: sed dum cadunt ipsi in foveam quam parabant, et ubi insidiose captant omnes vias ad bonos perdendos, pereunt in sua astutia: totumque robur suum experti, se propriis gladiis conficiunt: tunc mirabile Dei iudicium melius apparet. Et quia id creditu difficile est, bis repetit, *perdet eos, perdet Deus noster.* Ubi etiam notare operaepretium est, fidelibus dari sperandi materiam, quum dicit Propheta, *Deus noster:* reducit enim in memoriam quod prius dixit, Deum haereditatem suam non negligere, quam in fidem suam suscepit.

PSALMUS XCV.

Arg. Propheta, quisquis sit auctor Psalmi, Iudaeos in solemni coetu hortari volens ad laudandum Deum, duplicem materiam proponit: nempe quia mundum quem creavit, sua virtute sustineat: deinde quod Ecclesiam sibi gratis adoptaverit. Sed quia in multorum labris resonabant fictae laudes, simul etiam hortatur ut sincere ac serio populus totum se Deo addicat, vitaque testetur non frustra se electum esse. Et quo omnem hypocrisin excutiat, Patres ab initio dicit ingratos Deo et immorigeros fuisse et poenam horribilem illis inflictam refert, quae merito terrere posteros debet, ne illorum pervicaciam sequantur.

1. Venite, exsultemus Iehovae, iubilemus rupi salutis nostrae:
2. Praeveniamus faciem eius cum laude, in canticis iubilemus
ei: 3. Quia Deus magnus Iehova, et Rex magnus super omnes deos. 4. Quia in manu eius profunditates terrae, et altitudines montium ipsius sunt. 5. Quia ipsius est mare, et ipse fecit illud, et aridam manus eius formaverunt.

1. *Venite.* Quadrat hic Psalmus ad diem Sabbathi, quo scimus sacros conventus peculiariter habitos ad celebrandum Dei nomen. Neque enim unumquemque piorum hortatur ad Deum privatim laudandum, sed hoc fieri iubet in publico conventu. Atque ita ostendit, non in mortuis ceremoniis situm esse externum Dei cultum, sed praecipue in laudis sacrificio. Festinationem etiam requirit, qua testentur fideles, officium hoc se alacriter obire. Nam verbum קדם quo utitur, properare vel maturare significat. Praecipit ergo ut in Dei conspectum venire accelerent: quod operae pretium fuit in tanta segnitie quae nobis ingenita est, ubi Deus ad gratias sibi agendas nos vocat. Sicut autem oblique Propheta veteris populi ignaviam in canendis Deo laudibus perstrinxit: ita sciamus hodie quoque eodem stimulo nobis opus esse, quia non minor est in nobis ingratitudo. Nec parum hoc valuit ad excitandum populi studium, quum iuberet *in Dei conspectum prodire:* quia nihil magis optabile est quam prae-

senti Deo sacrificium offerre quod sibi acceptum esse declarat. Tantundem enim valet haec loquutio acsi dixisset Deum coram adesse testem, ne se operam ludere putarent. Porro qualis fuerit Dei praesentia in Sanctuario, alibi dixi.

3. *Quia Deus magnus.* His verbis admonet Propheta, suppetere uberem materiam laudandi Dei, ut mendacibus encomiis minime indigeat, sicuti Regibus adulari solent rhetores. Primo Dei magnitudinem extollit, eum tacite omnibus diis fictitiis opponens, quos sibi fabricaverant homines. Scimus semper in mundo magnam fuisse deorum turbam: unde illud Pauli 1. Cor. 8, 5. Multos in terra nominari deos. Notanda est igitur antithesis inter Deum Israëlis, et alios omnes quos sibi finxerat hominum libido. Siquis excipiat, idolum nihil esse, 1. Cor. 8, 4. Respondeo, hac sententia Prophetam refellere vanos hominum errores, qui Deitates suo arbitrio stulte imaginantur. Quanquam ego sub hoc nomine Angelos libenter complector: acsi diceret, Deum ita excellere, ut longe emineat supra omnem coelestem gloriam et quicquid divinum est, non minus quam supra omne terrenum figmentum. Angeli quidem dii non sunt: sed quia propius ad Deum accedunt, improprie ad ipsos transfertur hoc nomen: maxime vero hominum respectu, qui immodica admiratione eos superstitiose evehunt. Quod si Dei unius maiestas in ordinem cogit coelestes Angelos, quam indignum est eius gloriae obstare nihili figmenta? Huius deinde magnitudinis specimen in mundi opificio spectandum proponit, quod dicit *opus esse manuum Dei*, et eius imperio subesse. Atque haec laus est generalis, quod Deus conspicuam suam gloriam in mundi creatione reddidit, et quotidie in eius gubernatione vult agnosci. Nam quum dicit *in manu eius esse penetralia terrae,* intelligit eius providentia regi, ac imperio subesse. Alii fines vertunt, sed potius abyssos notat: quas opponit altitudini montium.

6. Venite, adoremus, et procidamus, genu flectamus coram facie Iehovae fictoris nostri: 7. Quia ipse Deus noster, et nos populus pascuorum eius, et grex manus eius: hodie si vocem eius audieritis.

6. *Venite, adoremus.* Quia iam electum populum ad gratitudinem Propheta hortatur, quod gratuito Dei beneficio excellat supra omnes Gentes, vehementior est sermo: sicuti pleniorem laudis materiam nobis Deus suppeditat dum spirituali honore nos dignatur, et praeter meritum anteponit cunctis mortalibus. Itaque tribus verbis rem unam designat, ut scilicet filii Abrahae se totos illi addicant. Verum quidem est, tanti momenti esse Dei cultum, de quo concionatur Propheta, ut omnes nostros conatus sibi merito vendicet: sed notanda est circumstantia, quod scilicet paternum Dei favorem commendet, quo Deus solos Abrahae filios complexus erat, ut in spem spiritualis et aeternae vitae eos adoptaret. Hoc quoque notandum est, non tantum de cordis gratitudine hic agi, sed simul requiri professionem externam pietatis. Hoc enim tribus verbis exprimitur, officio suo non defungi fideles, nisi palam et genu flexione et aliis signis

Deo se in sacrificium offerant. *Faciem Dei* eo quo nuper dixi sensu accipio, ut scilicet ante Arcam foederis populus se prosternat: quia sermo de legali cultu habetur. Semper tamen addenda est exceptio, ut sublatis in coelum oculis, spiritualiter Deum colant fideles.

7. *Quia ipse Deus noster.* Quamvis in hunc finem creatum sit totum humanum genus, Ecclesia tamen non abs re vocatur Dei plantatio in eius laudem. Itaque merito officium hoc specialiter ab electo populo exigit Propheta. Haec ratio est cur admoneat filios Abrahae de inaestimabili privilegio quo ipsos dignatus fuerat quum eos in suam curam susciperet. Nam etsi quodammodo hoc ad totum humanum genus posset extendi, certum tamen est, Deum vocari Ecclesiae suae pastorem, non qualiter reliquos mortales promiscue alit, sustinet ac gubernat: sed quia eam a toto mundo distinxit, ut paterno sinu foveat. Vocatur ergo *populus pascuorum* quem Deus peculiari cura et tuetur, et prosequitur omni beneficiorum genere. Poterat quidem distinctius loqui, vocando *gregem pascuorum*, *et populum manus:* vel, si tantum nomen Legis posuisset, continua fluebat metaphora: sed non adeo curavit sermonis elegantiam, modo populum de inaestimabili adoptionis gratia moneret, cuius finis erat ut sub Dei fide ac tutela degeret, bonisque omnibus frueretur. *Grex manus* vocatur non tam quod a Deo formatus sit, quam eo quod regitur eius manu. Gallice dicimus *le troupeau de sa conduite.* Quanquam autem antithesis quam nonnulli observant, paulo forte argutior est quam ferat genuinus Prophetae sensus, Deum scilicet pascendo populo intentum esse, nec uti conductitiis pastoribus: dubium tamen non est quin exprimere voluerit Propheta propinquum illum et familiarem gubernationis modum qui tunc in uno duntaxat populo refulsit, non quod hominum operas Deus abiiceret, qui Sacerdotibus, Prophetis, Iudicibus, deinde etiam Regibus populi sui regimen mandavit: sed quia aliter in populo illo quam generali providentia in reliquo mundo, pastoris officium obiret. *Hodie si vocem eius.* Secundum Hebraeos conditio haec opponitur ad proximam sententiam: acsi denuntiaret Propheta non aliter mansurum esse populum in possessione suae dignitatis ac privilegii, nisi in Dei obedientia perstaret. Graecus interpres cum sequenti versu contexit, *Ne obduretis corda vestra:* quae sententia optime cohaeret. Si tamen placet distinctio quam ponunt Hebraei, voluit exprimere Propheta, filios Abrahae ideo esse gregem manus Dei, quia Deus Legem suam, quasi pedum, in medio eius erexerat, quo se pastorem ostenderet. Ita particula אם non erit proprie conditionalis, sed expositiva. Vel pro temporis adverbio sumetur: acsi dictum esset, hanc esse discretionis notam inter Gentes et Iudaeos, quia Deus ad hos vocem suam direxerat: sicut alibi dicitur, non ita fecisse reliquis nationibus, Psal. 147, 20. Dixerat autem prius Moses, Deut. 4, 6. 7. Haec est nobilitas vestra coram populis, quae enim est natio sub coelo, quae deos habeat ita appropinquantes sibi? Solent autem multa Prophetae a Mose mutuari, ut satis notum est: ac emphatice demonstrat Propheta in adverbio *hodie*, Iudaeos esse Dei populum, quum audiant eius vocem: quia non procul quaerendum sit testimonium, sed in re praesenti appareat, et sub oculis versetur. Iubet ergo in eo pastorem agnoscere, quod vocem eius audiant, quia singulari gratia factum

est ut eos familiariter alloqui dignatus sit. Quod alii vertunt, Utinam, et volunt esse adverbium hortantis, vereor ne sit coactum. Illud vero alterum concinne fluit, quando vox Dei assidue in auribus personat, nec semel tantum Patribus ostendit pastoralis curae, vel quotannis memoriale aliquod duntaxat praebet, sed continuat hoc munus, satis clare patefieri electos esse Iudaeos in gregem.

8. Ne obduretis cor vestrum sicut in Meriba, secundum diem Massa in deserto, 9. Quando tentaverunt me Patres vestri, probaverunt me, quum tamen vidissent opus meum. 10. Quadraginta annos litigavi cum generatione hac, et dixi, Populus sunt errans corde: et ipsi non cognoverunt vias meas. 11. Quare iuravi in ira mea, Si introibunt in requiem meam.

8. *Ne obduretis.* Quia durae cervicis erant, et difficiles ad obsequium, postquam Dei gratiam extulit ac celebravit in officio pastoris: ita vicissim admonet ut docilitate et placida mansuetudine se gregem ovium eius esse probent, ac quo melius tangantur, Patrum contumaciam illis exprobrat. Quanquam autem nomen מריבה appellativum esse potest, ut sit rixa vel contentio: quia tamen non dubium est quin ad historiam respiciat Propheta quae narratur Exodi capite 17, 2. 7. malui ad locum referre: quod idem etiam in nomen מסה competit. Quia tamen in secundo membro additur nomen *deserti*, ad notandum tentationis locum: sicui magis placeat versio, *secundum diem tentationis*, nolim contendere. Nec sane in re tantula opus est nos esse nimis curiosos, nam quod diversa loca esse quidam volunt, non assentior. Pluribus deinde verbis duritiem populi explicat: et quo plus efficaciae habeat sermo, Deum loquentem inducit. Porro sub obduratione cordis non dubium est quin Propheta quemlibet verbi Dei contemptum significet, quamvis multae sint ac diversae species. Nam quum in medium proponitur, videmus ab aliis frigide audiri, et contemptim ab aliis fastidiose respui, ab aliis superbe reiici, ab aliis etiam furiose non sine probro et blasphemia proscindi. Quum ergo ex auditoribus alii sint ignavi, alii fastidiosi, alii derisores, alii insani et rabiosi: vitia haec omnia uno verbo Propheta complectitur. Neque enim cor nostrum molle et flexibile ad Deum audiendum censebitur, nisi reverenter promptoque ad obsequium affectu excipimus eius doctrinam. Quod si nulla eius est apud nos auctoritas, nihilo plus quam homini mortali tribuimus: in quo se prodit cordis durities, sive tantum ex socordia, sive ex fastu, sive ex rebellione procedat. Consulto autem odiosa voce usus est, quo magis exsecrabilem redderet verbi contemptum: sicuti in Lege, sub Adulterii nomine. quamvis scortationem et impuras libidines damnat: sub nomine Homicidii, omne genus violentiae et iniuriae, odia etiam et simultates. Ergo quisquis neglectim praeterit verbum Dei, neque attentus est ad parendum, quamvis non sit aperte contumax, dicitur tamen esse corde lapideo. Ridiculi tamen sunt Papistae, dum ex hoc loco liberum arbitrium adstruere conantur. Primo notandum est corda omnium mortalium naturaliter lapidea

esse: quia Scriptura Ezech. 36, 26. quum de corde lapideo loquitur, non restringit vitium ad paucos, sed in genere pronuntiat qualis sit hominum natura. Ceterum quamvis ingenita sit nobis talis pravitas, quia tamen voluntaria est, neque sensu caremus, ut lapides: quisquis Dei verbo se regi non patitur, cor suum iam ante lapideam obdurat, ac proprio sensu convincitur suae contumaciae. Neque tamen sequitur, mollitiem et cor in utramque partem flexibile, esse in manu nostra: quia facit naturae corruptio ut tota hominis voluntas ad malum inclinet, atque etiam feratur. Seipsum tamen quisque obdurat quoties Deo non obedit: quia malitiae culpam non potest alio transscribere.

9. *Quando tentaverunt me Patres vestri.* Oblique significat Propheta, sicuti prius attigi, Iudaeos ab initio perversi ingenii et prope indomiti fuisse. Utile tamen ob duas rationes fuit, crimen Patrum filiis revocari in memoriam. Scimus quam proclivis in eorum imitatione sit lapsus, nam et licitum videtur quicquid invaluit, et vetustas semper aliquam reverentiam sibi vendicat: et domestica exempla nos excaecant, ut sine delectu, loco virtutis arripiant posteri quicquid a maioribus profectum est. Itaque videmus quam audacter in Papatu, Patrum auctoritas verbo Dei opponi soleat. Adde quod Iudaei, quibus mos erat gloriari in Patribus, facilius hac in parte decepti fuissent. Ideoque non abs re Propheta eos a Patribus suis abducit, quod detestabilis fuerit eorum ingratitudo. Altera est ratio quam prius attigi, ut scirent necessario se admoneri. Nam si nulla fuisset Patrum rebellio, excipere proptum erat, Quorsum praecipis ne obduremus corda, quando hactenus genus nostrum docile ac morigerum fuit? Quum vero Patres eorum ab initio duri fuerint ac praefracti. Propheta non de nihilo se in hoc vitio corrigendo nunc insistere docet. Quae sequuntur, possunt bifariam exponi. Nam quum tentare Deum, nihil aliud sit quam pravo et illicito voto efferri ad quaerendum virtutis eius experimentum: uno contextu legi posset, Tentaverunt me et probaverunt, quamvis iam opus meum vidissent. Et certe iusta haec Dei querimonia fuit, quum tot documentis testatam praeclare fecisset suam potentiam apud eos, quaesisse tamen novam probationem. Potest tamen *probandi* verbum aliter sumi, hoc modo, Tentarunt me Patres vestri, quum ad tot mea beneficia caecutientes, quaererent ubinam esset Deus. Probarunt igitur, hoc est, re ipsa experti sunt: quia non destiti apud eos praesentiae meae signa palam exserere, adeoque viderunt opus meum. Utrumvis sensum eligas, huc tendit consilium Prophetae, minus excusabiles fuisse Iudaeos, quod Dei virtutem de qua tot experimentis edocti fuerant, quasi incognitam patefieri sibi cuperent. Quaerendo cur illos Deus destitueret cibo et potu, etiamsi nullum ante signum datum esset, suam intemperiem prodebant, sed quum Deus exserta manu traxisset eos ex Aegypto, totque luculentis testimoniis se illis propinquum esse monstrasset, ubi dubitant de eius praesentia acsi ante fuisset absconditus, perversa oblivio crimen auget. Itaque omnibus expensis, sic resolvere malo Prophetae verba, Tentaverunt me Patres vestri, quum tamen satis superque probassent, hoc est sensissent veris et claris documentis me suum esse Deum, imo opera mea illis fuissent conspicua. Atque haec doctrina aeque ad nos per-

tinet, nam quo melius testata nobis fuerit Dei gratia et virtus, si adhuc expetimus novas eius probationes, eo deterior est nostra impietas, sicuti hodie videmus multos miracula flagitare, alios expostulare cum Deo, nisi eorum votis obtemperet. Quaeritur tamen, cur Propheta, tot historiis praeteritis, mentionem tantum fecerit Meriba. Nam quum in ipso Maris transitu iam coeperint contra Deum tumultuari, neque unquam ab eo die destiterint, crimen unum exprobrans, videtur suo silentio eos a reliquis absolvere. Sed quum frequentes sint in Scripturis synecdochae, nihil absurdi erit si dicamus sub una specie plures notari, videtur tamen alia fuisse ratio cur hoc exemplum Propheta maxime eligeret: quia ex Mose promptum est colligere, hunc fuisse extremum ingratitudinis et contumaciae cumulum, ubi populus propter aquam rixatus est. Scio interpretes aliter sentire: sic tamen res habet, tunc implesse omnes impietatis numeros, ut solus ille strepitus, quasi omnium actionum catastrophe, palam ostenderit insanabilem esse eorum pervicaciam.

10. *Quadraginta annos.* Obstinatae malitiae crimen exaggerat Propheta, quod Deus cum ea tamdiu sit luctatus absque profectu, accidere enim interdum solet ut ebulliat aliqua protervia, quae momento postea considit. Deus autem totis quadraginta annis, sibi assidua fuisse cum populo iurgia conqueritur, unde indomabilis pravitas colligi potest. Et *generationis* nomine utitur in eundem finem. Nam דור seculum vel spatium humanae vitae significat, Ad unius autem aetatis homines transfert: acsi diceret Propheta, quamdiu vixerunt Israëlitae quos Deus liberaverat, non potuisse in obsequium subigi. Quidam verbum אקוט vertunt, Contemptui fui: Graecus interpres, προσώχθισα, Infensus fui, vel exacerbatus, sed Hebraei genuinum sensum tenent, quod Deus litigando, continuum habuerit certamen. Quod notabile specimen fuit perditae eorum obstinationis. Iudicium deinde suum profert: acsi diceret, Postquam tot modis suam impietatem prodiderant, amentiam eorum plus satis fuisse cognitam. *Errorem* vero *cordis* non extenuandi causa ponit, sed vecordes et insanos esse pronuntiat: acsi diceret, sibi negotium non esse cum hominibus sensu vel intelligentia praeditis, sed potius cum bestiis. Additur ratio, quia, ad tot Dei opera attenti non fuerint, et praecipue ad doctrinam. Nam sub voce דרך complectitur tam Legem et continuas admonitiones, quam miracula quibus eos Deus erudierat. Mira igitur amentia fuit, quum Dominus familiariter habitasset in medio ipsorum, ac tam verbo quam operibus illustris fuisset eius gloria, clausis oculis omnia preteriisse. Haec ratio est cur eorum torporem amentiae damnet Propheta: quia in tanta luce quasi caeci erraverint.

11. *Quare iuravi.* Si relativum אשר in proprio sensu accipere libeat, non repugno: sicuti etiam multi verterunt. Graecus interpres similitudinis notam esse putans, reddidit ὡς, illatio tamen visa est non male quadrare, non quod tunc demum privati fuerint prommissa haereditate quum Deum tentassent: sed postquam de eorum obstinatione loquutus est Propheta in persona Dei, colligit, non frustra interposito iureiurando prohibitos fuisse a terrae ingressu. Assiduo enim scelerum progressu satis superque innotuit, quia corrigi nullo modo poterant, non temere fuisse abdicatos a requie Dei. Clarior enim erit sensus, si legas in tempore plus quam perfecto,

iuraveram, quia ante iurgium illud Deus iam illorum malitiam praevidens, eos ab haereditate promissa excluserat. Quid autem valeat ecliptica haec iurandi forma, alibi diximus. Cur etiam terra Canaan vocetur eius requies, ex promissione petenda est ratio. Abraham enim et eius posteri in ea peregrinati fuerant, donec maturum possessionis tempus veniret. Aegyptus temporale hospitium et quasi exilium fuerat. Quum ergo Deus iam ex pacto, Iudaeos in terra Canaan quasi in iusto patrimonio locare paratus esset, merito vocat requiem suam. Quod tamen active intelligitur: quia scilicet singulare eius beneficium erat, Iudaeos illic tanquam in solo natali et quieto domicilio habitare. Hunc locum Apostoli in tertio et quarto capite ad Hebraeos, cum Prophetae verbis breviter conferre operaepretium est Quod Graecam versionem sequitur Apostolus, non debet videri absurdum, neque enim ex professo tractandum locum suscipit: sed tantum insistit in adverbio Hodie, et in nomine Quietis. Primo igitur docet non restringi illud Hodie ad Legis tempus, sed proprie aptari Evangelio, in quo plenius loqui Deus coepit. Doctrinae autem perfectio plus attentionis iure postulat. Certe quum Deus loqui non cessaverit, sed Christo patefacto quotidie nos ad se invitet, utendum est occasione ut eius voci obtemperemus. Secundo loco de requie subtilius disputat quam ferant Prophetae verba. Sumit enim hoc principium, Quum sub poenae denuntiatione inclusa sit tacita promissio, meliorem requiem populo Dei promitti, quam in terra Canaan. Postquam enim illuc ingressi fuerant Iudaei, Deus spem novae quietis Ecclesiae suae facit. Definit Apostolus nostri abnegationem esse qua fit ut Deo in nobis operante feriemur ab operibus nostris. Atque hac occasione vetus et Legale Sabbathum quod umbratile tantum erat, cum spirituali vitae novitate confert. Quum se *in ira iurasse* dicit, docet se prope ad hanc poenam infligendam fuisse coactum: acsi diceret, Non fuit haec levis vel modica irritatio, sed detestabilis eorum perversitas iram mihi accendit quae simul extorsit iusiurandum.

PSALMUS XCVI.

Arg. Exhortatio est ad laudandum Deum, quae non solum ad Iudaeos dirigitur, sed ad omnes Gentes. Unde colligimus, Psalmum hunc ad regnum Christi referri: quia donec patefactus fuit mundo, non alibi quam in Iudaea invocari potuit eius nomen: et tunc quoad hoc pietatis officium, Gentes mutae erant ac surdae. Interim non dubium est quin sub Lege fideles incitaverit Spiritus sanctus ad canendas Dei laudes, donec Christus omnes mundi angulos gloria sua illustrans, illuc usque extenderet verae doctrinae lucem.

1. Cantate Iehovae canticum novum, cantate Iehovae omnis terra. 2. Cantate Iehovae, benedicite nomini eius, praedicate de die in diem salutem eius. 3. Narrate in Gentibus gloriam eius, in omnibus populis mirabilia eius.

1. *Cantate Iehovae canticum novum.* Docet exordium quod dixi, Prophetam non solos Israëlitas, sed promiscue totum orbem hortari ad testandam pietatem. Quod fieri non potuit donec per Evangelium Deus passim innotuit. Tenendum enim semper est illud Pauli Rom. 10, 14. Quomodo invocabunt eum in quem non crediderunt? Et quum idem alibi Gentium vocationem probet hoc testimonio, Laudate Gentes cum populo eius: Rom. 15, 10. sequitur in laudum concentu esse fidei societatem. Adde quod non vulgare vel usitatum canticum sed novum requirit Propheta. Unde colligimus, sermonem haberi de insolita et extraordinaria Dei gratia. Quemadmodum Iesaias 42, 10. ubi de instauratione Ecclesiae loquitur, quia incredibile erat miraculum, dicit, Cantate Domino canticum novum. Admonet igitur Propheta venturum esse tempus quo Deus inopinato more regnum suum eriget. Clarius iterum exprimit participes fore omnes populos gratiae Dei, iubens ubique praedicari eius salutem: et salutem hanc non esse caducam vel evanidam, sed perpetuo vigere confirmat: quia vult de die in diem celebrari.

3. *Narrate in Gentibus gloriam eius.* Aliis nominibus insignit salutem illam, nempe gloriae et mirabilium: acsi diceret, gloriosam fore et admirabilem, quibus epithetis eam discernit ab antiquis liberationibus: ut certe nobilius tunc et praestantius quam antehac immensae tum bonitatis tum potentiae suae specimen Deus edidit, quum apparuit toti mundo redemptor. Haec vero salus, ut nuper attigi, Gentibus praedicari non potuit, si eius fuissent expertes. Monemur autem his verbis, non aliter nos pro merito redemptionem a Christo partam satis agnoscere, nisi ad incomparabile miraculum, quod in ea resplendet, sensus nostros attollimus.

4. Quia magnus Iehova et laudabilis valde, terribilis ipse super omnes deos. 5. Quia omnes dii Gentium vanitates: Iehovah autem coelos fecit. 6. Fortitudo et decor coram eo, robur et decus in Sanctuario eius.

4. *Quia magnus Iehovah.* Designat Deum illum, quem vult laudari, ne Gentes pro more in suis erroribus vagentur. Ergo ut totus mundus superstitiones abiiciat, seque conferat ad veram religionem, ostendit unicum Deum omni laude dignum esse. Atque hoc magni interest: quia nisi hoc freno se cohibeant homines, quo plus operae impendent ad laudandum Deum, eo magis eum spoliabunt sua gloria. Itaque hic ordo tenendus est, ne temere Dei nomen profanemus: sicuti faciunt increduli, falsos deos ornando quos ipsi fabricarunt. Nomen Elohim, tam de Angelis quam de idolis potest accipi, ut Psalmo 95, 3. diximus. Sed ego in sententia quam illic dixi, maneo, comprehendi scilicet omne numen quod est vel censetur: quia Deus per Angelos irradiat totum mundum, in illis refulgent Deitatis scintillae. Iam homines dum idola fingunt, de nihilo sibi deos comminiscuntur. Docet igitur Propheta perperam falli qui vel Angelis affingunt immodicam gloriam, vel suis idolis, quae eos abducat a vero et unico Deo. Diserte postea Gentium dementiam refutat, quia vanitas sit ac nihilum quicquid Deum appellant. Nam

id Hebraeis valet nomen אלילים quod contemptim ad idola transfertur. Summa est, quia nonnisi in uno mundi opifice vera est ac solida Deitas, frivolas esse et stultas religiones quae purum eius cultum corrumpunt. Quaeritur tamen an censeri nihilum aut vanitas debeant Angeli: quia multi in eis decepti sunt, putantes deos esse. Respondeo, Angelis fieri iniuriam dum in eos transfertur Dei maiestas: neque tamen ideo redigi in nihilum eorum naturam, sed quicquid imaginarium illis affingitur, nihilum esse. Quanquam de crassis Gentium erroribus hic tantum agitur quae sibi deos audacter imaginatae sunt. Antequam vero earum commenta Propheta refelleret, prudenter dixit Deum esse magnum et laudabilem: hoc est, sic excellere ut facile infinitas gloriae eius, quicquid de suis idolis somnient homines, absorbeat. Notanda est etiam Prophetae fiducia, ubi neglecto mortalium omnium consensu, veri Dei gloriam strenue asserit. Magnum tunc et arduum certamen erat veris Dei cultoribus contra tantam turbam et congeriem superstitionum qua refertus erat totus mundus. Verus enim Deus in Iudaea, quasi in obscuro recessu, latebat. Iupiter ubique erat celeberrimus, tota Asia, Europa et Africa personabat eius nomen. Quum unaquaeque regio peculiares haberet deos, alibi tamen quoque famam obtinebant: solus verus Deus honore suo carebat. Tametsi ergo conspiraverat totus mundus in mendacia, Propheta hic ex alto despicit quid sentiant vel suis suffragiis probent cuncti mortales: quia eorum vanitas nihil derogat unius Dei gloriae. Unde sequitur, perverse ex multitudinis consensu fieri de religione iudicium: quia si vel hominum calculis statueretur religio, vel penderet Dei cultus ex nutu hominum, concideret haec Prophetae sententia. Ergo utcunque innumeri homines in errorem consentiant, libere clamemus post Spiritum sanctum, non posse eos minuere Dei gloriam: quia ut ipsi sunt vanitas, ita vanum est ac fallax quicquid ab ipsis prodit. Iam ubi magnitudinem Dei asseruit, eam simul confirmat: quoniam in mundi fabrica relucet eius imago. Nam quum proprium Dei sit, a seipso esse et sua virtute stare: sequitur commentitios esse omnes deos qui non sunt mundi opifices. Coelos autem per synecdochen posuit, quia illic magis conspicua est Dei potentia pro modo ornatus et pulcritudinis.

6. *Fortitudo et decor.* Quum הוד fortitudinem significet, non videntur mihi interpretes probe considerasse rationem contextus dum gloriam vertunt: nam certe in secundo membro, eiusdem sententiae repetitio est: illic autem dicitur, *fortitudo et gloria in eius Sanctuario.* His autem verbis significat non posse Deum rite cognosci quin resplendeat in ipso incomparabilis virtus et maiestas. Potentiam vero et robur priore loco nominat quasi materiam gloriae. Et quia Deus per se invisibilis est, fideles revocat Propheta ad Sanctuarium, quod symbolum fuisse praesentiae eius, alibi vidimus. Quia enim mentis nostrae imbecillitas ad coeli altitudinem non conscendit, Propheta admonet non esse nobis obsuram eius gloriam, quia praesentiae suae insignia exstare voluit in Templo, in sacrificiis, in Arca foederis. Ceterum quoties fit Dei mentio, discamus gloriam hanc quae in facie eius refulget animis nostris con-

cipere: quia mortuam potius essentiam imaginantur, quam vivam Deitatem, qui eius potentiam ab eo separant.

7. Afferte Iehovae congregationes populorum, afferte Iehovae decus et robur. 8. Afferte Iehovae decus nominis eius; tollite oblationem, et intrate in atria eius. 9. Adorate coram Iehovah in decore Sanctuarii tremiscite a facie eius tota terra.

7. *Afferte Iehovae congregationes populorum.* Quum tunc Deum maneret laus in Sion, et locus ille sacer esset ad celebrandum Dei nomen, sola etiam Abrahae posteritas sacerdotio ornata foret, non dubium est, quin hic Propheta Ecclesiae renovationem designet, quae tandem contingit Christi adventu. Est igitur antithesis inter veterem populum et Gentium familias, quae tandem futurae erant eiusdem adoptionis consortes. Porro *afferre gloriam et fortitudinem*, tantundem valet ac gloriam fortitudinis tribuere. Atque ut ostenderet nihil afferre homines de suo, sed Deum iusta laude impie fraudare nisi eum celebrent, adiungit postea *gloriam nominis eius*, quo verbo significat non aliunde eum mutuari, sed penes eum residere quicquid laudis sibi tribui postulat. Gentes etiam diserte ad eundem cultum cum Iudaeis Deo praestandum invitat: non quod externo ritu qui olim praescriptus in Lege fuit, nunc colendus sit a nobis Deus, sed unam significat fore regulam vel formam pietatis in quam consentiunt omnes populi. Atqui nisi diruta fuisset maceria, fas non erat Gentibus communiter cum filiis Dei ingredi sanctuarii atria. Clarum etiam vaticinium est de futura Gentium vocatione, quae aggregari in sacrum coetum non poterant, donec purgata esset earum immunditics. Erat quidem species una tantum sacrificii Minhah: sed Propheta sub ea complectitur totum Dei cultum, quia haec magis ordinaria erat pietatis professio. Patet autem ex hoc loco, sicut ex pluribus aliis, ubi de regno Christi agunt Prophetae, sub aetatis suae symbolis notare internum Dei cultum. Neque enim placentas sibi Deus offerri voluit post Christum exhibitum: sed perinde est acsi diceret Propheta, fores Templi quae olim clausae fuerant, apertum iri Gentibus. Quibus autem sacrificiis nunc coli Deus velit, Apostolus breviter docet in epistola ad Hebraeos. Quo minus ferendi sunt Papistae dum haec testimonia ad suam Missam vel alias nugas detorquent. Apte interea colligere ex hoc loco licet, veros Dei cultores vacuos ad eius conspectum non accedere: sicuti iubemur, nos et nostra omnia offerendo in sacrificium rationalem ei cultum praestare, Rom. 12, 1.

9. *Adorate coram Iehova.* Prosequitur adhuc eandem sententiam, nam quod olim Deus oblationes exegit a populo suo, non id fecit quod hominum officiis indigeat, sed ut fidem suam profiterentur. Docet igitur Propheta quorsum pertineat oblatio cuius meminit, ut scilicet prosternant se coram Deo fideles, seque totos et quicquid habent, testentur eius esse. Ac iterum de Templi pulcritudine meminit, ostendere volens, Gentes cooptandas esse in novum

honorem, ut corpus unum cum electo populo efficiant. Id vero quo tempore compositus fuit Psalmus, vulgo minime credibile fuit, profanas Gentes promiscue cum sancto genere Abrahae admissum in Templum iri. Sed eo nobis testatior merito esse debet nostra vocatio, quae tunc monstri loco habita fuit: quia certo nobis constat nonnisi divinitus apertam nobis fuisse salutis ianuam. Pulcritudinis autem nomine templo reverentiam conciliat Propheta, ne temere prosiliant homines in conspectum Dei, sed metum et humilitatem afferant. Eodem pertinet clausula versus, *Contremiscite a facie eius*: ut reputantes quanta sit Dei maiestas, suppliciter coram eo se incurvent. Neque tamen terrēre voluit Dei cultores ut fugaret ab eius accessu: (quibus nihil dulcius vel iucundius esse debet quam ipsum quaerere) sed quia nos humiliari necesse est, ut vere et serio Deum colamus. *Pulcritudo* autem vel decor *Sanctuarii* non in argento vel auro, non in pretiosa materia vel quadratis lapidibus, vel reliquo splendore et opulentia situs erat, sed in imagine coelestis prototypi qui Mosi ostensus fuerat in monte, Exod. 25, 9.

10. Dicite in Gentibus, Iehova regnat, utique stabilietur orbis, non commovebitur: iudicabit populos in rectitudinibus. 11. Laetentur coeli, et exsultet terra, tonet mare et plenitudo eius. 12. Exsultet ager, et quicquid in eo est, simul iubilent omnes arbores silvae 13. Coram Iehovah: quia venit, quia venit ad iudicandam terram: iudicabit orbem in iustitia, et populos in veritate sua.

10. *Dicite in Gentibus.* Iterum inculcat, non vigere Dei cultum nisi ubi ad regendum praesidet. Quamdiu enim solium Dei fuit in angulo Iudaeae, cultum eius vere profiteri non poterant Gentes, quum imperio non parerent. Ergo regnum eius Propheta ad ultimas mundi plagas extendit, ut sub eius auspiciis in unum coalescant qui prius fuerant dispersi. Et per verbum *dicite* significat Deum verbo suo et doctrina propagari velle regni sui fines. Notatu vero dignum est quod subiicit de *stabilitate orbis*, etsi enim scimus naturae ordinem ab initio divinitus fuisse positum, eundem semper solem, lunam et stellas resplenduisse in coelo, iisdem alimentis quibus fideles sustentatos fuisse incredulos, et eundem traxisse spiritum vitalem: tenendum est omnia esse confusa, et horribilem ἀταξίαν instar diluvii mundum in tenebris demersum tenere quamdiu impietas hominum animos occupat: quia extra Deum quid stabile esse potest? Non immerito igitur docet hic locus stabiliri orbem, ut amplius non nutet, ubi rediguntur homines sub manum Dei. Unde etiam discendum est, quamvis suum officium peragant singulae creaturae, nihil tamen esse in mundo ordinatum, donec regiam sedem sibi Deus figat regendis hominibus. Quae enim vastitas magis deformis est, quam ubi creator ipse non agnoscitur? Iam utcunque sibi placeant increduli, semper tamen fluctuari necesse est, et vitam eorum pendere de filo, quia in Deo fundatus non est eorum status. Atque hic memoria repetere convenit quod vidimus Psalmo 46, 6. Deus in me-

dio urbis sanctae, ideo non commovebitur. Neque etiam displicet, quum adhuc omnia in Lege suspensa essent, oblique conferri cum illis praeludiis plenum felicitatis statum qui sub Christo futurus erat. Postea regnum hoc, aequitatis plenum fore praedicit, sicuti Psalmo 45, versu 7. vidimus, Virga rectitudinis, virga regni tui. *Iudicandi* verbo quodvis regimen notatur apud Hebraeos. Quod si Deo hic regnandi modus est, ut vitam hominum ad aequitatem formet ac componat, primo colligere licet, utcunque sibi placeant homines, omnia tamen esse tortuosa, donec eos Christus sibi subiiciat. Haec autem rectitudo, non ad externas modo vitae actiones refertur, sed est interior cordis novitas, quia pendet a Spiritus regeneratione qua refingimur ad imaginem Dei.

11. *Laetentur coeli.* Quo melius amplificet magnitudinem gratiae Dei, ubi cunctos homines dignatur sub manum suam colligere, ipsas quoque brutas creaturas, sicut arbores, terram, mare et coeles ad societatem laetitiae invitat. Neque enim metonymice de Angelis vel hominibus loquitur, quia mutos quoque pisces resonare prae gaudio iubet. Hyperbolica igitur est loquutio, qua exprimit nihil esse magis optabile vel beatum, quam sub Dei fide esse. Interea significat, Deum minime regnare more tyrannico vel formidabili, sed plenam suavitatis et laetitiae esse eius potestatem. Nam quod expavescunt impii simulac erigitur Dei solium, hoc illis accidentale est. Ceterum talis est hyperbole quae tamen ratione non caret; quia sicuti nunc omnia elementa parturiunt ac gemunt nobiscum, teste Paulo, Rom. 8, 22. quia propter nos obnoxia sunt corruptioni: ita non mirum est si ea exhilaret mundi instauratio ad quam anxie adspirant. Ex hoc etiam loco quam furiosa sit hominum laetitia colligimus ubi sine Deo lasciviunt. In ultima clausula clarius docemur, quamdiu abscondita est nobis Dei facies, nullam veri gaudii scintillam nobis micare. Exsultant (inquit) a facie Dei, quia venit. Quod si mare et terram occupat moestitia donec appareat Dei adventus: quid nobis futurum est, quibus proprie incumbit horribilis maledictio? Et quia res erat creditu difficilis, bis repetit Propheta simulque definit rectitudinem illam quam nuper attigerat, quod scilicet Deus *iustitia sua et fide mundum gubernabit.* Unde sequitur, nonnisi luce iustitiae Dei et veritatis, pravitatem et hypocrisin, quae hominibus ingenitae sunt, discuti ac purgari.

PSALMUS XCVII.

Arg. Hic quoque Psalmus describit regnum Dei quale sub Lege non exstabat, unde sequitur vaticinium esse de Christi regno quod per Evangelium repente illuxit. Ceterum Propheta Deum amplitudine et gloria ornat, quae merito ad humilitatem cogat cunctos mortales. Deinde ut amorem et gratiam conciliet Dei regno, admonet non alio spectare, quam in hominum salutem.

1. Iehova regnat, exsultet terra, laetentur insulae magnae.
2. Nubes et caligo in circuitu eius, iustitia et iudicium locus

solii eius. 3. Ignis coram facie eius ambulabit, et exuret in circuitu inimicos suos. 4. Illuxerunt fulgura eius orbi, videbit ac tremiscet terra. 5. Montes tanquam cera fluxerunt a facie Iehovae, a facie Domini totius terrae.

1. *Iehova regnat.* Homines ad laetitiam invitans, satis declarat nunquam Deum regnare quin simul affulgeat salus et plena felicitas. Gaudium vero commune toti mundo faciens, adeoque transmarinis regionibus, significat regnum Dei quod tunc angustis Iudaeae finibus erat inclusum, longe fore amplius, quia ad Gentes usque propagabitur. Proximis quatuor versibus coelestem Dei gloriam suis insignibus exornans Propheta, ad eius reverentiam subigere voluit cunctos mortales. Nam proponitur in hunc finem formidabilis eius maiestas, ut fastum et pravam carnis confidentiam sub se posternat ac conterat. Scimus in conspectu nubili coeli plus esse terroris quam serena luce: quia obscuritas sensus nostros contrahit. Itaque Prophetam non dubito incutere hoc symbolo terrorem, quo magis reverenter Deum mundus exciperet. Alii subtilius exponunt, nubem esse in circuitu Dei, quae temeritatem et audaciam humani ingenii compescat, ne in excutiendis eius mysteriis plus aequo sibi permittant qui nimium curiosi sunt. Etsi autem continet sensus ille utilem doctrinam, quia tamen argutiis non oblector, retineo illud consilium Prophetae, quod fuliginoso Dei conspectu procellere velit corda hominum, ut tremiscant. Quod etiam confirmat reliquus contextus, ubi dicit *ignem coram eo ambulare* qui hostes exurat, fulgora eius concutere terram, adeoque montes liquefacere. Siquis excipiat non convenire hanc formidinem cum gaudio cuius nuper meminit. Respondeo primum, quamvis Deus solium suum erigendo, quantum in se est, beare omnes paratus sit. non omnes tamen beneficii capaces esse. Deinde tenendum est, quod prius attigi, utilem hanc admonitionem esse fidelibus, ut proiecta carnis altitudine, Deum suppliciter adorent. Solium vero eius in *Iustitia a iudicio* locans, regnum Dei a fructu quem inde percipimus, commendat: quia quum nihil miserius sit, quam sine iustitia et iudicio vivere, laudem hanc specialiter Deo vendicat Propheta, quod regnando aequitatem solus in mundo restituat: ut certe exsulat a nobis omnibus, donec Spiritu mansuetudinis Deus ab subeundum verbi sui iugum nos flectit ac domat. Sed quia magna pars hominum pervicaciter imperium Dei reiicit et excutit, cogitur Propheta pingere severam Dei faciem: ut doceat non impune cessuram impiis praefractam suam malitiam. Quia autem, nisi Deum sibi appropinquantem reverenter et placide excipiant homines, duplicatur eorum impietas: iure haec vindictae denuntiatio aptatur ad regnum Christi. Qui vero Deum in Filii sui unigeniti persona contemnunt, dicit Propheta eos tandem velint nolint sensuros quam tremenda sit eius maiestas. Hoc enim intelligit verbo *videndi:* quia dum vident impii frustra se conari, vesano impetu contra Deum quaerere incipiunt subterfugia et latebras. Propheta autem hac hebetudine consequi posse negat ut se a Dei facie abscondant.

6. **Annuntiaverunt coeli iustitiam eius, et viderunt omnes populi gloriam eius. 7. Pudefiant omnes servi sculptilis, quia gloriantur in figmentis: adorent coram eo omnes dii. 8. Audivit et laetata est Sion, et exsultaverunt filiae Iuda propter iudicia tua Iehova.**

6. *Annuntiaverunt coeli.* Tam illustrem fore Dei iustitiam affirmat, ut coeli quoque futuri sint eius praecones. Differt autem quod hic dicitur, ab illa sententia Psalmi 19, 2. Coeli enarrant gloriam, etc. quia illic docet tantum David in coelorum fabrica lucere imaginem sapientiae et potentiae Dei: acsi eas Deus vocali testimonio assereret: hic vero spiritualem iustitiam quam Deus manifestabit sub regno Christi, tantam fore dicit ut coelos et terram impleat. Ac multum vehementiae habet ista prosopopoeia quum coelos de iustitia Dei loquentes inducit, acsi ad eos quoque penetrasset eius sensus.

7. *Pudefiant omnes.* Hic Propheta, sicuti proximo Psalmo, verum Deum ab omnibus hominum figmentis aperte discernit, ne elogia quae protulit, quisque ad commentitiam Deitatem rapiat. Facile admittimus Deum laudari: sed, ut ad superstitionem sumus proclives, vix centesimus quisque continet se in puro Dei cultu: sed simulac fit Dei mentio, labimur ad nostra deliria. Et quamvis quisque sibi fingat peculiarem deum, in tam confusa varietate nobis placemus. Haec ratio est cur tam sollicite Prophetae, dum homines hortantur ad Dei cultum, ne falsos deos adorent, simul designant quisnam sit verus Deus. Sed in ordine Prophetae hoc quoque notatu dignum est, non aliter evanescere pravas superstitiones, nisi dum obtinet vera religio. Nam quia pro sensus sui tarditate ad verum Deum non perveniunt, necesse est eos in suis mendaciis errare: quae sola Dei cognitio discutit ac purgat, non secus ac sol fulgore suo tenebras dispergit. Ingenita est hominibus religio aliqua: sed quia talis est non solum imbecillitas mentis nostrae, sed etiam caecitas ac stupor, ut conceptum Deitatis sensum statim depravet: hinc fit ut religio initium sit omnium superstitionum: non id quidem sua natura, sed quia obtenebratae sunt hominum mentes, ut verum Deum ab idolis non discernant. Simul autem ac innotuit Dei veritas, fugandis et procul abigendis superstitionibus satis est efficax. Nam si sol (ut diximus) quaecunque aërem offuscant impedimenta absorbet, quid non efficiet ipse Dei conspectus? Non mirum igitur si Propheta de regno Dei praefatus, profanis Gentibus insultat, quae in fictilibus gloriantur: sicuti Jesaias cap. 19, vers. 1. ubi de exortu lucis Evangelicae loquitur, mox addit, Tunc cadent omnia sculptilia Aegypti. Porro quum Dei cognitio homines latuerit, ne miremur si tam variae superstitiones mundum ab initio occupaverint. Quae eadem ratio nunc quoque valet, nam apud Turcas, Iudaeos, et Papistas scimus extinctam esse verae doctrinae lucem, quare aliter fieri non potest quam ut obstupefacti iaceant in suis erroribus: quia impossibile est, nisi agnito vero Deo, redire ad sanam mentem, ut

eos errorum poeniteat. Nam Propheta in verbo *pudefiant*, significat tempus esse ut qui dediti fuerant superstitionibus, resipiscant, et se conferant ad verum unius Dei cultum. Non quod tangantur promiscue omnes vera poenitentia: (videmus enim hodie multos Lucianicos homines, excussis superstitionibus, meretriciam impudentiam induere) sed Dei cognitio fructum hunc ex se profert, ut homines damnatis erroribus, ad Deum se convertant. Qui vero pervicaciter resistunt Deo, (sicuti hodie videmus multos in Papatu manere obstinatos) non tamen dubium est eos intus prosterni, ut cum sua contumacia confusi iaceant. Quum postea dicit, *Adorent coram eo omnes dii*, quanquam proprie in Angelos id competit, in quibus relucet aliqua Deitatis particula, potest tamen improprie ad deos fictitios extendi: acsi dixisset, Quicquid habetur pro Deo, cedat, et se submittat, ut emineat Deus unus. Atque hinc colligi potest vera definitio pietatis, quum scilicet verus Deus in solidum colitur, et ita unus eminet, ut nulla creatura eius numen obscuret: ac nisi velimus inter nos pessundari veram pietatem, tenendum est hoc principium, Ne qua creatura a nobis ultra modum evehatur.

8. *Audivit et laetata est.* Quanquam prius commune gaudium fecerat toti mundo, nunc peculiariter electum populum appellat: primum quia ei oblatae sunt gaudii primitiae: deinde ut tollatur omnis aemulatio et invidia. Quamvis ergo dixerit Gentes aequandas esse filiis Abrahae, nunc addit, hac societate nihil decedere Iudaeis: quin potius iustam esse laetitiae causam, quod Deus ex eorum fonte totum mundum irriget. Ceterum Propheta de legitimis tantum Abrahae filiis loquitur, qui dupliciter gavisi sunt ubi Deus imperium suum et gloriam ab ortu solis usque ad occasum extendit: primo quia tunc Deus promissam redemptionem in solidum exhibuit in Christo: deinde quod Dei gloriam, quae latuerat in Iudaea, viderunt ubique diffundi. Nec parva fuit fidei confirmatio quum Gentes secundum vaticinium se benedicere ut in semine Abrahae: et religio quae exosa vel contempta fuerat, passim reciperetur. Sed cur potius audisse dicit quam vidisse? Respondeo, hoc verbo usum fuisse Prophetam ob duas causas, nempe ut fideles antequam id completum esset, gaudium tamen ex spe iam conciperent: deinde significat longe lateque spargendam esse Evangelii gloriam, ut eam fama potius quam intuitu cognituri sint Iudaei.

9. Quia tu Iehovae excelsus super totam terram, valde exaltatus es supra omnes deos. 10. Qui diligitis Iehovam, odio habete malum: custodit animas mansuetorum suorum, e manu impiorum eripiet eos. 11. Lux seminata est iusto, et rectis corde laetitia. 12. Gaudete iusti in Iehova, et celebrate memoriam sanctitatis eius.

9. *Quia tu Iehova.* Quia iam alibi exposui verba, pluribus non insistam. Solum notanda est comparatio inter Deum et Angelos ac quicquid eminet. Nam omnem altitudinem Propheta in ordi-

nem ita cogit, ut penes unum Deum resideat omnis maiestas. Id autem tunc plenius contigit, dum in Filio suo unigenito apparuit Deus, qui viva est eius imago. Sicuti enim prius obscurior erat eius notitia, sic minus conspicua fuit exultatio.

10. *Qui diligitis Iehovam.* Hic Dei cultores ad colendam integritatem hortatur, sicuti etiam Paulus 2. Tim. 2, 19. dicit, Discedat ab iniquitate quisquis invocat nomen Domini. Probat igitur a natura Dei, nullos ab eo agnosci vel censeri in numero servorum suorum, nisi qui a malitia discedunt, ut se addicant rectitudini: quia quum sit fons omnis iustitiae, omnem iniquitatem odio habeat necesse est: quia seipsum abnegare non potest, ideoque hac lege nos sibi devinctos tenet, ut nobis dissidium sit cum omni iniustitia. Quia tamen hostium pravitas saepe nos ad vindictam sollicitat, nec videmur salvi posse evadere nisi malis artibus: ut his tentationibus, occurrat Propheta, pronuntiat Deum esse suorum custodem. Nam qui sub Dei tutela se agere persuasi sunt, non certant cum improbis, neque retaliant acceptas iniurias, vicissim nocendo si laesi sunt, sed suam salutem fido eius protectori commendant. Ita frenum nobis iniicitur, ne molestum sit vel grave abstinere a malitia, et servare puras manus, quamvis nos improbi lacessant, ubi Deus animas nostras in custodiam recipere dignatur.

11. *Lux seminata est iusto* Confirmat proximam sententiam, ac simul obiectionem anticipat quae contra afferri poterat. Videmus enim saepe iustos male et indigne tractari acsi hostium libidini expositi forent. Respondet igitur Propheta, quamvis non statim suos liberet Deus, arcana tamen virtute tueri eorum salutem. Ac duplex est metaphora in priore membro versus. Nomine enim lucis laetitiam designat vel prosperum successum (quae loquendi ratio passim occurrit in Scriptura) sicuti res adversae conferuntur tenebris. Posterior metaphora in voce sationis videtur aliquanto durior. Quidam dicunt seminari laetitiam iustis, quemadmodum semen, quum proiicitur in terram, emoritur vel latet aliquamdiu occultum antequam germinet. Quam sententiam tametsi non improbo, nescio tamen an hic sensus simplicior sit, Quamvis iusti vix locum in mundo inveniant, saltem non audeant in publicum prodire, et quasi demersi lateant, Deus tamen eorum felicitatem instar seminis longe lateque disperget: vel lucem gaudii, quae constricta est, producet. Secundum membrum versus, exegesis est prioris: *laetitiam* enim pro luce ponit, et *rectos corde* pro iustis. Atque haec definitio iustitiae notanda est, quod scilicet non sit externa larva, sed sinceram cordis integritatem requirat, ut non sufficiat linguas, manus et pedes a maleficio continere, si cupimus coram Deo iusti censeri. Tandem ultimo versu pios hortatur ad gratitudinem, ut scilicet persuasi Deum esse suum liberatorem, eius gratiae acceptam vitam suam referant: et quicquid acciderit, contenti sint eius praesidio.

PSALMUS XCVIII.

Arg. Affinis est hic Psalmo nonagesimo sexto, nec modo simile est argumentum, sed in verbis etiam conveniunt. Summa est, ubi propagata fuerit Dei cognitio per totum orbem, magis quam antehac conspicuam fore eius gloriam: tum quia Redemptore exhibito, plenior promissionibus generi Abrahae datis effectus constabit: tum quia salus repente exorietur toti mundo: qua ratione iubet magnifice nomen Dei celebrari.

Psalmus. 1. Cantate Iehovae canticum novum, quia mira-
bilia fecit, salutem peperit ei dextera sua, et brachium san-
ctitatis eius. 2. Notam fecit Iehova salutem suam, in oculis
Gentium revelavit iustitiam suam. 3. Recordatus est bonitatis
suae et veritatis erga domum Israël: viderunt omnes fines
terrae salutem Dei nostri.

1. *Cantate Iehovae.* Diximus, his verbis notari exquisitam et non vulgarem gratiarum actionem. Quod etiam ex ratione mox addita patet, nempe quia Deus mirabiliter et incredibili modo salutem suam in medium protulerit. Nam de miraculis loquutus, ea specialiter ad summam unam restringit, quod Deus *salutem sibi acquisierit propria virtute.* Quibus verbis significat non humanis mediis, vel ordine consueto, sed inaudito hactenus modo servatam fuisse Ecclesiam. Miraculum hoc pluribus verbis extollit Jesa. cap. 59, 16. Respexit Deus an esset auxiliator: miratus est neminem esse qui intercederet. Itaque salutem sibi fecit brachio suo, et se iustitia sua firmavit. Utroque loco brachium Dei ordinariis mediis opponitur: quae tametsi nihil derogant potentiae Dei, eius tamen adspectum quasi vela quaedam obscurant, perinde est acsi dixisset Propheta, Non utetur Deus usitatis modis ad servandum mundum, sed prodibit ipse in medium, ut appareat salutem hanc mirificum esse eius opus. Merito igitur concludit, hanc admirabilem Dei bonitatem, et quae incomprehensibilis est humanis ingeniis, summis laudibus praedicandam esse. Secundo versu idem clarius exponit, patefactam esse dicens *salutem et iustitiam eius Gentibus.* Quid enim minus sperari potuit, quam in densis illis tenebris ignorantiae et caecitatis repente exorituram esse lucem: et in profunda iniquitatum abysso, iustitiae locum fore? Quod autem salus, quae effectus est iustitiae, priore loco ponitur, tametsi inversus est ordo, id tamen rarum non est, nec absurdum videri debet, ubi de beneficiis Dei habitus est sermo, modum qui ordine praecedit, explicationis causa adiungi. Porro iustitia Dei ex qua manat salus hominum, non in eo sita est quasi illis rependat quod meriti sunt: sed specimen est bonitatis eius, gratiae et fidei, ut alibi dictum est.

3. *Recordatus est.* Postquam de generali revelatione salutis loquutus est, peculiarem Dei gratiam erga electum populum proprio elogio commendat. Etsi enim Gentibus ac Iudaeis communiter se Deus in patrem obtulit, a Iudaeis tamen exorsus est, ut essent quasi primogeniti. Haec enim Gentium gloria est, quod cooptatae sint ac insitae in sanctam Abrahae domum: et ex promissione Abrahae facta, fluxerit communis totius mundi redemptio: sicuti etiam dicit Christus, Salus ex Iudaeis est, Ioan. cap. 4. vers. 22. Quare merito dicit Propheta, Deum in mundo redimendo, *fidei* quam dederat populo Israël, *recordatum esse.* Quibus etiam verbis docet, non alia causa inductum fuisse, nisi ut fideliter praestaret quod fuerat pollicitus. Ac quo melius exprimat promissionem non immeritis vel iustitia hominum fundatam esse, *bonitatem* priore loco nominat, deinde *fidem* adiungit quae ex ea pendet. Summa est, Deum non exiisse extra se, ut loquuntur, sed causam reperisse in gratuita sua bonitate, et mero beneplacito quod pridem Abrahae et eius posteris testatum fecerat. Recordandi autem verbum, ad sensum hominum refertur: quia diuturna suspensio, quaedam oblivio videri poterat. Siquidem a die promissionis, ultra duo annorum millia praeterierant antequam exhibitus fuerit Christus: et interim tot malis et cladibus subinde afflicti sunt fideles, ut mirum non sit anxie gemuisse, acsi a spe videndae et fruendae redemptionis deiecti forent. Quod continuo post additur, *fines omnes terrae vidisse salutem* Dei, non tantum ad commendationem spectat, acsi dixisset memorabile fore salutis genus, cuius fama ad ultimos usque terrae fines perveniret: sed etiam significat, Gentes quae prius suis deliriis fascinatae fuerant, fore eius participes.

4. Exsultate Iehovae omnis terra, resonate, et exsultate, et plaudite. 5. Psallite Iehovae in cithara, in cithara et voce cantici: 6. In tubis et voce buccinae psallite coram Rege Iehova. 7. Resonet mare, et plenitudo eius: orbis, et qui habitant in eo. 8. Flumina plaudent manu, simul montes exsultent: 9. Ad conspectum Iehovae, quia venit ad iudicandam terram: iudicabit orbem in iustitia, et populos in rectitudinibus.

4. *Exsultate.* Repetit exhortationem qua initio usus fuerat, quam ad Gentes dirigens, satis ostendit unam fore Ecclesiam in toto mundo, ubi Deus diruta maceria, in eundem fidei consensum omnes colliget. In musicis instrumentis alludit haud dubie ad temporis sui molem. Interea noluit Gentes ceremoniis legalibus obstringere. Ceterum in verborum repetitione vehementia est: acsi dixisset, quamlibet ardenter conentur homines celebrare mundi redemptionem, nullae tamen laudes gratiae magnitudini pares fore. Quod etiam ex sequentibus melius patet, ubi rebus inanimatis sensum tribuit. Sed quia totus hic contextus alibi expositus fuit, nunc pluribus dicendis supersedeo.

PSALMUS XCIX.

Arg. Psalmus hic a superioribus in uno differt, quod regnum Dei et beatitudinem quae inde consequitur, ultra Iudaeae fines non extendit: sed potius ob adoptionis privilegium, filios Abrahae a reliquis Gentibus separans, illos peculiariter ad Deum laudandum exstimulat.

1. Iehova regnat, contremiscant populi: habitans *inter* Cherubim, moveatur terra. 2. Iehova in Sion magnus, et excelsus ipse super omnes Gentes. 3. Confitebuntur nomini tuo magno, et terribili: sanctum est. 4. Et robur Regis iudicium diligit: tu statuisti rectitudines, iudicium et iustitiam in Iacob tu fecisti.

1. *Iehova regnat.* Tantum populos iubet contremiscere quos prius ad laetitiam vocabat. Nam quia undique obsessi hostibus erant Iudaei, operae pretium fuit Dei potentiam apud ipsos extolli, ut scirent illius praesidio se contra omnium odia et furores semper tutos fore. Verbum רגז, ut alibi vidimus, nunc contremiscere, nunc irasci Hebraeis significat: denique refertur ad quemlibet motum, sive ex iracundia nascatur, sive ex timore. Itaque nunc intelligit Propheta, Deum in liberatione electi populi virtutem patefacturum quae conturbet omnes Gentes, easque tandem sensuras quantopere insanierint in suam perniciem. Dicitur enim regnare Deus, hominum respectu, dum se magnificis potentiae documentis in sublime attollit: quia dum opem suam occultat, audacius proterviunt increduli, acsi nullus esset.

2. *Iehova in Sion.* Tenenda est illa cuius memini, antithesis, Deum esse magnum in Sion ad perdendos et in nihilum redigendos Ecclesiae suae hostes. Quod autem addit continuo post *excelsum esse super omnes populos*, non ita debet accipi quasi praesideat in eorum salutem, sed ut dissipet eorum consilia, conatus disturbet, totum robur evertat. Iam quod de *celebrando Dei nomine* sequitur, non pertinet ad omnes gentes, sed tantum, meo iudicio, gratitudinem a fidelibus requirit Propheta. Etsi enim confessionem extorquet Deus ab hostibus devictis, quia tamen eius gloriae obstrepere non desinunt, atque etiam blasphemias evomere, illis non congrueret quod dicit, Confitemini nomini Dei quia sanctum est. Fideles ergo proprie compellat, quos ad Dei nomen sponte celebrandum cognitio sanctitatis eius incitat.

4. *Et robur Regis.* Posset esse comminatio ad hostes terrendos: acsi diceret Deum fortitudine armatum esse ad ulciscendas iniurias: quia iustitiam et aequitatem diligit. Sed malo hoc ad Ecclesiam referre, quod scilicet ea lege subsit Dei imperio, ut iustitiam et integritatem colat. Non male etiam quadraret alius sensus, nefas esse imaginari tyrannicum in Deo imperium: quia perpetuus consensus sit inter potentiam eius et rectitudinem. Sed dum expendo totum

contextum, non dubito, ubi Deum in Regis solio locavit Propheta, qui de modo regnandi nunc disserat. Nam addit *statuisse rectitudines et aequitatem.* Quod tamen bifariam potest accipi, vel quod Deus in Lege sua perfectam aequitatem populo suo mandaverit: vel quod iustitiam suam et aequitatem semper approbaverit in fovendo et tuendo populo. Etsi autem verissimum est, in Dei operibus et iudiciis semper refulsisse summam iustitiam, videtur tamen probabilius de doctrina hoc intelligi, quod Deus qui iustitiam amat, imperii formam instituerit in populo Israël, quae optima esset probe iusteque vivendi regula. Ita verbum *facere* improprie sumetur pro mandare vel praecipere. Nisi forte hoc postremum de ipsa Dei gubernatione seorsum accipere placeat, quod mihi non displicet. Nihil enim ad praestandum Deo obsequium magis animat fideles, vel in studio servandae Legis confirmat, quam dum re ipsa experiuntur Deo se esse curae: et quam a suis iustitiam sermone requirit, factis mutuo praestare.

5. Exaltate Iehovam Deum nostrum, et adorate ad scabellum pedum eius: sanctus est. 6. Moses et Aaron in Sacerdotibus eius, et Samuel inter invocantes nomen eius, clamaverunt ad Iehovam, et ipse respondebat eis. 7. In columna nubis loquutus est ad eos, custodierunt testimonia eius, et statutum quod dedit illis. 8. Iehova Deus noster, tu respondisti illis, Deus propitius fuisti illis, et ultor super opera eorum. 9. Exaltate Iehovam Deum nostrum, et adorate ad montem sanctitatis eius, quia sanctus Iehova Deus noster.

5. *Exaltate Iehovam Deum.* Exhortatio haec ad solam Ecclesiam proprie dirigitur, ut Dei gratiam experta, eo se alacrius ad cultum pietatis addicat. Iudaeos ergo ad Deum, qui tam praeclare illis opitulatus est, extollendum incitat, et iubet cultum in Lege mandatum offerre. Vocatur quidem saepe alibi Templum, Dei sedes vel domicilium, vel requies, aut domus habitationis. Quod autem hic vocatur scabellum pedum eius, optima est huius metaphorae ratio, voluit enim Deus ita habitare in medio populi, ut non teneret defixas mentes in externo Templo, et Arca foederis, sed sursum potius attolleret. Ergo Domus vel habitationis nomen ad fiduciam valuit, quo familiariter pii omnes accedere ad Deum auderent, quem videbant ultro sibi occurrere. Sed quia proclives sunt hominum animi ad superstitionem, vitium hoc corrigi oportuit, nequid de ipso Deo carnale vel terrenum conciperent, neque subsisterent in externis signis. Propheta ergo templum vocans scabellum pedum Dei, pios altius consurgere iubet: quia immensa sua gloria coelum et terram replet. Hoc tamen modo admonet, non alibi quam in monte Sion legitimum Deo cultum praestari. Nam stylum ita temperat, ut pias mentes supra mundum attollens, nihil tamen deroget sanctitati Templi, quatenus locum illum in terra unicum elegerat Deus ubi invocaretur. Hinc videmus quam frustra post Augustinum, multi se torqueant,

quomodo iubeat Propheta adorari scabellum pedum Dei. Subtilis est Augustini responsio, Si ad Christum hominem respicimus, inquit, inventa est ratio qua pie adoretur scabellum Dei. Corpus enim assumpsit ex terra, in quo vult adorari: neque tamen aliud quam Deus adoratur in terra hac: quia et terra, Deitatis est habitaculum, et Deus ipse terra fieri dignatus est. Hoc totum dictu quidem plausibile est, sed nihil ad Prophetae mentem, qui discrimen ponere volens inter legalem cultum (quem solum Deus probabat) et Gentium superstitiones, filios Abrahae ad Templum tanquam ad vexillum evocat: ubi tamen spirituali modo colere Deum iubet, quia coelestem gloriam inhabitat. Nunc umbris abolitis, fateor non aliter rite Deum coli, nisi ubi nos recta ad Christum conferimus, in quo habitat plenitudo Deitatis. Sed improprie et absurde scabellum quis vocaret: quia hac loquendi forma docere Propheta voluit, Deum visibili Templo minime inclusum esse, sed quaerendum esse supra omnes coelos, sicuti toto mundo superior est. Nimis putide vero hoc loco abusi sunt phrenetici Graecorum Episcopi in secunda Synodo Nicena, ut probarent Deum in statuis et picturis adorandum esse. Causae redditio antithesin continet, nam Propheta nomen unius Dei sanctificans, profanat omnia Gentium idola: acsi diceret, Quamvis suis idolis imaginariam sanctitatem arrogent Gentes, sunt tamen mera vanitas, abominatio, et sterquilinia foetoris plena. Alii vertunt, quia sanctum est, sed patebit ex fine Psalmi, Prophetae fuisse consilium, hoc epitheto Deum ab omnibus idolis discernere.

6. *Moses et Aaron.* Hac nota commendat peculiarem gratiam qua Deus semen Abrahae dignatus est, quod inde sibi delegit Prophetas et Sacerdotes, qui ad sanciendum salutis foedus quasi intermedii sponsores forent. Ac tres quidem nominat, qui primis temporibus excelluerunt. Moses enim ad populum Deo conciliandum fuit quasi stipulator: Aaron eodem functus est officio: postea Samuel eandem sustinuit personam. Neque tamen dubium est quin sub his tribus personis complexus sit totum populum cum quo Deus foedus pepigerat. Sed nominatim hos recenset qui huius incomparabilis thesauri fuerant depositarii et custodes. Quod Mosen dicit fuisse in Sacerdotibus, posset videri absurdum, quum eius filii tantum fuerint inter vulgares Levitas, nec ipse post Legem latam, summi Sacerdotii honorem unquam usurpaverit. Sed quia כוהנים Hebraei primarios homines vocant, quales sunt filii Regum: nihil impedit quominus Mosen hoc nomine insignierit Propheta, acsi dixisset unum ex sacris Ecclesiae proceribus. Deinde si ad primam originem respicimus, Moses certe, antequam Lex lata esset, summo Sacerdotio fuit praeditus. Tenendum autem Prophetae consilium est, quod Deus non modo adoptaverit genus Abrahae: sed quo certior esset fides foederis, quosdam voluerit esse Mediatores: quibus invocandi sui nominis partes iniunxit. Nam *invocatio* cuius meminit, non quaelibet intelligenda est, sed sacerdotalis: nempe quia internuntii erant divinitus electi, qui totius populi nomine in Dei conspectum prodirent, ac pro omnibus verba facerent. *Clamarunt ad, etc.* Apertius explicat quod iam dixi, Deum singularibus beneficiis ab initio prosequutum fuisse Abrahae filios, idque gratuiti tantum foederis respectu. Nam quotquot unquam in Iudaeos contulit beneficia, ex fonte illo manabant. Ideoque

quoties experti sunt Deum propitium, primae illius gratiae memoriam renovare illos oportuit. Diserte etiam visibile *columnae nubis* symbolum commemorat Propheta, quo Deus testatam in omnes aetates suam praesentiam voluit: sicuti temporalibus signis usus est Deus non modo in eorum gratiam quibus exhibita fuerunt, sed qui deinde sequuti sunt. Quamvis ergo Deus non semper columnam nubis obtulerit oculis veteris populi, quia tamen ea est hominum tarditas ut Dei praesentiam non sentiant nisi admoniti externis signis, Propheta merito revocat Iudaeos ad memorabile hoc pignus: quia Deus Patribus in deserto palam apparuerat, ut certo persuasi essent posteri, eum sibi quoque propinquum semper fore. Consulto autem addit illos servasse testimonia Dei, ut alias aetates sub eodem obsequio contineat.

8. *Iehova Deus noster*. Admonet fuisse exauditos, quia mutuus erat inter Dei gratiam et eorum pietatem consensus. Ergo sequitur, eorum exemplo posteros sic debere Deum invocare, ut non modo eius nomen in supremis labris resonent, sed sincero affectu custodiant eius foedus. Interea admonet, quod Deus non tam benigne et largiter gloriam suam illustrat omnibus seculis, hominum culpa id accidere: quia posteritas ut plurimum a fide patrum vel desciscit, vel certe declinat. Nihil enim mirum, ubi refrigescit pietas in mundo, Deum quoque manum suam subducere vel saltem non exserere tam illustri modo. *Deus propitius tu fuisti*. Quod antehac de Mose, Aaron et Samuele dixit, ad totum populum spectasse, ex his verbis clarius apparet. Et certe non sibi privatim Sacerdotes ibi erant, sed in communem populi salutem. Quare Propheta non incommode a tribus illis transitum facit ad reliquum populi corpus. Nam relativa neque ad tres personas restringo, neque de iisdem hominibus praecise interpretor, sed potius statum Ecclesiae notari existimo, quod scilicet Deus ad Sacerdotum suorum preces Iudaeis fuerit propitius, et tamen severe animadverterit in eorum peccata. Ab una enim parte celebrat Dei gratiam, quum tam indulgenter populum illum foverit, ac tam clementer pepercerit eius delictis. Ab altera autem parte commemorat tremenda exempla, quibus ultus est eorum ingratitudinem, ut posteri se ei obedienter subiicere discant. Semper enim tenendum est, quo liberalius nobiscum agit Deus, eo minus ferre ut ludibrio sit eius liberalitas. In clausula Psalmi sententiam repetit quam habuimus versu quinto: ac pro scabello pedum ponit *montem sanctitatis:* et quod propter brevitatem obscurius ante dixerat קדוש הוא, nunc plenius explicat, *Sanctus Iehova Deus noster.* Vult enim, Deum non fortuito coli ab Israëlitis, (sicuti Gentium religio a sola opinione pendebat) sed eius cultum in fidei certitudine fundatum esse.

PSALMUS C.

Arg. Inscriptio vice argumenti sufficere nobis debet: deinde ipsa brevitas longiorem sermonem non postulat. Fideles autem proprie ad Deum laudandum invitat, quod eos sibi elegerit in populum, et in suam curam susceperit.

Psalmus ad laudandum. 1. Exsultate Iehovae omnis terra. 2. Servite Iehovae in laetitia: venite in conspectum eius in exsultatione. 3. Cognoscite quod Iehova ipse est Deus: ipse fecit nos, et non ipsi nos: populus eius, et grex pascuorum eius.

1. *Exsultate.* Partem duntaxat cultus Dei attingit, quae in reputandis eius beneficiis et gratiarum actione sita est. Quia autem promiscue compellat totam terram, videtur Spiritu Prophetico ad tempus respexisse quo ex variis Gentibus colligenda erat Ecclesia. Iubet igitur in laetitia Deum coli: significans ita beneficum esse erga suos, ut largam gaudii materiam eis suppeditet. Quod melius tertio versu exprimit, ubi primo hominum audaciam castigat qui sibi et plures deos et multiplices eorum cultus fingendo perperam a vero Deo desciverant. Quoniam ergo deorum turba obruit ac sepelit veram unius Dei notitiam, eiusque gloriam lacerat: merito admonet Propheta cunctos mortales, ut ad sanam mentem reversi, Deum suo honore spoliare desinant: et eorum amentiam coarguit, quod non contenti uno Deo, in suis cogitationibus evanescant. Nam utcunque verbo fateri cogantur omnes, esse aliquem Deum coeli et terrae opificem, mox tamen eius gloriam huc et illuc distrahunt. Atque hoc modo ipsa divinitas, quantum in ipsis est, redigitur in nihilum. Quum ergo res ardui negotii sit, retinere homines in puro Dei cultu, non abs re a consueta vanitate Propheta mundum revocans, cognoscere iubet quod Deus sit Deus. Tenenda enim est brevis eius notitiae definitio, dum scilicet ei integrum relinquitur ius suum, nec opponitur ulla Deitas quae eius nomen obscuret. In Papatu quidem relinquitur ei suum nomen: quia tamen eius gloria in duabus syllabis minime inclusa est, certum est pro Deo non agnosci. Sciamus ergo non stare rectum Dei cultum, donec correcta fuerit impia gloriae eius profanatio quam superstitiones secum afferunt. Postea singulare eius beneficium praedicat, in quo reputando fideles praecipue suam operam vult consumere. Videtur quidem hoc esse nimis vulgare, quod *Deus non fecerit:* sed ut taceam de communi ingratitudine, quod vix centesimus quisque serio vitam suam Deo acceptam refert, quamvis dum urgentur, non negent se de nihilo creatos esse, quisque tamen sibi Deus est, et seipsum adorat, dum arrogant omnes suis viribus quod Deus suum esse pronuntiat. Deinde tenendum est, Prophetam non de communi creatione hic agere, ut alibi diximus: sed de spirituali regeneratione qua imaginem suam in electis refingit. Solos ergo fideles hic Propheta docet esse opus Dei, non quatenus in utero formati sunt homines, sed quo sensu Paulus ad Ephes. 2, 10. vocat eos το ποιημα Dei, quia conditi sunt ad bona opera quae praeparavit ut in illis ambulent, idque ex contextu melius liquet. Nam ubi dicit nos esse populum eius et gregem pascuorum eius, specialem certe gratiam notat, qua sibi Deus in peculium segregavit filios suos, ut eos tanquam sub alis foveat. Quod multo praestantius est quam homines nasci. Iam siquis glorietur, se factum esse hominem a seipso: quis non detestetur tam putidum sacrilegium? Nec vero

tribuere terrenis patribus hoc licet, quod nos propria virtute genuerint, quid enim efficeret putridum semen? Atque non dubitant maior pars spiritualis vitae laudem ad se trahere. Quorsum enim tendunt liberi arbitrii praecones, nisi ut persuadeant propria industria nos consequi ut filii Dei ex filiis Adae fiamus? Atqui Propheta *populum Dei* nos vocando, gratuita eius bonitate nos spiritualiter regenitos esse docet. Per *gregem* vero *pascuorum* significat eadem gratia nobis salvum manere usque ad finem quod semel datum est. Posset etiam secus legi, Fecit nos populum suum, etc. sed quia non mutatur sensus, retinui quod magis receptum erat.

4. Ingredimini portas eius cum laude, atria eius cum exsultatione: celebrate eum, benedicite nomini eius: 5. Quoniam bonus est Iehova, in seculum misericordia eius, et usque in generationem et generationem veritas eius.

4. *Ingredimini portas.* Clausula exordio fere similis est, nisi quod mentionem admiscet legalis cultus: quo tamen simpliciter admonet, non aliter rite defungi fideles in gratiis Deo agendis, nisi etiam in solenni pietatis professione se exerceant. Interea Templi nomine significat Deum nolle nisi ex Legis suae praescripto coli. Porro ut sciamus assiduam nobis praeberi materiam laudandi Dei, dicit *misericordiam eius* manere *in secula*, *veritatem* quoque *eius perpetuam.* Quum ergo nobiscum ita agere non desinat, plusquam turpe nobis esset in solvendo laudis sacrificio defatigari. Cur veritatem adiungat misericordiae, alibi diximus. Nam, ut sumus insipidi, misericordiam Dei, dum se palam exhibet, ne palpando quidem sentimus, donec sacrum os suum ad testandum nobis paternum amorem aperiat.

PSALMUS CI.

Arg. David, quanquam nondum potiebatur regno, quia tamen Rex iam divinitus creatus erat, se comparat et accingit ad optimum gubernandi modum: neque solum hac pia meditatione se ad praestandum regium munus extimulat: sed votum Deo nuncupans, fidelem se eius ministrum fore promittit, ut maturam impetret possessionem.

Davidis Psalmus. 1. Clementiam et iudicium cantabo, tibi Iehova psallam. 2. Prudenter agam in via perfecta, donec venias ad me: ambulabo in integritate cordis mei in medio domus meae. 3. Non statuam coram oculis meis rem perversam, opus declinantium odio habeo, non adhaerebit mihi. 4. Cor pravum recedet a me, malum non cognoscam. 5. Detrahentem clam proximo suo, hunc disperdam: elatum oculis et largum corde, hunc ferre non potero.

1. *Clementiam.* Quod de cantu meminit, sic intelligant lectores, profiteri hoc Psalmo quod apud se meditatus erat, qualis scilicet Rex futurus esset simulac promissum solium foret adeptus. Cantare ergo clementiam et iudicium tantundem valet ac testari solenni verborum nuncupatione, se fore iustum et aequum Regem. Augustinus subtiliter accipit, quod laudandus sit Deus sive homines severe puniat, sive misericordem se illis praestet. Sed David hic non de arcanis Dei iudiciis, sed de legitima regni administratione concionatur, ut tam verbis quam factis suae vocationi respondeat. Quum dicit, *tibi Iehova psallam*, Dei beneficio se agnoscit ad tam praeclarum et honorificum munus esse destinatum: quia superbae temeritatis fuisset ultro se ingerere. Non abs re autem regias virtutes duabus his partibus complectitur, clementia et iudicio: quia sicuti praecipuum Regis munus est, suum cuique ius reddere, ita sollicitus erga suos amor et humanitas in eo requiritur. Nec abs re dicit Solomo, Clementia stabiliri solium, Prov. 16, 12.

2. *Prudenter agam.* Hic significat David probe se expendere quam difficile sibi onus sit impositum ubi Rex creatus est. Scimus, et experientia docet, omnes fere Reges suo splendore esse ebrios: nec proverbium illud temere olim in usu fuit, Aut Regem, aut fatuum oportuit nasci. Male quidem interpretabantur, quia scilicet ut plurimum contingit eos qui rerum potiuntur, stultos esse et fatuos. Et certe notabilis est Dei vindicta, quod bestiae, et indigni qui censeantur in hominum numero, summa imperia ut plurimum occupent: sed quamvis Reges non nascantur stulti, eos tamen excaecat sua dignitas, nequid se debere cogitent suis subditis, ut se insolenter efferant, secure se demergant in suas delicias, tandemque sui obliviscantur. Prudenter ergo se acturum, vel, quod idem valet, summopere attentum fore praedicat: quia rara virtus est, eum qui omnia potest, ita esse temperantem, ut nihil sibi licentiae permittat. Qui ergo summo imperio praeditus, non tentat male agendo quid possit, sed seipsum frenat sua modestia, vera intelligentia praeditus est. Denique testatur, se aliis Regibus non fore similem quos infatuat sua dignitas: sed pro magnitudine oneris curam se adhibiturum ut intelligenter munus suum impleat. Et notandum est quod prudentiam in *via perfecta*, sive rectitudine statuit. Unde colligimus, secundum Deum minime sapere tyrannos qui ingenium suum ad pravas astutias conferunt, novas artes quotidie excudunt onerandis et gravandis subditis: denique nonnisi ad nocendum acuti sunt. Ut talis vafrities multis displiceat, certe haec Regum censetur optima prudentia, et summis laudibus extollitur, si ad propagandos suos fines sint attenti, et exquisitis etiam artificiis polleant. Atqui non aliam sibi prudentiam appetit David quam quae sit integritas magistra. *Donec venias.* Duplex est lectio: quidam interrogative vertunt, Quando venies? acsi peteret David non se differri in longiorem moram. Et certe iusta ei gemendi et expostulandi fuit ratio, quum tamdiu se inopia premi et misere per diversa exilia iactari videret. Praestabat enim, ut ante homo pecuarius fuerat, ignobilem degere in tugurio patris, quam in Regem ungi, ut a patria eiectus, in summo dedecore et odio ageret. Ego tamen sine interrogatione legere malo, usquedum, vel quando, quod tamen ipsum paulo aliter interpretor

quam plerique: nempe quod David quamvis adhuc maneat privatus homo, necdum sibi promisso iure regio fruatur, sectari tamen interea integritatem non differet. Sensus ergo est, Domine, quamvis longius me suspensum teneas, ego nihilominus integritati studebo. Ita *medium domus suae* palatio et publicis aedibus opponit: acsi diceret, intra privatos parietes.

3. *Non statuam coram oculis.* Postquam professus est se in privata vita probitatis et iustitiae cultorem fore, sicuti etiam bonos Principes hinc auspicari decet: nunc addit, se in gerendo Principis officio hostem fore iniustitiae et sceleribus. *Rem* enim *perversam coram oculis ponere* tantundem valet ac sibi proponere aliquid impie agendum. Aversum igitur ab omni scelere se fore pronuntiat: ut certe nemo iustus et aequabilis erit iniustitiae ultor, nisi qui ab ea penitus ex animo abhorret. Unde sequitur, non praestare officium Reges, nisi puri sint ab omni pravo consensu. Quidam עשות simul contexunt, subaudientes literam ל, acsi dixisset, Non proponam mihi quicquam impie agendum, vel, Nulla pravitas mihi adlubescet, ut eam exsequar. Sed alter sensus probabilior est, quod ubi testatus est David se nihil iniquitatis coram oculis suis passurum, mox ad confirmationem addat, se inimicum fore omnibus maleficiis. In postremo membro mutatio numeri est, si ad personas declinantium referas. Potest tamen de opere ipso commode exponi: acsi dixisset, nullis impiis defectionibus se fore affinem.

4. *Cor pravum.* Quod pravum cor nonnulli de perfidis hominibus accipiunt, tanquam coactum repudio. Deinde contextus reclamat, nam quum expositive mox addiderit, *malum non cognoscam,* priore membro haud dubie se immunem fore a perfidia et pravitate affirmat. Ac summa est, Davidem operam daturum ut sibi caveat ab omni maleficio: et quid sit proximis iniuriam facere, nesciat.

5. *Detrahentem.* Hoc versu clarius disserit de Regis officio, qui gladio armatus est ad coercendos improbos. Nam etsi merito bonis omnibus displicent obtrectatio, superbia, et alia vitia, non est tamen eorum cuiusque e medio tollere superbos vel obtrectatores: quia non sunt instructi publica potestate, sed manus habent ligatas. Atque haec distinctio tenenda est, ut in modestia se contineant filii Dei, nec quisquam vocationis suae fines transsiliat. Nam certe quamdiu privatus vixit David, nunquam ausus fuisset hoc tentare: sed solio impositus, gladium sumpsit e manu Dei quem ad ulciscenda maleficia exsereret. Species autem quasdam designat, ut per synecdochen significet se omnium scelerum fore vindicem. Pestis apprime noxia est, clancularia et furtiva detractio, perinde enim est acsi quis hominem per insidias occidat: imo calumniator, non secus ac veneficus incautos opprimit. Atque hoc signum est perversae et proditoriae naturae, ita laedere alterius famam ut non sit defensioni locus. Malum ergo hoc quia nimis passim grassatur, et tamen minime est tolerabile in hominum vita, David ulciscendum suscipit. Superbos deinde duabus loquendi formis notát. *Altos oculis* vocat, non quod supercilia attollat quisquis superbus est: sed quia ut plurimum elato vultu prodant superbi animi sui altitudinem. Vocat *latos corde*, quia inflatos esse et turgidos necesse est qui ad res magnas adspirant. Nihil enim illis satis est nisi deglutiant totum mundum. Atque hinc

colligimus, non vigere rectum ordinem, nisi Principes reprimendae superbiae sedulo invigilent, quae secum necessario et ferociam et crudelitatem trahit, parit contumelias, rapinas, et quodvis iniuriae genus. Ita fiet ut simplices et quieti homines, potentiorum libidini expositi sint, nisi opposita Principum auctoritas, eorum audaciam arceat. Iam quum velit Deus piis Regibus detestabilem esse superbiam, certum est ei perinde exosam esse: ideoque a filiis suis placidam mansuetudinem requirit, quia professus est eorum omnium hostis qui emergere altius conantur quam ferat ipsorum conditio.

6. Oculi mei ad veraces terrae, ut habitent mecum: ambulans in via integra, hic ministrabit mihi. 7. Non habitabit in medio domus meae faciens fraudem: loquens fallacias non statuetur coram oculis meis. 8. In matutinis perdam omnes impios terrae, ad exterminandum ex urbe Iehovae omnes operarios iniquitatis.

6. *Oculi mei.* Ponit aliam virtutem cordati Principis, sibi fore curae dicens, ut familiares sibi reddat veraces terrae, eorumque utatur opera, et ut integros habeat ministros. Quidam generaliter accipiunt hanc particulam *ut mecum habitent*, hoc sensu, Non negligam bonos et innoxios: neque patiar iniuste vexari, sed faciam ut tranquillo statu mecum fruantur. Sed potius significat sibi delectum fore, ne promiscue assumat hos vel illos, sed prudenter, qualis sit quisque, discernat, ut coniunctissimos sibi habeat qui integre vivunt, eosque publicis muneribus praeficiat. Ac *veraces* primo loco ponit: quia etiamsi quis virtutibus excellat, nisi tamen fidei et integritati sit deditus, nunquam recte in iudiciis versabitur. Hoc autem notatu dignum est, quia licet optimus sit Princeps, nisi tamen respondeant ministri, eius innocentia vix ad subditos perveniet. Nam quum ministri sint Principum manus, quicquid ille statuerit, scelerate pervertent si avari sint, vel fraudulenti, vel rapaces, quod plus satis experientia notum est. Maior quidem pars Regum, praeteritis bonis et integris, imo procul valere iussis, data opera ministros appetunt sui similes, et ad tyrannidem suam appositos: sed in bonis et moderatis haec quoque mollities apparet, ut pessimis consiliis regantur, et publica munera inconsiderate prostituant.

7. *Non habitabit.* Potest hic versus tam de aulicis omnibus qui publica iudicia exercent, exponi, quam de ministris domesticis. Sed quum nuper in genere de omnibus officiariis loquutus sit, videtur nunc sermonem proprie habere de cohorte regia. Nam hinc omnes corruptelae: si primarii Regum amici, et alii familiares qui eorum aures occupant, fallaces sint ac dolosi, suo exemplo quasi signum licentiae attollent. Et fieri non potest ut qui domum suam temperanter non continet, tenendis populi gubernaculis sufficiat. Vilescit enim in publico auctoritas quae ne domi quidem gradum suum tenere potest.

8. *In matutinis.* Tandem concludit praecipuam curam se adhibiturum ut terram purget improbis et sceleratis hominibus. Dicit

autem mane, quia si resides sint ac lenti Principes, non satis tempestive occurrent sanandis malis. Principiis ergo obstandum: modo ne iracundiae indulgeat iudex, vel se inconsiderate praecipitet. Plurali etiam numero notatur continua strenuitas: quia non satis esset Iudicem semel atque iterum poenas de improbis severe et acriter exigere, nisi in hanc curam perseveranter intentus esset. Damnatur autem hac voce in Principibus segnities, ubi improbos videntes audacter ad peccandum ruere, vel metu vel indulgentia diem de die trahunt. Meminerint ergo Reges et Magistratus se gladio armatos esse, ut Dei iudicia strenue et mature exsequantur. Non potuit quidem David purgare omnibus inquinamentis terram, quantumvis animose in eam rem incumberet: sed tantum promittit se absque ullius personae respectu severum fore iudicem ad tollendos omnes impios. Iudicibus autem saepe obstat timiditas, ne satis viriliter malos protervientes compescant. Quare necesse est esse praeditos spiritu invictae magnitudinis, ut freti Dei auxilio, munus sibi iniunctum peragant. Deinde ambitio et gratia flexibiles eos reddit, ne aequabili tenore scelera ubi oportet puniant. Hinc colligimus quantopere placeat Deo severitas quae modum non excedit: et quam rursus non probetur crudelis humanitas quae improbis habenas laxat: sicuti nulla est maior peccandi illecebra quam impunitas. Ideo tenendum illud Solomonis, Prov. 17, 15. Qui iustificat impium et condemnat innocentem, uterque abominatio est Deo. Emphaticum etiam est quod addit, *ut noxios exterminem e civitate Dei.* Nam si profanis etiam Regibus communiter mandata est scelerum vindicta, sciebat David sanctiori vinculo se adstringi, quum Ecclesiae Dei praeesset. Et certe qui tam honorificum locum obtinent, nisi conatus omnes suos conferant ad purgandas sordes, quantum in se est polluunt Dei Sacrarium: nec solum erga homines infideliter se gerunt, bonorum salutem prodendo, sed etiam in Deum ipsum sunt sacrilegi. Iam quum regnum Davidis obscura tantum fuerit regni Christi imago, statuendus nobis est in medio Christus, qui etsi patitur multos hypocritas, quoniam tamen futurus est mundi iudex, vocabit tandem omnes ad rationem, et segregabit agnos ab hoedis. Quod si videtur longiorem moram facere, cogitandum nobis est de aurora illa quae repente exsurget, ut sordibus purgatis vera puritas refulgeat.

PSALMUS CII.

Arg. Videtur haec precatio fuisse dictata fidelibus quum in exilio Babylonico languerent. Primum autem moesti et supplices, de suis afflictionibus queruntur. Deinde Urbis sanctae et Templi restitutionem Deo commendant. Et quo maiore fiducia concipiant suas preces, promissiones Dei commemorant de felici tam Regni quam Sacerdotii renovatione: nec tantum liberationem sibi promittunt ab exilio, sed etiam precantur ut Deus Reges et populos sub obsequium suum cogat. Tandem interposita rursus brevi querimonia de tristi et afflicto suo statu, solatium petunt ex Dei aeternitate: quia servos suos in spem meliorem adoptans, a communi hominum sorte segregavit.

1. Precatio afflicto, quando constrictus erit, et coram Iehova effundet meditationem suam. 2. Iehova audi precem

meam, et clamor meus ad te veniat. 3. Ne abscondas faciem tuam a me in die afflictionis meae: inclina ad me aurem tuam, in die quo clamo festina, responde mihi.

1. *Precatio.* Quisquis ex Prophetis fuerit auctor Psalmi, certum est, eum dictasse precandi formam pro Templi et Urbis reparatione. Quod restringunt quidam ad tempus quo impediebatur a vicinis gentibus Templi aedificatio, mihi non placet: potius existimo ante reditum populi, quum iam instaret promissae redemptionis tempus, compositum fuisse Psalmum. Tunc enim coeperunt Prophetae magis erigere piorum animos, iuxta illud vaticinium Iesaiae 40, 1. Consolamini, consolamini populum meum, dicet Deus vester. Consilium autem Prophetae fuit non modo animare populum ad fiduciam, sed curam et sollicitudinem iniicere pro Ecclesiae salute. Inscriptio ostendit in quem usum et finem destinatus fuerit Psalmus. Nam qui in praeterito tempore vertunt, Oratio afflicto dum fuit constrictus, et effudit suam meditationem: videntur male sensum reddere. Quin potius voluit eorum anxietati succurrere quorum videbat collapsos animos: acsi diceret, Quamvis eos constringat moeror et desperatio, esse tamen adhuc precandi locum. Quidam verbum עטף vertunt, dum se abscondet: ac putant metaphorice exprimi gestum precantis, dum prae moerore faciem erigere non sustinens, quasi in sinum se revolvit et implicat. Mihi autem videtur concinna esse allusio, dum ab una parte, angustiae animi et constrictio ponuntur: ab altera autem, precationum effusio: ut sciamus adeo non claudi, ianuam precibus nostris dum contracti dolore: lucem et conspectum hominum fugimus, ut tunc vere opportunum sit tempus orandi: quia haec unica curis nostris levatio est, dum libere corda nostra effundere licet coram Deo. Verbum quidem שיח saepe capitur pro orare: sed quia significat meditari, nomen ex eo deductum hic proprie est meditatio. Notandum est praeterea, his verbis admonitos fuisse Israëlitas quomodo animis compositos esse deceret dum conciperent hanc precandi formam: acsi diceret, non aliis se eam praescribere nisi quos angebat Ecclesiae clades.

2. *Iehova audi.* Haec vehementia iterum ostendit non dictata fuisse verba quae securi et hilares effunderent, quod factum non fuisset absque crasso Dei ludibrio. Testantur enim sic loquendo, se diros cruciatus perferre, et ardere ingenti desiderio obtinendae levationis. Quare haec verba ore nemo resonare poterat, quin profanaret Dei nomen, nisi accederet serius animi affectus. Et circumstantia quam dixi notanda est, nos a Spiritu sancto ita expergefieri dum pro communi Ecclesiae salute orandus est Deus. Nam quum privatim sibi curam quisque gerat, vix centesimus quisque Ecclesiae malis, ut par est, afficitur: quo magis stimulis opus est, sicuti Prophetam videmus multa verborum congerie frigus et tarditatem corrigere. Cordis (fateor) partes essent linguam movere, et dirigere ad precandum: sed quia saepe flaccescit, vel lente et pigro munus suum exsequitur, linguae adminiculo opus habet. Est hic igitur aliquid reciprocum: quia sicuti cor praeire verba debet ac formare, sic et lingua ipsa cordis torpori opitulatur. Fieri quidem saepe poterit ut

fideles orent non tantum serio, sed etiam ardenter, nec tamen ulla vox ab ore exeat: non tamen dubium est quin per clamorem intelligat Propheta vehementiam, ad quam erumpere cogit dolor.

3. *Ne abscondas.* Quod rogant ne faciem suam abscondat Deus, non est supervacuum. Nam quum iam per annos septuaginta fere contabuisset in exilio populus, aversus poterat videri Dei favor. Sed in extrema afflictione iubentur tamen ad preces confugere tanquam ad unicum remedium. Dicunt enim se clamare *in die afflictionis*, non ut solent hypocritae, qui fremendo tumultuantur: sed quia se a Deo tunc vocari sentiunt. *Festina, responde.* Quia de his loquutionibus alibi fusius fuit dictum, nunc breviter tenere sufficiat, Deum ubi permittit nobis infirmitates proprias sine pudore coram se detegere, et ineptias nostras sustinet, plusquam indulgenter nobiscum agere. Certe coram eo querulari ut pueri solent, eius maiestate minime dignum esset, nisi hanc licentiam ultro concederet. Libenter utor hoc nomine, ut sciant infirmi qui ad Deum accedere trepidant, tam comiter se invitari, nequid a familiari accessu eos retardet.

4. Quia consumpti sunt ut fumus dies mei, et ossa mea quasi focus exuta sunt. 5. Percussum est tanquam herba et aruit cor meum, quia oblitus sum comedere panem meum. 6. A voce gemitus mei adhaeserunt ossa mea carni meae. 7. Similis factus sum pelicano deserti, fui quasi bubo solitudinum. 8. Vigilavi, et fui quasi passer solitarius super tectum.

4. *Quia consumpti sunt.* Sunt quidem hyperbolicae loquutiones, sed quae tamen vere exprimunt quam graviter pios animos sauciare debeat Ecclesiae desolatio. Atque in hac parte seipsum quisque diligenter examinet. Nisi enim Ecclesiam praeferimus aliis omnibus curis, indigni sumus qui censeamur inter eius membra. Et quoties occurrunt istae loquendi formae, sciamus nobis exprobrari nostram ignaviam, quia Ecclesiae incommodis minus afficimur quam decebat. Dies suos *fumo* comparat: ossa autem, foci lapidibus, quos temporis successu ignis tandem absumit. Per *ossa* vero intelligit quicquid est roboris in homine. Et certe nisi sensu carerent, fieri non potuit quin illud triste spectaculum irae Dei siccaret eorum ossa, totumque vigorem absumeret.

5. *Percussum est.* Sequitur tertia similitudo, ubi dicit cor suum instar herbae percussae esse emarcidum, ac prorsus aridum. Plus autem quiddam exprimere voluit Propheta, quam si dixisset cor suum esse arefactum, et ossa ad siccitatem redacta: nempe sicut herba quum secatur, non amplius potest terrae succum haurire, nec retinere quem a radice vigorem trahebat, sic intelligit cor suum quasi evulsum vel resectum, naturalibus fomentis destitui. *Oblitus sum comedere.* Hoc est, tantus fuit moeror, ut neglexerim ordinarium cibum. Edebant quidem in exilio fideles: et hoc fuisset impiae desperationis signum, inedia se conficere: sed intelligit se moerore constrictum respuisse omnia oblectamenta, ut etiam cibo et potu se fraudaret. Quanquam

autem solitum victum omittunt fideles, dum voluntario ieiunio iram Dei suppliciter deprecantur: non tamen de hac inediae specie nunc loquitur Propheta, sed quam affert maior vis tristitiae una cum ciborum fastidio et taedio rerum omnium. Tandem addit corpus fuisse quasi tabidum, ut ossa cuti adhaerescerent.

7. *Similis factus sum.* Pro nomine *pelicani*, alii onocrotalon, alii cucullum ponunt, pro bubone Graecus interpres nycticoracem reddidit. Sed quia aves sunt Iudaeis quoque incognitae, simpliciter tenere sufficiat, notari hoc versu funestas aves, quae in latebrosis montibus ac desertis habitant, quarum adeo amoenus et suavis cantus non est, ut horrorem potius incutiat: acsi diceret, se ab hominum consuetudine remotum similem prope fuisse bestiae silvestri. Et certe quamvis degerent fideles in regione culta et fertili, certum tamen est totam Chaldaeam et Assyriam instar deserti illis fuisse, quum Templum et patria unde eiecti erant, obstrictas teneret eorum mentes. Tertia similitudo a passere sumpta, luctum inquietudinis plenum denotat. Etsi enim צפור quamlibet avem significat, hic tamen non dubito pro passere accipi. Solitarium autem vocat, quia viduatus sit compare. Scimus autem aviculas illas tam impatienter viduitatem ferre, ut fere luctum omnem superent.

9. Quotidie exprobrarunt mihi inimici mei: et insanientes in me per me iurarunt. 10. Quia pulverem tanquam panem comedi, et potum meum cum fletu miscui. 11. A facie indignationis tuae et irae tuae: quia extulisti me, et proiecisti me. 12. Dies mei tanquam umbra inclinata, et ego tanquam herba arvi.

9. *Quotidie.* Hac circumstantia sibi misericordiam conciliant fideles, quod hostibus suis non tantum sint ludibrio, sed etiam exsecrationi. De hac ergo indignitate conqueritur Propheta, quod electo Dei populo impii tam probrose insultent, ut etiam mutuentur ex eius cladibus iurandi formulam. Hoc autem fuit Iudaeos sumere quasi insigne maledictionis exemplar. Hodie vero quum peraeque sibi frena laxent impii ad petulantiam, discamus his armis nos munire, quae hoc tentationis genus quamlibet asperum superent. Nam Spiritus sanctus hanc precandi formam dictando, testari voluit, Deum talibus contumeliis moveri ut suis succurrat, quemadmodum habetur apud Iesaiam 37, 23. Quem probris affecisti? et cui convitiatus es? contra quem exaltasti vocem? nempe contra Sanctum Israëlis. Dixerat autem proximo ante versu, Despexit te, filia Sion: super te concussit caput, filia Ierusalem. Haec certe inaestimabilis est consolatio, protervia hostium nostrorum magis accendi Deum, ut se ad opem nobis ferendam accingat. Secundo membro crudelitatem hostium magis exprimit, *furere* eos dicens. Quum autem verbum הלל significet ut plurimum laudare, posset per antiphrasin sumi, Qui me vituperant. Sed praestat sequi quod usu magis receptum est. Quod autem existimant quidam vocari insanos, qui suam amentiam prodebant, ut constaret re ipsa nihili esse homines, imo quasi faecem et

quisquilias, videtur nimis detortum. Sufficiat igitur sensus ille, quod fideles saevitiae vel furiosi odii accusent maledicos.

10. *Quia pulverem.* Quidam inversum esse ordinem putant, ac notam similitudinis כ praepositam nomini לחם debere praefigi nomini אפר: acsi dictum esset, Ego in pane meo nihilo plus reperio saporis quam in pulvere, quia scilicet ciborum fastidium generet cordis moestitia. Sed simplicius est, *pulverem comedisse loco panis*, qui humi prostrati iacerent, ut quasi terram lingerent. Scimus enim solenne fuisse lugentibus, pronos in terra iacere. Quanquam aliud dicere voluit Propheta: nempe, quum cibum sumeret, non fuisse mensam appositam, sed panem sordide fuisse in terra proiectum. Ergo in persona fidelium dicit, se ita fuisse terrae affixum, ut ne cibi quidem sumendi gratia inde surrexerit. Quo etiam spectat posterius membrum, *potum cum fletu miscere.* Nam quum meerorem cohibere paulisper soleant qui lugent, dum se reficiunt cibo, dicit Propheta nihil sibi fuisse intermissionis a luctu. Quidam in priore membro non legunt, Sicut panem, sed, in pane: et quum magna sit affinitas inter כ et ב, mihi magis probatur lectio illa, quia melius secundo membro respondet.

11. *A facie indignationis.* Iam exprimit Propheta tristitiae magnitudinem non simpliciter ex incommodis vel aerumnis ortam fuisse, sed ex poenae divinitus inflictae sensu. Et certe nihil est quod tam graviter nos vulnerare debeat, quam ubi sentimus Deum nobis infensum. Huc ergo spectat Prophetae sermo, Domine non tantum quae profanis hominibus venirent im mentem reputo, sed sensum potius meum converto ad iram tuam: quia nisi nobis adversus esses, potiremur haereditate abs te data, unde nos merito furor tuus expulit. Est autem utilis admonitio, quum nos manu sua Deus percutit, non tantum ad ictus ingemiscere, ut solent stupidi homines: sed praecipue causam expendere, ut serio humiliemur. Posterius membrum duplicem sensum admittit, quia enim in sublime attollimus quae volumus durius ad terram allidere, posset violenta deiectio notari his verbis, Tu me alto et praecipiti iactu fortius contrivisti, quam si e gradu deiectus forem. Sed videtur esse alia doloris amplificatio, quia enim nihil acerbius est quam ex beato statu detractos, in ultimas miserias coniici, Propheta hic dolenter conqueritur privatum fuisse Dei populum praeclaris beneficiis quibus olim ornatus fuerat, ut ipsa beneficiorum Dei memoria, quae ad solatium valere debuerat, magis exasperet dolorem. Nec vero hoc fuit ingratitudinis, trahere in materiam luctus praeterita Dei beneficia, quum agnoscerent sua culpa ad miseram et foedam nuditatem redactos se fuisse. Neque enim Deum oblectat mutatio, ut post brevem suae bonitatis gustum nos statim frustretur: sed quemadmodum inexhausta est eius bonitas, sic perpetua in nos flueret eius benedictio, nisi eius cursum abrumperent nostra peccata. Quod ergo beneficiorum Dei recordatio dolores nostros lenire debet, id non obstat quominus magis nobis doleat ex alto cecidisse, dum apparet nos provocasse iram Dei, ut benignam et beneficam manum a nobis retraheret. Sic dum reputamus, imaginem Dei quae in Adam conspicua erat, fuisse fulgorem coelestis gloriae: ex opposito autem nobis occurrit pudenda foeditas, quam nobis in signum irae suae Deus inussit: fieri certe nequit

quin acerbius nos vulneret ista comparatio. Ergo quoties Deus ornamentis quae contulerat, nudatos quasi prostituit ad opprobrium, discamus ideo maiorem nobis esse lugendi causam, quia lucem culpa nostra convertimus in tenebras.

12. *Dies mei tanquam umbra.* Scimus, dum sol capitibus nostris imminet, in ipso scilicet meridie, non perspici tam subitas mutationes umbrarum: sed ubi vergere ad occasum incipit, singulis fere momentis variant umbrae. Haec ratio est cur diserte *umbram inclinantem* nominet. Etsi autem videtur hoc commune esse cunctis mortalibus quod in personam afflictae Ecclesiae Propheta confert: specialis tamen haec ratio in calamitate exilii valuit. Verum quidem est, simulac vergimus ad senium, exiguo tempore nos collabi: sed id Propheta etiam in medio aetatis flore populo Dei accidisse conqueritur. Dierum enim nomine totum vitae curriculum designat: acsi diceret exilium piis fuisse quasi solis occasum, eo quod celeriter conciderent. Tandem repetit similitudinem *herbae arefactae,* qua nuper usus fuerat, significans vitam in exilio fuisse moeroribus implicitam, qui ipsum vitalem succum exurerent, nec mirum, quum centum mortibus deterior esset illa vivendi conditio, nisi spe futurae redemptionis suffulti fuissent. Etsi autem non fuerunt prorsus tentatione obruti: non tamen levem tristitiam concipere oportuit quod a Deo essent abdicati.

13. Et tu Iehova in perpetuum habitabis: et memoria tui in generationem et generationem. 14. Tu exsurges, misereberis Sionis: quia tempus miserandi eius, quia venit statutum tempus. 15. Quia diligunt servi tui lapides eius, et pulveris eius miserebuntur.

13. *Et tu Iehova.* Quod Propheta se ad bonam spem erigere volens, sibi proponit aeternum Dei statum, videtur longe perita consolatio. Quid enim hoc ad nos, si Deus immutabilis, et semper idem in solio coelesti sedet, quando interim fragilis et caduca conditio ne ad momentum quidem stare nos sinit? Imo ex notitia beatae quietis, qua Deus fruitur, melius apparet vitam nostram merum esse ludibrium. Sed Propheta in memoriam revocans promissiones, quibus testatus fuerat Deus sibi curae fore Ecclesiam, ac praecipue illud insigne foederis caput, Exod. 25, 8. Habitabo in medio vestri: sacro hoc et insolubili vinculo fretus, non dubitat pios in squalore iacentes, socios et consortes facere coelestis gloriae quam Deus inhabitat. Atque huc quoque spectat nomen *memoriae.* Quorsum enim nobis prodesset stare aeternam Dei essentiam, nisi in cordibus nostris vigeret eius cognitio, quae ex gratuito foedere concepta, fiduciam mutuae inter nos et ipsum coniunctionis generat? Sit igitur haec summa, Tametsi foeno arido simus similes, concidamus singulis momentis, parum distemus a morte, imo iam quasi in sepulcro habitemus: quia tamen foedus nobiscum pepigit Deus, quo se promisit populi sui fore custodem, seque nobis coniunxit hac lege ut semper in medio nostri habitet, bene esse sperandum: et quanquam, si

in nobis subsistimus, nihil restat praeter meram desperationem, erigendas esse mentes ad coeleste solium, unde nobis Deus tandem manum porriget. Quisquis mediocriter excitatus est in Scripturis, agnoscet hoc nobis esse agendum quoties multae mortes nos obsident, nempe quum semper maneat Deus sui similis, ac ne ulla quidem obumbratio in eum cadat, nihil impedire quominus nos iuvet: atque id facturum, quia verbum habemus quo se nobis devinxit, quia memoriam sui apud nos deposuit, quae sanctam et inseparabilem societatem continet.

14. *Tu exsurges.* Haec illa est consequentia cuius memini, Deus aeternus est, ergo *miserebitur Sionis.* Aeternitas autem, in memoria aut verbo spectanda est, ubi se nobis obligans, salutis nostrae custodiam suscipit. Porro quia non deest ei potentia, nec fieri potest ut seipsum abneget, timendum non est quin suo tempore impleat quod promisit. Diximus alibi *surgendi* verbum ad ipsam experientiam referri quae nobis apparet. Quamvis enim quiescat immutabilis, potentiam tamen exserens, suam altitudinem externo actu (ut loquuntur) demonstrat. Ac Propheta quidem ubi de instauratione Ecclesiae agitur, eius causam sibi proponit Dei misericordiam: sed eam facit duplicem, ideoque diversis verbis utitur. Quod ad priorem misericordiae speciem attinet, haec eius ratio est, quia hic nihil loci habent merita, nec aliunde adduci potest Deus ut Ecclesiam suam aedificet, causam sumit a gratuita sua bonitate. Deinde secundam misericordiam adiungit, quae promissionibus annexa erat, *Tu ergo misereberis, quia tempus iam adest beneplacito tuo praefixum.* Interea consilium Prophetae fuit, evehere Dei misericordiam, ut scirent fideles in ea sola inclusam esse suam salutem. Sed iam videndum est quodnam tempus intelligat. מועד enim Hebraeis dies omnes statos vel condictos significat. Ergo non dubium est qui respiciat ad vaticinium Ieremiae quod legitur capite 29, 12. et repetitur secundi libri Chronicorum ultimo cap. vers. 10. Fideles enim ne in ipsa diuturnitate malorum deficerent, recumbere oportuit in spem illam, finem in exilio fuisse divinitus impositum, ne duraret ultra septuaginta annos. Et videmus Danielem in hac cogitatione fuisse versatum, quum precari pro Ecclesiae reparatione vellet, Dan. 9, 2. Hoc quoque modo nunc Prophetae consilium fuit, quo se et alios animaret ad intrepide orandum, celebre illud vaticinium Deo proferre, ut triste exilium finiret. Et sane nisi in precibus semper nobis occurrant Dei promissiones, vota quasi fumos in aërem iactamus. Simul notandum est, quamvis appropinquaret, vel iam impletum esset tempus redemptionis promissae, Prophetam tamen non cessare a precibus, ad quas nos Deus verbo suo sollicitat: quamvis etiam tempus esset condictum, sic Deum appellat Propheta de suo pacto, ut confugere ad meram eius bonitatem non desinat: quia promissiones quibus fidem suam obstringit, eius gratiam minime obscurant.

15. *Quia diligunt.* Hoc ad Cyrum et Darium restringi prorsus ineptum est: ac miror quosdam ex nostris tam frigido commento subscribere. Nam Rabbinos mirum non est stultas argutias nimis cupide venari. Scio alicubi impios vocari Dei servos, Ierem. 25, 9. quia per eorum manum exsequitur sua iudicia: imo fateor Cyrum

nominatim dici electum Dei servum, Jes. 44, 28: sed neque eum neque Darium Spiritus sanctus tam honorifico titulo dignatus esset sine circumstantia. Deinde probabile est compositum fuisse Psalmum, antequam edictum promulgassent de populi reditu. Ergo soli fideles in catalogo servorum Dei simpliciter censentur: quia illis propositum est tota vita, Dei vocationi obsequi. Ego certe non dubito quin communiter de tota Ecclesia loquatur: acsi diceret, non ab uno tantum homine concipi hoc votum, sed totum Ecclesiae corpus in eodem esse consensu. Nam quo Deum melius inclinet, pios omnes quotquot tunc erant in mundo, suffragatores sibi advocat. Et certe ad fiduciam augendam hoc non parum valet, quasi in una persona preces ab omnibus simul concipi: sicuti Paulus secundae ad Corinth. 1, 11. notat. Subest autem in verbis pondus, quia *lapides Sionis* vocat deformem materiam quae supererat ex ruinis: ut significet non tantum fuisse olim conspicuo illo Templi splendore captos fideles, quum posset non tantum allicere oculos hominum, sed rapere in sui admirationem omnes sensus: sed quamvis subversum sit Templum, et deformis tantum vastitas illic appareat, fideles tamen in eius amore manere defixos, in putridis lapidibus et corrupto caemento agnoscere Dei gloriam. Et certe quum Dei auspiciis conditum fuisset Templum, et reparatio eius ab eodem Deo promissa, non oportuit ab eius ruinis avelli piorum affectus. Interea ne ipsos frangerent Gentium ludibria, in verbo Dei aliud speculari necesse fuit, quam oculis cernerent. Nam quia locum sciebant Deo sacrum esse: et rursus illic erigendum esse Templum, quamvis mutili et concisi lapides iacerent sine ordine, disiectaque esset inutilis materia: non abiiciunt fideles Templi reverentiam. Ergo quo tristior est Ecclesiae desolatio, eo minus alienari nos oportet ab eius amore. Quin potius haec misericordia, gemitus et suspiria elicere nobis debet, quae doctrina utinam nostrae aetati non adeo conveniret. Nam etsi alicubi Deus habet sua templa, ubi viget purior eius cultus, si tamen oculos coniicimus in totum orbem, quia ubique calcatur verbum Dei, et innumeris profanationibus eius cultus foedatur: certe sanctum eius templum tristibus ruinis ubique dilapsum est: imo Ecclesiolae istae in quibus Deus habitat, lacerae sunt ac dispersae. Quid haec tuguria ad splendidum illud aedificium quod apud Jesaiam, Ezechielem et Zachariam describitur? Sed nulla desolatio obstare debet, quominus amemus Ecclesiae lapides et pulverem. Papistas sinamus in suis altaribus, magnis structuris, et aliis pompis superbire: quia totus ille profanus splendor nihil aliud est quam abminatio coram Deo et Angelis, veri autem templi sacrae sunt ruinae.

16. Et timebunt Gentes nomen Iehovae, et omnes Reges terrae gloriam tuam. 17. Quia aedificavit Iehova Sion, visus est in gloria sua. 18. Respexit ad precem solitarii, et non contempsit precem eorum. 19. Scribetur hoc ad generationem posteram, et populus creatus laudabit eum.

16. *Et timebunt.* Fructum liberationis describit Propheta, quod inde illustris reddetur Dei gloria populis et ipsis Regibus. Quo ta-

cite significat, oppressa Ecclesia, simul Dei gloriam deiici, sicuti haud dubie tunc derisui fuit impiis Deus Israël, acsi facultas eum deficeret ad opem suis ferendam. Dicit ergo Propheta, si Deus populum suum redemerit, fore hoc notabile potentiae eius specimen, quod Gentes cogat eum revereri quem subsannant. *Deum* enim *visum esse in gloria sua* dicit, ubi Ecclesiam suam eduxit e mortis tenebris: sicuti de prima redemptione alibi canitur, Factus est tunc Iuda in sanctitatem eius, Israël fuit potestas eius, Psal. 114. 2. Ita hoc loco Deus populum iterum sibi colligens qui dispersus fuerat, et quasi a morte suscitans Ecclesiam, apparuit in sua gloria. Atque haec non vulgaris consolatio est, tantum esse Dei erga nos amorem, ut decus suum in salute nostra fulgere velit. Quamvis autem inter medias afflictiones fidelibus abscondita fuerit virtus Dei, eam tamen semper fidei oculis et in speculo promissionum intuiti sunt.

18. *Respexit.* Hoc notatu dignum est, precibus fidelium adscribi piorum redemptionem. Quamvis enim nonnisi mera clementia fuerit adductus Deus ad liberandam Ecclesiam, sicuti gratis pollicitus fuerat id se facturum: ut tamen stimulet fideles ad studium precandi, hoc idem quod sponte facturus est, eorum votis se daturum asserit. Neque haec duo inter se pugnant, Deum gratuita misericordia servare Ecclesiam, et in ea servanda propitium esse suorum votis: quia quum gratuitis promissionibus annexae sint preces, harum affectus ex illis fluit. *Preces* autem *solitarii* exauditas fuisse dicens, non loquitur tantum de uno homine, quia mox plurali numero utetur: sed Iudaeos omnes quamdiu eiecti a patria exsularunt in alieno solo, vocat *Solitarios:* quia utcunque Assyria et Chaldaea regiones essent apprime fertiles et amoenae, non secus tamen illic vagati sunt miseri exsules, quam in deserto, ut alibi diximus. Ceterum ut tunc populus solitarius gemendo gratiam adeptus est, ita quamvis nunc dispersi sint fideles, nec legitimos habeant conventus, Dominus tamen in hac vasta dissipatione eorum gemitus exaudiet, modo sincero fidei consensu simul adspirent ad restitutionem Ecclesiae.

19. *Scribetur hoc.* Maris extollit redemptionis fructum, quo se et alios omnes ad spem impetrandi animet. His autem verbis significat memorabile fore hoc Dei opus, cuius laus propaganda sit in aetates. Scimus enim multa esse laude digna, quorum tamen memoria evanescit: sed Propheta salutem Ecclesiae pro qua rogat, a vulgaribus beneficiis discernit. *Scribendi* verbo significat historiam publico monumento dignam esse, ut transmittatur eius memoria ad posteros. Et subest concinna antithesis inter novam populi creationem, et praesentem interitum, quam interpretes male praetereunt. Populo enim abdicato, extincta quodammodo erat Ecclesia. Certe mortuum videri poterat eius nomen, quum Iudaei profanis Gentibus permisti, nullum corpus efficerent. Itaque reditus quasi secunda fuit nativitas: ideoque non abs re Propheta novam creationem exspectat: quia utcunque perisset Ecclesia, persuasus erat Deum mirabili virtute facturum esse ut de integro rediviva surgeret. Atque hic locus insignis est, non semper ita servari Ecclesiam ut superstes appareat, sed ubi mortua videtur, repente novam creari, quoties ita Deo visum est. Nulla igitur desolatio hanc nobis spem adimat, sicuti se-

mel Deus ex nihilo mundum condidit, ita proprium esse eius opus, Ecclesiam ex mortis tenebris eruere.

20. Quia prospexit ex sublimi *loco* sanctitati suae, Iehova e coelis in terram respexit, 21. Ad audiendum gemitum vincti, ad solvendos filios mortis: 22. Ut narretur in Sion nomen Iehovae, et laus eius in Ierusalem, 23. Dum colligentur populi simul, et regna ut serviant Iehovae.

20. *Quia prospexit.* Nunc Propheta redemptionem, ad quam anxie suspirat, perinde amplectitur acsi peracta esset, ac ne tantum Dei beneficium obscuret hominum malignitas, aperte et disertis verbis laudem suam Deo vendicat: sicuti etiam multis modis coactus fuit populus agnoscere Dei manum. Nam multo ante quam in exilium tractus foret, haec clades fuerat praedicta, ut testatum esset Dei iudicium. Simul promissa fuerat liberatio, et tempus notatum usque ad LXX. annos. Non potuit igitur hominum ingratitudo excogitare vel comminisci alias causas reditus, quam meram Dei bonitatem. Dicit ergo *Deum e coelo respexisse*, ne gratiae et favori Cyri Iudaei acceptam ferant salutem palam e coelis profectam. *Sublimis locus Sanctuarii* tantundem hic valet ad coelum. Nam sicuti Templum Psal. 26, 8. et 76, 3. habitatio Dei vocatur, respectu hominum: ita ne quid terrenum de ipso Deo imaginemur, domicilium sibi in coelo assignat: non quod inclusus sit coelo, sed ut supra mundum a nobis quaeratur. Postea iterum repetit quod de precibus attigerat, ut iterum excitet piorum corda ad orandum: deinde ubi liberati fuerint, sentiant fidei suae hoc concessum, quod promissionibus freti, sursum dixerint suos gemitus, *vinctos* autem dicit, quia etsi compedibus nexi non erant, captivitas tamen eorum instar durissimi carceris erat. Imo paulo post dicit *morti fuisse destinatos*, ut tandem sentiant actum fuisse de sua salute, nisi extraordinaria Dei virtute a morte erepti essent.

22. *Ut narretur.* Hic amplior et uberior quam antehac celebratur redemptionis fructus: quia non tantum ad gratias Deo agendas in unum coalescent Iudaei, sed in patriam reducti, secum etiam Reges et populos in fidei unitatem et eundem Dei cultum colligent. Hoc vero tunc prorsus incredibile fuit, non modo in Templo diruto et exciso brevi resonaturas Dei laudes ut olim, sed venturos undique populos, et Iudaeis, qui tunc quasi putridum erant cadaver, aggregandos ad Deum colendum. Ratione quidem hac utitur Propheta ad spem reditus dandam populo, quod impossibile sit, locum illum quem Deus sibi delegit, perpetuo deseri: sed novam materiam laudandi Dei fore denuntiat, quia nomen Dei adorabitur ab omnibus populis: nec tantum ex gente una constabit Ecclesia, sed ex toto orbe. Quod scimus Christi auspiciis fuisse completum, sicuti etiam testatum fuerat vaticinio sancti Iacob, Gen. 49, 10. Ad ipsum erit collectio Gentium. Sed quia Prophetis solenne est continuare liberationem ab exilio Babylonico usque ad Christi adventum, Propheta non partem unam duntaxat arripit, sed perducit gratiam Dei usque

ad suum finem. Etsi autem necesse non fuit Ierosolymam adscendere quicunque ad Christum conversi sunt, more tamen usitato legalem cultum posuit tanquam symbolum verae pietatis. Ceterum discamus ex hoc loco nunquam melius celebrari Dei nomen quam dum propagatur religio et crescit Ecclesia, quae ideo vocatur plantatio in laudem Dei, Jesa. cap. 61, vers. 3.

24. Afflixit in via robur meum, coarctavit dies meos. 25. Dixi, Deus mi, ne tollas me in dimidio dierum meorum: in generationem generationum anni tui. 26. Prius terram fundasti, et opus manuum tuarum coeli. 27. Ipsi peribunt, et tu permanebis, et omnes quasi vestimentum veterascent: quasi vestem mutabis eos, et mutabuntur. 28. Et tu idem, et anni tui non deficient. 29. Filii servorum tuorum habitabunt, et semen eorum coram te stabilietur.

24. *Afflixit in via.* Querimoniam hanc inscite, meo iudicio, quidam ad tempus illud restringunt quo exhibitae fuerunt Iudaeis molestiae, postquam data fuerat redeundi libertas. Potius in voce itineris aut viae metaphora est. Nam quum meta veteris populi esset Christi exhibitio, iure afflictos se queruntur in medio stadii cursu. Atque ita Deo suam promissionem obiiciunt, quod quum temere non cucurrerint, sed sequuti sint eius fidem, in medio itinere attriti fuerint eius manu. Non expostulant quidem cum Deo, acsi spem eorum frustratus esset: sed quia persuasi sunt eum non agere fallaciter cum suis cultoribus, hac querimonia se ad bene sperandum confirmant. Eodem sensu addunt *dies suos fuisse concisos*, vel in angustum redactos, quia ad tempus plenitudinis respiciunt, quod, nisi Christo patefacto, suspensum semper fuit: ideo sequitur, *Ne perimas me in dimidio dierum meorum.* Nam spatium intermedium usquedum apparuisset Christus, dimidiae vitae comparant: quia matura Ecclesiae aetas, Christi demum adventu completa fuit, ut diximus. Etsi enim praedicta illa calamitas fuerat, sic tamen ferebat natura foederis, ut populum illum Deus sub manu sua protegeret ac tueretur: ideoque exilium violenta quaedam ruptura fuit: quo maiore fiducia rogarunt pii ne ante tempus in medio itinere raperentur. Neque enim hoc modo finxerunt sibi certum vitae spatium: sed quia Deus gratis eos adoptans, hac lege dederat vitae initium ut eos ad Christi usque adventum foveret, iure licuit hanc promissionem in medium proferre: acsi dicerent, Domine tu vitam nobis pollicitus es non tridui, vel unius mensis, vel paucorum annorum, sed donec renovares totum orbem, et colligeres omnes populos sub manu Christi tui. Quid ergo sibi vult interitus in medio cursu? Quae sequitur ratio, videtur nihil ad praesentem causam facere. Nam etsi aeternus est Deus, an ideo aeterni erunt homines? Sed Psal. 90, 2. diximus, quomodo tempestive in medium vocetur Dei aeternitas, ubi de salutis nostrae fiducia agitur: quia Deus non modo in arcana sua essentia vult aeternus agnosci, sed etiam in verbo, sicuti est apud Iesa. 40, 6. Omnis caro

foenum, et omnis gratia eius quasi flos herbae. Verbum autem Domini in aeternum manet. Iam quia nos sibi per verbum coniungit, quantumvis distet fragilis nostra conditio a coelesti eius gloria: fides tamen nostra ad beatum illum statum penetrare debet, ex quo Deus miserias nostras respicit. Quanquam alio quoque spectat comparatio inter aeternam Dei vitam, et breve humanae vitae curriculum: hac etiam causa ad misericordiam flectitur Deus, dum videt quasi momento transire homines, et mox evanescere: sicuti fusius mox exponitur.

26. *Prius fundasti terram.* Amplificat quod prius dixit, nempe totum mundum, si conferatur cum Deo, evanidam esse figuram: paulo post tamen Ecclesiam eximit ab hac communi sorte, quia in verbo Dei fundata est, et eiusdem verbi custodia protegitur. Duo igitur membra sunt, Quum coeli ipsi nihil fere a fumo differant coram Deo, eam esse fragilitatem in humano genere quae Dei misericordiam provocare debeat: Deinde, utcunque nulla sit coeli et terrae stabilitas, Ecclesiae tamen salutem, quia suffulta est aeterna Dei veritate, firmam perpetuo fore. Priore membro docentur fideles, dum prodeunt in conspectum Dei, suppliciter reputare quam fluxa sit et caduca sua conditio, ne aliud quam suam inanitatem afferant. Primus enim ad conciliandam nobis gratiam gradus est haec deiectio: sicut etiam nostris miseriis se moveri affirmat Deus, ut nobis sit propitius. Huc optime quadrat coelorum comparatio: quanta enim est eorum vetustas vitae nostrae respectu, quae tam cito praeterit, vel potius evolat? quot mortalium aetates fluxerunt, ex quo coeli continua agitatione naturam suam retinent? Deinde tam concinna et praeclara fabrica se opus esse manuum Dei clamitat. Atqui neque antiquitas, neque tam pulcer ornatus coelos eximent ab interitu. Quid ergo nobis miseris mortalibus fiet, qui vix dum nati morimur? quia nulla est vitae nostrae particula quae non celeriter ad mortem inclinet. Quanquam non uno modo exponunt interpretes *coelos perire.* Quidam simpliciter de mutatione intelligunt, quae species quaedam erit interitus. Etsi enim non sunt redigendi in nihilum, ipsa tamen naturae alteratio (ut ita loquar) absumet quod mortale est ac corruptibile: ut alii esse coeli incipiant ac novi. Secundum alios subaudienda est conditio, Si Deo ita placuerit: quia absurdum esse existimant, coelos corruptioni subiici. Sed primum nulla necessitas cogit adsciscere particulam illam quae magis impedit sensum quam expediat. Deinde falso coelis tribuunt immortalem statum, quos Paulus, non secus ac terram aliasque creaturas, gemere et parturire dicit usque ad diem redemptionis, Rom. 8, 22. eo quod subiectae sint corruptioni, non sponte vel natura, sed quia homo se praecipitans, totum mundum in eiusdem ruinae societatem secum traxit. Duo igitur tenenda sunt: vere nunc obnoxios esse coelos corruptioni propter hominis lapsum: et ita renovatum iri, ut merito perituros dicat Propheta, quia non iidem erunt, sed alii. Summa est, quocunque vertamus oculos, donec ad Deum ventum fuerit, ubique nobis desperationem occurrere. Quid enim in nobis est nisi putredo? et quid sumus ipsi nisi mortis speculum? Iam quid aliud est totius mundi mutatio, nisi praesagium quoddam, imo praeludium interitus? Si universa mundi fabrica ad finem suum fertur, quid de genere humano fiet? Si interituri sunt

omnes populi, quaenam erit in singulis hominibus stabilitas? Ergo non alibi quam in Deo solo quaerenda est stabilitas.

29. *Filii servorum.* His verbis significat Propheta, se non petere Ecclesiae conservationem quia sit pars generis humani, sed quia Deus extra mundi revolutiones eam extulerit. Et certe hac lege nos sibi adoptat, ut foveat in sinu suo. Quare non est illatio longe petita, quod inter innumeras procellas, quarum singulae abripere nos possent, firmam stationem Ecclesiae sperat Propheta. Nam etsi nostra culpa alienati a Deo, simul quasi abscissi a fonte vitae sumus: ubi tamen reconciliamur Deo, rursum in nos defluere incipit. Unde sequitur, fideles, quia regeniti sunt semine incorruptibili, a morte fore superstites, quia Deus semper idem manet. Nam verbo *habitandi* firmam et aeternam haereditatem significat, dicit autem *coram facie Dei,* quia non secundum mundi respectum vel secundum communem rationem coeli et terrae firma est piorum salus, sed pro sancta coniunctione, quae illis est cum Deo. *Semen et filios piorum* intelligit non quoslibet, quia multi ex carne geniti, sunt degeneres: sed qui a fide parentum non desciscunt. Diserte autem notata est successio, quia foedus ad futuras aetates extenditur, ut iterum videbimus Psalmo proximo. Quod si constanter servamus vitae thesaurum apud nos depositum, ne dubitemus, etiamsi innumerae mortes nos circumstent, ancoram fidei nostrae in coelo iacere: ut in Deo resideat salutis nostrae stabilitas.

PSALMUS CIII.

Arg. Hoc Psalmo docetur quisque piorum, pro se privatim gratias Deo agere: deinde pro communi gratia, qua suos electos dignatus est, foedus salutis in Lege sua paciscendo, quo adoptionis suae participes faceret. Praecipue vero misericordiam commendat, qua Deus populum suum, licet gravibus poenis dignum, sustinet ac tolerat: neque id, meriti vel dignitatis respectu, sed quia eius fragilitati indulget. Tandem generali laudum elogio Psalmus clauditur.

Davidis. 1. Benedic anima mea Iehovae, et omnia interiora mea nomini sancto eius. 2. Benedic anima mea Iehovae, et ne obliviscaris omnium munerum eius. 3. Qui propitius est omnibus iniquitatibus tuis, qui sanat omnes infirmitates tuas: 4. Qui redimit e sepulcro vitam tuam, qui te coronat clementia et miserationibus: 5. Qui satiat bono maxillas tuas, renovabitur tanquam aquilae iuventa tua.

1. *Benedic anima.* Propheta se ipsum ad gratitudinem stimulans, suo exemplo docet quid singulis agendum sit. Et certe segnities nostra hac in parte continuis stimulis opus habet: imo si ne Propheta quidem ipse, qui singulari ante alios zelo fervebat, immunis fuit ab hoc pigritiae morbo, sicuti fatetur seipsum sollicitans: quanto nobis haec medicina magis necessaria est, qui proprii corporis plus

satis sumus nobis conscii? Ergo Spiritus per os Prophetae oblique nobis exprobrat quod non magis seduli simus ad laudandum Deum: simulque remedium ostendit, ut quisque in seipsum descendens, tarditatem suam corrigat. Nam *animae* nomine non contentus, quo haud dubie sedem intelligentiae et affectuum significat, intimas etiam eius partes diserte adiungit, quasi mentem et cor suum, omnesque utriusque facultates compellans. Qui vero ita seipsum alloquitur, quasi remotis arbitris coram Deo secum agit. Et repetitio ad emphasin valet: acsi tarditatem suam argueret.

2. *Ne obliviscaris.* Hac particula admonet, Deum suis partibus non deesse quin suppeditet largam sui laudandi materiam, modo ne obstaret nobis propria ingratitudo. Ac primo quidem docet, ideo tam liberaliter nobiscum agere, ut per nos celebretur nomen suum: sed interim perstringit nostram vanitatem, quae nos alio quovis potius rapit. Qui fit enim ut in hoc praecipuo exercitio pietatis adeo torpeamus, nisi quod immensa Dei beneficia, quae palam coelo et terrae apparent, foeda et impia oblivio in cordibus nostris sepelit? Nam si modo eorum vigeret memoria, satis nos ad officium propensos fore docet Propheta, quum solum oblivisci vetat.

3. *Qui propitius.* Nunc per species enumerat beneficia, in quibus reputandis nos nimis obliviosos et socordes esse docuit. Nec temere ab hoc capite orditur, quod Deus peccatis ignoscat: quia gratuita reconciliatio fons est unde reliqua omnia scaturiunt. Etsi enim ad impios quoque se diffundit beneficentia Dei, adeo tamen ea non fruuntur, ut ne gustum quidem capiant. Omnium ergo bonorum quorum vera et solida fruitio ad nos pervenit, hoc initium est, quod Deus peccata nostra gratis condonans et abolens, in gratiam nos recipit. Imo peccatorum remissio dum nobis Deum propitiat, simul etiam sanctificat quaecunque largitur nobis bona, ut in salutem cedant. Secundum membrum vel repetitio est eiusdem sententiae, vel latius patet. Nam hi sunt gratuitae veniae effectus, quod Deus nos Spiritu suo gubernans, concupiscentias carnis mortificat, et nos purgat a vitiis, veramque piae et rectae vitae sanitatem restituit. Qui vero intelligunt *sanari infirmitates* a Deo, quia ubi peccata remisit, simul nos a corporalibus morbis liberat: videntur nimis ieiune restringere Prophetae sensum. Quare non dubito, medicinam de qua Propheta loquitur, spectare ad delendum reatum, deinde ad curanda vitia quae nobis inhaerent, quod fit Spiritu regenerationis. Siquis tertium addere velit, quod Deus nobis placatus, etiam poenas condonet, non repugno. Discamus interea ex hoc loco, donec coelestis medicus opem nobis ferat, nos non tantum intus fovere multos morbos, sed etiam mortes.

4. *Qui redimit.* Clarius exprimit qualis sit nostra conditio antequam malis nostris Deus medeatur, nempe mortuos esse et sepulcro devotos. Quo pluris aestimare convenit Dei misericordiam, quia liberatio est a morte et interitu. Nam si initium spiritualis vitae, resurrectio est a sepulcro: quid iam reliquum erit hominibus in quo sibi placeant? Postea docet Propheta, tam in ipso principio salutis, quam in toto progressu fulgere incomparabilem Dei gratiam, cuius laudem ut magis amplificet, adiungit etiam plurali numero *miserationes.* Dicit autem nos illis circumdari: quasi diceret, a fronte, a tergo,

ab utroque latere, sursum et deorsum immensam gratiae Dei abundantiam nobis praesto esse, ut nullus locus ab ea sit vacuus. Id postea amplificat, dicens *satiari maxillas:* qua metaphora ad epulandi licentiam alludit in largiore ciborum copia. Nam qui laborant victus penuria, vix audent tenuiter cibum gustare. Non quod ingluviem probet in Dei beneficiis nimis cupide vorandis, sicuti intemperanter sibi homines indulgent quoties uberior suppetit copia: sed loquutionem sumpsit ex communi hominum more, qua doceret, quicquid bonorum optari potest, nobis Dei benignitate affluere usque ad plenam satietatem. Qui עדי pro ornatu accipiunt, suo commento depravant hunc locum, et miror unde illis in mentem venerit tam absurda imaginatio: nisi quod solet hoc accidere curiosis omnibus, dum acumen suum exercent, ut proferant meras ineptias. Postea addit stillari sibi divinitus novum vigorem ut semper maneat integer: quemadmodum Iesaias 65, 20. de Ecclesiae instauratione disserens, senem centenarium dicit fore similem puero. Hac autem loquendi forma significat Deum sibi suggerere cum uberrima bonorum copia internum quoque vigorem, ut illis fruatur laetus, acsi vires assidue reflorescerent. *Aquilae* comparatio fabulandi occasio fuit Iudaeis, nam quum nullius prorsus scientiae elementa teneant, tanta sunt audacia praediti, ut quacunque de re agatur, nusquam haesitent: simul vero atque aliquid incognitum occurrit, nullum est tam putidum figmentum quod non oraculi loco obtrudant. Ita hoc loco divinant aquilas singulis quibusque decenniis conscendere usque ad ignem elementarem, et postea se proiicere in mare, statim succrescere novas pennas. Atqui ex aquilae natura quam philosophi describunt, usu scilicet bene compertam, simplex elicitur Prophetae sensus, avis enim illa ad ultimum usque senium semper vegeta est, nec annis debilitatur, nec morbis obnoxia est, donec tandem fame intereat. Vivacem esse satis constat: sed tandem succrescit rostrum, ut cibum capere nequeat, sed tantum sanguinem sugere cogatur, vel se potu reficere. Unde proverbium, Aquilae senectus: quia bibaces facit necessitas. Quia vero solus potus ad tolerandam vitam non sufficit, fame et inedia magis tabescunt, quam concidant defectu virium. Nunc tenemus absque fabula genuinum Prophetae sensum, Sicut aquilis semper durat suus vigor, ut in senectute sint iuvenes: ita sustineri arcana Dei virtute pios, ut retineant vires integras. Etsi autem non semper vegeti sunt in hac vita, imo aegre se trahunt in continuis languoribus, vere tamen in eos suo modo competit quod hic dicitur. Hoc quidem omnibus sine controversia commune est, quod educti e sepulcro, Deum infinitis modis beneficum sentiunt. Quod si reputent singuli quantum illi debeant, merito dicent satiari os suum bonis: sicuti Psalmo 139, 18. confessus est David se numerando esse imparem, quia superat arenas maris. Ac nisi malignitas nostra sensus perstringeret, in ipsa esurie sic famelici pascimur, ut multiplices semper suae bonitatis divitias Deus proferat. De vigore sic habendum est, quia dum corrumpitur exterior homo noster, renovamur in meliorem vitam, non esse cur moleste feramus vires nostras collabi: praesertim quum debiles ac languidos Spiritu suo sustineat.

6. Faciens iustitias Iehova, et iudicia omnibus oppressis.

7. Patefecit vias suas Mosi, filiis Israël facta sua. 8. Misericors et clemens Iehova, longus ira, et multus bonitate.

6. *Faciens iustitias.* Postquam in seipso Dei beneficia recensuit David, ab hac privata consideratione longius evehitur. Quanquam dubium non est, ubi Deus praedicat succurrere oppressis, quin se unum statuat in eorum numero, sicuti eius auxilium in multis persequutionibus expertus erat: se dex sua experientia describit, qualem Deus se praestare soleat omnibus iniuste afflictis. Ceterum quia fideles in hoc mundo semper inter lupos versantur, plurali numero varias liberationes celebrat: ut sciamus hoc esse ordinarium Dei munus, succurrere servis suis quoties iniuriam illis afferri videt. Nam hinc ad patientiam instruimur, dum nostras iniurias Deus vindicandas suscipit: et quoties inique impetimur, iustitiae suae clypeo nos tegit, vel iudicii gladio defendit.

7. *Patefecit vias.* Iam electi populi personam suscipit David, et quidem opportune, nempe beneficiis sibi collatis admonitus: quia persuasus erat, nonnisi quatenus erat Ecclesiae membrum, tot bonis locupletatum fuisse, mentem suam ad commune foedus mox retulit. Eandem (fateor) sententiam continuat: quia *viae istae* quas Mosi ostensas dicit, nihil aliud fuerunt quam liberatio populi, donec terram promissam ingressus est. Atque hoc tanquam insigne prae aliis iustitiae et iudicii documentum elegit, quo probaret Deum oppressis iustum auxiliatorem semper esse. Sed quia hoc ex promissione pendebat, non dubium est quin hanc praecipue respiciat: acsi diceret, Dei iustitiam electo populo quem adoptaverat, et cum quo foedus pepigerat, clare fuisse probatam et conspectam. Dicitur autem Mosi primum, qui minister et internuntius erat, deinde toti populo vias suas manifestasse. Induitur enim Moses ipse persona divinitus imposita: quia voluit Deus per eius manum et operam innotescere populo. *Viae* ergo et *facta* Dei sunt, quod surrexit cum admirabili potentia ut populum redimeret, quod eum traduxit per Mare rubrum, quod multis signis et virtutibus testatus est praesentiam suam. Sed quia hoc totum manabat ex gratuito foedere, se et alios ad gratias Deo agendas hortatur David, quod electi fuerint in peculiarem populum, et per Legis doctrinam illuxerit eorum mentibus: quia sicuti nihil homine miserius est absque Dei notitia, ita hic incomparabilis plenae felicitatis est thesaurus, quod Deus ad nos cum paterni amoris testimonio descendit.

8. *Misericors et clemens.* Videtur alludere David ad Mosis exclamationem, quae legitur Exodi 34, 6. ubi pro insigni revelationis modo clarius quam alibi describitur Dei natura. Nam quum Mosi concessum foret propius cernere Dei gloriam, exhibito eius conspectu, erupit in hanc vocem, Deus misericors, et clemens, propitius, lentus ad iram, multus bonitate. Quum ergo summatim illic complexus sit quod de ipso Deo nobis cognitu utile est, prudenter David ad praesentem usum accommodat elogia illa. Nam eius consilium est merae Dei bonitati tribuere, quod populus, qui suis vitiis a gratia adoptionis subinde excideret, gradum tamen suum retinet. Ceterum in genere sic habendum est, veram Dei notitiam semper ad fidei sensum referri debere: quia non vult in occulta sua essentia investigari,

sed quatenus se nobis communicat, quod notatu dignum est. Videmus enim, quoties fit Dei mentio, perverse rapi hominum ingenia ad frigidas speculationes, et arripere quae nihil prosunt: negligere interim quae oculis nostris occurrunt virtutes, in quibus relucet viva eius imago. Atqui quocunque studium suum applicent homines, nusquam melius proficient quam in continua meditatione sapientiae, bonitatis, iustitiae, et misericordiae eius: praesertim bonitatis eius cognitio tam ad fidem aedificandam, quam ad laudes eius illustrandas apta est. Ideoque Paulus Ephes. 3, 18. hanc nostram altitudinem esse pronuntiat, longitudinem, latitudinem et profundum, cognoscere ineffabiles gratiae divitias quae nobis patefactae sunt in Christo. Haec etiam ratio est, cur David post Mosen pluribus verbis Dei misericordiam commendet. Nam primo nullum in nobis vitium deterius est diabolica arrogantia, quae suam Deo laudem eripit: adeo autem penitus inhaeret, ut non facile revelli queat. Exsurgit ergo Deus, et quo exinaniat sacrilegam carnis fiduciam, misericordiam suam qua sola stamus, magnifice asserit. Rursum ubi acquiescere decebat in Dei gratia, trepidant aut vacillant mentes nostrae: nec quicquam nobis difficilius est quam agnoscere Deum nobis propitium. Quare huic dubitationi David post Mosen synonyma haec opposuit, Deum esse misericordem: deinde gratificum, ut ita loquar: tertio, humaniter et cum mansuetudine tolerantem hominum peccata: postremo multae clementiae et bonitatis.

9. Non in perpetuum rixabitur, et non in seculum custodiet. 10. Non secundum peccata nostra fecit nobis, neque secundum iniquitates nostras rependit super nos: 11. Quia secundum altitudinem coelorum super terram praevaluit bonitas eius super timentes eum. 12. Sicuti procul distat Oriens ab Occidente, procul removit a nobis peccata nostra.

9. *Non in perpetuum.* Consequentiam ex superioribus Dei epithetis colligit David, Deum, ubi offensus fuerit, fore tamen placabilem: quia natura semper ad ignoscendum propensus est. Hoc autem additu necessarium fuit: quia peccata nostra ianuam clauderent eius bonitati, nisi occurreret eius placandi ratio. Subindicat autem David, Deum litem intendere peccatoribus, ut eos sensu reatus humiliet: mox tamen supersedere, ubi subactos videt ac supplices. Aliter Genesis 6, 3. dicit, Non litigabit Spiritus meus amplius cum homine: nempe quia convictis maleficiis, iam matura erat damnatio. Hic autem David perpetuo rixari negat: quia ut est exorabilis et facilis ad veniam, ius suum non prosequitur. Atque huc pertinet secundum verbum quod phrasi Gallicae respondet, *Ie luy garde, Il me l'a gardé,* ubi de occulta ultione agitur, quem intus fovens qui iniuriis ignoscere non potest, nocendi occasionem exspectat. Negat autem David, Deum more hominum servare iniurias, quia ultro ad reconciliationem descendit. Sciendum tamen est, promiscue hoc non competere in totum humanum genus, sed esse Ecclesiae privilegium. Nam diserte apud Mosen Deut. 5, 9. vocatur Deus formi-

dabilis ultor, qui Patrum delicta reiicit in sinum filiorum. Sed David omissis incredulis, quibus incumbit aeterna et implacabilis ira Dei, docet, quam comiter indulgeat filiis suis: sicut etiam loquitur Deus ipse apud Iesa. 54, 8. In momento castigavi te: miserationibus autem aeternis te prosequar. Experimento deinde vel effectu probat quod dixit, quia nonnisi mira Dei tolerantia salvi, hactenus steterant Israëlitae, perinde acsi diceret, Examinet quisque nostrum vitam suam: quot modis provocavimus iram Dei? imo assidue provocamus: ipse vero non modo sibi a poenis temperat, sed benigne etiam alit quos merito perdere poterat.

11. *Quia secundum altitudinem.* Similitudine confirmat, Deum fideles suos non ulcisci ut meriti sunt, sed clementia sua cum eorum maleficiis certare. Porro tantundem valet loquutio acsi immensam erga nos Dei misericodiam esse diceret. Verbum גבר sive neutraliter, sive transitive accipias, parum interest; quia utroque modo immensitas misericordiae mundi amplitudini confertur. Quia autem Dei misericordiae ad nos usque non pateret accessus, nisi sublatio reatus obstaculo, continuo post addit, Deum tam procul abigere a nobis peccata, quam longe distat Oriens ab Occasu. Summa est, longe lateque pro Orbis magnitudine effundi misericordiam Dei super fideles: ac, nequid impediat eius cursum, aboleri penitus eorum peccata. Confirmat autem quod nuper dixi, non generaliter se tractare, qualis erga totum mundum sit Deus, sed qualem se fidelibus praestet. Unde etiam apparet non hic agi de misericordia qua nos initio sibi reconciliat, sed qua assidue prosequitur quos paterno amore complexus est, una enim species misericordiae est qua nos a morte restituit in vitam, dum adhuc sumus ab eo alieni: altera, qua nos sustinet, quia statim evanesceret gratia illa, nisi eam quotidiana venia sanciret. Unde etiam colligimus quam crasse ineptiant Papistae, dum gratuitam peccatorum remissionem semel tantum dari fingunt: postea autem iustitiam acquiri, vel retineri eius possessionem operum meritis: quicquid culpae contrahitur, satisfactionibus redimi. Videmus autem ut David Dei misericordiam qua sibi nos reconciliat, peccata non imputando, non includat puncto temporis, sed extendat usque ad vitae finem. Non minus etiam valide refellit hic locus fanaticos, qui se et alios vesana perfectae iustitiae opinione fascinant, ut amplius non indigeant venia.

13. Sicut misericors est pater erga filios, misericors fuit Iehova erga timentes se. 14. Quia ipse cognoscit figmentum nostrum, recordatus est quod pulvis sumus. 15. Homo quasi herbae dies eius, quasi flos agri, sic floret. 16. Ubi ventus transierit super eum, tunc non erit, nec cognoscet eum amplius locus eius.

13. *Sicut misericors.* Non tantum similitudine explicat quod dixit, sed simul notat causam cur tam benigne ignoscat Deus, quia scilicet *pater* est. Gratuita igitur adoptio Deum peccatis nostris assidue propitiat. Ideoque ex illo fonte spes veniae petenda est. Iam quum nullus suo merito adoptatus fuerit, sequitur gratis remitti pec-

cata. Scimus autem Deum terrenis patribus conferri, non quia similis fit, sed quia aliter incomparabilis erga nos eius amor exprimi non potest. Iam ne ad peccandi licentiam trahatur paterna Dei indulgentia, iterum repetit David, nonnisi sinceris suis cultoribus ita esse propitium. Est quidem hoc non vulgaris tolerantiae, quod Solem suum oriri facit super bonos et malos, Matth. 5, 45: sed hic agitur de gratuita imputatione iustitiae, qua censemur Dei filii. Ea autem non aliis offertur nisi qui tam benefico patri se addicunt, et reverenter subiiciunt eius verbo. Sed quia qualecunque pietatis studium longe a perfectione distat, unica salutis fultura relinquitur in Dei bonitate.

14. *Quia ipse cognoscit.* Hic David in nihilum redigens quicquid sibi dignitatis arrogant homines, solum miseriae respectum esse asserit, qui Deum provocat ad nos humaniter tolerandos. Quod diligenter rursus notandum est, non modo ad domandam carnis superbiam, sed ne fiduciam nostram moretur vel impediat nostra indignitas. Nam quo miserior est ac magis despicabilis nostra conditio, propensior ad misericordiam erit Deus: siquidem ut nobis bene faciat, luto nostro et pulvere contentus est. Eodem pertinet similitudo quae mox sequitur, totam hominis praestantiam non secus ac floris caduci uno flatu marcescere. Improprie quidem homo *florere* dicitur: sed quia obiici posset, eum tamen aliqua gratia pollere, David per concessionem florere dicit instar herbae, potius quam fumum vel umbram, ac rem nihili esse pronuntiat, sicuti iure poterat. Etsi enim quamdiu vivimus in mundo, naturalibus donis sumus ornati, atque (ut reliqua taceam) in Deo sumus et movemur Act. 17, 28. quia tamen nihil habemus nisi precarium, et quod in singulas horas auferri potest, pompa est vel figura quae praeterit. Proprie autem de vitae brevitate hic agitur, cuius Deus rationem habet, clementer nobis ignoscendo: sicut alibi dicitur, Recordatus est quia caro sunt, spiritus transiens et non rediens, Psal. 78, 39. Siquis roget, cur praeterita mentione animae, quae tamen potior est pars hominis, David nos pronuntiet esse pulverem et lutum: Respondeo, hoc Deo sufficere ad nos clementer sustinendos, dum videt nostra vita nihil esse fragilius. Etsi autem anima, postquam migravit ex ergastulo corporis, superstes manet: in se tamen nihil habet firmitudinis. Creata est ut corpus vivificet: sed nulla vitae gutta praedita est nisi quam Deus inspirat. Quod si gratiam suam subducat Deus, anima non aliter flatus erit, quam corpus pulvis: certe in toto homine nonnisi mera vanitas reperietur.

17. At bonitas Iehovae a seculo et usque in seculum super timentes eum, et iustitia eius super filios filiorum. 18. Iis qui custodiunt foedus eius, et memores sunt statutorum eius, ut faciant ea.

17. *At bonitas.* Hoc tantum facit hominibus residuum, ut in Dei misericordia subsistant: quia nimium desiperent fulturam in se quaerendo. Postquam autem exinanivit homines, opportunum solatium addit. Quamvis nulla sit in ipsis virtus intrinseca quae non

in fumum abeat, Deum tamen inexhaustum esse vitae fontem qui eorum ariditati succurrat. Notanda est haec antithesis: quosnam enim exuit omni virtute? nempe fideles qui regeniti sunt Dei Spiritu, veraque pietate eum colunt: nihil tamen relinquit ubi spes eorum subsidat, praeter meram Dei bonitatem. Ceterum quia aeterna est Dei bonitas, non obstat sua fidelibus infirmitas quominus de aeterna salute usque ad finem et in morte ipsa glorientur. Neque enim eorum spem aliis temporum finibus includit David, quam Dei gratiam in qua fundata est. Bonitati subiicit *iustitiam*, qua voce iam saepius diximus notari Dei praesidium quo suos tuetur ac conservat. Deus ergo iustus est: non quia unumquemque remunerat prout dignus fuerit, sed quia fideliter cum suis agit, eos manu sua protegendo. Hanc vero iustitiam scite Propheta inferiore gradu statuit tanquam effectum bonitatis. Eandem quoque super filios et nepotes propagari dicit, secundum illud, Deut. 7, 9. Deus misericors in mille generationes. Est autem haec eximia amoris probatio, quod non tantum singulos in gratiam recipit, sed quasi haereditario iure posteros associat, ut eiusdem sint adoptionis consortes. Quomodo enim nos abiiceret qui filios nostros et nepotes in tutelam suam recipiens, in eorum personis demonstrat quam sibi pretiosa sit nostra salus? Ceterum quia nihil magis proclive, quam ut falso gratiae Dei praetextu se deludant hypocritae, vel filii degeneres perperam ad se rapiant quod patribus promissum est, iterum exceptio illa ponitur, Deum non aliis fore propitium nisi qui vicissim custodiunt eius foedus, quod sua pravitate irritum reddunt increduli. Quod pro Dei timore, *custodia* vel observatio *foederis* ponitur, notatu dignum est: quia hoc modo significat David, non alios esse veros Dei cultores nisi qui reverenter obediunt eius verbo. Hinc longissime absunt Papistae, qui dum se putant aequare sanctitate Angelos ipsos, excutiunt tamen Dei iugum, non secus ac rabiosae belluae, pedibus calcando sacrum eius verbum. Hinc ergo probe David aestimat pietatem hominum, si Dei verbo se subiiciant, praescriptamque ab eo regulam sequantur. Quia autem initium sumit foedus a commendatione gratiae, legitima eius custodia fidem imprimis et invocationem requirit. Nec supervacuum est quod addit, *Qui memores sunt statutorum eius:* quamvis enim assidue Deus nos commonefaciat, statim ad mundi curas delabimur, obstrepunt multa avocamenta, multae ille cebrae soporem mentibus nostris inducunt. Ita doctrinae lucem suffocat oblivio, nisi se identidem excitent fideles. Vigere autem hanc memoriam dicit David, si in actione se exerceant homines: quia multis ad disserendum satis prompta est lingua, quibus nimis tardi sunt pedes, et manus fere mortuae.

19. Iehova in coelis stabilivit solium suum, et regnum eius in omni dominatione. 20. Benedicite Iehovae Angeli eius potentes virtute, qui facitis verbum eius, audiendo vocem verbi eius. 21. Benedicite Iehovae omnes exercitus eius, ministri eius, qui facitis beneplacitum eius. 22. Benedicite Iehovae

omnia opera eius in omnibus locis dominationis eius: benedic anima mea Iehovae.

19. *Iehova in coelis.* Postquam retulit David Dei beneficia, quibus tam singulos nostrum sibi obstringit, quam totam Ecclesiam prosequitur, nunc in genere extollit immensam eius gloriam. Summa autem est, quoties Dei fit mentio, ut discant homines transcendere totum mundum: quia superat eius maiestas omnes coelos: deinde ut discant potentiam eius non metiri humano modo, quia omnia imperia et dominationes sub se continet. Ac nequis putaret terrenas solum creaturas cogi in ordinem, Angelos ipsos praecipue compellat. Porro eos in societatem laudandi Dei accersens, se et pios omnes admonet, nihil esse melius vel magis optabile quam laudare Deum: quando nulla Angelis praestantior est exercitatio in qua se occupent. Certe Angeli magis voluntarii sunt ad hoc officium et alacres, quam ut indigeant nostris stimulis, nos vero qua fronte hortandi partes nobis sumere audebimus, quorum tanta est segnities? Sed quamvis celeriter praecurrant Angeli, nos vix lente sequamur: David tamen nostra causa canendas Dei laudes illis commendat, ut eorum exemplo expergefaciat nostrum torporem. Interea notandum est eius consilium quod attigi, sermonem scilicet ad Angelos dirigere: ut sciamus non alium illis esse propositum summum finem, quam extollendae Dei gloriae. Ideo ab una parte eos *virtute* ornat: sed mox addit totos pendere a Dei nutu: *qui facitis* (inquit) verbum eius: acsi diceret, quantalibet virtute sint praediti, nihil esse illis magis honorificum quam ut Deo pareant, nec tantum dicit Angelos exsequi Dei mandata, sed quo promptitudinem obsequii melius exprimat, dicit praesto semper esse ad capessenda eius iussa.

21. *Omnes exercitus eius.* Hac voce non stellas designat, ut quidam exponunt: sed continuat eandem sententiam, neque tamen supervacua est repetitio: quia per exercitus intelligit myriades myriadum, quae adstantes ad Dei tribunal, excipiunt omnes eius nutus. Ac vocat iterum *ministros qui faciunt eius beneplacitum,* ut sciamus non esse defixos in otiosa gloriae Dei speculatione, sed quum nobis dati sint ministri et custodes, ad opus esse paratos. Pro voce verbi, nunc ponit *beneplacitum,* scite utrumque, et optima ratione, nam sol, et luna, et stellae, quamvis observent leges a Deo praescriptas, quia tamen intelligentia carent, proprie non dicuntur verbo et voci eius parere. Transfertur quidem interdum ad mutas creaturas Obediendi verbum: sed metaphorice dicuntur *audire vocem Dei,* dum arcano naturae instinctu obtemperant eius decretis. Proprie vero in Angelos hoc competit, quibus propositum est Deo morem gerere, sicuti quid fieri velit ex sacro eius ore intelligunt. Iam beneplaciti nomen clarius laetum et hilare obsequium exprimit: acsi dixisset, Angelos non solum Dei praeceptis obsequentes esse, sed libenter et cum summa oblectatione excipere eius nutus, ut eius beneplacitis obtemperent, hoc enim valet nomen Hebraicum, ut alibi diximus.

22. *Omnia opera eius.* Tandem se ad omnes creaturas convertit: quia licet voce et sensu careant, quodammodo tamen personare debent laudes Dei, idque facit nostra causa, ut doceat, nullum coeli ac terrae angulum Dei laudibus vacuum esse. Minus enim excusa-

tionis nobis restat, dum omnia Dei opera opificem suum laudando, socordiam nobis exprobrant, nisi saltem eorum exemplum imitamur. *Omnia autem loca dominationis* diserte ponere videtur, quo ferventius operam suam huc impendant fideles. Nam si in celebrandis Dei laudibus ne regiones quidem, ubi nulla vox eius auditur, mutae esse debent, quomodo silere nobis fas erit, quibus os Deus aperit, sacra sua voce nos praeveniens? Tandem ostendit David in quem finem recensuerit Dei beneficia, et imperium extulerit, nempe ut se magis ad eum laudandum animaret.

PSALMUS CIV.

Arg. Differt hic Psalmus a proximo, quia neque de specialibus Dei beneficiis disserit quae resident in Ecclesia, neque ad spem coelestis vitae nos attollit; sed in mundi opificio et naturae ordine vivam sapientiae, potentiae, et bonitatis Dei imaginem nobis depingens, ad eum laudandum nos hortatur, quatenus in hac caduca vita se nobis patrem exhibet.

1. Benedic anima mea Iehovae: Iehova Deus mi, magnificatus es valde, laudem et decorem induisti. 2. Amictus luce sicut vestimento, extendens coelos quasi velum: 3. Contignans in aquis coenacula sua, ponens nubes vehiculum suum, ambulans super alas venti: 4. Faciens angelos suos ventos, ministros suos ignem flammeum.

1. *Benedic anima mea.* Postquam se hortatus est ad Deum laudandum, subiicit, argumentum suppetere, oblique se et alios ingratitudinis damnans, si Dei laudes, quibus nihil debebat esse notius vel magis celebre, sepeliantur silentio. *Lucem* vero qua Deum *ornatum* esse dicit, comparans *vestimento*, significat, quamvis invisibilis sit Deus, conspicuam tamen esse eius gloriam. Si de essentia eius agitur, habitat certe lucem inaccessam: sed dum irradiat totum mundum suo fulgore, haec vestis est in qua visibilis quodammodo nobis apparet qui in seipso erat absconditus. Atque haec doctrina cognitu apprime utilis est, nam si conentur homines adscendere ad Dei altitudinem, quamvis nubes transvolent, deficere tamen in medio cursu necesse est. Et certe desipiunt qui Deum quaerunt in nuda sua maiestate. Quare ut conspectu eius fruamur, prodeat in medium cum suo ornatu, hoc est, vertamus oculos ad pulcerrimam hanc mundi fabricam, in qua vult a nobis conspici, ne perperam in arcanae essentiae investigatione simus curiosi. Iam quum Deus se luce vestitum nobis offerat, non est cur ignaviae suae praetextum captent qui eius notitiam subterfugiunt, acsi in profundis tenebris lateret. *Coelum* vero *velum* esse, non intelligit quo se occultet Deus, sed quo decoretur eius maiestas: acsi diceret regium esse tentorium.

3. *Contignans in aquis.* Pluribus verbis explicat David quod breviter et figurate dixerat de vestimento Dei. Huc tendit summa, non esse penetrandum super coelos quaerendi Dei causa, quia nobis

occurrit in mundo, vivasque picturas oculis nostris passim ingerit. Porro ne imaginemur aliquid in eo adventitium, quasi creato mundo auctus fuerit: tenendum est, eum nostra causa vestem induere. Paulo durior videtur esse metaphora, quod Deus coenacula sua in aquis contignet: sed ex re incomprehensibili plus admirationis movere voluit Propheta. Nisi enim trabes solidae sint ac robustae, ne mediocris quidem aedificii moles illis incumbet. Quod ergo Deus aquas coelesti suo palatio supponit, quis non ad miraculum tam incredibile obstupescat? Stupori autem nostro non supervacuae sunt tales hyperbolae, quae vix ad levem usque notitiam nos expergefaciunt. Quid sit *ambulare super alas ventorum*, ex sequenti versu melius liquet, ubi dicit ventos esse nuntios Dei. En quomodo in nubibus equitet Deus, et ventorum alis vehatur: quia scilicet ventos et nubes circumagit suo arbitrio, et qua vult celeritate huc illuc transmittens, praesentiam suae virtutis demonstrat. His autem verbis admonet, non temere ventos surgere, nec fortuito impetu oriri fulgura, sed Deum suo imperio regere et moderari quicquid est pertubationum in aëre. Cuius doctrinae duplex est fructus, nam si quando surgant noxii venti, Auster aërem inficiat, segetes exurat Aquilo: non arbores tantum, sed aedificia prosternat: alii venti fruges terrae corrumpant: trepidandum est sub istis Dei flagellis. Rursum si Deus suavi aliquo vento temperet nimium calorem, si Aquilone purget aërem feculentum, si Austris aridam terram humectet: hic reputanda est eius bonitas. Ceterum quia locum hunc Apostolus citat ad Hebraeos cap. 1, 7. et transfert ad Angelos, communi fere consensu Graeci et Latini interpretes putarunt allegorice Davidem loqui. Sic quia Paulus locum ex Psalmo 19, 5. citans, visus fuerat transferre ad Apostolos quod de coelis illic dicitur, totus Psalmus ad allegoriam inscite tractus est. Porro Apostoli consilium non fuit simpliciter exponere, quid doceat hoc loco Propheta: sed quia Deus quasi in speculo nobis visibilis proponitur, merito analogiam posuit Apostolus inter obsequium quod palam et sensibili modo venti Deo praestant, et quod ipse ab Angelis recipit. Summa est, sicuti Deus ventis utitur tanquam nuntiis, huc illuc convertit, sedat et excitat quoties visum est, ut eorum ministerio declaret suam potentiam: sic Angelos esse creatos ut Dei iussa exsequantur. Et certe male proficimus in spectaculo totius naturae, nisi fidei oculis speculamur spiritualem illam gloriam, cuius imago in mundo nobis apparet.

5. Fundavit terram super bases suas, non nutabit in seculum et usque. 6. Abysso quasi veste operuit eam, super montes stabunt aquae. 7. Ab increpatione tua fugient, a voce tonitrui tui celeriter transibunt. 8. Adscendent montes, descendent valles ad locum quem fundasti eis. 9. Terminum posuisti, non praeteribunt, non revertentur ad operiendam terram.

5. *Fundavit terram.* Hic in terrae stabilitate praedicat Dei gloriam, quomodo enim locum suum tenet immobilis, quum in medio

aëre pendeat, et solis aquis fulciatur? Non caret hoc ratione fateor, quia terra infimum locum occupans, ut est centrum mundi, naturaliter illic subsidit, sed in hoc quoque artificio relucet admirabilis Dei potentia. Deinde si aquae supereminent, quia leviores sunt, cur non ergo circulariter operiunt totam terram? Hic certe non habent philosophi quod respondeant, nisi Dei providentia correctum fuisse naturae ordinem, ut hospitium pateret hominibus. Nisi enim certe Dei consilio cohiberi aquas concedant, non modo malitiam suam produnt et ingratitudinem, sed inscitiam quoque, suntque prorsus barbari. Non abs re igitur inter Dei miracula Propheta commemorat quod incredibile nobis esset, nisi experientia convinceret verum esse. Ac nimium maligni sumus, nisi hoc tam certo documento admoniti, discamus nihil in mundo esse firmum, nisi quatenus Dei manu fulcitur. Neque enim mundus habet a seipso originem: itaque non aliunde pendet totus naturae ordo, quam ex decreto Dei, quo indita est singulis elementis sua proprietas. Nec tantum hortatur nos Propheta ad gratias Deo agendas, sed in futurum tempus confirmat, ne trepide et anxie vivamus in mundo: sicuti necesse esset nisi testatus esset Deus se hominibus stationem dedisse in terra. Atque hoc singulare eius beneficium est, quod vult tranquillis animis nos in terra habitare: quia aeternis eam fulturis stabilivit. Etsi enim saepe contingit urbis chasmate perire, corpus tamen ipsum terrae manet: imo quicquid motuum accidit, melius confirmat, terram singulis momentis absorberi posse nisi arcana Dei virtute staret.

6. *Abysso tanquam veste.* Potest hoc duobus modis intelligi, vel quod nunc mare operiat terram quasi vestis: vel quod initio, antequam aquas voce sua Deus in acervum colligeret, abysso tecta fuerit terra. Videtur tamen illud melius quadrare Prophetae verbis, nunc mare esse terrae integumentum. Nam in prima creatione abyssus non tam vestis erat quam sepulcrum, quia nihil ab ornatu magis alienum est, quam confusa illa vastitas et informe chaos. Hic ergo meo iudicio, laudatur mirabilis ista distinctio, quod quum abyssus forma careat, sit tamen ornatus terrae. Quia videtur alio ducere contextus, illuc magis inclinant interpretes, tectam fuisse terram abysso antequam segregarentur aquae. Sed facile solvitur hic nodus, si futurum tempus, ubi dicit Propheta, *Super montes stabunt aquae,* in potentialem modum resolvas, quod Hebraeis satis tritum est. Et certe non dubito, ubi dixit Propheta vestitam fuisse terram aquis, exegetice addere, Super montes starent aquae nisi ab increpatione tua fugerent. Unde enim fit ut emineant montes, valles subsidant, nisi quod fixi sunt aquis limites, ne reverti queant ad terram mergendam? Videmus nunc contextum optime fluere, quod mare, quum abyssus sit horrorem sua vastitate incutiens, speciosa tamen sit terrae vestis. Metaphorae autem ratio est, quia exstat aperta terrae superficies. Confirmat autem Propheta hoc non esse fortuitum, nisi enim aquas cohibeat Dei providentia, annon protinus se proiicient aquae ad terram obruendam? Quaenam restabit montium et vallium distinctio? Ergo Propheta non temere contendit claro miraculo, non autem naturaliter fieri ut appareat aliqua terrae facies. Nam si habenas mari Deus laxaret, repente starent aquae super montes. Nunc quia fugiunt ab obiurgatione Dei, feruntur in diver-

sam partem. *Obiurgationem* vero Dei et *vocem tonitrui* vocat terrificum imperium quo Deus prohibet violentos maris impetus. Quanquam enim solo nutu hanc distinctionem posuit, et hodie tuetur: si tamen reputamus quam tumultuose despumet maris fervor, non frustra dixit Propheta, violento Dei imperio compesci: sicut et Ieremiae 5, 22. et Iob 28, 25, Deus hac in parte suam potentiam magnifice commendat. *Adscensus montium et vallium descensus* poëticae sunt figurae, nisi Deus abyssum suis finibus includeret, nullum fore amplius discrimen inter montes et valles, quia totam terram ingurgitaret. Valet autem haec diversitas ad terrae pulcritudinem. Dicit vallibus fundatum esse locum, quia in radicibus montium nihil esset solidi, sed illic dominaretur abyssus, nisi Deus vacua illic spatia esse quasi praeter naturam iuberet.

9. *Terminum posuisti.* A perpetuo ordine melius amplificat quod posuit miraculum. Physici hoc fateri coguntur, et unum est ex primis rudimentis, quum aqua circularis sit, et medium locum inter terram et aërem occupet, fieri coelesti providentia ut pars terrae sicca ad hominum habitationem emineat. Huius etiam rei clara est nautis demonstratio: imo si rudissimi idiotae tantum aperiant oculos, videbunt in mari excelsas aquarum moles longe supra terrae situm. Certe nulli aggeres, nulla etiam ferrea claustra facerent tam firmam consistentiam qualis in aquis natura fluidis cernitur. Sicuti autem nuper dixi, terrae motus et hiatus qui cladem afferunt certis locis, non evertere terrae statum: ita et de mari sciendum est, quum alicubi fines suos transilit, fixam tamen manere legem, ut vacua maneat terrae incolis habitatio. Mare Balticum aetate nostra longos agrorum tractus submersit, magnamque iacturam Flandris intulit, et aliis vicinis gentibus, sed hoc speciali diluvio admoniti sumus quid fieret sublato Dei obstaculo. Qui enim factum est ut non simul absorpti simus, nisi quia Deus saevum illud elementum verbo suo continuit? Summa est, quamvis naturaliter possint aquae terram tegere, hoc tamen non futurum: quia sicuti aeterna est veritas, ita stabilis manet hic ordo quem Deus verbo suo sancivit.

10. Emittens fontes in convallibus, *qui* inter montes ambulabunt. 11. Bibent omnes bestiae agri: frangent onagri sitim suam. 12. Iuxta eos volucris coeli habitabit, e medio ramorum dabunt vocem. 13. Irrigans montes e coenaculis suis: e fructu operum tuorum satiabitur terra. 14. Germinare faciens herbam animali, et herbam in ministerium hominis, ad educendum panem e terra. 15. Et vinum exhilarat cor hominis, ad illustrandum faciem *eius* oleo: et panis cor hominis sustentat.

20. *Emittens fontes.* Aliud tam virtutis quam gratiae Dei specimen describit, quod fontes scaturire facit in montibus, qui per medias valles decurrant. Quamvis enim terrae siccitas nobis ad hospitium necessaria sit, nisi tamen suppeteret aqua ad potum, et terra

aperiret suas venas, deficeret omne genus animalium. Hoc ergo temperamentum commendat Propheta, quod terra quamvis arida sit, suo tamen liquore nos irrigat. נחלים alii vertunt torrentes aut flumina, sed rectius est quod posui. Quo etiam sensu continuo post additur, *inter montes fluere*, quum tamen vix credibile sit ex rupibus et lapidosis locis posse oriri fontes. Quaeritur tamen cur *animalia agri* potius dicat Propheta *sitim suam restingere*, quam homines, quorum gratia conditus est mundus. Mihi non dubium est quin ad amplificandam Dei gratiam ita loquutus sit Propheta, quod suam curam ad bruta pecora extendere dignatur, imo usque ad *onagros:* sub qua specie silvestres feras designat. Et Propheta consulto deserta loca commemorat, ut quisque nostrum deinde amoeniores terrae partes et cultu aliquo nitidas cum illis comparet. Nam per vastas quoque solitudines decurrunt fluvii: illic ferae bestiae aliqua Dei benedictione fruuntur: nec ulla est tam sterilis regio quae non habeat sparsas arbores, ubi resonant avium cantus. Quum in locis illis squalidis appareant signa divinae bonitatis et potentiae, quantum admirationis meretur uberrima tot bonorum copia quae in regionibus cultis et amoenis conspicitur? Certe ubi non modo flumen unum decurrit, crescit herba pascendis feris, ex paucis arboribus audiuntur avium voces, sed multiplex bonorum copia, et varietas oculis nostris ubique se ingerit, plusquam brutus est stupor noster, nisi ad piam gloriae Dei meditationem eo magis sumus intenti. Eandem sententiam prosequitur quum dicit Deum *irrigare montes e coenaculis suis*. Hoc enim miraculum est non vulgare, quod montes qui videntur perpetua siccitate damnati, et quodammodo in aëre pendent, abundant tamen pascuis. Itaque merito concludit Propheta, non aliunde provenire hanc foecunditatem, nisi quia Deus arcanus est agricola. Tribuit quidem improprie laborem Deo, sed non sine ratione: quia Deus terram ex sua quiete benedicens, efficacius agit quam si cuncti mortales assiduo labore se conficerent.

14. *Germinare faciens*. Iam ad homines descendit, quos Deus peculiari cura tanquam filios dignatur. Postquam ergo de brutis animalibus loquutus est, dicit segetem produci, et ex ea panem ad homines alendos, neque id modo, sed oleum quoque et vinum accedere: quae duo non solum ad necessitatem, sed ad laetitiam pertertinent. Particula לעבודת nonnulli de labore accipiunt quem agriculturae impendunt homines. Nam quum sponte et sine humana industria herbae in montibus nascantur, segetes et herbas sativas hominum operam requirere et sudorem notum est. Ergo secundum eos sensus erit, Deum benedicere hominum obsequio quod praestant in agrorum cultu. Sed quoniam argutia haec coarctior est, rectius sumetur hoc nomen pro servitio, ut vulgo loquuntur. Nomen *panis* si cui restricte accipere libeat non repugno, quanquam probabile est reliquos cibos etiam comprehendi: tantum mihi displicet eorum sententia qui panem excludunt. Infirma autem est eorum ratio, quia paulo post subiicitur alius panis usus, quod scilicet cor hominis confirmet: quia illic diverso modo res eadem exprimitur. Intelligit autem Propheta Deum producere herbam hominibus qua alantur, non modo quia victum in tritico terra suppeditat, sed etiam in herbis et aliis fructibus: quia non uno tantum genere alimenti pascimur.

15. *Vinum laetificat.* His verbis admonet, Deum non modo prospicere hominum necessitati, et largiri quantum ad ordinarios vitae usus sufficiat: sed pro sua indulgentia liberalius eos tractare, dum corda exhilarat vino et oleo. Nam certe aquae potu contenta esset natura, ergo ex Dei largitate est vini accessio. Quod dicit *illustrari facies oleo*, varie exponitur. Nam quia tristitia obnubilat faciem, quidam intelligunt nitere laetitia dum commoditate vini et olei fruuntur homines. Quidam argutius ad lucernas referunt: quod ratione caret. Alii literam מ comparative accipiunt: acsi dictum esset, nitere magis hominum facies vino quam si oleo perunctae essent. Ego vero non dubito quin de unguentis loquatur Propheta, hoc enim vult, Deum non modo erogare hominibus quod satis sit ad frugalem usum, sed ulterius progredi, dum eorum deliciis indulget. Ac postremum membrum ubi dicit *panem cor hominis fulcire*, sic interpretor, sufficeret quidem homini panis ad vitam tolerandam, sed Deus vinum et oleum de superabundanti, ut aiunt, largitur. Non est igitur supervacua repetitio de panis usu, sed ad commendationem gratiae Dei posita est, dum molliter et laute homines, tanquam pater indulgentissimus, filios educat. Ergo iterum dicit, quum Deus satis benignum se nutritium in pane praestet, bis et ter in ipsis lautitiis esse liberalem. Ceterum, quia nihil proclivius est quam Dei beneficentia ad luxum abuti, quo largior erga homines est Deus, eo magis cavendum est ne abundantiam quae offertur, contaminet sua intemperie. Ideo non abs re vetat Paulus Rom. 13, 14. curam carnis agere pro concupiscentiis eius. Nullus enim erit modus si carni demus quantum appetit. Et sane sicuti benigne nobis Deus indulget, sic legem temperantiae statuit, ut quisque in sua abundantia sponte se restringat. Emittit boves et asinos ad pascua, qui sua satietate contenti sunt: nobis plusquam opus sit suppeditans praescribit certam moderationem, ne sua beneficia nimis cupide voremus, ac in largiore copia frugalitatem nostram examinat. Haec autem legitima utendi ratio, ut nos sustentet victus, non opprimat. Mutua etiam communicatio quam Deus praecipit, optimum est intemperantiae frenum. Hac enim lege abundant divites, ut fratrum succurrant inopiae. Certe quia Propheta ingluviem hominum hic cum Dei providentia non permiscet, colligimus ex eius verbis vino licere uti, non modo ad necessitatem, sed ad laetitiam, sed haec laetitia sobrie temperanda est: primum ne sui obliviscantur homines, sensus suos obruant, vires suffocent: sed laetentur coram Deo suo, quemadmodum iubet Moses, Levit. 23, 40.: et cum gratitudine se ita exhilarent ut agiliores reddantur ad Dei obsequium. Qui hoc modo gaudebit, paratus quoque erit ad ferendam tristitiam quoties ita visum Deo fuerit. Tenenda enim est illa Pauli regula, Philip. 4, 12. Didici abundare, didici et penuriam pati. Nam si quod immineat irae Dei signum, etiam qui circumfluet omni lautioris annonae copia, restrictus erit in suo victu: quia se ad saccum et cinerem vocari intelliget. Multo itaque magis a deliciis prohibetur quem sua inopia cogit esse frugi ac sobrium. Denique si alium cogat morbus a vino abstinere, alius vappam tantum habeat, alius non nisi aquam, contentus sit quisque sua sorte, ac se laetitia quam Dominus non concedit, libenter et placide abdicet. Idem et de oleo dicendum. Videmus unguenta

fuisse in usu frequenti apud Iudaeos, sicuti apud reliquos Orientales. Alia est hodie nostra ratio, quia magis ad medicinam servantur unguenta quam ad delicias adhibeantur. Dicit tamen Propheta in hunc quoque usum dari oleum ut se eo perfundant homines. Sed notandum est, quia plus satis ad voluptatem proclives sunt homines, ne ad luxuriam trahatur libertas, temperantiae legem non debere separari a Dei beneficentia. Et semper addenda est haec exceptio, ne quis licentiam ex hac doctrina arripiat. Ceterum, ubi sedulo admoniti fuerint homines de cupiditate frenanda, utile est ipsis cognoscere, Deum permittere moderatas delicias ubi facultas suppetit, alioqui ne pane quidem et vino tranquilla conscientia unquam vescentur: imo tamen de sapore aquae scrupulum sibi iniicient: certe ad mensam nunquam accedent nisi trepide. Interea maior pars mundi sine delectu in delicias se ingurgitabit: quia non expendet quid secundum Deum liceat: quia optima frugalitatis magistra nobis esse debet paterna Dei indulgentia.

16. Satiabuntur arbores Iehovae, Cedri Libani quas plantavit: 17. Quia illic aves nidificant, ciconia cuius abietes sunt domus. 18. Montes excelsi damis, rupes latibulum erinaceis.

16. *Satiabuntur.* Rursum concionatur de generali Dei providentia in fovendis omnibus mundi partibus, ac primum dicit, illa irrigatione de qua loquutus fuerat, saturari arbores, ut hospitium avibus praebeant. Postea dicit latebras etiam dari capreis silvestribus et cuniculis: ut appareat nullam mundi partem ab optimo Patre negligi, et nullam creaturam curae eius esse expertem. Ab hominibus ergo ad arbores transit Propheta: acsi diceret, non esse mirum, si Deus homines ad imaginem suam creatos tam liberaliter nutriat, quum ne ad arbores quidem curam suam extendere gravetur. *Arbores Iehovae* nominat proceras et quae pulcritudine excellunt: quia in illis magis conspicua est Dei benedictio, ut vix succus ullus terrae sufficere posse videtur qui ad tantam altitudinem perveniat dum folia quotannis resumunt.

19. Fecit lunam in stata tempora: sol cognovit occasum suum. 20. Ponis tenebras, et fit nox: in ea reptat omnis bestia silvae. 21. Leones rugiunt ad praedam, et ad quaerendum a Deo cibum suum. 22. Orietur sol, colligentur, et ad sua domicilia accubabunt. 23. Egredietur homo ad opus suum et ad laborem suum usque ad vesperum.

19. *Fecit lunam.* Descendit iam ad aliud elogium divinae providentiae, Deum scilicet ita disposuisse solis et lunae cursum, ut aptissime cohaereat alterna series. Adeo enim ordinem non perturbat varietas in mutuis vicibus, ut facile appareat non potuisse tempus melius distingui. Quum dicit lunam creatam esse in tempora stata,

consentiunt interpretes hoc debere intelligi de statis et praefixis diebus. Nam quum soleant Hebraei supputare menses suos a luna, eam habent directricem ad festos dies, et tam ad sacros quam politicos conventus. Ego tamen synecdochen subesse non dubito: acsi dixisset Propheta, lunam non modo dies a noctibus distinguere, sed etiam notare dies festos, describere annos et menses, denique accommodatam esse ad multiplices usus: quia ex eius cursu petitur temporum distinctio. Quum dicit *solem cognoscere accasum suum*, non tantum de quotidiano circuitu intelligo: sed quia gradatim nunc accedens propius ad nos, nunc recedens, suas stationes metiri noverit, ex quibus aestatem, hyemem, ver et autumnum conficiat. *Reptare noctu* dicit *bestias silvae*, quia timide egrediuntur ex suis latebris. Quidam verbum רמש pro ambulare accipiunt: sed propria significatio non male convenit, quia etsi inedia saepe feras adigit ad rabiem, captant tamen noctis tenebras: ideo propter hanc timiditatem dicuntur reptare.

21. *Leones rugiunt.* Tametsi leones si fames eos cogat, etiam media luce prodeunt et rugitum edunt, descripsit tamen Propheta quid frequentius accidere soleat, dicit ergo leones interdiu progredi non audere, sed tenebris noctis fretos prosilire ad praedam. Atque hic mirabilis Dei providentia apparet, quod tam formidolosum animal in antro se continet, ut liberior sit hominibus ambulatio. Quod autem maiore interdum licentia vagantur leones, id defectioni Adae imputandum est, quae illis dominium in feras bestias abstulit. Manent interea reliquiae quaedam pristinae benedictionis Dei, quod diurna luce quasi repagulis vel catenis Deus tot truculentas bestias continet. *Cibum a Deo quaerere* dicens, non intelligit ad Dei curam se conferre acsi eum nutritium agnoscerent: sed rem ipsam designat, quod scilicet mirabili ratione Deus bestiis tam voracibus alimentum provideat.

22. *Orietur sol.* Prosequitur illam sententiam, sic distribui a Deo temporum vices, ut dies sit proprius hominis. Nisi enim tot feras nobis infestas cohiberet Deus, mox actum foret de genere humano. Quum ergo iam post lapsum hominis videri possint bestiae in perniciem nostram natae, et obvios quosque discerpant ac lanient: necesse est saevitiam hanc Dei providentia clausam teneri. Eas autem ut recludat in antra sua, tantum pro terrore lucem solis opponit. Gratiam hanc magis commendat Propheta a necessitate: quia nulla alioqui libertas esset hominibus versandi in labore vel negotiis. Quod ergo luce protegitur homo contra vim et iniurias belluarum, in eo perspicitur incomparabilis Dei bonitas, qui humanis commodis tam paterne prospexit.

24. Quam magnificata sunt opera tua Iehova! omnia in sapientia fecisti, impleta est terra opibus tuis. 25. Hoc mare magnum et spatiosum regionibus, illic reptile et non numerus, animalia pusilla cum magnis. 26. Illic naves ambulant, Leviathan, quem formasti ut ludat in eo.

24. *Quam magnificata.* Non enumerat Propheta integram operum Dei descriptionem, quod immensum foret: sed tantum species

quasdam attingit, ut accuratius apud se quisque reputet ac meditetur qua providentia Deus totum mundum et singulas eius partes gubernet. Itaque sermonem suum abrumpens, cum admiratione exclamat, *Quam magnificata sunt opera tua:* sicuti tunc demum iustus honor tribuitur Deo, ubi stupore correpti fatemur linguas nostras et sensus omnes deficere. Quod si exigua operum Dei portio nos obstupescere cogit, quantulus erit ingenii nostri modus ut solidam magnitudinem capiat? Primo autem dicit sapienter Deum omnia fecisse: deinde addit terram plenam ac refertam esse eius copiis. Porro nomine *sapientiae* non excludit potentiam, sed intelligit nihil in mundo esse confusum: quin potius summa ratione ordinatam esse tot rerum misturam, ut nihil addi, vel detrahi, vel corrigi queat. Hoc vero elogium pravis imaginationibus opponitur quae nobis saepe obrepunt, ubi nos in Dei operibus fugit eius consilium. Quasi vero stultitiae nostrae obnoxius sit Deus, ut cogatur reprehensores ferre, qui in reputandis eius operibus caecutiunt. Eodem quoque elogio vesaniam eorum coarguit Propheta, qui mundum fortuito conflatum esse somniant, sicuti Epicurus ex atomis nugatus est composita fuisse elementa. Quum autem plusquam brutum sit commentum illud, tam concinnam fabricam et inaestimabili ornatu distinctam, ex caeco atomorum concursu concretam fuisse, Propheta hic nos Dei sapientiam et incredibile artificium quod refulget in tota mundi gubernatione, diligentius attendere iubet. Sub *opibus* comprehenditur bonitas Dei, et beneficentia. Neque enim sibi dives est, sed in bonum nostrum exuberat, ne quid in usus nostros desit. Terram vero non esse tam foecundam a seipsa vel locupletem, sed liberalitatis Dei ministram nobis testatum esse debet.

25. *Hoc mare magnum.* Postquam de terrenis gloriae Dei testimoniis concionatus est, in mare quoque adscendit, docens illud novum esse potentiae Dei et sapientiae speculum. Nam si mare piscibus vacuum esset, solo tamen amplitudinis conspectu iam esset admirabile, praesertim dum nunc ventis et tempestatibus intumescit, nunc sedatum residet. Iam navigatio quamvis ab hominum industria profecta sit, pendet tamen ex Dei providentia, qui transitum hominibus per aquas concessit. Sed piscium abundantia et varietas gloriam Dei non parum amplificat in mari. *Balaenam* tamen vel coetum praecipue celebrat: quia solum hoc animal satis superque formidabilem Dei virtutem ante oculos exhibet, quare et de eo tam longus sermo in libro Iob texitur. Quia autem motus eius ingenti concussione non minus corda hominum quam mare perturbat, Propheta hunc motum *lusus* nomine designat, respectu Dei: acsi diceret balaenis datum esse campum illum in quo se exerceant.

27. Omnia ad te respiciunt ut des escam eorum tempore suo. 28. Dabis illis, colligent: aperies manum tuam, satiabuntur bono. 29. Abscondes faciem tuam, terrebuntur: colliges spiritum eorum, deficient, et in pulverem suum revertentur. 30. Emittes Spiritum tuum, creabuntur: et renovabis faciem terrae.

27. *Omnia ad te.* Hic rursus Propheta Deum nobis providum erga omne animalium genus patremfamilias et nutritium describit. Prius dixerat foenum creari in montibus unde alantur iumenta: subministrari leonibus ipsis victum eiusdem Dei manu, quamvis ex rapto vivant: nunc addita circumstantia miraculum illud divinae beneficentiae exprimit. Nam quum infinitae propemodum sint animalium species, et in singulis tantus numerus, nullum tamen est quod non indigeat quotidiano victu, hoc intelligit dicens *omnia respicere in Deum:* acsi diceret, non posse vel triduum manere in statu, nisi Deus quotidianae eorum necessitati subveniens, singula reficeret. Huc pertinet tanta fructuum diversitas: quia commodum et proprium quibusque cibum Deus attribuit ac destinat. Etsi autem ratione et iudicio non pollent bruta animalia, ut necessitati suae remedium in Deo quaerant, imo prona in terram ad pabulum ingurgitandum ferantur: proprie tamen loquutus est Propheta, respicere ad Deum dicens, quorum inediae eius liberalitatem succurrere necesse est, ne mox deficiant. Nec supervacua est *temporis* notatio, quod annonam animalibus reponit Deus, ut per totum anni circuitum reperiant unde vescantur. Nam quum terra hyeme viscera sua claudat, quid fieret nisi victum curaret in longum tempus? Crescit ergo miraculum, quod Deus statis temporibus terram foecundam reddens, benedictionem suam in reliquum annum extendit, quamvis esuriem et famem minetur. Quid enim nobis miserius, dum suas opes hyeme contrahit terra, nisi animos nostros foveret spes novi proventus? Quo sensu apposite dicit Deum *manum suam aperire.* Nam si quotidie nasceretur triticum, obscurior esset Dei providentia, ubi autem arescit terra, perinde est acsi manum suam clauderet Deus, unde sequitur, dum eam foecundat, quasi exserta manu cibum e coelo nobis porrigere. Quod si feris et brutis animalibus victum opportune suppeditat, quo ad satietatem pascantur, nobis eius benedictio inexhaustum erit copiae cornu, modo ne eam prohibeamus infidelitatis nostrae obstaculo.

29. *Abscondes faciem tuam, etc.* His verbis docet nos stare et cadere pro Dei nutu. Stamus enim quatenus nos sua virtute sustinet: simul autem ac vivificum spiritum subducit, cadimus. Vidit hoc etiam Plato, qui saepius docet, proprie loquendo, unum Deum esse, omnia autem in eo subsistere duntaxat. Nec dubito quin per illum profanum scriptorem expergefacere voluerit Deus cunctos mortales, ut sentirent aliunde se vitam mutuari. Ac primo terreri dicit, si Deus faciem suam abscondat: si spiritum eorum auferat, mori, et in pulverem redire, quibus verbis significat vivificos esse Dei oculos ubi nos respicere dignatur: et quam diu relucet serena eius facies, vitam inspirare omnibus creaturis. Bis ergo inexcusabilis est nostra caecitas, nisi in illam bonitatem, quae totum mundum vivificat, vicissim coniicimus oculos. Gradatim vero describit animalium interitum, ubi arcanum suum vigorem retrahit Deus, quo melius ex opposito continuam inspirationem commendet, qua vegetantur. Quanquam autem ultra progredi poterat, omnia scilicet in nihilum reditura esse, contentus tamen fuit hoc crasso et populari docendi modo, in putredinem concidere quicquid divinitus non fovetur. Dicit autem rursum quotidie mundum *renovari,* quia *spiritum suum Deus emit-*

tit. Et certe in nova animalium sobole assidue cernimus novam mundi creationem. Quod vero spiritum, quem prius animalium esse dixit, nunc tribuit Deo, nihil in eo repugnantiae est: Deus spiritum qui penes eum residet, emittit quo visum est: simulac emisit, omnia creantur, hoc modo quod suum erat, nostrum facit. Ceterum hoc veteri Manichaeorum delirio nihil suffragatur, quod in deterius nostra aetate auxit impurus ille canis Servetus. Dicebant Manichaei animam hominis particulam esse divini spiritus, et ex eius traduce nasci, hic nebulo dicere ausus est boves, asinos, et canes esse partes divinae essentiae. Manichaei saltem colorem hunc obtendebant, quod anima hominis formata esset ad Dei imaginem: sed idem ad porcos ac pecudes transferre, bis detestabile portentum est. Prophetae autem nihil minus propositum fuit, quam Dei spiritum partiri, ut essentialiter aliqua eius portio in singulis animantibus habitet, sed spiritum Dei vocavit, qui ab eo proficiscitur. Interea nostrum esse admonet, quia nobis in vitam datus est. Summa huc tendit, dum videmus quotidie mundum deficere et renasci, in hoc speculo lucere nobis vivificam Dei virtutem. Quotquot enim animalium interitus accidunt, totidem sunt exempla nostrae nullitatis, ut ita loquar: dum alia subolescunt, quaedam mundi renovatio nobis ostenditur. Quando itaque mundus quotidie interit et renascitur in suis partibus, hinc colligere promptum est, nonnisi arcana Dei virtute subsistere.

31. Sit gloria Iehovae in seculum: laetetur Iehova in operibus suis. 32. Adspiciens terram, et contremiscet: si tetigerit montes, fumigabunt. 33. Canam Iehovae in vita mea, psallam Deo meo quamdiu sum. 34. Gratus sit ei sermo meus, ego laetabor in Iehova. 35. Deficiant scelerati e terra, et impii usquedum esse desinant: benedic anima mea Iehovae. Halleluiah.

31. *Sit gloria Iehovae, etc.* Ostendit quorsum hactenus in Dei operibus celebraverit eius potentiam, sapientiam, et bonitatem, nempe ut sensus hominum erigeret ad ipsum laudandum. Neque enim hic vulgaris honor est, quod Deus mundum tam splendido ornatu in gratiam nostram instruxit, ut non solum pulcri huius theatri simus spectatores, sed multiplici bonorum copia et varietate, quae in eo nobis sunt exposita, fruamur. Haec gratitudo unicae compensationis loco est apud Deum, ubi debita eum laude prosequimur. Quod addit, *laetetur Iehova in operibus suis*, minime supervacuum est. Cupit enim ordinem, quem ab initio Deus instituit, fluere in legitimo donorum eius usu. Sicut enim eum poenituit fecisse hominem, Gen. 6, 6. ita dum suam benedictionem inquinari videt nostris corruptelis, oblectationem ex ea capere desinit. Et certe confusae perturbationes quae accidunt ubi elementa in officio suo cessant, testantur displicentia et taedio Deum adduci ut aequabilem cursum suae beneficentiae abrumpat: non quod in eum cadant eiusmodi passiones: sed personam optimi patris induit, qui filiis blande fovendis et liberaliter alendis se oblectat. Proximo versu ostendit

statum mundi in illa Dei laetitia fundatum esse: quia nisi terram vegetet sereno paternoque affectu, simulac eam severo oculo adspexerit, tremefaciet, montesque ipsos exuret.

33. *Canam Iehovae, etc.* Praeit aliis suo exemplo, et se toto vitae cursu infatigabilem laudum Dei praeconem fore denuntiat. Metam vero laudandi Dei in morte locat, non quod sancti, ubi in aliam vitam migrarunt, supersedeant ab hoc pietatis officio: sed quia in hunc finem sumus conditi, ut Dei nomen per nos in terra celebretur. Ceterum quia indignum se agnoscit qui tam pretiosum sacrificium Deo offerat, suppliciter rogat *ut gratae sint quas Deo cantabit laudes*, licet ex pollutis labiis profectae. Verum quidem est, nihil Deo magis placere vel probari, quam laudum suarum praedicationem, sicuti nihil a nobis tantopere exigit, sed quia pollutio nostra contaminat quod erat natura sua sanctissimum, merito ad Dei indulgentiam confugit Propheta, ne suis canticis gravetur locum dare, ideo docet Apostolus Hebr. 10, 9. placere Deo sacrificia gratiarum actionis, quatenus per Christum offeruntur. Iam vero dum promiscue fruuntur omnes Dei beneficiis, quia vix centesimus quisque respicit in ipsum auctorem, subiicit etiam Propheta, *laetabor in Domino*, raram virtutem significans, quia nihil difficilius quam ex erraticis gaudiis, quae per coelum et terram evanescunt, mentem colligere ut se in Deo contineat.

35. *Deficiant scelerati e terra.* Pendet haec imprecatio ab illa sententia, Laetetur Deus in operibus suis. Nam quia scelerati mundum suis sordibus inficiunt, hinc fit ut Deo minus iucunda sit ac fere displiceat eius fabrica. Neque enim fieri potest quin eum offendat pollutio, quae per omnes mundi partes dispersa, depravat et corrumpit tam nobile eius opus. Ergo quia impii perverso donorum Dei abusu faciunt ut quodammodo degeneret mundus, et desciscat a prima sua origine, merito eos exterminari cupit Propheta usquedum prorsus deficiant. Meminerimus ergo sic expendere Dei providentiam ut in eius obsequium addicti, beneficiis quae in usum nostrum sanctificat, rite et pure utamur. Deinde nobis doleat tam pretiosos thesauros impie dissipari: ac nobis detestabile portentum sit, mortales non tantum sui opificis oblivisci, sed quasi data opera convertere in praeposterum et indignum finem quicquid ipsis bonorum contulit.

PSALMUS CV.

Arg. Commendat singularem Dei gratiam, quod sibi ex toto orbe gratis populum unum adoptavit. Atque ut ostenderet se non titulo tenus cum Abraham et eius posteris foedus pepigisse, postquam eos redemit, non destitit etiam innumeris beneficiis prosequi, idque in eum finem, ut qui redempti fuerant, vicissim sancte observarent eius foedus, seque totos ad sincerum eius cultum adducerent.

1. Celebrate Iehovam, invocate nomen eius, annuntiate in populis opera eius. 2. Canite ei, psallite ei, loquimini de omnibus mirabilibus eius. 3. Laudate in nomine sancto eius,

laetetur cor quaerentium Iehovam. 4. Quaerite Iehovam et fortitudinem eius, inquirite faciem eius iugiter. 5. Memento te mirabilium eius quae fecit, prodigiorum eius et iudiciorum oris eius.

1. *Celebrate Iehovam.* Non alio spectat exordium hoc, nisi ut totam suam beatitudinem Abrahae genus constituat in adoptione Dei gratuita. Etsi enim non spernendum bonum erat, creatos esse homines, paterna eius cura foveri in mundo, et alimenta ex eius manu percipere: longe tamen praestantior fuit haec dignatio, electos esse in peculiarem Dei populum. Nam quum in Adam maledicta sit omnium mortalium origo, sic distincta fuit conditio populi illius a reliquis Gentibus, ut gloriari posset se Deo sacrum esse. Ideo Propheta ad huius gratiae commendationem tot verba congerit. Neque enim disserit de tota mundi gubernatione, ut Psalmo proximo: sed paternum favorem quo complexus est Deus Israëlitas, praedicat. Nominat quidem indefinite *opera eius et mirabilia:* sed utrumque ad spirituale foedus restringit, quo Ecclesiam selegit, quae in terra coelestem vitam meditaretur. Neque enim mirabilia nunc vocat, quod sol, luna et stellae quotidie oriuntur ut mundum illustrent, quod terra suis temporibus germinat, quod bonorum omnium copia in alimentum suggeritur animantibus, quod humano generi liberaliter suppetunt tot commoditates: sed quod ex perdita Adae progenie exiguam partem sibi delegit, cui se patrem familiariter praestaret: ideoque iubet laetari in Dei nomine *et ipsum invocare:* quo privilegio sola Ecclesia excellit. Unde sequitur, nonnisi ad fideles dirigi sermonem, quos Deus in fidem et custodiam suam suscipiens, voluit suo nomine gloriari.

4. *Quaerite Iehovam.* Quanquam nuper hoc titulo insignierat fideles, quod Deum quaerant, eos tamen iam ad illius quaerendi studium hortatur: neque abs re, nam verum quidem est, hac proprie nota discerni fideles a profanis hominibus, sed multum abest quin eum quo decebat fervore quaerant: ideoque stimulis assidue opus est, quibus, licet ultro currentes, incitentur. Neque enim hic vel erraticos homines, vel prorsus ignavos et terrenis faecibus affixos ad Deum quaerendum sollicitat Propheta, sed qui prompto iam animo huc tendebant: quia scilicet multis impedimentis eos tardari videt, ne satis accelerent suum cursum. Quamlibet ergo voluntarii simus, necessaria est nobis haec incitatio quae pigritiam nostram castiget. Quum dicit *robur eius et faciem eius*, non dubium est quin speciem manifestationis designet, qua tunc pro temporis ruditate fideles Deus ad se traxit. Scimus autem pluribus aliis locis Arcam foederis tam robur quam faciem Dei vocari solere: quia et his symbolis admonebatur populus, Deum sibi propinquum esse, et reipsa experiebatur eius virtutem. Itaque quo se magis familiarem exhibet Deus, ad eum quaerendum alacriores esse animos iubet: ut certe adminicula quibus infirmitatem nostram Deus sublevat, studium nostrum accendere magis debent. Modestia etiam nobis commendatur, ut in quaerendo Deo tarditatis nostrae memores, viam teneamus ab eo praescriptam, nec rudimenta fastidiamus, quibus nos ad se paulatim

deducit. Additur etiam *iugiter*, nequis in hoc cursu defatigetur, vel stulta perfectionis opinione inflatus, externa pietatis subsidia negligat: quemadmodum multi, ubi quatuor vel quinque pedes progressi sunt in Dei notitia, quasi Angelis superiores essent, a lege communi se eximunt. Iterum iubet *recordari mirabilium Dei*, quae in populi sui liberatione edidit: quia scimus illic virtutem suam novis et inusitatis modis exseruisse. Per *iudicia oris* quidam Legem intelligunt. Sed quia haec tria uno contextu lego, malo de signis exponere, quibus Pharaonis superbiam fregit Deus. Adhuc tamen de ratione loquutionis ambigitur. Quidam ob Mosis praedictionem, iudicia oris Dei vocari putant: quod probabile est, quanquam simplicius posset accipi, in signis apparuisse incredibilem Dei potentiam: unde colligere promptum esset ab eo esse profecta. Equidem Mosis ministerium non excludo, quem Prophetam Deus excitaverat Aegyptiis, qui denuntians quod futurum erat, hoc ipso probaret non esse fortuitum. Meo tamen iudicio, Propheta ad ipsam miraculorum claritatem alludit: acsi diceret, Quamvis Deus verba non fecisset, re tamen ipsa patuisse eum esse populi sui vindicem.

6. Semen Abrahae servi eius, filii Iacob electi eius: 7. Ipse Iehova Deus noster, in tota terra iudicia eius. 8. Recordatus est in seculum foederis sui: verbi *quod* mandavit in mille generationes, 9. Quod pepigit cum Abraham, et iuramenti sui ad Isaac. 10. Et stabilivit ipsi Iacob in decretum, Israëli in foedus perpetuum: 11. Dicendo, Tibi dabo terram Chanaan, funiculum haereditatis vestrae.

6. *Semen Abrahae.* Nomine compellat suam gentem, quam Deus (ut dictum est) speciali adoptione sibi devinxerat. Fuit enim illud sanctius vinculum coniunctionis, mero Dei beneplacito praeferri omnibus populis. Vocans autem filios Abrahae, et filios Iacob admonet non adeptos fuisse tantum honorem proprio Marte: sed quia progeniti erant ex sanctis Patribus. Quanquam simul asserit sanctitatem Patrum a sola Dei electione manare, non autem a natura. Utrumque enim diserte exprimit, antequam nascerentur filii Abrahae, iam fuisse haeredes foederis, quia originem a sanctis Patribus traherent: deinde Patres ipsos non sibi peperisse hoc iuris suo merito vel dignitate, sed gratis fuisse electos, nam ideo vocat Iacob *electum Dei*. Quanquam enim Abraham vocatur ipse quoque Dei servus, Genes. 26, 24. quia purus fuit eius cultor, secundo tamen loco testatur Propheta non ab hominibus fuisse initium, sed a Deo solo, qui eos sibi in peculium adsciscere dignatus est. Infert ex hoc foedere, quamvis imperium Dei pateat per totum orbem, et ubique sua iudicia exerceat, esse tamen peculiarem Deum uni populo, sicut dicitur in Cantico Mosis, Deut. 32, 8. Quum divideret Excelsus Gentes, quum distribueret populos, extendit funiculum in Iacob. Atque iterum docere voluit Propheta non excellere Israëlitas quod meliores essent aliis, sed propter Dei beneplacitum. Nam si Dei iudicia se extendunt per omnes mundi plagas, aequalis est Gentium omnium con-

ditio, earum respectu. Unde sequitur discrimen in Dei amore esse, et fontem dignitatis esse gratuitum. Quamvis ergo Deus iure suo possideat totam terram, dicit populum unum sibi sumpsisse in quo regnaret. Ad nos quoque hodie pertinet haec admonitio. Nam si probe vocationem nostram expendimus, certe reperiemus non aliunde inductum fuisse Deum ut nos aliis praeferret, sed mera sua gratia fuisse contentum.

8. *Recordatus est.* Nunc realem (ut vocant) foederis effectum commendat: atque ex redemptione probat quod prius dixit, Deum, quum aequaliter dominaretur cunctis Gentibus, unum tamen genus Abrahae suo favore esse complexum. Nam qui factum est ut Deus in redimendo populo, brachii sui virtutem palam tot miraculis illustraverit, nisi ut fidem olim servis suis datam praestaret? Constat igitur antiquum foedus redemptionis fuisse causam: quia ut verax esset Deus in servandis promissis, ante oportuit misericordem esse. Quia vero longa annorum series fluxerat inter promissionem et effectum, recordandi verbo utitur Propheta: acsi diceret non obsolescere longo temporis tractu Dei promissiones, sed dum mundus credit eas esse extinctas, vel oblivione deletas vigere earum memoriam coram Deo, ut eas opportune impleat, quod melius confirmat proximo membro, ubi symmetriam et consensum laudat inter formam pacti et effectum. Non ad diem unum, inquit, vel paucos Deus pepigit cum Abraham, neque etiam unius hominis vita finivit foedus suum, sed in mille usque generationes promisit se Deum fore eius posteris. Ergo quamvis diu suspensum fuerit complementum, Deus tamen re ipsa ostendit vetustate non collabi vel effluere fidem suam. Porro quia Abraham, quum permistus esset idololatris, primus vocatus est: ideo ab eius persona Propheta incipit. Sed postea in filii quoque et nepotis manu sancitum fuisse commemorat. Deposuit ergo Deus foedus suum apud Abraham, et solenni iureiurando pepigit se fore Deum seminis eius. Sed quo certior constaret fides, repetere voluit erga Isaac et Iacob: facit enim talis propagatio ut altius hominum cordibus insideat Dei veritas: deinde ut notior sit ac magis celebris Dei gratia, repetitis vicibus saepius testata, ideoque per gradus exprimitur quam firma sit stabilitas illius foederis, nam quod de singulis Patriarchis dicitur, peraeque ad omnes pertinet. Dicit Propheta Deum iurasse ipsi Isaac: annon prius iuraverat Abrahae? Hoc certe extra dubium est. Dicit *stabilitum fuisse erga Iacob decreti loco*, et in foedus perpetuum. An quod temporale vel caducum prius fuerit foedus, et tunc naturam mutaverit? Hoc prorsus remotum est a Prophetae consilio. Sed diversis loquendi formis, plenam et solidam confirmationem asserit: ut si forte in uno homine obscura esset vocatio, plus lucis accederet ex quo eius testimonium ad posteros transmiserat: quia hoc modo melius rata fuit eius fides. Hic rursus memoria repetere convenit, Deum plusquam indulgenter nostrae infirmitati consulere, dum et iureiurando et repetito sermone nobis confirmat quod semel pollicitus est. Quo foedior est nostra ingratitudo dum fidem abrogamus non loquenti modo, sed etiam iuranti.

11. *Dicendo, Tibi dabo.* Quum haec exigua fuerit portio gratiae Patribus oblatae, videtur Propheta nimis anguste includere Dei

foedus quod ad spem usque aeternae haereditatis patebat. Sed Propheta satis habuit per synecdochen monstrare praestitum fuisse ac completum quod Deus Patribus fuerat pollicitus. Huc enim tendit eius consilium, eos non alio iure possidere terram Chanaan, nisi quod ex Dei pacto legitima erat Abrahae haereditas. Certe siquis arrham contractus ostendat, non violat contractum. Itaque Propheta visibili symbolo probans Deum non frustra pepigisse cum servis suis, nec spem eorum lusisse, alias gratiae partes non tollit vel abolet, imo dum audiunt Israëlitae se iure haereditario occupare terram, quia sint electus Dei populus, longius transcendere convenit, vel privilegia omnia, quibus eos ornare dignatus est, simul colligant. Atque hinc notandum est, dum aliqua in parte sua promissa erga nos complet Deus, malignos esse nos et ingratos, nisi in fidei nostrae confirmationem haec experientia valeat, neque enim dubium est, quoties se patrem nobis exhibet Deus, quin verbi sui vim et efficaciam realiter, ut loquuntur, cordibus nostris obsignet. Quod si terra Chanaan in coelum deducere Israëlitas debuit, quia sciebant respectu foederis in eam se fuisse adductos: longe plus momenti apud nos habere debet, quod Deus Christum suum exhibuit, in quo omnes promissiones sunt. Etiam et Amen, 2. Cor. 1, 20. Quum dicit, Tibi dabo *funiculum haereditatis vestrae*, mutatio numeri ostendit communiter Deum pepigisse cum toto populo, licet ad paucos homines verba faceret: sicut paulo ante videmus fuisse decretum, vel legem perpetuam. Etsi enim sancti Patriarchae primarii fuerunt promissionis custodes, non tamen privatim sibi amplexi sunt oblatam gratiam, sed ut posteris communis foret.

12. Quum ipsi essent pauci numero admodum, et peregrini in ea: 13. Et obambularent e gente ad gentem, e regno ad populum alium. 14. Non permisit hominibus nocere illis, et corripuit pro ipsis Reges: 15. Ne tangatis christos meos, et Prophetas meos ne laedatis.

12. *Quum ipsi essent.* Hic enumerat Dei beneficia quibus sanctos Patres iam ab initio prosequutus est: ut appareat longe ante redemptionem non fuisse inane foedus. Huc enim tendit narratio quam videbimus, ex quo Abraham in fidem suam recepit, mirabiliter eum fovisse: paternum quoque eius amorem et curam apparuisse in tuendis duobus aliis Patriarchis. Quanquam ubi dicit eos fuisse numero admodum paucos, non modo virtutem Dei hac circumstantia commendat, sed causam simul notat, cur tam beneficus erga eos fuerit Deus. Hoc igitur primo loco tenendum est, ne sibi quicquam arrogent Iudaei, Prophetam diserte excipere Patres eorum iam tunc favorem Dei expertos esse quum infirmi essent et contemptibiles, vagi, inopes et secundum carnem modis omnibus miseri. Sic etiam illis Moses exprobrat, Deut. 7, 7. Non elegit Deus patres tuos quod plures essent numero quam alii populi, vel in illis esset aliqua maior nobilitas: sed quia dilexit eos. In summa, neque multitudinis, neque ullius praestantiae ratio habita fuit in electione huius populi. Unica

fuit domus Abrahae, et quidem sterilis: Isaac ex duobus filiis alterum longe ablegare coactus est, alterum vidit resectum e sua familia: quanquam domus Iacob fuit foecundior, erat tamen privata. Deinde non modo ignobiles fuerunt et contempti, quum essent inquilini in alieno solo: sed fames etiam vel aliarum rerum penuria saepius eos coegit locum mutare, quibus positis concidit humanae dignitatis respectus: et clare patet, quaecunque in eos contulit Deus beneficia, non fluxisse ex alio fonte quam amoris eius. Causa autem amoris extra eum quaerenda non est. Iam si tam solicite commendat Spiritus sanctus Dei gratiam in terrenis beneficiis, quanto magis hoc tenendum est ubi de coelesti haereditate habetur sermo? Quum dicit *migrasse a gente in gentem*, hac circumstantia clarius demonstrat quam mirabilis fuerit Dei protectio in illis servandis. Si nidum aliquem quietum reperissent, fuisset haec commoditas notabile gratiae Dei signum: sed quum exsulaverint in diversis locis, hinc inde cum magna invidia reiecti fuerint, quemadmodum si ventus propellat quisquilias, multo clarius illic refulget Dei praesidium. Quum ergo ubique eorum vita e filo penderet, mutatio autem hospitii eos novis subinde iniuriis redderet obnoxios, sola Dei virtus eos praestitit incolumes.

14. *Non permisit hominibus.* Scimus non duos vel tres Abrahae et eius filiis fuisse adversos, sed a totis populis exhibitas fuisse molestias. Quum ergo turmatim multi insurgerent alii post alios, Propheta indefinite dicit prohibitos a noxa fuisse homines, ponitur enim hic nomen אדם. Deinde amplificat Dei amorem erga servos suos, quod eorum causa se Regibus opposuerit, nam quod ne Regibus quidem Aegypti et Gerar pepercit Deus, hinc apparet quam pretiosa ei fuerit Abrahae et generis eius salus. Diximus enim nuper, nullius pretii vel existimationis fuisse sanctos Patres coram mundo: quo illustrius suam bonitatem Deus extulit, Regibus eos praeferens. Iam videmus, Iudaeos in Patrum persona fuisse humiliatos, ne qua dignitatis specie fingerent partam sibi fuisse gratiam coram Deo.

15. *Ne tangatis christos meos.* Longius nunc procedit, quum Deus bellum suscepit cum Regibus in favorem servorum suorum, non modo fuisse ab eo defensos, quemadmodum solet miseris hominibus et iniuste oppressis succurrere: sed quia illos suo praesidio tuendos susceperat. Neque enim generali illa tantum ratione suos Deus protegit: sed quia iure gratuitae adoptionis professus est se fore illorum vindicem. Haec ratio est, cur nunc duobus elogiis sanctos Patriarchas insigniat Propheta, vocans Prophetas et unctos Dei. Dixisset de aliis Deus, Ne tangatis homines innoxios, ne miseros laedatis, qui de vobis nihil tale meriti sunt: sed in Abraham et eius filiis aliam sibi ostendit defensionis causam esse. Unctos vocat quos sibi sanctificavit in peculium. Eodem sensu vocat Prophetas: quo elogio ornatur etiam Abraham ipse, Genes. capite 20, 7. quia scilicet non solum Deus propius se illis patefecerat, sed quia coelestem doctrinam fideliter propagarunt, ut superstes eius memoria illis mortuis vigeret. Nondum quidem unctionis erat usus, qualis postea sub Lege fuit, sed quod Deus in legalibus ceremoniis postea ostendit, Propheta in Abraham re ipsa fuisse testatur: sicuti Deum omnibus suis electis insculpit sanctificationis notam. Iam si tantum valuit

interior Dei unctio quo tempore ne Legis quidem figuras Deus prodiderat, quanto nunc maiore cura suos tuebitur, postquam in Filio suo unigenito unctionis plenitudinem exhibuit?

16. Et vocavit famem super terram, omnem baculum panis contrivit. 17. Misit ante eos virum, in servum venditus est Ioseph. 18. Afflixerunt in compede pedes eius, ferrum venit in animam eius: 19. Usque ad tempus quo venit verbum eius: sermo Iehovae examinavit eum.

16. *Et vocavit famem.* Hic nobilissimum specimen providentiae Dei erga electum populum praedicat, quo tempore videri poterat irritum et deletum esse foedus. Nam ad confirmationem, ut prius dictum fuit, addita fuerat arrhae loco vel pignoris, haereditas terrae Chanaan. Quum ergo descensus in Aegyptum, qui domum Iacob privabat Terrae conspectu, facere non potuit ut foedus intercideret, illic melius refulsit Dei constantia. Atqui Deus hac ipsa tentatione clarius ostendit quam providus esset pater in tuendo genere Abrahae. Sed praestat singulas partes expendere. Primo docet non fortuitam fuisse illam famem quae Iacob expulit in Aegyptum. Tametsi autem de una fame nunc agitur, statuendum tamen est in genere, non aliam esse cuiusvis penuriae causam, nisi quod Deus manum suam retrahens, alimenta subducit. Sed magis exprimitur Dei maledictio, quum dicitur vocata fuisse fames: quasi praesto fuerit ad Dei obsequium tanquam irae eius ministra, quo monemur, famem et pestem, et alia flagella non temere oriri, nec ferri caeco casu, sed Dei manu dirigi quo visum est, et parere eius arbitrio. Sequitur ratio vocandae famis, nempe ubi Deus *frangit panis robur.* Aptissima autem est *baculi* metaphora, quia divinitus indita fuit pani vis et proprietas confirmandi hominis, arcana fultura quae nos sustineat, in ipso quasi baculus latet, quamdiu Dominus hoc medio vires nostras vult refici. Duobus autem modis conteritur hic baculus, vel quum aufert tritici copiam quae sufficiat ad nos alendos: (atque ita videtur accipere Ezechiel, capite 4, 16. Confringam baculum panis in Ierusalem, comedent in mensura et anxitate, bibent aquam cum pavore, ne scilicet deficiant:) vel quum sufflat Deus in panem ipsum, ut esuriem non tollat, sed maneant famelici qui vorando satietatem quaerunt. Et certe hoc secundum fere ad terrae sterilitatem accedit, ut Deus a pane fulturam auferat: quia per se non vivificat panis (ut dicitur Deuteronomii cap. 8, versu 3.) sed intrinsecam virtutem mutuatur ex ore Dei.

17. *Misit ante eos.* Totus hic contextus quasi per hypotyposin ostendit, manu et consilio Dei fuisse gubernatum quicquid contigit in populo illo. Simplex narratio erat, famem venisse in terram, quum Ioseph a fratribus venditus, in Aegyptum delatus esset. Sed emphatice loquitur Propheta, Dei consilio praemissum fuisse Ioseph qui domum patris sui aleret: vocatam deinde fuisse famem, tunc Dei providentia oblatum fuisse praeter spem remedium. Etsi autem hoc generaliter verum est in rebus humanis, peculiarem tamen re-

gendae et alendae Ecclesiae curam commemorat Propheta. Recitat autem secundo loco quod temporis ordine prius est. Ideo in verbo *mittendi* tempus plusquam perfectum melius sensum exprimet: nempe antequam Deus terram Chanaan fame affligeret, remedium parasse servo suo Iacob, et familiae eius. Ioseph enim praemiserat quasi oeconomum qui victum illis curaret. Ponit autem duo quasi contraria, unde providentia Dei melius eluceat. Quomodo enim missus est Ioseph a Deo? nempe quum destinatus esset ad mortem, forte accidit ut fratres vendere ipsum maluerint quam relinquere in sepulcro. Ipsa igitur venditio si per se reputetur, quasi nubes interposita, obscurat et obtegit Dei providentiam. Ubi enim initum est consilium de eius caede, quis sperasset fore nutritium paternae domus? Post, genus mortis inventum est minus crudele, sed in cisternam proiectus, quomodo aliis succurrere poterat? Summa spes fuit, quod tandem venditus, e cisterna emersit. Sed rursus parum abfuit quin tota vita putresceret in carcere. Quis putaret tam flexuosos circuitus regi Dei providentia? Ideo Propheta occurrit, dicens, respectu quidem hominum fuisse *venditum*, sed praemissum tamen fuisse divinitus. Locus hic notatu dignus est, quia optime Dei providentiam asserit contra praeposterum carnis nostrae stuporem. Quia enim subsistimus in mediis quae nobis occurrunt, vel hominum consiliis adscribimus quicquid geritur, vel casu accidere putamus: ita nemo fere ad Deum penetrat. Atqui venditio Ioseph hic non obtenditur quasi velum quod Dei providentiam abscondat, sed potius tanquam insigne monumentum, quo docemur, ubi hoc vel illud moliti sunt homines, eventus esse in Dei manu: imo corda hominum huc et illuc arcano instinctu flectere, ut per eos vel inscios vel nolentes exsequatur quod statuit. Sic dicebat Ioseph ipse fratribus, Genes. 45, 5. Vos non me vendidistis ipsi, sed Deus praemisit me vobis in patrem. Ceterum ita Deus occulto freno gubernat res humanas, et pravis consiliis utitur in rectum finem, ut tamen permista non sint eius iudicia hominum pravitati. Perperam conspirant fratres Ioseph in eius necem, iniuste etiam eum vendunt, culpa in ipsis residet. Deus per eorum manum prospicit tam ipsis, quam patri Iacob, totique suae Ecclesiae, hoc sanctum consilium nihil sordis vel maculae contrahit ex eorum malitia qui prorsus tendebant in diversum finem: sicut postea testatus est idem Ioseph, Genes. 50, 20. Vos quidem cogitastis de me malum, sed Deus in bonum convertit.

18. *Afflixerunt*. Non frustra persequitur circuitum illum qui obnubilare poterat hominum mentes ne ad Dei consilium respicerent. Quid enim minus consentaneum, quam per tam diversas ambages Deum ad propositum sibi finem venire? Sed providentia Dei superatis tot obstaculis, multo illustrior emergit quam si brevi et facili compendio totum negotium transigeret. Si primo statim adventu Ioseph deductus esset ad Regem. et Aegypto praefectus, facilis ad secundum actum transitus erat. Sed ubi in carcerem abreptus, quasi extra hominum consuetudinem semimortuam vitam agit: deinde longo post tempore praeter spem Regi innotescit, subita illa mutatio non vulgariter miraculum illustrat. Ergo hic circuitus quem recenset Propheta, ad rei summam non parum facit: decies mortuus est Ioseph antequam venderetur. Ergo toties Deus Ecclesiae suae curam

habuit, patrem eius liberando. Ubi in Aegyptum delatus transfertur de manu in manum, donec in aliud sepulcrum descendat: annon hinc clarius apparet, Deum, ubi dormire in coelo videtur, maxime excubare pro suis? et melius progredi per varios istos flexus, quam si recta pergeret, imo celeriter curreret? Ideo dicit Propheta, *afflictos fuisse in compede pedes eius,* quod tametsi a Mose non narratur, certum tamen est ut de re nota et vulgata loqui. Et certe multa per manus tradita fuerunt Iudaeis, quorum nulla fit in Scriptura mentio. Satis etiam probabile est non fuisse traditum initio in liberalem custodiam, ut postea contigit: sed duriter oppressum. Sive autem legamus animam eius venisse in ferrum, sive ferrum venisse in animam, sensus idem manet, sanctum virum ita constrictum fuisse catenis acsi ferro addicta esset eius vita. Unde sequitur nihilo magis sperandam fuisse vitam ab eo, quam ab aliquo cadavere.

19. *Usque ad tempus.* Hic docet Propheta, quamvis secundum carnis sensum nimis cunctetur Deus, summam moderationem tenere, ut opportune tandem compleat quod decrevit. *Verbum* hoc loco haud dubie significat non doctrinam sed decretum coeleste. Quanquam autem relativum *eius* tam de ipso Deo quam de Ioseph potest intelligi: hoc tamen secundum, mihi magis placet, donec scilicet patefieret exitus Ioseph, qui in Dei consilio latebat. Tenendum semper est, Prophetam revocare hominum mentes a profana illa imaginatione, quod fortuna temere verset res humanas. Quum enim nihil Ecclesiae salute magis confusum fuerit, quamdiu habitus est Ioseph pro damnato, Propheta hic nos sursum attollit, et iubet reputare occultum verbum, cuius nondum opportuna vel matura erat manifestatio. Eodem modo interpretor quod sequitur, *sermo Dei examinavit eum.* Nam de vaticinio exponere, ut faciunt multi, videtur nimis argutum. Quousque vero apparuit laetior eventus quem Deus occultum et suspensum diu tenuit, serio examinata fuit patientia Ioseph. Et quod profani homines qui non agnoscunt Deum rebus humanis praeesse, fatum appellant, Propheta magis proprio nomine insignit, dicens sermonem esse Dei et cuiusque verbum. Nec displicet quod Galli sua lingua vocant *destinée.* Stoici quum de fato disputant, vel potius balbutiunt, non modo spinosis anfractibus se involvunt et rem ipsam, sed verum principium: quia complexum causarum fingentes, eripiunt Deo mundi gubernacula. Impium hoc figmentum est, causas inter se perplexas nectere, quibus alligatus sit ipse Deus. Fidem ergo nostram ad arcanum Dei consilium adscendere oportet, quo libere omnia in suum finem dirigit. Interea docet etiam hic locus, finem piorum afflictionibus divinitus esse praefixum, donec probe examinati fuerint.

20. Misit Rex, et solvit eum: Dominator populorum, et liberavit eum. 21. Constituit eum dominum super domum suam, et dominatorem in cunctis opibus suis. 22. Ad vinciendum Principes suos in anima sua, et ut senes suos sapere doceret. 23. Et venit Israël in Aegyptum, et Iacob peregrinatus

est in terra Cham. 24. Et auxit populum suum valde, multiplicavit eum prae oppressoribus eius.

20. *Misit Rex.* Liberationem Ioseph splendidis verbis exornat, quia in re tam incredibili maxime enituit rara Dei virtus. Quid enim magis insolitum, quam Regem potentissimum, hominem exterum e carcere accersere, quem toti regno praeficiat, et secundum a se gradum tenere iubeat? Quod autem dicit, *ad vinciendum principes*, vulgo exponunt delatum fuisse summum imperium ipsi Ioseph, ut pro sua voluntate coniiceret in carcerem etiam regni proceres. Alii, quia hoc asperius esse vident, deducunt verbum לאסור a verbo יסר quod est erudire, ut י mutetur in א. Sed miror utrosque metaphoram non animadvertisse in hoc verbo: nempe quod Ioseph devinctos suo arbitrio teneret primores Aegypti, vel potestati suae subiectos. Non agitur hic de vinculis, sed de obstrictione vel nexu obsequii, quum ab eius nutu penderent tam Principes quam omnes reliqui. Et quum paulo post addit, *ut senes sapere doceret*, ostendit Ioseph non tyrannice fuisse dominatum, sicuti difficile et rarum est in summa potestate nihil permittere suae libidini, sed summis quibusque regulam fuisse, et exemplar optimae moderationis.

23. *Et venit Israël.* Non recitat totam historiam, neque opus fuit: tantum ponit ante oculos Dei providentiam, quam vix centesimus quisque expendit dum legunt quod scriptum est a Mose. Dicit ergo, postquam praemissus fuit Ioseph qui patrem cum familia hospitio exciperet, tunc Iacob venisse in Aegyptum, rebus scilicet mirabiliter ordinatis, ut in gente superbissima, quum omnes inedia tabescerent, reperiret panis copiam. Unde apparet, tarditatem Dei quae putatur, non alio spectare, quam ut optima occasione opus suum compleat.

24. *Et auxit.* Iam alia circumstantia laudatur singularis Dei favor erga Ecclesiam, quod populus ille brevi temporis spatio praeter communem modum auctus fuerit. Qua in parte enituit admirabilis Dei benedictio, quo putidior est quorundam canum latratus, dum populi multiplicationem, quae a Mose refertur, proterve subsannant, quia superet communem naturae modum. Atqui si usitato more crevisset populus, protinus exciperent nullum illic cerni Dei opus. Ita hoc unum captant suis cavillis, ut Dei benedictionem aboleant. Nos vero qui scimus fas non esse potentiam Dei vel sensu nostro vel communi lege naturae metiri, reverenter hoc extraordinarium eius opus miremur. Quod postea sequitur, subobscurum est, praesertim si legamus roboratum fuisse populum. Neque enim notare tempus illud videtur Propheta quo quieti in prospero statu degebant Israëlitae: sed quo contumeliose vexati sunt tanquam mancipia. Possumus tamen hoc κατα προληψιν accipere de re futura. Nam proximo versu dicet Propheta Aegyptios mutatis animis coepisse crudeliter in populum grassari. Quamvis ergo nondum palam saevirent in populum Aegyptii, dum et numero hominum et viribus invalescebat, persequutores tamen eos vocat Propheta. Quanquam certum est, dum serviliter oppressus fuit populus, formidabilem hostibus suis fuisse: et Moses Exod. 1, 12. clare affirmat, sub tyran-

nide et iniustis oppressionibus conspicuam adhuc fuisse Dei benedictionem.

25. Vertit cor eorum ut odio haberent populum suum et fraudulenter agerent cum servis suis. 26. Misit Mosen servum suum, Aaron quem elegit. 27. Posuerunt in illis verba signorum eius, et prodigia in terra Cham. 28. Misit tenebras, et obtenebravit, et non fuerunt rebelles verbis eius. 29. Convertit aquas eorum in sanguinem, et occidit pisces eorum. 30. Produxit terra eorum ranas in cubiculis Regum ipsorum.

25. *Vertit cor eorum.* Quod Aegyptii ex benevolis et humanis hospitibus saevi postea hostes facti sunt, hoc quoque Dei consilio assignat Propheta. Certum quidem est, pravo malignoque ingenio, fastu et avaritia fuisse illuc compulsos: sed non sine Dei providentia, quia modo incomprehensibili opus suum ita in reprobis peragit, ut lucem eliciat ex tenebris. Quia loquutio videtur quibusdam durior, passive exponunt, conversa fuisse corda, quod neque respondet contextui, et frigidum est. Videmus enim data opera Prophetae esse propositum totam gubernationem Ecclesiae subiicere Deo, ut nihil nisi ex eius voluntate contingat. Si autem hoc quasi duriusculum refugiunt tenerae quorundam aures, Spiritus sanctus alibi quoque secure pronuntiat, arcano instinctu impelli huc illuc corda hominum, Prov. 21, 1. ut nihil velint, vel faciant, nisi ex eius nutu. Quanta autem vesania est, nihil amplecti nisi quod arrideat rationi humanae? Qualis erit verbi Dei aucteritas, si non admittitur nisi quatenus adlubescit? Qui ergo hanc doctrinam respuunt, quia humano sensui minus grata est, inflati sunt perversa arrogantia. Alii maligne calumniantur, non inscitia, vel errore, sed tantum ut suscitent turbas in Ecclesia, vel odium nobis conflent apud imperitos. Sunt etiam quidam nimis timidi, qui pacis causa doctrinam hanc cuperent sepultam esse, iniqui certe moderatores, nam videmus hanc olim fuisse causam, cur desciverint Ecclesiae scriptores a puro et genuino Evangelio, et deflexerint ad profanam philosophiam. Unde enim nobis liberum arbitrium, unde operum iustitia, nisi quod veriti sunt boni Patres ne licentiam darent maledicis vel protervis hominibus, si libere profiterentur quod Scripturis proditum est? Quod nisi Deus quasi violenta manu coegisset Augustinum, similis prorsus fuisset aliis. Deus autem quasi malleo eum expoliens, correxit stultam illam prudentiam, quae contra Spiritum sanctum cristas erigit. Videmus quid asserat Spiritus sanctus, Aegyptios sic fuisse malos, ut corda eorum Deus verterit in odium populi sui. Eludunt mediatores, flexisse corda, quia passus fuerit: vel quum Aegyptii corda sua adiicerent ad tale odium, quasi per accidens usus fuerit eorum malitia, quasi elinguis fuerit Spiritus, ut aliud pro alio proferret. Si videtur hoc prima specie absurdum, sciamus non frustra Dei iudicia alibi inscrutabilia vocari, Rom. 11, 33. et abyssum profundam, Psal. 36, 7. Nisi enim infra eorum altitudinem subsideret sensus noster, nullus esset labyrinthus. Interea tenendum est, radicem malitiae fuisse in ipsis

Aegyptiis, ut culpa in Deum transscribi nequeat. Dico sponte et intrinsecus malos fuisse, non alieno impulsu coactos. Quantum ad Deum spectat: etiamsi non appareat ratio, voluntas Dei sufficere nobis debet. Sed causa etiam apparet, quae iustitiam Dei ab omni calumnia vindicat. Ceterum si modo hoc rudimentum imbiberimus, reverenter acquiescendum esse verbo Dei, mysteria haec quae vel superbos vel nimis cautos offendunt, sine controversia nobis sapient. Propheta deinde modum exprimit nocendi, neque enim palam aggressi sunt Aegyptii populum Dei, ut eum conficerent, sed dolis et astutia paulatim opprimere tentarunt, nam Propheta verbum ex Mose ipso mutuatus est. Atque hoc diserte expressum est, ne putemus corda impiorum libero cursu in perniciem nostram ferri. Hoc quidem sufficere nobis deberet, quicquid diabolus et impii in nos machinentur, Deum tamen ipsorum conatus reprimere, sed duplex est fidei confirmatio, ubi audimus eorum manus non solum teneri ligatas, sed etiam corda et mentes, ut nequid consultent nisi quod Deo visum est.

26. *Misit Mosen.* Hic quae in populi redemptione notatu digna erant, Propheta breviter perstringit. Si sponte passi fuissent Aegyptii populum exire, neque Mosis opera, neque miraculis opus erat. Sic ergo liberationem illam Deus disposuit, ut negari non possit ipsum fuisse arctorem. Hoc sensu vocat Mosen servum Domini, ut sciamus non a seipso fuisse electum, nec quicquam a seipso tentasse, sed quatenus Dei minister erat exsequutum fuisse partes sibi iniunctas. Idem clarius exprimitur in persona Aaron, quum dicitur fuisse electus. Quod autem singulis tribuitur, ambobus pariter competit: ideoque sic resolvi debet oratio, Deum misisse Mosen et Aaron ministros suos: non, qui per se idonei forent, vel qui ultro suum obsequium detulerint, sed quia eos elegit. Atque hic locus docet, quicunque utilem Ecclesiae operam impendunt, non praeparari suo proprio Marte, vel industria formari, sed excitari divinitus. Moses homo fuit heroicae virtutis: sed si per se aestimetur, nullus erat. Ideoque iubet Propheta uni Deo adscribi quicquid tam de illo quam de Aarone memorabile refertur: ita quicquid conferunt homines in Ecclesiae salutem, gratuitum esse Dei donum constat.

27. *Posuerunt in illis.* Primum leviter delibat Propheta quae fusius et pluribus verbis narrantur a Mose: neque prosequitur continuam historiae seriem: quia satis habuit ostendere liberationem illam divinum fuisse opus. Ac rursum distinguit inter Dei potentiam et minsterium Mosis et Aaron. Nam hos quidem *signa* dicit edidisse, sed a Deo profecta, ut coelestis virtus non obscure apparuerit in eorum manu. Unam deinde speciem commemorat, quae tamen prima ordine non fuit, sed ex qua facile colligitur, Deum fuisse redemptionis auctorem, in qua tota naturae ratio mutata fuit: quia nihil magis stupendum quam lucem in tenebras converti. Secundo membro commendat fidem Mosis et Aaron, quia strenue exsequuti sint quicquid mandaverat Deus: acsi diceret, optimum fuisse consensum inter imperium Dei ipsius, et utriusque ministri obsequium.

29. *Convertit aquas.* Quam gravis fuerit haec plaga Aegyptiis, hinc coniicere licet, quod elementum aquae unum est ex duobus vitae principiis. Clarius autem enituit Dei potentia, quod quum

irrigua sit illa regio, tamen siti exaruerint Aegyptii in aquae abundantia. Postea dicit *productas fuisse ranas* quae penetraverunt usque ad *Regum cubicula*, quo se palam testatus est Deus miraculi esse auctorem. Etsi enim tota Aegyptus scateret ranis, oportuit tamen Regum aulas esse immunes. Ceterum *Reges* vocat, vel Primores regni, vel filios regios qui in spem regni educabantur: quia scimus tunc Regem unum fuisse dominatum in Aegypto. Hinc vero discamus, quam facile Deus nec sine ludibrio in ordinem cogat qui superbiunt in carne. Neque enim sibi collegit exercitum ut cum Aegyptiis confligeret: neque statim armavit Angelos, vel e coelo fulminavit, sed produxit ranas, quae fastum illius gentis contumeliose calcarent, et qua scimus despectum fuisse totum orbem. Gloriosum illis fuisset, sub robustis hostibus cadere: nunc ranis cedere quantum est dedecus? Sed ita probare voluit Deus sibi non opus esse validis copiis ad impios perdendos, quia ludendo id praestabit quoties volet.

31. Dixit, et venit examen muscarum: pediculi in omni termino eorum. 32. Posuit pluvias eorum grandinem, ignem flammantem in terra ipsorum. 33. Et percussit vites eorum, et ficulneas ipsorum: et contrivit arborem termini ipsorum. 34. Dixit, et venit locusta, et bruchus absque numero. 35. Et voravit omnem herbam in terra ipsorum, et consumpsit fructum telluris ipsorum. 36. Et percussit omne primogenitum in terra ipsorum, principium omnis virtutis eorum. 37. Et eduxit eos cum argento et auro: et nullus in familiis eius fuit debilis. 38. Laetata est Aegyptus in egressu eorum, quia ceciderat timor eorum super illos.

31. *Dixit, et venit.* Dicendi verbo exprimit, non fortuito *muscas et pediculos* prodiisse. Scimus autem verbum hoc prolatum fuisse ore Mosis: quia etsi per se Deus iubere poterat, Mosen interposuit quasi praeconem. Ceterum non minus efficaciae verbo suo dedit Deus, proferri iubens per hominem, quam si e coelo tonasset ipse. Nam dum nihil effutit minister, sed quatenus Dei organum est, munus suum fideliter peragit, cum externa eius voce coniuncta est interior virtus Spiritus. Hic vero rursus notandum est, muscis et pediculis subiectos fuisse Aegyptios, ut maiore probro Deus eorum contumaciam domaret. Ubi dicit Propheta *pluvias eorum versas in grandinem*, significat horribilem fuisse impetum grandinis qui naturae tribui non posset. Probabile etiam est huic incommodo minus obnoxiam esse Aegyptum quam alias regiones: imo non saepe pluviam recipit, sed Nilo irrigatur: quo magis Aegyptiis fuit insolitum, terram eorum grandine percuti: *ignem* quoque interposuit Deus, quo plus incuteret terroris. Grando igitur procelloso turbini fuit permista, ut Aegyptii, qui ad alia miracula obduruerant, tamen expavefacti sentirent cum Deo sibi esse negotium.

34. *Venit locusta.* Haec agrorum calamitas non potuit in fortunam conferri, quia et momento exortae sunt locustae, et absque numero, ut totam Aegyptum obruerent. Sed miraculum in verbo maxime conspicuum fuit, quia praedictio abstulit omnem dubitationem. Itaque diserte Propheta *bruchos et locustas* irrupisse dicit Deo iubente, acsi dato signo milites ad proelium currerent. Semper quidem haec insecta, ubi nos infestant, et corrumpunt terrae fruges, Dei flagella sunt: sed Propheta extraordinarium Dei opus hic notare voluit. Recitat tandem Propheta ultimum miraculum, quod proxima nocte ante populi egressum edidit Angelus, primogenita omnia occidendo. Hanc historiam ut alias superiores leviter praetereo: quia et alibi uberius fuerunt tractatae, et nunc Prophetae consilium tenere sufficit. Quanquam repetitione hanc Dei virtutem amplificat, dicens *contritas fuisse primitias, et florem virtutis eorum.* Male alii vertunt, Principium doloris, nam quia virile robur in generatione se prodit, principium virtutis vocant Hebraei primogenita, ut diximus Genes. 49, 3.

37. *Et eduxit eos.* Ex opposito commendat Dei gratiam, quae populum electum ab omnibus plagis intactum et incolumem servavit. Si promiscue utrique easdem sensissent plagas, minus notabilis fuisset Dei manus. Nunc dum ex tot cladibus nihil prorsus sentiunt incommodi, haec distinctio, quasi in tabula paternam Dei curam erga suos depingit. Hac ratione dicit nullum fuisse debilem, vel qui impingeret, nam verbum כשל utrumque significat. Ego tamen simpliciter accipere malo, quum Aegyptus ad interitum tenderet, populum Dei vegetum fuisse, et ab omni morbo immunem. Quum dicit, *eduxit eos:* postea, *in familiis eius*, mutatio est numeri Hebraeis satis trita. Nam quod ad Deum quidam referunt, vereor, ut nimis coactum sit.

38. *Laetata est Aegyptus.* Alia circumstantia Dei potentiam testatur, quod libenter electum populum dimiserint Aegyptii, quum tamen nihil minus esset propositum. Nam quum centies perditos cuperent, se tamen putabant lupum auribus tenere: ita vindictae metus ad delendam populi memoriam eos reddebat magis obstinatos. Unde sequitur occultum esse opus providentiae Dei, quod priorem affectum repente exuunt. Eodem spectat quod dixit proximo versu, *eductos fuisse cum auro et argento.* Neque enim animus fuisset Aegyptiis se ultro spoliare ad eos ditandos quos cupide vita privassent. Fuit igitur haec Dei liberalitas, in cuius manu et arbitrio sunt omnes mundi copiae. Quum autem violenter eripere posset Aegyptiis quae dederat, flexit eorum corda, ut se ultro nudarent. *Quia ceciderat timor eorum.* Passive accipitur, neque enim timebant Israëlitae Aegyptios, sed terribiles erant. Nec de vulgari timore loquitur Propheta, nam paulo ante eos instigaverat timor ad saevitiam et tyrannidem. Sed quum ad eum usque diem praefracta ferocia conati essent metum excutere, Deus repente eos prostravit. Quare non abs re inter Dei virtutes commemorat Propheta, quod fregerit violentos impetus quibus ante fervebant Aegyptii, ut liberos dimitterent quos servilibus operis atterere statuerant: quasi oves lupis formidolosas redderet.

39. Extendit nubem ad tegumentum, et ignem ut luceret nocte. 40. Et petiit et adduxit coturnices, et pane coelorum satiavit eos. 41. Aperuit rupem et fluxerunt aquae, ambulaverunt in aridis *locis ut* fluvius. 42. Quia recordatus est verbi sanctitatis suae ad Abraham servum suum: 43. Et eduxit populum suum in laetitia, in exsultatione electos suos.

39. *Extendit nubem.* Recenset quaedam miracula, quibus gratiam suam Deus erga populum suum prosequutus est in deserto. Atque hanc seriem notare operae pretium est, nam ad illud incomparabile redemptionis opus accessit non vulgaris confirmatio, quum Deus se itineris ducem praestare non destitit. Ergo post Maris transitum nubem extendit interdiu, quae populum protegeret ab aestu solis: noctu illuxit per columnam ignis, ut in tenebris lucidum eius praesentiae signum exstaret. Haec certe perseverantia locuples perpetui amoris testis fuit, acsi palam ostenderet Deus filios Abrahae se adoptasse, ut in finem usque sub custodia sua foveret. Quod de *coturnicibus* sequitur, alio fine recitat Propheta quam alibi. Certum est adscribi irae Dei potius quam beneficentiae, delatam fuisse copiam coturnicum, ut se populus carnibus satiaret: sicuti etiam ante vidimus exprobari. Sed nunc omissa eorum ingratitudine, Propheta continuam erga eos Dei indulgentiam celebrat. Nisi forte *petendi* verbum accipere libeat in malam partem, quia non suppliciter Deum rogavit populus, sed sua intemperie prosiliit ad obstrependum: imo proterve cum Deo litigavit. Hoc modo amplificatio esset, quod Deus iure suo cedens, pravae etiam cupiditati morem gesserit. Quia tamen tacetur crimen, sinamus quod simplicius est, coacervari Dei beneficia quibus redemptionem semel a se factam sancivit. Sequitur deinde, *saturatos esse pane coelesti:* sic autem κατ' ἐξοχὴν Man vocatur, ut alibi vidimus. Nam quum naturale sit e terra nobis produci cibum quo vescimur, apertius tunc Deus porrexit manum Iudaeis, ut eos e coelo pasceret. Iam quia non satis erat cibo refici famelicos, nisi et potum Deus suggereret, addit rupem fuisse apertam, et inde fluxisse aquas per loca arida vel desertum.

42. *Quia recordatus est.* Iterum causam designat cur tam benigne Deus cum populo illo egerit, tamque humaniter eum toleraverit, nempe ut fidei datae staret: quia cum Abraham pepigerat se fore Deum seminis eius. Hoc autem non abs re summa cura traditum fuit a Prophetis, gratuitum foedus fontem esse ex quo fluxit redemptio, et continua salus populi: quia et melius inde innotuit Dei gratia, quum nihil subitum fieret, sed tantum impleret Deus quod quatuor ante seculis pollicitus fuerat. Praeluxit ergo Deus verbo suo, ne obscura esset sua gratia et veritas. Ideo rursus Propheta inculcat, Deum non fuisse nova causa inductum ut populum redimeret, sed fidem et effectum foederis sui comprobasse: perinde acsi quis thesaurum erueret sub terra defossum. Nec dubium est quin longius fidem gentis suae ducere voluerit Propheta, ut certo persuasi essent omnes posteri, quia tunc testatus erat Deus futuris seculis certam et solidam verbo suo veritatem constare, non alium fore

quam olim experti fuerant Patres. Ideo epitheto insignit verbum illud, quod mortuo Abraham semper vivam efficaciam retinuit. Nam cum Abraham loquutus erat Deus: sed vis foederis cum homine mortua non est, quin se Deus veracem erga posteros ostenderet.

43 *Et eduxit populum.* Laetitiae *et exsultationis* meminit, quo gratiae magnitudinem altius extolleret. Neque enim hoc parvum fuit, quum diris et atrocibus modis afflicti essent Aegyptii, tota regio plena esset lacrimis et ululatu, singulae etiam domus funestae: populum qui nuper moestus gemebat, imo iacebat fere exanimis, alacrem et laetum exire. *Electos* autem Dei vocando, admonet non suo merito vel generis dignitate tam propitium illis fuisse Deum: sed quia illos adoptaverat, ut nihil gloriae fiat residuum hominibus, sed in solo Deo gloriari discant.

44. Et dedit illis terras Gentium, et laborem Populorum in haereditatem adepti sunt: 45. Ut custodiant decreta eius, et Legem eius servent. Halleluiah.

44. *Et dedit illis.* Causam finalem profert cur Deus mirificam suam virtutem tot modis exseruerit in redimendo populo, cur non destiterit in deserto fovere illum et tueri: cur terram, sicuti pollicitus fuerat, fruendam illis tradiderit: nempe ut se totos dicarent et addicerent in eius cultum. Et certe hic electionis nostrae finis est, quod Deus populum aliquem vult habere in terra a quo invocetur et colatur. Porro quo melius ad gratitudinem Iudaeos incitet, gratiae amplitudinem extollit, dicens longe lateque *occupasse terras Gentium*, et quicquid magno labore acquisierant multi populi, iam quasi haereditario iure tenere. Numerus enim pluralis tam in terris quam gentibus beneficium Dei magis exornat. Iam glorificandi Dei modum breviter definit, *ut Legem custodiant:* quia non satis esset linguis tantum celebrare Dei gratiam, nisi accederent seria pietatis experimenta. Et quia fictitios omnes cultus Deus repudiat, unica superest eius rite colendi ratio in servandis eius praeceptis.

PSALMUS CVI.

Arg. Differt hic Psalmus a superiori, quia quum illic docuerit, Deum electo populo fuisse plusquam beneficum Patrem, ut sibi in futurum tempus acquireret puros cultores, nunc praeclara illa beneficia fatetur male locata fuisse: quia subinde iugum excusserint Iudaei, Dei gratia indigne abusi fuerint, pollucrint se multis inquinamentis, perfide etiam desciverint ab eius verbo. Quanquam non tam obiurgatio est vel querimonia, quam confessio ad deprecationem veniae. Incipit enim Propheta a laudibus Dei, quo se et alios erigat in bonam fiduciam. Deinde votum concipit, ut Deus benedictionem suam erga genus Abrahae continuet. Ceterum quia indignus erat populus cui post tot defectiones propitius adhuc esset Deus, postquam confessus est ab initio per continuas aetates, malitia, ingratitudine, superbia, perfidia, et aliis vitiis semper iram Dei provocasse, veniam tamen postulat.

Halleluiah. 1. Celebrate Iehovam, quia bonus, quia in seculum clementia eius. 2. Quis loquetur potentias Iehovae,

annuntiabit omnem laudem eius? 3. Beati qui custodiunt iudicium, qui facit iustitiam omni tempore. 4. Memento mei Iehova in beneplacito populi tui, visita me in salute tua: 5. Ut videam beneficentiam electorum tuorum, ut laeter in laetitia gentis tuae, ut glorier cum haereditate tua.

1. *Celebrate.* Exhortatio quasi inscriptionis vice ponitur: non quod Psalmus solam gratiarum actionem, vel laudes Dei contineat, sed ut reconciliationis fiduciam ex praeteritis beneficiis colligat populus: atque ita Deum, quamvis tunc offensus foret, placabilem speret fore. Ergo, Dei laudes canendo, revocare in memoriam iubet quae praesentium malorum lenire dolorem possent, et animos a desperatione erigere.

2. *Quis loquetur.* Potest hic versus duobus modis exponi, nam si coniunctim legas cum proxime sequenti, sensus erit, non idoneos esse quoslibet laudum Dei praecones, quia impii et scelerati ore impuro nihil aliud quam sacrum eius Nomen profanant, sicuti dicitur Psalmo 50, 16.: atque ita huic sententiae addita esset responsio, *Beati qui custodiunt iudicium.* Ego tamen iudico aliam esse Prophetae mentem, neminem scilicet mortalium, utcunque ad canendas Dei laudes studia omnia et conatus suos conferat, tam splendido argumento parem fore, cuius immensitas sensus omnes nostros obruit. Quanquam non eo consilio in sublime attollit Dei potentias ut nos ab illis praedicandis deterreat: sed hac potius ratione nos stimulat ut supra vires nitamur. Nam si strenue currendo, longe tamen a perfectione semper distamus, quis iam pigritiae locus restat? Optimum vero ad nos animandos solatium est, quod scimus, utcunque nos facultas deficiat, quas ex animo offerimus laudes Deo placere: tantum ne frigeamus: quia nimis absurdum esset, qui ad decimam partem non perveniunt, hac occasione in centesima torpere.

3. *Beati qui custodiunt.* Hunc versum a superiori distinguo, sic tamen ut aliquo modo cohaereat. Postquam enim eam virtutum Dei immensitatem esse dixit Propheta, ut celebrandis earum laudibus impares sint omnes linguae, nunc etiam addit, non placere Deo laudes quae in ore tantum resonent, nisi consentiant animi, imo in tota vita respondeat concentus. Brevis autem est verae pietatis definitio, dum primo iubet custodiri *iudicium*, deinde fieri *iustitiam*. Neque enim dubito quin priore membro sincerum cordis affectum notet: postea descendat ad externa opera. Scimus enim umbratilem esse iustitiam, nisi ex animo probitati quis studeat. Perseverantiam quoque requirit, ne quis se defunctum putet, nisi qui constanter et perpetuo tenore in studium recte iusteque vivendi incumbit. Videmus enim multos proiicere quasdam spumas, alios virtutis quaedam signa dare, sed aequabilem non tenere cursum.

4. *Memento mei.* His verbis declarat Propheta hoc sibi praecipuum esse votum, ut Deus amorem quo Ecclesiam complexus est, ad ipsum extendat, ut hoc modo benedictionum omnium fiat particeps quibus ab initio Deus dignatus est suos electos, et quas de die

in diem continuat. Quanquam non hoc sibi privatim optat: sed communem totius Ecclesiae nomine precationem concipit, ut fideles instituat suo exemplo ad idem petendum. *Memento*, inquit, *mei in beneplacito populi tui*, hoc est, fac ut gratuitus favor quo populum tuum dignaris, ad me perveniat, ne disiungar ab Ecclesia, sed unus censear ex tuorum numero. Nam beneplacitum populi passive sumitur pro dilectione qua Deus electos gratis amplectitur. Quanquam per metonymiam transfert hanc vocem Propheta ad signa amoris Dei: Nam quod gratiam suam Deus a re ipsa et experimentis probat, hoc ex fonte illo gratuito fluit. Porro summam verae felicitatis in eo statuit Propheta, si censeatur in Dei populo: quia hoc modo sentiet Deum sibi esse propitium (quo nihil optabilius est) et eum quoque liberalem sentiet. Recordandi verbum ad circumstantiam temporis refertur: quia in fine videbimus in tristi et calamitoso populi statu compositum fuisse hunc Psalmum, ut fidelibus obrepere dubitatio posset se oblivioni esse traditos. Eodem spectat posterius membrum, *visita me in salute tua*. Visitare enim Deus videtur a quibus se in speciem subduxit: salus autem, est beneplaciti demonstratio. Contexit eandem sententiam versu proximo, *ut videam in beneficentia electorum tuorum*. Socius enim et consors eius beneficentiae fieri cupit quam semper experti sunt electi Dei. *Adspectus* enim pro fruitione capitur, ut satis notum est: ut Videre regnum Dei, Ioan. 3, 3. Videre bonum et vitam, 1. Pet. 3, 10. Falluntur enim qui exponunt, ut videam te electis benefacere: quando neque superior versus unde hic dependet, sensum hunc admittit: et quae sequuntur, expositionem quam attuli confirmant. *Laeter in laetitia populi tui*, *et glorier cum haereditate tua*. Satis enim constat Prophetam sibi bonorum omnium societatem optare cum electis, ut Deo uno contentus, beate et feliciter sub eius praesidio degat. Quamvis autem tunc misera esset Ecclesiae conditio, in rebus tamen confusis hoc principium retinet Propheta, nihil esse melius quam censeri in grege et populo Dei: quia semper optimus fuerit pater suorum, et salutis eorum fidelis custos. Tantum petit eodem se modo tractari quo Deus Ecclesiam suam semper tractare solitus est. Atque hoc unum sibi sufficere testatur, non divelli nec separari a communi Ecclesiae sorte. Tacita interim querimonia subest, quod Deus bonitatem suam tunc prohiberet ab Ecclesia afflicta, acsi eam abdicasset.

6. Peccavimus cum Patribus nostris, inique egimus, scelerate nos gessimus. 7. Patres nostri in Aegypto non intellexerunt mirabilia tua: non recordati sunt multitudinis bonitatum tuarum: et rebelles fuerunt ad Mare, in Mari rubro. 8. Et servavit eos propter nomen suum, ut notam faceret potentiam suam. 9. Et increpuit Mare rubrum, et exsiccatum est: et ambulare fecit eos in abyssis sicut in deserto. 10. Et servavit eos e manu hostis, et redemit eos e manu inimici.

11. Et operuerunt aquae oppressores eorum, unus ex illis non fuit residuus.

6. *Peccavimus.* Hinc clarius patet, quamvis loquutus sit Propheta in persona unius hominis, dictasse tamen Ecclesiae communem formam orandi, quia iam totum corpus sibi adiungit. Ceterum hinc ad finem usque Psalmi ex veteribus historiis colligit, Patres suos maligno semper et improbo ingenio, perversis moribus, rebelles, ingratos, et perfidos Deo fuisse: posterosque nihilo meliores agnoscit: ut hac confessione edita, veniae deprecatio locum obtineat. Quia ergo veniae impetrandae non ante sumus capaces, quam peccata nostra damnaverimus, et stupor noster ianuam Dei gratiae claudit: merito Propheta in severa et dura populi castigatione suppliciter reatum fatetur, acsi Deus graviores velit poenas exigere, iure id facturum. Alia etiam de causa utile fuit peccata sua Iudaeis ante oculos poni: quia si nos Deus asperius castigat, mox fingimus promissiones eius excidisse. Sed ubi ex opposito monemur, mercedem nos referre quam peccatis nostris sumus promeriti, simul occurrunt promissiones quibus se propitium Deus offert, modo ex animo resipiscamus. Porro tribus verbis scelerum atrocitatem exaggerat, ne leviter (ut fieri solet) tangantur animi, sed penitus moerore vulnerentur. Scimus enim homines vitiis suis teneri implicitos, et sibi parcere, donec ad serium examen cogantur: imo ubi dominus eos in iudicium citat, defunctorie tantum uno verbo dicunt se peccasse, interea hypocrisis sopitos tenet animos. Non est igitur supervacua verborum congeries, quum dicit Propheta *populum peccando inique egisse*, prorsusque impium fuisse et sceleratum. Et certe si quisque nostrum se examinet, facile iudicabimus, non minus nobis esse necessarium ad veram confessionem urgeri: quia etsi nos absolvere non audemus, nemo tamen est qui non libenter captet latebras et effugia. Eadem fere forma Daniel capite 9. sua et populi peccata condemnat. Et fieri potest ut auctor huius Psalmi illius exemplum sequutus sit. Discamus autem nos ab utroque, hanc esse unicam rationem placandi Dei, ubi severi in nos censores sumus. Diligenter etiam notandum est, sanctos istos Prophetas, licet nunquam a Dei timore et cultu descriverant, subire tamen communem reatum cum populo: neque id simulata modestia, sed quia sciebant multis corruptelis se fuisse infectos: ut fieri non potest, dum regnant vitia, et eorum colluvies exundat, quin aliqua etiam ad optimos serpat contagio. Neque enim se cum reliquis comparant, sed ad tribunal Dei prodeuntes, vident se non posse elabi. Tunc vero sic invaluerat impietas apud Iudaeos, ut mirum non sit, etiam qui optimi erant ac integerrimi, fuisse quasi vi tempestatis abreptos. Quo magis detestabilis est eorum superbia qui se vix leviter putant delinquere: imo diabolicam nescio quam perfectionem imaginantur, ut hodie faciunt quidam fanatici. Certe tenendum est, quamvis sollicite Daniel se continuerit sub timore Dei, quem etiam Spiritus sanctus unum ex iustissimis fuisse pronuntiat, Ezech. 14, 14. non tamen ficte sua et populi peccata cum gravi et severa detestatione coram Deo fateri. Non fuerat quidem eodem quo vulgus hominum diluvio submersus, se tamen sciebat multas labes

traxisse. Iam vero *Patres* non ideo adducit Propheta ut eorum praetextu culpam minuat: (sicuti hoc clypeo multi obiurgationes repellunt, se ita edoctos fuisse a Patribus, pravam educationem in causa esse:) sed potius graviori poenae se et gentiles suos esse obnoxios, quia ab initio usque et quasi prima infantia exorsi, non destiterint novis sceleribus iram Dei magis ac magis in se provocare. Sic enim multiplici reatu patres una cum filiis involvit.

7. *Patres nostri.* Hic narrat quomodo populus statim ab exordio redemptionis Deo ingratus fuerit, et se contumaciter in eum gesserit. Neque unius modo temporis historiam narrabit, sed huc tendet totus sermo, nunquam a sua malitia populum destitisse, quamvis Deus incredibili bonitate contra certaret. Unde apparet quam indomita fuerit et desperata gentis illius pravitas. Primo autem accusat populi dementiam, quae causa fuit ingratitudinis. Neque enim stultitiae nomine culpam extenuat, ut saepe fieri solet: sed traducit foedum et pudendum populi stuporem, quod in rebus tam apertis caecutierit. Erant enim eiusmodi opera Dei, quae etiam a caecis conspici deberent. Unde igitur tam crassa ignorantia, nisi quod ipsos dementaverat Satan, ut Dei miracula negligerent quae lapides ipsos poterant movere? Iam quum addit *non fuisse recordatos*, melius exprimit non fuisse excusabilem ignorantiam: imo supina magis socordia quam inscitia eos fuisse caecos. Causa enim ignorantiae fuit, quod sepelierunt quae per se satis erant conspicua. Addit quam subita fuerit oblivio: quod ad crimen augendum valet, fuit enim hoc prodigiosum, quod ne conspectus quidem ipse eorum animos excitaverit. Hinc factum est ut vixdum egressi ex Aegypto, in ipso Maris transitu contra suum redemptorem proterve insurrexerint. Certe nec annus, nec seculum tam memorabiles virtutes debuerat ex eorum cordibus delere. Quantus igitur furor, quod adhuc in re praesenti obstrepunt Deo, quasi hostibus eos iugulandos prodiderit? Mare Suph Hebraei vocant sinum illum quo traiectus est populus. Quidam vertunt caricosum: סוף algam esse volunt. Qualiscunque autem sit etymologia, de loco ipso nulla dubitatio est. Probabile autem est, quia iuncis refertus erat tractus ille, ideo inditum fuisse nomen.

8. *Et servavit eos.* Subiicit Propheta quod ex proxima sententia colligere cuivis promptum erat, Israëlitas, non quia digni essent, fuisse servatos, sed quia Deus suae gloriae consulere voluit. Ergo ne Deus sacrum suum nomen prostitueret Gentium opprobriis, superato illo obstaculo, perrexit ad implendam quam coeperat redemptionem. Porro antithesis inter *nomen Dei*, et hominum merita vel dignitatem notanda est: quia Deus seipsum respiciens, causam in nobis minime reperit qua ad nos servandos flectatur. Modum servandi postea describit, in quo melius adhuc refulget inaestimabilis Dei bonitas, quae in gratiam perversi adeo populi naturae ordinem mutavit. *Increpitum fuisse Mare* dicens, Dei potentiam praedicat, quod solo imperio vel nutu Mare siccaverit, aquas retrocedere iubens, ut liber transitus inter adversas aquarum moles pateret. Atque ut miraculum extollat, similitudine utitur, quam verisimile est ex Jesaia sumptam esse, dicit enim capite 63, 13. Tu ambulare fecisti populum tuum per abyssos quasi equum in deserto, ut non impingat. Intelligit autem hoc non sine mira Dei

potentia factum esse, ut populus per Mare iter faceret, non secus atque in sicca planitie. Fieri quidem potest ut desertum in quo peregrinatus est populus, habuerit multas abyssos, iter fuerit salebrosum, multae crepidines: sed non dubium est quin Dei potentiam in Maris transitu aestimet Propheta, et hac comparatione augeat, quod per illud profundum Mare aequabilis fuerit via. Miraculum etiam confirmat ubi dicit *submersos fuisse hostes eorum:* quia ubi Mare liberum iter praebet Israëlitis, operit et absorbet Aegyptios, *ut ne unus quidem salvus evadat*, unde hoc tam subitum discrimen, nisi quia Deus alios ab aliis distinxit?

12. Et crediderunt verbis eius, cecinerunt laudem eius. 13. Festinarunt, obliti sunt operum eius, non exspectaverunt ad consilium eius. 14. Et concupiverunt concupiscentiam in deserto: et tentaverunt Deum in solitudine. 15. Et dedit illis petitionem eorum: et misit maciem in animam eorum.

12. *Crediderunt.* Hoc in eorum laudem non ponitur, quod crediderint verbis Dei, et cecinerint laudem eius: sed hinc duplicatur crimen, quod convicti tam insignibus documentis, mox tamen ad ingenium reversi, quasi nihil vidissent, coeperunt contra Deum tumultuari. Haec vero minime excusabilis fuit impietas, momento sepelire praeclara beneficia, quae agnoscere coacti fuerant. Magnitudine ergo operum Dei, fidem et laudem illis quasi invitis expressam fuisse dicit, ut crimen defectionis augeat: quia quum subacta esset eorum durities, mox relapsi sunt ad suam infidelitatem. Exoritur tamen quaestio, nam quum vera fides, Verbi naturae respondeat: sicuti Verbum semen est incorruptibile, sic illa nunquam extinguitur, quamvis suffocari contingat. Sed est temporalis quaedam fides, ut a Marco vocatur cap. 4, 17. quae non tam ex Spiritu regenerationis, quam ex mutabili aliquo affectu manat, ideoque evanescit. Quanquam ne voluntaria quidem fides hic a Propheta laudatur, sed potius violenter extorta: quia scilicet velint nolint homines, potentiae Dei sensu ad aliquam eius reverentiam cogantur. Locus hic notandus est, ne sibi blandiantur qui semel Deo se subiecerint, sed hanc verae fidei probationem esse discant, ubi sponte amplexi erunt Dei verbum, in hac obedientia constanter perstare. Atque ut populi levitatem perstringat, dicit *festinasse.* Nam quod exponunt quidam, celeriter correpto itinere profectos fuisse ad locum Marah, nimis frigide praetereunt emphaticam Prophetae loquutionem, qua odiose fervidum et praecipitem eorum errorem infamat, quod tantum ad momentum crediderint, et festinanter obliti sint operum Dei. Tridui enim fuit illis iter a traiectu Maris usque ad Marah: interim coeperunt obstrepere Deo quod non operirent aquas dulces. Interea notandum quod alibi vidimus, non alia de causa tam ingratos erga Deum esse homines, nisi quia spernunt eius beneficia: quorum si memoria animis nostris haereret, freni loco esset ad nos in eius timore retinendos. Speciem transgressionis designat Propheta, quod non suspenderint vota sua ad tempus opportunum. Mira enim est

cupiditatum nostrarum intemperies, ut vix diem unum Deo concedat, nisi enim protinus nobis obsequitur, statim subit impatientia, et tandem desperatio. Hoc igitur crimen populi fuit non coniicere curas suas in Deum, non placide eum invocare, et patienter exspectare dum precibus annueret, sed tumultuoso impetu ruere, acsi legem imponere Deo vellet. Ideo *consilii* nomine utitur, festinationis crimen exaggerans, quod homines Deo sapere non permittunt, neque pendent ab eius consilio ut decebat: sed volunt plus quam liceat esse providi, et potius Deum regere, quam se permittere regendos illius arbitrio. Ergo ne Deum exasperemus, tenendum est hoc principium, ut sinamus Deum nobis prospicere, quemadmodum utile esse novit. Et certe fides propria sapientia nos spolians, in spe et silentio nos continet, donec impleat Deus opus suum, quum semper caro intempestive Dei consilium anticipet.

14. *Concupiverunt.* Historice prosequitur vitium, quod pro doctoris officio breviter attigerat. Si quis ergo roget, quomodo Dei consilium non exspectaverint: respondet, quia suis concupiscentiis habenas laxarunt: quia haec unica est moderationis ratio, si Deus affectus nostros gubernet, eorumque sit arbiter. Quo nos magis eniti decet ad frenandas concupiscendi licentias, quae naturaliter in nobis ebulliunt. Nam qui sibi appetere permittit plus quam datur, aperte bellum Deo indicit, quia omnes carnis concupiscentiae recta feruntur contra Deum. *Tentare Deum* est non acquiescere Dei arbitrio, sed plus expetere quam ipse dare velit. Quum autem diversis modis tentetur, genus unum hic notat Propheta, quod Deum excogitatis a se mediis adstringere ausus est populus, atque ita contempto medio quod amplecti debuerat, sibi imaginatus est novam Dei virtutem, nisi nos Deus carnibus pascat, non putabimus esse Deum. Atqui alimentum suggerebat quod sufficeret. Deus autem, quamvis non alligatus sit ullis mediis, vult tamen mediis a se ordinatis sensus nostros subiici. Exempli gratia, Quamvis nos possit absque pane alere, vult tamen hoc subsidio sustineri vitam nostram: quo neglecto si novam rationem ei praescribimus, tentamus eius virtutem.

15. *Dedit petitionem.* Elegans est paronomasia in voce רזון, nam si pro ז legatur צ, erit beneplacitum. Ergo Propheta voce affini ad beneplacitum alludens vel desiderium, dicit *Deum misisse in animas eorum maciem:* significans morem quidem gesisse intemperantiae populi, sic tamen ut praeter maciem nihil retulerint quibus fastidio erat Manna. Videtur etiam oblique conferre in populum quod perspicimus quotidie in hominibus lautis et fastidiosis, praesertim ubi ventriculus, propter vitiosos humores, salubres cibos respuit: tales enim nonnisi quae maxime noxia sunt appetunt, quo autem se magis ingurgitant, eo plus malae habitudinis contrahitur: ita paulatim eos cibus ipse macerat. Videtur ergo Propheta vitiosum corporis affectum ad animos transferre, et conferre Iudaeos hecticis, quibus nihil profuit largius comedere, imo nocuit propter atrophian. Ratio est, quia cibo quem improbe petierant, Deus maledixerit, ut poena transgressionis eos humiliaret. Quod autem ne hoc quidem modo correcta fuit obstinatio, in eo se prodidit maior pravitas. Dicitur vulgari proverbio, Stultos accepto malo sapere. Ergo insanos et insanabiles fuisse oportet, qui ne coacti quidem resipuerunt.

16. Et aemulati sunt Mosen in castris, Aaron sanctum Iehovae. 17. Aperta est terra, et deglutivit Dathan, et operuit super tabernaculum Abiram. 18. Et accensus est ignis in conventu ipsorum, flamma exarsit super impios. 19. Fecerunt vitulum in Horeb, et adoraverunt coram sculptili: 20. Et mutaverunt gloriam suam in similitudinem bovis comedentis foenum. 21. Obliti sunt Dei servatoris sui qui fecerat magnifica in Aegypto, 22. Miracula in terra Cham, terribilia ad mare Rubrum.

16. *Et aemulati sunt.* Aliam transgressionem breviter attingit, sed in qua sibi et aliis materiam longae meditationis proponat. Nam quod populus diversos peccandi modos subinde fabricans, ingeniosus fuerit ad provocandum Deum, hoc nobis debet plus incutere horroris. Porro quum dicit *aemulatos fuisse Mosen et Aaron,* significat diabolico suo fastu contra Deum fuisse elatos, ut iugum ab eo impositum excuterent: sicut etiam dicebat Moses, Num. 16, 11. Quid sumus ego et Aaron? Nam quum per eorum manus populum regere Deus vellet, hanc gubernationis speciem non ferre, nihil aliud fuit quam contumaciter resistere Dei imperio. Itaque sub verbo aemulandi subest magnum pondus, quod dum blande et suaviter fovebat Deus Israëlitas sub alis suis, sua tamen sorte non contenti, adversus eum calcitraverint. Quorsum ista intemperies, nisi quod Deum amplius non ferentes nutritium, nubes ipsas transscendere cupiunt? Hoc sensu vocatur *Aaron sanctus Iehovae,* ut sciamus nihil tam ei quam Mosi fuisse a Deo separatum. Nam sub unius persona utrique hoc elogium tribuitur: quo significat Propheta divinitus fuisse ad illud ministerium segregatos. Dathan igitur et Abiram delectum hunc labefactando, non cum hominibus, sed cum Deo bellum gerunt: quia quantum in se est, profanant Sanctos Dei.

17. *Terra aperta est.* Ex poenae magnitudine cognosci potuit criminis atrocitas. Sed Prophetae consilium fuit populi duritiem traducere, qui adeo plagis non fuit emendatus (quum tamen lapides quoque movere debuerit tam horribilis Dei vindicta) ut petulantius insanierint. Fuit sane horribile hoc portentum, quod *terra* vivos *absorbuit Dathan et Abiram* cum tota factione: quod *ignis e coelo descendens eos consumpsit:* sicut dicebat Moses, Num. 16, 29. Siquid vulgare contigerit, ne credatis Deum qui in coelo regnat, vobis et mihi praefuisse: sed si hoc novum accidat et insolitum ut dehiscat terra, credite saltem me a Deo fuisse missum. Quum vero suo furore abrepti Israëlitae tunc quoque in Deum tumultuati sint, deterrimum fuisse morbum apparet qui tam violento remedio corrigi non potuit. Et quum hypocritas quoque terreat Dei severitas, fremere et iurgari contra Deum tam duriter percutientem, prodigiosi furoris fuit. Si quaeratur cur paucorum hominum crimen toti populo imputet Propheta, solutio facilis est: quia etsi duo tantum praecipui fuerant auctores tumultus, qui ducentos et septuaginta seditiosos homines secum traxerunt, populum tamen contagione fuisse infectum, ex fremitu et calumniis apparet. Poena duces et antesignanos impiae

coniurationis transgressa non est: nempe quia eam mitigare voluit Deus, et vulgo hominum parcere, quod tamen novitatis cupidum fuerat, ut omnibus intolerabiles essent Moses et Aaron.

19. *Fecerunt vitulum.* Hic defectionem ponit omnium turpissimam, dum reiecto vero Dei cultu, vitulum sibi fabricarunt. Etsi autem propositum illis erat, Deum hoc modo colere, brutum tamen stuporem coarguit Propheta, quod *adoraverint coram sculptili*: et Deum *sub figura bovis foenum comedentis* repraesentaverint. Nam hinc colligit Propheta auferri Deo quod suum est, totamque eius gloriam profanari. Et sane ita est: quamvis enim obtendant idololatrae colendi Dei zelum, simul tamen ac sibi figurant visibilem Deum, abnegato vero Deo, idolum sibi impie fabricant. Sed flagitium gravius exprobrat quum dicit *in similitudinem bovis comedentis foenum*: et ex opposito ponit *decus ipsorum*, vel gloriam. Nam quum Deus sua gloria eos decoraret, quantae socordiae fuit substituere in eius locum non modo bovem, sed mortuam bovis formam? quasi aliqua sit affinitas inter Deum, qui omnes alimentorum species procreat, et crassum animal quod foeno vescitur. Notandum igitur Prophetae consilium, quia dum homines in mediocri superstitione se non continent, sed proiecto pudore saltant ad prodigiosos cultus, turpior est eorum caecitas, et magis detestabilis. Si Deum sibi repraesentasset populus sub hominis figura, id iam impium et sacrilegum erat, sed multo foedior stupiditas, quod bovi Deum assimilant. Dum vitam sustinent homines cibo et potu, quia eius usuram mutuantur a rebus mortuis, fatentur quam fragilis sit sua conditio. Quanto igitur maiore contumelia afficitur Deus quum relegatur ad bestias? Iam comparatio de qua diximus, crimen exaggerat. Quale enim decus fuit sancto populo, mortuam bovis effigiem colere loco Dei? Atqui gloriam suam instar alarum Deus super filios Abrahae extendere dignatus fuerat, ut eos summa praestantia ornaret. Ergo illi se nudando, turpitudinem suam exposuerunt Gentium omnium ludibriis. Ideo crimen illud idololatriae describens Moses, nuditatis voce utitur. Si quis excipiat, Arcam foederis fuisse Dei imaginem: respondeo, symbolum illud datum fuisse Israëlitis non in quo defigerent mentes suas, sed quo potius adiuvarentur ad spiritualem Dei cultum.

21. *Obliti sunt.* Repetit secundo Propheta, non inscitia sola errasse populum, sed ingratitudine: quia iam satis superque se Deus patefecerat. Caecis etiam ipsis sublata est excusatio: quia Deus in opificio coeli et terrae conspicuus apparet. Sed Israëlitarum crimen longe atrocius, qui Deo valere iusso, postquam familiariter illis se communicaverat, convertunt se ad brutas superstitiones. Subest enim magna in his elogiis emphasis, quod Deus, ut eorum esset servator, incredibilem suam potentiam e coelis exseruerat. Si vulgare modo aliquod signum dedisset suae virtutis, debebat tamen attentio retinere populum in eius timore et cultu: nunc quum virtutes apprime insignes fuerint, imo terribiles et insolitae, populum clausis oculis ad idololatriam se proiicere, nimis indignum fuit. Nam illa Dei notitia non secus ac solis fulgore caligo discutitur, commentà omnia et pravos errores evanescere oportuit.

23. Et dixit ut perderet eos, nisi Moses electus eius ste-

tisset in ruptura coram facie eius, ad evertendam iram eius, ne deleret. 24. Et repudiarunt terram desiderabilem: non crediderunt verbis eius. 25. Et tumultuati sunt in tentoriis suis, non audierunt vocem Iehovae. 26. Et extulit manum suam ad eos ad dispergendum eos in deserto. 27. Et ad dispergendum semen eorum inter Gentes, et ad seminandum eos per terras.

23. *Et dixit.* His verbis docet Propheta, quum solis precibus cohibita fuerit Dei ultio, populum sensisse mirabiliter se exitio fuisse ereptum, cui iam propinquus erat: in quo se prodidit pervicax eius malitia, quando paulo post ad ingenium reversus est. Quo exprimat gravem Dei offensam, dicit fecisse decretum de perdendis transgressoribus, non quod in Deum cadant passiones humanae, ut ad momentum excandescat, deinde placatus mutet consilium. Deus enim in arcano suo consilio, ignoscere statuerat, sicuti fecit. Sed aliud decretum commemorat Propheta, quo Deus terrere populum voluit, ut agnita culpae suae gravitate humiliaretur. Haec est poenitentia cuius saepe sit in Scripturis mentio, non quod Deus in seipso sit flexibilis: sed quia, ut irae suae sensu nos serio tangat, induere cogitur hominis personam: acsi Rex qui malefico dare veniam statuit, prius tamen eum ad tribunal suum sistat, quo melius commendet suum beneficium. Deus ergo arcanum suum consilium intus sibi retinens, decretum protulit quo populum ostendit aeternae mortis reatu esse obstrictum. Postea dicit *Mosen stetisse in ruptura*, significans sua intercessione obviam ivisse Deo, ne cum extrema ultione perrumperet. Allusio autem est ad urbium oppugnationes, nam si murus ariete vel alia machina dirutus fuerit, strenui milites obiectis suis corporibus rupturam claudunt. Itaque Ezechiel 13, 5. pseudoprophetis obiicit quod Mosi sint dissimiles qui suis blanditiis murum quasi stramineum fingentes, se in die proelii ad rupturam non opponant. Existimant quidam interpretes alludere Prophetam ad divulsionem quam populus abrupto Dei foedere et sancta unitate, fecerat, et eodem redit sensus: quia in ruptura haec est metaphorae ratio, quod Deus populum fide sua protegens, erat ei loco muri et antemuralis. Rursum iratus irruebat quasi ad stragem, nisi Moses medius intercessisset.

24. *Et repudiarunt.* Hoc apertum indomitae malitiae signum fuit, postquam exitio addicti fuerant Iudaei, vix dum e tanto et tam praesenti periculo ereptos tumultuari contra Deum. Quaenam autem tumultus causa? Fastidium Terrae sanctae, qua nihil illis fuit optabilius. *Terra* autem *desiderii* tam hic quam pluribus aliis locis non abs re vocatur regio Chanaan, quae illis destinata erat, in qua foverentur paterno Dei sinu, et segregati a profanis Gentibus Deum pure colerent: imo quae coelestis haereditatis arrha illis erat. Sacrum ergo illud domicilium electi populi respuere, quam foedae ingratitudinis fuit? Adhaec fastidii causam notat Propheta, quod *verbo Dei fuerint increduli.* Nam si Dei promissionem qua decebat fide amplexi essent, ingenti terrae desiderio accensi, superassent omnia ob-

stacula, nunc quia fidem derogant, non modo respuunt oblatam sibi haereditatem, sed tumultum in castris miscent, acsi arma induerent contra Deum.

26. *Et extulit.* Aliam Dei vindictam describit, cuius memoria insidere cordibus debuerat, ut metum assidue renovans, sollicitudinem etiam incuteret. Nunc ubi nihil proficitur, constat insanabilem fuisse furorem eius gentis. Moderatus quidem sibi tunc est Deus ne semen eorum proiieret in diversas mundi plagas: sed sola comminatio superbiae eorum in ordinem cogendae sufficere debuit, nisi fuissent intractabiles. *Manum extollere*, bifariam hic potest accipi: quia saepe in Scriptura levare Deus manum suam dicitur ad sumendas poenas: quia tamen receptum fere est omnium consensu, Prophetam de iureiurando loqui, libenter in hanc partem inclino. Fuit autem solennis manus levandae ritus quasi Deum e coelo accerserent: itaque ad Deum improprie transfertur, qui sua altitudine omnia superat, nec iurare potest per maiorem, ut dicit Apostolus, Hebr. 6, 13. Verum hoc ut multa alia, mutuatur a communi hominum more. Futura igitur erat horribilis dissipatio populi, nisi precibus Mosis retenta fuisset Terrae sanctae possessio.

28. Et copulati sunt Baal-peor: et comederunt sacrificia mortuorum. 29. Et ad iracundiam provocaverunt in operibus suis: et irruit in eos plaga. 30. Et stetit Phinees, et vindicavit: et cohibita est plaga. 31. Et imputatum est ei ad iustitiam in generationem et generationem usque in seculum.

28. *Et copulati sunt.* Recitat, Iudaeos tam horribili poena denuntiata, statim tamen prolapsos fuisse ad novam apostasiam. Putant quidam oblique eos perstringi, quod mulierum illecebris decepti, ad superstitiones Madianiticas defecerint. Et certe hoc fuit consilium Balaam, ubi linguam suam a Deo constrictam vidit ne populo malediceret. Suasit enim Regi Balach prostituendas esse puellas quae blanditiis suis populum ad novos cultus pellicerent, Num. 31, 16. Quoniam igitur idololatria cuius hic fit mentio, initium habuit ab adulterinis coniugiis, existimant quidam interpretes Prophetam hac circumstantia duplicare populi crimen: quod muliebri copula implicitus, alterum vinculum contraxerit cum Baal-peor. Utcunque sit, invehitur Propheta in suae gentis perfidiam, quod spirituale coniugium, a puro Dei cultu degenerans, violaverit. Scimus enim quum Deus uxoris loco Ecclesiam suam habeat, dum se idolis addicit, non minus turpiter fidem violare, quam si mulier relicto marito se adulteris prostituat. Satis notum est Baal-peor Madianitarum fuisse idolum. Quae vero sit nominis ratio, non satis convenit. בעל certe tantundem valet ac patronus. Et quia פער aperire significat, vertunt quidam, Deum apertionis, et causam addunt, quod pudenda coram eo detegerent: quod non audeo pro certo recipere. Ac fieri potest ut sit nomen proprium loci, quemadmodum scimus idolis gentilia nomina saepe imposita fuisse. Tenemus nunc Prophetae sensum, Iudaeos nefarium fecisse divortium cum Deo, ut se polluerent societate

Baal-peor. Turpitudinem magis exaggerat, dicens *comedisse sacrificia mortuorum*. Intelligit autem quae idolis oblata fuerant, quum prius soliti essent sacrificiis vesci quae eos uniebant vero Deo, qui fons est vitae inexhaustus: quo magis pudenda fuit mutatio, quum se nefando sacrilegio in mortem ultro addixerunt. Erat autem epulum, ut scimus, quasi cultus accessio. Itaque hoc consequebantur suis sacrificiis, ut vero Deo valedicentes, mortuos sibi in coniugium accerserent: ideoque duplici dedecore eos onerat, quod non tantum genu flexerint coram Baal, et mactaverint hostias, sed epulati sint in sacrificiis.

29. *Et provocaverunt*. Rursus narrat nova plaga fuisse admonitos: ut appareat Deum semper gloriae suae severum fuisse iudicem, populum castigando, sed absque profectu: quia nullis plagis correcti fuerint. Sicuti autem nuper dixit placatum fuisse Deum precibus Mosis, ita nunc dicit plagam fuisse repressam vel sanatam beneficio Phinees. Quidam verbum פלל vertunt orare: sed alter sensus contextui aptior est, quod iudicium exercens in scortatorem et scortum, zelo suo Dei vindictam anteverterit. *Stetit* ergo, hoc est surrexit, vel se opposuit, quum alii omnes dissoluta ignavia cessarent. Quum ergo unius hominis beneficio sedatam fuisse plagam sentirent Iudaei, eo minus excusabilis fuit eorum pervicacia, quod ne sic quidem peccandi finem fecerunt. Sciamus autem haec omnia nobis dici, nam quum subinde nos castiget Deus, vel alienis exemplis ad poenitentiam invitet, quotusquisque sub eius ferulis proficit? Ceterum notatu dignum est, plagam cessasse ex quo exsequutus est iudicium Phinees: ut sciamus optimum hoc remedium esse extinguendo vindictae Dei incendio, ubi peccator ipse ultro iudicis partes ad se puniendum occupat, sicut dicit Paulus 1. Cor. 11, 31. Si nos iudicaremus, utique non iudicaremur a Domino. Atque haec summa dignatio est, dum nobis iudicium in manu permittit Deus, ut de peccatis nostris poenas sumamus. Simul tamen notandum est, sedatam tunc fuisse plagam, unius hominis poena: quia tunc exhorruit populus suum flagitium cui assueverat.

31. *Et imputatum*. Unius hominis laude totum populi corpus infamat Propheta. Nam ex elogio quo Spiritus sanctus praeclarum illud facinus Phinees ornare dignatur, colligimus quam detestabilis fuerit populi foeditas. Neque enim penes eum solum resedit decus, sed nobilitas parta fuit eius familiae in multas aetates. Itaque maioris ignominiae causa toti populo opponitur unus Phinees. Quaeritur tamen quomodo probatus Deo fuerit privati hominis zelus, qui praeter vocationis modum, arrepto gladio iudicium exercuit. Videtur enim inconsiderate id tentasse. Respondeo, quosdam in Sanctis fuisse singulares et extraordinarios motus, qui ad communem regulam exigi non debent. Moses, quum Aegyptium occidit, Exod. 2, 12. quamvis iam esset vocatus, quia tamen nondum data ei erat gladii potestas, arcano Dei instinctu adductum fuisse certum est ut hoc auderet. Talis fuit impulsus in Phinees. Nam etsi nemo putabat gladio Dei esse armatum, ipse tamen potestatis divinitus concessae probe sibi conscius fuit. Atque ita notandum est, usitatum vocandi modum et ordinem quo Deus utitur, non obstare quominus electos suos ubi visum est, arcano Spiritus motu gubernet. Sed restat difficilior quae-

stio: Quomodo imputatum fuerit ipsi Phinees unum facinus in iustitiam. Paulus Rom. 4, 2. sola fide iustificari homines probat: quia scriptum est, Credidit Abraham Deo, et imputatum ei fuit ad iustitiam. Eodem verbo illic utitur Moses. Nunc si contra idem de operibus excipere liceat, non infirma tantum erit Pauli ratio, sed frivola. Primo videndum est an Phinees uno opere iustitiam adeptus fuerit. Certe Lex, etiamsi justificaret, non tamen singulis operibus salutem promittit, sed iustitiam locat in perfecta observatione omnium praeceptorum. Restat ergo ut dicamus, ipsi Phinees imputatum fuisse opus suum ad iustitiam: sicuti Deus opera fidelibus non intrinseco merito, sed gratis in iustitiam imputat. Nam quum sola perfecta Legis observatio quae nusquam reperitur, sit iustitia, mortales omnes confusos ad Dei tribunal iacere necesse est. Huc accedit quod singula opera, si vocentur ad examen, reperientur naevo aliquo adspersa. Superest igitur unicum asylum in gratuita Dei misericordia. Porro non solum ipsi iustitiam gratis fide consequimur, sed quemadmodum lumen suum mutuatur Luna a Sole, ita eadem fides opera quoque nostra iustificat: quia abolitis vitiis iusta reputantur. Denique tam personis quam operibus iustitiae titulum, non dignitas, sed sola fides conciliat. Iam redeo ad Paulum: non tantum ex una voce ratiocinatur nos gratis et sola fide iustificari: sed altiora principia sumit quae iam attigi, iustitia destitui cunctos mortales, donec eos sibi Deus reconciliet per Christi sanguinem. Deinde medium obtinendae veniae et reconciliationis esse fidem: quia nusquam reperiatur operum iustitia. Quare merito concludit sola fide nos iustificari. Huic vero iustitiae subalterna est (ut loquuntur) operum iustitia, quae nihil pretii merentur nisi ex mera indulgentia Dei, quatenus nos pro iustis reputat.

32. Et provocaverunt ad iracundiam super aquas iurgii, et male cessit ipsi Mosi propter eos: 33. Quia exacerbaverunt spiritum eius, et loquutus est labiis suis. 34. Non perdiderunt populos de quibus mandaverat illis Iehova: 35. Et commisti fuerunt Gentibus, et didicerunt opera eorum: 36. Et servierunt simulacris eorum, et fuerunt illis in ruinam. 37. Et sacrificaverunt filios suos et filias suas daemonibus: 38. Et effuderunt sanguinem innoxium, sanguinem filiorum suorum et filiarum suarum, quos sacrificaverunt sculptilibus Chanaan: et polluta est terra sanguinibus. 39. Et coinquinati sunt in operibus suis: et fornicati sunt in studiis suis.

32. *Et provocaverunt.* Novum crimen recenset, quod litigaverint cum Deo ad aquas iurgii, unde et locus nomen sortitus est. Quamvis enim rixa contra Mosen directe suscepta fuerit, erant tamen in Deum tumultuosi, si causa recte expenditur. Atque ut magis culpam exaggeret, dicit Mosen propter eos male fuisse multatum. Hinc autem colligitur gravitas offensae, quod Deus ne electissimo quidem servo suo pepercerit. Certum quidem est Mosen poena illa fuisse

dignum: sed si fontem culpae quaerimus, in illum redundavit populi iniquitas. Quod si privatus fuit terrae ingressu Moses, quia alieno vitio praeter animi sui sententiam abreptus fuit ad peccandum, quanto minus tolerabilis est populi impietas, qui data opera cum Deo rixatus est, et Mosen sua intemperie ad culpae societatem pertraxit?

33. *Quia exarcerbarunt.* מרה proprie est exacerbare: sed quia ponitur in coniugatione hiphil, transitive quidam accipiunt, quod Mosen rebellare fecerit populus, quod mihi non displicet. Quanquam eorum sententiae non subscribo qui particulam את volunt notam esse dativi casus, quasi dicatur Moses rebellis fuisse Spiritui Dei. Neque enim tam aspere de inconsiderato lapsu et errore loquutus esset Propheta. Illud autem quod prius retuli, optime convenit, quum tam severus fuerit Deus contra Mosen, qui populi furore quasi violenter ad peccandum adactus fuerat, praecipuos auctores longe atrocius peccasse. Interea tamen docet Propheta, quamvis propter populum castigatus fuerit. Moses, non tamen fuisse extra culpam: quia etsi eius impatientia a populi strepitu principium habuit, debebat tamen stare firmior. Subiicit *loquutum fuisse labiis suis:* quod ad Mosen refero, minus enim probabilis est eorum coniectura qui exponunt, denuntiatam fuisse disertis verbis poenam. Potius enim exprimit, Spiritum Mosis tanta perturbatione fuisse impulsum ut Deo palam obstreperet. Ideo significat Propheta, quum docili et mansueto ingenio esset Moses, malitia populi quasi flabello fuisse incitatum, ut ipse quoque turbulente loquutus sit, An poterit vobis Deus aquam ex rupe educere? Num. 20, 10. Tantum enim indignationis iam conceperat apud se, ut placide mandatum Dei non audiret.

34. *Non perdiderunt.* Errare mihi videntur qui poenam simpliciter inflictam referri putant: acsi exprobret Iudaeis Propheta, eorum culpa factum esse ne populos perderent, quia indigni fuerint pluribus victoriis, potius enim novum crimen obiicit illis Propheta, quod ignavi fuerint in profligandis Gentibus, imo in terra purganda morem Deo gerere detrectaverint. Iam ad summum cumulum pervenerat iniquitas Amorrhaeorum, ut Deus non frustra vellet excisos, praesertim ne eorum societas contagiosa foret sancto populo. Deus enim terram illam sibi in domicilium eligens, volebat sanctam et ab omni sorde puram esse. Populus ergo iniunctam sibi vindictam exsequi recusans, se inquinamenta ultro appetere ostendit. Ideo videmus quam duriter excanduerit ob hunc torporem, Ecce, inquit, iusseram gladio interfici omnes istos populos: nunc quia non paruistis mihi, erunt vobis in spinas, configent utrimque latera vestra, compungent oculos vestros, etc. Num. 33, 55. Quamvis enim species clementiae fuerit non omnes ad unum occidere, non tamen excusabilis est populus, qui iustam Dei vindictam negligit, et terram inquinamentis relinquit obnoxiam. Idque notandum est, quia in utramque partem sibi plus aequo indulgent homines, quod nimis rigidi sunt ubi opus non est, et iudicia corrumpunt dissoluta mollitie. Pendere igitur ab ore Dei nos oportet, ne in hanc vel illam partem perperam labamur. Nam si damnantur Israëlitae, quod integris Gentibus pepercerint, quid de Iudicibus dicendum est qui dum erga paucos remissi sunt ac ignavi, in publicam perniciem habenas laxant sceleribus?

35. *Et commisti fuerunt.* Fructum praeposterae illius huma-

nitatis describit, quod se implicuerint Gentium, quibus pepercerant, inquinamentis. Si soli habitassent in terra, facilius erat retinere purum Dei cultum: nunc non mirum est si a vicinis pellecti degenerent: quia ad mala exempla nimium propensi sumus. Loquitur autem nunc de eorum posteris qui toties in deserto provocaverant iram Dei. Atqui nihilo meliores patribus fuisse docet: quia gente renovata eadem infidelitas, contumacia, et ingratitudo grassata est. Porro haec mistura cum Gentibus, aperta erat reiectio gratiae: quando hac lege eos adoptaverat Deus, ut segregati essent a profanis Gentibus, hanc sanctificationem promiscua commistione quantum in se est, in nihilum redigunt. Quum addit *didicisse opera eorum*, admonet nihil esse pestilentius impiorum consuetudine: quia ut sumus ad vitia proclives, fieri non potest ubi inter corruptelas versamur, quin mox latius serpat contagio. Quare hic summa adhibenda est sedulitas et cautio, ne impii, dum nobis sunt familiares, vitiosis suis moribus nos imbuant: ac praesertim ubi idololatriae periculum est, ad quam unumquemque suum ingenium inclinat. Quid igitur fiet ubi oleum camino addet aliena instigatio? Exprimit igitur Propheta Iudaeos fuisse Gentium discipulos, ut se addicerent eorum superstitionibus. Utitur autem *serviendi* verbo, quo refellitur puerile Papistarum effugium, dum adoratione duliae, non latriae, se imagines colere excusant. Atqui si imaginibus servire fas est, immerito Propheta gentem suam accusat quod servierit diis alienis. Putida igitur est illa distinctio, Deum latria colendum esse, imagines autem dulia. Repetit hoc illis *cessisse in ruinam*, quo melius appareat, contemptis Dei flagellis, pervicaciter in suis erroribus fuisse defixos.

37. *Et sacrificaverunt.* Speciem unam superstitionis designat Propheta, in qua prodigiosa populi caecitas apparet, quod non exhorruerint filios et filias suas mactare daemonibus. Odiosum nomen data opera ponit, quo magis detestabile reddat crimen populi. Unde colligimus, quam frivolus sit praetextus inconsiderati zeli. Nam quo plus fervoris in Iudaeis fuit, eo sceleratiores fuisse convincit Propheta: quia vesania sua abrepti, ne propriis quidem filiis pepercerint. Certe siquid valeret bona intentio qualem fingunt idololatrae, dignum maxima laude fuisset opus, oblivisci omnes naturae affectus in liberis mactandis. Sed ubi suo arbitrio feruntur homines quo magis satagunt, eo magis augent crimen. Quid enim dissimile fuit inter Abraham et istos quorum meminit Propheta: nisi quod ille fidei obsequio ad filii immolationem se accinxit: hos autem vesanus zelus egit praecipites, ut deposito humanitatis affectu, in proprium sanguinem saevirent?

38. *Et effuderunt.* Acrius adhuc invehitur in illum furorem, quod liberos suos mactando, terram polluerint fuso innoxio sanguine. Nam siquis obiiciat, laudari Abraham quod unigenito suo non pepercerit: solutio facilis est, quia Deo paruit fidei puritate, omnem crudelitatis maculam fuisse deletam. Nam si obedientia praestantior est omnibus victimis, 1. Sam. 15, 22. pie et recte agendi optima est regula: hoc autem horribile est vindictae Dei signum, dum superstitiosi suis tantum figmentis dediti, obdurescunt ad brutam feritatem. Quoties Martyres vitam impendunt pro asserenda veritate, suavis est huius sacrificii odor coram Deo: at quum Decii exsecra-

bili forma se exitio devovent, nefandum est sacrilegium. Non abs re igitur hac circumstantia populi crimen Propheta exaggerat, quod perversum cultum sequuta sit immanis saevitia. Nec sine causa exprobrat terram ab illis fuisse pollutam, ex qua veteres incolas Deus profligari iusserat, ut peculiare aliquod haberet cultus sui domicilium. Bis ergo scelerati Israëlitae, qui non modo superstitionibus terram polluendo, sed etiam crudeli mactatione filiorum, Deum iure suo fraudant, et quodammodo frustrantur.

39. *Et coinquinati.* Concludit nunc in genere, Iudaeos modis omnibus fuisse coinquinatos ubi in Gentium mores prolapsi sunt: quia in hominum figmentis nihil est praeter sordes. Nam *opera hominum* vocat fictitios omnes cultus, quos sine Dei mandato sibi excogitant: acsi diceret veram sanctitatem cultus Dei ex Verbo manare: quicquid ex se ipsis ingerunt homines, et admiscent, profanum esse, suoque foetore inficere Dei cultum. Certe Israëlitis propositum erat Deo servire: sed hoc magno fervore adepti sunt ut spiritus sanctus pronuntiet, pollutionum suarum foetore et scortationibus fuisse Deo abominabiles, quia haec spiritualis est castitas, verbo Dei prorsus adhaerere.

40. Et exarsit ira Iehovae in populum suum, et abominatus est haereditatem suam: 41. Et tradidit illos in manus Gentium, et dominati sunt super eos inimici ipsorum: 42. Et subiugarunt ipsos hostes ipsorum, et afflicti sunt sub manu ipsorum. 43. Multis vicibus liberavit eos, et ipsi exasperaverunt *eum* in consiliis suis, et oppressi sunt in iniquitate sua. 44. Et vidit quum essent in angustia, audiendo clamorem ipsorum. 45. Et recordatus est erga eos foederis sui, et poenituit eum secundum magnitudinem clementiarum suarum. 46. Et dedit eos in misericordias coram omnibus qui captivos abduxerant eos.

40. *Et exarsit.* Poenae atrocitas confirmat quod nuper diximus, non fuisse leve delictum, quod populus, Dei cultum adulterare ausus est. Sed populus ipse eo magis insanabilem suam malitiam prodidit, quod nec sic quidem ad veram poenitentiam revocatus est. Fuit certe haec horribilis vindicta, quod populus, qui sacra erat et electa haereditas, expositus fuit Gentium libidini, quae tamen diaboli mancipia erant. Tunc saltem sua scelera detestari debuit, quibus in illas extremas clades proiectus fuerat, ideo indignitatem auget Propheta, *subiugatos et afflictos ab hostibus* fuisse dicens: quo turpior fuit amentia, talibus probris non vere et ex animo humiliari sub potenti Dei manu. Pridem enim admoniti fuerant a Mose, non fortuito nec hostium virtute se in duram illam servitutem esse coniectos: sed quia Divinitus traditi erant, et quasi venundati. Fuit autem iustissima ultio, vexandos et opprimendos tyrannis tradi, qui Dei iugum recusaverunt: et subiici hostibus suis calcandos, qui non sustinuerant paterno Dei imperio regi.

43. *Multis vicibus.* Sicuti impia populi obstinatio prodita fuit, quia ne durissimis quidem flagellis potuit corrigi: ita nunc Propheta sceleratam duritiem ex opposito coarguit, quod nullis beneficiis flexus est ad obsequium. Patet quidem inter afflictiones sub onere gemuisse: sed ubi Deus non modo poenas mitigat, sed mirabiliter eos eripit, an excusabilis postea lapsus est? Meminerimus autem hic in speculo nobis proponi totius humani generis ingenium: quia quum Deus omnes fere utroque modo reducere in viam tentet, quotusquisque non manet idem? Quod si nos vel flagellis suis contundat, vel bonitate emolliat, hoc tantum momentaneum est: quia statim in eadem vitia revolvimur, dico quantumvis saepe vel poenas iteret, vel indulgentiam. Quod ad Iudaeos spectat, intolerabilis certe fuit vecordia et stupor, quod post tot liberationes non cessarunt a suis defectionibus. Dicit enim Propheta eos nihilominus exasperasse Deum pravis suis figmentis. Postea repetit, iustam illis mercedem fuisse solutam, quia in sua iniquitate oppressi sint. Rursus vero commemorat exauditos fuisse eorum gemitus, quamvis tot malis essent dignissimi. Unde colligimus, infatigabili bonitate certasse cum ipsorum malitia. Cuius enim misericordiae fuit attendere ad eorum clamorem, qui sanae eius doctrinae aures clauserant, surdi fuerant ad omnes obiurgationes et minas? Atqui ne hac quidem perseverantia diabolicum eorum furorem sanavit.

45. *Et recordatus est.* Causam tantae humanitatis ac tolerantiae assignat, quod Deus foederis sui memor fuerit: quo non tantum gratuita venia notatur, sed perstringitur perversa eorum caecitas, qui talibus remediis ad foedus in quo salutem suam videbant positam esse, reducti non sunt. Praecipue tamen ingratitudinem illis exprobrat, quod quum digni essent excindi, non agnoverint se Dei clementia servatos esse. Quod melius confirmat secundo membro, Deum illis pepercisse *secundum magnitudinem suarum miserationum.* Nam quum necesse fuerit, Deum explicare ingentes bonitatum suarum thesauros in illis redimendis, inde colligitur quid meriti fuerint. *Poenitendi* verbo, non aliqua in Deo ipso mutatio, sed tantum in poenis ipsis notatur. Nam Deus poenas mitigando, vel manum retrahendo ab exsequendis suis iudiciis, videtur quodammodo mutare consilium. Itaque Scriptura ruditati nostrae se accommodans, ex sensu nostro loquitur.

46. *Dedit eos.* Sicuti nuper dixerat, traditos fuisse Iudaeos in manus hostium, quia hostes sola ira Dei armaverat, ut illos sub iugum cogerent: ita nunc ab eodem Deo mansuefactos dicit fuisse hostes, qui prius eius vindictam diris modis exsecuti fuerunt. Quia ergo Dei manu reguntur corda hominum, ut vel ad saevitiam inflammet, vel ad humanitatem flectat, quoties ita visum est, quamdiu exarsit ira eius in populum, hostes quoque ipsi implacabili odio accensi sunt: eo autem placato, non solum extinctus fuit ignis ille qui ex fornace iudicii eius prodibat, sed crudelitas in misericordiam versa est. Incredibilis enim fuisset illa conversio, ut hostes saevi et truculenti amore complecti et misericordia prosequi inciperent quos prius oderant, nisi Dei providentia, ex lupis facti fuissent agni.

47. Serva nos Iehova Deus noster: et collige nos ex Gen-

tibus ad celebrandum nomen sanctitatis tuae, ad gloriandum in laude tua. 48. Benedictus Iehova Deus Israël a seculo et in seculum: et dicat omnis populus Amen. Hallelu-Ia.

47. *Serva nos.* Apparet ex hac clausula compositum fuisse Psalmum sub misera et tristi populi dispersione. Et quanquam non exstiterint post Aggaeum et Malachiam insignes Prophetae in populo illo, probabile est aliquos ex sacerdotibus Spiritu Prophetico fuisse praeditos, qui saltem necessarias consolationes populo dictarent. Ego certe existimo, postquam tyrannide Antiochi dissipatus fuerat iterum populus, praesenti necessitati aptatam fuisse precandi formam, in qua populus, veteres historias repetendo, agnosceret innumeris modis provocatam fuisse a patribus iram Dei, ex quo eos redemerat. Oportuit enim vere humiliari populum, ne Dei castigationi obstreperet. Quum vero indignis pepercisset Deus, spes veniae in futurum tempus dabatur, si ex animo studerent eum sibi reconciliare: praesertim quia hic celebratur memoria foederis, cuius fiducia licebat Deum quamvis offensum invocare. Quia autem Deus eos elegerat in populum peculiarem, petunt ut lacera membra restituat in unum corpus, secundum vaticinium Mosis, Deut. 30, 4. Si disiectus fueris ad quatuor mundi plagas, inde ego te colligam. Quod tunc demum impletum fuit, ubi multitudo huc et illuc dispersa, in fidei unitatem coaluit. Etsi enim terrenum regnum, et politiam nunquam recuperavit populus ille, felicior tamen fuit haec collectio, quod in corpus Christi insiti, ubicunque agerent, sacro et spirituali fidei vinculo inter se et una cum Gentibus copulati sunt, ut Ecclesiam unam in toto orbe diffusam facerent. Finem redemptionis addunt, *ut celebrent Dei nomen*, seque exerceant in eius laudibus.

48. *Benedictus.* Hic vota populi sic temperat, ut inter suos gemitus, calamitosi exsules non desinant tamen Deo gratias agere. Quae circumstantia diligenter notanda est: quia ubi rebus adversis premimur, vix centesimus quisque placide ad Deum accedit: sed fastidiose precando, vel tumultuose conquerendo, superbiam nostram prodimus. Atqui haec una erat exorandi Dei ratio, mansueto spiritu nos subiicere eius ferulis, crucem nobis impositam ferendo. Itaque non abs re Propheta afflictos exsules ad Deum benedicendum hortatur, quamvis eos asperius castiget: quo etiam tendit haec particula, *dicat populus Amen*, acsi omnes iuberet Dei laudibus subscribere, quamvis publice et privatim anxiis laboribus confecti iacerent.

PSALMUS CVII.

Arg. Docet primo res humanas non versari caeco fortunae rotatu, sed in variis agitationibus, quas mundus casu accidere putat, reputanda esse Dei iudicia. Ideoque res adversas, et quicquid calamitatum sustinent homines, naufragia, sterilitates, exilia, morbos, bellorum clades, totidem esse irae Dei testimonia quibus homines ad tribunal suum reos citat. Prosperos autem et laetos successus, eius gratiae debere adscribi, ut semper quam meretur laudem, vel humanissimi patris, vel iusti iudicis obtineat. Tandem invehitur in profanos homines, qui in tam claris providentiae Dei documentis caecutiunt.

1. Celebrate Iehovam, quia bonus, quia in seculum clementia eius. 2. Dicant redempti Iehovae, quos redemit e manu tribulantis. 3. Quos collegit ex terris, ab Oriente et occasu, a Septentrione et Meridie. 4. Errarunt a via in deserto in solitudine, urbem habitationis non invenerunt: 5. Famelici, etiam sitibundi, *ut* anima eorum in ipsis deficeret. 6. Et clamaverunt ad Iehovam in angustia sua: ex tribulationibus eorum eripuit eos. 7. Et direxit eos via recta, ut venirent in urbem habitationis. 8. Celebrent coram Iehova clementiam suam, mirabilia eius coram filiis hominum: 9. Quia satiavit animam concupiscentem, et animam famelicam implevit bono.

1. *Celebrate.* Versum hunc, quia initium erat proximi psalmi, exposuimus: et constat non solum in usu frequentissimo fuisse Iudaeis, sed ita aliis canticis intercalari solitum, ut dum chorus unus prosequebatur psalmum aliquem, chorus oppositus alternis vicibus succineret, *Celebrate Iehovam, quia bonus, etc.* Tritam ergo et celebrem sententiam generalis prooemii loco hic posuit quisquis fuerit auctor. Deinde ad species descendit. Et primo ad gratitudinem hortatur qui ex longinqua et difficili peregrinatione, adeoque ex servitute et vinculis domum incolumes reversi sunt. Tales autem vocat *redemptos Dei,* quia per deserta et invias solitudines vagando, saepius a reditu exclusi essent, nisi Deus quasi porrecta manu, ducem se illis praebuisset. Quanquam non quoslibet viatores hic designat, sed qui vel hostili impetu, vel alia vi et necessitate in longinquas regiones expulsi, extrema quaeque discrimina experti sunt: imo captivi fuerunt apud hostes, vel piratas, vel alios praedones. Admonet igitur, non casu fuisse iactatos, nec temere etiam in patriam relatos esse, sed eorum errores gubernatos fuisse Dei providentia. Posset autem secundus hic versus cum primo contexi: acsi iuberet Propheta, quos alloquitur recitare celebre illud canticum, sed non minus commode seorsum legetur, hoc modo, Redempti Iehovae qui ex captivitate postliminio reversi sunt, prodeant in medium, et suscipiant ipsi suas partes in canendis Dei laudibus, ac enarrent quam in sua liberatione experti sunt Dei gratiam. Etsi autem id Iudaeis fere omnibus commune fuit, quibus longinquas profectiones suscipere contigerat: quia terram suam egredi vix poterant quin undique occurrerent vel asperae viae ac difficiles, plenaeque variis periculis: haec tamen doctrina promiscue patet ad totum genus humanum. Reducit autem illis in memoriam quam saepe a recto itinere abducti hospitio caruerint: quod frequenter contingit in locis incultis, imo si quis silvam ingreditur, nisi peritus sit itineris, poterit errando subinde praeda esse leonum ac luporum, sed peculiariter eos designat qui deprehensi in locis desertis, etiam ob famem et sitim de vita periclitantur. Certum enim est, tales (nisi Dominus succurrat) tantum unius horae spatio a morte distare.

6. *Clamaverunt.* Verba praeteriti temporis, continuum actum hic notant, ut loquuntur grammatici. Sensus est igitur: Qui errant

in locis desertis, saepe quia hospitium non inveniunt, fame et inedia premi: et quum eos spes deficit, clamare ad Deum. Certum quidem est, Deum multis laborantibus opem ferre, quamvis ad eum sua vota non dirigant. Nec vero Prophetae tam fuit propositum laudare piorum fidem, qui ex animo Deum quaerunt, quam describere communem naturae affectum. Nam etsi multorum spes in Deo minime defixa sit, ubi tamen urget maior aliqua necessitas, arcano ductu ad Deum trahuntur. Atque hoc modo confessionem illis Deus extorquet, non aliunde quam ab uno ipso salutem petendam esse: imo impios, qui Deum alioqui in deliciis et quiete subsannant, Deus ad nominis sui invocationem nolentes cogit. Fuit hoc ordinarium omnibus seculis, ut profani homines, quibus religio pro fabula est, necessitate coacti ad Deum clamarent. An id per iocum faciunt? imo arcano naturae instinctu feruntur ad celebrandum Dei nomen, quod prius ludibrio habuerant. Quod ergo ut plurimum accidere solet, Propheta meo iudicio hic narrat: homines quamvis pietate et fide vacuos, et qui optarent nihil sibi esse cum Deo negotii, si graviori in discrimine versentur, etiam sine certa meditatione, ad Deum invocandum natura duce et magistra impelli. Quum autem in rebus dubiis vel deploratis ita ad Deum confugiant, eorum socordiam plane arguit haec confessio, quod rebus tranquillis Deum negligant, quia ipsos inebriat sua prosperitas: et quamvis insitum sit eorum cordibus religionis semen, nunquam tamen sapere nisi malis coactos, sapere dico, ut meminerint aliquem esse in coelo Deum. Nec est quod obiiciat quispiam dicterium illud scurrae veteris, nam quum templum ingressus, tabulas a mercatoribus illic positas spectaret, quibus profitebantur se deorum beneficio ex naufragio ereptos esse, visus est facete et false excipere. Atqui non numerantur eorum mortes qui submersi sunt, quorum innumera est turba. Fictitiis idolis potuit ille forte sic illudere: sed quamvis centuplo plures mergantur in medio mari, quam salvi in portum evadant, hoc gloriam bonitatis non obscurat, qui sic est misericors ut simul tamen exerceat sua iudicia. Sic de viatoribus per deserta palatis et vagantibus dicendum, si pereunt multi fame et siti, multi vorantur a feris, multi frigore intereunt: nempe totidem iudicii sui spectacula proponit Deus. Unde colligimus idem omnibus instare, nisi vellet aliquam partem generis humani esse salvam: atque ita medius iudex testandae misericordiae suae causa quosdam servat, in aliis severitatem suam ostendit. Merito itaque subiicit Propheta, Dei manu reduci eos in viam, ut commodum hospitium inveniant: et ideo ad gratias agendas hortatur. Et quo melius confirmet Dei beneficium, misericordiae coniungit Dei mirabilia, acsi diceret, In hac gratia magis conspicuam esse Dei gratiam, quam ut latere debeat: et dum tacent qui ita liberati sunt, perfido silentio non aliter suffocare Dei miracula, quam si conentur lumen solis pedibus calcare. Quid enim aliud dicendum, quum naturae sensus in discrimine ipso ad Deum nos rapiat, ubi statim eius obliviscimur, quis negabit malitia et ingratitudine nostra eius gloriam obrui?

10. Habitantes in tenebris et umbra mortis, devincti angustia et ferro: 11. Quia rebelles fuerunt verbis Dei, et con-

silium Excelsi spreverunt: 12. Et humiliavit molestia cor ipsorum: afflicti sunt, et nemo adiutor. 13. Clamaverunt ad Iehovam in angustia sua: ex tribulationibus eorum liberavit eos. 14. Eripuit eos ex tenebris, et umbra mortis, et vincula eorum disrupit. 15. Celebrent coram Iehova clementiam eius, et mirabilia eius coram filiis hominum: 16. Quia contrivit portas aeneas, et vectes ferreos confregit.

10. *Habitantes in tenebris.* Alteram periculi speciem commemorat Propheta, in qua Deus virtutem suam et gratiam liberandis hominibus palam exserit. Vocat mundus, ut dixi, agitationes istas ludum Fortunae: et Dei providentiae vix centesimus quisque locum relinquit. Sed aliam prudentiam a nobis exigit Propheta, ut in omnibus rebus adversis reputemus Dei iudicia; in ipso autem exitu bonitatem, neque enim vel casu incidit quispiam in manus hostium, vel latronum: vel casu servatur. Sed tenendum est principium illud, afflictiones, Dei flagella esse: ideoque non alibi quam in eius gratia esse remedium. Si quis a latronibus vel piratis captus non extemplo iuguletur, tantum vivit in singula momenta, et quidem sine spe vitae: itaque eius liberatio documentum est gratiae Dei, quae eo clarius effulget, quo pauciores evadunt: tantum abest ut eius laudes extinguere debeant multi interitus. Quare eos omnes ingratitudinis damnat Propheta, qui tam mirabiliter erepti, paulo post salutem sibi praestitam oblivione inducunt. Et quo eorum crimen melius arguat, iterum contra ipsos clamores eorum testes citat. Nam quum in suis angustiis sine fictione professi sint Deum esse suum liberatorem: qui fit ut in otio et pace notitia haec evanescat?

11. *Quia rebelles.* Causam notando falsum illum errorem corrigit quod fortuito res adversae contingant. Nam si reputantur Dei iudicia, casui et fortunae non relinquitur locus. Iam vero donec persuasi sint homines aerumnas divinitus infligi, nunquam in animum inducent salutem ab eo petere. Porro causae notatio huc non spectat, quasi palam in foro humano scelerati habeantur de quibus agit Propheta: sed his verbis hortatur afflictos ad examen vitae suae habendum: et quamvis nemo eos accuset, ut tamen in se ipsos descendant, ubi semper reperiant malorum causam. Nec simpliciter eos peccasse dicit, sed rebelles fuisse verbo Dei, quo significat unam esse bene vivendi regulam, sequi quod Deus praecipit. Qui ergo sic convicti tenentur, si illis clamorem ad Deum extorquet ultima necessitas, nimis stupidi sunt, nisi agnoscant inopinatam liberationem a Deo esse. Nam ostia chalybea et vectes ferreos nominat amplificandi beneficii causa: acsi diceret, vincula perpetuae servitutis soluta esse.

17. Stulti propter viam transgressionis suae, et propter iniquitates suas cruciantur: 18. Omnem escam abominatur anima eorum, et appropinquant ad portas mortis. 19. Tunc

clamant ad Iehovam in tribulatione sua: ex angustiis suis servat eos. 20. Mittit verbum suum, et sanat eos, et eripit eos ex omnibus corruptionibus eorum. 21. Celebrent coram Iehova misericordiam eius, et mirabilia eius apud filios hominum: 22. Et sacrificent sacrificia laudis, et praedicent opera eius cum exsultatione.

17. *Stulti, etc.* Descendit ad aliam castigationis speciem. Nam sicuti nuper dixit captivos tradi in manus hominum qui se a Dei obsequio emancipant, ita nunc docet morbos divinitus infligi propter peccata. Ubi autem senserit peccator Dei ferulis se castigari, facilis inde transitus erat ad gratiae notitiam. Stultos autem vocat qui inconsiderate concupiscentias suas sectando, perniciem sibi accersunt, non quod ignorantia tantum et errore delinquant, sed quia caeci affectus privant eos recto iudicio, ut sibi pessime consulant. Et sane tenendum est semper illud principium, timorem Dei esse sapientiam. Unde sequitur, amentia rapi et furore qui excutiunt Dei iugum, ut se Diabolo mancipent ac peccato. Caput vero amentiae Propheta *defectionem* ponit: deinde addit *iniquitates*, quia ubi quis semel a Deo recessit, raptari huc et illuc subinde necesse est, ut non desinat aliud ex alio peccare. Non autem hic de vulgaribus morbis disserit, sed qui letales prorsus censentur, nec spem vitae residuam faciunt: quo melius refulgeat liberationis gratia. Nam siquis incommoda valetudine sit levatus, non ita probe in levi mutatione expendet Dei manum, quae se notabili et illustri modo exserit dum semimortuis restituit plenum vigorem. Dicit ergo servari a multis corruptionibus perinde atque a multis mortibus. Atque huc quoque spectant circumstantiae istae, dum dicit Propheta eos *appropinquare ad portas mortis, et omnem escam abominari.* Nam de clamore prius diximus, nempe homines in extremas angustias redactos, clamando fateri de salute sua actum esse nisi mirabiliter Deus succurrat.

20. *Mittit verbum.* Iterum ostendit Propheta se de exitialibus morbis agere qui prope exanimant homines, cum eos dicit liberari a perditionibus. Ceterum opem Dei opponit omnibus humanis remediis: acsi diceret, sola Dei virtute eos reviviscere, quia medicum in terra invenire impossibile erat. Modus quoque sanandi notandus est: quod scilicet Deus solo nutu vel mandato morbos omnes mortemque ipsam procul abigat. Neque enim hoc restringo ad fideles, ut faciunt plerique. Verum quidem est, nisi purgentur animae Dei verbo, corporum sanationem levis esse momenti. Sed Propheta, Dei clementiam in reprobis quoque et ingratis vult considerari. Itaque sensus est, sicuti morbi non influunt casu in homines, vel tantum ex naturalibus causis proveniunt, sed tanquam Dei apparitores, eius imperium exsequuntur: ita eundem ipsum qui percussit, sanare absque ullo negotio: quia sufficit praecipere quid fieri velit. Ceterum ubi Prophetae mentem tenuerimus, non male deinde suo loco conveniet anagoge. Si corporales morbi nonnisi Dei verbo vel imperio

sanantur, multo minus animas restitui in vitam nisi per Verbum, et quidem fide apprehensum.

22. *Et sacrificent.* Sententiam hanc exegetice addidit Propheta, quo melius exprimeret fraudari Deum iure suo, nisi hac in parte agnoscitur eius providentia. Natura dictat, Deo cultum aliquem deberi, et hoc sine magistro profani quoque homines sentiunt. Et scimus ritum sacrificandi semper in usu fuisse apud omnes Gentes; nec dubium est quin illo principio Deus, ut aliquo pietatis sensu retinere voluerit humanum genus. Illuc ergo stupidos vel nimis torpentes revocat Propheta, vera haec sacrificia esse admonens dum agnoscitur eius beneficentia. Neque tamen inficior quin alludat ad ceremonias Legales: sed quia promiscue in toto mundo religio sacrificiis colebatur, reos ingratitudinis peragit qui exempti ab aliquo periculo, silentio laudem Dei sepeliunt.

23. Qui descendunt in mare navibus, negotiantes in aquis magnis, 24. Ipsi vident opera Iehovae, mirabilia eius in profundo. 25. Et dicit, et excitat spiritum procellae, et in sublime attollit fluctus eius. 26. Adscendunt in coelos, descendunt in abyssos: anima eorum in malo dissolvitur. 27. Agitantur et nutant tanquam ebrius, et omnis intelligentia eorum absorbetur. 28. Et clamant ad Iehovam in angustia sua: et ex tribulationibus eorum educit eos. 29. Stare facit procellam in silentio, ut quiescant fluctus ipsorum. 30. Et laetentur quia sedati sunt: et deducit eos ad regionem voti eorum. 31. Celebrent coram Iehova clementiam eius, et mirabilia eius apud filios hominum: 32. Et extollant eum in coetu populi, et in conventu senum laudent eum.

23. *Qui descendunt.* Hic in alia specie ostendit Propheta quantam humani generis curam Deus gerat, dum naufragos in portum adducit, non secus acsi e sepulcro in lucem eos attolleret. Quod dicit homines navigationi assuetos cernere in profundo mirabilia Dei, non interpretor generaliter de multiplici miraculorum copia quibus mare refertum est. Verum quidem est, tales esse idoneos testes operum Dei, quia maior illic rerum incredibilium copia et varietas offertur quam in terra: sed ego ad sequentem contextum hoc restringo, quia videtur seipsum exponere Propheta, narrans quomodo Deus tempestates subito excitet ac componat. Summa huc redit, Eos qui navigant, tempestatibus ad vivum probari, ut ipsa iactatio totidem ostentet mortes quot fluctus insurgunt. Sed magis graphice Dei providentiam nobis depingit, ut enim sciamus non sponte mare tumultuari, consulto *dicendi* verbum usurpat, significans Dei providentia et imperio ventos ad mare turbandum flare. Verum quidem est nautas ex naturalibus causis tempestates futuras coniicere, sed subitae mutationes nonnisi ex occulto Dei iussu proveniunt. Non igitur historice tantum refert procellas ac turbines surgere: sed quia

sustinet personam doctoris, ab ipsa causa incipit. Periculi deinde magnitudinem exprimit: imo quasi mortis imaginem depingit in tabula, quo melius in eventu laetiore Dei gratia refulgeat: *Surgunt*, inquit, *in coelum, descendunt in abyssos:* quasi diceret, sursum evolare, ut evanescat eorum vita: postea praecipites deorsum ruere ac mergi. Adiungit etiam terrores, qui mentes illis concutiunt, imo auferunt: significans his verbis, quantumvis periti sint nautae qui gubernandis navibus praesunt, excidere tamen ab omni intelligentia, unde sequitur, aliis adminiculis destitui, quorum nullus esset usus, etiamsi ad manum suppeterent. Nam etsi armamenta colligunt, deiiciunt bolidem in profundum, flectunt hac vel illuc vela: sed omnibus tentatis, permittunt tandem se ventis raptandos ubi ars defecit. Desperatio enim nihil relinquit consilii. Itaque ubi nihil apparet solatii in mundo, superest unus clamor, qui convincit ipsos similes fuisse mortuis.

29. *Stare facit*. Diceret profanus homo historiam referens, ventos posuisse, et sedatos esse motus: sed Propheta in hac mutatione providentiam Dei commendat, significans non fieri humanitus ut tam repente cessent violenti illi impetus maris ac ventorum, quibus videtur labefactari mundi machina. Quum ergo horribili fervore mare ebullit, ut singulae quasi guttae inter se pugnent, unde mox silentium et quies, nisi quod undas, quarum tam formidabilis erat collisio, Deus cohibet, nec secus stare facit aquas, quam si conglaciatae essent? Laetitiam opponit timoribus, unde clarius pateat ingratitudo nisi memoriam tam praeclarae liberationis colant. Neque enim magistro indigent, postquam et discrimine ipso et serenitate reddita satis superque edocti sunt vitam suam sub Dei fuisse manu et custodia. Praeterea genus beneficii esse docet, quod non modo privatim agnosci vel narrari inter privatos parietes, sed passim et per *celebres conventus* meretur praedicari. Imo *senes* diserte ponit, significans quo quisque maiore pollebit prudentia, ita harum laudum magis idoneum fore auditorem et testem.

33. Ponit flumina in desertum, et exitus aquarum in siccitatem: 34. Terram fructiferam in salsuginem propter malitiam habitantium in ea. 35. Ponit desertum in stagnum aquarum: et terram solitudinis in exitus aquarum. 36. Et facit illic habitare famelicos qui ordinant urbem habitationis: 37. Et serunt agros, et plantant vineas, et edunt fructum proventus. 38. Et benedicit eos, et multiplicantur valde: et animalia eorum non minuit. 39. Postea minuuntur, et deiiciuntur prae dolore, malo, et aegritudine: 40. Effundit contemptum in Principes, et errare facit eos in vastitate ubi non est via. 41. Et erigit afflictum a miseria, et statuit instar gregis familias.

33. *Ponit flumina in desertum.* Recenset mutationes quas fortunae adscribi nimis absurdum esset. Continget enim foecundas terras arescere, steriles vero induere novam naturam. Unde fit ut sterilescat una regio, altera vero insolitam pinguedinem acquirat, nisi quia Deus contra illius incolas iudicia sua exercens, benedictionem ab illis suam tollit, hanc vero pascendis famelicis foecundat? Quod multae Asiae et Graeciae partes, quarum olim famosa ubertas fuit, nunc iacent squalidae, posset hominum paucitati tribui, sed quum experientia doceat siccari quarundam terrarum pinguedinem, quum aliae fructuosae esse incipiant, hic certe Dei providentiam quam extollit Propheta, agnosci necesse est. Quanquam non sufficit tenere, Dei consilium dominari in his mutationibus, nisi accedat hoc secundum, quod etiam non omisit Propheta, terram maledici propter suos incolas, ubi indigni sunt quos Deus liberaliter pascat. *Stagna et exitus aquarum* pro agris vel regionibus irriguis posuit: quia continuus humor succum fructuosum suppeditat. In voce *salsuginis* est metaphora, quia nihil sale sterilius: unde etiam illud Christi, Marc. 9, 50. Sal si infatuatus fuerit, ad quid proderit amplius? ne ad sterilitatem quidem. Ideo quum aliquem locum damnare volebant solitudinis, solebant salem spargere. Ac fieri potest ut Propheta ad morem antiquum alluserit, dicens sale terram adspergi.

35. *Ponit desertum.* Haec mutatio priori opposita, melius illustrat mirabilem Dei potentiam: quia siquid ex pristina foecunditate agris decederet, dicerent profani homines quod olim vulgo iactatum fuit, terram post frequentes partus quasi effoetam quiescere. Sed unde locis aridis nova pinguedo, ut videri possit mutatus aër cum natura terrae, nisi quod Deus insigne suae bonitatis specimen illic profert? Quare non abs re Propheta dicit converti deserta in stagna aquarum, ut in locis vastis et incultis, ubi ne unum quidem tugurium ante fuerat, surgant populosae urbes. Neque enim magis probabile est mutari terrae naturam, quam cursum solis et astrorum. Quod dicit *satiari famelicos,* duplicem sensum admittit, vel quod ipsi quoque famelici reperiant quod longae inediae medeatur: vel quod miseris et vagis hominibus, quos penuria cogit novum hospitium quaerere, Deus liberaliter subveniat. Ego potius quod ut plurimum fieri solet, notari arbitror, nempe famelicos, quibus videtur mundus negare victum, et quos etiam patria sua evomit, quae tamen mater erat, commode locari in desertis, ut Dei benedictione illic augescant. Ubi reddidi *fructum et proventum,* Hebraei multi grammatici duplicationem esse putant, ac subaudiunt copulam. Sed potius annuum fructum designat Propheta: acsi diceret, non semel nec paucis annis fructum in illis regionibus provenire, sed foecunditatem esse perpetuam. תבואות enim vocant Hebraei fructus ornos, et quos terra quotannis affert. Quum dicit *novos incolas terram serere,* subindicat nullum illic prius arationis vel culturae fuisse usum: ideoque regionem, cuius agris data est insolita pinguedo, novam faciem induere. Tandem addit nonnisi Dei benedictione fieri ut per continuos progressus locupletentur quos nuper egestas et inopia premebat.

39. *Postea minuuntur.* Antequam ad rem venio, breviter hoc de vocibus notandum est, עצר a quibusdam verti tyrannidem, et

certe verbum עצר dominari significat. Sed quia metaphorice pro angustia capitur, videtur hic sensus melius congruere. Duo alia nomina tam in casu nominativo quam in genitivo legi possunt. Mihi tamen magis arridet lectio ista, Ab angustia mali et dolore. Quod vero ad summam rei pertinet, sicuti antehac descripta nobis fuit quae terris quoad fundos agrorum, contingit mutatio, ita nunc docemur non eodem semper in statu manere homines: quia et numero décrescunt, et bellis, vel intestinis seditionibus, vel aliis incommodis attriti decidunt ex suo gradu. Ergo sive pestis absumat eorum partem, sive ab hostibus cladem accipiant, sive conficiant seipsos mutuis dissidiis, saepe alternat eorum conditio. Unde autem hoc, nisi quod Deus gratiam suam subducit, quae prius erat instar occultae scaturiginis unde fluebat prosperitas? Quum autem varii sint urbium casus, speciem unam exprimit Propheta prae aliis notabilem et conspicuam. Nam quia in privatis et obscuris hominibus non ita expenditur manus Dei, Principes ipsos in theatrum producit, quorum nobilitas non patitur latere siquid illis contingit memoratu dignum. Videtur enim mundus in eorum gratiam creatus esse. Ergo dum eos praecipitat Deus e gradu, magis expergefiunt hominum mentes ad considerandam Dei iudicium. Notanda autem loquutio est quum dicit *contemptum* divinitus *effundi super Principes*, sicuti rursus quantisper tueri vult eos in statu, reverentiam ipsis conciliat. Nota est sententia Danielis, cap. 2, vers. 37. Terrorem tui o Rex posuit Deus in ipsis avibus coeli et bestiis terrae. Et certe quamvis armati sint potentia Principes, nihil tamen maiori praesidio est, quam interior dignitas quae illis divinitus insculpta est. Neque aliter ad triduum staret pagus unus, quam si occulto freno contineret Deus omnium animos. Ergo ubi contemptibiles Deus Principes reddit, necesse est summa quaeque imperia labefactari. Atque hoc testantur historiae, maximos Reges, qui formidabiles toti mundo fuerant, postquam dignitate exuti sunt, ludibrio fuisse servis suis. Sed quum prodigii loco censeri debeat haec mutatio, facit stupor noster ut Dei providentia oculis nostris non occurrat. Postea ex opposito docet Propheta, *abiectos et ignobiles extolli*, augeri familias: et qui nullo in pretio erant, opibus et dignitate repente florere, in quo Dei providentiam agnoscerent homines, nisi eos hebetaret sua pravitas.

42. Videbunt recti, et laetabuntur: et omnis iniquitas obstruet os suum. 43. Quis sapiens, ut observet haec, et intelligent bonitates Iehovae?

42. *Videbunt recti.* Concludit tandem Propheta, non excidere iustis tot documenta providentiae Dei: sed quia fide oculati sunt, gaudere tali spectaculo: impios quoque confusos obmutescere. Nam alios ab aliis prudenter discernit: quia impii utcunque agnoscere cogantur Deum mundi gubernatorem, caecutiunt tamen videndo: nec aliter proficiunt adspectu, quam quod redduntur magis inexcusabiles: iusti autem non tantum iudicio pollent, sed sponte etiam aperiunt oculos ad contemplandam Dei iustitiam, bonitatem, et sapientiam, seque oblectant earum notitia. Nam gaudium, voluntarii intuitus

signum est. Quantum ad impios spectat, non intelligit Propheta serio eos affici, ut vere sentiant divinitus regi mundum, sed teneri constrictos, ut non audeant negare Dei providentiam ut cuperent, vel saltem refutentur quoties oblatrant, nam etsi in propatulo sint ipsis Dei iudicia, excaecatae tamen sunt eorum mentes, ne claram lucem cernant. Loquutio autem haec plus habet vehementiae quam si dixisset, obmutescere ipsos impios. Neque enim obstrepere ipsi desinunt: imo videmus quam proterve fidei nostrae insultent, nec dubitent foedas blasphemias in Deum evomere. Verissimum tamen est hoc Prophetae dictum, *iniquitati os obstrui*, quia re ipsa, quo petulantius ruunt, apertius convincitur eorum improbitas. Porro laetitia haec cuius Propheta meminit, inde manat, quia nihil ad fidem aedificandam aptius est, quam providentiae Dei cognitio: quoniam ea sublata, non minus quisque apud se aestuabit, quam mundum fortuito versari finget. Proinde qui hanc doctrinae partem evertere conantur, filios Dei vero gaudio privantes, misera inquietudine torquent animos, et ipsis inferos in hoc mundo fabricant. Quod enim magis horribile tormentum quam si anxii, sine fine trepidemus? Atqui nulla quies, donec in Dei providentiam recumbere didicerimus. Ceterum ostendit haec clausula, quum Deus promiscue suam bonitatem exhibeat hominibus, paucos tamen ex innumera turba proficere. Unde sequitur hortatum prius fuisse omnes ad celebrandam Dei bonitatem, quo palam fieret multorum ingratitudo.

43. *Quis sapiens.* Significat tunc demum sapere homines ubi studium applicant ad considerationem operum Dei: desipere vero reliquos, et quantumvis callidi appareant, evanescere tamen in suo acumine, dum clausis oculis praetereunt lucem sibi oblatam. Interrogatione autem oblique perstringit falsam persuasionem quae vulgo in mundo grassatur, dum audacissimus quisque Dei contemptor se optime sapere putat: acsi diceret, fatuos omnes deprehensum iri, qui hac in parte oculati non sunt. Atque eo magis necessaria est haec admonitio, quia videmus quosdam ex summis Philosophis adeo fuisse malignos, ut nulla in re magis laboraverint quam in sepelienda Dei providentia: vel saltem in excudendis mediis causis, quibus se et alios, neglecto Deo, affigerent. Aristoteles tam ingenio quam doctrina maxime excelluit: ut tamen profanus homo erat, pravique animi, semper hoc habuit propositum ut Dei providentiam involveret multis vagis speculationibus: imo quicquid perspicaciae in eum Deus contulerat, sacrilegus ille nebulo ad extinguendam omnem lucem applicuit. Propheta autem non modo Epicureos (quorum crassior fuit fatuitas) amentiae damnat, sed admonet, in summis illis Philosophis magis detestabile fuisse caecitatis portentum. *Custodiendi* verbo docet non sufficere siquis subito apprehendat Dei opera, sed sedula observatione esse opus quae mature concoquat hanc notitiam. Itaque continua meditatio requiritur, quae illam penitus animis nostris insculpat. Mutatio numeri gratia non caret, quum dicit Propheta, *Quis sapiens, et intelligent?* Nam primo tacite conqueritur de eorum paucitate qui Dei iudicia observant: acsi diceret, quotusquisque reperietur verus spectator operum Dei? Postea ostendit versari ante omnium oculos, ut nihil eos impediat praeter suam malitiam. Ceterum siquis roget cur Propheta, ubi de iudiciis Dei, et eius severitate

disseruit, nunc tantum clementiae eius attingat: Respondeo, in Dei operibus semper excellere et quasi primatum tenere eius bonitatem, sicuti natura ad beneficentiam propensus est, qua etiam maxime ad se nos allicit.

PSALMUS CVIII.

1. Canticum Psalmi Davidis. 2. Paratum cor meum Deus, paratum cor meum: cantabo et psallam, etiam gloria mea. 3. Exsurge nablum et cithara, excitabor diluculo. 4. Celebrabo te in populis Iehova, et psallam tibi in nationibus: 5. Quia magna supra coelos bonitas tua, et ad nubes veritas tua. 6. Exaltare super coelos Deus, et super omnem terram gloria tua: 7. Ut liberentur dilecti tui: serva dextera tua, et exaudi me. 8. Deus loquutus est in sanctitate sua, laetabor, dividam Sechem, et vallem Suchoth dimetiar. 9. Meus Galaad, meus Manasse, et Ephraim robur capitis mei: Iehuda legislator meus. 10. Moab olla lotionis meae, super Edom proiiciam calceum meum: super Palaesthina iubilabo. 11. Quis deducet me in urbem munitam? quis deducet me usque ad Edom? 12. Annon tu Deus *qui* repuleras nos, et non egrediebaris Deus inter exercitus nostros? 13. Affer nobis auxilium a tribulatione, quia vana salus hominis. 14. In Deo faciemus virtutem, et ipse conculcabit adversarios nostros.

Quoniam Psalmus CVIII partim ex LVII, partim ex LX compositus est, supervacuus esset labor, quae illic diximus iterum repetere.

PSALMUS CIX.

Arg. Constat tribus praecipuis membris. Incipit a querimonia: deinde adiungitur catalogus multarum imprecationum: postea sequitur precatio cum testimonio gratitudinis. Etsi autem dubium non est quin de illatis sibi iniuriis conquestus sit David: quia tamen aliam personam sustinuit, proprie, quicquid dicitur, in Christum Ecclesiae caput competit: et in singulos fideles, quatenus sunt eius membra, ut iniuste ab hostibus vexati coelestis sui vindicis opem implorent.

Praefecto Davidis Psalmus. 1. Deus laudis meae ne taceas: 2. Quia os impii et os fraudis super me aperta sunt,

loquuti sunt mecum lingua doli: 3. Et verbis odii circumdederunt me, et proeliati sunt mecum sine causa. 4. Pro dilectione mea adversati sunt mihi, et ego ad precem. 5. Et posuerunt super me malum loco beneficentiae, et odium pro dilectione mea.

1. *Deus laudis meae.* Testatur hoc exordio David, neque alium se expetere integritatis suae vindicem quam Deum, neque etiam alibi posse usquam inveniri. Deum enim laudis suae vocans, licet damnatus sit totius fere mundi iudiciis, suam tamen integritatem ei commendat. Quidam active accipiunt, acsi David laudum Dei se praeconem diceret. Sed eum sensum refellit circumstantia, quia videmus Davidem iniustis et crudelibus odiis in mundo oppressum, ad Dei iudicium refugere. Ac subest tacita antithesis, quia ubi calumniae praevalent, laudem suam et pretium nusquam alibi quam apud Deum obtinet integritas. Sensus ergo est, Domine utcunque habear pro homine deterrimo, et expositus sim totius mundi infamiae, tu innocentiae meae vindex eris, ac proinde meus laudator. Concinne etiam respondet quod addit continuo post, *ne taceas:* quia absurdum esset, ubi improborum calumniis obruimur, Deum innocentiae nostrae testem silere. Iam memoria tenendum est quod dixi, de privatis quas patiebatur iniuriis sic eum conqueri, ut in sua persona Christum et totum Ecclesiae corpus repraesentet. Ergo, quamvis omni probrorum genere nos onerent homines, discamus acquiescere in unius Dei patrocinio. Neque enim puro animo quisquam Deo se committet nisi qui statuerit apud se spernenda esse mundi probra, modo sibi bene conscius, Deum habeat causae suae patronum.

2. *Quia os impii.* Clarius exprimit David se tam sollicite implorare Dei opem: quia nulla inter homines reperiatur aequitas. Etsi autem credibile est, tumultuose oppugnatum fuisse Davidem, conqueritur tamen ora doli vel fraudis contra se fuisse aperta, seque linguis fallacibus fuisse circumventum, unde apparet eum specioso colore gravatum fuisse calumniis apud imperitos, ut criminis infamiam non effugeret.

3. *Et verbis odii.* Verbis hostilibus se fuisse obsessum deplorat, quum tamen nihil tale fuerit promeritus. Pulcra autem similitudine ostendit tantam fuisse virulentiae copiam in linguis hostium, ut durius fuerit obsessus quam a magno exercitu, et quidem nullo suo merito. Haec belli species notanda est qua Deus filios suos ut plurimum exercet. Nam etsi eos vi aperta oppugnet Satan, ut tamen est pater mendacii, miris calumniarum artificiis eos deformare tentat, acsi essent faeces et excrementa mundi. Iam sicut in Christo fuit impletum quod adumbratum fuerat in Davide: ita meminerimus impleri quotidie in fidelibus τα ὑστερηματα passionum Christi, Coloss. 1, 24, quia semel in se passus, illos sibi consortes ac socios accersit.

4. *Pro dilectione mea.* Iam testatus fuerat, hostes nulla iniuria lacessitos, sibi gratis et tantum diabolico furore infestos esse. Idem nunc confirmat, se illis amicum fuisse dicens. Plus autem est diligere quam abstinere ab omni maleficio. Atque hinc perspicimus quam

prodigiosi sint Satanae impulsus, ubi mentes hominum sibi mancipatas tenet. Nihil enim naturae minus consentaneum quam odio prosequi et crudeliter infestare qui nos amant. Amori quoque adiungit beneficentiam: significans externis beneficiis se studuisse de illis bene mereri.

5. *Et ego ad precem.* Quidam intelligunt, quamvis hostes irruerent tanto furore, pro ipsis tamen precatum esse Davidem: cui sententiae respondet quod habuimus Psalmo 35, 13. Mihi autem videtur simplicior esse sensus, quod atrociter vexatus, non applicuerit animum ad illicita media, ut paria referret: sed contentus unius Dei tutela, se ad eum contulerit. Atque hoc magnae virtutis est, temperare suis affectibus hominem indigne laesum, quem iniuriae ad vindictam sollicitant, ut tantum provocet ad Dei iudicium. Nam qui alioqui bene cum bonis agere cupiunt, si cum improbis negotium est, fas sibi esse putant retaliare iniurias: et nemo est pierum qui non sentiat in se hoc tentationis genus. Atqui Spiritus sanctus frenum nobis iniicit: atque ut centies sua intemperie nos cogant hostes ad vindictae desiderium, violentia tamen et fraude omni valere iussa, confugiendum esse ad preces. Atque hoc suo exemplo praescribit David, his armis pugnandum esse, si modo sub Dei auspiciis vincere cupimus. Similis locus est Psalmo sexagesimo nono, vers. 13. Loquebantur contra me sedentes in porta, canticum fui bibentium siceram: ego vero precationem meam ad te Iehova. Nam illic quoque ecliptica est loquendi forma. Porro his verbis significat David, quamvis totum mundum sibi adversum experiretur, satis ad tranquillum animi statum fuisse, coniicere suas curas in Deum. Iam quia non frustra has preces Davidi Spiritus sanctus et piis omnibus dictavit, quisquis formam hanc sequetur, ne dubitet, prout contumeliose viderit Deus ipsum vexari, ita ad opem ferendam propensum fore.

6. Praefice super eum impium, et adversarius stet ad dexteram eius. 7. Dum iudicatur, exeat impius, et oratio eius vertatur in peccatum. 8. Sint dies eius pauci: praefecturam eius accipiat alter. 9. Sint filii eius pupilli, et uxor eius vidua: 10. Et vagando vagentur filii eius, et mendicent, et quaerant e locis suis vastatis. 11. Illaqueet exactor quaecunque sunt illi: et diripiant extranei laborem eius.

6. *Praefice super eum.* Quum hacteuus in plurali numero conquestus sit de magna turba, nunc quasi hominem unum designat. Fieri tamen potest ut de singulis quasi de uno loquatur. Quanquam non minus probabile est, odiosius certum aliquem perstringi qui primatum tenebat inter improbos. Nec displicet eorum coniectura qui referunt ad personam Doëg, quem scimus perfida defectione non solum Davidi, sed piis Sacerdotibus perniciem conflasse: (scimus enim Psalmum hunc Iudae aptari a Petro Act. 1, 20.) sed aeque, et forte melius quadrabit, hanc querimoniam de amico magis familiari intelligere. Iam quod ad imprecationes spectat, tenendum est quod alibi diximus, Davidem, quoties diras istas vel maledictionis vota concepit,

nec immodico carnis affectu fuisse commotum, nec privatam causam egisse, nec zelo inconsiderato fuisse accensum. Haec tria diligenter notanda sunt, nam ut quisque se ipsum amat, ita suis commodis intentus, statim prosilit ad ultionem: ideo ut sibi quisque privatim addictus est, intemperanter ad curam privatae utilitatis rapitur. Ex studio privati commodi oritur alterum vitium, nemo enim poenam expetet de suis hostibus quia hoc rectum et iustum sit, sed quia odio suo indulget, praetenditur quidem hic color, sed intus ebulliens cupiditas, sublata aequitatis memoria, animos excaecat. Ubi correcta fuerint haec duo vitia, nempe privatus nostri respectus et intemperantia carnis: requiritur etiam tertia moderatio, ut cohibito stulti zeli fervore, spiritum sequamur ducem. Nunc siquis praepostero zelo abreptus exemplum Davidis obtendat, nihil proficiet. Nam quod Christus respondit discipulis, merito in eum competet, Nescitis cuius spiritus sitis, Luc. 9, 55. Quo magis detestabile sacrilegium est quod Psalmum hunc Monachi profanant, et maxime Franciscani. Res enim minime occulta est, siquis hostem capitalem habeat quem velit perditum, conducere ex illis nebulonibus aliquem qui quotidie Psalmum hunc recitet. Imo in regno Galliae scio primariam quandam feminam conductitios ex Franciscanis habuisse, qui unigenito filio hac forma imprecarentur. Sed iam redeo ad Davidem, qui purus omni turbido affectu, vota sua, praeeunte Spiritu, protulit, quia impii, contempto Deo, ad perdendos bonos et simplices grassando, iugum omne excutiunt, ut nulla eos modestia retineat vel aequitas: dignissimi sunt hoc supplicio, ut impius super eos dominetur: quia etiam per insidias pestem bonis machinantur, dignissimi sunt quibus subornet Deus adversarium, qui nunquam discedat ab eorum latere. Tantum a nimia festinatione caveant fideles dum orant, quin potius Dei gratiae concedant locum: quia fieri poterit ut qui hodie nos capitaliter odit, cras amicus fiat.

7. *Dum iudicatur.* Alia imprecatio, ut in iudicium tractus, sine ulla misericordia plectatur: et quamvis suppliciter petat veniam, Iudex tamen inflexibilis maneat. Posset quidem hoc non incommode accipi de ipsius Dei iudicio: sed quum humanis iudiciis recte hoc conveniat, nolui a recepta sententia recedere. Duo igitur membra sunt, ut palam fiant impiorum scelera, ne reliquus sit absolutioni locus: deinde ut omnis deprecatio repudietur. Exire ergo impium dicit a conspectu iudicis, qui retectis et convictis flagitiis, quam meritus est damnationis infamiam refert. Quantum ad Dei tribunal spectat, absurdum etiam non esset precationem suam impiis verti in peccatum, quia omnia eorum sacrificia abominationi esse scimus: atque ut ipsi polluti sunt, ita foetere quae videntur in illis speciosae virtutes. Sed quia de terrenis Iudicibus contextus melius fluit, in hac parte non insisto.

8. *Sint dies eius pauci.* Quamlibet multis aerumnis referta sit haec vita, scimus tamen benedictionis Dei symbolum esse ac testimonium: sicuti Deus saepe in signum favoris promittit vitam se prorogaturum hominibus: non quod in ea subsistere conveniat, sed quia paternus Dei amor in ea gustatur, qui ad spem immortalis vitae nos deducat. Ex opposito nunc vitae brevitas in signum maledictionis ponitur, nam Deus scelestos e terra quasi violenter ra-

piens, indignos esse communi spiritu demonstrat. Idem etiam dicendum est, quum eos honore abdicans, ex alto praecipitat. Verum quidem est hoc idem filiis Dei contingere, quia tam bonis quam malis promiscuae sunt temporales poenae: sed nunquam adeo confusa est permistio, quin manifesta Dei iudicia et notatu digna interdum appareant. Petrus hunc versum citans primo Actorum cap. vers. 20. dicit oportuisse impleri in Iuda, quia hic scriptum est, Episcopatum eius accipiat alter. Sumit autem principium illud, Davidem in Christi persona loquutum esse. Quamvis ergo Hebraicum nomen פקודה, praefecturam generaliter significet, apte Petrus de Apostolatu Iudae exponit. Ac credibile est, malitia facere Hebraeos interpretes, quod alii hunc locum de uxore, alii de anima (quae est pretiosum depositum in homine) alii de substantia exponunt. Quorsum enim attinet vocem per se claram et facilem sic torqueri, nisi quia maligne in ea obscuranda sudant, ne locus apposite citatus videatur a Petro? Porro docemur his verbis, non esse cur superbiant improbi dum regnant in mundo, quia tandem eos manet exitus quem Spiritus hic denuntiat: et nobis etiam suggeritur optima patientiae et consolationis materia, dum audimus, utcunque in sublime nunc evecti sint, propinquam tamen abdicationem illis instare. Proximis duobus versibus ad uxorem quoque et liberos extenditur maledictio, et uxoris quidem viduitas, orbitasque filiorum ex illa vitae brevitate pendent cuius nuper meminit Propheta, sed additur *mendicitas* et inopia rerum omnium. Unde colligitur atrocitas criminis: quia mediocri delicto Spiritus sanctus non denuntiaret tam gravem ac severam poenam. Quum *exactoribus* David eius bona devovet atque addicit in praedam, hoc ad futuram inopiam filiorum refertur. Neque enim de ignobili et paupere quolibet loquitur, qui moriens nihil suis relinquit, sed de eo qui per fas et nefas sibi cumulavit unde filios locupletaret, nisi raperet Deus ex eius manu male parta spolia.

12. Ne sit illi protrahens clementiam: et ne sit qui misereatur pupillorum eius. 13. Sit posteritas eius in exitium: in generatione altera deleatur nomen eorum. 14. In memoriam revocetur iniquitas patrum eius coram Iehova, et scelus matris eius ne deleatur. 15. Sint coram Iehova semper, et deleat e terra memoriam ipsorum: 16. Quia non recordatus est facere clementiam, et persequutus est virum miserum ac pauperem et afflictum corde, ut interficeret.

12. *Ne sit illi protrahens.* Protrahere humanitatem vel clementiam, accipiunt Hebraei pro constanter benefacere: aliquando etiam pro misereri, vel ad humanitatem flecti, ubi longo temporis successu mitescit ira, et calamitas etiam animos emollit. Ideo sic quidam exponunt hunc locum, nequis etiam erga filios sit placabilis: quem sensum confirmat secunda pars versus. Quanquam ipsum quoque impium David cum sobole complectitur, acsi diceret, Quamvis tabescat ipse diuturnis malis, et continuo tractu perveniat usque

ad filios calamitas, nequis tamen tangatur misericordia. Scimus autem ut plurimum accidere, ut crudelibus etiam ingeniis longa miseria inimici vel sympathian extorqueat, vel oblivionem inducat odii et malevolentiae. Hic autem David hostem suum una cum progenie ita exosum et detestabilem esse cupit, ut nullis malis satietur totius populi odium, sed omnes, acsi ferreo essent corde, ad tale spectaculum obdurescant. Tenendum autem est, Davidem non temere ferri privato suo dolore, sed pronuntiare quasi ex ore Dei, quaenam impiis repositae sint poenae: sicut etiam inter Dei iudicia Lex hoc recenset, nempe eum obdurare corda, nequid misericordiae inveniant qui sine modo fuerunt crudeles, Deut. 2, 30. Nam aequum est eandem illis mensuram rependi qua usi fuerint erga alios.

13. *Sit posteritas eius.* Prosequitur quod nuper dicere incepit, ut Deus patrum scelera reiiciat in sinum filiorum. Quod iam pluralem numerum usurpat, sic potest accipi, quia certamen ei fuit cum tota cohorte Saulis, non autem cum uno tantum homine. Ceterum quia semper in malis actionibus aliquos scimus esse duces et antesignanos, non mirum est eum ab uno homine ad plures converti, deinde ad ipsum eundem redire. Quanquam simplicius est ad progeniem eius referri, quia nomen אחרית est collectivum. Gravior est autem imprecatio quam altera quae praecessit. Accidit enim saepe ut postea resurgat domus, quam repentina calamitas evertit. Sed hic cupit Propheta in eam ruinam deiici impios, ut nunquam vires colligant ad recuperandum pristinum statum. Id enim est *nomen* eorum *deleri in generatione altera*, vel post finem seculi. Sicuti autem totas impiorum domos exitio devovet, ut illos Deus in suis posteris puniat, ita petit *in memoriam revocari patris et matris scelera*, ut in cumulum damnationis accedant. Est autem hoc ex communi Scripturae doctrina sumptum: quia sicuti prorogat Deus misericordiam suam et continuat erga posteros, quia viget foederis eius memoria in mille generationes: ita etiam peccata ulciscitur in tertiam et quartam generationem: non quod insontes promiscue sceleratis involvat, sed quia reprobos privando gratia et luce Spiritus sui, vasa irae apparat, etiam antequam nascantur, ad interitum, Rom. 9, 21. Ab hac severitate abhorret communis sensus: sed inde discendum est, iniuriam fieri arcanis et incomprehensibilibus Dei iudiciis, ubi ea modulo nostro metimur. Ergo haec tam rigida denuntiatio horrore nos percellat qui mentes nostras humiliet ad reverentiam. Quod autem ad dictum Ezech. 18, 20. spectat, Non portabit filius iniquitatem patris, sed anima quae peccaverit, ipsa morietur: scimus illic refelli iniustas populi querimonias qui se innoxium iactabat, ideoque praeter meritum affligi. Atqui ubi Deus vindictam persequitur a patribus usque in filios, nullum illis relinquit defensionis locum, quia eodem impietatis fasciculo sunt omnes impliciti. Et iam diximus hoc esse vindictae initium, quod Deus spiritum suum tam a filiis quam a patribus subducens, utrosque Satanae mancipat. Quaeri posset, quum optet Propheta semper coram Deo versari peccatum, cur non etiam addat, Nomen eorum e coelo deleatur: sed tantum cupiat excidere ac perire in mundo. Respondeo loquutum esse pro ratione suae aetatis, qua nondum spirituales poenae tam liquido patefactae erant: quia nondum advenerat maturum plenae revelationis tempus. Deinde vult

David conspicuam exstare Dei vindictam inter homines, ut sentiat totus mundus Deum esse iustum iudicem.

16. *Quia non recordatus est.* Iam docet, non abs re se hostibus poenam adeo diram et atrocem imprecari: quia insatiabilis fuerit eorum immanitas, et persequuti sint non minus obstinato quam crudeli furore miserum hominem, acsi canem mortuum impeterent. Nam et Philosophi sordidis et servilibus ingeniis hoc tribuunt, saevire contra miseros quibus nullae sunt ad resistendum vires, nam aemulatio est inter pares. Ideoque Propheta malitiam hostium suorum amplificat, quod persequuti sint *miserum et inopem.* Magis etiam emphaticum est quod addit, *afflictum corde.* Reperiuntur enim miseri qui tamen superbia turgere non desinunt, et quo minus ferendum est tale portentum, eo magis in se provocant potentum iracundiam. Ubi autem accedit cordis deiectio, signum est extremae saevitiae siquis adhuc insultet, quid enim hoc aliud est quam luctari cum umbris? Porro inexplebilis crudelitas notatur hoc verbo, quod non recordatus sit facere misericordiam. Significat enim nullis hominis innoxii et miseri cladibus fuisse mitigatum, ut saltem memor humanae sortis feritatem suam exueret. Mutua ergo antithesis respondet inter talem contumaciam et inexorabile Dei iudicium. Iam quum David non nisi Spiritus impulsu loquutus sit, perinde habenda est haec imprecatio acsi Deus ipse e coelesti solio tonaret. Ita ab una parte vindictam denuntiando, retundit in nobis ac compescit pravos omnes nocendi affectus: ab altera dolorem nostrum temperat adhibito solatio, quo patienter feramus iniurias. Impune quidem ad tempus exsultant impii in sua libidine: sed haec comminatio ostendit, Deum non frustra in tutelam suam recipere miseros: tantum se sub mansuetudine contineant fideles, ut deiectio cordis eorum in Dei conspectum adscendat. Et quia nobis nondum datum est discernere electos a reprobis, discamus bene precari omnibus qui nobis molesti sunt, optare totius humani generis salutem, pro singulis etiam esse solliciti. Interea hoc non impediet, si modo puri sint nobis et compositi animi, quin libere provocemus ad Dei iudicium, ut desperatos omnes male perdat.

17. Et dilexit maledictionem, et veniet ei: et non complacitum fuit ei in benedictione, et elongetur ab eo. 18. Et induatur maledictione quasi vestimento: et veniat, tanquam aquae, in penetralia eius: et sicut oleum in ossa eius. 19. Sit ei quasi pallium quo operiatur, et cingulum quo semper se accingat. 20. Hoc opus adversantium mihi a Iehova, et loquentium malum super animam meam.

17. *Et dilexit maledictionem.* Multus est David in recitanda hostium suorum iniquitate, quo melius pateat, ubi in eos tam rigidus est, tantum subscribere Dei iudicio. Nam hoc semper videndum est, quoties ad Dei tribunal accedimus, ut certa et liquida causae bonitas eum nobis conciliet. Testatur ergo David se bona conscientia fretum, Deo iudicium contra hostes suos deferre. Verba quidem sunt

praeteriti temporis, Venit ei maledictio, et benedictio elongata est: sed quae in modum optandi resolvi debent. Precatur enim adhuc David retaliari hosti suo quae aliis intulerat mala. Sicut ergo expers omnis beneficentiae fuerat, imo quasi in deliciis habuerat maleficia: ita nunc obnoxium vult esse omne genus malis. Quidam maledictionem accipiunt pro imprecationibus ac diris: acsi dixisset, exsecrationibus esse deditum, et nihil praeter exitia vel infaustos et adversos eventus spirare, quod etsi non repudio, libenter tamen extendo longius, Qui laedendo et nocendo abolere studuerit omnem benedictionem, bonorum autem et simplicium cladibus oblectatus fuerit. Duos sequentes versus multi interpretes vertunt in praeterito, *Indutus est maledictione, etc.* acsi diceret David, hostem suum non minus cupide appetere maledictionem quam pretiosum ornamentum: vel, se ea involvere perinde ac vestimento, ossibusque eius ac medullis penitus esse infixum hunc morbum. Alter tamen sensus simplicior est, ut maledictio adhaereat impio, instar pallii eum operiat, instar cinguli eum constringat, adeoque penetret in ossa eius. Semper autem tenere convenit, Davidem non agere privatam causam, nec unum esse quemlibet ex vulgo, ne quis temere in exemplum trahat quod peculiari Spiritus instinctu hic dicit. Nec vero dubium est, quatenus erat ex communi ordine fidelium, quin regulam caritatis sequutus, optaverit omnes esse salvos: sed hic spiritum eius extulit Deus supra omnes respectus humanos, sicuti iracundia et omni turbida passione eum exuit, ut sancta moderatione, et prudentia Spiritus, reprobum hominem ac perditum devoveret exitio. Quod exponunt quidam, Dilexit maledictionem, data opera in se provocavit vindictam, acsi bellum Deo indicens, perniciem sibi accerseret, videtur coactum esse. Quare potius tenenda est illa quam posui interpretatio, addictum sic fuisse pravitati et iniustitiae, ut nihil recti vel humani ab eo exprimi potuerit. Interea notandum est, quicquid machinantur improbi, recidere tandem in ipsorum capita: et quo maiore licentia grassantur, sibi accersere quicquid aliis intentant, non secus ac Caecias flando nubes accersit.

20. *Hoc opus.* Operae pretium significat vel mercedem: diserte autem exprimit *a Deo:* ut testetur sibi in coelesti vindice spem esse residuam, quamvis in terra nudatus sit et orbatus humanis subsidiis. Colligimus autem ex hoc versu, non temere ac futiliter hostibus suis maledixisse Davidem, sed secure pronuntiasse quod dictabat Spiritus. Fateor equidem multos, dum talem fiduciam praetexunt, ad petulantiam nihilominus et intemperiem ruere: sed David quod puro fidei oculo cernebat, quieto etiam affectu protulit, (nempe quia pietatem ipse coleret ac Dei manu tegeretur) mercedem hostibus suis esse repositam. Atque hinc colligimus non habuisse respectum ad homines, ut fluctuaret prout mundum sentiret propitium vel adversum, sed in unum Deum recubuisse. Et certe quisquis ab hominibus pendebit, ad minima quaeque incommoda excidet. Itaque sancti viri exemplo, quamvis totus mundus nos destituat, mentes sursum erigere nos convenit, et inde vindicem nostrum exspectare. Si nos eripere velit per manum hominum, facile reperiet ministros quibus utatur: verum si fidei nostrae probandae causa terrenis omnibus auxiliis nos

exuat, honore suo spoliandus non est, donec mature appareat eius iudicium in quo patienter acquiescimus.

21. Et tu Iehova Domine mi, fac mecum propter nomen tuum: quia bona clementia tua, eripe me: 22. Quia pauper et inops ego sum, et cor meum vulneratum est intra me. 23. Sicut umbra dum inclinat, perambulo: excussus sum quasi locusta. 24. Genua mea collapsa sunt prae ieiunio, et caro mea exaruit a pinguedine. 25. Ego autem factus sum opprobrium illis, dum vident me, concutiunt caput suum. 26. Adiuva me Iehova Deus mi, salvum me fac secundum clementiam tuam. 27. Et cognoscent quod manus tua haec, *quod* tu Iehova feceris.

21. *Et tu Iehova Domine mi.* A querimoniis et hostium detestatione transit ad preces: imo postquam Deum sibi proposuit liberatorem, videtur hac occasione se ad precandum animasse: sicuti omnes piae meditationes quibus sancti fidem suam exercent et confirmant, ad invocationem nominis Dei eos sollicitant. Ceterum nec ullum obsequium iactat quo promeritus sit auxilium Dei, nec sua dignitate nititur: sed unicum sibi asylum statuit in Dei clementia. Opposuit quidem hostibus suis integritatem cuius sibi conscius erat: quo magis pateret eorum iniquitas, sed de compensatione cum Deo non agit: quia altius principium tenet, omnia se debere gratuitae Dei electioni, et ab ea pendere suam salutem. Atqui si quispiam gloriari potuit propria virtute et meritis, David certe non fuisset ultimus. Adde quod Christi et totius Ecclesiae personam sustinuit. Unde sequitur preces omnes diffluere, nisi in Dei clementia fundatae sint. Specialis quidem Christi fuit ratio, qui sua iustitia Patrem nobis placavit: sed quia a Dei beneplacito pendebat quicquid habuit in hominis natura, suo exemplo ad hunc fontem nos deducere voluit. Nobis vero quid agendum est, quorum integerrimus fateri semper cogetur se multis peccatis esse oneratum? tantum abest ut Deum sibi ullo iure obstrictum teneat. Restat igitur hoc unum, quia Deus natura beneficus est, suamque gratiam vult in salute nostra fulgere, quia bona est misericordia eius, ut nos tueatur. Ergo quoties ad Deum accedimus, haec duo tenenda sunt, opus quidem esse testimonio bonae conscientiae: sed nullam esse fingendam dignitatem quae Deum nobis obstringat, nullum meritum cui debeat mercedem. Nam si in fluxae huius et caducae vitae conservatione nomen suum et bonitatem illustret Deus, ubi ad vitam coelestem et aeternam venitur, quanto magis cessare debet omnis operum fiducia? Si tantum mihi in terra vitam proroget ad breve tempus, hoc modo glorificat nomen suum, se bonum et ultro beneficum esse ostendens. Quum ergo me ex tyrannide diaboli ereptum adoptat inter filios, Christi sanguine sordes meas purgat, regenerat Spiritu sancto, in corpus Filii sui me inserit, perducit ad coelestem vitam, certe quanto liberalius agit mecum, tanto minus fas est ullam partem laudis mihi vendicare. Ex

opposito autem David, quo sibi favorem acquirat, miseriam et egestatem suam profert in medium: et quia non sufficeret externa afflictio, nisi sublata omni contumacia deiectus esset, iterum repetit cor suum vulneratum esse, quo monemur Deum non aliis fore medicum, nisi qui vere humiliati ad eum suspirant, nec obstupescunt in suis malis.

23. *Sicut umbra.* Duae istae similitudines aptissimae sunt: ac de priore quidem aliquid diximus Psalmo 102, vers. 12. optime scilicet hominem afflictum, et quasi semiexanimem conferri umbrae vespertinae. Nam dum sol exoritur, vel alte eminet, non tam facile perspicitur continua umbrarum mutatio: sed ubi ad occasum vergit, nullum praeterit momentum quo non umbra ante oculos nostros volitet. Altera similitudine notatur etiam instabilis conditio, sicuti enim locustae hinc inde saltant, ita conqueritur David sibi motoriam fuisse vitam, quum subinde instarent persequutores, nec ullum ei recessum quietum permitterent, sicut Psalmo 11, 1. dicit instar passeris, cui undique tenduntur laquei ab aucupibus, se coactum fuisse migrare. In summa autem, deplorat miseram suam sortem, quod nusquam tuta sit statio: imo nullus inter homines reliquus sit locus. Quum vero totius Ecclesiae effigiem in hoc Psalmo nobis repraesentet, ne miremur si nos quoque Deus exagitat, et multa casuum varietate nobis torporem excutit: sicuti Paulus 1. Cor. 4, 11. se et alios vocat ἀστατοῦντας, quod elogium aliquatenus competit in omnes Dei filios.

24. *Genua mea.* Potest hoc accipi quasi moeroris signum, quod David, licet victus suppeteret, confecerit tamen se voluntaria inedia et ieiunio, non minus quam precibus se addixerit. Potest etiam notari fastidium cibi et potus: quia tristibus ac moestis scimus insipida esse alimenta, sicuti vita ipsa taedio est. Si quis ad inopiam referre malit, quia David dum saevitiam hostis fugiens, se abdit in cavernas ferarum, multam penuriam et esuriem passus est: fruatur ille suo sensu. Mihi tamen videtur hoc signo gravissimum luctum notare: quia mortem ante oculos cernens, abhorruerit a cibo et potu. Eodem spectat quod proxime sequitur, *carnem exaruisse a pinguedine:* quia spiritus tristis exsiccat ossa, Proverb. 17, 22. Pinguedinem nonnulli exponunt de lautitiis: quasi diceret, se omni delicatiore victu fuisse privatum. Simplicior tamen sensus est, maciem contraxisse ex dolore et inedia: quia succus deficeret. Auget indignitatem alia circumstantia, quod *ludibrio sit omnibus,* sicuti etiam conquestus est Psalmo 22, 7. Triste vero et acerbum est filiis Dei, maledictionem quam Deus Legis suae transgressoribus denuntiat, sentire in sua capita converti. Dicit enim Lex contemptoribus, Eris in opprobrium et concussionem capitis, Deut. 28, 37. Atque hoc genere tentationis impetitus fuit David: nec tantum se pro damnato habitum fuisse dicit, sed etiam petulanter derisum, non sine obliqua Dei subsannatione: sicuti solenne est impiis, dum praetextu afflictionum nostrarum cristas erigunt, fidem simul nostram et pietatem incessere: quia Deus miseris non succurrit.

26. *Adiuva me.* Precationem suam iterat Propheta, sicuti necesse est eo maiore studio contendere et eniti, quo pluribus machinis nos oppugnat Satan. Quamvis enim persuasi simus Deum nobis

esse propitium, ubi tamen moratur, et suis cavillis nos lacessunt impii, fieri non potest quin se insinuent ac subinde recurrant variae dubitationes. Itaque non frustra David ad sustinendos tales insultus clypeum hunc saepius opponit, Deum pro sua clementia suis in necessitate opem ferre. Petit autem, non vulgari modo, sed insigni Dei virtute liberari, ut hostis confusus obmutescat. Scimus enim Deum obscure interdum suis auxiliari: aliquando autem exserere palam brachium suum, ut impii, licet claudant oculos, cogantur tamen Divinum aliquid sentire. Nam sicuti Deo insultaverunt eius hostes, ita vicissim de illis triumphum agere cupit Dei nomine. Neque enim sibi laudem bellicae virtutis acquirere studet, sed manifestari Dei potentiam, quae omnem carnem humiliet. Quanquam hoc non solum de exitu accipi, sed ad ipsam afflictionem extendi potest, praecipue tamen salutem suam Dei gratiae adscribi cupit: quia Dei manum tam Fortunae, quam humanis omnibus mediis opponens, vult Deum unum agnosci auctorem. Quod diligenter notandum est, quia etsi cupimus omnes Dei manu servari, vix tamen centesimus quisque scopum illustrandae Dei gloriae sibi proponit. Atqui eam pluris esse nobis decebat, quam propriam salutem: sicuti ordine praecellit. Iam qui impios ipsos convinci optat, ne Dei manum ignorent, multo magis expendere debet quod in seipso experitur Dei auxilium. Nimis enim praeposterum esset, obiicere aliis Dei manum, nisi eius cognitio animis nostris insideat.

28. Maledicent ipsi, et tu benedices: dum surrexerint, pudefient, et servus tuus laetabitur. 29. Induentur adversarii mei opprobrio, et operientur quasi veste erubescentia sua. 30. Laudabo Iehovam valde ore meo, et in medio magnorum celebrabo eum: 31. Eo quod stet ad dexteram pauperis ad servandum a condemnationibus animam eius.

28. *Maledicent ipsi.* Variant hic interpretes: quia totam sententiam in modum optandi resolvunt quidam, Maledicant ipsi, modo tu benedicas: surgant et induantur confusione. Alii retinent futurum tempus modi indicativi, quibus ego libenter assentior. Quanquam si quis permissive accipere malit, non repugno. Falluntur tamen, meo iudicio, qui precationem esse volunt. Potius enim David, post vota concepta, iam securus de favore Dei gloriatur. Frustra (inquit) maledicent mihi: quia tu Deus benedices. Hoc autem modo ostendit se minime terreri hostium minis: quamvis linguae virulentia non minus quam gladio instructi sint ad nocendum. Discamus ergo exemplo Davidis, ne corda nostra unquam percellat hostium malitia, improbitas, audacia, robur, et furor, Deum a parte nostra statuere, qui instar fumi discutiat omnes eorum conatus. Et certe tunc demum locus datur gratiae Dei, ubi eius fulgore evanescit quicquid terroris obiectum nobis erat a mundo. David ergo Dei favore fretus, etiam in medio proelio epinicion sibi canit, intrepide spernens quicquid moliti fuerant hostes: quia contra Dei benedictionem non praevalebunt. Quod melius proximo membro exprimitur, *Quantum-*

vis insurrexerint, pudefient tamen. Significat enim nondum hostium intemperiem esse domitam, sed patitur eos furere ac proiicere suos impetus, modo ipse opposita Dei manu tegatur. Ita se et alios suo exemplo contra omnem mundi superbiam erigit ac confirmat, etiam dum superior videtur esse hostium nostrorum improbitas. Hac spe finem tristitiae sibi in futurum tempus promittit. Unde colligimus, leniter et mansuetis animis ferendas esse afflictiones, donec adveniat maturum gaudii tempus. In eadem etiam gloriatione pergit sequenti versu: quia etsi magna insolentia efferri videt improbos, procul tamen extendens fidei intuitum, non dubitat quin Deus frustretur tandem et eludat eorum conatus.

30. *Laudabo Iehovam valde ore meo.* Clarius ex hac clausula liquet quod nuper dixi, Davidem sancta fidei gloriatione lacessere hostes suos, potius quam precari. Nam quasi votorum compos, ad gratitudinem se accingit. Quod autem dicit *ore meo*, non est in hac voce pleonasmos, sicuti falso quidam putant: sed exprimit se publice gratias Deo acturum: acsi diceret, Non modo apud me, tacito cordis affectu, vel privatim sine testibus expendam quid Deus mihi contulerit, sed solenni laudis sacrificio palam apud homines testabor quantum eius gratiae debeam. Quo etiam sensu mox adiungit, *in coetu magnorum*, vel multorum. Nam רבים utroque modo verti potest. Ego tamen Magnos transferre malui: quia David celebrem et honorificum procerum conventum videtur notare. Certe gratum se fore Deo profitetur non in obscuro tantum angulo, sed maxima populi frequentia, atque inter ipsos proceres. Etsi enim pectus linguam praeire debet in celebrandis Dei laudibus, frigoris tamen signum est nisi lingua etiam comes accedat. Oris vero solum meminit David, quia hoc pro confesso sumebat, vanas et frivolas esse laudes quae in hominum auribus resonant, nisi cor loquatur coram Deo. Ideoque ex intimo cordis affectu erumpit in externam confessionem: sicuti mutuae aedificationis studium fideles ad hoc officium stimulare debet: alioqui legitimo honore fraudatur Deus. Formam quoque gratiarum actionis ponit, quod *steterit* Deus *ad dexteram pauperis.* Significat autem, quo tempore visus fuerat Deus, eo neglecto et deserto, procul recessisse, semper tamen fuisse propinquum: ut praesto esset ad opem tempestive ferendam. Nam certe egestas et afflictio Davidis speciem quandam reiectionis praebebat: eo quod subduceret Deus vel occultaret suam gratiam, agnoscit tamen, Deum sibi, quamvis afflicto et pauperi, semper adfuisse. Desperationem clarius exprimit, se a *iudicibus animae suae servatum fuisse* dicens, quibus verbis, non modo significat cum potentissimis hostibus, nempe Rege ipso et proceribus regni, sibi fuisse negotium, sed illos potentia sua confisos superbe, acsi de vita eius actum foret, tanquam canem mortuum sprevisse. Equidem non dubito quin hic queratur non modo saevitia hostium se male vexatum fuisse, sed probris et contumeliis traductum: quia scimus eorum iniquitate fuisse oppressum, qui dignitate praediti, falsum iudicii praetextum iactabant.

PSALMUS CX.

Arg. Celebratur aeternum Christi tam Regnum quam Sacerdotium. Ac primo quidem David summum imperium Divinitus Christo datum esse affirmat, cum invicta potentia, qua cunctos hostes, undecunque surgant, vel prosternat, vel cogat in obsequium. Deinde addit, fines huius regni longe lateque esse a Deo propagandos. Tertio, Christum non minus Sacerdotis quam Regis honore esse ornatum, et quidem solenni iureiurando. Postremo novum fore Sacerdotii ordinem, cuius adventus finem Levitico, quod temporale fuit, imponat: perpetuitas vero careat fine.

Psalmus Davidis. 1. Dixit Iehova Domino meo, Sede a
dextris meis, donec ponam inimicos tuos scabellum pedibus
tuis. 2. Sceptrum potentiae tuae emittet Iehova e Sion: dominare in medio inimicorum tuorum. 3. Populus tuus cum
voluntariis oblationibus in die exercitus tui, in pulcritudine
sanctitatis, ex utero ab aurora: tibi ros adolescentiae tuae.

Quum de se compositum fuisse hunc Psalmum testetur Christus, non aliunde quidem nobis quam ex eius ore petenda est certitudo: verum ut cesset eius auctoritas, atque etiam Apostoli testimonium, Psalmus ipse clamat se non aliam expositionem admittere. Nam ut nobis certamen sit cum pervicacissimis quibusque Iudaeis, firmis rationibus extorquebimus, neque in Davidem, neque in alium quempiam, excepto solo Mediatore, competere quae hic dicuntur. Fateor quidem in Davidis persona fuisse adumbratam effigiem regni Christi: sed neque de se, neque de ullis successoribus asserere potuit, Regem late dominaturum qui simul Sacerdos esset, non legalis: sed secundum ordinem Melchisedec, et quidem aeternus. Neque enim nova et insolita Sacerdotii dignitas erigi tunc potuit, nisi ablato a Levitis honore. Nec vero in hominem mortalem competere potuit aeternitas cuius hic fit mentio: quia aliis praeter hunc unum, brevi et fluxo vitae curriculo statim honor finitur. Ceterum, quia fusius haec suo loco mox tractanda erunt, nunc paucis attigisse sufficiat.

1. *Dixit Iehova.* Posset aliquatenus Davidis personae congruere quod hic dicitur: quia neque temere solium ipse conscendit, neque illuc penetravit malis artibus: neque evectus fuit stultis suffragiis, sed Dei mandato regnavit. Imo de cunctis mundi Regibus merito dici posset, Divinitus locatos esse in suo solio: quia coelesti decreto distincti sunt mundi ordines, nec est potestas nisi a Deo, Rom. 13, 1. Atqui David regnum de quo nunc disserit, ab aliis omnibus voluit distinguere, sicuti etiam peculiaris fuit eius ratio. Instruit quidem Deus potestate Reges, sed non sanctificantur sicut David, ut eos sacra unctio tanquam Christi vicarios insigniat. Vidimus quidem alibi vocari Deos, Psal. 82, 1. 6.: quia et Dei placito locum occupant, et eius personam quodammodo sustinent: quia penes eum solum est omnis dominatio: sed illis deest sacra maiestas, qua excelluit David, ut esset unigeniti filii Dei imago. Adde quod merito praedicat sibi aliter datum fuisse regnum quam aliis Regibus terrenis, qui tametsi praefantur se gratia Dei regnare, se tamen Dei manu sustineri mi-

nime intus reputant: quin potius vel propria industria se regnare fingunt, vel haereditario iure, vel Fortunae beneficio: ideoque ipsorum respectu ut plurimum legitima non est vocatio. Et quia acceptum illi non referunt quod debent, proprie ad eos non dirigitur mandatum Dei. David autem qui sibi probe conscius erat Divinae electionis, seque modeste continuerat in privato gradu, donec voce Dei regnare iussus esset, non abs re a communi grege se eximit: acsi diceret, Deum sibi esse regnandi auctorem. Ceterum, ne Davidi quidem posse hoc omni ex parte aptari, patet ex Christi responso quod Matth. cap. 22, 44. legitur. Nam quum Pharisaei Christum fore Davidis filium dixissent, obiicit, Quomodo igitur a Davide ipso vocatur Dominus? Nec est quod obstrepent Iudaei, cavillo usum fuisse Christum, quia non suo nomine loquatur David, sed populi. Hanc exceptionem refellere promptum est, quamvis enim fatendum sit, in communem usum Ecclesiae compositum fuisse Psalmum: quia tamen ipse quoque David unus fuit ex piorum numero, et membrum corporis sub capite, se inde eximere non potuit: imo non potuit canticum aliis dictare, quin sua etiam voce simul concineret. Operae pretium quoque est aliud notare, principium enim vel axioma pro confesso sumit, quod tunc receptum erat, nempe Davidem loquutum esse Spiritu Prophetico: atque ita de futuro Christi regno vaticinatum esse. Hoc posito, haud dubie colligitur, ad Christum respicere qui postea manifestandus erat: quia summum est et unicum Ecclesiae caput. Unde etiam sequitur, aliquid natura humana praestantius in Christo esse, cuius respectu vocatur Davidis patris sui dominus. Quod melius confirmatur secunda parte versus. Etsi enim terreni Reges aliquatenus sedent ad dexteram Dei, cuius nomine praesident: hic tamen sublimius aliquid exprimitur, nempe Regem unum peculiariter eligi qui secundum a Deo potentiae et imperii gradum obtineat: cuius dignitatis exigua tantum scintilla emicuit in Davide, perfecta autem claritas enituit in Christo. Nam quum dextera Dei longe supra Angelos emineat, sequitur omnibus creaturis praeferri qui illic locatur. Porro, non dicemus Angelos, ut Davidi subiicerentur, in ordinem fuisse coactos. Quid ergo superest, nisi ut Spiritu Prophetico supra coelestes Principatus in sublime tollatur Christi solium? Est autem similitudo ab hominibus sumpta: quia sicuti in mundo ad dextram Regis sedet qui est ab eo secundus: ita Filius per cuius manum Pater totum mundum regit, metaphorice summo imperio ornatur per hanc sessionem. *Donec ponam.* Hic affirmat Propheta, quamvis undique ad turbandum Christi Regnum tumultuentur hostes, superiorem tamen fore omnibus obstaculis. Interea subindicat tranquillum non fore Christi regnum, donec multos et varios hostes subegerit. Ergo quamvis machinas admoveat totus mundus ad labefactandum Christi solium, dicit tamen David staturum esse in sua firmitate: et quicunque contra insurrexerint, tandem sternendos. Teneamus ergo, quamvis innumeri hostes contra Filium Dei conspirent, ac regnum eius conentur evertere, nihil tamen profecturos: quia non praevalebunt adversus Dei immutabile decretum, quin potius immensa Dei virtute sternentur sub pedibus Christi. Iam quia ante diem novissimum haec prophetia non implebitur, necesse est usque ad finem mundi a variis hostibus subinde oppugnari Christi regnum:

sicuti paulo post iterum dicetur, *Dominare in medio inimicorum tuorum.* Iam vero particula *donec*, non significat quid futurum sit post ultimam stragem hostium Christi. Dicit quidem Paulus, 1. Cor. 15, 24. traditurum tunc Deo et Patri regnum quod accepit ex eius manu: sed his verbis non intelligit deposito imperio quasi privatum hominem fore: tantum regnandi modum designat, quod scilicet divina eius maiestas magis conspicua erit. Ceterum de solis reprobis hic fit mentio, qui in suam perniciem cadunt sub Christi pedes: quia quum naturaliter Christo repugnet totum humanum genus, alios sic domat et humiliat in voluntarium obsequium, ut deinde attollat in societatem suae gloriae: alios autem prosternit, ut in ruina perpetuo iaceant.

2. *Sceptrum virtutis.* Non modo aliis verbis confirmat quod nuper dixit: sed addit hoc quoque amplius, longe lateque dominaturum esse Christum: quia Deus sceptrum eius procul extendet. Quanquam autem David multas ex vicinis gentibus sibi tributarias fecit, si tamen confertur aliis Monarchis eius regnum, semper inclusum fuit angustis finibus. Subest autem antithesis, acsi dixisset, non in monte Sion duntaxat Christum fore Regem, quia Deus amplitudinem eius in longinquas mundi plagas extendet. Atque ideo vocatur sceptrum potentiae: quia hoc mirabile fuit, toto fere mundo repugnante propagari nihilominus Christi regnum. In summa, confirmat hic David piorum animos, ne ob vesanam eorum audaciam qui se efferent ad turbandum Christi regnum, atque inter formidabiles tumultus, labascant: quia ad tuendam sacri huius solii gloriam inexpugnabilis Dei potentia se exseret. Quoties ergo agitamur inter varias perturbationes, discamus in hanc fulturam recumbere, quantumvis insaniat mundus, non esse tam longas ei manus ut Christum detrahat e Patris dextera, iam quia non sibi regnat Christus, sed in salutem nostram: nos sub invicti Regis custodia tutos et incolumes fore. Est quidem aspera haec conditio, sed quia Deo visum est, ut nos continua militia exerceat, Christi regnum circumdare hostibus, paremus nos ad tolerantiam et mansuetudinem. Dei autem praesidio freti, intrepide totius mundi furori insultemus. Hinc etiam elicitur Gentium vocatio, nisi enim pronuntiasset Deus quod hic audimus de amplitudine regni Christi, non essemus hodie ex eius populo: sed quia rupta maceria promulgatum fuit Evangelium, in corpus Ecclesiae fuimus collecti: et virtus Christi ad nos protegendos ac tuendos diffusa.

3. *Populus tuus.* Hic regnum Christi tam a prompta et alacri obedientia subditi populi, quam a multitudine celebrat. Nomen נדבות saepe oblationes spontaneas significat: sed hoc loco sensus est, electum populum, et qui vere in Christi grege censetur, voluntarium fore, ut sponte et liberaliter ad parendum se offerat. Dicit autem, *in die exercitus*, hoc est quoties agentur solennes conventus ac legitimi, vel Rex populum lustrare volet, quod Gallice dici posset, *Au iour des monstres.* Alii vertunt, In die virtutis: sed illa prior interpretatio melius quadrat, ubi suos colligere volet Christus, statim ad obsequium praesto fore, licet violento imperio non cogantur. Deinde ut iterum confirmet Regnum hoc Deo sacrum esse prae aliis, addit *pulcritudines* vel decora *sanctitatis*, acsi diceret,

non venturos qui se Christo subiicient, quasi in conspectum profani Regis, sed Dei ipsius: atque hunc scopum omnibus fore, ut Deo cultum exhibeant. *Ex utero ab aurora.* Singulas huius loci interpretationes referre nihil attinet: quia ubi veram et genuinam protulero, in aliis refutandis multum operae sumere non erit opus. Ego certe non dubito quin hic Dei benedictionem in augendo Christi populo celebret David: ideoque pueritiam, vel sobolem quae nascetur, *rori* comparat: quia crescet praeter ordinarium modum. Sicuti enim mirantur omnes terram irriguam esse, quum tamen defluxus roris non appareat, sed fallat spectantium oculos: ita David sobolem incredibili numero nascituram Christo dicit, quae totam terram operiat. *Ros* ergo *pueritiae* vocatur iuventus ipsa, quae, instar roris, maiore copia defluit quam ut numerari queat. Nam ילדות est nomen collectivum. Siquis distinctius habere velit sensum verborum, ita resolvat, Ex utero prodituram esse innumeram sobolem, sicuti ros ab aurora distillat. Porro hoc non temere fuisse praedictum, experientia ostendit: quia incredibile erat tantam multitudinem sub Christi imperium tam exiguo tempore posse colligi, et quidem sola Evangelii voce, quum totus mundus furiose repugnaret. Pueros autem vocari ex utero progenitos, qui senes vel provectae aetatis ad Christum conversi sunt, mirum non est: quia spiritualis regeneratio pios omnes similes facit infantibus, sicut Petrus docet, 1. Petr. 2, 2. Sic apud Jesaiam 53, 10. dicitur Christus visurus semen longaevum: et sub eius Regno promittitur Ecclesiae inaestimabilis foecunditas. Hoc de ratione nominis. Certe ex mundi faece, quae tantum filios irae continet, numerum aliquem licet exiguum colligit, miraculum esset: duplex vero miraculum est, immensam fere hominum multitudinem Christi Spiritu et Evangelio esse regenitam. Sed meminerimus, Deum hoc honore dignari electos suos, ut alacres ad iussa capescenda concurrant, soloque nutu regantur. Neque enim pro suis agnoscet Christus nisi qui libenter iugum subibunt, et signo dato sistent se in eius conspectum. Iam ne quis se defunctum putet oculari obsequio, addendum est etiam illud alterum, Christum non externa pompa sed vera sanctitate velle coli, qualem in Dei conspectum afferri docet.

4. Iuravit Iehova, et non poenitebit eum, Tu es sacerdos in saeculum secundum rationem Melchisedec.

4. Versus hic satis evincit non de alio quopiam haberi sermonem quam de Christo. Nam quod Iudaei, ut vaticinium obscurent, כוהן vertunt Principem: nimis dilutum est, adeoque frivolum. Fateor כהנים vocari proceres, vel qui sunt ex cognatione regia, sed quid dignum ipso Christo loquutus esset David, proceris titulo ipsum insigniens, qui inferior est dignitate regia? Deinde quid hoc sibi vellet, principem esse aeternum, et ex ratione Melchisedec? Ergo non dubium est quin singulare aliquid designet Spiritus, quod Regem hunc discernat ac separet ab aliis omnibus. Porro notum est elogium quo ornatur Melchisedec apud Mosen Genes. 14, 18. Fateor quidem olim etiam in profanis Gentibus Reges sacerdotio functos esse: sed quia unicum Deum rite colebat Melchisedec, vocatur Sa-

cerdos Dei altissimi. Deus autem in populo suo haec officia misceri noluit. Itaque quum Rex Uzias, qui legitimus erat Davidis successor, suffitum Deo adolere tentasset, lepra fuit percussus, 2. Paralip. 26, 21. Fuit igitur diversa ratio in progenie Davidis quam in Melchisedec. Et colligere promptum est discrimen hoc notari, quod in hoc novo Rege, Sacerdotii religio cum diademate et solio coniuncta erit. Nam certe imperii maiestas non tanta fuit in obscuro regulo Melchisedec, ut eo solo respectu proponi debuerit in exemplar. Nam Salem unica eius sedes, ignobile tunc erat oppidulum ubi precario regnabat, ut nihil in eo memorabile fuerit nisi Sacerdotii et Regni coniunctio. Profanos enim Reges ambitio impulit ut reverentiae captandae causa honorem Sacerdotii ad se raperent. Melchisedec autem utramque personam Dei mandato sustinuit. Nobis quidem abunde sufficere debet Apostoli auctoritas, ne dubitemus Davidem id sensisse: sed quamlibet pervicaciter contendant Iudaei, manifesta ratio evincit, clarius hic describi illum sanctitatis decorem cuius nuper facta fuit mentio: et certam ac insolitam notam apponi quae Sacerdotii honore Christum attollat supra alios Reges, simulque eius Sacerdotium discernat a levitico. Huc accedit Dei iusiurandum, qui certe sacrum nomen suum rebus leviculis interponere non solet: imo ut nos suo exemplo ad sobrie et reverenter iurandum instituat, nunquam iurat nisi gravi et seria de causa. Si autem iurasset Deus Messiam fore ducem et gubernatorem populi sui, sicut fuit Melchisedec, insulsa esset nominis eius profanatio: nunc quum appareat rarum aliquid et eximium notari, colligere licet quanti sit ponderis Christi Sacerdotium quod Dei iureiurando sancitur. Et certe in hóc cardine vertitur salus nostra: quia nisi Christo mediatore freti, a Dei conspectu omnes arcemur. Quia vero nobis nihil magis necessarium precandi fiducia, Deus non modo ad se nos invitat, sed interposito iureiurando, patronum nobis constituit qui gratiam conciliet. Ideo qui sibi praecludunt ianuam, Deum insimulant mendacii, atque etiam periurii. Nec abs re contendit Apostolus, hoc modo abrogatum fuisse Leviticum Sacerdotium, quia illo stante non iuraret Deus novam fore rationem, nisi futura esset aliqua mutatio. Imo quum promittit novum Sacerdotem, non dubium est, aliis omnibus praeferri, et qui receptum morem aboleat. דברתי quidam vertunt, secundum verbum meum: quorum sententiam non prorsus repudio, nam hoc modo David Sacerdotium Melchisedec in Dei vocatione et mandato fundatum esse diceret. Sed quia י saepe supervacuum est, simpliciter *rationem* vertere malui, sicuti etiam maior pars interpretum hoc inclinat. Ceterum quia comparatio Christi cum Melchisedec plerosque ex vetustis Ecclesiae scriptoribus fefellit, quid simile sit, ex Apostolo dicendum est, unde colligere promptum erit quanta incogitantia hallucinati sint. Quid enim magis praeposterum, quam negligere mysteria omnia de quibus Spiritus per os Apostoli disseruit: et quod ille omisit, unum arripere? Nam solum in pane et vino philosophantur, cuius oblatio secundum eos utrique communis est. Atqui Abrahae in viaticum, panem et vinum obtulit Melchisedec, non autem in sacrificium Deo. Neque in sacra Coena oblatio est panis et vini, sicuti illi falso putarunt: sed communicatio inter fideles. Quod vero ad praesentem locum spectat,

praecipue in perpetuo Sacerdotio similitudo tenenda est: sicuti etiam particula לעולם admonet. Quemadmodum ergo Melchisedec quasi coelestis quidam homo describitur a Mose: ita nunc David Christum ei comparans, fine carere intelligit eius Sacerdotium. Unde sequitur (quod etiam Apostolus disputat) quia morte non impeditur ab exsequendo suo munere, nullum ei esse successorem. Quo refutatur detestabile sacrilegium Papalis Missae, nam ut Deum hominibus reconcilient Papae Sacerdotes, eos Christo eripere necesse est honorem ei a Patre datum.

5. Dominus ad dexteram tuam confregit in die irae suae Reges. 6. Iudicabit in Gentibus, implebit ruinis, confringet caput super terram magnam. 7. E torrente in via bibet, propterea exaltabit caput.

5. *Dominus ad dexteram.* Hic terribilem Christi potentiam celebrat David ad profligandos hostes: atque hoc modo confirmat, quamvis undique infestis hostium turbis cingatur, non tamen fore obstaculo improbos illorum conatus, quin Deus regem quem constituit defendat. Notanda est tamen particula *in die irae:* qua monemur, patienter ferendam esse nobis crucem, si Deus grassante hostium saevitia et furore, ad tempus dissimulet: quia ipse novit maturum et iustum ultionis tempus. Postea Christum Gentibus incircumsis praeficit: acsi diceret, non modo electum esse Regem qui uni populo in Iudaea praeesit: sed qui Gentes etiam remotas sub imperio suo contineat, sicuti dictum fuit Psalmo 2, 8. Porro quia in omnibus terrae plagis, sicut intra Iudaeae fines, multi rebelles et immorigeri futuri erant, de eorum quoque strage concionatur: acsi diceret, quicunque resistent Christo, cum sua duritie frangendos.

7. *E torrente.* Versum hunc nimis dure, meo iudicio, exponunt multi interpretes, tantam fore caesorum copiam, ut eorum sanguis fluat torrentis instar cuius potu satietur victor Christus. Nihilo rectius alii allegorice pro aerumnis et doloribus accipiunt, acsi dictum esset, Christum in hac caduca vita obnoxium fore multis afflictionibus. Atqui potius simulitudo est a strenuis et robustis ducibus sumpta, qui, dum festinant ad hostes persequendos, non indulgent deliciis, sed ad potum contenti sunt obviis quibusque fluminibus, et quidem in transcursu, ut stantes sitim e flumine restinguant. Nam et hoc modo Gedeon cordatos et bellicosos milites expertus est: quia ignavos esse colligens qui bibendi causa se curvabant, domum remisit, Iudicum 7, 5. Ego itaque non dubito quin figurate tribuat David militare robur Christo, negans sumpturum quietem potus causa, quia pergendo raptim e flumine potum hauriet. Quo elogio incutere voluit hostibus terrorem, ut sciant in hac festinatione sibi instare exitium. Siquis roget, Ubi igitur ille clementiae et mansuetudinis spiritus, quo praeditum fore alibi docet Scriptura? Jesa. 61, 1. Respondo, sicuti erga oves mansuetus est pastor, lupis autem et furibus asper et formidabilis: ita Christum suaviter et placide fovere qui se eius custodiae committunt: sed qui obstinata malitia excu-

tiunt eius iugum, sensuros quam horribili potentia instructus sit. Sicuti ergo videmus Psalmo 2, 9. sceptrum ferreum esse in eius manu, quo omnem mundi contumaciam conterat: sic etiam ad ulciscendos hostes suos sanguinarius dicitur. Quo attentius cavere nos oportet, ne praefracto et intractabili ingenio iram eius provocemus, dum nos comiter invitat.

PSALMUS CXI.

Arg. Inscriptio sit nobis vice argumenti. Ceterum ut omnes ad Deum laudandum melius animet, exemplo ipse praeit. Deinde breviter varia eius beneficia recenset, quibus fideles suos olim affecit et assidue prosequitur. Psalmus autem in ordinem alphabeti digestus est, sed ita ut singuli versus duas literas contineant. Initium primi versus est א*: sed in proximo hemistichio ponitur litera* ב*. Tantum duo ultimi versus non in hemistichia distincti, sed uterque ternas literas comprehendit. Quod tamen errore factum esse reperiet quisquis propius expendet contextum, nam si tres versus ex duobus quis faciat, aptissime inter se cohaerent sententiae, itaque a libraris perperam neglecta fuit Prophetae distinctio.*

1. Halleluiah. א Celebrabo Iehovam in toto corde, ב in
congregatione iustorum et coetu. 2. ג Magna opera Iehovae, ד explorata cunctis cupientibus ea. 3. ה Pulcritudo et
decor opus eius, ו et iustitia eius manet in seculum. 4. ז Memoriam fecit mirabilibus suis, ח clemens et misericors Iehova.

1. *Celebrabo Iehovam.* Ducem se aliis proponit Propheta ad canendas Dei laudes: quia haec optima est ac in primis efficax exhortandi ratio. Duo autem sunt huius sententiae membra, Prophetam ex animo ac sincero cordis affectu celebraturum Dei laudes: deinde id publice facturum in coetu piorum. Et merito exordium facit a corde: quia Deum intus et sine teste laudare praestat quam ficto animo clamare, et tonare eius laudes pleno gutture. Ceterum quisquis tacite apud se Deo gratus erit, simul in apertas voces erumpet: quia alioqui fraudatur Deus dimidia honoris sui parte. Deum ergo celebrare instituit Propheta, primum toto corde, hoc est integro, non fucato. Neque enim se omni ex parte officio satisfacturum promittit, sed tantum hypocritis se fore similem negat, qui frigide et corde duplici, imo fallaciter linguam tantum exercent in canendis Dei laudibus. Atque hoc notandum est, ne quem exanimet desperatio, si cordis perfectionem non afferat qualis optanda foret: quia utcunque mutilae sint laudes nostrae, Deo tamen placere non desinunt, si modo non simulate enitimur ad praestandum hunc pietatis cultum. Sequitur altera pars, ubi se profitetur laudum Dei fore praeconem apud homines. Quanquam autem nomen סוד Hebraeis coetum arcanum significat: ego tamen duo synonyma hic poni existimo. Interea sicuti subtilius accipere libeat, fruatur suo sensu. Dicit autem

in coetu iustorum, quia in hunc maxime finem aguntur sacri conventus, ut Deo laudem sacrificent sui cultores, sicuti Psal. 65, 1. dicitur, Te exspectat Iehova laus in Sion.

2. *Magna opera Iehovae.* Nunc materiam laudandi Dei in eius operibus suppetere admonet, quae tametsi generaliter nominat, mox tamen explicatione magis dilucida ad Ecclesiae gubernationem restringet. Ceterum quia magnitudo haec operum Dei a paucis cognoscitur, vulgo autem fugit mortalium occulos, eius ignorantiam mundi socordiae et ingratitudini imputat Propheta, qui pauci attendere dignantur quanta in ipsis sapientia, bonitas, iustitia, et virtus refulgeat. Quanquam in secunda parte versus variant interpretes. Nonnulli enim vertunt, Exquisita omnibus desideriis eorum. Et certe חפץ beneplacitum Hebraeis significat. Sed quia sensus ille durior est, rectius חפצים adiective sumetur pro studiosis vel desiderantibus. Quod ad participium *explorata* spectat, quanquam דרש Hebraeis proprie est investigare, hic tamen opera Iehovae vocantur דרושים quasi perspecta vel comperta, sicuti Jesaiae 65, 1. Inventus sum ab iis qui me non quaerebant. Nunc, ut ad Prophetae mentem revertar, quia pauci ad reputanda Dei opera studium suum applicant, hinc fieri docet Propheta ut maior pars in luce caecutiat. Nam quum excellentiam operum Dei notam esse dicit omnibus eam cupientibus, nullos eius ignaros esse intelligit nisi qui oculos sponte claudunt, imo maligno contemptu suffocant oblatam lucem. Tenendus est tamen intelligentiae modus, quia scimus tardiores esse ac magis debiles fidelium mentes quamdiu in terra peregrinantur, quam ut ad arcanam operum Dei altitudinem penetrent. Sed utcunque incomprehensibilis sit sapientiae, aequitatis, iustitiae, virtutis, misericordiae immensitas in Dei operibus, notitiam tamen delibant fideles quae ad Deum glorificandum sufficiat. Tantum a reverentia incipere discamus, ut nobis sapiant opera Dei, quae apud reprobos scelerato fastidio vilescunt. Quia Graecus interpres vertit, Exquisita in omnes voluntates eius: Augustinus argute philosophatur, quomodo plures sint Dei voluntates vel saltem nobis appareant. Ac utilis quidem doctrina est, quamvis in Lege suam voluntatem manifestet Deus, esse tamen arcanum aliud consilium, quo mirabiliter genus humanum gubernat: sed nihil ad praesentem locum.

3. *Pulcritudo.* Alii splendorem vertunt. Summa est, quicquid agit Deus, plenum esse magnifica dignitate. Hoc autem decus et pulcritudinem secundo membro clarius definit: quia ubique conspicua est Dei iustitia. Neque enim potentiae solum et imperii specimen exstare vult Deus in suis operibus, quod metu percelleret omnium animos: sed iustitiam spectandam exhibet, quae sua dulcedine nos alliciat. Opponitur autem elogium hoc obstreperis impiorum calumniis, quibus gloriam operum Dei, quantum in se est, scelerate deformant. Proximo versu miracula specialiter commendat, quibus virtutem suam Deus maxime exseruit. *Facere autem memoriam mirabilius suis*, tantundem valet ac res memoratu dignas edere, vel quarum fama nunquam intereat. Sicuti autem nuper ad reputandam iustitiam nos hortatus est, ita nunc in miraculis praecipue gratiam et misericordiam celebrat: idque eodem fere sensu, quia ex fonte gratuiti amoris manat iustitia illa quam in suis conservandis ostendit.

5. ט Portionem dedit timentibus se: recordabitur in seculum foederis sui. 6. כ Virtutem operum suorum annuntiavit populo suo, ל ad dandum illis haereditatem Gentium. 7. מ Opera manuum eius veritas et iudicium: נ veracia omnia statuta eius. 8. ס Stabilita usque in seculum, ע facta in veritate et rectitudine.

5. *Portionem dedit timentibus se.* Quoniam Ecclesia speculum est gratiae et iustitiae Dei, ad eam Propheta nominatim accommodat quod de illis dixit. Nec vero propositum fuit de qualibet Dei iustitia disserere, sed quam erga electos suos peculiariter explicat. Nunc ergo adiungit, Deum curam habere populi sui, ut necessitatibus eius prospiciat. טרף saepius accipitur pro praeda: vertunt alii Escam. Mihi nomen Portionis magis placuit: quo etiam sensu sumitur, Proverb. 30, 8. et 31, 15.: acsi diceret, Deum populo suo dedisse quicquid opus erat, et hoc fuisse quasi liberale demensum. Scimus enim populum Israël non sua industria, sed Dei benedictione fuisse ditatum, acsi paterfamilias domesticis suis annonam victumque divideret. Secundo membro causam huius curae liberalitatis assignat, quia scilicet affectu probare voluerit foedus suum non esse irritum vel inane. Atque hoc diligenter notandum est, sicuti olim foederis gratuiti respectu tam benigne egit cum populo Israël, ita non aliunde fluere beneficia quibus nos prosequitur, nisi quia nos sibi adoptavit in populum. Porro memoriam foederis semper vigere dicit: quia nunquam fatigatur Deus, benigne suos tractando. Sicuti autem de die in diem ad extremum usque continuat gratiae suae testimonia, sic fidem nostram, ut constantiae eius respondeat, non fluxam esse oportet, sed vitam et mortem transcendere. Proximus versus expositionis loco additus est, Deum in danda Gentium haereditate virtutem operum suorum manifestasse populo suo. Utitur quidem verbo *annuntiandi*, sed realem praedicationem intelligit: quia Terrae sanctae possessio non humanitus parta est, sed coelesti virtute multisque miraculis tradita: acsi palam testatus esset Deus filiis Abrahae quam incomparabili potentia sit praeditus. Huc etiam pertinet quod multis gentibus populum opponit, qui certe, nisi fretus coelesti auxilio, nunquam praevaluisset contra tot hostes.

7. *Opera manuum eius.* Priore versus parte exclamat, fidelem et rectum in suis operibus Deum cognosci: deinde eandem veritatem et rectitudinem in doctrina Legis commendat: acsi diceret, inter dicta et facta Dei pulcerrimum esse consensum, quia ubique verax iustusque apparet. Etsi autem redemptio veteris populi memorabile huius rei documentum fuit, non tamen dubito quin sub operum nomine continuam Ecclesiae gubernationem complexus sit Propheta: quia non destitit Deus quotidie se probare et iustum et veracem, et hunc quasi infatigabilem cursum tenere. Quanquam autem inter homines plus esset manu quam lingua aliquem cognosci iustum: quia tamen doctrina Legis, vita fuit et salus populi, non abs re Propheta pluribus verbis in hac secunda parte insistit, veracia esse omnia statuta dicens, perpetuo manere, ad summae fidei et rectitu-

dinis normam exacte esse composita. Et certe nisi sacro Legis vinculo populum sibi Deus copulasset, perquam tenuis fuisset redemptionis fructus, adeoque statim exaruisset gratia illa. Notemus ergo primatum hic tribui doctrinae, quia aeternum Dei amorem testando vivifica fuit.

9. פ Redemptionem misit populo suo: צ mandavit in aeternum foedus suum: ק sanctum et terribile nomen eius. 10. ר Principium sapientiae timor Iehovae, ש intelligentia bona cunctis facientibus ea: ת laus eius manet perpetuo.

9. *Redemptionem misit populo suo.* Repetit aliis verbis quod iam dixerat: quia initium salutis fuit redemptio, eam priore loco statuit: deinde adiungit confirmationem in Lege, qua factum est ne unquam excideret Dei adoptio. Etsi enim foedus olim Deus pepigerat cum Abraham, quae etiam causa fuit redimendi populi: hoc tamen elogium ad Legem refertur, qua sancitum foedus fuit, ne unquam efflueret. Summa huc redit, Deum non uno tantum die beneficum fuisse patrem in liberando populo, sed gratiam suam Lege promulgata stabiliisse, ut spes vitae aeternae semper in Ecclesia resideret. Porrò tenendum est quod alibi admonui, et fusius repetendum erit Psalmo 119, ubi de Lege sermo habetur, non semper nuda praecepta arripi debere: quia Spiritus sanctus maxime ad promissiones in Christo fundatas resipicit, quibus Deus electum populum sibi colligens, in vitam aeternam regenuit.

10. *Principium sapientiae.* Postquam de beneficiis Dei concionatus est Propheta, et iustis elogiis Legem ornavit: nunc fideles ad ipsius Dei reverentiam, Legisque servandae studium hortatur. Timorem Dei, principium vel caput sapientiae vocando, eos omnes damnat amentiae qui se Deo in obsequium non addicunt: acsi diceret, brutos esse omnes nec prima tenere rudimenta recte sapiendi, qui Dei timore penitus imbuti non sunt, et vitam non componunt ad eius Legem. Quod diligenter notandum est, nam quum sapere passim appetant omnes, totus fere mundus, contempto Deo, in prava astutia sibi placet. Quum ergo pessimi quique prae aliis sapere credantur, et hac fiducia turgentes contra Deum se obdurent, Propheta omnem mundi sapientiam sine Dei timore, fumum vel inane spectrum esse pronuntiat. Et certe quicunque vivendi finem non tenent, eos desipere et mente alienatos esse certum est. Atqui in hoc nati sumus et vivimus, ut nos exerceamus in Dei cultu, nulla ergo deterior caecitas, nullus magis brutus stupor, quam ubi contempto Deo, studia nostra alio convertimus, quacunque enim vafritie polleant homines profani, deest illis caput, hoc est vera pietas. Eodem pertinet quod mox additur, prudentiam bonam esse Dei mandata servantibus, ac in epitheto טוב, subest magna emphasis: quia stultam persuasionem de qua diximus, Propheta refutans, tacite eos perstringit qui praepostere acuti sunt, acsi diceret: Fateor vulgo prudentes aestimari qui bene consulunt rebus suis, qui foro serviunt, qui astuti sunt ad retinendum mundi favorem: alios etiam decipiunt.

Ceterum ut hoc nomen illis concedam, inutilis ac perversa est eorum prudentia: quia sanitas mentis in Legis observatione se prodit. Iam vero pro Dei timore, ponitur *observatio mandatorum Dei:* quia licet promiscue omnes fere iactent se timere Deum, nihil tamen magis vulgare Legis contemptu. Merito igitur hoc examine probari Dei timorem docet Propheta, si libenter iugum eius suscipimus, nosque regi patimur eius Verbo. Quosdam nomen Principii decepit, ut putarent timorem Dei vocari initium sapientiae, quasi alphabetum, eo quod ad veram pietatem homines praeparet: sed hoc frivolum est, quum alibi vocetur sapientia, Iob 28, 28. Neque enim timor hic sicut in Canonica Ioannis, 1. Ioan. 4, 18. pro tyrocinio vel rudimento pietatis capitur, sed totam pietatem vel Dei cultum comprehendit. Clausula Psalmi expositione non indiget. Tantum enim hoc vult Propheta, ut intelligant fideles nihil sibi esse potius tota vita, quam Deum celebrare.

PSALMUS CXII.

Arg. Quoniam maior pars mundi sibi ex maleficiis bene fore sperat, atque ex rapinis, fraudibus, et iniuriis quibuslibet lucrum vulgo captatur, benedictiones Dei enumerat Propheta, quae in puris Dei cultoribus spectantur: ut sciamus studium pie iusteque vivendi optima mercede non carere.

Halleluiah. 1. Beatus vir qui timet Iehovam, in mandatis eius delectatibur valde. 2. Potens in terra erit semen eius: generatio rectorum benedicetur. 3. Opus et divitiae in domo eius: et iustitia eius manet in aeternum.

1. *Beatus vir qui timet Iehovam.* Quanquam hortandi verbum praeponitur, iam tamen admonui altius tendere Prophetam quam ut ad canendas Dei laudes incitet fideles. Nam quia haec passim habetur felicitas, malis artibus vel iniuriis grassari ad nocendum: et quamvis interdum laudetur integritas, vix tamen centesimus quisque eam sequitur, dum se omnes fore miseros putant, nisi per fas et nefas ad se rapiant quicquid praedae expositum erit: Propheta contra, docet plus a paterno Dei favore sperandum esse, quam ab omni genere noxarum: ac spe mercedis proposita, nos ad colendam aequitatem et beneficentiam revocat. Ego autem verba sic resolvo, Beatus vir qui timet Dominum, seque oblectat in eius mandatis: secundo membro definiat Propheta in quo positus sit Dei timor. Atque haec additio valde necessaria fuit, sicut in fine proximi Psalmi attigimus: quia quum omnes secure Legem Dei despiciant, nihil tamen proclivius est quam Dei timorem praetexere. Haec improbitas optime refellitur a Propheta, dum neminem agnoscit inter Dei cultores, nisi qui animum suum adiicit ad Legem servandam. Nec emphasi caret verbum חפץ, quod tantundem valet ac complacitum habere, ut vulgo loquuntur. Nos vertimus *delectari*, nam voluntarium et ala-

cre studium servandae Legis, a servili et coacto obsequio distinguit Propheta, quia non satis est attendere ad Legem Dei, nisi eam libenter amplectimur, ut eius amor sua dulcedine omnes carnis illecebras superet. Itaque donec huc usque progressus quis fuerit, ut Legis delectatio eum hilariter in officio contineat, non censebitur verus Legis observator. Nunc redeo ad totam sententiam. Propheta beatos esse affirmans Dei cultores, ex adverso admonet pestiferam esse fallaciam qua se deludunt impii, fictitiam sibi beatitudinem ex maleficiis fingendo.

2. *Potens in terra.* Propheta, probandae quam protulit sententiae causa, gratiae Dei testimonia enumerat, quibus remunerari solet suos cultores. Ac primo quidem dicit, non modo in eorum personis residere paternum Dei favorem, sed extendi ad posteros: sicut etiam in Lege dicitur, Ego sum misericors in mille generationes erga eos qui me diligunt, et custodiunt mandata mea, Exod. 34, 6. Et Psalmo 103, 8. 9. aliisque locis, hoc doctrinae caput attigimus. Sed quia multi perperam aequali modo metiri volunt temporales Dei gratias: tenendum est quod Psalmo 37, 25. docui, varie scilicet eas dispensari, prout Deo placet. Interdum fiet ut careat liberis optimus vir: atqui sterilitas per se censetur Dei maledictio. Sic multi ex Dei cultoribus premuntur egestate et inopia, morbis laborant, variis aerumnis misere affliguntur. Tenenda est igitur generalis regula, prout Deus singulis utile esse novit, nunc largius, nunc parcius erga suos esse beneficum: imo interdum favoris sui signa abscondere, ut videri possit negligere prorsus suos. In hac tamen confusione semper apparet non frustra esse dictum, *pios cum sua progenie benedici.* Nam quum improbis nihil aliud propositum sit quam regnare in mundo, et filios suos attollere supra nubes, ut plurimum vanas eorum spes frustratur Deus. Rursum quum fidelibus satis sit instituere filios suos in Dei timore, ut tenuiter victitent, Deus quasi porrecta manu, eos in sublime attollit. Adde quod olim sub Lege magis dilucida fuit huius doctrinae approbatio, quia rudem et infirmum populum terrenis benedictionibus paulatim ad spem meliorem deduci oportuit. Quanquam nisi nostra vitia obstaculo forent, hodie quoque clarius fulgerent terrena erga nos Dei beneficia. Nam quod mox additur, *opes et divitias fore in domibus rectorum,* non peraeque semper experientia verum esse demonstrat, quia saepe contingit probos et sanctos homines esurire et frugali etiam victu destitui: nempe quia noxium illis esset liberalius a Deo tractari: quia multi ferendae opulentiae idonei non sunt. Interea notemus, gratiam quam celebrat Propheta, in eo maxime conspici, quod sua mediocritate contenti sunt probi et simplices, quum nulla copia saturentur profani homines, quamvis totum mundum absorbeant. Verum enim est vetus illud proverbium, Tam deesse avaro quod habet, quam quod non habet: quia nihil possidet, sed tantum possidetur a suis divitiis. Coniunctim etiam cum hoc membro legendum est quod postea sequitur, *iustitiam bonorum manere perpetuo.* Atque hoc proprium est et certissimum discrimen: quia etsi ad tempus farciunt impii domos suas magnis copiis, uno Dei flatu, sicut Dcit Propheta, repente evanescet tota illa congeries, Agg. capite primo, versu nono. Et videmus quotidie in praedam exponi quae rapinis vel fraudibus parta

sunt: integritas autem fidelibus optima est, et fidelissima benedictionum Dei custos.

4 Ortum est in tenebris lumen rectis: clemens, et misericors, et iustus. 5. Bonus vir miseretur et mutuo dat, metitur verba sua in rectitudine. 6. Certe in aeternum non nutabit, in memoriam seculi erit iustus. 7. Ab auditu malo non timebit: stabilitum cor eius, quia confidit in Iehova: 8. Suffultum cor eius, non timebit, donec videat in suis adversariis.

4. *Ortum est.* Sive neutraliter sive active sumere placeat verbum זרח, eodem redibit sensus. Quanquam utrovis modo accipias, duplicem adhuc sensum verba admittunt: vel quod immunes servet Deus iustos a communibus miseriis, acsi tenebris occupantibus totam terram, Sol luceret in aliquo angulo: vel quod Deus serenitatem restituat servis suis, quamvis ad tempus eorum animos tristitia obnubilet, sicuti dies nocti succedit. Si probetur posterior haec expositio, per *tenebras* vel tempus nubilum ac pluviosum, afflictiones intelligit Propheta, quibus servos suos exercet Deus ad patientiam. Quanquam aptior videtur altera sententia, nempe toto mundo in malis demerso, lucere Dei gratiam super fideles, ut sentiant, Deo propitio, bene ac feliciter sibi esse. Hoc modo recte distinguitur eorum conditio a communi hominum sorte. Nam improbi quamvis prosperis rebus exsultent, quia tamen non gustant paternum Dei amorem, caecutiunt in luce: rebus autem adversis, in tenebras mortales merguntur, certe nunquam illis est serena tranquillitas. Pii autem, quibus semper lucet Dei gratia, quamvis obnoxii sint communibus miseriis, nunquam tamen tenebris obruuntur: ideo non abs re dicitur, oriri lumen in tenebris. Ceterum si active sumamus verbum זרח, melius uno tenore fluet verborum syntaxis. Certe mihi dubium non est quin Deum his elogiis insigniat Propheta, *clemens, misericors et iustus.* Itaque si in neutro genere legamus, Exortum est lumen, posterius membrum erit causae redditio. Nam quod exponunt nonnulli, iustos et humanos non obtenebrare mundum, ut faciunt improbi et scelesti: neque ex luce dare fumum, sed ex fumo lucem: nimis detorquent Prophetae verba.

5. *Bonus vir.* Haec interpretatio communi fere consensu recepta est. Quanquam ego in alteram magis inclino, bene fore humanis et liberalibus: quia sic melius texetur Prophetae oratio. Propositum enim est ostendere longe falli profanos homines dum pravis et illicitis artibus ad felicitatem adspirant: quia sola Dei gratia fons et causa sit bonorum omnium. Atque hoc modo subaudiendum erit relativum. Falli ergo admonet qui maligna tenacitate saevisque exactionibus ditescere properant: quia fideles humanitate et beneficentia Dei gratiam velut canali ad se eliciunt. Nam טוב in genere masculino saepe neutraliter capitur. *Mutuò dare* ponit tanquam misericordiae fructum. Nam et foenerator dat mutuo, sed ut miseros,

fallaci iuvandi praetextu, exsugat. Prosperum ergo successum promittit Deus vere liberalibus, qui misericordia adducti, pauperibus succurrunt, non autem ut tendant retia. דברים in fine versus pro negotiis accipio: sicuti et David Kimhi, qui fidelissimus est inter Rabinos. Nam de sermone hoc praedicari, nimis esset frigidum, et simplicius loquutus esset Propheta. Hoc autem optime convenit, iustos sua negotia ratione et iudicio metiri, ut in re domestica neque prodigi sint, neque sordidi, vel nimium tenaces, sed sine luxuria modum teneant. Deinde ut contrahendo aequitatis regulam semper observent.

6. *Certe in aeternum.* Potest etiam causalis particula in genuino suo sensu accipi, praesertim si in superiore versu legere placeat, Bene erit viro. Prosperitatem enim illam de qua loquutus est, expressius designat, quod scilicet Deus misericordes et humanos sustinet, ne agitentur inter mundi conversiones. Deinde quod eorum integritatem lucere facit, et ab iniustis calumniis vindicat. Dicuntur autem *non labascere:* quia etsi obnoxii sunt communibus incommodis, saepe etiam videntur malorum oneri succumbere, manent tamen intus in suo gradu, et victrice patientia superant res omnes adversas. Iam quamvis Deus assertor sit iustitiae ipsorum, non effugiunt tamen improborum calumnias: sed satis est coram Deo et Angelis totoque piorum theatro benedictam esse eorum memoriam.

7. *Ab auditu malo.* Posset videri confirmatio superioris sententiae: acsi dixisset Propheta, iustos a sinistra fama, quam sibi reprobi culpa sua et vitiis contrahunt, esse immunes. Verum ego potius intelligo, iustos non esse incredulis similes, qui ad minimas quasque rumoris auras trepidant: sed quicquid periculorum nuntietur, placidos et quietos inniti paternae Dei providentiae. Unde enim continua incredulis fluctuatio, nisi quod Deo in coelis otium agente, fortunam ludos suos in terra agere putant? Ergo non mirum est ad strepitum folii cadentis percelli et concidere. Tali inquietudine fideles eximit Propheta, quia non pendent ex rumoribus, neque metu impediuntur quin semper Deum invocent. Verum quidem est, metuere quoque Dei filios siquid impendet discriminis: quia si nulla eos malorum cura tangeret, stuporis esset, non constantiae securitas, sed dum agnoscunt Deum vitae suae custodem, quamvis sollicitudine et metu non sint exuti, in suo tamen cursu pergendo, salutem suam Deo commendant, cuius arbitrio libenter se permittunt. Haec iustorum est magnanimitas, qua formidolosos rumores, eos contemnere dicit Propheta. Porro eius fulturam prudenter in Domino statuit: quia quum innumerae mortes a dextris et sinistris nos obsideant, statim desperatione obrui necesse erit, nisi succurrat haec fiducia, nos sub Dei custodia tutos esse. Recta igitur stabilitas est qualem definit Propheta, nempe si in Deo confidimus. Nam quod se vana securitate inebriant profani homines, eo magis in se provocant Dei fulmina: quia obliviscuntur quam fragilis sit humanae vitae conditio, suaque superbia stolide se adversus Deum efferunt. Itaque quum dixerint, Pax et securitas, repentinus superveniet interitus, 1. Thess. 5, 3. Fideles autem sic terret vel sollicitat malorum sensus, ut tamen non labefactet eorum animos: quia fidem non excutit, qua sola fortes sunt ac firmi. In summa, neque ferrei sunt neque stipites: sed

fiducia quam in Deo locant, supra omnes anxietates se attollunt. Hoc modo mentes retinent pacatas et compositas, donec veniat maturum ultionis tempus contra reprobos.

9. Dispersit, dedit pauperibus, iustitia eius perstat in seculum: cornu eius exaltabitur in gloria. 10. Impius videbit et irascetur, dentibus suis fremet et tabescet: desiderium impiorum peribit.

9. *Dispersit.* Rursum affirmat fructu et mercede suae liberalitatis nunquam fraudari iustos. Ac primo quidem Spargendi verbo significat Propheta, non tenuiter eos et maligne erogare pauxillum aliquid, quemadmodum multi exigua stipe defungi volunt erga pauperes: sed copiose largiri, quantum scilicet postulat usus, et patitur eorum facultas, fieri enim poterit ut liberali animo non suppetat rerum abundantia. Sed tantum significat Propheta, restrictos non esse iustos quin parati sint ad spargendum. Deinde simul addit *pauperibus eos largiri*, significans non temere sua proiicere, sed adhibere prudentiam et delectum, ut necessitati subveniant. Scimus a mundo saepe laudari supervacuos et superfluos sumptus, qui fiunt vanae ostentationis causa, itaque centuplo plus bonorum dilapidat luxus, vel ambitio, quam moderata liberalitas dispenset. Propheta autem beneficentiae laudem non in promiscua largitione sitam esse docet, sed ubi pauperum inopiae succurritur, et consumitur pecunia in rectos usus ac legitimos. Citatur hic locus a Paulo 2. ad Corinth. capite 9, vers. 9. ubi admonet Deo promptum esse ut nobis copiam suppeditet, unde fluat aequali cursu liberalitas: quod optime cum mente Prophetae quadrat. Quod postea sequitur, *iustitiam* talis viri *manere perpetuo*, bifariam potest accipi. Quia enim virtutis nomen non meretur impetus ille ambitionis, qui profanos homines ad dissipandum incitat, non male conveniet continuum tenorem laudari a Propheta: sicuti prius dixit, iustos metiri suas rationes in iudicio. Si quis tamen iustitiae fructum interpretari malit, libenter assentiar. Et certe videtur esse eiusdem, quam nuper vidimus, sententiae repetitio. Postea ostendit Propheta quomodo iustitiae suae laudem beneficiis Deus asserat, ac mercede non frustretur: quia scilicet *cornu eorum*, hoc est robur, vel prosperum statum, magis ac magis attollet.

10. *Impius videbit.* Sequitur antithesis qualem vidimus Psal. 2, 5. quae magis illustrat Dei gratiam erga fideles. Intelligit autem Propheta, quamvis procul omnem pietatis sensum a se reiiciant impii, ne Deum existiment rebus humanis praeesse: sensuros tamen, velint nolint, iustos non frustra se addicere Dei imperio ad colendam humanitatem. Quantumvis ergo se obdurent, mercedem quam rependit Deus filiis suis, manifestam illis fore dicit, quae ad stridorem dentium cogat, et lenta invidiae tabe ipsos conficiat. Tandem addit *impios frustratum iri suis cupiditatibus.* Nam quum sint inexplebiles, et hoc vel illud subinde appetant, non minus tamen audax est eorum confidentia, quam effrenis cupiditas, ita fit ut totum mundum stulta spe haurire non dubitent. Atqui docet Propheta ereptum illis iri a

Deo quod putabant in manu sua esse, ut inanes et famelici semper discedant.

PSALMUS CXIII.

Arg. In hoc etiam Psalmo materia laudandi Dei nobis ex eius providentia suggeritur, quod quum coelos omnes celsitudine sua longe superet, oculos tamen in terram demittere ad curandum humanum genus dignetur. Porro quia varietas quae cernitur in terris, plerosque perturbat, diserte Propheta in subitis conversionibus, quae praeter spem accidunt, considerandam admonet Dei providentiam: ne dubitemus omnia eius nutu et arbitrio gubernari.

Halleluiah. 1. Laudate servi Iehovae, laudate nomen Iehovae. 2. Sit nomen Iehovae benedictum ex nunc et usque in seculum. 3. Ab ortu Solis usque ad eius occasum laudabile nomen Iehovae. 4. Excelsus supra omnes gentes Iehova, supra coelos gloria eius.

1. *Laudate servi.* Quanquam Psalmus argumentum continet cunctis mortalibus commune, peculiariter tamen fideles alloquitur Propheta: quia soli spiritualibus oculis praediti sunt ad cernendam Dei manum. Nec supervacua est duplicatio, si expendimus quam frigidi sint ac pigri homines in hoc pietatis exercitio. Fatemur quidem omnes nos ad celebrandum Dei nomen creatos esse: sed interim iacet inter nos eius gloria. Ideoque merito corrigitur tam prava segnities: et eadem opera nos stimulat Propheta ad infatigabile studium laudandi Dei. Ergo repetita exhortatio tam ad perseverantiam quam ad ardorem referri debet. Si quis per servos Dei malit Levitas intelligere, quibus sub Lege erant mandatae partes canendi Deo, non admodum repugno: modo ne excludat reliquos fideles, quibus olim Deus praefecit Levitas duces ac magistros, ut sine exceptione celebraretur a populo suo. Nec certe alia ratione, ubi de laudibus Dei agitur, nominatim Levitas Spiritus compellat, nisi ut suo exemplo praeeant aliis, totaque Ecclesia sancto concentu respondeat. Nunc vero quum regale simus Sacerdotium, 1. Petr. 2, 9. et Zacharias cap. 14, 21. testetur contemptissimos ex plebe quosque sub regno Christi fore Levitas, non dubium est quin praeteritis incredulis, qui muti sunt, nos ad cultum hunc Deo praestandum communiter Propheta invitet.

2. *Sit nomen.* Confirmat Propheta quod nuper attigi, continuandas esse toto vitae cursu Dei laudes. Nam si seculis omnibus laudabile est Dei nomen, saltem tam brevi temporis spatio, quo in mundo peregrinamur, sollicite curandum est ut nobis mortuis vigeat eius memoria. Proximo versu gloriam nominis Dei in omnes terrae plagas extendit: unde sequitur, minime excusabilem esse nostram ignaviam, nisi mutuo inter nos resonemus eius laudes. Etsi autem sub Lege non alibi quam in Iudaea rite celebrari potuit Deus, quia nonnisi electo populo innotuerat, digna tamen fuerunt eius opera

totius mundi praeconiis quae fuerunt cunctis Gentibus patefacta. Eodem etiam spectat quod sequitur de *celsitudine* gloriae Dei, quid enim magis indignum, quam nos in ea extollenda parcos esse ac tardos, quum in sui admirationem sursum rapere debeat cunctas mentes? Non frustra igitur tantopere extollit Dei nomen Propheta, sed ut sciamus non esse locum desidiae, et sacrilegum esse silentium nisi ad ipsum laudibus celebrandum supra vires enitimur, ita ut affectus noster quodammodo coelos transcendat. Quod *excelsum* dicit esse *supra omnes gentes*, subest tacita exprobratio ad damnandum electi populi torporem, nam quid magis absurdum, quam oculatos gloriae Dei testes cessare ab eius laudibus, quae inter caecos quoque refulget? Quamvis enim solos Iudaeos Deus coelestis doctrinae luce tunc dignatus esset, nunquam tamen destitui voluit testimonio, quemadmodum dicit Paulus in Actis, capite 14, 17. et ad Romanos capite 1, vers. 20. Ceterum, haec sublimitas promulgato Evangelio melius perspecta fuit, quia tunc demum sub eius imperium collectus est orbis.

5. Quis sicut Iehova Deus noster, se exaltans ad habitandum, 6. Se humilians ad videndum in coelis et in terra? 7. Attollens e pulvere inopem, e stercoribus erigit miserum: 8. Ut collocet eum cum Principibus, cum Principibus populi sui: 9. Habitare faciens sterilem in familia, matrem filiorum laetantem. Halleluiah.

5. *Quis sicut.* Hic Propheta altitudinem gloriae et potentiae Dei cum immensa bonitate comparans, hinc laudes eius amplificat, non quod Dei bonitas ab eius gloria separari queat: sed distinctio haec ponitur hominum respectu, quibus per se formidabilis esset Dei maiestas, nisi comiter se demittens, amabili dulcedine nos alliceret. Summa igitur est, quamvis Deus supra coelos habitans, tanto intervallo a nobis distet, non tamen obstare hanc altitudinem quin se nobis propinquum exhibeat, et familiariter salutem nostram curet. Ac Propheta Deum supra coelos excelsum esse dicens, non solum erga homines eius misericordiam commendat, quorum vilis est et abiecta conditio: sed admonet, ipsum coelestes quoque Angelos posse suo iure despicere, nisi quod paterno amore adductus, ad eos sua cura amplexandos descendit. Quod si Angelorum causa se humiliat, quid de hominibus dicendum, qui in terris reptando, simul etiam innumeris sordibus tenentur impliciti? Si quis roget an non impleat Deus coelum et terram: facilis solutio est, nihil aliud tradi Prophetae verbis, quam ipsum posse pedibus calcare nobilissimas creaturas, imo propter longam distantiam posse eas negligere. In summa, discendum est, non fieri nostra propinquitate ut curam nostri Deus gerat, sed quia ultro se demittit.

7. *Attollens.* Hic Propheta in variis conversionibus quae fortuito creduntur accidere, providentiam Dei celebrat. Quod ergo praeter nostram opinionem res mutantur, hoc pendere dicit ab unius Dei arbitrio. Nam si idem et aequabilis esset cursus, iactarent omnes,

naturam, naturam: nunc vicissitudo admonet dominari arcanum Dei consilium. Atqui rebus insperatis attoniti, transferimus imaginationes nostras ad Fortunam. Quia ergo omni ex parte maligni sumus, Propheta in rebus insolitis iubet nos Dei providentiam mirari. Nam quum vel bubulci, vel alii despectissimi homines ad summa imperia emerserint, tam inopinata novitate sensus nostros melius expergefieri aequum est. Nunc tenemus Prophetae consilium. Nam poterat (sicut aliis locis) proponere coeli et terrae architecturam: sed quia in ordinario naturae cursu caecutiunt mentes nostrae, dicit in operibus insolitis magis conspicuam esse Dei manum. Miraculum etiam amplificat, quum dicit obscuros et sordidos homines non solum ad quemlibet principatum evehi, sed ut in sacro populo emineant: quod maius est quam dominari in aliis terrae partibus. Status enim Ecclesiae, praecipuum est et maxime speciosum theatrum, ubi Deus admirabilis suae potentiae, sapientiae et iustitiae documenta profert ac explicat.

9. *Habitare faciens.* Aliud commemorat Dei opus, quod etsi non videtur tam memorabile, non minus tamen affixit sensus nostros. Nam si mulier quae diu fuit sterilis, repente concipiat numerosam sobolem, mirari cogimur, licet in quotidianis Dei operibus simus stupidi. הבית non simpliciter pro aedificio capitur, sed pro ipsa familia, continens pro contento, sicuti Graeci οἶκον, Latini domum appellant. Sensus ergo est, quae prius solitaria fuerat mulier, donari foecunditate, ut domum liberis impleat. *Laetitiam* vero matribus tribuit, quia licet ad expetendas divitias, vel honores, vel delicias, vel quaelibet commoda, propendeant omnium animi, soboles tamen aliis omnibus praefertur. Quum ergo Deus non modo consuetum naturae ordinem gubernet, sed mutet etiam rerum vices, in sublime evehens qui iacebant contempti, et mulieres steriles foecundans: nisi ad considerandam eius manum attenti sumus, bis damnabilis est stupor noster.

PSALMUS CXIV.

Arg. Brevis est redemptionis descriptio, qua Deus populum suum ex Aegypto in promissam haereditatem deducens, memorabile seculis omnibus virtutis et gratiae suae specimen edidit. Finis autem est, ut filii Abrahae Deo se totos addicant, qui gratuita adoptione eos complexus, sibi in sacrum et peculiarem populum esse voluit.

1. Quum egressus est Israël ex Aegypto, domus Iacob e populo barbaro: 2. Fuit Iehuda in sanctificationem eius, Israël dominia eius. 3. Mare vidit et fugit, Iordanis conversus est retrorsum. 4. Montes exsultaverunt ut arietes, colles sicut agni ovium.

1. *Quum egressus est.* Quum exitus ille tam praeclarum erga filios Abrahae amoris Dei pignus et signum fuerit, non mirum est

totics revocari in memoriam. Initio autem admonet Propheta, non esse amplius sui iuris populum quem sibi Deus tam pretiose acquisivit. Nam quod nonnulli interpretantur, tribum Iehuda tunc fuisse sanctificatam Deo, secundum illud Exod. 19, 6. 1. Petr. 2, 9. Vos estis gens sancta, et regnum sacerdotale: mihi a mente Prophetae videtur remotum. Et quod continuo post additur, dubitationem eximit, Israëlem tunc fuisse Dei imperio addictum. Nam eiusdem sententiae sub diversis verbis repetitio est: ac tribus quidem Iehuda propter excellentiam primatus reliquo populo praefertur. Quanquam minime dubium est quin idem elogium quo specialiter ornatur, ad totum populi corpus pertineat. Porro dicitur sanctificari Deus hominum respectu: quia in se neque crescit neque minuitur. Et dicitur *Iehuda* fuisse *in eius sanctitatem*, *Israël in dominium*, quia tunc sancta eius maiestas, quae prius obscura fuerat, in sui reverentiam traxit quicunque tam incredibilis potentiae fuerunt testes. Quod si Deus populum suum redimendo, regnum sibi erexit, et venerationem peperit sacro suo nomini, excusabilis non est populi ignavia, nisi se in continua tanti beneficii meditatione exerceat.

3. *Mare vidit.* Non prosequitur quaecunque tunc edita fuerunt miracula, sed summatim attingit, Mare, licet mortuum sit elementum, et sensu careat, metu tamen potentiae Dei fuisse conterritum: idem fecisse *Iordanem et montes* ipsos *exsultasse*. Quanquam autem poëtice describit Propheta Maris et Iordanis recessum, verba tamen rei modum non excedunt: ac Mare quidem opifici suo tale praestans obsequium, sanctificavit eius nomen: Iordanis sua subiectione ornavit eius imperium: montes contremiscendo testati sunt quam sacra sibi esset illius maiestas. Sed non magis propositum est celebrare Dei potentiam, quam paternam curam et studium servandae Ecclesiae. Ideoque prudenter Israëlem a Mari, Iordane et montibus separat: sicuti diversa fuit ratio electi populi et mortuorum elementorum.

5. Quid tibi Mare quod fugisti? Iordanis, *quod* conversus es retrorsum? 6. Montes exsultastis ut arietes, colles sicut agni ovium. 7. A facie Domini contremisce terra, a facie Dei Iacob: 8. Qui convertit rupem in stagna aquarum, silicem in fontem aquarum.

5. *Quid tibi mare.* Propheta hic populariter Mare, Jordanem, et montes interrogat, sicuti nuper sensum et reverentiam potentiae Dei illis tribuit. Atque his figuris acrius coarguit hominum stuporem, nisi intelligentiam qua praediti sunt, ad consideranda Dei opera applicent. Adspectus etiam Maris de quo loquitur Propheta, ad damnandam eorum caecitatem satis superque valebit. Mare enim non potuit siccari, neque fluvius Iordan retro cursum flectere, nisi arcano instinctu, ut Deus obsequium cogeret. Ceterum quanquam ad Mare, Iordanem et montes dirigitur sermo, potius tamen nos compellat Propheta, ut quisque nostrum in se descendens, sedulo et attente in hac consideratione insistat. Ideo quoties occurrunt haec verba,

respondeat quisque non posse adscribi tantam mutationem naturae et inferioribus causis, sed hic palam fulgere Dei manum. Similitudo ab agnis et arietibus sumpta, videtur quidem a rei magnitudine longissime abesse: sed consilium Prophetae fuit rudissime exprimere quam incredibili modo suam illic virtutem Deus explicuerit. Nam quum in montibus quodammodo fundata sit orbis stabilitas, quid cum arietibus vel agnis simile, ut huc et illuc saltando se agitent? Non ergo miraculum extenuat Propheta, sed sub crasso genere dicendi, rudibus ingeniis melius insculpit inopinata virtutis Dei signa.

7. *A facie Domini.* Ubi interrogando expergefecit hominum sensus, responsionem subiicit: quam multi in persona ipsius terrae accipiunt, quia י affixum esse putant verbi חולי, acsi diceret terra, Meum est contremiscere a facie Domini. Sed hoc commentum stare non potest, quia mox subiicitur nomen Terrae. Rectius igitur alii ה supervacuum esse docent, ut saepe alias: atque hunc eliciunt sensum, Terram contremiscere coram Domino suo aequum est ac decet. Sed quia a plerisque non male resolvitur verbum חולי in modum imperandi, eos libenter sequutus sum. Probabile enim est, Prophetam rursus ad terram verba facere, quo magis ad vivum afficiat hominum animos. Sensus tamen eodem redit, acsi dixisset, Agedum sic fieri oportuit ut terra a conspectu Regis sui contremisceret, ponitur enim nomen אדון, quod dominum vel herum significat. Postea tamen diserte adiungit nomen *Dei Iacob,* quo fictitios omnes deos iubet procul facessere. Nam, ut propensi sunt homines ad fallacias, semper timendum est ne idola substituant in veri Dei locum. Tandem aliud miraculum recenset, quo Deus post transitum populi rursum in deserto suam virtutem magnifice extulit. Hoc autem modo admonet non uno tantum die apparuisse Dei gloriam in exitu populi: sed continuo temporis successu fuisse in aliis operibus conspicuam, sicuti quum ex arida *rupe* repente *fluvius emersit,* Exod. 17, 6. Verum quidem est scaturire fontes ex rupibus et locis lapidosis: sed ex sicca rupe aquam elicere, fuit certe praeter naturae ordinem. Porro hic subtiliter disputandum non suscipiam quomodo lapis in aquam fuerit conversus, et simplex est Prophetae sensus, ubi prius siccitas erat ac durities, fluxisse aquas. Hinc tamen apparet quam ridiculi sint Sophistae transsubstantiationem fingendo, ubi Scriptura hoc vel illud converti dicit, neque enim substantia lapidis tunc mutata fuit in aquam: sed mirabiliter aquas Deus creavit quae ex arida rupe fluerent.

PSALMUS CXV.

ARG. *Psalmum hunc dictatum fuisse Ecclesiae quum duriter afflicta esset, colligere promptum est. Orant autem fideles, quamvis indigni sint quos exaudiat Deus, se tamen liberari: ne sacrum eius nomen sannis et opprobriis Gentium subiaceat. Deinde collectis animis insultant omnium vecordiae qui idolis addicti sunt: et sancta iactantia suam felicitatem efferunt, quod sint a Deo cooptati, unde etiam mutuo se ad gratitudinem hortantur.*

1. Non nobis Iehova, non nobis, sed nomini tuo da gloriam propter clementiam tuam, propter veritatem tuam. 2. Ut quid dicent gentes, Ubi nunc Deus eorum? 3. Atqui Deus noster in coelo, omnia quae voluit fecit.

1. *Non nobis.* Quanquam de auctore Psalmi certo non constat, neque etiam quando fuerit compositus, principium tamen hoc demonstrat, fideles in rebus deploratis ad Deum confugere. Non exprimunt autem disertis verbis quid velint, sed oblique insinuant suam postulationem. Interea praefantur se non afferre in medium ulla merita, nec impetrandi fiduciam aliunde concipere, nisi quia ipsos liberando, *Deus gloriae suae consulet:* quia res sint inseparabili nexu coniunctae. Quamvis ergo repulsam mereantur, rogant tamen ne Deus nomen suum Gentium ludibriis prostituat. Suis quidem miseriis cupiunt solatium et opem afferri: sed quia nihil in se dignum reperiant Dei favore, ipsum appellant gloriae suae vindicem. Atque hoc notatu dignum est, quamlibet indigni simus quos Deus respiciat, bene tamen sperandum esse, quia nomen suum glorificare vult nos servando, quos ea lege adoptavit ut nunquam deserat. Interea notandum, humilitatis et modestiae causa non conqueri aperte de suis miseriis, nec a salute sua incipere, sed potius a gloria Dei. Nam quum ipsa calamitas quaedam esset species reiectionis, pudore confusi, non audebant palam petere a Domino quod optabant: ideoque insinuatione usi sunt, ut peccatoribus nihil gratiae promeritis patrem se Deus praestaret gloriae suae intuitu. Quia autem non semel dictata fuit Ecclesiae haec precandi forma, quoties ad Deum accedimus, veniat nobis in mentem propria dignitate nos exuere, ut gratuita eius bonitas nos ad bene sperandum animet. Imo hic etiam, quum iuvari petimus, scopus nobis esse debet, ut illustret nomen Dei liberatio quam adepti erimus. Ac verisimile est promissione admonitos sic orasse. Dixerat enim Deus exilii tempore, Non propter vos, sed propter me hoc faciam, Iesa. 48, 11. Nunc agnoscunt hoc sibi unicum esse asylum, dum spes omnes aliae deficiunt. Bis etiam hoc repetendo, melius ostendunt quam probe sibi conscii sint suae indignitatis: ut si contingat centies suas preces repudiari, litem movere nequeant sua causa.

2. *Ut quid dicent.* Nunc exprimunt quomodo Ecclesiam servando, Deus vindex gloriae suae sit futurus: quia si illam exitio permittat, impiis Gentium insultationibus obnoxium erit eius nomen, exsertae enim ad maledicendum erunt linguae, nudatum esse potentia Deum Israël, qui suos clientes in ultima necessitate deserat, non quod tali admonitione indigeat ipse, sed potius ut ad sanctum illum zelum animos suos referant fideles, de quo alibi vidimus, Opprobria exprobrantium tibi, ceciderunt super me, Psal. 69, 10. Neque enim rhetoricos colores persuadendi causa ficte inducunt, sed profitentur se ita sollicitos esse de propria salute, ut pluris tamen aestiment Dei gloriam, sicuti meretur. Postea rationem assignant cur intersit Dei gloriae ipsos servari: quia scilicet foedus pepigerat, quod impii iactassent abolitum esse et extinctum. Atque hoc modo et irritam Dei gratiam, et vanas promissiones esse dixissent. Deo itaque gra-

tiam suam obiiciunt, deinde fidem, quarum utramque manebant impiae calumniae, si populum quem aeterno foedere sibi devinxerat, et quem adoptaverat gratuita misericordia, frustratus esset. Nunc quum nos quoque Deus Evangelii sui participes faciens, in corpus Filii sui inserere dignatus sit, licebit idem in medium afferre.

3. *Atqui Deus noster.* Iam fideles sancta audacia se magis animant ad precandum: quia scimus irritas esse nostras preces, si inter dubitationes fluctuamus. Si in eorum animos penetrasset illa blasphemia, futurum erat letale vulnus, mature igitur clypeum opponunt: atque ideo abrumpunt orationis filum. Mox suo loco secundum membrum tractabimus, ubi gentium idolis pravisque superstitionibus insultant, nunc singula verba huius sententiae expendere operae pretium est. Deum in coelis locando, non includunt aliqua loci circumferentia, neque cancellos circumdant immensae eius essentiae: sed negant finitam esse eius potentiam, vel alligatam humanis mediis: negant obnoxiam esse Fato vel Fortunae: denique totum mundum subiiciunt eius imperio, ut superior omnibus obstaculis, libere quicquid visum est exsequatur. Quod clarius exprimitur secundo membro, *quaecunque vult facit.* Quomodo igitur in coelis Deus habitat? Quia subiectus est mundus eius arbitrio, ut nihil obstare queat quominus impleat quicquid decrevit. Est autem insignis doctrina, Deum facere quaecunque vult, modo aptetur in verum et legitimum usum. Haec admoneo, ne curiosi vel protervi homines licentiam sibi pro more arripiant transferendae sanae doctrinae in phrenetica deliria. Et plus satis quotidie perspicimus hac in parte humani ingenii lasciviam: quia plurimi de hoc mysterio, quod reverenter in primis suscipere decebat, sine ullo pudore et modestia blaterant. Porro ut ad nos redeat huius doctrinae utilitas, notare convenit cur dicatur facere Deus quaecunque vult: nempe quod Deo plena suppetat facultas ad tuendam Ecclesiae suae salutem: deinde quum omnes creaturas contineat sub manu sua, nullo obstaculo prohiberi quominus sua consilia perficiat. Quanquam ergo vident fideles praeclusas sibi esse omnes salutis vias, colligunt tamen animos: quia Deus non solum omnibus impedimentis superior est, sed ipsis etiam utitur ad viam sibi sternendam. Interea simul hoc tenere necesse est, fieri omnia solius Dei decreto, nihil autem fortuito contingere, tantum de usu doctrinae praefari oportuit, ut se cohibeant mentes nostrae, nequid imaginentur indignum Dei gloria, sicut solent erratici spiritus. Sumpto illo principio, ne pudeat nos ingenue fateri, Deum sic aeterno consilio moderari omnia ut nihil fiat nisi ipso volente et ordinante: ideo apposite et scite Augustinus hoc testimonio probat, non simplici Dei permissu accidere quae videntur nobis absurda, sed nutu etiam et decreto. Nam si facit Deus noster quaecunque vult, cur permitteret fieri quae non vult? Cur diabolum et omnes impios sibi repugnantes non coercet? Si medius fingitur inter actionem et passionem, ut toleret quae fieri non vult: erit igitur otiosus in coelo, ut Epicurei somniant. Quodsi fatemur Deum consilio praeditum esse, ut mundum, cuius est opifex, curet ac gubernet, nullamque negligat eius partem: inde sequetur, quicquid fit, ipso volente fieri. Qui obganniunt, Deum hoc modo fore malorum auctorem, perversi sunt dialectici. Nec vero si impuri sunt canes,

latratu suo efficient ut mentitus sit propheta, vel Deo eripiant mundi gubernationem. Si nihil fit nisi ex Dei consilio et decreto, videtur peccata non reprobare. Atqui habet arcanas suas causas et nobis incognitas, cur fieri velit quod faciunt perversi homines, non tamen pro vitioso eorum affectu. Voluit Deus Ierosolymam excidi: volebat hoc idem Chaldaeus, sed alio modo, ac tametsi Babylonios saepius appellet milites suos conductitios, dicat excitatos suo sibilo, Iesa. 5, 26. imo gladium manus suae: non tamen propterea dicemus fuisse eius socios: quia longe diversum fuit consilium: ut in excidio Hierosolymae refulgeat Dei iustitia, Chaldaeos sua libido, avaritia, et crudelitas merito condemnet. Quamvis ergo fieri velit Deus quicquid fit in mundo, non tamen quicquam mali vult fieri: quia etsi incomprehensibile nobis est eius consilium, optima tamen ei ratio semper constat. Quod si nobis sufficit sola eius voluntas, ut certo persuasi simus, quamvis iudicia eius sint abyssus profunda, Psal. 36, 7. illic tamen regnare summam iustitiam: haec inscitia longe doctior erit toto eorum acumine, qui opera eius captu suo metiri audent. Iam et hoc rursus notandum est, si facit Deus quaecunque vult, ipsum fieri nolle quaecunque non fiunt. Quod in primis utile cognitu est, saepe enim, quum ad Ecclesiae afflictiones connivet Deus ac quiescit, quaerimus cur sinat eam tabescere, cui succurrere in manu eius est. Avaritia, fraudes, perfidia, crudelitas, ambitio, superbia, libidines, ebrietas, omne denique genus corruptelae hodie grassatur in mundo: quae mox cessarent si Deo placeret adhibere remedium. Quare hoc nobis tolerantiae frenum sit, dum videtur torpere Deus, vel facultate destitui ad opem ferendam, nolle tam subito, quia moram et dilationem utilem esse novit: volentem certe sua dissimulatione ferre quae momento corrigere posset, si liberet.

4. Idola eorum, argentum et aurum, opus manuum hominum. 5. Os illis, et non loquentur: oculi illis, et non videbunt. 6. Aures illis, et non audient: nares illis, et non olfacient. 7. Manus illis, et non palpabunt: pedes illis, et non ambulabunt: non clamabunt gutture suo. 8. Similes illis erunt qui faciunt ea, quisquis confidit in ipsis.

4. *Idola eorum.* Haec antithesis in hunc finem referri debet, ut melius spem suam confirment pii, qua recumbunt in unum Deum: quia extra ipsum quicquid divinitatis concipiunt hominum mentes, stultum est ac delusorium figmentum. Nam certe totius mundi errorem et insaniam cognoscere non parum prodest ad verae pietatis confirmationem, dum ex altera parte occurrit Deus, quem certo scimus esse terrae et coeli opificem, nec frustra vel fortuito a nobis coli. Porro quo fortius retundat impiorum petulantiam, qui Deum cum electo populo superbe despicere audebant, contemptim deridet fallaces eorum deos, primum idola vocans, hoc est res nihili: deinde, quia conflati sint ex mortua materia, vigore et sensu carere arguens. Quid enim magis praeposterum, quam ab illis quicquam opis sperare: quando neque materia, ex qua fabricantur: neque forma, quae

accedit ex manu hominum, ullam in se contineant divinitatis guttam, quae reverentiam illis conciliet? Interea tamen subindicat Propheta, pretium materiae nihil dare praestantiae idolis, ut pluris fieri mereantur. Ideoque adversative resolvi potest oratio: quamvis aurea sint et argentea, non esse tamen deos, quia sint opus manuum hominis. Nam si simpliciter materiam vilipendere propositum fuisset, potius vocasset lignum et lapidem: nunc vero auri tantum et argenti meminit. Interea tamen Propheta nihil minus consentaneum esse admonet, quam homines vel essentiam, vel formam, vel honorem etiam Deo conferre, quando ipsi precario evanidum spiritum trahunt. Unde sequitur, stulte gloriari Gentes deorum suorum auxilio, quibus originem dederunt. Nam unde idolis principium, nisi ex hominum arbitrio? adest ad manum materia: liberum esset non modo pateram aut vas aliud fingere ex auro vel argento, sed matulam quoque: deum fingere magis libet. Quid magis ridiculum quam mortuae massae accedere novam deitatem? Salse etiam addit Propheta, quamvis membra suis simulacris forment Gentes, non posse vel motum aliquem vel usum dare. Eo itaque praeclarius secum agi intelligunt fideles, quia indubie stat verus et unicus Deus ab eorum parte: quando constat Gentes omnes frustra superbire umbrarum praesidio. Quanquam latius extendi debet haec doctrina, quia inde generaliter colligimus, perperam Deum quaeri sub externis figuris, quae nihil simile vel affine habent coelesti eius gloriae. Nisi enim haec sententia hodie tenetur, Gentibus in promptu fuisset exceptio, iniuste se damnari: quia etsi idola sibi in terris conflabant, persuasi tamen erant Deum in coelo esse. Neque enim Iovem putabant vel lapideum esse, vel aureum, vel fictilem, sed repraesentari sub his signis. Unde enim loquutio illa, Supplicare ad deos, nisi quod simulacra putabant esse quasi deorum personas? Non habent, inquit Cicero, Siculi deos, ad quos precentur. Barbare hoc diceret, nisi haec infixa fuisset opinio vulgi animis, deorum coelestium figuras sibi ante oculos versari in aëre, vel argento, vel marmore. Sed quia deos sibi propiores putabant, quum ad simulacra accederent: merito delirium hoc exagitat Propheta quod deitatem includant corruptibilibus signis: quia a natura Dei alienum est, sub lapide, frusto marmoris, vel ligno et trunco, vel aëre, vel argento habitare. Et hac ratione vocat Habacuc cap. 2, 18. magisterium falsitatis, crassam illam colendi Dei formam. Notanda praeterea est ista insectatio, *Os illis, et non loquentur.* Cur enim ad Deum confugimus, nisi quia vita nostra ab eo pendet, in eius manu est salus nostra, penes eum residet bonorum omnium copia et iuvandi facultas? Quid ergo absurdius quam a simulacris petere quod illis deest, quum et motu et sensu careant?

8. *Similes illis.* Multis videtur esse imprecatio: itaque futurum tempus optandi modo vertunt, Similes fiant. Sed non minus recte convenit subsannatio, si affirmet Propheta idololatras non minus esse stupidos quam si trunci essent vel lapides. Merito autem tam acriter invehitur in homines naturaliter ratione praeditos, quod seipsos abdicent omni ratione et iudicio, sensuque communi privent. Nam qui a rebus mortuis vitam petunt, nonne quantum in se est extinguunt omne rationis lumen? Summa est, siqua esset gutta sanae mentis,

non tribuerent operibus manuum suarum deitatem, quibus sensum dare nequeunt. Et certe hoc unum sufficit ad tollendum ignorantiae praetextum, quod praeter naturae rationem falsos deos sibi fabricant. Unde sequitur, sponte claudere oculos, obducere sibi tenebras, seque obstupefacere: quae voluntaria caecitas eos prorsus inexcusabiles reddit: ne obtendere liceat, errorem a pio zelo profectum esse. Nec mihi dubium est quin Propheta titulum ac colorem ignorantiae discutere voluerit: quia sponte obrutescunt homines. *Quisquis confidit.* Hinc clarius patet cur tantopere abominetur Deus simulacra: quia scilicet ferre nequit cultum sibi ereptum ad ea transferri. Nihil Deo magis proprium, quam ut mundus agnoscat eum esse unicum salutis auctorem: quicquid opus est, petat ab eo solo et exspectet. Ideoque spoliatur debito cultu, et quasi in nihilum redigitur eius maiestas, quoties alibi locatur fiducia. Sacrilegium hoc Propheta accusat, sicuti etiam multis locis zelotypiae confertur Dei indignatio, quoties videt idola et commentitios deos suis spoliis ornari. Siquis statuam fingat ex marmore, vel ligno, vel aëre, si conflet ex auro, vel argento non esset hoc per se tam exsecrabile: sed ubi Deum suis figmentis tentant affigere, et quasi ipsum elicere e coelo: in eius locum substituitur mera falsitas. Verum quidem est falsificari (ut ita loquar) Dei gloriam simul ac induitur forma corruptibili: (Cui similem me fecistis? clamat per Iesaiam, 40, 25. et 46, 5. et plena est Scriptura talibus testimoniis) duplicatur tamen contumelia ubi eius virtus, gratia, et potestas in idolis inclusa creditur. Quanquam morbi sunt fere inseparabiles, idolis alligare suam fiduciam postquam fabricata fuerint. Unde enim tam cupide appetit mundus lapideos vel ligneos deos, vel fictiles, vel ex quamvis terrena materia: nisi quia Deum imaginantur a se remotum, donec aliquo vinculo constrictum teneant? Quia igitur nolunt Deum spiritualiter quaerere, detractum ex suo solio, mortuis elementis subiiciunt. Hinc fit ut preces dirigant ad simulacra, quia in illis putant propinquas sibi esse Dei aures, oculos etiam, et manus. Dixi, vix posse duo haec vitia disiungi, quin divinum numen idolis arrogent quicunque eas fabricando, Dei veritatem convertunt in mendacium. Prophetae tamen consilium fuit, ut nuper admonui, praecipuum sacrilegium damnare: et quod maxime detestabile est, quum dicit idolis *confidere* incredulos.

9. Israël confide in Iehova, auxilium eorum, et clypeus eorum ipse. 10. Domus Aaron confidite in Iehova, auxilium eorum et clypeus eorum ipse. 11. Qui timetis Iehovam confidite in Iehova, auxilium eorum et clypeus eorum ipse. 12. Iehova recordatus est nostri, benedicet, benedicet domui Israël, benedicet domui Aaron. 13. Benedicet timentibus Iehovam, parvulis simul cum magnis. 14. Adiiciet Iehova super vos, super vos, et super filios vestros. 15. Benedicti vos a Iehova qui fecit coelum et terram.

9. *Israël confide.* Iterum ad illud doctrinae caput revertitur Propheta, non esse timendum veri Dei cultoribus, ne ipsos in ne-

cessitate deserat vel frustretur: quia tam propensus est ad curandam eorum salutem quam potentia instructus. Ceterum primo loco hortatur Propheta totum Israëlem in genere ad fidendum Deo: deinde nominatim compellat domum Aaron: tertio ponit timentes Deum, cuius ordinis optima est ratio: quia Deus promiscue adoptaverat totum populum, omnibus etiam exposita erat eius gratia, ut deberent communiter in eo spes suas figere, quo sensu dicit Paulus, Act. 26, 7. duodecim tribus Israël exspectare promissam redemptionem. Non abs re igitur Propheta totum Israëlem initio complectitur. Rursum tamen, quia peculiariter elegerat sibi Deus Levitas, praecipue vero Sacerdotes ex domo Aaron, qui aliis praeirent, essentque religionis antistites, plus ab ipsis quam reliquo vulgo requirit: non quod specialis salus illis promissa esset, sed quia aequum erat viam aliis ipsos monstrare, sicuti aditus in Sanctuarium patebat: acsi diceret Propheta, Vos filii Aaron, quos Deus religionis magistros populo suo esse voluit, estote aliis exemplum fidei, quando singulari honore vos dignatus est, Sanctuarium suum vobis aperiens.

11. *Qui timetis Iehovam.* Non loquitur de alienigenis, ut falso quidam putant, quasi de Gentium vocatione esset vaticinium, quia enim filiis Israël et filiis Aaron eos adiungit, putant incircumcisos notari, qui nondum collecti erant in ovile. Sed eodem argumento colligere liceret: Sacerdotes non esse ex genere Abrahae, quia seorsum de illis facta est mentio. Quin potius subest correctio in his verbis, qua veros Dei cultores ab hypocritis, qui degeneres erant Abrahae filii, discernit. Quoniam ergo multi carnales Abrahae filii desciverant a fide patris, promissionem ad eos restringit Propheta, qui eam fide amplexi sincere Deum colebant. Atque ita nunc tenemus cur per tres istos gradus progressus fuerit: quemadmodum siquis hodie exhortationem dirigat, primo ad totum Ecclesiae corpus, postea descendat specialiter ad ministros et doctores, qui debent aliis esse antesignani. Quia vero inani Ecclesiae titulo fallaciter multi se venditant, ideoque censeri non merentur in germanis Dei filiis, distincte nominat puros et non fucatos Dei cultores.

12. *Iehova recordatus est.* Plerique verbum *benedicendi* in praeterito tempore vertunt, acsi proposita experientia temporum superiorum fideles ad bene sperandum incitet, hoc modo, Iam longo usu didicimus quid valeat Dei nostri favor: quia non aliunde nobis et prosperitas, et bonorum omnium copia, et stabilis conditio. Sumit enim principium illud quod nobis omnibus persuasum esse debet, nos bene et feliciter nunquam habere nisi quatenus Deus benedicit. Iam quia toties erepti fuerant Israëlitae ex multis periculis, toties in necessitate adiuti, tam liberaliter tractati, totidem erant clara gratiae Dei erga ipsos documenta. Quia tamen nulla ratio cogit futurum in verbis tempus mutare, optime etiam conveniet, fidelibus eandem promitti quam ante experti erant gratiam, ita sensus esset, Deus hactenus foederis sui memor, nos respexit: ergo eius benedictio, sicuti coepit, ad finem usque in nos defluet. Eundem vero ordinem repetit, filiis Aaron superiorem gradum tribuens in benedictione Dei, larvatos autem Israëlitas ab ea excludens. Dicit *pusillos cum magnis*, hac circumstantia magis commendans paternam Dei indulgentiam: quia ne vilissimos quidem et contemptissimos ne-

gligat, qui modo ex animo eius fidem implorant. Iam quum nulla sit personarum acceptio apud Deum, ne ab accessu nos absterreat ignobilis et abiecta nostra conditio, quando tam comiter invitat qui nullius videntur esse pretii. Repetitio etiam in verbo *benedicet*, assiduum gratiae cursum designat. Si magis placeat tempus praeteritum retinere, sensus erit, longa serie fluxisse Dei beneficentiam erga populum quae certa esset perpetui amoris probatio. Et hunc sensum adiuvat proximus versus, ubi Deum *multiplicaturum* dicit quae hactenus beneficia contulerat. Quia enim fons est inexhaustus Dei liberalitas, nunquam desinit cursum suum tenere, quamdiu suae ingratitudinis obstaculo eam homines non arcent. Unde sequitur, ad posteros quoque manere: quia Deus adoptionis suae gratiam et fructum in mille generationes propagat.

15. *Benedicti vos.* Proximo versu spem fecerat Propheta perpetuae felicitatis: quia largiendo nunquam arescit immensa Dei facultas, et locupletare nunquam desinit quos semel fecit suae beneficentiae participes. Nunc confirmandae huius doctrinae causa, filios Abrahae, commemorat selectos esse a reliquis Gentibus, ut hoc privilegio freti, non dubitent totos se tam benigno et benefico patri addicere. Iam quia caro pro sua tarditate non apprehendit Dei potentiam, cuius cognitio nos sub Dei praesidio quietos et securos continet: Propheta *Coeli et terrae opificem* vocans, admonet minime timendum esse ne ipse unus ad nos tuendos sufficiat. Neque enim sic creavit Deus coelum et terram, ut nunc sedeat otiosus in coelo, sed ut suo imperio moderetur quicquid semel condidit.

16. Coeli coeli Iehovae: at terram dedit filiis hominum. 17. Non mortui laudabunt *te* Deus, neque omnes qui descendunt in silentium. 18. Nos autem benedicemus Deo ex nunc et usque in seculum. Halleluiah.

16. *Coeli coeli Iehovae.* Hic bonitatem Dei, paternumque erga humanum genus amorem commendat Propheta, quod, quum nulla re indigeat ipse, mundum tamen cum suis opibus in usum hominum condiderit. Quorsum enim tanta bonorum varietate (quae ubique se ingerit oculis nostris) referta est terra, nisi quia Deus, ut providus paterfamilias, necessitatibus nostris consuluit? Quotquot ergo commoditates hic percipimus, totidem sunt paternae eius curae testimonia, hoc Prophetae consilium est, quod miror tam secure a plerisque interpretibus negligi. Summa est, Deum gloria sua contentum, terram locupletasse copiis omnibus, ne quid hominibus deesset. Deum autem omni terrena opulentia posse carere probat, quoniam inhabitat coelos, nam certe neque vinum, neque triticum illic nascitur, neque alia vitae subsidia. Unde sequitur, Deo non esse opus quicquam extra se quaerere, atque huc spectat duplicatio. Coeli coeli Deo sufficiunt: et quia nullis adminiculis indiget, ipse sibi est pro centum mundis. Restat igitur hoc secundum, quicquid est in mundo opulentiae, clamare alta voce quam beneficus pater sit Deus erga homines. Quum vero de incomparabili ista Dei bonitate concionatus esset Spiritus sanctus, mirum est huius doctrinae nullum

fuisse gustum. Canebant sub Papatu, sicuti hodie faciunt, Psalmum hunc in templis: sed an centesimus quisque expendit, Deum, omnia nobis largiendo, nihil sibi praeter gratiarum actionem residuum facere? Neque in eo tantum se prodit mundi ingratitudo, sed foedius ad crassam et nimis pudendam blasphemiam vulgo prorumpere ausi sunt perditi nebulones, quibus hic versus iocosi dicterii loco fuit, quum Deum in coelo deliciari dicerent, nec curare res humanas. Et quum Propheta hic diserte exprimat, Deo non alia in re utilem esse mundum nisi ut paternae erga homines eius sollicitudini serviat, verba Prophetae in ludibrium torserunt porci isti et canes, acsi propter longam distantiam homines non respiceret. Cogor hic memorabilem historiam referre. Accidit nobis in diversorio quodam coenantibus, ut profanus Dei contemptor sermones nostros de spe coelestis vitae deridens, subinde ludibrium hoc evomeret, Coelum coeli Domino, illic repente correptus diris torminibus coepit vociferari, O Deus, O Deus, atque ut erat patulo gutture, boatu suo replebat totum coenaculum. Ego qui in eum severe excanduoeram, perrexi meo more, stomachose denuntians ut tunc saltem sentiret non impune Deo illudi. Unus ex convivis qui hodie adhuc superstes est, homo probus et religiosus, sed tamen facetus, hac opportunitate in alium finem usus est: Tune Deum invocas? an philosophiae tuae oblitus es? cur non in suo coelo sinis quiescere? Et quoties ille tonabat, O Deus, hic alter subsannans regerebat, Ubi nunc est illud tuum, Coelum coeli Domino? Ac tunc quidem levatus est: sed quod reliquum fuit vitae, in suis impuris sordibus transegit.

17. *Non mortui, etc.* Hic ultra progreditur Propheta, Deumque precatur ut hac saltem de causa Deus se placabilem exhibeat suae Ecclesiae, ne funditus intereat humanum genus: et sint qui non modo fruantur eius beneficentia, sed nomen etiam invocent ac celebrent. Postquam enim peculiarem erga Israëlitas Dei gratiam, et deinde beneficentiam qua prosequitur totum genus hominum, laudavit Propheta: nunc ad Dei misericordiam confugit, ut populi sui peccatis ignoscat. Sumit autem principium illud, Quum profanae gentes se ingurgitent Dei beneficiis, solum genus Abrahae ad canendas eius laudes esse electum, acsi diceret, Domine quid fiet si nos perire sinas, nisi ut nomen tuum nobiscum extinctum sepeliatur? Sed hic exoritur quaestio: quia videtur privare sensu omnes mortuos, atqui si animae ex corporum ergastulis egressae, sunt superstites, alacrius tunc eas vigere certum est, unde sequitur, Deum a mortuis quoque laudari. Adde quod domicilium hominibus in terra assignans, ita ipsos a Deo separat ut communem tantum cum brutis animalibus relinquat vitam. Neque enim solis hominibus data est terra, sed bobus quoque, porcis, et canibus, leonibus et ursis, imo et insectis quibuslibet, nulla enim musca est, nullus pediculus cui domicilium non praebeat terra. Primae quaestionis facilis est solutio: quia in terra ideo locati sunt homines, ut uno quasi ore inter ipsos Dei laudes personent. Ad hanc symphoniam respexit Propheta, sicuti et Scriptura aliis pluribus locis, Non moriar, sed vivam, et narrabo opera Domini, Psal. 118, 17. Dicebat etiam pius Rex Ezechias, Iesa. 38, 19. Vivens vivens ipse confitebitur tibi. Dicebat etiam Ionas 2, 10. e ventre ceti eiectus, Immolabo, et vota reddam Domi-

Denique quia hic nobis vivendi finis est ut simus in terra praecones gloriae Dei, non est autem talis inter mortuos communicatio et societas, ut mutuo laudes Dei inter se concinant: merito Propheta partes laudandi Dei mortuis adimit. Hinc et alterius quaestionis pendet solutio: dicit Propheta terram hominibus esse datam, nempe ubi se exerceant in Dei cultu, donec fruantur aeterna sua felicitate. Nam quum ad pecudes et feras perveniant terrae opes, praecipue tamen in usum hominum creata esse omnia Spiritus pronuntiat, ut Deum inde Patrem agnoscant. Concludit tandem Propheta, Nisi Deus Ecclesiam conservet, inversum iri totum naturae ordinem: quia irrita erit mundi creatio, nisi sit aliquis populus qui Deum invocet. Inde colligit, reliquias aliquas semper fore superstites, nec solum promittit incolumem fore Ecclesiam, sed qui in hunc modum servati fuerint, eos ad gratitudinem hortatur: imo se omnium nomine ad canendas Dei laudes obstringit. Nec vero de unius tantum seculi hominibus habetur sermo, sed de toto Ecclesiae corpore, quod ideo propagat Deus per continuas aetatum series, ut testes semper ac praecones habeat suae iustitiae, bonitatis, ac misericordiae.

PSALMUS CXVI.

Arg. David ex summis periculis ereptus, quam diros animi cruciatus et anxietates perpessus fuerit, deinde quam mirabiliter a Deo servatus fuerit, recitat. Nam ex ipsa desperatione clarius enituit Dei virtus in restituenda salute: quia opes omnes praecisae erant, nisi Deus illi opem tulisset. Hoc modo se ad gratias agendas incitat, et fatetur nullum aliud suppetere compensationis genus pro innumeris beneficiis.

1. Dilexi, quia exaudiet Iehovah vocem precationis meae. 2. Quia inclinavit aurem suam mihi, et in diebus meis invocabo. 3. Circumdederunt me laquei mortis, et angustiae sepulcri invenerunt me: tribulationem et dolorem inveni. 4. Et in nomine Iehovae invocabo: obsecro Iehovah, libera animam meam.

1. *Dilexi, quia etc.* Hic ab initio David testatur se dulcedine bonitatis Dei illectum, in ipso uno quiescere. Nam defectiva loquutio magis emphatica est, qua exprimit nusquam sibi vel gaudium esse vel quietem nisi in uno Deo. Scimus enim, donec sibi Deus animas nostras penitus devinciat, semper vagari post inanes illecebras, et inquietudine fervere. Hunc morbum in se curatum esse asserit David, quia certe senserit Deum sibi esse propitium: et quia expertus est in solidum beatos esse quicunque Deum invocant, nullis se deliciis ab eo abstractum iri praedicat. Istud ergo Dilexi, tantundem valet acsi negaret sibi quicquam suave fore extra Deum, vel delectabile. Unde colligimus, male proficere in experientia gratiae Dei, qui ab eo exauditi, non se penitus ipsius fidei tradunt. Eodem et secundus versus pertinet, nisi quod secunda pars sensum commodum admittit, de quo tacent interpretes. Nam quod dicitur, *In die-*

bus meis invocabo, sine controversia ita exponunt. Ego, cui tam feliciter antehac successit Deum orare, toto vitae curriculo in hoc cursu pergam. Sed videndum est annon aeque conveniat, accipi *dies Davidis* pro opportuno quaerendae opis tempore, quum scilicet angustiae urgerent. Neque futurum tempus moror in verbo אקרא: quia et primo versu verbum Exaudiet de tempore praeterito haud dubie capitur, tunc vero copula resolvenda esset in adverbium temporis: quod Hebraeis satis tritum est. Contextus autem hic optime cohaeret, Quia aurem mihi praebuit dum eum adversis meis temporibus invoco, adeoque in ipso articulo ultimae necessitatis. Quod si cui magis arrideat prior expositio, non contendam: quae tamen sequuntur, magis videntur huic secundae suffragari: quia exegetice incipit referre David quinam dies illi fuerint. Ceterum ut gloriam Dei pro merito illustret, nullum sibi a morte exitum fuisse praedicat, quemadmodum siquis apud hostes manicis et compedibus ligatus, omni spe redemptionis privetur. Fatetur ergo se morti fuisse mancipatum, se deprehensum ac captum fuisse, ut nulla evasio reliqua esset. Quemadmodum autem se mortis angustiis dicit fuisse constrictum, ita etiam addit se incidisse in tribulationes et dolores. Hic vero iam confirmat quod nuper dixit, quum videri posset procul a Deo reiectus, sibi hoc maxime opportunum fuisse tempus orandi.

5. Clemens Iehova et iustus, et Deus noster misericors. 6. Custodiens simplices Iehova: extenuatus sum, et me servavit. 7. Revertere anima mea in requiem tuam, quia Iehova rependit super te. 8. Quia eripuisti animam meam a morte, oculum meum a lacrymis, pedem meum a lapsu. 9. Ambulabo coram facie Iehovae in terris vivorum.

5. *Clemens.* Iam illius dilectionis de qua meminit, fructus profert, Dei elogia sibi proponens, quae ad fidem in eo retinendam valeant. Primum vocat clementem, quia gratis ad auxiliandum propensus est. Hinc nascitur iustitia quam exserit ad suos tuendos. Misericordia porro adiungitur, sine qua indigui sumus quibus Deus succurrat. Et quia afflictiones quae interveniunt, saepe videntur iustitiae praecludere ianuam, hinc sequitur, nihil suavius esse quam acquiescere in eo solo, ut paternus eius favor sensus omnes nostros contineat, nec alio nos rapiat ulla oblectatio aut voluptas. Usum deinde clementiae et iustitiae Dei accommodat *ad custodiendos simplices,* nempe qui consilio destituti, sibi ipsis prospicere nequeunt. Accipitur hoc nomen פתאים saepe in malam partem pro inconsideratis et stultis, qui recto consilio non obtemperant, sed nunc simplices vocantur qui patent iniuriis, qui cavendis insidiis minime sunt solertes, qui denique facile circumveniuntur, quum filii huius seculi tam astu polleant, quam rationibus sint instructi ad se protegendos. David ergo se fatetur instar pueri fuisse, qui sibi consulere nequiret, et ad repellenda discrimina quibus erat obnoxius, minime idoneus esset. Ideo Graecus interpres non male reddidit τα νηπια. Summa est, ubi neque prudentia, neque ratio miseris suppetit ad reperienda

effugia, Deum pro ipsis sapere, et arcanam providentiae suae custodiam opponere periculis omnibus quibus impetitur ipsorum salus. Tandem exemplum in se David proponit, quod redactus ad summam inopiam, integrum statum per Dei gratiam receperit.

7. *Revertere anima.* Iam se ad colligendum animum hortatur: imo animam suam alloquens, tranquillam esse iubet: quia Deus se propitium exhibuerit. Quod interpretes quidam sub *quietis* nomine Deum intelligunt, coactum est: potius enim pro tranquillo et bene composito animi statu accipitur. Fatetur enim David se graviter fuisse perculsum et iactatum inter multas agitationes: sicuti quisque nostrum sibi conscius est propriae inquietudinis, ubi undique mortis terrores impendent. Quamvis ergo rara fortitudine excelleret David, moeroris tamen impulsu tumultuatus est: et interior concussio animum eius adeo turbavit, ut merito queratur se fuisse quiete sua privatum. Nunc Dei gratiam sufficere dicit ad sedandas istas perturbationes. Quaeritur tamen an sola experientia gratiae Dei, metum et trepidationem in animis nostris sanet: quia se posthac tranquillum fore David praedicat, quod sublevatus fuerit Dei auxilio. Si autem fideles non aliter quietem suam recuperant nisi quatenus se illis exhibet Deus liberatorem, quisnam erit fidei locus, et quae vis promissionum? Nam haec certe est fidei probatio, dum placide et in silentio exspectamus quae Deus occultat favoris sui signa. Fides autem ubicunque viget, tranquillat conscientias et mentes, ut pax Dei quae exsuperat omnem sensum, illic obtineat palmam, sicut dicit Paulus Philip. 4, 7. Itaque pii, quamvis labascat totus mundus, resident in sua statione. Quid ergo sibi vult iste reditus ad quietem? Respondeo, quamvis sursum et deorsum versentur filii Dei, suam tamen illis fulturam manere in Dei verbo, ne prorsus excidant. Ceterum, quamvis promissionibus Dei freti se reiiciant in eius providentiam, laborant nihilominus inquietudine, et inter tentationum procellas misere aestuant. Ubi autem succurrit Deus, non modo pax interior custodit eorum mentes, sed hilaritatis et laetitiae materiam concipiunt ex manifesta eius gratia. De hac altera quietis specie nunc tractat David, tempus esse dicens, quamvis in anima sua praevaluerint tumultus, ut iam se placide in Deo oblectet. גמל improprie vertunt rependere, quum generaliter Hebraeis tam conferre beneficium, quam mercedem rependere significet: idque confirmat proximo versu animam suam a morte ereptam esse dicens, etc. Haec igitur est retributio (ut ita loquar) quod Deus a morte eum liberans, lacrymas absterserit ab eius oculis. Est autem inversus ordo verborum: quia more nostro dicendum fuit potius, Eripuit pedes meos a lapsu, oculos meos a lacrymis: imo, eripuit animam meam a morte, quia quod praecipuum est, solemus extremo loco ponere, sed Hebraeis haec series verborum minime absurda est: quae sic resolvi debet, Non tantum asseruit me Deus a praesenti morte, sed liberalius egit mecum, tristitiam mihi discutiens, et manum mihi porrigens, ne impingerem, nam est amplificatio gratiae Dei, quod paene exanimem in vitam restituit.

9. *Ambulabo.* Hic Ambulare coram Deo, tantundem mihi valet atque agere sub eius cura. Hinc David fore sperat ut sua incolumitate semper fruatur, nihil enim optabilius est quam Deo pro nobis excubias agente, vitam nostram inclusam esse sub eius custodia. Ita-

que sicuti impiorum securitas est, procul a Deo recedere: ita hoc uno pii se beatos aestimant, quod Deus totam eorum vitam dirigat. Victurum ergo se David praedicat: quia Deum habeat vitae suae custodem. Nam quod addit, *in terra vivorum*, huc spectat, actum de nobis esse, et singulis fere momentis instare novos interitus, si nostri obliviscatur.

10. Credidi, quia loquar: ego afflictus sum valde. 11. Ego dixi in trepidatione mea, Omnis homo mendax.

10. *Credidi.* Iterum recitat quam magno in discrimine versatus sit: quo melius eluceat liberationis miraculum. Sed praefatur se ex sincero animi sensu loqui, nec aliud ore proferre quam quod diu meditatum et probe concoctum habuerat. Hoc enim valet particula, Credidi, quia loquar, verba ex serio animi affectu proficisci. Paulus, 2. ad Corinth. cap. 4, 13. locum hunc citans, Graecam versionem sequitur, Credidi, propterea loquutus sum. Sed quia alibi admonui Apostolis non fuisse propositum singulas voces aut syllabas referre, sufficiat Davidis verba nativo sensu proprie aptari ad causam quae illic a Paulo tractatur. Postquam enim oblique perstrinxit Corinthios, qui tanquam exempti communi sorte hominum, se supra nubes efferebant: Credidi, inquit, propterea loquutus sum: qui semel excitavit Christum a mortuis, Christi quoque vitam ad nos usque extendet: hoc est, ego credo, et ideo loquor. Inde colligit, stulta iactantia superbire Corinthios: quia non humiliter amplexentur Christi crucem, quum eodem fidei Spiritu ipsos loqui deceat. Quamvis autem Hebraei quidam interpretes particulam כי adversative accipiant, rectior tamen sensus est, quem etiam doctissimi probant, Non loquar nisi quod animo concepi, circumstantia enim loci hoc exigit, externam linguae professionem cum vero cordis sensu congruere: sicut multi futiliter garriunt quod nunquam in animos eorum penetravit, acsi diceret, Nequis putet me futiles iactare hyperbolas, quia loquor, vere credidi. Unde colligitur utilis doctrina, fidem non posse in cordibus mortuam latere quin emergat. Spiritus enim sacro vinculo fidem cordis hic copulat cum externa confessione, quae autem Deus coniunxit, homo ne separet. Itaque perfide totum Dei verbum corrumpunt simulatores, qui fidem libenter obruerent in tenebris. Sed meminerimus exigi a filiis Dei ordinem quem praescribit David, ut ante credant quam lingua profiteantur. Ceterum (ut dixi) de magnitudine periculi sui disserit, quo salutem divinitus sibi oblatam magis illustret.

11. *Ego dixi in trepidatione mea.* Quidam nomen חפז pro festinatione vel fuga accipiunt: atque interpretantur, Davidem, quum celeriter fugeret a facie Saulis, sic fuisse loquutum. Sed quia trepidationem metaphorice significat, non dubito quin recitet David se consternatum fuisse animo, ut quasi in praecipitio esset. Quum ergo mentis agitatio eum raptaret, fatetur se propemodum animo concidisse. In secundo parte versus etiam variant interpretes. Quidam Davidem fateri putant se dubitasse de promissione sibi oblata per Prophetam Samuelem. Erat quidem ille testis idoneus: sed quum

videret se David patria expulsum, subinde in varias mortes incurrere, obrepere potuit tentatio, frustra et de nihilo fuisse unctum a Samuele. Ergo secundum illos, sensus verborum est, Parum abfuit quin prorsus in fuga exciderem, et promissio mihi data evanesceret, imo putavi vana spe me fuisse deceptum. Alii contrarium sensum eliciunt, Davidem scilicet tentationis fuisse victorem, quod quum astute mentem eius Satan ad desperationem attraheret, seipsum mox corripuerit, atque ansam praeciderit suae incredulitati, hoc modo, Quid agis miser, et quod te praecipitas? audesne oblique Deo imputare mendacium? imo sit ille verax, tu autem vanus, mendax, ac perfidus. Ego vero generalius hanc doctrinam patere arbitror, quod scilicet non sibi directe vaticinium hoc proposuerit David: sed animo confusus, inconsiderate se implicuerit Satanae laqueis, ut nihil firmi usquam conciperet. Quanquam enim saepe labascunt fideles, ut densas tenebras illis obiicit Satan, ut fere illis evanescat verbum Dei: fundamentum tamen suum non relinquunt, neque Deum consulto incusant mendacii: quin potius impiis cogitationibus frenum iniiciunt. Certe quum *dicendi* verbum Hebraeis fixam persuasionem denotet, sicut Gallice dicimus, *I'ay conclu ou resolu:* non potuit haec tentatio ferire animum Davidis, quin statim occurreret. Restat igitur quod dixi, Davidem mente obtenebratum, momento illo in Deum non respexisse. Etsi enim non ex professo litigant, vel inquirunt fideles sitne Deus verax, neque haec exsecranda blasphemia quasi formata (ut ita loquar) occupat eorum sensus: quin potius eam, quoties se insinuat, repellunt ac detestantur: contingit tamen interdum ipsis usque adeo turbari, ut nihil cernant praeter mendacium et vanitatem. Talis fuit in trepidatione sensus Davidis et quidem confusus, acsi crassae nebulae adspectum lucis tollerent. Nihil certi est, nihil stabilis: quid credam? quid sperabo? quo confugiam? Atque ita secum non raro disceptant fideles in hominibus nihil certum esse, nam velum est oppositum eorum oculis, quo prohibentur a conspectu lucis Dei, ideoque in terra subsidunt, donec supra coelos evecti, veritatem Dei rursus cernere incipiant. Consilium Davidis est (ut nuper attigi) amplificare modis omnibus Dei gratiam, hac de causa de suis tentationibus verba faciens, se indignum fuisse fatetur quem Deus ope sua sublevaret, debuerat enim se colligere, ut vaticinio innixus, supra omnem diffidentiam se attolleret. Hoc se fecisse negat, quod mens confusa nihil praeter vanitatem cerneret. Porro quum tam horribili impulsu concussus fuerit, quid nobis fiet, nisi nos Deus fulciat ac retineat? Quod tamen non eo spectat ut dubii et incerti pendeant fideles, sed magis sollicite Deum invocent. Sedulo autem ad certandum intenti simus: quia incredibiles sunt istae luctae, donec ad rem ventum fuerit. Quanquam simul tenendum est, agitationem hanc quasi momentaneam fuisse in Davide, quum scilicet elapsa vaticinii memoria, dubius oberraret.

12. Quid rependam Iehovae? omnia beneficia eius super me. 13. Calicem salutum accipiam, et nomen Iehovae invocabo. 14. Vota mea Iehovae reddam nunc coram toto populo eius.

12. *Quid rependam.* Iam cum admiratione exclamat se magis obrui immensa beneficiorum Dei mole, quam ut referendae gratiae par esse queat. Emphatica enim interrogatio est, qua studium quidem sibi non deesse ostendit, sed rationem minime suppetere. Quum ergo se non esse solvendo agnoscat, sumit quod residuum est, nempe ut Dei gratiam celebret quibuscunque potest laudibus. Cuperem (inquit) officio defungi: sed dum in omnes partes circumspicio, nihil usquam invenio compensationis. Quod ad verba spectat, particulam *Super me*, quidam ita exponunt, quasi diceret David, residere in animo suo memoriam omnium beneficiorum quae Deus in ipsum contulerat. Alii subaudiunt particulam PRO, sicuti etiam reddidit Graecus interpres. Sed melius quadrat distinctio post Iehovae. Postquam enim se Deo remunerando imparem confessus est, imo nihil sibi occurrere quod rependat, simul adiungit confirmandi causa, non una tantum beneficii specie se esse obstrictum, sed innumeris: acsi diceret, Quum nullum sit beneficii genus quo non me Deus sibi devinxerit, quomodo remunerandi facultas mihi suppeteret? Quia ergo omnia praemia deficiunt, confugit ad gratiarum actionem: quae una solutio, Deo abunde sufficit. Admonet autem hoc Davidis exemplum non leviter aut defunctorie reputanda esse Dei beneficia: quia si pro merito aestimantur, ipsa cogitatio in admirationem rapere nos debet. Nemo enim est nostrum qui non onustus sit immensa beneficiorum Dei congerie: sed vanitas nostra, quae animos nostros in erraticas speculationes abstrahit, huius doctrinae oblivionem inducit, quae tamen in assidua sui meditatione nos occupare debuerat. Ac eo plus laudis meretur Dei erga nos liberalitas, quod nihil a nobis mutuum exspectat, sicuti nec recipere potest: quia nec ulla re indiget, nos vero bonorum omnium inopes sumus ac vacui.

13. *Calicem salutum.* Alludit ad morem usitatum sub Lege, nam quum solennes agerent Deo gratias, adhibebatur etiam epulum, ubi fiebat in signum laetitiae sacra libatio. Quia hoc symbolum erat liberationis, Calicem salutum vocat. Et verbum *invocandi* significat nomen Dei celebrare, quod idem clarius exprimit continuo post, ubi dicit se *redditurum vota sua in coetu fidelium:* quia non alibi quam in Sanctuario fas erat offerre sacrificia. Summa huc tendit, non esse magnopere laborandum fidelibus quomodo se liberent, quia Deus satisfactiones non quaerit quibus eos scit carere, sed nuda et simplici gratitudine contentus est, nam haec iusta solutio est, fateri omnia illi nos debere. Quod si Deus tam benigne et humaniter nobis indulget, eo magis detestabilis est nostra ignavia, nisi laudes salutum quas exigit, ei referimus. Et certe plusquam indigni sunt qui solis luce et vitali spiritu, ne dicam mundi totius divitiis fruantur, qui auctorem tam exiguo iure fraudant. Quanquam autem iam in usu non sunt legales ceremoniae, ideoque cessavit externa ista libatio cuius meminit David, viget tamen spiritualis cultus, de quo vidimus Psalmo 50, 23. Sacrificium laudis glorificabit me. Interea meminerimus rite Deum a nobis laudari, si non modo linguas, sed nos ipsos et quicquid in nobis est offerimus in sacrificium, non quod ulla inde ad Deum redeat utilitas, sed quia gratitudinem nostram hoc modo probari aequum est.

14. *Vota mea reddam.* Quum in mediis periculis vota nuncupaverit, in eo refulget pietatis constantia. Iam ostendit se minime esse oblitum, siculi plerique, dum urgentur manu Dei, eius quidem fidem implorant ad momentum, sed memoriam acceptae salutis mox sepeliunt. Atqui Spiritus de vero cultu disserens, non abs re duas istas partes inseparabili nexu coniungit, Invoca me in die tribulationis: et liberatus, glorifica me, Psal. 50, 15. Si cui absurdum esse videtur, fideles votorum nuncupatione pacisci cum Deo, ut sibi concilient favorem: Respondeo non promittere ipsos laudis sacrificium, ut blanditiis ipsum instar hominis mortalis demulceant, vel ut sibi obstringant proposita mercede, nuper enim testatus est David nihil se afferre compensationis. Votorum ergo finis et usus est, primum ut impetrandi fiduciam cordibus suis obsignent filii Dei: deinde ut se magis ad gratiarum actionem incitent. Nam certe vovendi libertas filiis Dei pro sublevanda eorum infirmitate conceditur: quia hoc modo ad eos descendit indulgentissimus Pater, ac secum permittit familiariter agi, modo in hunc quem dixi finem voveant. Quicquid sit, nihil tentandum nisi ex eius permissu. Quo magis ridiculi sunt Papistae, qui stulta quaelibet absurdaque vota quae sine iudicio effutire libuerit, defendunt hoc praetextu, quasi vero licita sit ebrietas, quia Deus nobis permittit comedere.

15. Pretiosa in oculis Iehovae mors mansuetorum eius. 16. Agedum Iehova, quia ego servus tuus, ego servus tuus filius ancillae tuae, dirupisti vincula mea: 17. Tibi sacrificabo hostiam laudis, et nomen Iehovae invocabo. 18. Vota mea Iehovae reddam nunc coram toto populo eius. 19. In atriis domus Iehovae, in medio tui Ierusalem. Halleluiah.

15. *Pretiosa.* Transit ad generalem doctrinam, pios curae esse Deo, ut illis in necessitate opem ferat: quia pretiosa est coram eo ipsorum vita. Hoc autem clypeo munire se voluit contra mortis terrores qui saepe ingerebantur, quum se mox absorbendum putaret. Nam dum ita Deo connivente periclitamur, obrepit opinio, nos tanquam vilia mancipia negligi, vitamque nostram pro nihilo duci. Iam scimus, impios, dum vident nos destitui omnibus praesidiis, eo audacius contra nos insolescere, acsi nulla esset vitae aut mortis nostrae ratio. Eorum ergo libidini opposuit David hanc sententiam, pluris esse Deo suos cultores, quam ut eos fortuito in mortem proiiciat. Quamvis ergo ad tempus simus omnibus fortunae et hominum iniuriis expositi, semper tamen occurrat haec consolatio, Deum tandem palam facturum quam caras habeat animas nostras. Sicut hodie quum innoxius sanguis funditur, et atrociter insultant impii, acsi, Deo victo, triumphos agerent, stet nobis firma haec doctrina, mortem fidelium, quae sordida est coram hominibus, imo probrosa, in oculis Dei esse pretiosam, ut tandem vel mortuis manum porrigat: et horrendis exemplis demonstret quam sibi invisa sit eorum crudelitas qui iniuste bonos et simplices affligunt. Nam si lacrymas

eorum in utre numeratas servat, Psalmo 56, vers. 9. quomodo sanguinem evanescere sineret? Suo igitur tempore implebitur Iesaiae vaticinium, ut terra sanguines suos detegat, Iesa. cap. 26, vers. 21. Ceterum ut locum demus gratiae Dei, induamus mansuetudinis spiritum: sicuti Propheta fideles vocans mansuetos, ad ferendum crucis onus iubet colla placide submittere, ut in patientia sua possideant animas suas, Luc. 21, 19.

16. *Agedum Iehova.* Sicuti proximo versu gloriatus est, in sua persona editum fuisse a Deo specimen paterni favoris quo fideles omnes prosequitur: ita nunc specialiter ad se accommodat generalem doctrinam, *vincula sua soluta esse* dicens: quia unus fuerit ex numero servorum Dei. *Vincula* autem nominat, quemadmodum si quis pedibus et manibus ligatis trahatur a carnifice. Porro liberationis suae causam in eo statuens quod servus Dei fuerit, minime iactat sua obsequia, sed potius animum refert ad gratuitam Dei electionem: quia minime in nobis situm est facere nos Dei servos, sed ex mera eius adoptione nobis contingit haec dignitas. Ideoque David non simpliciter asserit se fuisse Dei servum, sed *filium ancillae:* acsi diceret, se iam ab utero, imo antequam nasceretur, id honoris fuisse adeptum. Ergo se commune omnibus speculum proponit qui se in Dei clientelam addixerint, ut non dubitent se eius patrocinio salvos fore.

17. *Tibi sacrificabo.* Iterum repetit quod dixerat de gratiarum actione, eaque publica: quoniam non arcano tantum sensu coram Deo, sed externa quoque professione testanda est nobis pietas nostra apud homines. Etsi autem legalibus ceremoniis defunctus est David cum reliquo populo, quia haec exercitia sciebat non frustra tunc mandari: veruntamen finem respexit, ut sacrificium laudis et vitulos labiorum praecipue offerret. *Atria domus Dei* nominat, quia tunc unicum erat altare, a quo discedere fas non erat: et volebat illic Deus celebrari sacros conventus, ut mutua esset inter fideles ad cultum pietatis invitatio.

PSALMUS CXVII.

1. Laudate Iehovam omnes gentes, celebrate eum omnes populi: 2. Quia confirmata est super nos clementia eius, et veritas Iehovae in aeternum. Halleluiah.

1. *Laudate Iehovam.* Quia per os Prophetae omnes gentes hortatur Spiritus ad canendam Dei misericordiam et veritatem, merito colligit Paulus ad Romanos cap. 15, 11. hoc vaticinio praedictam fuisse totius mundi vocationem. Nam increduli, quamvis expertes non sint Dei misericordiae, quia tamen eam non sentiunt, et simul incognita est illis eius veritas, quomodo ad eum laudandum se accingerent? Itaque frustra ad gentes profanas verba faceret Propheta, nisi simul cum filiis Abrahae congregandae essent in fidei

unitatem, nec est quod nasuti homines suis cavillis eludere conentur hanc Pauli rationem. Hortatur quidem alibi Spiritus, fateor, tam montes, quam fluvios, arbores, pluvias, ventos et tonitrua ad personandas Dei laudes: quia scilicet omnes creaturae tacendo clamant suum esse opificem: sed alio modo laudatur ab hominibus qui intelligentia praediti sunt. Sicuti et addita causae redditio ostendit, nempe quia *misericordia Dei et veritas* materiam praebeant. Porro non intelligit Propheta laudandum esse passim Deum a Gentibus, quia in angulo Iudaeae haec notitia resideat: sed quatenus diffusa erit per totum orbem. Primum ergo laudari Deum iubet quod bonitas eius aucta sit vel *confirmata* (גבר enim Hebraeis utrumque significat) deinde quia stabilis in aeternum maneat eius veritas. Qui ergo bruto stupore praetereunt Dei bonitatem, qui coelestem eius doctrinam surdis auribus respuunt, quomodo parati essent ad canendas Dei laudes? Porro *veritas Dei* hoc loco proprie ad testimonium gratiae refertur. Poterit enim verax esse Deus, ut toti mundo minitetur exitium: sed ideo priore loco clementiam posuit, ut fides eius paternae benevolentiae testimonium continens, pias animas exhilaret. Non minus quidem laudis merentur potentia eius et iudicium: sed quia nunquam ad laudandum Deum recte affecti erunt homines, nisi gustu bonitatis eius allecti, non abs re Propheta misericordiam et fidem delegit, quae solae mutis ora aperiunt. Porro non dicitur aeterna veritas, quasi misericordia, postquam viguit, ad momentum deinde evanescat: (nam eadem ratione exigua esset, respectu misericordiae, quae copiosa esse dicitur:) sed sensus est, sic uberem esse Dei misericordiam super nos, ut fluat continuo cursu, quia coniuncta est cum aeterna eius veritate. Ceterum, si legamus confirmatam esse clementiam, exemptus erit scrupulus: quia eodem constantiae et firmitatis elogio ornabitur tam clementia quam veritas.

PSALMUS CXVIII.

Arg. Quocunque tempore compositus fuerit Psalmus hic, David regiam potestatem adeptus, quia in communem Ecclesiae salutem regnare se novit, filios omnes Abrahae hortatur ad gratiam hanc reputandam. Pericula etiam commemorat, quorum magnitudo et varietas centies potuerit eum perdere, nisi mirabiliter opem Deus tulisset. Unde colligere promptum est, neque sua ipsius industria, neque hominum favore, neque humanis mediis ei patuisse regni solium. Simul etiam docet, non temere se neque illicitis artibus prorupisse ad rapiendum Saulis imperium, sed divinitus creatum esse Regem. Interea meminerimus, consilium Spiritus fuisse, sub imagine temporalis illius regni describere nobis aeternum et spirituale Filii Dei regnum, sicuti eius personam gestabat David.

1. Celebrate Iehovam quia bonus, quia in seculum clementia eius. 2. Dicat nunc Israël quia in seculum clementia eius. 3. Dicat nunc domus Aaron quia in seculum clemen-

tia eius. 4. Dicant nunc timentes Iehovam quia in seculum clementia eius.

1. *Celebrate Iehovam.* Videmus Davidem non agere privatim gratias Deo, sed populum clara voce hortari ad commune pietatis officium, hoc autem facit, non modo quia dux et magister aliis erat ordinatus: sed quia Deus, eum creando Regem, Ecclesiae suae afflictae misertus fuerat. Ergo Israëlitas ad praedicandam Dei gratiam hortatur, cuius felicibus auspiciis prodit salutis eorum instaurator. Generaliter quidem dicit initio, Deum esse bonum, et clementiam eius aeternam: sed deinde eius bonitatis documentum in se profert, ut suo loco videbimus. Interea in memoriam revocare convenit quod proximo Psalmo admonui, argumentum laudandi Dei nobis proponi in eius misericordia, potius quam in potentia et iudicio: qui si illic quoque refulget eius gloria, numquam tamen alacres et voluntarii laudes eius canemus, donec suae bonitatis dulcedine nos alliciat: sicut Psalmo 51, vers. 17. vidimus, aperiri ora fidelibus ad Deum laudandum ubi sentiunt eum liberatorem. Quod autem solum Israëlem et filios Aaron alloquitur, id facit aetatis suae respectu: quia adhuc in una illa gente residebat adoptio, quanquam eundem rursus ordinem sequitur quem tenuit Psalmo 116. Postquam enim filios Abrahae, qui Dei electione segregati erant a Gentibus, hortatus est: item filios Aaron qui Sacerdotii iure aliis praecinere debebant: sermonem convertit ad alios Dei cultores: quia multi larvati erant Israëlitae, qui tametsi in Ecclesia locum occupabant, ab ea nihilominus erant extranei. Nec obstat quod hic Prophetico Spiritu disserat David de futuro Christi regno: quia etsi ad Gentes extensum est, originem tamen et primitias habuit in populo electo.

5. Ex angustia invocavi Deum: respondit mihi in latitudine Deus. 6. Iehova mecum, non timebo quid faciat mihi homo. 7. Iehova mecum inter auxiliarios meos: et ego videbo in adversariis meis. 8. Melius est sperare in Iehova, quam confidere in homine: 9. Melius est sperare in Iehova, quam confidere in Principibus.

5. *Ex angustia.* Specialis est doctrinae, quam vidimus, applicatio ad personam Davidis, cui tamen annexa est totius Ecclesiae gratulatio: cuius publicae saluti Deus prospexerat, hominem unum tuendo. Suo autem exemplo pios omnes confirmat, ne rebus adversis animum despondeant. Et videtur consulto occurrere dubitationi, quae statim obrepere solet quoties praedicatur Dei bonitas, cur ergo sinat servos suos tam duriter opprimi et laborare. Admonet igitur David ne sic quidem excidere Dei misericordiam, quia paratum est malis nostris solatium et remedium in precibus. Circumstantia temporis quam exprimit, admonet, quo magis nos premunt res adversae, tunc vere opportunum esse orandi tempus: dum scilicet se ex angustiis precatum dicit, atque hoc modo in latitudinem fuisse eductum.

6. *Iehova mecum.* Unius Dei auxilio fretus, non paucis tantum hostibus, sed toti mundo insultat: acsi diceret, quia manu Dei protegitur, secure se et ex tuto despicere quicquid machinari poterunt homines. Et certe tunc demum tribuitur iustus honor Deo, quum prae ipso nihili ducitur tota mundi potentia. Hoc etiam modo perstringit omnium fere incredulitatem, qui se ultro consternant vanis terroribus, etsi enim tranquillum animi statum omnes expetunt, quia tamen impie Deum fraudant virtutis suae laude, eos tanto illo bono privat sua ingratitudo. Nam si Dei arbitrio et potestati cuncta, ut decet, subiicerent, intrepide ad superanda omnia incommoda parati starent, quorum metu subinde expavescunt. Nunc quum Dei praesidio praeferant noxios hominum conatus, digni sunt quos exagitet strepitus folii cadentis. Hanc pravitatem suo exemplo corrigere voluit David, se Deo propritio cunctos mortales non metuere asserens: quia scilicet persuasus est, in eius arbitrio esse situm adversos omnes conatus discutere. Porro si hoc canticum cecinit post liberationem, constat quam bene profecerit in experientia gratiae Dei. Ergo quoties nobis opem Deus tulerit, crescat inde fiducia in posterum, nec tam obliviosi simus quin semper occurrat bonitas et virtus Dei in ipsa necessitate nobis perspecta. Quanquam fieri potest ut hic recitet quas inter media discrimina sibi meditationes suggessit: alterum tamen illud magis probabile, postquam victoria potitus erat, de perpetuo Dei auxilio in futurum tempus gloriari. Quod *auxiliatores* quidam accipiunt pro exigua manu quam sibi conciliaverat David, mihi videtur nimis dilutum. Frigide enim Deum numeraret inter sexcentos illos quos secum ducebat, quasi unus esset ex grege. Simplicius ergo interpretor, vocari Deum auxiliatorem, acsi diceret sibi sufficere, modo illum habeat a parte sua stantem. Quamvis enim destitueretur humanis subsidiis, Deum cunctis hostibus opponere non dubitat.

8. *Melius est sperare.* Videtur nihil nisi vulgare et tritum dicere, fatentur enim uno consensu omnes, ubi ad Dei et hominum comparationem venitur, longe pluris illum unum debere fieri, ideoque nihil esse melius quam recumbere in spem auxilii quod suis promittit. Et quidem haec confessio resonat in omnium ore. Interea vix centesimus quisque Deum unum sibi sufficere persuasus est. Quare multum profecit qui uno Deo contentus, etiamsi nihil auxilii reperiat in terra, bene tamen sperare non desinit. Est autem impropria comparatio, quia in totum nefas est vel minimam spei nostrae partem, quae tota in Deo fixa esse debet, transferre ad homines, sensus tamen minime est ambiguus, rideri vanas spes hominum, quibus huc et illuc raptantur: et dum illis mundus arridet, praeterito vel spreto Deo, cristas erigunt. Putant nonnulli Davidem odiose suis hostibus obiicere quod a Saulis favore pendentes decepti fuerint. Sed hoc mihi videtur nimis restrictum: nec dubito quin David exemplum se piis omnibus proponat: quia amplam mercedem retulerat spei suae, quum soli Deo innixus, patienter tulisset se privari omnibus humanis subsidiis. In secunda parte versus, ubi *Principes* loco hominum ponit, amplificatio est, acsi diceret, non eos modo stulte errare qui plebeis hominibus spem suam addicunt, sed qui summis etiam Regibus sunt amici: quia semper tandem maledicta erit fidu-

cia quae in carne fundata est: Deo autem propitio mors quoque in vitam vertetur.

10. Omnes gentes circumdederunt me, in nomine Iehovae certe excidam eas. 11. Circumdederunt me, etiam circumdederunt me, in nomine Iehovae certe excidam eas. 12. Circumdederunt me sicut apes, extinctae sunt ut ignis spinarum, in nomine Iehovae certe excidam eas. 13. Impellendo impulisti me ut caderem, et Iehova adiuvit me. 14. Robur meum et canticum *meum* Deus, et fuit mihi in salutem.

10. *Omnes gentes*. Commemorat his versibus quam mirabiliter ereptus fuerit, ut certo agnoscant omnes, liberationem quae humanitus contingere non potuit, vere fuisse divinam, repetit enim saepius, se fuisse obsessum, neque id a paucis, sed ab ingenti multitudine. Quum ergo totus populus iracundia et furore in eum ardens, eum teneret comprehensum, ut nulla pateret evasio, nulla salus aliunde quam e coelo provenire potuit. Ceterum, quod gentes omnes sibi infestas fuisse conqueritur, hoc quidam referunt ad vicinos populos, a quibus undique Davidi fuisse periculum scimus. Meo tamen iudicio simpliciter intelligit totum mundum sibi fuisse adversum: quia unius Dei auxilium capitali et furioso odio opponit quo eum prosequebantur tam populares quam vicini, ut nullus angulus in terra tutus ei foret. Quamvis enim exercitus ex pluribus populis non fuerint collecti ad eum obsidendum: quia tamen nulla nisi in latebris ferarum quieta erat statio, imo illinc quoque metu abigebatur, et quotquot obvii erant, totidem cernebat laqueos: non mirum est si dicat circumdatum se fuisse ab omnibus populis. Ecliptica autem loquutio plus habet vehementiae, quam si dixisset se sperasse in Deo, et hoc modo victoriam esse adeptum. Nam solum *Dei nomen* in medium proferens, se aliis copiis instructum fuisse negat, ut pereundum certo fuerit, nisi Deus unus opem tulisset. Particulam כי affirmative vertere placuit: sed hoc sensu, Quamvis undique sim obsessus a mundo, tantum mihi succurrat Dei virtus, certe ea satis superque valebit ad omnes hostes meos perdendos. Quod toties inculcat *se circumdatum fuisse*, in eo exprimitur pertinax et inexplebile odium. *Apum* vero similitudine vesanum ardorem notat: quia etsi in illis animalibus non tantum est roboris, mira tamen est excandescentia: et dum caeco impetu irruunt, non parum iniiciunt terroris. Paulo post tamen addit *extinctos fuisse tanquam ignem spinarum*, qui etsi magnum crepitum initio edit, et maiores proiicit flammas quam ex solido ligno, mox tamen concidit. Summa est, hostes tumultuose aggressos esse Davidem, sed eorum violentiam momento collapsam esse. Itaque tertio repetit, modo adsit Dei virtus, quicquid fuerit adversi, statim cessurum.

13. *Impellendo*. Vel est heterosis numeri: vel Saulem qui hostium caput erat, alloquitur. Ceterum in persona unius hominis, omnibus simul insultat: ac se impulsum fuisse praedicans, fatetur quidem non propria se virtute stetisse, sicuti qui pares sunt ad re-

sistendum, firmo gradu contrarios impetus sustinent: sed hinc melius refulget Dei virtus, quod ab ipsa ruina erectus fuerit. Ideo proximo versu concludit *Deum esse robur suum et laudem*. Nam priore epitheto suam infirmitatem ingenue agnoscens, uni Deo adscribit quod salvus manet. Iam ubi confessus est se in solo Deo fuisse fortem, quatenus scilicet suffultus est eius virtute, continuo post addit *Deum esse laudem suam, vel canticum:* quod nomen passive accipitur: acsi diceret, nullam in seipso gloriandi materiam sibi suppetere, sed totam salutis suae laudem residere in uno Deo. Quo etiam spectat versus clausula, ubi Deum sibi in salutem fuisse praedicat.

15. Vox exsultationis et salutis in tabernaculis iustorum: dextera Iehovae fecit virtutem, 16. Dextera Iehovae exaltata est, dextera Iehovae fecit virtutem. 17. Non moriar, imo vivam, et narrabo opera Dei. 18. Castigans castigavit me Deus, sed morti non tradidit me. 19. Aperite mihi portas iustitiae, ingressus in eas celebrabo Deum. 20. Haec porta Iehovae, iusti intrabunt in eam. 21. Celebrabo te, quia exaudisti me, et fuisti mihi in salutem.

15. *Vox exsultationis.* Tale fuisse Dei beneficium asserit, pro quo non satis sit in obscuro recessu gratias agere: non modo quia illic insignis apparuerat Dei virtus et memoratu digna, sed quia fructus ad totam Ecclesiam rediturus erat. Quia ergo admirabilis erat liberatio, et communiter piis omnibus utilis, publicam gratiarum actionem promittit David: et eadem opera pios omnes hortatur ad sanctam hanc societatem. Praecipue tamen hac circumstantia extollere voluit gratiae Dei magnitudinem: et deinde ab ipso effectu ostendere non sibi privatim oblatam fuisse salutem, sed in sua persona Ecclesiam fuisse servatam. Hoc quidem exigit mutua inter fideles communicatio ut alii pro aliis vicissim Deo gratias agant: sed specialis, quam attigi, in Davide fuit ratio, quem Deus mirabiliter ex multis mortibus ereptum, electo populo praefecerat. Notandum quod vocem laetitiae et gratulationis cum Dei laude coniungit: sicut fideles minime gaudere decet sine gratiae Dei sensu. Porro *facere virtutem* tantundem valet ac magnifice exserere suam potentiam, cuius splendor palam refulgeat. Saepe enim occulte et sub specie infirmitatis Deus fideles suos liberat, ut sentiant quidem ipsi se manu eius fuisse ereptos, hoc autem aliis non sit perinde cognitum, sed David praeclare testatum fuisse opus Dei asserit: ut minime ambiguum sit unde contigerit haec salus. Eodem pertinet altera loquutio, *Dexteram Dei fuisse exaltatam*, quia potenter agendo, et praeter consuetum morem, Deus manum suam in sublime extulerat.

17. *Non moriar.* Loquitur David quasi quispiam e sepulcro emergens. Nam qui dicit, non moriar, fatetur se a morte, cui iam addictus erat, fuisse liberatum. Et certe per annos complures in summa desperatione vixerat, ut singulis momentis variae mortes instarent, et exitus ab una, ingressus esset in aliam. Se ergo non moriturum praedicat, quia vitam, a cuius spe exciderat, recuperavit.

Ceterum nobis toto vitae curriculo cantilena haec meditanda est, quorum vita abscondita est cum Christo in Deo, Coloss. 3, 3. Siqua datur interdum relaxatio, dicendum quidem erit cum Davide, nos, qui in morte conclusi eramus, emergere ad novam vitam, sed tamen assidue per medias tenebras luctandum est: quia salus nostra quae in spe reposita est, palam conspicua nobis esse non potest. Secunda parte versus legitimum ostendit vitae usum, quia Deus vitam suis non prorogat ut saturentur cibo et potu, dormiant altum somnum, et fruantur terrenis omnibus commodis: sed ut celebrent eius beneficia, quibus eos quotidie onerat: qua de re diximus Psalmo centesimo decimoquinto.

18. *Castigans.* Hic agnoscit David, quamvis eum iniuriose hostes impeterent, se tamen castigatum fuisse Dei ferulis per illorum manus: deinde hanc fuisse paternam castigationem, quia non inflixerit Deus mortiferas plagas, sed moderatus sit rigori suo. Videtur autem antevertere perversa iudicia, quibus odiose premi se videbat: acsi mala omnia quae perpessus fuerat, totidem essent reprobationis signa. Quod ergo calumniabantur reprobi, retorquet in contrariam partem, leniter se et paterno more fuisse correctum. Hoc primum est in rebus adversis, ut sciamus nos humiliari Dei manu: accedat deinde alterum, hoc modo probari nostram obedientiam, nos expergefieri a nimio torpore, crucifigi veterem hominem, purgari sordes nostras, cogi nos sub Dei obsequium, et stimulari ad meditationem coelestis vitae. Nam si haec veniant nobis in mentem, nemo erit qui non exhorreat fremere adversus Deum, imo se potius quisque mansueto spiritu subiiciet. Et certe quod frenum arrodimus, vel prorumpimus ad impatientiam, inde contingit, quod maior pars non reputat afflictiones esse Dei ferulas: alii vero paternam eius moderationem non gustant. Quare hoc secundum membrum diligenter notandum est, clementer semper agere Deum cum suis, ut percutiendo sanet: non quod semper appareat paterna eius indulgentia: sed exitus tandem demonstrat, adeo non fuisse exitiales plagas, ut medicinae vice fuerint, quae nos ad exiguum tempus debilitans, sanatis nostris vitiis integrum vigorem nobis restitueret.

19. *Aperite.* Hic zeli ardore prorumpit David ad testandam suam gratitudinem, dum sibi Templum aperiri iubet, quasi victimis in medium adductis. Atque iterum confirmat quod prius dixit, se publice Deo gratias acturum in legitimo piorum coetu. Quanquam autem ex more Sacerdotes portas Templi aperiebant populo, videtur tamen alludere David ad diuturnum suum exilium, atque hanc coniecturam melius confirmat proximus versus. Quum ergo diu prohibitus esset ab accessu Sanctuarii, imo privatus eius conspectu: nunc laetatur ac triumphat se admitti ut Deo sacrificet. Simul ostendit se venturum, non ut solebant hypocritae, quibus Deus per Iesaiam 1, 12. exprobrat quod pavimentum suum frustra terant: sed se venturum cum sacrificio laudis. Iam quia sibi verae pietatis conscius erat, aequum esse dicit, sibi et sui similibus patefieri Templi fores, ad quas accedere pridem ausus non fuerat. *Porta*, inquit, *est Iehovae:* ergo iustis eam tandem aperiet. Summa huc tendit, quamvis extorris a templo et patria fuisset David, nunc tam ipsum quam sinceros omnes Dei cultores recuperare ius suum, statu regni in

melius composito. Atque ita oblique deflet Templi profanationem, quamdiu sub tyrannide Saulis fuerat a profanis Dei contemptoribus occupatum, acsi canibus et impuris animalibus stabulum esset. Quod ergo Templum diu fuerat latronum caverna, haec indignitas perstringitur: nunc vero quum iustis pateat, vere sacram esse Dei domum asserit. Porro quod contigit tempore Saulis, hodie cernitur, ut per summum nefas ac dedecus Sanctuarium Dei occupent sacrilegi eius hostes. Neque enim Antichristus esset Papa, nisi sederet in templo Dei. Ceterum quum ille passim omnia templa foedis pollutionibus in lupanaria converterit, studeamus quoad in nobis est, ea purgare, ut pure in illis colatur Deus. Ubi autem sacrum inter nos domicilium eligere dignatur, demus quam possumus operam arcendis inquinamentis et foetidis misturis quae puritatem Ecclesiae corrumpunt. Postea breviter commemorat David qua de re laudis sacrificium offerre Deo instituat: quia scilicet *servatus fuerit* eius gratia.

22. Lapidem reprobaverunt aedificantes, factus est in caput anguli. 23. A Iehova factum est hoc, mirabile est in oculis nostris. 24. Haec dies quam fecit Iehova, exsultemus et laetemur in ea. 25. Obsecro Iehova serva, obsecro, obsecro Iehova, prosperum successum da obsecro. 26. Benedictus qui venit in nomine Iehovae: benedicimus vobis e domo Iehovae.

22. *Lapidem.* Iam David collecto animo calumniis insultat, quibus iniuste et praeter meritum fuerat gravatus. Porro quia durum erat praeiudicium, a toto procerum consessu et omnibus qui gubernacula tenebant damnatum esse, iamque invaluerat opinio, hominem sceleratum esse ac reprobum: hunc errorem consulto refutat, et contra praecipuos quosque innocentiam suam asserit. Nihil moror (inquit) quod reiectus fuerim a maximis quibusque, quando re ipsa apparuit Dei iudicio me fuisse electum. Concinna vero metaphora utitur, lapidi se comparans: ipsos vero Ecclesiae primores architectis. Poterat quidem absurdum videri, privatos fuisse Dei Spiritu et sana mente regni proceres, penes quos residebat Ecclesiae potestas: sed pravis et fallacibus eorum suffragiis opponit Dei gratiam, quod decreto et manu Dei positus sit ad sustinendum totum aedificium. In summa, docet sibi non obstare splendidos titulos, et praestantiam dignitatis qua superbiebant improbi: quia Dei vocatione subnixus, gloriam totius mundi iudiciis superiorem obtineat. Sed quia difficilis erat eius rei persuasio, gratiam Dei pluribus verbis extollit, ut eius auctoritate improbos omnes et obstreperos sermones compescat. *A Domino,* inquit, *factum est:* perinde acsi diceret, Ite et litigate cum Deo quicunque me e solio deiicere contenditis, quod ego non temere conscendi, vel humanis mediis, sed manifesta Dei virtute. Id autem probat, quia omnes quod factum est, quasi incredibile cogantur mirari. Ubi autem supra captum nostrum et mirabiliter operatur Deus, conspicua eius virtus nobis esse debet. Siquis adversative accipere malit in hunc sensum, Quamvis homines in

hoc Dei opere obstupescant, non debere tamen repudiari: fruatur suo sensu. Mihi certe probabile est, *miraculi* nomen a Davide positum ut Deo cedat omnis carnis protervia, nec quisquam amplius obstrepere ausit. Porro quomodo haec in Christum proprie conveniant, commodius disseram, ubi ad 25. versum pervenerimus.

24. *Haec dies.* Nunc faustum et felicem esse praedicat diem illum quo tandem receptus fuit in Regem, et unctio Samuelis effectu sancita fuit. Etsi autem verum est, dies omnes peraeque a Deo creatos esse, David tamen κατ' ἐξοχὴν divinum appellat illum diem qui in salutem Ecclesiae illuxerat post longas tenebras: quia ornatus erat insigni nota et ad posteros memorabili. Quia autem emerserat Ecclesia ex tam densa caligine, fideles ad laetitiam et gratulationem hortatur: idque consulto facit: quia multi adhuc ignorabant vel spernebant Dei gratiam: alios vero tenebat perversum studium Saulis, ut se Davidis imperio aegre summitterent.

25. *Obsecro Iehova.* Quia נא saepe adverbium est temporis apud Hebraeos, multi hoc loco vertunt, Serva obsecro nunc, quia tamen saepe rogantis quoque adverbium est, sensum hunc elegi qui praesenti loco non male quadrabat. Neque enim dubito quin Spiritus sanctus frequenti repetitione per os Prophetae excitasse in cordibus piorum voluerit raram vehementiam et ardorem precandi, quanquam siquis diversum potius sensum eligat, facile patiar. Hoc quidem certum est, dictari electo populo precandi formam, ut felicem successum optet regno Davidis, ex quo pendebat publica omnium salus. His autem verbis testatus est, coelestibus auspiciis se regnare: deinde indignos esse qui in Ecclesia locum occupent, quicunque ad optandam regni sui felicitatem non consentiunt. Proximo versu adiungitur speciale votum, quod concipere debent fideles, nempe ut Deus, sicut Davidem constituit gratiae suae ministrum, ita *benedicat*. Nam dicuntur *in nomine Domini venire*, quorum opera utitur in populi sui salutem: sicuti Prophetae et Doctores, quos ad colligendam Ecclesiam suam excitat: Duces et Praefecti, quos Spiritu suo instruit. Davidis autem singularis fuit ratio, quatenus Christi figuram gestabat: quia sub ipso et successoribus voluit Deus populum suum dogere usque ad Christi adventum. Posset etiam gratulationis esse elogium, quum dicitur, *Benedictus qui venit*. Sed quia mox subiicitur benedictio Sacerdotalis, potius in illam partem inclino, populum Davidi precari Dei gratiam et favorem. Iam quo votum hoc alacrius concipiant fideles, et inde animentur ad amplexandum quem illis Deus Regem praeficit, additur continuo post promissio in Sacerdotum persona, *Benedicimus vobis e domo Domini*. Sic autem pro officii sui ratione loquuntur quibus iniunctae erant benedicendi partes: sicuti pluribus locis Moses docet, et praecipue Numerorum 6, 23. Sed non temere coniungunt cum prospero regni statu Ecclesiae salutem: quin potius admonent, incolumem fore populum quamdiu florebit regnum illud, et benedictos fore omnes una cum suo Rege: quia inseparabilis sit nexus inter caput et membra. Iam quia scimus, quum David Rex creatus est, iacta fuisse fundamenta aeterni regni, quod tandem Christi adventu patefactum fuit: et temporale illud solium, in quo sedebant posteri Davidis, imaginem fuisse perpetui imperii quo donatus est Christus a Patre, ut plenam potestatem tam

in coelo quam in terra obtineat: non dubium est quin fideles iubeat Propheta assiduis votis expetere laetos et felices spiritualis huius regni progressus. Oportuit autem qui sub veteribus figuris vixerunt, pro Davide et successoribus precari. Ubi vero collapsa fuit tota regni dignitas, oportuit maiore studio promissam instaurationem a Deo petere. Denique quicquid hic dicitur, proprie in Christi personam competit; et quod in Davide obscure adumbratum fuerat, solide in Christo ipso fuit exhibitum. Arcana fuit Davidis electio: et quum Samuel eum in Regem unxisset, reiectus fuit a Saule et cunctis populi Ducibus, omnesque eum abominabantur quasi centum mortibus dignum. Tanta igitur ignominia deformis, non visus est idoneus lapis cui daretur locus in aedificio. Eadem regni Christi fuerunt exordia, qui in Ecclesiae redemptionem missus a Patre, non solum contemptus fuit a mundo, sed in odio et exsecratione habitus: nec modo apud vulgus ignobile, sed primos Ecclesiae antistites. Quaeri tamen posset quomodo architectos nominet Propheta qui nihil aliud machinabantur quam totum Templi aedificium evertere: tantum abest ut tueri studerent, scimus enim quanto furore incubuerint Scribae et Sacerdotes Christi tempore ad totius pietatis ruinam. Facilis solutio est, Davidem ad eorum munus non autem studium respicere. Quanquam enim eversor Ecclesiae Dei fuit Saul cum suis consiliariis, vocationis tamen respectu architecti erant. Ita solet impiis Spiritus sanctus concedere honorificum nomen officii, donec eos Deus abdicet. Scimus quam scelesti saepe fuerint Sacerdotes in veteri populo: manebat tamen penes eos tituli honor et decus, donec e suo gradu deiecti essent. Sic loquitur Iesaias 42, 19. Quis est caecus, nisi servus meus? et quis stupidus, nisi quem ego misi? Quamvis enim illis propositum esset totum ordinem labefactare, quia tamen in alium finem divinitus vocati erant, servos Dei et ab eo missos vocat. Sic hodie utcunque sibi Papa cum foetido suo Clero titulum Sacerdotii usurpet, non tamen desinunt professi esse Christi hostes. Unde sequitur, nihil minus quam legitimos esse Dei ministros: atque hoc illis in gravius iudicium cedet, quod gregem dissipando, locum tamen occupant pastorum. Quanquam autem inter ipsos et Sacerdotes Leviticos magnum est discrimen: quatenus tamen ordinaria potestas penes eos residet, titulum illis concedere nihil obest: modo ne hoc praetextu, tyrannidis suae probrum obtegant. Nam si nudus titulus ad reverentiam sufficeret, necesse fuisset Christum obmutescere, quum eius doctrinam respuerent Sacerdotes. Quin potius docet hic locus, pessimos interdum esse operarios quibus mandatum est regendae Ecclesiae officium. Architectos vocat David in Spiritu, qui Filium Dei et salutem humani generis extinguere conati sunt, a quibus adulteratus fuerat Dei cultus, tota religio corrupta, et profanatum Dei Templum. Ergo si promiscue audiri oportet, quasi legitimum pastorem, quicunque ordinaria potestate praeditus est, taceat Christus: quia ut plurimum contingit deterrimos eius hostes delitescere sub pastorum larva. Videmus quam valido et firmo clypeo nos instruat Spiritus contra inanes Cleri Papalis iactantias. Sint sane titulo architecti: sed si Christum reprobant, an eum nobis abnegare fas erit? Imo spretis et calcatis eorum placitis, veneremur hunc pretiosum lapidem, in quo salus nostra fundata est. Nam

quod dicitur *locatus in capite anguli*, his verbis intellige verum esse Ecclesiae fundamentum, quod totam aedificii molem sustinet: quia in angulis praecipua debet esse firmitas. Neque enim placet illa Augustini argutia, Christum angularem esse lapidem, quia Iudaeos cum Gentibus coniunxit, sicuti angulus medius est inter diversos parietes. Postea inculcat David (ut dixi) pluribus verbis, perperam aestimari Christi regnum ab hominum sensu vel suffragiis: quia invito et repugnante mundo, mirabiliter erigitur arcana Dei virtute. Interea meminerimus, quod in Christi persona impletum fuit, spectare ad continuum regni eius cursum usque ad finem mundi. Spreverunt Christum Ecclesiae antistites dum in terra versatus est: nunc Gigantum more bellantur contra Evangelium et Spiritum qui Petri et Pauli se successores nominant, quum prorsus sint Annae et Caiaphae. Atqui non est quod furiosa haec rebellio nos conturbet: sed suppliciter adoremus admirabilem eius potentiam, quae perversa mundi iudicia evertit. Nam si rationem quam Deus in tuenda Ecclesia sua servat, caperet ingenii nostri modulus, non fieret miraculi mentio. Unde colligimus operandi modum esse incomprehensibilem, qui cogat omnes humanos sensus evanescere. Quaeritur tamen an necesse sit Christum reprobari ab architectis. Atqui male ageretur cum Ecclesia si nullos unquam haberet pastores, nisi salutis suae capitales inimicos. Deinde Paulus 1. Cor. 3, 10. se architectum nominans, docet hoc commune fuisse Apostolis omnibus officium. Respondeo igitur, non damnari perpetuae caecitatis quicunque dignitate pollent in Ecclesia: sed Spiritum sanctum occurrere huic scandalo, quod alioqui plurimos morari solet, dum vident mundi splendore obrui Christi nomen. Quia ergo Deus, ut potentiam suam clarius illustret, laxat frenum Satanae, ut qui auctoritate et imperio sunt praediti, Christum respuant: hic Spiritus sanctus nos magno animo esse iubet, et perversis eiusmodi iudiciis valere iussis, reverenter quem Deus nobis Regem praeficit suscipere. Scimus initio architectos Christum evertere conatos esse. Idem aetate nostra accidit: quia imperium Christi modis omnibus evertere conati sunt quibus mandatum erat Ecclesiae regimen, et hodie adhuc quascunque possunt admovent machinas. Sed si huius vaticinii memoria nobis succurrat, adeo non labascet fides nostra, ut magis ac magis stabiliatur: quia inde melius constat non regnare Christum hominum arbitrio, vel muniri terrenis subsidiis, sicuti imperium non est adeptus humanis suffragiis. Interea si probe aedificant architecti, eo minus excusabilis erit eorum malitia qui se non permittent aptari sacro aedificio. Ceterum quoties hoc tentationis genere probabimur, semper in mentem veniat, minime aequum esse gubernari Ecclesiam pro captu nostro, sed incognitum nobis esse eius regimen: quia quod fit miraculo, non potest a nobis comprehendi. Quod postea sequitur: *diem hunc factum esse a Deo*, admonet mortiferas tenebras grassari, donec per suum Evangelium illuceat sol iustitiae Christus. Simul etiam monemur adscribi hoc opus Deo, ne quid suae industriae arrogent homines. Exhortatio ad gratulationem, quae mox sequitur, huc spectat, ne cedamus hostium vesaniae, quantumvis tumultuentur, ad excutiendum nobis gaudium quod Christus attulit: Nam quum tota nostra felicitas inde fluat, mirum non est, quamvis fremant ac indignentur

omnes impii, nos ad gaudium insuperabile attolli, quod omnes dolores et afflictionum quae ferendae sunt acerbitatem prosternat. Precatio quae sequitur, ante Christi adventum trita fuit in populo usque ad ipsos pueros: sicuti hac voce exceptum fuisse Christum Evangelistae commemorant. Nec dubium est quin tunc Deus vaticinium quod protulerat per os Davidis, sancire voluerit: imo acclamatio illa palam demonstrat publico consensu receptam fuisse interpretationem cui nunc obstrepunt et allatrant Iudaei: quo minus excusabilis est eorum pervicacia et improbitas. Nam stuporem non accuso, quum data opera, ignorantiae nebulas sibi et aliis offundant. Quod autem in illa tristi vastitate ac deformibus ruinis, non cessavit tamen haec precatio inter Iudaeos, animos nobis hodie addere debet illorum perseverantia. Nulla erat tunc regni dignitas, nullum solium, nullum nomen nisi apud Deum: rebus tamen perditis ac deploratis, retinuerunt precandi formam semel a Spiritu sancto dictatam. Hoc exemplo edocti, quamlibet misere dissipata hodie sit Ecclesia, pro eius tamen restitutione fortiter orare pergamus. Praeterea his verbis iterum docemur, non hominum industria vel promoveri vel fulciri Christi regnum, sed hoc unius Dei esse opus: quia ad solam eius benedictionem confugere docentur fideles. Ipsa etiam verborum repetitio, quam emphaticam esse diximus, segnitiem nostram excitet: quo ardentius intenti simus ad hoc votum. Posset quidem ipse Deus sponte et absque ullius rogatu Filii sui regnum tam erigere quam tueri: sed non frustra hanc curam nobis mandavit: quia nihil est in quo se melius exerceant fideles, quam in expetenda eius gloria.

27. Deus Iehova, et illuxit nobis: ligate agnum funibus usque ad cornua altaris. 28. Deus meus es, et celebrabo te: Deus meus, exaltabo te. 29. Celebrat Iehovam, quia bonus, quia in aeternum clementia eius.

27. *Deus Iehova.* Confirmat quod prius dixit, Deum Ecclesiae suae misertum, discussis tenebris, gratiae lucem protulisse, ubi in solium conscendit David: quia hoc redemptionis, quae a Christo tandem speranda erat, fuit praeludium. Repetit etiam, Deum huius tam inopinatae salutis esse auctorem, et effectu ipso palam probasse dicit, vere se Deum esse. Subest enim his verbis emphasis, Iehova ipse est Deus fortis, quia lucem vitae nobis restituit. Nam quia confuso Ecclesiae statu fideles propemodum animos desponderant, impii vero imaginabantur actum esse de genere Abrahae, Deus ipse quodammodo absconditus erat. Itaque ad gratiarum actionem rursus descendit. Et quia ex Legis praescripto, fideles non sine sacrificiis solennes Deo agebant gratias, iubet *ligari victimam ad cornua altaris.* Scimus enim, ut sedulus erat Legis observator David, ceremonias a Deo mandatas minime neglexisse. Quanquam praecipuum semper finem spectavit, ut rudimentis illis adiutus, spiritualem offerret Deo cultum. Nunc umbris legalibus abolitis, superest ut per Christum offeramus gratiarum actiones Deo, quas ipse sua puritate sanctificat, ne ab hoc pietatis cultu sordibus carnis nostrae arceamur. Quod vero mentem suam ad Dei laudes direxerit David, clarius ap-

paret ex sequenti versu, ubi promittit se celebraturum Dei nomen, quia Deum suum expertus fuerit: hoc est, re ipsa senserit salutem sibi in eius manu certam et paratam fuisse.

PSALMUS CXIX.

Arg. Quia de rebus variis in hoc Psalmo disseritur, difficile est brevi summa exponere quid contineat: nisi quod duo praecipui sunt scopi. Nam ad pietatis et sanctae vitae studium filios Dei hortatur Propheta: deinde regulam et modum veri cultus praescribit, ut se totos Legis doctrinae addicant fideles. Sed quia promissiones subinde admiscet, quibus magis animet Dei cultores ad pie iusteque vivendum, querimonias etiam inserit de impio Legis contemptu, ne se malis exemplis profanent: varii denique transitus ab uno doctrinae capite ad aliud occurrunt, nec continuo tenore certum aliquod argumentum prosequitur: satius erit singula suis locis excutere.

1. א Beati integri in via, ambulantes in Lege Iehovae.
2. א Beati custodientes testimonia eius, *qui* toto corde exquirunt eum. 3. א Certe non operantur iniquitatem *qui* in
viis eius ambulant. 4. א Tu mandasti statuta tua custodiri
valde. 5. א Utinam dirigantur viae meae ad custodienda
edicta tua. 6. א Tunc non pudefiam quum intentus fuero
ad omnia mandata tua. 7. א Celebrabo te in rectitudine cordis, quum didicero iudicia iustitiae tuae. 8. א Edicta tua
custodiam, ne me derelinquas usque longe.

Psalmum hunc quidam Octonarium nominant, quia per octonos quosque versus, prima dictio incipit ab eadem litera, secundum ordinem alphabeti, quod memoriae iuvandae causa factum esse, ex re ipsa colligitur. Continet enim doctrinam, cuius meditatio assidua esse debet inter filios Dei. Itaque ut molestia lectores Propheta levaret, singulas quasque versuum ogdoadas propriis literis a capite distinxit, quo subsidio pigris etiam et frigidis sublata fuit excusatio ignaviae. Quanquam autem Latinis hominibus hoc levamen commune non est, tenere tamen hoc principium convenit, doctrinam hic proponi in qua se exerceant omnes filii Dei, et quam memoriter discant, quo magis familiaris ac trita sit. De auctore nihil assero, quia nec probabili coniectura elicere licet quisnam fuerit: nec interpretum consensu quicquam certi constat. Quia tamen hac dote alios omnes antecelluit David, mihi religio non erit, alicubi nomen eius ponere. De vocibus etiam quarum creberrima occurrit repetitio, aliquid praefari convenit. De nomine תורה non loquar, quia tametsi a doctrina deductum est, passim pro Lege capitur. חוקים statuta, vel ritus divinitus praescriptos, quorum certa constet ratio, quidam Hebraei doctores esse tradunt. פקודים volunt esse praecepta, quae ad naturae aequitatem spectant. משפטים certum est esse mandata, idque ex etymologia probatur. עדות accipiunt Hebraei pro doctrina Legis, sed

8. *Edicta tua.* Testatur primum, sibi esse in animo servare Dei Legem: sed interim quia propriae infirmitatis sibi conscius est, precem adiungit ne deseratur a gratia Dei. Quanquam istud *relinquere* bifariam exponi potest: vel quum Spiritum suum Deus subducit: vel quum perinde rebus adversis affligi suos patitur acsi ab illis remotus foret. Atque haec posterior expositio melius convenit, propter particulam mox additam *usque valde*. Neque enim Propheta in totum fugit quin fides sua tentationibus probetur: sed si examen nimis diu extrahatur deficere metuit. Itaque suae infirmitati ignosci cupit. Summa est, Tu vides Deus quo sim animo: sed quia homo sum, ne favoris tui signa diutius a me abscondas, vel differas auxilium tuum, quam mihi expediat, ne me derelictum putans, a recto pietatis studio desciscam.

9. ב In quo purgabit adolescens viam suam? custodiendo secundum sermonem tuum. 10. ב In toto corde meo exquisivi te, ne me errare sinas a mandatis tuis. 11. ב In corde meo abscondi eloquium tuum, ut non peccem tibi. 12. ב Benedictus tu Iehova, doce me edicta tua. 13. ב Labiis meis narravi omnia iudicia oris tui. 14. ב In via testimoniorum tuorum delectatus sum ut in omnibus divitiis. 15. ב In statutis tuis meditabor, et considerabo semitas tuas. 16. ב In edictis tuis oblectabo me, non obliviscar verborum tuorum.

9. *In quo purgabit.* Repetit aliis verbis quod prius dixerat, nempe utcunque sibi blandiantur in suis factis homines, nihil tamen purum esse in eorum vita, donec se totos addixerint verbo Domini. Sed quo efficacius permoveat, diserte pueros vel adolescentes in exemplum adducit. Neque enim hos nominans, frenum adultis vel senibus laxat, quasi idonei sint ad regendam vitam, ac ipsis sua prudentia legis instar sit, sed quia adolescentia homines locat in bivio, ut certum genus vitae sibi deligant, significat, ubi quis vitam instituere cogitat, nullum consilium posse fideliter succedere, nisi Legem Dei magistram et ducem sibi proponat. Hoc modo simul ad mores suos cito vel mature formandos Propheta homines sollicitat, ne in longum tempus differant, sicuti et Solomo dicit Eccles. 12, 1. Memento creatoris tui in iuventute tua, antequam veniant dies afflictionis, et anni qui sint tibi taedio. Et certe videmus, eos qui procrastinant obdurescere in suis vitiis, ut sero ad ea corrigenda virilem aetatem ingressi nitantur. Accedit altera ratio, quod adolescentes in quibus magis ebulliunt libidines carnis, quasi duplici freno opus habent: et quo minus in ipsis est temperantiae, talem lasciviam cohiberi necesse est. Itaque non immerito eos Propheta peculiariter hortatur ad studium Legis. Iam ducendum est argumentum a maiori ad minus. Nam si ad frenandos adolescentiae impetus tam efficax est Lex Domini, ut puros et integros servet quicunque ad eam respiciunt: minime dubium est, ubi accesserit aetatis maturitas, et cupiditates deferbuerint, optimum fore remedium sanandis vitiis. Inde

igitur tanta malorum colluvies in communi vita, quod sibi omnes in sua immunditie indulgent, vel plus suo ingenio tribuunt quam coelesti doctrinae. Haec enim una est fidelis custodia, cavere nobis secundum Dei sermonem, sed alii, dum sapiunt ex proprio sensu, se proiiciunt in Satanae laqueos, alii autem flagitiosam vitam ignavia fovent.

10. *In toto corde.* Quamvis Propheta vere animum sibi rectum esse praedicet, ne tamen infirmitate labatur, implorat Dei auxilium. Neque tamen hic suam praeparationem iactat quasi proprio motu Deum quaerere inceperit: sed quam adeptus est gratiam celebrans, simul ad perseverandi constantiam adspirat. Stulte ergo hunc locum et similes arripiunt Papistae, quasi Sancti libero arbitrio anteverterint gratiam Spiritus, et deinde eius subsidio adiuti fuerint. Neque enim hic inter se et Deum partitur Propheta: sed potius rogat ut Deus in finem usque continuet opus suum, sicuti ubique docemur obiicere Deo sua beneficia, donec ea ad perfectionem adduxerit. Interim haec legitima est precandi ratio, ut Dominus manum nobis porrigat, dum videt animis ita esse compositos ut nihil magis expetamus quam rite agere. Sicut autem ad petendum donum perseverantiae, Deus nos fiducia erigit, ubi rectum affectum cordibus nostris inspirat: sic etiam nos sollicitat in futurum tempus ne secure torpeamus tanquam emeriti, sed petamus ut in singula momenta nos dirigat Spiritu prudentiae, et Spiritu virtutis fulciat. David enim hic suo exemplo regulam nobis dictat, ut quisque se divinitus adiutum fuisse sentit, eo maiore cura et studio ad continuum eius auxilium implorandum impelli: quia nisi nos sua manu retineat, statim in errorem labimur: quod etiam clarius exprimitur verbo Hebraico תשגני, est enim transitivum, quod tantundem valet ac in errorem inducere: non quod ex verbi significatione intrinsecum Dei motum probare contendam, sed ut teneant lectores quae nostra est ad peccandum propensio, simul ac manum laxarit Deus, protinus in errorem labi. Admonet etiam hic locus, quisquis vel tantillum declinat a mandatis Dei, extra viam errare.

11. *In corde meo.* Quia Psalmus hic in usum privatum compositus non fuit, quoties exemplum suum proponit David, sciamus sub typo nobis praescribi quid sequendum sit. Hoc autem loco docet, tunc demum nos ad cavendas Satanae insidias esse instructos, si Lex Dei penitus cordibus nostris sit infixa, nisi enim ita solide corda nostra occupet, nullo negotio subinde excidemus. Nam sicuti qui tantum ex commentariis sapiunt, nisi librum semper habeant prae oculis, facile produnt suam inscitiam: ita nisi imbiberimus Dei doctrinam, et ea probe simus imbuti, facile nos deprehendet Satan, suisque laqueis induet. Haec igitur vera demum munitio est, non leviter gustasse Legem Dei, vel legendo transvolasse, sed profunde eam recondere in animis nostris. Interea rursus monemur, quicquid sibi de sua prudentia homines persuadeant, omni tamen recto iudicio destitui, nisi quatenus Deus illorum magister est.

12. *Benedictus tu.* Etsi hucusque profecerat Propheta, ut non tantum unus esset ex discipulis Dei, sed publicus Ecclesiae doctor: quia tamen se et perfectissimos quosque in cursu esse agnoscit usque ad vitae finem, Spiritum intelligentiae petere non desinit. Ac

in genere quidem ostendit hic locus, quamvis Lex Dei sub oculis nostris versetur, non eo tamen acumine nos pollere ut lucem illic propositam cernamus, donec Spiritu iudicii nos Deus illuminet. Atque hinc fit ut multi caecutiant in clara luce doctrinae, quod perspicacia sua confisi, arcanam Spiritus illuminationem negligunt. Secundo discamus, neminem mortalium tanta intelligentia pollere, quin semper incrementis indigeat: quia si Propheta cui Deus tam honorificum munus contulerat, profitetur adhuc se unum esse ex discipulis: cuius socordiae erit, nos qui longe adhuc ab eo distamus, ad profectum non eniti? Adde quod non propria merita ingerit, ut impetret quod postulat: sed Deum per suam gloriam obtestatur. Nam exordium hoc sumens, *Benedictus tu Iehova*, se inde exorandi fiduciam concipere declarat, quod Deus ob immensam bonitatem, iustitiam, misericordiam omni laude dignus sit.

13. *Labiis meis.* Testatur hoc versu se non tantum habuisse Legem Dei in corde suo inclusam, sed operam quoque dedisse ut multos condiscipulos adduceret in obsequium Dei. Per se quidem frigidum esset de Lege Dei verba facere, sicut videmus hypocritas facunde garrire de tota pietatis doctrina, a qua tamen sunt alienissimi: sed quod Propheta nuper de cordis affectu professus est, ad linguam quoque nunc transfert. Et continuo post rursus confirmat, ex animo et absque fictione operam se impendisse aliis docendis, dum se non minus oblectationis cepisse praedicat ex Dei doctrina quam ex cunctis mundi opibus. Pium vero Legis amorem quo flagrabat, oblique confert pravae cupiditati quae totum fere mundum occupat: acsi dixisset, Quum hominum mentes ad se rapiant divitiae, mihi non minus iucundum fuit proficere in doctrina pietatis, quam summa opulentia affluere.

15. *In praeceptis tuis.* Tenendum est quod prius admonui, Prophetam hic non efflare suas glorias, sed aliis proponere exemplar quod sequantur. Scimus quantum maior pars hominum terrenis curis addicta sit, ut nihil temporis et otii ad doctrinam Dei meditandam restet. Itaque ut frigus illud ac segnitiem corrigat, non frustra commendat diligentiam et attentionem. Atque ut mundus non ita nos teneat implicitos, scimus tamen quam facile in quotidianis tentationibus nobis obrepat Legis Dei oblivio. Itaque non abs re ad continuam exercitationem nos hortatur Propheta, et huc studia omnia applicare nos iubet. Et quoniam erratica est hominum vita, quod carnis cupiditatibus huc et illuc distrahi non desinunt, ideo se ad considerandas Dei *semitas* intentum fore dicit. Postea iterum repetit, hoc *studium summae voluptati sibi fuisse*, donec enim hilariter et cum oblectatione animum suum quis adiiciat ad Legem Dei, frigide et nimis lente in ea proficiet. Atque hoc recte vivendi exordium est, ut Lex Dei suavitate nos sua alliciat. Haec etiam una ratio domandis vel sanandis carnis cupiditatibus, quid enim naturaliter nobis arridet nisi vitiosum? Itaque semper in illam partem feremur propensi, nisi contraria Legis oblectatio nos retrahat.

17. ג Confer servo tuo, vivam, et custodiam sermonem tuum. 18. ג Aperi oculos meos, et conspiciam mirabilia ex

Lege tua. 19. ג Peregrinus sum in terra, ne abscondas a me mandata tua. 20. ג Confracta est anima mea prae desiderio ad iudicia tua in omni tempore. 21. ג Perdidisti superbos, maledicti qui declinant a mandatis tuis. 22. ג Aufer a me opprobrium et contemptum, quia testimonia tua custodivi. 23. ג Etiam sederunt Principes, in me loquuti sunt, servus tuus meditatus est in edictis tuis. 24. ג Etiam testimonia tua oblectationes meae, viri consilii mei.

17. *Confer servo tuo.* Verbum גמל quod retribuere vertunt, Hebraeis non significat mutuam mercedem, sed tantundem saepe valet atque conferre beneficium: sicuti ex Psalmo 116, 7. et pluribus aliis locis patet. Hic quidem locus postulat de gratuito beneficio exponi. Duplex tamen adhuc posset esse sensus: Vel ut seorsum legatur, hoc modo, Praesta Deus te liberalem servo tuo: ita vivam, vel, tunc me existimabo felicem. Vel ut tota sententia uno tenore fluat, Hoc confer servo tuo Deus ut vivendo custodiam mandata tua. Si prior lectio magis placet, testatur his verbis Propheta se absque Dei favore similem esse mortuo: atque ut alia omnia suppetant, sibi nullam fore vitam, nisi Deum sibi propitium sentiat. Sed rectior est altera expositio, Prophetam hoc summi beneficii loco petere, ut vivendo se totum Deo addicat: quia statuat non aliam sibi esse vivendi causam, nisi ut se exerceat in Dei cultu. Itaque haec duo simul cohaerent, *vivam et custodiam sermonem tuum:* acsi diceret, non aliam se vitam expetere nisi in qua se probet verum et fidum Dei cultorem. Sibi omnes vitam prorogari a Deo cupiunt, et certatim rapitur totus mundus ad hoc votum: interea quorsum vivendum sit vix centesimus quisque reputat. Ut nos ab hoc bruto affectu revocet Propheta, legitimum vitae finem praescribit. Interea docet, singulari Spiritus gratia fieri ut quis Dei Legem observet. Nam si putasset in libero suo arbitrio esse positum ad custodiendam Dei Legem se accingere, simulata fuisset precatio. Quo proxime accedit secundi versus doctrina. Postquam enim confessus est divinitus hominibus conferri servandae Legis virtutem, statim addit quemque nostrum caecum esse donec mentis oculos idem Deus illuminet. Verum quidem est Deum nobis lucere per verbum suum, sed intelligit Propheta, donec velum ex oculis nostris abstulerit, nos caecutire in clara luce. Perinde ergo est acsi suam et totius humani generis caecitatem Propheta defleret, dum sibi velatos et clausos oculos fatetur, ne coelestis doctrinae lucem conspiciant, donec eos arcana Spiritus sui gratia Deus aperiat. Ceterum, dum hoc sibi munus Deus vendicat, docet remedium in promptu esse, modo ne proprio acumine confisi, spernamus quam offert illuminationis gratiam. Discamus praeterea, non ideo nos illuminari, ut contempto externo verbo, rapiamur ad arcanos afflatus: quemadmodum multi fanatici non aliter se putant spirituales nisi reiecto Dei verbo, sua deliria substituant. Atqui longe alium illuminationis usum notat Propheta, ut ad cernendam vivificam lucem quam profert Deus verbo suo, nobis sufficiant oculi. *Et mirabilia* vocat Legis doctrinam, primum ut ad

suspiciendam eius altitudinem nos humiliet: deinde quo melius persuadeat nobis coelesti gratia opus esse ad intelligenda arcana quae captum nostrum superant. Atque hinc colligimus, per nomen *Legis* non modo decem praecepta intelligi, sed foedus aeternae salutis quod Deus pepigit, cum suis appendicibus. Et certe quum sciamus Christum, in quo absconditi sunt omnes thesauri scientiae et sapientiae, Coloss. capite 2, vers. 3, finem esse Legis: Romanorum capite 10, vers. 4. non mirum est si eam a sublimibus mysteriis commendat Propheta.

19. *Peregrinus sum*. Operae pretium est notare cur se inquilinum et hospitem dicat esse in mundo. Profanis enim et terrenis hominibus nihil aliud curae est, nisi ut commode hic vivant. Qui vero sciunt nobis currendum esse, et haereditatem nobis in coelo repositam: non affixi sunt neque impliciti rebus caducis, sed adspirant quo vocantur. Sensus ergo est, Domine quum mihi per terram celeriter transire necesse sit, quid mihi fiet si doctrina Legis tuae destituar? Hinc discamus unde nos incipere oporteat ut alacriter ad Deum pergamus. Porro *abscondere* dicitur *Deus mandata sua*, quibus oculos non aperit: quia dum spiritualibus oculis non sunt praediti, videndo non vident, ut absconditum sit quod palam versatur ante oculos. Atque ut demonstret Propheta se non defunctorie ita precari, adiungit se totum Legis desiderio ardere. Nam quum dicit *animam suam confractam fuisse*, non vulgaris vehementia exprimitur. Quemadmodum enim si quis adeo cupide conferat in rem aliquam sensus suos ut fere evanescant, dicetur intemperie sua consumptus: sic etiam Propheta animi sui vigorem ardenti Legis desiderio fractum vel exhaustum esse dicit. Et simul perseverantiam notat, quum dicit, *omni tempore*, quia interdum continget magno impetu quempiam ad studium coelestis doctrinae impelli, sed cuius evanidus erit fervor. Habenda igitur constantia est, ne taedio languescant animi.

21. *Perdidisti superbos*. Alii vertunt increpare, atque id significat Hebraeis verbum גער: sed quum in regimine additur litera ב *beth*. Nunc autem quum simpliciter dicat גערת זדים, secundum rationem Grammaticae aptius convenit Perdendi verbum, quanquam ad summam rei parum refert. Consilium enim Prophetae minime ambiguum est, se Dei iudiciis fuisse edoctum ut animum adiiceret ad studium Legis. Et certe non exspectandum est dum nos suis ferulis castiget Deus: sed dum impios et verbi sui contemptores ulciscitur, nimium sumus socordes nisi nos erudiant eius flagella. Ac profecto haec singularis Dei clementia est, dum nobis parcit, procul terrorem incutere, ut intactos et a castigatione immunes ad se adducat. Nec temere superbos vocat omnes incredulos: quia sola fides est quae nos humiliat, et omnis rebellio ex superbia nascitur. Quam vero utile sit attente et sedulo Dei iudicia animadvertere. quibus talem fastum compescit, hinc colligimus, quamdiu enim vident infirmi furiose impios contra Deum insurgere, proterve omne iugum excutere, et impune habere ludibrio totam pietatem: dubitare incipiunt an aliquis in coelo iudex Deus sedeat. Quamvis ergo ad tempus Deus conniveat, simul tamen atque aliquod exemplum edit, certo statuamus non frustra transgressoribus Legis suae minatum esse Deum:

atque ita in mentem veniat maledictos esse omnes qui ab eo recedunt. Ceterum notandum est *declinandi* verbo non quodlibet delictum notari, sed effrenem licentiam, quae ex impio Dei contemptu nascitur. Est quidem illa universalis sententia, Maledictum esse quisquis non permanserit in omnibus quae scripta sunt: Deuteron. capite 27, vers. 26. sed quia Deus paterna indulgentia tolerat qui per infirmitatis vitium claudicant, hic de iudiciis nominatim agitur quae adversus reprobos exercet. Illorum vero finem esse docet Iesaias, capite 26, vers. 9. ut iustitiam discant habitatores terrae.

22. *Aufer a me.* Potest hic versus duobus modis intelligi. Scimus, quamlibet se filii Dei recte gerant, multis tamen calumniis esse obnoxios. Itaque non frustra postulant fideles ut Deus contra linguas virulentas sincerae, quam colunt, pietatis sit assertor. Nec male conveniet hic sensus, Domine, quia mihi bene conscius sum, et tu mihi etiam verae integritatis es testis, ne permittas ut improbi, falsa crimina in me congerendo, vitam meam infament. Sed plenior erit sententia si uno contextu legatur, Ne patiaris Deus impios ideo mihi illudere quia Legem tuam servare studeo. Nam ab initio haec impietas in mundo grassata est, ut Dei cultoribus probri loco obiecta fuerit sua simplicitas, et in ludibrium tracta. Sicuti hodie eadem fere probra adversus filios Dei volitant, quod non contenti usitata vivendi ratione, nimium sapere velint. Nam illud Iesaiae capite octavo, vers. 18. nunc quoque impleri oportet, Ecce ego, et pueri mei quos dedisti mihi in portentum, ut filii Dei cum capite suo Christo apud profanos homines monstris sint similes: sicuti et Petrus testatur nos ab illis insaniae damnari, quia eorum vias non sequimur, 1. Petri capite quarto, vers. 4. Quia autem haec contumelia in nomen Dei redundat, si ob purum Legis Dei studium habentur ludibrio: merito Propheta subsannationes istas compesci postulat. Atque etiam ad hoc asylum nos suo exemplo Iesaias capite 22, vers. 22. confugere docet, quod impiis in terra ferociter probra sua iactantibus, sedeat tamen in coelo iudex noster. Proximo versu clarius asserit Propheta, se non frustra precatum esse ut eum Dominus a talibus probris assereret: quia non tantum a plebe et hominum quisquiliis derisus fuerit, sed etiam ab ipsis proceribus qui sedebant tanquam iudices. Nam *sedendi* verbo significat non tantum in suis cubiculis vel mensis perperam et inique loquutos esse, sed publice quoque et in ipso tribunali, ubi ius dicendum erat. Ideo utitur particula גם, quae tacita comparatione inter obscuros plebis susurros et superba istorum iudicia, amplificat rei indignitatem. Interea tamen quam constanter perstiterit in studio pietatis videmus. Nam quia hoc artificio tentabat Satan eum ad desperationem impellere, remedium ex meditatione Legis Dei se quaesiisse dicit. Hic vero docemur non esse novum si mundi Iudices inique opprimant servos Dei, et eorum pietati insultent. Hanc contumeliam si effugere non potuit David, cur hodie essemus immunes? Simul tamen discamus, nihil magis esse perversum quam pendere ab hominum iudiciis: quia necesse erit singulis momentis vacillare. Quare satis sit nos Deo probari, quamvis nos iniuste traducant homines, nec modo vulgus ignobile, sed ipsi etiam Iudices a quibus speranda erat maior aequitas.

24. *Etiam testimonia tua.* Particula גם versum hunc cum su-

periore adnectit. Hoc rarae fortitudinis exemplum est, quum mundus perperam de nobis iudicat, non mutare propositum, nec fluctuari, sed persequi meditationem divinae Legis. Nunc igitur docet Propheta quomodo hanc tentationem eluctatus fuerit: nempe, testimonia tua (inquit) sunt laetitiae meae, hoc est, Quamvis acerba sit et molesta hominum iniquitas, dum mendaciter me accusant, sufficiunt tamen ad compensationem deliciae Legis tuae. Addit testimonia Dei esse *suos consiliarios*, qua loquendi forma significat se non acquiescere in proprio sensu, sed petere a verbo Dei consilium. Quod diligenter notandum est, videmus enim ut regendae hominum vitae praesideant caeci affectus. Avarus unde petit consilium, nisi ex falso principio quod sibi imaginatus est, nihil scilicet melius esse divitiis? Cur ambitiosi unam altitudinem appetunt, nisi quia existimant nihil esse melius quam tenere gradum honorificum in mundo? Non igitur mirum est tam misere errare homines, qui se tam malis consiliariis regendos tradunt. Tunc autem et carnis nostrae et mundi imposturis clausus erit aditus, et contra omnes tentationum impetus stabimus invicti, si nos verbum Dei gubernet: atque haec nobis unica sit prudentia, quicquid praescribit obedienter sequi.

25. ד Adhaesit pulveri anima mea, vivifica me secundum
verbum tuum. 26. ד Vias meas narravi, et respondisti mihi:
doce me edicta tua. 27. ד Viam mandatorum tuorum fac
ut intelligam, et meditabor in mirabilibus tuis. 28. ד Stillat
anima mea prae dolore, erige me secundum verbum tuum.
29. ד Viam falsitatis aufer a me, et Lege tua gratificare mihi.
30. ד Viam veritatis elegi, iudicia tua proposui. 31. ד Adhaesi testimoniis tuis Iehovah, ne pudefacias me. 32. ד Viam
statutorum tuorum percurram, ubi dilataveris cor meum.

25. *Adhaesit pulveri anima mea.* Significat se de vita non secus desperasse quam si affixus esset sepulcro. Quod notatu dignum est, ne taedeat nos vel pigeat, quoties ita visum fuerit Deo, per varias mortes transire. Suo autem exemple docet, quum nihil occurrit praeter mortem, spesque omnes videntur extinctae, ad Deum nihilominus vota nostra dirigere, in cuius manu sunt exitus mortis, quemadmodum vidimus Psal. 68, 21: et cuius proprium munus est vitam restituere mortuis. Ceterum, quia haec difficilis lucta est, ideo se et alios revocat ad Dei promissiones. Nam quum dicit *secundum verbum tuum*, fatetur, si a Dei verbo recesserit, nullam spem manere sibi residuam. Verum quia pollicitus est Deus vitam piorum in manu sua et tutela esse, quamvis sepulcro adhaereat, se tamen in vitae fiduciam erigit.

26. *Vias meas narravi.* Priore membro testatur se absque fuco fuisse precatum, nec sequutum esse superbos homines qui prudentia sua, virtute, aut opibus freti, ad Deum non confugiunt. Vias enim suas Deo exponere dicitur, qui nihil tentare vel aggredi audet nisi eius auxilio, sed totus pendens ab eius providentia, sua om-

nia consilia eius arbitrio permittit, et quasi in eius sinum deponit affectus suos: idque sincere facit, non ut hypocritae, qui aliud lingua prae se ferunt, aliud in corde occultant. Addit etiam *se fuisse exauditum*: quod in spem futuri temporis non parum valebat. Secundo membro iterum testatur sibi nihil esse pluris quam veram Legis intelligentiam consequi. Sunt enim nonnulli qui vota quidem sua Deo aperiunt, sed eum stultis suis cupiditatibus morigerum habere vellent. Ideo dicit Propheta nihil se magis cupere, quam in *Dei statutis* recte *doceri*. Quod et proximo versu confirmat, hanc sibi intelligentiam dari rursus postulans. Atque utroque loco notandum est, quamvis oculis nostris Lex Dei sit exposita, nisi tamen accedat interior magister Dei Spiritus, non multum nos posse ex illius lectione consequi. Ceterum ubi posui *Meditabor*, quidam interpretes vertunt disseram: et verbum שיח tam ad sermonem quam ad tacitas cogitationes refertur. Sed huic loco posterior significatio melius convenit. Sic enim resolvo Prophetae verba, ut mediter in mirabilibus tuis, fac ut mandata tua intelligam. Scimus enim, donec mentes nostras Deus purgaverit ut verae sapientiae gustum percipiant, Legem eius esse nobis insipidam. Atque ex hoc fastidio nascitur ignavia, ut gravetur mundus ad Dei Legem reverenter attendere, quia admirabilem sapientiam quae illic recondita est non gustamus, quare non temere Propheta ianuam intelligentiae dono sibi patefieri rogat. Hinc vero simul discendum esse, prout donati sumus intelligentiae Spiritu, reverentiam Legis Dei et eius meditandae studium debere in nobis crescere.

28. *Stillat anima mea prae dolore.* Quemadmodum paulo ante dixerat, animam suam pulveri esse affixam, ita nunc simili fere sensu diffluere prae dolore conqueritur. Quanquam sunt qui ad lacrymas putent eum alludere: acsi dixisset animam suam in lacrymas liquefieri. Verum sensus est simplicior, vires diffluere instar aquarum. Et verbum quidem est futuri temporis, continuum tamen actum designat. Porro extremi moeroris remedium hoc sibi statuit Propheta, si Deus manum porrigat, sicuti enim nuper quum exanimis esset, spem resurrectionis concepit ex Dei gratia: ita nunc ex eadem, novi et pleni vigoris restitutionem sperat, quamvis nunc evanuerit. Repetit particulam illam *secundum verbum*, quia absque verbo nobis frigeret Dei potentia. Atqui ubi nobis Deus occurrit, quamvis nos animus et vires deficiant, satis ad nos confirmandos valere debet eius promissio.

29. *Viam falsitatis aufer a me.* Quia sciebat quam propensa sint ad vanitatem ac mendacium hominum ingenia, priore loco mentem suam purgari postulat, ne Satanae imposturis implicita, in errorem labatur. Deinde ut sibi a mendaciis caveat, Legis doctrina muniri se petit. Quanquam varia est secundi membri interpretatio. Quidam enim ita vertunt, Fac ut Lex tua grata sit mihi. Et certe quia Lex carni, quam cogit in ordinem, odiosa est, merito rogandus est Deus ut suavem et gratiosam nobis eam reddat. Alii exponunt, Miserere mei de Lege tua, acsi misericordiam deduceret Propheta ex proprio suo fonte: quia Deus in Lege sua fidelibus eam promisit. Uterque sensus mihi coactus videtur: ideo tertium libentius amplector, Legem tuam gratuito mihi dona. Sed verbum חנני non po-

tuit aliter transferri quam *gratificare mihi*, crasse quidem et barbare: sed mihi perinde fuit modo Prophetae mentem certo tenerent lectores. Iam summa nobis constat, quia enim nos occupat hebetudo, nihil proclivius est quam ut se errores insinuent. Quare subinde in varias hallucinationes rapi continget, nisi prudentiae Spiritu nos Deus instruat. Modus autem exprimitur, ut nos instituat in Lege sua. Sed gratificandi verbum posuit acsi dixisset, Hoc quidem incomparabile beneficium est, quod homines Lege tua dirigis: sed quia gratuita est tua liberalitas, petere non dubito, ut me in huius boni fruitione admittere digneris. Iam si Propheta qui pridem Deum coluerat, nunc ad novum profectum adspirans, non petit pleniorem gratiam meritis suis tanquam debitam rependi, sed fatetur hoc gratuitum esse Dei munus: concidit impium illud commentum quod in Papatu obtinuit, augmentum gratiae meritis tanquam debitum retribui.

30. *Viam veritatis elegi*. Hoc versu et proximo se ita animatum fuisse asserit, ut nihil magis expeteret quam sequi quod rectum et verum erat. Non temere hic ponitur eligendi verbum, nam quod veteri proverbio dictum est, Vitam hominum esse quasi in bivio, non modo ad generalem cursum, sed ad singulas actiones pertinet. Simul enim ac minimum aliquid suscipimus, huc et illuc distrahimur, et quasi tempestate abrepti miscemus varia consilia. Ideo Propheta, ut constanter in recta via pergeret, dicit sibi fixum ac decretum fuisse non relinquere veritatem. Hoc modo se non fuisse expertum tentationum significat: praevaluisse tamen, quia animum addixerat studio servandae Legis. Eodem spectat posterius membrum, ubi dicit *proposita sibi fuisse Dei iudicia.* Neque enim firma esset electio, nisi se fideles in continuo Legis intuitu exerceant, neque vagandi licentiam permittant oculis suis. Sequenti autem versu non modo pium hunc affectum praedicat, sed adiungit simul precationem, ne confusus impiorum ludibriis succumbat, dum Legi Dei totus est affixus. Idem verbum nunc repetit quo prius usus est, ubi animam suam dicebat affixam esse pulveri: atque ita declarat se Legem Dei ita tenaciter esse amplexum ut ab ea avelli nequeat. Dum ergo pudefieri metuit, vel probris obrui: hinc colligimus, quo sincerius quisque se Deo addicit, magis provocare impuras et virulentas linguas.

32. *Viam mandatorum tuorum*. Significat Propheta, ubi Deus alacritatem dederit, satis vegetum et alacrem se fore, adeoque constantem ne in medio stadio fatiscat, quibus verbis tacite fatetur, donec corda hominum dilataverit Deus, non modo fore ignavos, sed non posse pedem movere ut ad bene agendum adspirent. Porro ubi corda eorum Deus explicuit, non modo ad ambulandum, sed etiam ad currendum satis fore idoneos. Admonet interea, veram Legis observationem non in externis tantum operibus sitam esse, sed requirere voluntarium obsequium, ut cor se quodammodo dilatet, non quod se proprio motu ita comparet, sed quia ubi correcta est eius durities et contumacia, liberaliter se offert, neque amplius suis angustiis constringitur. Docet postremo hic locus, ubi animos nostros in hanc latitudinem formaverit Deus, vires non defore: quia Deus

una cum recto affectu facultatem quoque sufficiet, ut pedes ad currendum sint parati.

33. ה Doce me Iehovah viam edictorum tuorum, et custodiam eam ad finem. 34. ה Fac me intelligere, et servabo Legem tuam, et custodiam eam in toto corde. 35. ה Dirige me in via statutorum tuorum: quia in ea est beneplacitum meum. 36. ה Inclina cor meum ad testimonia tua, et non ad avaritiam. 37. ה Averte oculos meos ne videant vanitatem: in via tua vivifica me. 38. ה Confirma servo tuo eloquium tuum qui timori tuo *deditus est.* 39. ה Aufer opprobrium meum quod timui, quia iudicia tua bona. 40. ה Ecce concupivi ad mandata tua, in iustitia tua vivifica me.

33. *Doce me Iehovah viam edictorum.* Adhuc repetit precationem qua iam saepe usus est in hoc Psalmo: quia magnopere nostra refert, tenere hoc in vita esse praecipuum ut nos Deus gubernet. Videmus enim ut maior pars quidvis potius cogitet quam hoc sibi a Deo petendum esse. Ideo votum hoc quod assidue recurrere nobis debet, Spiritus sanctus inculcat: ut non modo qui novitii sunt ac rudes tyrunculi, sed qui magnos progressus fecerunt, non desinant ultra eniti. Et quia Spiritus intelligentiae e coelo datur, arcano eius instinctu postulent se ad veram Legis scientiam deduci. Nam secundo membro ostendit Propheta de qua specie doctrinae loquatur: nempe quae efficax sit ad formandum cor hominis. Ceterum vocem עקב duobus modis exponunt interpretes. Quidam pro mercede, hoc sensu, Ubi probe edoctus fuero, non frustra eos laborare cognoscam qui se addicant ad observantiam Legis tuae. Ideoque propter mercedem mandata tua custodiam: quia nunquam frustraris cultores tuos. Alii vertunt, Ad finem usque: quia quos Deus efficaciter docet, simul etiam confirmat ne fatigentur in medio itinere, sed absque lassitudine constanter ad metam pergant. Equidem non dubito quin de perseverantiae dono loquatur: sed expendant lectores annon simpliciter legi possit hic versus ut verba sonant. Neque enim praepositio IN exprimitur a Propheta, sed dicit, *Custodiam eam finem*, nempe tanquam scopum apposite: ita sensus esset, Domine mihi necesse est assidue doceri, ne deficiam, sed semper intentus sim ad scopum meum. Tu enim hac lege in stadio tuo currere praecipis, ut mors demum sit meta. Haec vero constantia in me non reperietur, nisi quotidie me doceas, atqui te duce semper ero in specula: nec oculos a fine meo vel scopo deflectam. Ego tamen in versione posui quod magis receptum erat.

34. *Fac me intelligere, et servabo.* Primo admonet hanc esse veram prudentiam, si tantum sapimus ex Lege Domini, ut nos sub eius timore et obsequio contineat. Hanc vero sibi divinitus conferri postulans, fatetur homines carnis sensu excaecatos, quovis potius

tendere. Et certe longe a communi hominum opinione remotum est, studia omnia conferre ad servandam Dei Legem. Eos enim demum sapere mundus existimat qui bene prospiciunt suis commodis, in negotiis terrenae vitae acuti sunt et versuti, astutia etiam pollent ad fallendos simplices. Contra autem denuntiat Propheta, recta intelligentia destitui homines quamdiu primatum non obtinet Dei timor. Neque enim aliam sibi perspicaciam expetit, nisi ut discat totum se Deo regendum tradere. Fatetur etiam interim, hoc speciale esse Dei donum, non autem proprio marte vel industria acquiri, nam si idoneus sibi quisque magister foret, supervacua esset ista precatio. Porro quia res non vulgaris est Legis observatio, duobus verbis utitur: acsi diceret, Domine ardua res est ac difficilis Legem tuam exacte ut decet servare, quae munditiem plusquam humanam praescribit: sed ego coelestis Spiritus tui luce fretus, non deficiam. Clarior tamen erit sensus si verba sic resolvas, Da mihi intellectum ut servem et toto corde custodiam. Totius autem cordis fit mentio, ut sciamus procul abesse a Legis iustitia qui externos tantum sensus in officio continent, ut nihil palam designent reprehensione dignum, quia Deus frenum maxime cordibus iniicit ut illic vigeat pura integritas, cuius deinde fructus in vita appareant. Atque haec spiritualis Legis observatio melius convincit quam necesse sit nos divinitus ad eam formari.

35. *Dirige me in semita*. Quod subinde hanc sententiam iterat Propheta, non est supervacuum: quia quum hominibus hic sit vivendi finis ut proficiant in schola Dei, videmus ut suis illecebris mundus eos huc et illuc trahat, ipsi etiam sibi innumera avocamenta fingant. Ac notandum est quod sequitur, hoc esse suum beneplacitum. Est enim hoc rarae virtutis, hominem sensus suos et affectus ita colligere, et blanditiis omnibus quae carnem titillant valere iussis, non alibi se oblectet quam in Dei cultu, et tamen hanc palmam adeptus Propheta, sibi adhuc aliquid deesse videt. Novum igitur Dei subsidium implorat, ut ad desiderium accedat plenus effectus, sicuti Paulus dicit Philip. 2, 13. Deum esse qui in nobis operatur et velle et exsequi. Tenendum vero est, non hic gloriari de intrinseco naturae suae motu: sed quam accepit gratiam, proferre in medium, ut Deus opus quod inchoavit perficiat: acsi dixisset, Domine qui mihi animum dedisti, adde etiam vires. Iam nomen *beneplaciti*, carnis cupiditatibus tacite opponitur quae hominum corda suis illecebris devincta tenent.

36. *Inclina cor meum*. Primo fatetur adeo morigerum non esse cor hominis Dei iustitae, ut potius in contrariam partem feratur. Nam si naturaliter et sponte propensi essemus ad Legis iustitiam, frustra dictum esset, Inclina cor meum. Sequitur ergo, corda nostra nihil nisi vitiosum concipere, et contumaciae esse dedita, donec ea in diversam partem reflectat Deus. Notanda diligenter est haec Prophetae confessio, corruptam usque adeo esse hominum naturam, ut quidvis potius quam quod rectum est appetat: donec manu Dei ad novam docilitatem flectatur, ut proclivis ad bonum esse incipiat. Et altero membro ostendit Propheta quid impediat quominus ad iustitiae studium adspirent homines: quia scilicet proclives sunt *in avaritiam*. Ac species pro genere per synecdochen ponitur. בצע

quidem violenter agere significat, sicut concupiscere vel fraudare: sed nomen avaritiae optimae convenit, modo sciamus delectam esse hanc speciem a Propheta quae radix est omnium malorum, 1. Tim. 6, 10. ut ostenderet nihil magis esse contrarium iustitiae Dei. Interea monemur in genere, teneri nos pravis et vitiosis affectibus implicitos, ut abhorreant corda nostra a studio Legis Dei, donec propensionem ad bonum inspiret Deus.

37. *Averte oculos meos.* Docemur his verbis sic occupari sensus omnes nostros vanitate, ut non mirum sit a recti studio esse alienos donec fuerint purgati et reformati: imo pravitatem quum dixit proximo versu regnare in hominum cordibus, ad externos quoque sensus extendit: acsi diceret, morbum concupiscendi non in animis modo latere, sed diffusum esse per omnes partes, ut neque oculi, neque aures, neque pedes, neque manus integram naturam retineant: denique nihil purum sit a corruptela. Et certe scimus labem originalis peccati non tantum residere in aliqua parte hominis, sed possidere totam animam et corpus. Nam si oculos speciali Dei gratia averti necesse est a vanitate, sequitur, simul atque aperti fuerint, cupide incurrere in Satanae fallacias quae ubique se ingerunt. Si tantum laqueos tendere Satan, nos autem ad cavendas eius imposturas providi essemus, non proprie oculos Deus averteret a vanitate: sed quia sponte dediti sunt malis illecebris, retrahi necesse est. Quoties ergo oculos aperimus, duas ianuas sciamus Diabolo esse apertas quibus in animam nostram penetret, nisi Spiritus sui custodiam Deus opponat. Quod autem de oculis dicit, pertinet etiam ad alios sensus: quia hic quoque synecdochica est locutio. Ac respondet posterius membrum, quanquam enim alii diversos sensus afferunt, hunc genuinum esse arbitror, Domine, quia maledicta est vita hominum quamdiu suas facultates conferunt ad peccandum: fac ut quicquid est in me vigoris, nihil nisi iustitiam quam praescribis, spiret. Ut hoc melius pateat, tenere principium istud convenit. Quod oculi vident, quod aures audiunt, pedes ambulant, manus palpant, pretiosa quidem dona esse Dei: excellentius etiam esse donum quod iudicio et voluntate praediti sumus: sed interim nullum esse oculorum adspectum, nullos sensuum motus, nullam cogitationem, cui non adhaereat vitium et pravitas. Quum ita sit, merito Propheta se totum Deo mortificandum offert, ut novam vitam vivere incipiat.

38. *Confirma servo tuo.* Hic breviter notatur legitimus et unicus precandi finis, ut promissionum Dei effectus ad nos perveniat, unde sequitur, perperam facere qui habenas temere suis votis laxant. Videmus enim ut Propheta nihil petere vel optare sibi permittat, nisi quod Deus promittere dignatus est. Et certe nimis importuna eorum audacia est qui ad Deum sine ulla verbi eius invitatione perrumpunt: perinde acsi arbitrio suo vellent Deum subiicere. Notanda autem est quae sequitur ratio, *Quia ad timorem tuum:* siquidem relativum אשר causalem particulam valet. Significat enim Propheta se non subsistere in terrenis commodis, ut solent profani homines: nec praepostere abuti promissionibus Dei ad captandas carnis delicias: sed timorem ac reverentiam Dei sibi esse pro scopo. Et certe haec optima impetrandi fiducia est, ubi vota nostra non

seiungimus a Dei cultu; sed hoc unum expetimus ut in nobis regnet.

39. *Aufer opprobrium.* Non satis liquido constat quodnam opprobrium designet. Quia multos calumniatores sciebat esse quasi in excubiis, ut si forte eum deprehenderent in aliquo delicto, maledicendi occasio suppeteret: merito incidere timuit in talem infamiam, idque sua culpa. Potuit etiam timere aliud probrum, quia sciebat improbos homines optimis quibusque proterve maledicere, et recte facta suis calumniis trahere in sinistram partem. Ratio additur, *quod iudicia Dei bona sint:* ut Deus improbas linguas compescat quae virus petulantiae suae exserunt contra homines innoxios, qui Dei ipsius Legem reverenter observant. Si opprobrium quispiam accipere malit Dei respectu, non male sensus quadrabit, hoc modo, ut Propheta, cui satis erat vitam suam Deo probare, tantum cupiat, ubi apparuerit ad eius tribunal, iudicium effugere hominis reprobi: perinde acsi magno et sublimi animo despiciat quicquid garriunt in mundo homines, modo stet integer in Dei conspectu. Et certe hoc maxime probrum timere Sanctos omnes decet, cum ignominia cadant ad Dei tribunal.

40. *Ecce concupivi.* Iterum repetit quod nuper testatus erat, se praeditum esse pio affectu, et sibi cordi esse rectitudinem: tantum restare ut Deus opus quod inchoavit, absolvat. Si placet hic sensus, tantundem valebit *in iustitia Dei vivificari* atque in via. Et certe iustitiae nomen passim occurrit in hoc Psalmo pro Lege Dei, vel iuste vivendi regula, et hoc modo melius duo membra inter se cohaerebunt, Domine hoc iam praeclarum est gratiae tuae munus, quod sanctum servandae Legis tuae desiderium mihi inspiraveris: sed hoc adhuc deest, ut eadem virtus se in tota vita mea exserat. Sed quoniam nomen iustitiae ambiguum est, liberum erit lectoribus accipere: acsi dixisset, pro tua bonitate, qua soles uti erga omnes tuos, restitue me, tuere ac sustenta. Ego tamen quid magis placeret ostendi.

41. ו Et veniant ad me misericordiae tuae Iehova, salus tua secundum eloquium tuum. 42. ו Et respondebo probris me afficienti verbum, quia speraverim in verbo tuo. 43. ו Et ne eripias ex ore meo verbum veritatis usque valde: quia iudicia tua exspecto. 44. ו Et custodiam Legem tuam semper in seculum et usque. 45. ו Et ambulabo in latitudine: quia statuta tua exquisivi: 46. ו Et loquar de testimoniis tuis coram Regibus, et non pudefiam: 47. ו Et oblectabo me in mandatis tuis quae dilexi. 48. ו Et tollam manus meas ad statuta tua quae dilexi, et meditabor in edictis tuis.

41. *Et veniant ad me.* Non dubium est, quum misericordias Dei priore loco statuit, deinde *salutem* addit, quin causam effectui, ut postulat naturae ordo, praeferat. Atque hoc modo fatetur non aliter se fore salvum nisi mera Dei misericordia. Porro dum gra-

taitam salutem sibi optat, promissioni simul innititur, quemadmodum iam vidimus aliis locis. Secundo versu gloriatur se optima defensione contra hostium calumnias fore instructum, quia in Dei verbo speravit. Quanquam futurum tempus licebit in optativum resolvere, ut multi faciunt: acsi dixisset, *Domine quia speravi in verbo tuo*, fac ut os mihi libere apertum sit ad refutanda eorum maledicta, neque me obmutescere permittas dum falsa in me probra congerunt. Utrovis modo accipere libeat, primum docemur, nunquam defore homines maledicos, qui filios Dei quantumvis innoxios insectari non desinant. Dubium autem est de quo probri genere loquatur: quia non tantum Dei filios impii adspergunt infamia, sed eorum fidei suis subsannationibus illudunt. Hunc secundum sensum, quia ad contextum aptior est: facile amplector. Ludibriis enim suam spem in Deo opponit David: acsi dixisset, Erit quod falsis insultationibus respondeam: quia Deus sperantes in se non fraudat. Quod si ad utrumque extendere quis malit, non repugno. Porro non dicit simpliciter se in Deo sperasse, sed in eius verbo, quia verbum est sperandi materia. Notanda est etiam mutua inter *verbum et verbum* relatio: quia nisi Deus ex verbo suo aliud verbum nobis ad defensionem suppeditet, statim obruemur impiorum petulantia. Ergo si cupimus invicti stare contra mundi insultus, fortitudinis principium hic nobis ostenditur, nempe sperare in Dei verbo: quo dum fulti sumus, iubet nos Spiritus Dei virulentas impiorum blasphemias animose contemnere, atque ut eas refutemus, verbo Spei adiungit verbum Confessionis.

43. *Ne auferas verbum.* Quaeri posset cur *verbo veritatis* linguam potius instrui postulet quam cor muniri, nam hoc ordine prius est, et maioris momenti. Quantulum enim iuvabit, promptas esse et disertas linguas, si corda fide vacua sint? Atqui ubi solida fides, ultro etiam sequitur lingua. Respondeo, Davidem non ita de externa professione fuisse sollicitum quin fidem cordis praeferret. Sed quum apud Deum verba faciat, nihil mirum si tantum de illa loquatur, sub qua tamen hanc comprehendit: perinde acsi dixisset, Domine non modo cor meum fide sustineas, ne tentationibus obruar: sed fac etiam ut linguae constet plena libertas, ut inter homines te intrepide celebrem. Videmus ut loquendi fiduciam sibi dari postulans, a corde incipiat. Posset iterum hic quaeri cur dicat *usque valde*, quasi vero non metuat verbo veritatis destitui ad breve tempus. Atqui hoc valde absurdum esset, quum in singula momenta sollicitos esse oporteat, ne unquam inermes ac nudi deprehendamur. Solutio eius nodi a proprio experimento nobis petenda est. Nam in hac carnis infirmitate fieri vix potest quin trepident interdum robustissimi etiam quique, dum violentius eos impugnat Satan. Et quanquam fides non succumbit, labascere tamen sentimus, praesertim non tanta suppetit animi praesentia ut aequalis semper tenor in linguis constet, ac semper ad impiorum ludibria prompta sit responsio: quin potius vacillant ad breve tempus et trepidant. David ergo huius quae se in omnibus prodit infirmitatis sibi conscius, precationem suam temperat hoc modo, Etiamsi non semper in promptu mihi sit quae optanda esset loquendi fiducia, ne me permittas diu obmutescere. Quibus verbis tacite fatetur Propheta se non fuisse tam

constantem et animosum ut par erat, sed linguam suam metu fuisse quasi devinctam. Hinc vero discendum est, non magis in arbitrio nostro esse ingenue loquendi virtutem, quam cordis affectus. Quatenus itaque linguas nostras gubernat Deus, promptae sunt ad liberam confessionem. Simul ac spiritum fortitudinis submovet, non modo languent corda, vel prostrata iacent, sed linguae etiam conticescunt. Addit rationem, quod *exspectaverit ad Dei iudicia*, sic enim loquitur ad verbum, unde colligimus non tantum pro Legis praeceptis iudicia accipi, sed hac voce etiam notari promissiones, quae proprie exspectationem nostram sustinent. Quod enim nonnulli deducentes a radice חיל, vertunt, Contremui ad iudicia tua: nescio an conveniat. Certe quod iudicia interpretantur de poenis, alienum est.

44. *Et custodiam*. Hic promittit non modo ad paucos dies se fore Legis studiosum, sed usque ad vitae finem. Quod autem tria verba ponit eodem sensu, תמיד, עולם et עד, non supervacua est congeries: quia subindicat, nisi fortiter ad resistendum insistant fideles, variis subinde tentationibus posse illis excuti Dei timorem, ut a Legis studio desciscant. Ideo, quo paratior sit ad pugnam, difficultatem commemorat. Proximus versus optandi modo legi posset: sequamur tamen quod magis receptum est, nempe Davidem gloriari, quia Dei praecepta sollicite inquirat, viam sibi planam fore et expeditam: quod est *ambulare in latitudine*. Scimus enim plerumque vias hominum vel spinosas esse vel angustiis constrictas: quia ipsi sibi varia obstacula accersunt, vel ambagibus se implicant. Ita fit, dum nemo se Dei verbo subiicere et regendum tradere sustinet, ut huius arrogantiae poenam quisque luat: quia Deus undique laqueos nobis tendit, foveas obiicit, vias obrumpit multis salebris, concludit denique in abyssos: et quo quisque astutior est, eo magis anxie laborat. Docet autem hic versus, siquis simpliciter Deo obtemperet, hanc ei mercedem rependi, ut quieto et securo animo iter faciat: quod siquando occurrant angustiae, inveniat tamen exitum, nam fideles, quantumvis se Deo praebeant dociles, contingit tamen interdum haerere perplexos, sed tandem impletur illud Pauli, 2. Cor. 4, 8. Quamvis anxii laborent, non tamen manere constrictos: quia Dei est viam per invia monstrare: imo quamvis anxie premantur, ambulant nihilominus in latitudine, quia dubios eventus sic Deo committunt, ut eo duce non dubitent ex abyssis liberum sibi fore egressum.

46. *Et loquar de testimoniis tuis*. Videtur hic secure sibi promittere quod ante precatus est. Postquam enim dixit, Ne auferas verbum ex ore meo: nunc quasi voti compos exsurgit, seque elinguem fore negat, etiamsi coram Regibus habendus sit sermo. Neque enim dubium est quin dicat, toto mundo obstante, sibi fore praesentem animum, ut ingenue Dei gloriam asserat: sed Reges deligit qui prae aliis sunt formidabiles, fastuque suo Dei testibus ora claudunt. Saepe quidem contingit, etiam infimis hominibus nos cedere, simul enim ac se quispiam opponit verbo Dei, timide nos colligimus, et evanescit illa quam initio professi eramus libertas. Maxime tamen ubi ad Regum tribunalia ventum est, timiditas nostra se prodit. Haec ratio est cur dicat David, non modo contra ignobiles adversarios se fortiter staturum, sed coram Regibus ipsis constantem

et intrepidum se fore. Quibus verbis docemur, tunc demum nos rite profecisse in verbo Domini, si mentes nostrae, ubi eas mundus deiicere conabitur, contra humanos terrores munitae: ne Regum quidem conspectum formident. Nam vano eorum splendore Dei gloriam obrui, nimis indignum est.

47. *Et oblectabo me.* Similem fere sententiam ante protulerat. Summa est, sic amplexum esse amore praecepta Dei ut nihil suavius reperiat continua eorum meditatione. Nam oblectandi verbo exprimitur amoris vehementia. Eodem pertinet, quod continuo post addit, *Tollam manus meas.* Nam quod extentis manibus captamus, cupide a nobis appeti certum est. Itaque desiderii ardorem metaphorice designat. Nam siquis gestu simulet talem affectum, in omnibus autem vitae negotiis Legem Dei negligat, nimis putida erit hypocrisis. Atque iterum confirmat, serium illum et ardentem affectum inde nasci, quod iam Legis dulcedo animos nostros sibi devinxit. Postremo dicit se *meditaturum in Dei testimoniis.* Neque enim dubito quin verbum שיח ad tacitam meditationem, in qua se exercent filii Dei, referri debeat, quod etiam maior pars interpretum agnoscit.

49. ז Memento verbi ad servum tuum, super quo spem mihi dedisti. 50. ז Haec consolatio mea in afflicatione mea: quia sermo tuus vivificat me. 51. ז Superbi deriserunt me plurimum: a Lege tua non declinavi. 52. ז Recordatus sum iudiciorum tuorum a seculo Iehovah, et me consolatus sum. 53. ז Terror invasit me propter impios derelinquentes Legem tuam. 54. ז Cantiones fuerunt mihi edicta tua in domo peregrinationis meae. 55. ז Recordatus sum nocte nominis tui Iehovah, et custodio Legem tuam. 56. ז Hoc factum est mihi, quia statuta tua servavi.

49. *Recordare verbi.* Precatur ut Deus re ipsa exhibeat quod pollicitus est, nam effectus demonstrat Deum esse verborum suorum memorem. De promissionibus autem haberi sermonem, colligimus ex fine versus, ubi datam sibi sperandi materiam dicit: quod non staret nisi oblata fuisset gratia. Secundo autem versu testatur, quamvis Deus eum adhuc suspensum teneret, se tamen in verbo requievisse. Interim docet, se in molestiis et curis non captasse vana solatia, quemadmodum solet mundus, ad levandas suas miserias, huc et illuc circumspicere: et si quae illecebrae arrideant, dolores suos lenire talibus emplastris. Propheta autem se unico Dei verbo dicit fuisse contentum: et quamvis alia omnia deficerent, se illic reperisse plenam vitam. Interim tacite fatetur, nisi animum recipiat ex Dei verbo, se fore exanimem. Et certe quamvis profani homines saepe in suis miseriis inflatos habeant spiritus, vacui tamen sunt interno animi vigore. Itaque non immerito Propheta fideles hoc solo vivere et vigere in suis miseriis dicit, quia *illis vitam inspirat Dei verbum.* Quare si probe meditemur verbum Domini, etiam in media morte

vivemus, nec erit ulla tam gravis tristitia quae non sanetur isto remedio. Quod autem levatione destituimur in malis nostris, fit nostra culpa, qui contempto vel posthabito Dei verbo, vanis solatiis nos ipsos data opera fallimus.

51. *Superbi deriserunt.* Exemplum hoc apprime utile est, ut discamus, quamvis impiorum ludibriis obnoxia sit nostra simplicitas, firma constantia refutandum esse eorum fastum, ne unquam nobis Legis Dei fastidium obrepat. Plerosque enim videmus qui alioqui ad Dei timorem propensi essent, huic tentationi succumbere. Iam terra profanis Dei contemptoribus semper referta fuit: hodie vero fere exundat. Quare nisi ad eorum sannas obdurescamus, nulla erit fidei nostrae firmitas. Designat autem proprio nomine incredulos, dum *superbos* vocat. Nam haec sapientia est infidelium, Deum contemnere, floccifacere eius iudicia, calcare pedibus totam pietatem, denique coeleste regnum conspuere, nec vero tam audacter ruerent, nisi excaecati essent superbia. Ceterum ita resolvi debent verba, Quamvis mihi superbi illuserint, non tamen deflexi a Lege tua. Notanda etiam particula est, *usque valde:* quia significat, non semel aut uno die se fuisse exagitatum ab impiis, sed quotidie renovatum fuisse certamen. Unde colligimus. licentiam maiorem inde sumpsisse impios, quod numero praevalerent: sicuti exiguus semper est piorum numerus qui reverenter Deum colant. Quare ut maneamus integri, cum magna turba et colluvie luctandum est.

52. *Recordatus sum iudiciorum.* In hoc Psalmo Iudicia Dei fere sumuntur pro statutis et decretis, acsi quis diceret rectitudines. Sed propter additam particulam *A seculo,* magis probabile est nunc ita vocari exempla quibus testatus est Deus se iustum esse mundi iudicem. Quorsum enim diceret Legem Dei fuisse a seculo? Posset quidem aliquo modo hoc excusari, quia rectitudo quae illic ostenditur, non fabricata nuper, sed vere aeterna est: quia nihil aliud est Lex scripta quam testimonium Legis naturae, quo Deus reducit nobis in memoriam quae iam cordibus nostris sunt infixa. Sed ego libenter inclino in alterum sensum, quod recordatus fuerit David iudicia Dei quibus probavit se perpetuam fixisse in mundo Legem. Atque haec confirmatio valde necessaria nobis est: quia ubi aperte non perspicitur Dei manus, saepe friget eius doctrina. Ubi autem vindictam Deus sumit de impiis, sancit quae locutus fuerat. Unde et poenae in Iure civili vocantur sanctiones. Sed hoc verius competit in Dei iudicia, quibus confirmat Legis suae auctoritatem, acsi realis probatio ad verba accederet. Quum autem vetustissima quaeque Dei iudicia se in memoriam revocasse dicit, discamus ex hoc verbo, nostra ingratitudine vel socordia fieri quominus satis multa Dei iudicia ad fidei nostrae confirmationem occurrant. Nulla enim aetas praeteriit qua non clara in hunc finem documenta ediderit Deus, ut vere dici queat, continuo tenore fluxisse Dei iudicia per singulas aetates: sed ideo nos fugere, quia non dignamur aperire oculos. Siquis obiiciat contrarium esse Dei iudiciis ut consolationem nobis afferant quae debebant terrorem incutere: responsio facilis est, iudiciis Dei terreri fideles quatenus illis ad carnis suae mortificationem expedit: sed quatenus inde agnoscunt Deo curae esse genus humanum, ampla consolationis materia sese offert. Colligunt enim, ubi ad

tempus lascivierint impii, venturos tandem ad Dei tribunal: se vero ubi patienter militaverint sub tali suae salutis praeside, haud dubie fore salvos.

53. *Terror apprehendit me.* Versus hic duplicem sensum admittit, vel quod graviter vulneratus fuerit Propheta, Legem Dei violari cernens ab impiis: vel quod eorum exitium exhorruerit. Nam quod alii Ardorem vertunt, non tam apte fluit. Retineo igitur Horroris nomen, et zeli vehementiam notari existimo, quia non tantum moleste tulerit Legis transgressiones, sed instar monstri detestatus fuerit sceleratam eorum audaciam quibus Lex Dei nullo in pretio erat. Notandum vero est, non esse novum scandali genus, si multi excusso iugo, contra Deum proterviunt: idque notare operae pretium est, quia multi frivolam excusationem petunt ex temporis corruptela, acsi inter lupos ululare fas sit. Atqui Davidis etiam aetate videmus multos fuisse apostatas qui a pietate desciscerent: adeo tamen non concidisse, vel fractum esse, ut timor Dei sanctam potius iracundiam in eius animo accenderit. Quid ergo, si undique nos obsideant mala exempla, agendum est, nisi ut quisque ad eorum detestationem se exstimulet. Atque hic inclusa est tacita antithesis inter fallaces blanditias, dum licitum esse creditur quicquid vulgare est: et horrorem quo se Propheta correptum fuisse docet. Si se pro libidine contra Deum efferant impii, quia non evigilamus ad Dei iudicia, trahimus id in occasionem pravae confidentiae vel stuporis, contra autem Propheta se horrore correptum dicit: quia Dei patientiam ab una parte reputans, certo tamen persuasus erat fieri non posse quin tandem poenas exigeret Deus.

54. *Cantica fuerunt mihi.* Alia loquendi forma repetit quod dixerat, Legem Dei sibi unicam fuisse vel praecipuam oblectationem in vita. Cantus enim laetitiae indicium est. Porro quia Sancti in mundo peregrinantur, nec aliter censeri possunt filii Dei et coelorum haeredes quam si terrae sint hospites, per *domum peregrinationum* intelligi potest terrenae vitae cursus. Quanquam videtur specialis notari circumstantia, quod David exsul a patria, non destiterit ex Lege Dei solamen petere suis malis, imo gaudium quod exilii moerorem vinceret. Fuit enim hoc rarae virtutis specimen, quum careret templi conspectu, non posset ad sacrificia accedere, privatus esset pietatis exercitiis, non tamen fuisse alienatum a Deo. Ergo domus peregrinationis ad amplificationem ponitur, quod eiectus a patria, infixam in animo Dei Legem retinuerit: et quamvis posset eum deiicere exilii acerbitas, tamen Legem meditando, se ad hilaritatem erexerit.

55. *Recordatus sum nocte.* Coniunctim lego totum versum, quia secundum membrum ex priore dependet, significat enim Propheta se Dei recordatione ad servandum Legem induci, nam hinc Legis contemptus, quia nemo fere ad Deum respicit. Itaque Scriptura dum impietatem hominum damnat, dicit oblitos esse Dei, Psal. 50, 22. et 78, 11. et 106, 21. Contra David unicam Dei memoriam sufficere admonet ad nos in timore Dei et Legis observantia retinendos. Et certe quoties se mentibus nostris ingerit Dei maiestas, eius sensu nos humiliari necesse est; ut haec cogitatio nos ad pietatem sollicitet. Quanquam autem *noctis* verbo significat recordationem non

unius tantum momenti, sed continuam: noctis tamen ideo diserte meminit, quia tunc obruuntur fere omnium sensus, acsi dixisset, quum alii dormiunt, sibi in somno ipso Deum occurrere. Alia etiam ratione noctis tempus posuit, ut sciamus, quamvis nullus adesset testis vel monitor, imo tenebris esset tectus, non secus tamen attentum fuisse ad colendam Dei memoriam quam si in illustri theatro versatus foret.

56. *Hoc fuit mihi.* Non dubito Prophetam sub pronomine זאת complecti omnia Dei beneficia: sed quia coram Deo in rem praesentem venit, demonstrative loquitur. Itaque sub hac voce includitur tot bonorum quibus ornatus fuerat, recognitio, vel certe speciali aliqua liberatione commemorat probitati suae testimonium fuisse divinitus redditum. Neque tamen iactat quicquam se fuisse promeritum: quemadmodum Pharisaei, quicquid tale occurrit in Scripturis, ad operum merita arripiunt. Atqui non aliud fuit Prophetae consilium quam se opponere Dei contemptoribus qui prospera omnia vel arrogant suae industriae, vel fortunae adscribunt, Dei providentiam tegunt impio silentio. Propheta igitur se et nos ad Deum revocat, et admonet, quia Deus iustus iudex est, mercedem pietati apud Deum esse repositam. Forte etiam hac sancta iactantia malignas impiorum calumnias retundit, quibus alibi vidimus duriter fuisse impetitum.

57. ח Portio mea Iehova, dixi ad custodiendum verba tua. 58. ח Deprecatus sum faciem tuam toto corde, miserere mei secundum eloquium tuum. 59. ח Reputavi vias meas, et converti pedes meos ad testimonia tua. 60. ח Festinavi, et non distuli ad custodiendum mandata tua. 61. ח Funes impiorum apprehenderunt me, Legis tuae non sum oblitus. 62. ח Media nocte surgam ad confitendum tibi super iudiciis iustitiae tuae. 63. ח Socius ego omnibus qui te timent, et qui custodiunt statuta tua. 64. ח Misericordiae tuae Iehova plena est terra, edicta tua doce me.

57. *Portio mea.* Ambiguus est verborum sensus, quia et Iehova in nominandi casu legi potest: et verbum *dixi* referri tam ad prius quam ad posterius membrum. Haec igitur erit una lectio, Iehova est portio mea, ideo decrevi Legem tuam servare. Altera, Deus qui portio mea es, decrevi Legem tuam servare. Tertia, Dixi vel statui Deum esse portionem meam ad custodiendam eius Legem. Quarta, Dixi, vel statui, Domine haec portio mea est servare Legem tuam, et hanc ego amplector. Recte quidem convenit haec sententia, quia Deus portio nostra est, id debere ad servandam eius Legem animum nobis addere. Iam pluribus aliis locis visum est, Deum vocari haereditatem fidelium, quia ad solidam eorum felicitatem ipse unus sufficiat. Et certe quum sibi nos in peculium elegerit, aequum est vicissim in ipso solo nos acquiescere. Quod si uno Deo contenti erimus, propensi quoque animi nostri erunt ad servandam eius

Legem: et carnis cupiditatibus valere iussis, haec nobis summa erit oblectatio et firmum propositum. Quanquam autem haec expositio, sicut dixi, non male cohaeret, continetque utilem doctrinam, proxima tamen illa quam mihi probari dixi, simplicior est, Statui apud me quod haec mihi optima sit haereditas, servare Dei Legem. Cui affine est illud Pauli dictum, 1. Timoth. 6, 6. Pietas optimus est quaestus. Comparat autem David Legis observantiam omnibus fictitiis bonis quae ad se hominum cupiditates rapiunt: acsi dixisset, Appetat quisque quod mens eius tulerit, et suis deliciis fruatur: non erit quod aliis invideam si mihi salva manebit haec portio, ut me Dei verbo addicam.

58. *Precatus sum faciem tuam.* Testatur hoc versu David se ab officio precandi non cessasse: quia sine precibus otiosa torperet fides. Quanquam autem loquendi genus quo utitur, aliis linguis asperum esset, Hebraeis tamen familiare illud colloquium exprimit ad quod Deus servos suos admittit et invitat, dum in eius conspectum veniunt. Summam porro votorum verbo uno perstringit, quod imploraverit misericordiam Dei, cuius fiduciam ex verbo conceperat. Primum itaque notemus, expergefieri nostram pigritiam, ut fidem nostram precibus exerceamus. Deinde hoc praecipuum esse orandi caput, ut Deus pro gratuita sua bonitate propitius nobis sit, respiciat nostras aerumnas, et inopiae succurrat. Etsi enim Deus innumeris modis nos iuvat, necessitates etiam nostrae sunt innumerae: unum tamen hoc maxime et unice optandum, ut nostri misereatur, unde reliqua fluunt. Tertio ne incerta vota in aërem fundamus, discamus Deum in suis promissis proponi quasi voluntarium debitorem.

59. *Cogitavi.* Summa est, postquam attendit Propheta ad vitae suae rationem, sibi non aliud fuisse propositum quam Legis doctrinam sequi. Quibus verbis oblique significat ideo ultra metas vagari homines, et misere dissipatos huc et illuc ferri, quia inconsiderate sibi indulgent. Acriter quidem invigilat quisque: studiaque sua applicat quo inclinat animi libido, sed omnes in electione ipsa caecutiunt: imo velut clausis oculis vel praecipitanter feruntur, vel per incuriam huc et illuc evanescunt. Certe nullus vias suas prudenter considerat: ideoque non abs re hoc recte vivendi principium esse admonet Propheta, ut a socordia excitati, vias suas reputent, et aliquando sobrie cogitent quid sit vitam instituere. Docet autem secundo loco, ubi quis serio ad vitam regendam attentus fuerit, nihil occurrere posse melius quam si sequatur quo Dominus vocat. Et certe nisi in sua incogitantia stuperent homines, certatim uno consensu Deum sibi vitae ducem eligerent.

60. *Festinavi.* Quanquam verba sunt praeteriti temporis, continuum tamen actum notant. Narrat autem Propheta quanta promptitudine Deo se in obsequium obtulerit. Nam celeritas zeli fervorem significat. Quod deinde *se tardasse negat*, ex usu linguae Hebraicae amplificat quod de festinatione dixit. Nam sicut Hebraeis loqui et non tacere tantundem valet ac libere cordateque et non dissimulanter dicere quod opus est: ita Festinare et non tardare dicitur qui absque cunctatione et mora celeriter currit. Quod si nobis in mentem veniat nostra segnities, et ex alia parte tot remorae quas

Satan iniicere non cessat, colligere licebit non frustra hoc fuisse additum. Nam ut vere et ex animo quis Dei iustitiae se addicere cupiat, scimus tamen quid dicat Paulus, Rom. 7, 15. 18. 19. se non praestare quod vellet. Quamvis ergo nullum externum obstaculum nos moretur, tot tamen impedimentis intus sumus constricti, ut nihil difficilius sit quam properare ad servandam Dei Legem. Ceterum tenendum est, Prophetam hic comparative loqui, eorum respectu qui magna vitae parte procrastinant: nec modo cunctanter et lente accedunt ad Deum, sed deliberando subsidunt: vel se inter flexuosos anfractus impediunt ne accedant. Non ergo alacrior ad Deum colendum Propheta fuit quam Paulus, sed tantum his verbis ostendit, strenue luctando, expeditum fuisse sibi cursum. Ac suo exemplo docet frivolas esse excusationes quas nostrae ignaviae vel ex mundi obstaculis, vel ex nostra ipsorum debilitate obtendimus.

61. *Coetus impiorum.* Qui חבלי vertunt Dolores, nullum genuinum sensum eliciunt, ac tam seipsos quam Prophetae verba torquent. Duae ergo restant lectiones, quarum utraque est probabilis, Funes impiorum apprehenderunt me, vel, Coetus impiorum spoliaverunt me. Utramvis eligere placeat, testatur Propheta, quum gravi tentationis machina pietatem eius concuteret Satan, constanter perstitisse in Legis Dei studio. Quanquam Funes bifariam accipi possunt, vel pro captiosis illecebris quibus eum in suam societatem implicare tentaverunt: vel pro fraudibus quas machinati erant in eius perniciem. Si prior sensus arridet, raram virtutem praedicat David. Quod quum visi fuissent impii eum suis laqueis induisse, sub custodia tamen Legis Dei se continuerit. Quia tamen maiore consensu receptum est, verbum עוד tantundem valere ac spoliare vel praedari, sequamur hunc sensum, quod Propheta turmatim ab impiis vexatus, deinde pro eorum libidine spoliatus ac direptus, stationem suam non deseruerit. Quod etiam summae virtutis specimen fuit, nam extremis iniuriis expositi, nisi Deus succurrat, de eius providentia statim dubitare incipimus. Videtur omni fructu carere pietas; fingimus etiam liberum esse nobis ius vindictae: inter hos fluctus facile submergitur Legis Dei memoria. Propheta autem admonet hoc demum esse verae pietatis signum, si aequabile manet Legis Dei studium, et eadem iustitiae observantia, ubi in praedam impiis expositi, nullum Dei auxilium sentimus.

62. *Media nocte.* Docet hoc versu se non modo probasse et ex animo amplexum esse quicquid Lex Dei continet, sed gratitudinis etiam signum dedisse, quod particeps esset tanti boni. Videtur quidem hoc vulgare esse, Deo subscribere Lege sua nos docenti, quis enim obstrepere audeat? Multum tamen abest quin Dei doctrinam omni ex parte iustam esse mundus praedicet. Primo, quae carnis nostrae protervia est, vellet quisque aliquid vel mutatum vel detractum. Deinde si detur optio, mallent homines arbitrio suo potius quam Dei verbo regi. Denique tam humanae rationi quam cupiditatibus magnum est cum Lege Dei dissidium. Non parum ergo profecit ille qui et obedienter amplectitur coelestem doctrinam: et suaviter in ea se oblectans, gratias Deo agit. Quanquam non simpliciter se Dei iustitiam celebrasse refert Propheta, sed media nocte se surrexisse dicens, ardorem sui desiderii exprimit, quia studiis et curis

quae nos a somno excitant, magnam vehementiam inesse oportet. Interim etiam admonet, procul ab omni ostentatione abfuisse quod Legi Dei testimonium reddidit, quia secum et absque testibus, illius iustitiam suis elogiis ornavit.

63. *Socius ego omnibus*. Non de fraterno tantum consensu et amore loquitur, quem inter se mutuo colunt fideles: sed intelligit, quoties in aliquem inciderat qui Deum timeret, se manum porrexisse in signum societatis: nec solum fuisse unum ex numero et ordine servorum Dei, sed etiam adiutorem. Et certe hic consensus in omnibus piis requiritur, ut alii alios promoveant in timore Dei: ac videtur tacita subesse comparatio inter sanctam hanc conspirationem, in qua fideles Dei cultum et pietatem apud se fovent, et impios syncretismos qui passim regnant in mundo. Videmus enim ut adversus Deum suas phalanges constituant profani homines, ac ultro citroque se adiuvent ad evertendum Dei cultum, quo magis incitari decet filios Dei ad colendam sanctam unitatem. Fideles primum a timore Dei, secundo a Legis observantia commendat: quia et Dei timor radix est vel origo omnis iustitiae: et tunc demum nos Deum timere et revereri apparet, ubi vitam ei nostram in obsequium dicamus.

64. *Misericordia tua*. Hic Propheta Deum per immensam eius bonitatem quae relucet in toto mundo, obtestatur, ut se coelestis sapientiae thesauro dignetur. Quae precatio valde emphatica est. Quod igitur terram dicit plenam esse misericordia Dei, species est obtestationis. Neque enim tantum in genere (ut alibi) praedicat Dei bonitatem, quod nullam mundi partem suae liberalitatis expertem relinquat, et eam exerceat non modo erga humanum genus, sed ad bruta quoque animalia extendat. Quid ergo? nempe Dei misericordiam, quae se in omnes creaturas diffundit, una in re cupit erga se patefieri, ut in Lege Dei proficiat. Unde colligimus, hoc intelligentiae donum ei fuisse inaestimabilis thesauri loco. Quod si hoc praecipuum Divini favoris signum est, donari Spiritu intelligentiae: incredulitas nostra alienationem ab eo nostram prodit. Iam memoria repetere convenit quod alibi diximus, nimis pudendam esse socordiam nostram, qui exiguo coelestis doctrinae gustu contenti, profectum non magnopere curamus: quum tam praeclarus Ecclesiae doctor cupide et ardenter semper ad discendum contenderit. Adhaec certum est non de externa doctrina hic agi, sed de arcana mentis illustratione, quae donum est Spiritus. Lex promiscue omnibus erat exposita, sed videt Propheta, nisi illuminetur a Spiritu sancto, hoc non magnae utilitatis fore, ideoque efficaciter doceri petit.

65. ט Benigne fecisti cum servo tuo Iehovah secundum verbum tuum. 66. ט Bonitatem gustus et scientiam doce me: quia mandatis tuis credidi. 67. ט Priusquam humiliarer ego erravi: at nunc sermonem tuum custodio. 68. ט Bonus tu et beneficus, doce me edicta tua. 69. ט Concinnaverunt super me mendacium superbi, ego toto corde custodiam edicta tua. 70. ט Impinguatum est sicut adeps cor eorum; ego Lege

tua me oblecto. 71. ט Bonum mihi quod afflictus sum ut discam edicta tua. 72. ט Bonum mihi Lex oris tui super millia auri et argenti.

65. *Benigne fecisti.* Ad verbum est, Bonum fecisti: quod generaliter quidam accipiunt quasi testetur Propheta se boni consulere quomodocunque a Deo tractetur: quia videat in salutem suam cedere. Verum quia diserte fit mentio promissionis, non dubito quin Dei fidem in praestanda quam pollicitus est gratia, celebret: acsi dicat, re ipsa vel effectu se expertum esse veracem esse Deum, nec verbis lactare servos suos. Statuit igitur Dei promissiones in medium, quia inde ad nos manant omnia eius beneficia: non tanquam ex primo fonte, sed ex canalibus. Etsi enim gratuita Dei bonitas, unica ei ad nos liberaliter tractandos causa est, nihil tamen ab eo sperare possumus donec per verbum suum nobis occurrat. Postquam autem confessus est David, experientia sibi compertum esse quam verax esset Deus in suis promissis, adiungit votum quale proximo versu habuimus, nempe ut crescat in recta intelligentia, quanquam paulo diversis verbis utitur. Ponit enim rectitudinem gustus et scientiam. Nam quum טעם gustare significet Hebraeis, nomen ex eo deductum proprie capitur pro gustu, transfertur tamen ad mentem. Nec dubium est quin David simul cum scientia dari sibi postulet sanam discretionem et iudicium. Nam qui disiunctim legunt bonitatem et sensum, depravant totam sententiam. Ut tamen nobis constet integra mens Prophetae, addendum est posterius membrum. Dicit se fidem habuisse Dei edictis, hoc est, libenter amplexum esse quicquid in Lege praescribitur: ita se docilem esse et morigerum affirmat. Quum autem Spiritus sancti ductu ita ad obsequium Dei propensus foret, alterum donum addi postulat, nempe sani gustus et intelligentiae. Unde colligimus duo haec ad vitam rite instituendam distincte requiri, praeditum esse recto affectu, et prudenter intelligere. Quod fidem iam habebat Propheta Dei mandatis, haec certe reverentia ex pio zelo oriebatur, sed ne inconsiderate aberret, non sine causa metuit. Discamus ergo, postquam corda nostra formaverit Deus in Legis suae obsequium, simul petere ab eo prudentiam quae zelum nostrum moderetur.

67. *Priusquam humiliarer.* Quia verbum ענה loqui interdum vel testificari significat: quibusdam placet haec lectio. Antequam meditarer in statutis tuis, ego errabam. Sed hoc nimis coactum videtur. Longius etiam alii recedunt: Quo tempore erravit Propheta, non fuisse quod Deo responderet. Nec vero refutandis istis commentis immoror, quia minime ambiguum est Prophetae consilium: nempe in sua persona communem humani generis vel lasciviam vel contumaciam describit, quod scilicet Deo nunquam obsequimur nisi ferulis coacti. Hoc quidem prodigii simile, quod praefracte nos Deo subiicere abnuimus: sed tamen experientia ostendit, ubi Deus nobis indulget, semper nos ad ferociam erumpere. Et certe quum in Dei Propheta contumaciam violenter corrigi oportuerit, multo magis haec eruditio necessaria nobis est. Nam quum principium obedientiae sit carnis mortificatio, quam naturaliter omnes refugiunt, non mirum est

si variis afflictionibus Deus in ordinem nos cogat, imo quoniam subinde etiam ubi videtur domita, recalcitrat caro, non mirum est si nos Deus saepius retrahit ad ferulas. Fit autem hoc diversis modis: quia alios paupertate, alios ignominia, alios morbis, alios domestico incommodo, alios molestis et duris laboribus Deus humiliat: atque ita diversis vitiis aptat sua remedia. Nunc tenemus quam utilem doctrinam contineat haec confessio. De se quidem loquitur Propheta: sicut et Ieremias capite 31, versu 18. dicit se fuisse vitulum indomitum: sed lasciviae, quae nobis omnibus ingenita est, imaginem ante oculos nobis ponit. Nos vero nimis ingrati sumus, nisi fructus hic quem ex castigationibus percipimus, earum acerbitatem leniat vel temperet. Nihil enim nobis miserius quamdiu sumus Deo rebelles. Atqui haec una ratio est, qua nos ad parendum flectat Deus ac mansuefaciat, dum nos ferulis suis erudit. Suo interim exemplo docet Propheta, saltem ubi duritiem nostram subigendo ostendit Deus, se velle nos habere discipulos, dandam esse operam ut mitescamus, et deposita ferocia, quod nobis imponit iugum, libenter feramus. Proximus versus expositione non indiget, quia eandem fere sententiam continet quam ultimus versus superioris Octonarii. Deum enim per suam bonitatem obsecrat, non ut augescat divitiis et honoribus, non ut affluat deliciis, sed ut proficiat in Legis intelligentia. Nam quia vulgo totus fere mundus Dei beneficentiam implorat, et liberaliter secum agere cupit, prout unumquemque ad diversa vota rapit carnis intemperies: David abunde sufficere sibi testatur si una hac in re, quam fere omnes contemptim praetereunt, sentiat Deum esse liberalem.

69. *Concinnaverunt super me.* Testatur, quum facta sua in malam partem improbi traherent, atque hoc artificio eum deiicere tentarent a studio recti, se tamen animum nunquam mutasse. Dura haec tentatio est, quum innoxii rapimur ad probra et infamiam: neque tantum convitiis oppetimur, sed obducto etiam specioso colore vulgo nos invidiae exponunt scelesti homines. Videmus enim multos alioqui probos et ad recte vivendum propensos, ubi tam indignam mercedem rependi sibi vident, vel collabi vel labascere. Quo magis notandum est Prophetae exemplum, ne hominum malignitas ullo modo nos concutiat: atque ut in hominum conspectu probitatis famam nobis eripiant, non tamen desinamus Dei timorem intus alere: nobisque sufficiat apud Dei tribunal lucere nostram pietatem, quamvis eam hominum calumniae deforment. Quamdiu enim pendebimus ab hominum iudiciis, subinde fluctuabimur, ut dictum est. Deinde quantumvis splendida sint nostra opera, scimus tamen non ventura coram Deo in rationem, si in illis mundi plausum spectemus. Quare oculos coniicere discamus ad coeleste illud theatrum, et sinistros sermones despicere. Fruantur sua mercede filii seculi: quia in coelo non in terris reposita est nobis corona. Temporalem infamiam libenter ferendo, laqueos expediamus quibus nos morari conatur Satan. Verbum טפל, quod alioqui coniungere significat, hic pro texere vel concinnare eleganti metaphora sumitur: quia non tantum crassis probris per contumeliam gravatus fuit Propheta, sed crimina etiam in eum finxerunt non sine artificio et colore, ut videri posset nigerrimus. Quamvis autem non desierint illi telam hanc texere, perrupit

tamen invicta constantia, et obserato corde suo, Legem Dei in fideli custodia retinuit. Nec sine causa *superbos* vocat: quia hinc coniicere licet, non ex vulgo fuisse homines, sed primarios, qui honoris et opum confidentia inflati, audacius in eum insurgerent. Certe aperte demonstrat se illorum fastu non secus fuisse calcatum quam si canis fuisset mortuus. Cui respondet quod statim sequitur proximo versu, *Cor eorum fuisse pinguefactum instar adipis,* quod vitium in Dei contemptoribus nimis vulgare est. Unde enim fit ut optimis Dei servis tam petulanter insultent scelesti homines, quos intus mordet conscientia, nisi quod crassities quaedam occupat eorum corda, ut in sua obstinatione stupidi sint, vel etiam furiosi? Mira autem Prophetae et summa laude digna magnanimitas, qui omnes suas delicias reposuit in Dei Lege: acsi diceret, hanc suam esse saginam, et se hoc cibo ad satietatem refici, quod fieri non potuit nisi cor eius a pravis deliciis vacuum et bene purgatum esset.

71. *Bonum mihi quod afflictus.* Confirmat quam suprà habuimus sententiam, se utiliter subactum fuisse Dei ferulis, ut ad parendum mansuesceret. Quibus verbis fatetur se a prava contumacia, qua totum humanum genus laborat, non fuisse immunem: alioqui ficta esset ista utilitas quam praedicat, nempe non aliter se fuisse docilem nisi quia humiliatus fuit. Sicuti nec quisquam nostrum ultro collum Deo submittit donec malleo naturae duritiem emolliat. Fructum vero qui ex Dei castigationibus nobis provenit, assidue gustare operae pretium est, ut nobis dulcescant: atque ita in ordinem cogi nos sinamus qui tam obstreperi sumus et morosi. Postremus quoque versus nulla expositione indiget, quia sententiam continet in hoc Psalmo satis frequentem et per se dilucidam: quod scilicet Legem Dei praetulerit omnibus mundi divitiis, quarum insana cupido maiorem hominum partem misere dementat. Nec vero auis fortunis Legem Dei aequiparat, sed ingenti opulentia sibi pluris fuisse asserit.

73. י Manus tuae fecerunt me et formaverunt me: fac
me intelligere, et discam mandata tua. 74. י Timentes te videbunt me, et laetabuntur, quia ad verbum tuum exspectavi.
75. י Cognovi, Iehova, quod iustitia *sint* iudicia tua: et in
veritate humiliasti me. 76. י Sit quaeso bonitas tua ad consolandum me secundum sermonem tuum ad servum tuum.
77. י Veniant mihi misericordiae tuae, et vivam: quia Lex
tua delectatio mea est. 78. י Pudefiant superbi, quia falso
perverterunt me: ego meditabor in edictis tuis. 79. י Convertantur ad me qui timent te, et noverunt testimonia tua.
80. י Sit cor meum integrum in statutis tuis, ne pudefiam.

73. *Manus tuae.* Quod Propheta commemorat se Dei manu fuisse creatum, ad spem obtinendae quam postulat gratiae plurimum valet. Nam quum Dei simus figmentum et opus, nec motum vitalem duntaxat, ut brutis animalibus, nobis contulerit, sed lucem quoque

intelligentiae et rationis addiderit: hinc precandi fiduciam colligere licet, ut nos in obedientiam Legis suae dirigat. Neque tamen Deum tanquam sibi obstrictum appellat: sed quia opus a se inchoatum non deserit, tantum implorat novam gratiam qua Deus quod coepit prosequatur. Nam et ideo Legis subsidio nobis opus est, quia corrupta est tota mentis nostrae integritas, ut non teneamus quid rectum sit, nisi aliunde edocti. Sed hinc etiam maior apparet caecitas et stupor, quod nihil prodest doctrina, donec animas nostras Deus reformet. Tenendum vero memoria est quod ante dixi, quoties ad discenda praecepta Dei sibi intelligentiam dari petit, se et cunctos mortales damnare caecitatis, cuius unicum remedium est Spiritus sancti illuminatio.

74. *Timentes te.* Vel cohaeret hic versus proximo, vel latius extenditur ad alia quaevis Dei beneficia. Sive autem speciem unam attingat, sive generaliter loquatur, beneficia Dei quibus ornatus fuerat, hoc elogio in sublime attollit, ut ad omnes Dei cultores commune perveniat gaudium. Neque enim solam laetitiae causam facit quod speraverit in Domino, sed quod ab eo insigniter servatus, multisque beneficiis auctus, amplum spei suae premium retulerit. Quia autem communiter servos omnes suos ad sperandum invitat Deus, quoties erga unumquemlibet gratiae suae specimen edit, omnibus testatur se veracem esse in suis promissionibus: nec timendum esse ne fraudet in se sperantes.

75. *Cognovi Iehova.* Quanquam per *iudicia* in hoc Psalmo intelliguntur praecepta Legis, quia tamen Propheta continuo post addit iuste se fuisse castigatum, videtur nomen hoc accipere pro poenis quibus Deus ad resipiscentiam homines sollicitat. Nam duae voces, צדק et אמונה sunt hic fere synonymae. Itaque priore membro fatetur generaliter Propheta Deum sic temperare iudicia sua, ut os impiis obstruat, si qui de saevitia vel rigore querantur: ac tantam illic aequitatem lucere, ut fateri cogamur nihil esse melius quam sic revocari homines ad seipsos. Deinde exemplum in sua persona statuit. Nam et hypocritae interdum iustitiae laudem Deo tribuunt ubi alios castigat, nec severitatem eius unquam improbant, modo sibi parcatur: ac verae pietatis est, non tam in aliorum peccatis quam nostris acres et severos esse censores. Et *cognitio* cuius Propheta meminit, testis est serii examinis: quia nisi probe expendisset suum reatum, non poterat certa experientia in suis afflictionibus apprehendere Dei iustitiam. Si quis in sensu usitato iudicia accipere malit, talis erit ratio contextus, Scio Domine Legem tuam sanctam et iustam esse: neque mihi ideo excidit haec persuasio, quod me severe afflixeris: quia hac quoque in parte rectitudinem perspicio, quae verbi tui naturae respondet.

76. *Sit quaeso clementia.* Quamvis se iure humiliatum confessus sit, cupit tamen suam tristitiam aliquo solatio iuvari. Dei enim misericordiam, quasi necessarium malis suis remedium, implorat. Atque hoc modo ostendit nihil esse quod dolorem abstergat fidelibus donec propitium sibi Deum sentiant. Porro quum Deus in verbo misericordiam suam offerat, iam illic subest non levis consolatio ad sanandos omnes dolores. Sed de actuali (ut ita loquar) misericordia nunc sermo est, ubi Deus re ipsa quem pollicitus est favorem

declarat. Iam enim Propheta promissione Dei fretus, hilaritatem ex spe gratiae in animo suo fovebat. Sed quia nisi liberator tandem appareat Deus, spes nostra nihil esset quam mera frustratio: sibi impleri postulat quod Deus promisit: acsi diceret, Domine quando mihi pollicitus es te pro bonitate tua ad opem mihi ferendam paratum fore, nunc effectum verbi tui exhibeas. Iam vero tenendum est quod alibi admonui, non frustra obiici Deo verbum suum: quia temere in eius conspectum prodirent mortales, nisi ipse viam ultro patefaceret. Quum dicit, *Ad servum tuum*, non uni sibi vendicat Dei misericordiam, acsi singulari oraculo sibi promissa foret: sed quod Deus toti Ecclesiae promisit, pro fidei natura ad se accommodat. Nisi enim statuam me unum esse ex eorum numero quos compellat Deus, ut ad me quoque pertineant eius promissiones, nunquam ad invocationem animum erigam. Proximo versu idem fere votum, licet verbis paululum mutatis, repetit ac confirmat. Quemadmodum enim nuper dixerat, non aliter quam Dei misericordia moerorem suum auferri et gaudium restitui posse: ita nunc vitam sibi fore negat donec reconciliatus Deo fuerit, atque ita se discernit a profanis hominibus quos non magnopere tangit haec cura, imo qui Deo quoque infenso delicias sibi facere non desinunt. Clare enim asserit, donec propitium sibi Deum esse agnoscat, se vivendo mortuum esse. Rursus vero simul atque illuxerit Dei misericordia, se restitutum iri a morte in vitam. Interea significat signis paternae Dei gratiae ad tempus se fuisse privatum: quia frustra venire optaret nisi procul abesset. Iam ut impetret quod precatur, dicit Legem Dei *suam oblectationem esse*, neque enim aliter sperare potuit, Deum sibi fore misericordem. Adde quod nemo vere sentit quid valeat Dei gratia, nisi qui summam felicitatis in hac una statuens, miseros et maledictos esse non dubitat qui se ab eo disiungunt, quod ex Lege Propheta didicerat.

78. *Pudefiant superbi*. Iam saepe vidimus futurum tempus, optativi loco accipi apud Hebraeos: non tamen male quadraret sensus hoc modo, Quia mecum perverse egerunt superbi, et praeter meritum molesti fuerunt, Dominus mercedem illis rependet. Quia tamen inter omnes fere interpretes convenit precationem esse, ego in versione a communi consensu discedere nolui: praesertim quia sermo ad Deum ipsum dirigitur. Notanda autem ratio est cur Deum hostibus suis adversarium fore confidat: quia scilicet sceleste et malitiose ipsum oppugnaverant. Quidam שקר vertunt absque causa, sed videntur dimidiam tantum partem attingere: quia meo iudicio nomen hoc ad insidias et fraudes refertur, quibus conati fuerant scelesti homines Davidem perdere. Unde colligimus, recta nos vocari ad Dei praesidium quoties iniuste affligimur: ac simul docemur, non esse cur nos exanimet eorum insolentia: quia quantumvis sibi arrogent, Dominus tamen fastum eorum retundet ac prosternet cum igominia: ut pudefacti, aliis exemplo sint, nihil esse magis ridiculum quam triumphos canere ante victoriam. In secundo membro verbum אשיח non minus recte exponi potest loquar, quam meditabor: acsi diceret Propheta, ubi potitus victoria fuerit, se praeconem fore gratiae Dei. Loqui enim de statutis eius, tantundem valet atque ex Lege disserere quam fidelis sit suorum custos Deus, quam cer-

tus liberator, et quam iustus vindex. Cohaeret etiam proximus versus, ubi dicit, quam adeptus fuerit salutem, piis omnibus commune fore documentum, acsi diceret, Potuit ad tempus conditio mea, sicut reprobis ferociam augebat, piorum animos deiicere: nunc vero collectis animis oculos ad laetum spectaculum convertent. Porro ex duabus notis quibus insignit fideles, discimus quae sit vera pietatis natura, timorem Dei vel reverentiam priore loco ponit: sed mox adiungit coelestis doctrinae scientiam, ut sciamus res esse coniunctas. Nam ut aliquem Dei timorem prae se ferant superstitiosi, nonnisi evanida est species. Deinde ludunt operam qui se fatigant in suis commentis: quia Deus non alia, nisi quae ex suo mandato praestantur, obsequia in rationes suas referet. Vera igitur religio et cultus Dei ex fide oriuntur: ut nemo rite Deo serviat, nisi qui edoctus fuerit in eius schola.

80. *Sit cor meum integrum*. Quemadmodum paulo ante sibi optaverat dari sanam mentem, ita nunc pro sincero cordis affectu idem votum concipit. Scimus has esse praecipuas humanae animae facultates, quarum utramque vitiatam et perversam esse clare ostendit, qui et illuminari petit a Spiritu sancto mentem suam, et cor suum ad obedientiam Legis formari, quo plane refellitur quicquid de libero arbitrio garriunt Papistae. Neque enim hic tantum orat Propheta, quia infirma sit sua voluntas, divinitus adiuvari: sed in solidum praedicat cordis rectitudinem esse donum Spiritus. Ergo prout quisque in verbi Dei notitia profecit, in hac altera precatione se exerceat. Docemur praeterea his verbis quaenam vera sit Legis observatio. Nam mundi bona pars ubi defunctorie vitam externo obsequio ad Dei Legem composuit, sibi nihil deesse putat. Hic autem pronuntiat Spiritus Dei nullum placere Deo obsequium, nisi quod ex cordis integritate profectum sit. De voce תמים alibi diximus, opponi scilicet cor תמים id est integrum, duplici vel fucato: acsi diceret Propheta, vere se Deo addicere qui simulationis expertes, purum ei cor offerunt. Quum addit, *Ne pudefiam*, significat talem exitum manere superbos omnes qui posthabita eius gratia, propriis viribus nituntur, et hypocritas qui se pulcris coloribus ad tempus ostentant. Sensus ergo est, nisi nos Deus Spiritu suo regat, et contineat in officio, ut cor nostrum in statutis eius sincerum sit, quamvis ad tempus lateat nostra ignominia, imo nos laudent ac mirentur homines, instare tamen probrum et ignominiam.

81. כ Defecit ad salutem tuam anima mea, ad verbum tuum exspecto. 82. כ Defecerunt oculi mei ad sermonem tuum, dicendo, Quando consolaberis me? 83. כ Quia fui sicut uter in fumo, edicta tua non sum oblitus. 84. כ Quot sunt dies servi tui? quando facies de persecutoribus meis iudicium? 85. כ Foderunt mihi superbi foveas, quod non est secundum Legem tuam. 86. כ Omnia mandata tua veritas: fallaciter me persequuntur, adiuva me. 87. כ Fere consumpserunt me in terra, ego tamen non dereliqui statuta

tua 88. כ **Secundum bonitatem tuam vivifica me, et custodiam testimonium oris tui.**

81. *Defecit ad salutem tuam anima mea.* Intelligit Propheta, quamvis diuturno languore confectus, nullam miseriis suis finem videret, se tamen nulla molestia vel taedio fuisse fractum quominus semper a Deo penderet. Quod ut clarius fiat, incipiendum est a secundo membro, quod exegetice additum esse patet. Illic enim asserit se in Deo sperare, quod fundamentum est, sed infatigabilem spei suae constantiam exprimere volens, addit se devorasse omnia taedia quibus alii succumbunt. Quosdam enim videmus satis avide arripere Dei promissiones, sed paulo post evanescere eorum ardorem, vel saltem rebus adversis extingui. Videtur quidem primo intuitu aliud sonare verbum כלה; quod est deficere vel consumi. Sed Propheta hoc loco, ut alibi, per defectionem intelligit tolerantiam, quae omni vigore ablato, exanimes non deserit, ac eorum cordibus arcanos et inenarrabiles gemitus inspirat. Itaque haec defectio deliciis opponitur, quae longam moram non sustinent. Proximus versus affinis est, quia ad oculos transfert quod ante dixerat de anima. Hoc discrimen est, quod pro salutis desiderio, nunc sermonis desiderium ponit. Nam salus est in actu (ut loquuntur) quum sermo nos exspectatione suspensos teneat. Sed quamvis Deus non statim palam exhibeat quod promittit: quia tamen non alibi quam in verbo salutem offert: nulla etiam alia est sperandi ratio quam ubi in verbum recumbimus. Quia igitur verbum salutem ordine praecedit, imo speculum est in quo nobis manifestatur, merito Propheta dum ad salutem suspirat, dicit se usque ad oculorum defectum fuisse defixum in verbo. Hic vero mira et incredibilis patientiae virtus in carnis infirmitate apparet, dum languidi et omni vigore destituti, salutem in Deo absconditam quaerimus. Tandem significat Propheta quam non sine causa defecerit, nequis putet nimis mollem et fluidum fuisse. Nam ex Deo quaerens *quando tandem eum consolabitur*, satis ostendit, diu fuisse quasi proiectum et desertum.

83. *Quia fui tanquam uter.* Particula כי posset etiam non male resolvi in adverbium temporis quando, ut uno contextu legamus, Quando similis utri arefacto fuit Propheta, non tamen fuisse oblitum Legis Dei. Consilium quidem eius minime obscurum est, nempe, quamvis duro examine probatus, et ad vivum punctus fuerit, non tamen abductum fuisse a timore Dei. Comparatio autem utris aut vesicae huc spectat, continuo malorum aestu fuisse quasi torridum. Unde colligimus, non mediocri moerore tantum squalorem et maciem contraxisse ut fere exaruerit. Quanquam videtur subesse notatio non modo duri sed etiam lenti cruciatus: sicuti fumus ex aestu proveniens, vesicas paulatim arefacit. Sciamus ergo longam fuisse dolorum seriem, quae centies consumere Prophetam, idque diuturno languore, potuit, nisi suffultus fuisset Dei verbo. Atque haec demum vera est pietatis experientia, dum afflictissimi non desinimus tamen Deo nos submittere.

84. *Quot sunt dies servi tui.* Quidam seorsum legunt haec duo membra, acsi primum generalis querimonia esset de brevitate

humanae vitae, quales in Psalmis quaedam occurrunt, frequentius vero in libro Iob: deinde secundum eos sequitur specialis precatio, ut de hostibus vindictam Deus sumat. Ego vero malo simul contexere, et utcunque restringere ad Davidis afflictiones: acsi dixisset, Domine quousque tibi decretum est servum tuum subiicere impiorum libidini? et quando tandem eorum saevitiae et furori te oppones vindicem? Scriptura enim hoc sensu nomen Dierum saepe accipit, ut Dies Aegypti, Ezech. 30, 9. et Dies Babylonis, et dies Hierosolymae, Psal 137, 7. quod alibi dicitur Tempus visitationis, Jesa. 10, 3. Plurali autem numero certum et praescriptum tempus designat, quod alibi comparat diebus mercenarii, Iob. 14, 6. et Jesa. 16, 4. 14. Non ergo in genere caducam hominum vitam deplorat, sed de sua militia conqueritur, quam sua opinione nimis longam sustinuerat: ideoque non abs re finiri cupit. Etsi autem expostulet cum Deo de sua molestia, non tamen id facit contumaciter, vel obstrependi affectu: sed rogans quousque sibi necesse sit pati, modeste precatur ne Deus opem ferre differat. Quod vero eum ad vindictam suo voto sollicitat, alibi vidimus quomodo hanc precem concipere licuerit: nempe quod vindictam appeteret qualis proprie Deo conveniat. Certum est enim deposuisse vitiosos omnes carnis affectus, ut puro et liquido zelo expeteret Dei iudicium. Etsi in genere hic tantum optat, interposita Dei manu se ab iniuriis liberari: non autem exitio devovet suos adversarios, nam satis habet modo vindex appareat Deus.

85. *Foderunt mihi superbi foveas.* Conqueritur se fraudibus et vafritie hostium fuisse circumventum: acsi diceret, non modo aperta vi et gladiis in perniciem suam fuisse grassatos, sed malitiose et per insidias vel clandestinis artibus captasse quomodo eum perderent. Quod addit *non fuisse secundum Legem Dei*, ad provocandam misericordiam pertinet: quia eo propensior est Deus ad suos iuvandos, ubi una cum eorum salute violari Legem suam videt. Interea suae innocentiae testimonium reddit, quod nihil tale de ipsis fuerit meritus, et quicquid machinati sint, patienter se continuerit, neque enim tentasset quod sciebat Legi Dei esse adversum. Proximo versu iterum confirmat, quibuscunque modis vexatus fuerit, non fuisse variis cogitationibus distractum: quia fretus Dei verbo, de eius ope non dubitaverit. Ac primo quidem refert quo clypeo ad excipiendos omnes insultus munitus fuerit: nempe quod feliciter sub Dei auspiciis militent fideles: quia salus quam ex eius verbo sperant, minime dubia est. Hac ratione praedicat vera Dei esse mandata, quo elogio significat extra periculum esse qui in Dei verbum recumbunt, ut haec fultura nos rectis animis sustineat. Secundo conqueritur de hostium perfidia, ut supra exposuit. Nam hic repetitur nomen שֶׁקֶר, quo intelligit nullam ab illis habitam fuisse aequitatis rationem. Hinc et liberationis fiduciam concipit: quia proprium Dei munus est pauperibus iniuste oppressis succurrere.

87. *Propemodum consumpserunt.* Paulo diversis verbis repetit quod nuper dixerat, quantumvis duriter tentatus fuerit, se tamen in gradu suo stetisse: nempe quia pietatem non deseruit. Quanquam autem perfectis hoc semel esse dictum sufficeret, si tamen nobis in mentem veniat nostra imbecillitas, fatebimur non esse super-

vacuam doctrinam. Nec vero extremis tantum certaminibus concussi Legem Dei obliviscimur, sed maior pars antequam manus conserat diffluit. Quo magis notandum est hoc mirabile Prophetae robur, quod fere semimortuus, non tamen desierit assidua Legis meditatione animum suum focillare. Non frustra etiam inseruit hoc factum esse in terra, subest enim tacita coeli comparatio: acsi diceret, quum se undique in terris ingererent mortis terrores, se mentem sursum extulisse: quia si fides in coelum pertingat, facile erit ex desperatione emergere. Ultimus etiam versus nihil novum continet. Nam initio vitam suam David in Dei misericordia locat: non solum quia sibi humanae fragilitatis erat conscius, sed quia multis mortibus quotidie se obiici videret, imo submota Dei virtute exanimis iaceret. Deinde ubi restitutus fuerit in vitam, se gratum fore promittit: neque id lingua modo, sed tota vita. Nam sicuti Dei auxilia, quibus nos a periculis liberat, totidem sunt novae vitae: ita aequum est, quicquid temporis nobis prorogat, in eius cultum dicare. Quum Lex vocatur *testimonium oris Dei*, hoc elogio praeclare asseritur eius auctoritas.

89. ל In aeternum Iehovah verbum tuum permanet in coelis. 90. ל In generationem et generationem veritas tua: firmasti terram et consistit. 91. ל At iudicia tua perstant hucusque: quia omnia sunt servi tui. 92. ל Nisi Lex tua delectationes meae *fuissent*, tunc periissem in afflictione mea. 93. ל In seculum non obliviscar statutorum tuorum, quia in illis vivificasti me. 94. ל Tuus sum ego, serva me: quia statuta tua quaesivi. 95. ל Me exspectant impii ad perdendum me, testimonia tua considero. 96. ל In omni perfectione vidi finem: latum mandatum tuum valde.

89. *In aeternum Iehovah.* Hunc versum ita plerique exponunt acsi David hoc proferret documentum veritatis Dei, quia stabilis ac fixa sit coelorum conditio. Itaque secundum eos sensus est, Deum probari veracem, quia coeli manent in perpetuo statu. Alii etiam magis coactum sensum afferunt, quod veritas Dei certior sit quam sit ipse status coelorum. Atqui mihi videtur Propheta aliud prorsus velle. Quia enim nihil in terra firmum vel diuturnum cernimus, mentes nostras in coelum attollit, ut illic figant suam ancoram. Certe poterat David (sicut aliis pluribus locis) dicere, totum mundi ordinem de constantia verbi Dei testari: quod verissimum est, sed quia periculum erat ne suspensae haererent piorum animae si veritatem proponeret in mundo, ubi variae sunt agitationes, eam in coelis locans, domicilium attribuit nullis mutationibus obnoxium. Ergo ne quis verbum Dei ex intuitu tot revolutionum aestimet, tacite opponitur coelum terrae: acsi dictum esset, salutem nostram, quatenus inclusa est in verbo Dei, non esse versatilem, ut sunt omnes res terrenae: sed stare in tuto et tranquillo portu. Idem Pro-

pheta Iesaias 40, 6. paulo diversis verbis docet, Omnis caro foenum, et omnis gloria eius tanquam flos agri. Nam Petro interprete, 1. Petr. 1, 24. significat salutis certitudinem in verbo esse quaerendam: ideoque perperam facere qui in mundo subsidunt: quia verbi Dei firmitas, mundi naturam longe transscendit. Eandem sententiam repetit et confirmat sequenti versu, diserte enim admonet, quamvis ad momentum versentur fideles in terra quasi inquilini, et statim diffluant, vitam tamen eorum minime caducam esse, quia ex incorruptibili semine sunt regeniti. Quanquam ultra progreditur Propheta, nam sicuti prius fide nos iussit in coelum penetrare, quia in mundo nihil reperiemus ubi tuto quiescere liceat: ita nunc rursum ab experientia docet, quamvis volvatur mundus, claris tamen et insignibus Dei testimoniis in eo quoque fulgere Dei veritatem, ut stabilitas verbi non tantum inclusa sit in coelo, sed ad nos usque perveniat. Hac ratione additur, terram, sicuti a Deo fundata est, firmam manere: acsi diceret, Domine etiam in ipsa terra, quasi in speculo, visibilis nobis est verbi tui veritas: quia licet suspensa sit in medio mari, retinet tamen suum statum. Haec igitur duo inter se optime conveniunt, verbi Dei constantiam ex statu terreno minime aestimandam esse, quia subinde fluctuat, et instar umbrae effluit: rursum tamen ingratos esse homines, nisi hanc eandem sententiam ex parte agnoscant in mundi opificio: quia terra, quae alioqui momento uno non staret, firma tamen manet, quia fundata est verbo Dei. Iam non est cur obiiciat quispiam difficile esse Dei veritatem extra mundum quaerere, quia nimis longe ab hominum sensu remota esset. Occurrit enim Propheta, quamvis in coelo habitet, signa tamen ante pedes nostros conspicua exstare quae nos pro modulo nostro et ruditate ad perfectam eius notitiam paulatim attollant. Sic propheta ab una parte hortatur nos ut fide superemus totum mundum, ut verbo Dei constet iusta firmitas quae fidem nostram fulciat: ab altera parte admonet nos minime esse excusabiles nisi ex ipso terrae adspectu cognoscimus Dei veritatem, quum se ad pedes usque nostros extendat. Priore membro revocantur homines a vanitate sensus sui: altero sublevatur eorum infirmitas, ut quod in coelo plenius quaerendum est, in terra degustent.

91. *At iudicia tua perstant.* Nomen היום quod ego, alios interpretes sequutus, reddidi huc usque, non male verti posset quotidie, vel singulis quibusque diebus: sensu tamen non absimili, intelligit enim Propheta, totius naturae ordinem, solius Dei imperio vel decreto niti. Nam iudicia nominans, ad Legem ipsam alludit: acsi diceret, ubique fulgere rectitudinem illam quae in Lege Dei patefacta est. Unde sequitur, nimis perversos esse homines quum infidelitate sua, Dei fidem quantum in se est concutiunt et labefactant, in quam recumbunt omnes creaturae: deinde quum sua contumacia violant Dei iustitiam, et vim praeceptis abrogant, in quibus fundata est tota mundi firmitas. Quanquam autem dura est loquutio, omnia elementa esse Dei servos, plus tamen exprimit quam si dixisset omnia esse disposita ad praestandum Deo obsequium. Quomodo enim aër, qui tam fluidus est, assidue spirando non se consumeret, quomodo aquae fluendo non deficerent, nisi arcanum audirent Dei imperium? Fide quidem percipimus mundum stare Dei imperio: sed

quicunque praediti sunt aliqua intelligentiae gutta, ex claris documentis idem colligunt. Sit ergo hoc nobis penitus infixum, arcana Dei virtute sic omnia foveri, ut in statu suo retinendo verbum eius vel mandatum audiant. Tenendus enim est semper Prophetae scopus, veritatem Dei quae in externis eius operibus refulget, per gradus nos altius deducere, ut indubia sit coelestis doctrinae veritas.

92. *Nisi Lex tua.* Eandem fere doctrinam continuat Propheta: quia sibi pereundum fuisse dicit, nisi malis suis ex Lege Dei solatium quaesiisset. Adverbium אז Hebraeis significat tunc: sed quia de longo tempore interdum capitur, tantundem hic valet ac pridem: nisi cui magis placeat emphaticam esse demonstrationem, acsi adhuc in re praesenti foret. Proprio autem experimento confirmat quod prius dixit, ut appareat non de rebus incognitis eum loqui, sed asserere quod re ipsa didicit ac expertus est, nullum scilicet aliud in rebus miseris solatium et remedium esse, nisi dum acquiescimus in verbo Dei, gratiamque illic oblatam et salutis nostrae testimonium amplectimur. Certum vero est, idem verbum quod nuper in coelo manere dixit, nunc celebrari, quia etsi in terra personet, penetret in aures nostras, cordibus insideat: retinet tamen coelestem naturam, quia sic ad nos descendit ut non subiaceat mundi inclinationibus. Declarat autem Propheta se afflictionum mole fuisse gravatum, quae penitus obruere eum posset: solatium vero quod ex Lege recepit, in tanta desperatione sibi fuisse vitae loco. Proximus versus gratiarum actionem continet, quia enim salutem attulerat Lex Domini, promittit, se nunquam fore eius immemorem. Simul tamen se et alios admonet quam necesse sit in animo fovere Legis Dei memoriam: quia etsi vivificam esse experti sumus, facile tamen obrepit eius oblivio, cuius postea iustam poenam luimus dum nos sinit Deus in tristitia nostra tabescere.

94. *Tuus sum ego.* Primo hinc sumit precandi fiduciam, quod sit in aere et peculio Dei, ut loquuntur. Deinde ab effectu probat se Dei esse, quia eius mandata custodiat. Ceterum hoc non ita accipere convenit quasi se quicquam promeritum iactaret, quemadmodum apud homines haec solet adduci ratio ad impetrandum quod petimus, Ego te semper colui, studui honori tuo et commodis consulere, obsequia mea tibi fuerunt parata. Quin potius meram Dei gratiam in medium profert David: quia nemo sibi propria industria tantum honoris acquirit ut sit sub Dei clientela, sed ex gratuita eius adoptione manat. Deo itaque suum hic beneficium obiicitur, ne inceptum opus deserat. Nam quod dicit, studiose mandatis Dei se intendere, hoc quoque ex vocatione pendet: quia non ante coepit Dei mandatis studium suum adiicere, quam esset vocatus et receptus in eius familiam. Quia autem a Domino postulat servari, continuo post necessitatem exprimit, *se ab impiis ad interitum fuisse quaesitum* dicens. Ubi tamen simul pietatis suae constantiam praedicat: quia mentem suam tunc ad Dei Legem applicuerit, quod notatu dignum est, nam qui sponte alias ad Deum sequendum propensi forent, concussi ab impiis, quo se vertere debeant nesciunt, ut facile ad prava consilia labuntur. Quare magna virtus est, quamvis in perniciem nostram conspirent improbi, ut secundum carnem de vita periclitemur, tribuere tamen hoc honoris Deo, ut solis eius promis-

sionibus simus contenti. *Intelligere* autem *ad Dei testimonia* hoc loco tantundem valet atque verbo Dei addicere mentes nostras, quod nos contra omnes impetus fulciat, efficax sit ad sedandos metus, ab omnibus perversis consiliis cohibeat.

96. *In omni perfectione.* Aliis verbis iterum commendat quod primo versu huius literae docuit, nempe Dei verbum, quia supra caduca mundi elementa longe eminet, mutationi non esse obnoxium. Hic enim dicit nihil sub coelo tam perfectum esse, ac solidum, vel absolutum omni ex parte, quod tamen finem non habeat: solum Dei verbum sua amplitudine superare omnes terminos et metas. Quoniam verbum כלה tam consumere et finire, quam perficere significat, quidam nomen תכלה pro mensura vel fine accipiunt. Sed ratio postulat de perfectione exponi, ut illustrior sit comparatio, et fidem verbi Dei melius amplificet, acsi dixisset Propheta, postquam omnia circumspexit, praesertim quae exactissima perfectione excellunt, nihil tamen esse ad verbum Dei: quia aliis omnibus impendeat finis, verbo autem Dei semper constet sua aeternitas. Unde sequitur minime timendum esse ne in medio cursu nos destituat. Nam huc pertinet nomen *latitudinis:* quia ut quis supra coelos evolet, descendat in profundissimas abyssos, transcurrat a dextra ad sinistram, non tamen perveniet longius quam nos Dei veritas deducit. Restat ut hanc amplitudinem concipiant animi nostri: quod fiet ubi se in angustias mundi huius coniicere desierint.

97. מ Quam dilexi Legem tuam! toto die ipsa est meditatio mea. 98. מ Prae adversariis meis sapientem me reddidisti a mandatis tuis: quoniam *ea* mihi in perpetuum. 99. מ Prae omnibus doctoribus meis prudentem me reddidisti: quia testimonia tua meditatio mea. 100. מ Prae senibus intellexi: quia statuta tua servavi. 101. מ Ab omni semita mala prohibui pedes meos, ut custodiam sermonem tuum. 102. מ A iudiciis tuis non declinavi, quia tu docuisti me. 103. מ Quam dulcia fuerunt faucibus meis eloquia tua! supra mel ori meo. 104. מ A statutis tuis intellexi, propterea odi omnem semitam falsitatis.

97. *Quam dilexi.* Non contentus simplici affirmatione, interrogative exclamat se incredibili amore Legis Dei fuisse accensum: et probationem addit, quod assiduus fuerit in eius meditatione. Nam siquis Legem Dei sibi caram esse iactans, neglecto eius studio animum alio convertat, nimis crassam hypocrisin prodit: quia amor semper assiduam meditationem gignet, praesertim qualis hic exprimitur a Propheta. Et certe nisi corda nostra in sui amorem inflammet Lex Dei ac rapiat, statim obrepent multae illecebrae, quae nos ad vanitatem traducant. Ergo amorem Legis hic commendat Propheta, qui sensus omnes nostros occupans, ianuam claudat et obseret fallaciis omnibus et corruptelis, ad quas nimium sumus alioqui proclives.

98. *Prae adversariis meis.* Hic commemorat Propheta, se et hostibus suis et magistris et senibus fuisse doctiorem, quia discipulus erat Legis Dei. Porro aliter intelligit se intelligentia fuisse praeditum supra hostes, quam supra doctores suos, illis enim fuit superior, quia nihil profecerint sua astutia et fraudibus, quum acumen suum in eius perniciem intenderent. Scimus enim ut impios sua malitia semper ad nocendum sollicitet, quia autem saepe vafri sunt et captiosi, nisi insidiis et iisdem artibus certemus, timemus ne eorum dolis obnoxia sit nostra simplicitas, ideo gloriatur Propheta, satis sibi fuisse in Dei Lege praesidii, ut omnes laqueos effugeret. Quod vero *supra magistros doctrinam sibi vendicat*, videtur absurda esse comparatio: quia illi quoque didicerant ex verbo Dei quod utile fuit cognitu. Sed non dubium est quin gratias agat Deo Propheta, quod eorum progressus transcenderit a quibus rudimenta acceperat. Neque enim novum est ut magistrum superet discipulus, prout cuique Deus mensuram intelligentiae partitur. Scimus enim ita institui fideles hominum opera et labore, ut divinitus illuminentur. Atque hinc praestantia discipuli supra magistrum, quia deus quasi digito monstrare vult ita se uti hominum industria, ut praecipuus interim maneat doctor. Quare discamus nos ei regendos tradere, ut gloriari cum Davide liceat, eius ductu nos ultra esse progressos quam nos ducere potuerit humana institutio. Idem et *de senibus* confirmationis vice addit. Aetas enim multum confert, ut qui natura tardi sunt ac rudes, eos longa experientia et usus expoliat. Propheta autem dicit se ex Lege Dei prudentiam adeptum esse plusquam senilem. Summa est, quisquis se docilem praebuerit Deo, sensusque suos in eius verbo continuerit, ac sedulo se exercuerit in Lege meditanda, illic repertu-rum satis prudentiae: ut sibi consulat contra hostium insidias, et circumspectus sit ad cavendas eorum fraudes: deinde ut ad totum vitae cursum certare possit cum optimis quibusque magistris. Neque tamen prudentiam suam iactat David, quo se coram mundo venditet: sed exemplo suo admonet, nihil nobis esse melius quam discere ex ore Dei: quia perfecte demum sapiunt qui edocti sunt in eius schola. Commendatur etiam fidelibus sobrietas, ne aliunde sapere appetant quam ex Dei verbo, ne ambitio vel curiositas ad vanam ostentationem eos titillet. Denique modestia et submissio omnibus praecipitur, ne quis scientiam sibi arroget qua efferatur supra Dei Legem, sed ubi in medium prodit coelestis illa Sapientia, sponte se omnes, quantumvis intelligentes aut periti, in ordinem cogant. Quum dicit se servasse Dei statuta, significat qualis fuerit illa meditatio, de qua diximus: ut sciamus, non frigide fuisse philosophatum, sed serio affectu fuisse addictum Dei praeceptis.

101. *Ab omni semita mala.* Significat se bellum indixisse omnibus vitiis, ut se Deo in obsequium dederet. Unde colligitur utilis doctrina, nempe, ut Legem Dei servemus, initio cavendum esse ne gressus nostri in fluxuosas semitas declinent. Nam in tam vitiosa natura, inter tot illecebras, in tanta mentis nostrae vanitate nihil proclivius est quam in errorem abduci. Imo rarum miraculum est si rectum cursum in vita quis teneat. Summa itaque attentione opus est, ut pedes suos a vagando fideles prohibeant. Proximo versu constantiam suam praedicat David in studio servandae Legis. Dicit igi-

tur, ex quo vivendi rationem a Deo accepit, se tenuisse rectum cursum. Iam quum tam lubrica sit via, et pedes tam infirmi, totumque ingenium ad innumeros errores flexibile, non levi conatu ad nos retinendos opus est, ne deflectamus a iudiciis Dei. Sed notandum est quale doctrinae genus designet, etsi enim promiscue docentur omnes quibus proponitur Dei verbum, vix decimus quisque eius gustum capit: vix autem centesimus eo usque proficit, ut ad extremum in recto cursu pergat. Peculiaris ergo hic docendi modus notatur, nempe quod electos suos Deus intus ad se trahit: acsi diceret Propheta se arcano Spiritus instinctu in viam salutis fuisse adductum, et in eadem retentum fuisse.

103. *Quam dulcia.* Quod aliis verbis dixerat, iterum repetit, se dulcedine Legis Dei sic fuisse captum, ut non aliam oblectationem appeteret. Nam fieri quidem poterit ut tangatur quispiam aliquo reverentiae sensu: sed nemo alacriter Legem sequetur nisi qui hanc suavitatem conceperit, Deus autem non servile obsequium a nobis exigit, sed vult hilariter ad se venire. Quae ratio est ut Propheta toties in hoc Psalmo commendet verbi Dei dulcedinem. Siquis roget quomodo dicat Propheta tam suaviter se oblectatum fuisse Dei Lege, quae, teste Paulo, nihil quam formidinem incutit: facilis solutio est: Prophetam non loqui de mortua litera quae lectores suos occidit, sed complecti totam Legis doctrinam, cuius praecipua pars est gratuitum salutis foedus. Paulus Legem Evangelio comparans, tantum attingit praecepta cum minis, atqui si tantum praecipiat Deus, et maledictionem denuntiet, totum eius sermonem mortiferum esse certum est. Propheta autem Evangelium Legi non opponens, adoptionis gratiam quae in Lege offertur, merito melle sibi dulciorem esse asserit, hoc est nullas sibi delicias fuisse pares. Iam memoria repetendum est quod alibi dixi, Legem Dei nobis esse insipidam, vel saltem nunquam ita nobis dulcem esse ut a voluptatibus carnis nos revocet, donec cum proprio ingenio strenue luctati simus, ad domandos qui in nobis regnant affectus carnis.

104. *A statutis tuis.* Videtur hic Propheta invertere ordinem quem nuper posuit, dicebat enim se prohibuisse ab errore pedes ut servaret Legem Dei: nunc diversam rationem ponit, initium faciens a Legis observatione. Dicit enim se prius edoctum fuisse a verbo Domini, quam vitia sua corrigeret. Duo tamen haec non male inter se conveniunt, quod fideles sese ab erroribus colligant, ut vitam forment ad regulam verbi Dei: ubi autem iam progressi sunt, quatenus viget in ipsis Dei timor, maiori odio habere incipiant et acrius detestari omnia scelera. Et certe hoc bene vivendi exordium est, ut quisque se a vitiis purgare studeat: quo autem quisque melius profecit, maiore zelo ferveat in vitiis detestandis et fugiendis. Porro docemur Prophetae verbis, ideo homines passim involvi mendaciis, pravisque erroribus irretiri, quia non vere ex Dei verbo sapiunt. Quum totus mundus desipiat, hoc errantibus subterfugium est, sibi a fallaciis cavere nimis esse difficile, atqui remedium in promptu erit si Prophetae sequamur consilium, hoc est, si propriae prudentiae non innixi, intelligentiam petamus ex Dei verbo, ubi non tantum ostendit quid rectum sit, sed munit etiam ac providos reddit contra omnes fallacias Satanae et mundi imposturas. Atque utinam hoc

eorum animis qui se fideles hodie iactant, penitus esset infixum, neque enim tanta levitate maior pars huc illuc subinde ad varios opinionum motus fluctuaret. Nos vero, quum tam sedulo incumbat Satan ad spargendos errorum fumos, huic prudentiae maiorem demus operam.

105. כ Lucerna pedi meo verbum tuum, et lumen semitae meae. 106. כ Iuravi, et stabiliam, ad servandum iudicia iustitiae tuae. 107. כ Afflictus sum usque valde Iehova, vivifica me secundum verbum tuum. 108. כ Voluntaria oris mei tibi quaeso placeant Iehova, et iudicia tua doce me. 109. כ Anima mea in manu mea semper, et Legem tuam non sum oblitus. 110. כ Posuerunt impii laqueum mihi, et a statutis tuis non erravi. 111. כ Haereditatis loco habui testimonia tua in aeternum: quia laetitia cordis mei sunt. 112. כ Inclinavi cor meum ad facienda edicta tua in perpetuum in finem.

105. *Lucerna pedi.* Testatur hoc versu Propheta Legem Dei sibi fuisse bene vivendi magistram ac directricem, nobisque omnibus suo exemplo eandem praescribit normam: nam dum sequitur quisque quod visum est, incidimus in horribiles labyrinthos. Verum ut certius teneamus eius mentem, notandum est, omnibus humanis consiliis opponi Dei verbum. Nam quicquid iudicat mundus rectum esse, hoc coram Deo saepe obliquum ac perversum est, cui non alia probatur vitae institutio quam quae exigitur ad Legis suae normam. Nec vero aliter dirigi potuit David verbo Domini, quin prius renuntiasset carnis prudentiae: sicuti hoc nostrae docilitatis principium est. Sed metaphora qua utitur, plus aliquanto explicat: nempe, nisi praeluceat Dei verbum, totam hominum vitam tenebris et caligine implicitam esse, ut nihil quam misere vagari queant, deinde ubi nos dociles subiicimus Legi Dei, extra errandi esse periculum. Nam si ea esset verbi obscuritas de qua blaterant Papistae, falso et mentito elogio ornatum esset a Propheta. Sciamus ergo certam lucem illic nobis monstrari, modo aperiamus oculos. Eandem sententiam clarius expressit Petrus, 2. Petr. 1, 19. fideles laudans quod attendant sermoni prophetico tanquam lucernae in loco caliginoso ardenti. Iterum de sua constantia loquitur: et quemadmodum nuper retulit se tota vita non deflexisse a Lege Dei, ita nunc agit de mentis suae proposito. *Iurandi* verbo significat se fidem Deo obstrinxisse ne mutaret consilium. Nam haec vera est servandae Legis ratio, ex animo suscipere et amplecti quod praecipit, et quidem aequabili tenore, ne ardor noster (ut saepe fieri solet) statim languescat. Haec eadem est legitima vovendi regula, offerre nos Deo, vitamque nostram dicare. Quaeri tamen potest annon temeritatis damnandum sit Prophetae iusiurandum, qui sibi longe plus sumere ausus est quam ferat hominum facultas: quis enim par erit servandae Legi? Temere ergo nunc prosilit ad nuncupandum votum, qui rem impossibilem Deo promittit. Sed facilis responsio est, quoties aliquid Deo promittunt

fideles, non respicere quid per se valeant, sed inniti gratiae Dei, cuius est praestare quod a nobis exigit, dum scilicet vires a Spiritu suo suppeditat. Ceterum praeter Spiritum non possunt quidquam vovere ubi Deo obsequendum est, neque enim vel ad cogitandum sumus idonei, ut inquit Paulus, 2. Cor. 3, 5. Sed quia Deus manum nobis porrigens, iubet bono et alacri animo esse, et se nobis nunquam defore asserit, hinc illa fiducia iurandi. Nec vero ulla est temeritas, ubi promissionibus Dei confisi, quibus nos praevenit, vicissim nos ei offerimus in obsequium. Nondum tamen soluta est quaestio: quia utcunque filii Dei per Spiritus gratiam emergant tentationum omnium victores, laborant tamen semper aliqua infirmitate. Sed notandum est, in votis et promissionibus fidelium non modo comprehendi pactum illud quo Deus se facturum recipit ut ambulemus in praeceptis suis, Ezech. 11, 20. sed alterum quod simul additur de gratuita venia. Quare fidem de servanda Lege pro gratiae sibi datae mensura obstrinxit David secundum illud Prophetae Ps. 103, 13. Parcam illis quemadmodum parcere solet pater filiis sibi servientibus.

107. *Afflictus sum.* Docet hic versus Deum non ita molliter fuisse in sinu suo Patres sub Lege, quin duris tentationibus eos exercuerit. Neque enim leviter et vulgari modo se afflictum fuisse dicit, sed supra modum: et vivificari postulans, indicat morti se propinquum fuisse. Simul tamen indicat, quamvis a morte fuerit obsessus, se tamen non succubuisse, quia in Deum recubuerit. Quod diligenter notandum est, nam ut initio suppetat alacritas ad Deum invocandum, si ingravescit tentatio, flaccescunt animi: extremo autem metu extinguitur fiducia. Atqui Propheta gratiam Dei implorat, non qua servetur integer in vita, sed qua vitam amissam recuperet. Observanda etiam est pars ista, *Secundum verbum tuum:* quia frigebit invocatio, imo nulla erit, nisi in moerore et angustia promissio Dei fiduciam addat. Denique non patebit (ut alibi diximus) accessus ad precandum, nisi haec clavis ad manum sit.

108. *Voluntaria oris mei.* Potest hic versus tam uno contextu legi, quam distingui in duo membra. Prior sensus esset, Suscipe sacrificia mea in hunc finem, ut me praecepta tua doceas. Si magis placeat distinctio diversa, erunt precationes, ut sacrificia Deus grata habeat: deinde Prophetam instituat in doctrina Legis. Ego in priorem sententiam magis inclino, asserit enim Propheta (sicut alibi vidimus) sibi nihil fuisse potius, quam probe tenere Legis doctrinam: acsi diceret, Suscipe Domine pro tuo beneplacito quae offero sacrificia: et quoniam haec summa est votorum meorum ut in Lege tua recte instituar, huius tam optati boni fac me compotem. Notandi autem sunt loci omnes, ubi aliis omnibus mundi beneficiis praefertur coelestris doctrinae cognitio. Et certe quum aeternae salutis pignus in se contineat, pro incomparabili thesauro non abs re ducenda est. Longius tamen orditur Propheta, ut Deus cultum suum probare et suscipere dignetur. Per נדבות mihi dubium non est quin spontanea quae vocabant sacrificia intelligat. Fateor quidem de votis et precibus eum proprie loqui. Sed quia ad propitiandum Deum solebant sacrificia offerre, ut cuiusque facultas ferebat, ad ritum illum legalem alludit: sicuti laudes Dei, vitulos labiorum appellat Oseas 14, 3.

Nam illa ceremonia testatum Deus voluit Patribus, nullas sibi preces nisi sacrificio coniunctas placere, ut semper ad Mediatorem mentes suas converterent. Fatetur autem primo loco se indignum esse qui precibus quicquam impetret, nisi gratis ipsum exaudiat Deus. Deinde Deum sibi in hoc propitium esse optat, ut rite proficiat in doctrina Legis. Nam verbum רצה quo utitur, significat mero beneplacito favere, unde sequitur nihil esse in precibus dignitatis, sed quoties annuit Deus, liberaliter hoc dare.

109. *Anima mea in manu.* Docet, nullis aerumnis, afflictionibus vel periculis se alienatum fuisse a Dei cultu et Legis observantia. Animam enim gestare in manu, tantundem valet ac de vita periclitari, ut anima sit quasi vento exposita. Sicuti Iob 13, 14. dum tabescit in malis, et in singula momenta mortem exspectat et metuit, conqueritur animam sibi esse in manu: acsi diceret, avulsam a suo domicilio, subiacere mortis imperio. Perperam igitur loquutio haec ab indoctis torquetur in absurdum sensum: acsi diceret Propheta, in arbitrio suo esse vitae suae regimen. Quin potius hac circumstantia pietatem suam commendat: quod licet inter naufragia iactetur, et centum mortes versentur ante oculos, ut ne momento quidem securus quiescat, non tamen abiiciat studium Legis Dei. Hic rursus notandum est quam duris certaminibus probari fuerint Patres sub Lege, ne discrimina et metus nos absterreant, vel taedio debilitent quominus animis nostris insideat Legis Dei memoria. Sententia proximi versus affinis est, quia propius designat Propheta quomodo vitam suam gestaverit in manu: nempe quod undique improborum insidiis conclusus, spem fere vitae nullam cerneret. Diximus autem alibi, quam deficile sit, ubi suis captionibus perniciem nobis intentant hostes, non errare a viis Domini, nam et libido carnis ad retaliandum nos incitat: nec ullus tuendae vitae nostrae modus apparet, nisi certemus iisdem artibus quibus illi nos oppugnant: et fingimus nobis licitum esse ululare inter lupos, quo magis meditanda nobis est haec doctrina, dum nos impii circumveniunt, nihil esse melius quam sequi quo Deus vocat, nec quicquam nisi ex eius mandato tentare.

111. *Haereditatis loco.* Confirmat rursus sententiam illam quae nimium repeti non potest, Legem Dei pluris sibi fuisse quam omnes mundi delicias, opes et copias. Dixi, non frustra toties hoc inculcari, quia videmus ut ferveant mundi libidines, quam multiplici sollicitudine singuli aestuent, dum innumera appetere non desinunt, interea vix centesimus quisque mediocriter adspirat ad studium Legis Dei. Ergo Propheta, ut suo exemplo nos exstimulet, dicit testimonia Dei tantae sibi voluptati esse, ut nihil pretiosius aestimet. Solus enim amor est qui pretium rebus conciliet, ideo ut Legem Dei qua decet reverentia colamus, ab hac delectatione incipere convenit. Porro non mirum est testimonia Dei laetitiam afferre, quae posthabitis et spretis aliis omnibus nos sibi devinctos teneat. Quid enim suavius quam nobis coelos aperiri, ut libere in Dei conspectum prodire liceat, dum nos sibi in filios adoptans, peccata gratis condonat? Quid optabilius quam audire ita nobis esse placatum, ut vitae nostrae curam suscipiat? Hoc breviter attingere visum est, ne miremur Davidem tanta affectum fuisse laetitia ex Lege Dei. Similitudo autem *haereditatis* frequenter occurrit in Scriptura: et hae-

reditarium vocatur quod summum gradum apud nos obtinet, ut parati simus reliquis omnibus carere, modo id unum salvum maneat. Itaque significat Propheta, quaecunque adeptus fuerat bona, pro adventitiis sibi esse, solum coelestem doctrinam esse haereditatis loco, quia extra ipsam nihili omnia aestimet: ut libenter aliis relinquat divitias, honores, commoda, delicias, modo possideat incomparabilem hunc thesaurum, non quod in totum contemneret Dei beneficia quae ad praesentis vitae usum spectant, sed quia ligatum non tenebant eius animum.

112. *Inclinavi cor meum.* Describit hoc versu probam Legis observantiam, dum scilicet hilariter et ex animo nos accingimus ad praestandum quod iubet, quia servile et coactum obsequium a contumacia parum differt. Propheta ergo ut breviter definiat quid sit Deo servile, non tantum manus, oculos vel pedes se applicuisse dicit ad Legem servandam, sed coepisse a cordis affectu. Quanquam pro verbo *inclinandi*, non male etiam congrueret Extendere cor, sed sensum magis receptum teneo, quod propenso studio ad servandam Legem accesserit. Ceterum haec cordis inclinatio vagis cupiditatibus opponitur, quae contra Deum exsultant, et nos quovis potius rapiunt, quam inclinant ad recte agendum. Quod autem Papistae ad probandum liberum arbitrium hoc gladio se armant, nugatorium est, colligunt ex Prophetae verbis: in potestate hominis esse, cor suum flectere in utramque partem. Sed facilis solutio est, Prophetam hic non iactare quid propria virtute fecerit, nam idem nunc verbum repetit quod ante posuerat, quum diceret, *inclina cor meum*, etc. Si non fuit haec simulata precatio, certe confessus est, proprium esse opus Spiritus sancti, corda nostra in bonum inclinare et formare. Sed minime novum est, nobis adscribi quod Deus in nobis agit. Clarum est illud Pauli Phil. 2, 13. Deum esse qui in nobis velle operatur. Sed Propheta cor se inclinasse dicens, non separat suum conatum a gratia Spiritus, cuius instinctu alibi testatus est in totum peragi. Simul etiam constantiam pii sui affectus ab evanido aliorum fervore discernit. Itaque dicit se de continuo vitae cursu cogitasse, ne in via fatiscat, vel etiam retrocedat. Dictio עקב exegetice meo iudicio addita est ad לעולם: atque id, ut sciremus fortiter ipsum fuisse luctaetum cum obstaculis et difficultatibus, ne constantiam eius frangerent. Neque enim sine arduo conatu quisquam in puro Dei cultu perseverat. Quod alii pro mercede accipiunt, videtur nimis remotum.

113. ס Cogitationes *obliquas* odio habui, et Legem tuam dilexi. 114. ס Latibulum meum et clypeus meus tu, in verbo tuo speravi. 115. ס Declinate a me scelesti, et custodiam mandata Dei mei. 116. ס Sustenta me in sermone tuo, et vivam: et ne pudefacias me ab exspectatione mea. 117. ס Confirma me, et salvus ero: et considerabo edicta tua iugiter. 118. ס Conculcasti omnes errantes ab edictis tuis, quia mendacium est dolus eorum. 119. ס Scorias

cessare fecisti omnes impios terrae, propterea dilexi testimonia tua. 120. ס Horruit a timore tui caro mea, et a iudiciis tuis timui.

113. *Cogitationes obliquas.* Qui סעפים volunt esse nomen thoar, vertunt, Cogitantes mala: sed rectius pro ipsis cogitationibus sumitur, hocque usu magis receptum est. סעף proprie ramum significat: sed metaphorice ad cogitationes aptatur: quae ex corde profectae, sicut rami ex trunco arboris, huc et illuc se extendunt. Quia autem minime dubium est hoc loco sumi in malam partem, addidi epitheton *obliquas*, atque hoc etiam requirit etymologia, sicuti rami arboris perplexi et impliciti transversum feruntur, ita etiam per obliquos flexus confuse inter se misceri cogitationes. Nam quod ex Hebraeis quidam, Gentium leges intelligunt, quae excisae sunt tanquam rami a Lege Dei: argutum quidem est, sed infirmum. Quod ergo simplicius est, retineo, Legi Dei, quae sola recta est, opponi tortuosa cordis humani figmenta, et quicquid ex perverso sensu comminiscuntur impii. Et certe quisquis volet Legem Dei vere amplecti, in primis necesse erit ut pravis et vitiosis cogitationibus se abdicet, imo ut a proprio ingenio discedat. Nisi forte magis arrideat altera metaphora, ut סעפים altas cogitationes significet, quia verbum סעף pro extollere capitur. Scimus autem nullum esse gratius Dei sacrificium quam obedientiam, ubi nihil sublime ex nobis sapimus: et docilitas nostra ab humilitate incipit. Quia tamen haec quoque expositio videri posset longius petita, ab ea supersedeo. Sufficiat nobis quod dixi, nempe quia Deus nullos Legis suae discipulos admittit nisi qui vacui sunt et bene purgati contrariis omnibus figmentis, quae mentem corrumpunt, Prophetam hic testari se inimicum esse obliquis cogitationibus, quae homines huc et illuc distrahere solent.

114. *Latibulum meum et clypeus.* Sensus est, quia persuasus erat Propheta non aliter se tutum esse nisi quatenus sub alis Dei absconditus latebat, se eius promissionibus confisum nihil metuere. Et certo hoc primum est, ut statuant fideles, vitam suam inter tot discrimina non aliter quam Dei praesidio salvam manere: ut deinde ad ipsum confugiant, et verbo eius innixi, secure exspectent quam promisit salutem. Verum quidem est fiduciam hanc ex verbo concipi, quod Deus nobis sit pro asylo et clypeo: sed haec mutua coniunctio tenenda est, quod ubi ex verbo didicimus tutum in Deo nobis latibulum esse, hanc doctrinam in animis nostris foveri et confirmari, dum sentimus quam necessaria sit nobis Dei defensio. Ceterum, quamvis eius potentia in spem salutis abunde nobis sufficere debeat, semper tamen verbum in medio statuere convenit, ne tardante eius auxilio, fides concidat.

115. *Declinate a me.* Hunc quidem versum nonnulli ita exponunt acsi pronuntiet David alacrius ac maiore studio fore se deditum servandae Legi, ubi ab ipso oppugnando improbi destiterint. Et certe ubi Deum sentimus nobis fuisse liberatorem, plusquam stupidi sumus nisi notitia haec studium eius colendi in nobis incitet. Nisi enim pro sensu vel experimento gratiae Dei crescat in nobis

pietas, turpem ingratitudinem prodimus. Vera igitur et utilis est illa doctrina: sed aliud hoc loco Propheta voluit. Quia enim videbat quantum obstaculi impii nobis afferant, procul eos a se ablegat: vel potius sibi curae fore testatur ne se illaqueet illorum consuetudine. Neque hoc tam sua causa dixit, quam ut suo exemplo doceret, si cupimus inoffenso gradu pergere in via Domini, dandam in primis esse operam ut longissime absimus a profanis et impiis, non locorum distantia, sed usu et communicatione: quia fieri vix potest, si familiariter ad nos obrepant, quin sua contagione protinus nos corrumpant, denique nimis clarum est quam exitialis sit malorum societas: atque hinc fit ut pauci ad finem usque integri maneant, quia mundus refertus est corruptelis. In tanta autem naturae nostrae infirmitate nihil proclivius est quam infici, et pollutionem ex minimo contactu contrahere. Quare merito Propheta ut sine offensa in Dei timore pergat, facessere a se iubet impios. Nam quisquis se eorum consuetudine implicuerit, successu tandem temporis fiet ut se cum illis proiiciat ad contemptum Dei, et vitam dissolutam. Atque huic dicto respondet admonitio Pauli 2. Cor. 6, 14. Ne iugum ducamus cum infidelibus. Quanquam autem non erat in arbitrio Prophetae longe fugare impios, significat tamen his verbis, sibi nihil fore posthac cum illis commune. Emphatice etiam *Deum suum* nominat, ut testetur eum unum sibi esse pluris quam cunctos mortales. Nam quia videbat passim grassari in terra scelerum colluviem, divortium fecit cum hominibus, ut se ad Deum colligeret. Atque hodie magnopere interest, ne mala exempla nos abripiant, Deum statuere a parte nostra, et in eo constanter manere, quia noster est.

116. *Sustenta me in sermone tuo.* Multi legunt, secundum sermonem tuum, ut ב sumatur loco כ notae similitudinis: atque ita sensus esset, sustenta me secundum fidem quam dedisti, vel prout mihi pollicitus es. Et certe quoties nobis manum porrigit Deus ut collapsos erigat, vel eadem manu nos fulcit, promissiones suas implet. Videtur tamen Propheta sibi postulare fidei constantiam, ut firmus in verbo maneat. Sicuti enim dicimur excidere a verbo Dei, excidendo ab eius fide, ita quantisper in eius fidem recumbimus, fultura nostra est. Quia vero sciebat Propheta non esse in homine tantum fortitudinis, perseverantiam a Deo petit, tanquam singulare Spiritus donum. Ergo neque alibi reperietur vera stabilitas quam in verbo Dei: et nemo huic constanter inniti poterit, nisi Spiritus sancti virtute confirmatus. Ideo semper rogandus Deus ut nos in fide retineat qui solus eam inchoat et perficit. Porro vitam in fide locans, meram fallaciam esse docet quicquid sibi promittunt homines extra verbum. Solus ergo Dominus verbo suo vivificat, sicut dicit Habacuc cap. 2, 4. Iustus sua fide vivet. Nam utriusque loci idem est sensus: quia postquam Habacuc stultam carnis confidentiam (qua utplurimum inflati sunt homines) derisit, eo quod in sublime se attollunt, ut violentius corruant: admonet solos fideles, quos sustinet verbum Dei, in tuto et solido stare. Si prior expositio placeat, secundum membrum exegetice additum erit, *ne pudefacias me ab exspectatione mea.* Nam eodem fere reciderent ista duo, Prophetam Dei gratia secundum eius verbum incolumem servari,

et spei suae fructum percipere. Videtur tamen, ubi perseverandi constantiam sibi dari precatus est, nunc ultra progredi, ut tandem re ipsa exhibeat Deus quod promisit. Et certe sua cuique infirmitas testis est quam multae dubitationes nobis obrepant si post longam tolerantiam spei nostrae non respondet successus: quia videtur Deus nos frustrari. Eodem spectat proximus versus, nisi quod verbi nulla fit expressa mentio. *Salus* enim loco vitae ponitur. His quidem verbis significat Propheta, simulac gratiam suam Deus subduxerit, de salute sua actum fore: quod si divinitus fuerit confirmatus, nihil sibi esse metuendum. Multi verbum שעה vertunt oblectabor: nec male quadrat sensus, quia licet optimum bonitatis suae gustum praebeat nobis Deus in nudo verbo, ubi tamen accedit effectus, saporem illum non parum auget, modo ne os Dei a manu perperam separemus. Haec enim verba fidei prudentia est, in omnibus Dei beneficiis promissiones expendere: quarum si nulla habetur ratio, perit nobis omnium bonorum usus, imo saepe exitialis est. Respiciendi tamen verbum mihi magis placet: quia ut quisque magis expertus est Dei auxilium, ita seipsum expergefacere debet ad considerandam coelestem doctrinam. Addit praeterea se tota vita in hac meditatione fore assiduum.

118. *Conculcasti omnes.* Conculcandi verbo intelligit Deum prosternere omnes Legis suae contemptores, ac disficere ex altitudine quam sibi arrogant. Opponitur enim stultae, aut potius vesanae confidentiae qua turgent impii dum secure eludunt Dei indicia: imo sese contra eum efferre non dubitant, acsi eius potentiae non subiacerent. Et notandum est posterius membrum, quo docet Propheta impios nihil proficere suis astutiis: quin potius vel illaqueari, vel tandem sentire meras fuisse praestigias. Sensum inscite depravant qui copulam interiiciunt: acsi dixisset Propheta, mendacium et fraudem in ipsis esse. רמיה enim vafrum et fraudulentum consilium significat, pro quo saepe cogitationem reddunt interpretes. Sed hoc nomine non satis Hebraicae vocis proprietas et vis exprimitur, intelligit enim Propheta, quantumvis illis sua calliditas placeat, eos tamen nihil aliud quam sibi illudere ac mentiri. Et necesse fuit hoc addere, quia videmus quam exitialiter bonam mundi partem inebrient vanae suae cogitationes, et quam difficile sit creditu quod hic pronuntiat David, quo sibi videntur magis perspicaces, magis sibi imponere. Affinis est proximi versus sententia, ubi dicit *aboleri impios a superficie terrae quasi scoriam.* Inopinata enim mutatio hac similitudine describitur, quum imaginaria eorum gloria et felicitas in fumum abit. Ceterum notandum est, non statim vindictam Dei patefieri contra reprobos, ut pereant, vel e mundo exterminentur: sed quum Deus subinde eos tollendo, se iudicem mundi ostendat, terramque purget, non mirum est si de eorum exitio ita loquatur Propheta. Verba enim apud Hebraeos saepe continuum actum designant. Sicut ergo Deus paulatim iudicia sua exsequitur, et saepe donec sua tolerantia abuti videt impios, poenas suspendit: nostrum est vicissim exspectationem nostram tenere suspensam, donec poenae gravitate tarditatem compenset, sicut ait profanus ille Scriptor. Satis constat subaudiendam esse similitudinis notam in nomine *scoriae:* neque eorum sententiam improbo qui conferri scoriis putant im-

probos: quia dum permisti sunt fidelibus, quasi faeces, eorum puritatem inficiunt ac contaminant. Ubi autem reiecti sunt instar spumae, melius nitet piorum mundities. Secundo loco addit Propheta, iudicia Dei profectu apud se non caruisse: quia *magis diligere inceperit Legis doctrinam*. Et certe quoties Deus sublata manu ostendit mundum suo imperio gubernari, nimis perversos esse oportet qui se eius praesidio non committunt. Quum vero ultro se per verbum offert, nimis stupidi sunt qui ad tantam gratiam amplexandam non properant. Contra ubi longius connivet ad scelera hominum, languescit pietatis studium, quo nos in verbi Dei amorem rapi decebat.

120. *Horruit a timore tui.* Videtur primo intuitu Propheta secum pugnare, nam quum nuper dixerit, Dei severitate suaviter ad amanda eius testimonia se fuisse illectum, nunc se horrore correptum fuisse recitat. Sed quamvis duo isti affectus longe diversi sint, si tamen expendimus quibus rudimentis nos Deus ad reverentiam Legis suae formet, videbimus optime congruere. Ut gratiam Dei expetamus, subigi nos metu oportet. Ergo quia timor amoris initium est, testatur Propheta, serio Dei timore se fuissse expergefactum ut sollicite sibi caveret. Nec vero mortificatio carnis res tam facilis est, ut ad eam quisque consentiat nisi violentis modis coactus: ideoque nihil mirum si Deus servum suum pavore concusserit, ut ad reverentiam sui flecteret. Porro haec non vulgaris prudentia est, expavescere coram Deo ubi iudicia sua exercet, quae maior pars mundi clausis oculis praeterit. Docemur ergo his Prophetae verbis, attentius consideranda esse iudicia Dei, ut non tantum placide nos erudiant, sed percellant etiam horrore, qui ad veram usque poenitentiam nos adducat.

121. ע Feci iudicium et iustitiam: ne tradas me oppressoribus meis. 122. ע Sponde pro servo tuo in bonum, ne opprimant me superbi. 123. ע Oculi mei defecerunt ad salutem tuam et ad sermonem iustitiae tuae. 124. ע Fac cum servo tuo secundum bonitatem tuam, et edicta tua doce me. 125. ע Servus tuus sum, da mihi intelligentiam, ut discam testimonia tua. 126. ע Tempus ad faciendum Iehovae, dissipaverunt Legem tuam. 127. ע Propterea dilexi statuta tua prae auro et auro obrizo. 128. ע Propterea omnia mandata *tua* omnino recta duxi, omnem viam mendacii odio habui.

121. *Feci iudicium.* Dei auxilium contra improbos qui molesti erant, sic Propheta implorat, ut simul testetur se immerito ab illis vexari. Et certe si Deum cupimus ad opem nobis ferendam descendere, vicissim occurrere ei nos decet cum bonae conscientiae testimonio. Quia ergo ubique auxilium suum miseris promittit qui iniuste premuntur, non supervacua est haec Prophetae contestatio,

quod hostes suos non provocaverit, sed se abstinuerit ab omni iniuria et maleficio, ac ne malum quidem malo rependere conatus fuerit. Se enim omni tempore iudicium fecisse dicens, intelligit, quicquid machinati sint improbi, se constanter coluisse integritatem, nec unquam a iusto et recto fuisse abductum. Similis fere precatio est secundi versus, sic enim malo interpretari verbum ערוב, quam cum aliis vertere, Oblecta servum tuum bono, vel, fac ut bono delectetur servus tuus. Secunda versio hunc habet sensum, ut Deus beneficiis servum suum exhilaret. Tertia vero ut animo eius inspiret recti amorem ac desiderium. Nam haec vera est perfectio, quum nos iustitia et rectitudo oblectat. Ex fine versus colligere licet Davidem hic suppetiis sibi contra hostes petere. Itaque melius convenit *spondendi* verbum, acsi dixisset, Domine quum in meam perniciem crudeliter ferantur superbi, medium te interponas, acsi fideiussor meus esses. Quod autem inter verbum et nomen litera ל non interponitur, durum videri non debet, quia saepe subauditur. Plena autem consolationis loquutio est, Deum sponsoris munus ad nos liberandos suscipere. Metaphorice enim dicitur fideiubere pro nobis, acsi numerata debita pecunia nexos solveret. Huc vero tendit precatio, ne impiis contra nos pro libidine saevire permittat, sed interveniat vindex ad nos servandos. His autem verbis significat Propheta, se fuisse in extremo discrimine, nec aliam spem sibi relictam quam in Dei auxilio.

123. *Oculi mei defecerunt*. Primo testatur se conflictatum fuisse cum duris molestiis, neque id exiguo tantum tempore, sed ut taedio et languore deficere potuerit. Rursus tamen docet se in tam longis et molestis certaminibus non fuisse tractum animo. Quid sit *deficere ad salutem*, supra exposuimus: nempe etiamsi nullus finis appareat malorum, et undique se desperatio ingerat, contra tentationem usque ad totius animae deliquium eniti. Si praeteritum verbi tempus loco praesentis accipere libet, ut videtur hoc sensu positum, Propheta oculos suos deficere refert, non quia fatiscant, sed quia vehementi attentione quasi hebetudinem contrahant, neque tamen desinant assidue attendere ad Dei salutem. In summa, defectus perseverantiam significat cum arduo conatu: et momentaneo eorum ardori opponitur qui statim languescunt, nisi Dominus respondeat eorum votis. Simul notatur acris vehementia quae sensus omnes propemodum consumat. Sub voce *salutis* non unum auxilii genus tantum complectitur, sed continuum gratiae Dei cursum, donec in solidum salvos praestet suos fideles. Modum vero exprimit, quod pependerit a verbo Dei, ubi duo notanda sunt, nempe non aliter exspectari salutem a Deo nisi quatenus eius promissionibus freti, in eius tutelam nos conferimus. Deinde tunc demum tribui Deo salutis laudem, ubi spes nostra in verbo eius defixa perstat. Hac enim via quaerendus est: et quamvis suam virtutem occultet, in nudis eius promissionibus acquiescendum est, qua ratione *sermonem* appellat *iustum*, ut se in eius fide confirmet: quia Deus liberaliter promittendo, non vana opinione lactet suos.

124. *Fac cum servo tuo*. Coniunctim legenda sunt duo membra, quia non seorsum postulat Deum sibi esse beneficum, deinde magistrum et doctorem: sed potius eum obtestatur per bonitatem et

misericordiam, qua uti solitus est erga omnes suos, ut ipsum erudiat in Lege sua. Finis ergo voti est, ut Deus Prophetam doceat in statutis suis: sed exordium facit a Dei misericordia, quo facilius impetret quod cupit. Sic ergo resolvi debet oratio, Domine humaniter mecum age, ac tuam erga me bonitatem in hoc ostende, ut me in praeceptis tuis doceas. Et certe hic tota nostra felicitas consistit, ut vere sapiamus ex verbo Domini. Haec autem impetrandi unica est fiducia, ut clementiam suam et bonitatem Deus erga nos exserat. Commendat igitur Propheta beneficii magnitudinem et praestantiam, dum sibi gratuito praestari rogat. Porro quam ardenter id optaverit, et quam sedulo prosequutus sit hoc idem votum, ostendit repetitio quae sequitur proximo versu, *fac me intelligere ut discam mandata tua*. Quibus etiam verbis clarius exprimit quomodo suos doceat Deus, nempe sana intelligentia illustrans eorum mentes quae alioqui caecae essent. Parum enim prodesset Legem in auribus nostris sonare, vel scriptam oculis nostris proponi, et hominis voce enarrari, nisi correcto nostro stupore, intus nos Deus arcano Spiritus sui instinctu dociles redderet. Siquis autem putet Prophetam aliquid meriti Deo obiicere dum eius servum se iactat, facilis est refutatio. Sic quidem vulgò imaginantur homines, dum sumus bene praeparati, Deum addere novam gratiam quam vocant subsequentem. Atqui Propheta tantum abest a iactanda sua dignitate, ut potius commemoret quantopere sit Deo adstrictus. Neque enim in arbitrio cuiusquam hominis est, se creare Dei servum, nec quisquam ex seipso afferet quod conciliet tantum honoris. Quum ergo probe teneret Propheta indignos esse cunctos mortales qui in hoc ordine censeri debeant, tantum adducit in medium quam adeptus esset gratiam, ut Deus suo more perficiat quod coepit. Sic etiam Psal. 116, 16. Ego servus tuus, et filius ancillae tuae. Ubi liquido patet, non gloriari de suis obsequiis, sed tantum referre se unum esse ex Ecclesiae membris.

126. *Tempus ad faciendum*. Propheta impiis et sceleratis imprecari volens quam meriti sunt vindictam, dicit iam maturum venisse tempus, quia nimis proterve contra Deum lascivierint. Et generale verbum *faciendi* magis emphaticum est: perinde acsi dixisset, nimis longam videri posse Dei cessationem nisi munus iudicis nunc compleat. Proprium enim opus Dei est cohibere impios, atque etiam severe ulcisci, dum videt prorsus esse desperatos. Siquis obiiciat, aliter precari quam postulet caritatis ratio, Solutio in promptu est, sermonem nunc haberi de reprobis, de quorum resipiscentia nihil speratur. Neque enim dubium est quin Spiritu prudentiae gubernatum cor Prophetae fuerit. Adde quod non conqueritur de privatis incommodis, sed sincero rectoque zelo impellitur ad optandum Dei contemptoribus exitium. Neque enim aliud in medium proponit quam Legis dissipationem, quo demonstrat, nihil Dei cultu sibi pluris esse et nihil aeque pretiosum ac Legis observantiam. Saepius iam alibi monui, quoties nos movent privatae iniuriae, perversum esse et turbulentum nostrum zelum. Ideo diligenter notandum est, non alia de causa natum fuisse Prophetae dolorem quam quod ferre non posset violari Legem Dei. Summa autem est, ut rebus confusis et perditis Deus remedium afferat. Nunc restat ut discamus exemplo Davi-

dis, quoties sceleribus referta est ac polluta terra, ut nulla sit amplius reverentia Dei, eum implorare ut gloriae suae vindex appareat. Hic autem est doctrinae usus, ut spem nostram et patientiam sustineat quoties Deus iudicium suum diutius quam vellemus suspendit. Propheta enim antequam sermonem ad Deum convertat, principium hoc sibi sumit, quamvis ad tempus in speciem otietur Deus, nunquam tamen officii sui oblivisci, sed differre iustis de causis sua iudicia, ut ea tempestive demum proferat.

127. *Propterea dilexi.* Non dubito quin versus hic cum superiore cohaereat: nam alioqui illativa particula sensu careret. Intelligo igitur pretiosam ei fuisse Dei Legem prae auro et gemmis, quia penitus infixa esset eius animo haec persuasio, Utcunque ad tempus conniveat Deus, non tamen semper inultam fore iusti et recti dissipationem. Imo quo videbat petulantius impios ruere, sancta indignatio urendo eius animum ad Legis amorem magis incitabat. Locus apprime notabilis: scitur enim quid faciant mala exempla, quia licitum sibi quisque putat quod vulgo fieri permittitur, unde fit ut mala consuetudo quasi tempestas nos abripiat. Quo attentius meditanda est nobis haec doctrina, dum sibi effrenem licentiam usurpant reprobi, fidei oculis consideranda esse Dei iudicia quae ad amorem servandae Legis nos stimulent. Quod si quando fuit huius doctrinae usus, hodie danda nobis opera est ne totius fere mundi scelerata conspiratio ad violandam Dei Legem nos involvat: sed quo se furiosius efferunt reprobi, magis in nobis crescat Legis reverentia et dilectio.

128. *Propterea omnia praecepta.* Pendet etiam haec illatio ex eadem doctrina, quod scilicet Propheta patienter Dei iudicium exspectans, et ardenter simul implorans, eius Legi in omnibus et per omnia (ut loquuntur) subscripserit, eamque sine exceptione fuerit amplexus. Deinde quod odio habuerit omnem viam fallacem. Ad verbum est, *omnia praecepta omnium*, sed genitivus ad res, non ad personas refertur: acsi diceret, de quibuscunque rebus praecipiat Deus, sibi probari omnes quas statuit leges. Similis est loquutio apud Ezech. 44, 30. Omnes oblationes omnium: nempe quamcunque speciem offerant homines. Quod non frustra tam diserte Propheta expressit: quia nihil proclivius est quam fastidire vel respuere quicquid nobis non adlubescit. In Lege Dei, ita ut quisque hoc vel illo vitio laborat, optaret contrarium mandatum a Lege Dei expunctum esse. Atqui nobis fas non est quicquam addere vel minuere: et quum praecepta sua Deus sacro et inviolabili nexu coniunxerit, tolerabile non est unius ab aliis divortium. Videmus ergo Prophetam sancta zelotypia Legis cum scelerata eorum contumacia certasse qui eam spernebant. Et certe quum impios videmus tanta audacia Deo illudere, et nunc audacter insurgere, nunc vero pervertere singulas Legis partes: eo nos magis accendi convenit, et animosiores reddi ad veritatem Dei asserendam. Praecipue vero extrema seculi nostri impietas postulat ut se in hoc studio exerceant fideles, nam certatim per ludibrium, salutis doctrinam exagitant profani homines, sacrum Dei verbum suis subsannationibus contemptibile reddere conantur, alii blasphemias suas vomere non desinunt. Quare perfidae ignaviae crimen effugere non possumus, nisi corda nostra zelo incalescant,

et sancta aemulatio nos urat. Neque enim tantum dicit Propheta se penitus et sine exceptione Legem Dei probasse, sed addit *odio sibi fuisse omnem viam mendacii*, vel fallaciam. Et certe serio non subscribunt Dei praeceptis nisi qui reiiciunt omnes calumnias quibus sanae doctrinae puritatem inficiunt vel obscurant reprobi. Per *viam mendacii* non dubium est quin Propheta intelligat quicquid alienum est a puritate Legis: acsi dixisset, detestabiles sibi fuisse omnes corruptelas quae Dei verbo repugnant.

129. פ Res mirabiles testimonia tua, ideo servavit ea anima mea. 130. פ Ingressus sermonum tuorum, lux, intelligentiam conferens parvulis. 131. פ Os meum aperui et respiravi, quia mandata tua dilexi. 132. פ Respice ad me, et miserere mei secundum iudicium erga diligentes nomen tuum. 133. פ Gressus meos dirige secundum eloquium tuum, et ne dominetur in me ulla iniquitas. 134. פ Redime me ab oppressione hominum, et servabo praecepta tua. 135. פ Faciem tuam illustra erga servum tuum, et doce me edicta tua. 136. פ Rivi aquarum fluxerunt ex oculis meis, quia non servarunt Legem tuam.

129. *Res mirabiles.* Ita vertere placuit vitandae amphibologiae causa. Neque enim Propheta simpliciter intelligit admirabilem esse Legis doctrinam, sed complecti alta et recondita mysteria. Dicit igitur, eo quod videret in Lege Dei comprehendi sublimem et admiratione dignam sapientiam, se in eius reverentiam fuisse abductum. Hoc autem diligenter notandum est, quia a maiori hominum parte Lex Dei fastuose spernitur dum eius doctrinam probe non gustant, neque agnoscunt Deum e sublimi loqui, ut deiecta carnis superbia, fidei sensu nos sursum attollat. Colligimus etiam ex hoc loco, fieri non posse ut quis Legem Dei ex animo servet, nisi reverenter eam suspiciat: quia purae et rectae subiectionis initium est reverentia. Ideo dixi plerosque adspernari Dei verbum, quia inferius esse putant suo acumine, imo audacius se ad sacrilegum hunc contemptum multi proiiciunt, quo suum ingenium ostentet. Ceterum ut sibi in illo fastu placeant profani homines, verum tamen Prophetae elogium est, comprehendi in Lege Dei mysteria quae omnes humanos sensus longe superent.

130. *Ingressus sermonum.* Summa est, tam perspicuam esse doctrinae lucem in verbo Dei, ut statim primo intuitu illuminet. Nam פתח proprie quidem apertio est, sed metaphorice pro ianua capitur. Itaque vetus interpres non male vertit principium: modo sciamus de primis rudimentis hic agi, acsi dixisset Propheta, non eos modo qui ad unguem totam Legem didicerint, et qui in ea perfecte fuerint exercitati, perspicuam illic lucem cernere, sed qui tenuiter eam gustaverint, et salutaverint (ut aiunt) a limine. Nunc ratiocinandum est a minori ad maius: nam si tyrones ac novitii primo

ingressu illuminari incipiunt, quid fiet ubi quis ad plenam scientiam admissus fuerit? Secundo membro melius seipsum explicat Propheta. Parvulos enim intelligit qui nec ingenio excellunt, nec instructi sunt prudentia, imo indocti sunt ac rudes, eos intelligentia donari affirmat simul ac Legis Dei elementa perceperint. Porro haec sententia ad excitandum in nobis discendi studium acerrimus stimulus nobis esse debet, quum audimus, etiam qui contemptibiles sunt idiotae coram mundo, si modo animum adiiciant ad Legem Dei, prudentiam inde consequi quae ad salutem aeternam sufficiat. Etsi enim non omnibus datur venire ad summum gradum, huc usque tamen communis piorum omnium est profectus, ut teneant certam vitae regulam: ita nemo qui se docilem Deo praebuerit, operam ludet in eius schola quia in ipso vestibulo inaestimabilem fructum percipiet. Interea monemur, vagari in tenebris eos omnes qui sensum proprium sequuntur. Nam David *parvulos illuminari* affirmans, significat tunc demum idoneos Legis discipulos fore homines, ubi omni confidentia vacui, Deo se summiserint. Rideant vero Papistae, ut faciunt, quod Scripturam promiscue ab omnibus legi volumus: Deus tamen non fallaciter per os Davidis pronuntiat, doctrinae suae lucem idiotis expositam. Non ergo frustrabitur eorum studium qui suae ruditatis conscii, humiliter se Deo subiicient.

131. *Os meum.* His verbis intelligit, se tanto Legis Dei amore flagrasse ac desiderio, ut assiduus fuerit in suspiriis. Aptissima enim metaphora usus est, similem famelicis, vel qui vehementissima siti ardent, se faciens: quia sicuti illi aperto ore et anxio anhelitu fervorem suum demonstrant, acsi totum aërem absorbere vellent, ita Propheta se continua inquietudine aestuasse dicit. Oris igitur apertio et attractio spiritus frigidae verbi Dei approbationi opponitur. Porro hic docet Spiritus quo ardore expetenda sit coelestis doctrinae cognitio. Unde colligimus, quicunque male in Lege Dei proficiunt, ignaviae suae poenas dare. Quanquam una cum ardore constantiam simul designat, quum se in continua respiratione fuisse dicit.

132. *Respice ad me.* Postulat hoc versu rationem sui haberi, quemadmodum solitus est Deus semper suos respicere. Nam משפט hoc loco sicut aliis compluribus, communem regulam vel morem usitatum significat. Deinde addit in quem finem respici cupiat, nempe ut levetur a suis miseriis. Est igitur precatio hominis afflicti, qui dum videtur Dei auxilio destitui, neque aliud sentire potest quam se a Deo negligi ac deseri, secum tamen expendit alienum hoc ab ipsius Dei natura et consuetudine esse, acsi diceret, Quamvis non appareat mihi signum ullum tui favoris, imo conditio mea tam misera sit et perdita, ut pro sensu carnis existimem te mihi tergum vertisse: quia tamen innumeris documentis statim ab initio mundi ad hunc usque diem testatus es te misericordem esse erga tuos cultores, secundum hanc normam nunc similem erga me benevolentiam ostende. Porro hoc diligenter notandum est, Prophetam diu miseriis fuisse oppressum sine aliqua specie levationis: ne animos despondeant quibus non statim respondet Deus. Simul tamen notandum est, non alia quam gratuitae Dei bonitatis fiducia Prophetam hoc petere a Deo. Unde colligimus, quamvis eximia sanctitate polleret, unicum tamen hoc fuisse eius asylum. Quantum ad nomen *iudicii*

spectat, discamus exemplo Prophetae, ex variis experimentis agnoscere Dei naturam: ut certo nobis constet ipsum nobis esse propitium. Et certe nisi quotidiano usu perspecta nobis esset eius gratia, quis nostrum auderet ad eum accedere? Verum nisi oculi nostri caecutiant, satis et super claris testimoniis fidem nostram aedificat, ne dubitemus pios omnes ab eo respici. Tantum danda est opera ut simus ex eorum numero qui nomen ipsius diligunt. Porro hoc epitheto fideles designat: quia inter Dei cultores censeri non merentur qui eum serviliter tantum meruunt. Obsequium enim liberale a nobis requirit, ut nihil nobis sit magis delectabile quam sequi quo nos vocat. Quanquam simul tenendum est, dilectionem hanc ex fide nasci. Imo Propheta summum fidei effectum hic commendat, pios qui in Dei gratiam recumbunt, a profanis hominibus discernens, qui mundi illecebris dediti, nunquam in coelum attollunt mentes suas.

133. *Gressus meos dirige.* His verbis (ut saepe alias) ostendit non aliam bene vivendi normam esse, quam dum se homines in obsequium Legis Dei totos componunt. Saepius enim iam hoc Psalmo vidimus, quamdiu vagari sibi permittunt post sua figmenta, quantumvis anxie laborent, Deum respuere quicquid satagunt. Sed quemadmodum declarat Propheta, tunc demum rite formari hominum vitam ubi se penitus addicunt obsequio Dei: ita rursum fatetur, hoc minime in suo arbitrio vel potestate esse. Et certe Lex Dei quid rectum sit nobis praescribens, nihilo nos reddet meliores: unde et praedicatio externa confertur mortuae literae. Itaque David probe in Lege edoctus, cor morigerum sibi dari postulat, ut ambulet in via sibi proposita. Haec autem duo distincte notanda sunt: liberaliter Deum agere cum hominibus dum verbo et doctrina eos ad se invitat: sed hoc totum frigere et carere profectu, donec Spiritu suo regat quos iam docuit. Quod autem non simpliciter gressus suos dirigi postulat, sed in Dei sermone: hinc discamus non captasse arcanas revelationes, verbo posthabito, sicuti multi fanatici solent: sed externam doctrinam cum Spiritus gratia coniunxisse: ut haec solida est fidelium perfectio, dum cordibus eorum insculpit Deus quod voce ostendit rectum esse. Itaque nihil hoc commento magis insipidum, aestimari a Deo hominum vires quum illis praecipit quid eos velit facere: quia frustra personat in auribus nostris doctrina, nisi Dei Spiritus in corda efficaciter penetret. Fatetur enim Propheta frustra se legere vel audire Legem Dei, nisi arcano Spiritus motu vita sua regatur, ut in rectitudine illius doctrinae ambulet. Secundo membro admonet quam necessarium sit nobis in hoc voto assidue exerceri: quia fatetur se peccati esse mancipium donec sibi ad liberationem porrecta fuerit Dei manus. Dirige me (inquit) ne dominetur iniquitas. Ergo quamdiu nobis permittimur, viget ac grassatur tyrannis Satanae, ut nobis liberum non sit ab iniquitate nos eximere. Haec vero unica est piorum libertas, gubernari a Dei Spiritu, ne iniquitati succumbant, quamvis duris et molestis certaminibus fatigentur.

134. *Redime me.* Propheta quid sibi contigerit referens, demonstrat suo exemplo pios omnes expositos esse rapinis et oppressionibus, et quasi oves in faucibus luporum versari, nisi Deus eos

asserat. Nam quum paucissimi Dei Spiritu regantur, non mirum est omne studium aequitatis a mundo exsulare, et omnes passim ruere in omne scelerum genus, alios impelli saevitia, alios fraudibus esse addictos. Quum ergo iniuriis undique oppressum se videret Propheta, ad Deum redemptorem se contulit. Nam hoc verbo significat, nisi mirabiliter servetur, de sua salute actum esse. Secundo membro gratitudinem promittit: quia nihil etiam est quod nos melius confirmet in studio integritatis et iustitiae, quam dum experimur pluris nobis esse Dei praesidium, omnibus quae sibi profani homines accersere solent illicitis subsidiis. Docemur autem hoc loco, non certandum esse cum improbis malitia, sed, quantumvis iniuste et violenter nos oppugnent, unica Dei redemptione debere esse contentos. Deinde quoties experti erimus in nobis liberandis Dei gratiam, debere nos hoc stimulo incitari ad colendam integritatem, neque enim nos redimit in alium finem nisi ut liberationis fructus in vita nostra appareant. Et nimis perversi sumus nisi haec experientia nobis sufficiat, qui perstant in sincero Dei timore, quamvis totum mundum habeant adversum, eius auxilio semper manere salvos.

135. *Faciem tuam*. Repetitur hoc versu precatio quam aliquoties vidimus: ostendit enim Propheta nihil sibi esse pluris, quam probe Legem Dei intelligere. Nam dum praefatur ut Deus faciem suam super servum suum illustret, primo quidem paternum Dei favorem sibi conciliat (quia nihil nisi ab eo propitio sperandum est) sed beneficii magnitudinem simul ostendit: acsi diceret, nullum se documentum amoris Dei magis expetere quam ut rite in eius Lege proficiat. Unde colligimus quod nuper attigi, coelestem doctrinam bonis omnibus ab eo praeferri. Atque utinam in animis nostris vigeret hic affectus! Sed quod tantopere extollit Propheta, fere ab omnibus negligitur. Si qui autem punguntur hoc desiderio, statim eos ad mundi illecebras videmus relabi, ut paucissimi posthabitis aliis omnibus votis, serio cum Davide ad Legis doctrinam adspirent. Ceterum quia hoc privilegio non alios dignatur Deus nisi quos paterno amore complexus est, ab hac precandi forma incipere convenit, ut faciem suam super nos lucere faciat. Quanquam loquutio haec plus aliquid exprimit, quod scilicet tunc demum radiis gratiae suae fideles oblectat Deus, ubi vera Legis suae intelligentia illustrat eorum mentes. Saepe autem contingit ipsis quoque obnubilari in hac parte Dei faciem, dum genuino verbi sui gustu eos privat.

136. *Rivi aquarum*. Hic non vulgari zelo gloriae Dei se flagrasse praedicat David, quod propter Legis contemptum totus in lacrymas defluxerit. Nam licet hyperbolice loquatur, vere tamen et simpliciter affirmat quo praeditus fuerit affectu, sicut etiam dicit Psalmo sexagesimo nono, versu decimo, Zelus domus tuae comedit me. Et certe ubicunque regnat Dei Spiritus, hunc ardorem excitat qui pios animos urat, dum vident pro nihilo duci summi Dei imperium. Neque enim satis est si quisque nostrum Deo placere studeat, nisi etiam cupiat Legem eius ab omnibus haberi in pretio. Hoc modo sanctus Lot, teste Petro, animam suam cruciabat, quum videret scelerum omnium colluviem Sodomae regnare, 2. Pet. 2, 8. Porro si quando tantum moerorem expressit Dei filiis mundi impietas, eo usque corruptelae hodie prolapsi sumus, ut ter et quater stupidi sint

qui praesentem statum securi et siccis oculis intuentur. Quantus enim mundi furor est in Deo contemnendo et respuenda eius doctrina? Pauculi quidem ore profitentur eam se velle recipere, sed vix decimus quisque vita hoc confirmat, interea innumeri ad Satanae et Papae imposturas rapiuntur, alii instar brutorum animalium torpent: multi Epicurei palam subsannant quicquid est religionis. Si-qua ergo superest in nobis pietatis gutta, non tantum exiguae lacrymae ab oculis nostris fluant, sed pleni rivi. Ceterum si cupimus puri et sinceri zeli signum dare, sit hoc nostri doloris initium, dum nos procul adhuc a perfecta Legis observantia distare cernimus, imo pravas carnis concupiscentias subinde contra Dei iustitiam insurgere.

137. צ Iustus es Iehova, et recta iudicia tua. 138. צ Mandasti iustitiam *in* testimoniis tuis, et veritatem valde. 139. צ Succidit me zelus meus, quia obliti sunt verborum tuorum adversarii mei. 140. צ Purgatum eloquium tuum vehementer, et servus tuus dilexit illud. 141. צ Parvus ego et contemptus, praecepta tua non sum oblitus. 142. צ Iustitia tua, iustitia in seculum, et Lex tua, veritas. 143. צ Tribulatio et angustia invenerunt me, mandata tua oblectationes meae. 144. צ Iustitia testimoniorum tuorum in secula: fac me intelligere, et vivam.

137. *Iustus es.* Tribuit Deo laudem iustitiae, eamque in eius Lege agnoscit. Nam quod iudicia quidam intelligunt quae Deus castigandis hominum peccatis exercet, non videtur tam apte quadrare. Quia autem adiectivum ישר singulari numero ponitur cum iudiciis, sic resolvi debet oratio, nullum esse ex Dei iudiciis quod non rectum sit. Si pro substantivo accipere libet, idem fere manebit sensus. Etsi autem iustum esse Deum fateantur omnes, plus tamen expressit Propheta quam vulgus hominum, imo totus mundus sentiat: quia Deum nominans iustum, intelligit, simulatque ab eo discessum est, nullam alibi posse inveniri iustitiae guttam. Ubi autem addit, huius iustitiae specimen ac documentum in Lege conspici, Deum sua laude spoliari admonet nisi subscribimus omnibus eius praeceptis. Eodem spectat sequens versus, Quod Deus plenam et exactam in Lege sua iustitiam et veritatem tradiderit. Nam adverbium מאד melius cum nominibus cohaeret quam cum verbo *mandasti:* quia scilicet Deo propositum fuit perfectam iustitiae regulam illic ostendere. Atque his elogiis ornatur Legis doctrina, ut inde sapere discamus omnes, nec quis sibi aliam rectitudinem vel iustitiam fingat: sicuti libenter quisque sibi novam iustitiae ideam fingeret.

139. *Consumpsit me.* Loquitur de suis persecutoribus, a quibus multas ei molestias fuisse exhibitas certum est. Sed quamvis infesti essent ac crudeles, negat se tam privatis iniuriis fuisse offensum quam Legis Dei violatione: imo hoc dolore se fuisse consumptum, ut privatis incommodis non moveretur. Exemplum apprime utile: sumus enim ad ferendas iniurias nimis teneri: itaque simulac

digito attingimur, incalescimus iracundia: frigide interea afficimur gravissimis quibusque Dei offensis. Quod si vigeat in nobis Prophetae zelus, ad aliam tristitiam rapiet in qua toti occupabimur. Causam huius zeli proximo versu notat, coelestis doctrinae amorem. Nam eius contemptum indigne ferre vel severe damnare, nisi nos sui amore devinctos teneat, mera est simulatio. Dicit autem, non temere, nec caeco vel inconsiderato affectu amare se Dei sermonem: quia instar auri vel argenti purus sit ac purgatus omni faece et scoria. Hanc enim metaphoram in se continet participium צרופה, quae tametsi videtur nihil nisi vulgare sonare, ab omnibus pravis et malignis iudiciis verbum Dei asserens, veram fidei obedientiam graphice exprimit. Nam quotusquisque vel diffidentia sua, vel morositate, vel fastu, vel mollitie non adspergit Dei sermonem aliqua macula? Quum ergo tam obstrepera sit caro, non vulgare est coelestis doctrinae elogium auro bene recocto conferri, ut omni sorde pura eniteat. Ceterum ad testimonii fidem non parum valet quod ipsum Propheta proprio experimento confirmat. Ergo quo efficacius licentiam nostram cohibeat, quoties vitium aliquod imaginamur in Dei verbo, se ex animi sui sensu loqui pronuntiat: quia puritate ista cuius meminit, suaviter oblectetur.

141. *Parvus ego.* Sensus est, quamvis inopia et multis miseriis probatus fuerit, constanter tamen perseverasse in studio pietatis et Legis observantia. Nam ideo se contemptibilem fuisse Propheta refert, quia tantundem quisque laudis tribuit Deo, quantum saturatur eius beneficentia: et vix centesimus quisque reperietur qui ad Dei cultum animum applicet, nisi votis omnibus fruatur. Hinc fit ut hypocritae dum laute saginantur, dum opes accumulant, dum augentur potentia, valde sint liberales in laudando Deo. Quod si paulo asperius tractari coeperint, mox cessat benedictum illud Dei nomen. Quum igitur mercenarii fere sint homines in Deo colendo, discamus Prophetae exemplo, veram pietatem esse gratuitam, ubi non desinimus Deum benedicere quamvis rebus adversis nos affligat, reddatque contemptibiles coram mundo. Et certe illa Christi exprobratio, Ioan. 6, 26. diligenter notanda est, Quaeritis me, non quia vidistis signa, sed quia saturati estis panibus. Ergo ingenue et sincere Deum colunt qui in eius timore constantes manent, quamvis contemptibilis sit eorum conditio, denique in terra mercedem non quaerunt: sed per aestum et frigus, egestatem, discrimina, contumelias et ludibria indefessi pergunt in militiae suae cursu.

142. *Iustitia tua.* Hic alio elogio commendat Legem Dei, quod aeterna sit iustitia et veritas: acsi diceret, alias omnes vivendi regulas, qualibet specie fulgeant, nihil habere praeter evanidam umbram. Neque enim dubium est quin Legis doctrinam oblique conferat praeceptis omnibus quae unquam tradita fuerunt, ut sub eius obsequium cogat omnes fideles, quia schola sit perfectae sapientiae. Nam utcunque magis plausibile sit quod argute et subtiliter disserunt homines, nihil tamen subest firmi nec solidi. Firmitatem hanc sequenti versu probat ab una specie, quod tentationibus graviter vexatus, perpetuum tamen solatium invenerit in Lege Dei. Atque hoc legitimum est profectus nostri examen, quaecunque nos angustiae constringant, consolationem opponere ex Dei verbo, quae tristitiam omnem obli-

teret ex animis nostris. Plus autem exprimit quam nuper, illic enim tantum dicebat se reverenter coluisse Deum, quamvis duriter et aspere tractatus, videri posset operam ludere. Nunc vero ubi angitur et cruciatur, dicit se in Lege Dei reperire suavissimam delectationem, quae dolores omnes leniat, et eorum acerbitatem non modo temperet, sed etiam quadam dulcedine condiat. Et certe ubi ad nos oblectandos non viget hic gustus, nihil proclivius est quam absorberi tristitia. Et notanda est loquutio qua docet Propheta: quamvis undique obsessus ac deprehensus esset, hoc sibi satis efficax fuisse remedium, quod consolationem ex verbo Dei oblatam amplexus est. Porro quia hoc in nuda praecepta non competeret, quae adeo malis nostris non medentur, ut potius anxietatem incutiant, certum est sub praeceptis per synecdochen comprehendi totam doctrinae Legem: ubi Deus non tantum exigit quod rectum est, sed electos suos ad spem aeternae salutis invitans, ianuam plenae felicitatis aperit: imo sub Lege, et gratuita adoptio et omnes quae inde fluunt promissiones continentur.

144. *Iustitia testimoniorum.* Repetit quod nuper dixerat, Iustitiam Dei longe dissimilem esse humanis commentis quorum splendor evanescit, sed perpetuo firmam stare. Bis autem hoc inculcat, quia etsi cogatur mundus iustitiae laudem adscribere Legi Dei, maior tamen pars rapitur ad suas speculationes, ut nihil difficilius sit quam nos teneri adstrictos ad ipsius Dei obsequium. Huc nunc tendit David, iustitiam seculi vel perpetuam, non alibi comprehendi, et alibi frustra quaeri quam in Dei Lege, ideoque nunc ponitur clarior definitio iustitiae, quae nos intra Legis metas contineat. Posterius membrum coniunctim lego, *Fac me intelligere,* quia etsi mentem suam a Deo illuminari optat David, non tamen alium sibi fingit intelligentiae modum, quam si in Lege rite proficiat. Ceterum hic docet non proprie vivere homines si careant coelesti sapientiae luce, et certe quando in hunc finem minime conditi sunt homines ut cum porcis vel asinis ventres suos farciant, sed ut se exerceant in notitia et cultu Dei: ubi hinc degenerant, deterior est eorum vita mille mortibus. David ergo profitetur hoc sibi demum esse vivere, si non tantum pascatur cibo et potu, ac terrenis commodis fruatur, sed adspiret ad meliorem vitam, quod fieri non potest nisi fide directrice. Atque haec valde utilis est admonitio: etsi enim hoc passim vulgare ac tritum est, hominem hac lege esse natum ut intelligendo bruta animalia praecellat, maior tamen pars quasi data opera suffocat quicquid Deus lucis inspirat mentibus. Omnes quidem acumen appetere fateor, sed quotusquisque ad coelum adspirat, et reputat initium sapientiae esse Dei timorem? Quando itaque terrenis curis obruitur coelestis vitae meditatio, nihil aliud quam se in sepulcrum demergunt homines, ut mundo viventes, Deo moriantur. Quanquam (ut alibi diximus) vitae nomine summam votorum suorum designat Propheta: acsi diceret, Domine quamvis sim exanimis, hac una gratia recreabor, si mentem meam coelestis doctrinae notitia illustres.

145. ק Clamavi in toto corde, responde mihi Iehova, statuta tua servabo. 146. ק Invocavi te, serva me, et custodiam

testimonia tua. 147. ק Praeveni crepusculum, et clamavi, ad verbum tuum suspexi. 148. ק Praevenerunt oculi mei custodias, ad meditandum in sermone tuo. 149. ק Vocem meam audi secundum clementiam tuam Iehova, secundum iudicium tuum vivifica me. 150. ק Appropinquaverunt persecutores malitiae, a Lege tua recesserunt. 151. ק Prope es tu Iehovah, et omnia mandata tua veritas. 152. ק Initio cognovi de testimoniis tuis, quod in seculum fundasti ea.

145. *Clamavi in toto corde.* Potest uno contextu legi hic versus, ut in fine ostendat quid clamando postulaverit: ita sensus esset, quum flagraret summo desiderio servandae Legis, hac de re assidue vota fecisse. Sed sequens versus aliter distinguere cogit hanc sententiam: quia non dubium est illic secundo repeti. Petit ergo a Deo exaudiri, et in signum gratitudinis promittit se observaturum eius praecepta. Clamandi autem verbum indefinite ponens, non exprimit quas conceperit preces: sed tantum docet, quum filii seculi huc et illuc distrahantur, se omnes cordis affectus dirigere ad unum Deum: quod scilicet ab uno illo penderet. Porro quia fateri cogitur mundus, Deum esse bonorum omnium auctorem, ex illo principio fluunt multae perfunctoriae preces: ideo David se integro corde precatum affirmat. Ubi autem votorum suorum compos fuerit factus, finem sibi proponit Dei gloriam: quia eo maiore studio se ad Deum colendum addicet. Nam etsi sacrificio laudis rite se coli pronuntiat Deus, David tamen ut se ab hypocritis discernat, qui frigidis et fictis laudibus profanant Dei nomen, non abs re dicit se vita et operibus gratias acturum. Sequenti versu quanquam nihil novum dicit, expressius tamen loquitur, ac primo quidem dicit se clamasse ad Deum: postea addit, ei se precibus commendasse suam salutem, quo significat, sive incolumis esset, sive quid instaret discriminis quod mortem minitaretur, semper in Deum recubuisse: quia non aliter se fore salvum persuasus erat, nisi quod eum haberet salutis suae custodem.

147. *Praeveni crepusculum.* Improprie hoc loco sic vertitur nomen Hebraicum נשף: quod potius significat summum mane antequam illuceat aurora. Sed quia Latini crepusculum a crepero deducunt, ut sit dubium tempus et medium inter lucem et tenebras, nolui in voce adeo esse scrupulosus: modo sciant lectores non notari vespertinum tempus ab occasu solis, sed tempus obscurae lucis sub exortum aurorae. Maximam ergo festinationem exprimit David, quod aurorae adventum anteverterit in suis precibus. Et *clamandi* verbo semper notatur vehementia: quia non tam ad sonitum vocis, quam ad contentionem animi refertur. Sed *festinationis* meminit, ut perseverantiam melius commendet, dicit enim, quamvis ita promptus fuerit ad orandum, se tamen non fuisse statim fatigatum: ut increduli, nisi mox eorum votis annuat Deus, tumultuantur et cum eo expostulant, atque ita cum ardore desiderii, patientiam spei coniungens, veram precandi rationem ostendit. Sicut etiam Paulus Philip.

4, 6. petitiones nostras apud Deum innotescere volens cum gratiarum actione, admonet turbulentos affectus inter precandum cohibendos esse: quia hic etiam precandi finis est, ut spem nostram alamus. Nec supervacua est verbi mentio: quia hoc tantum freno retinetur carnis nostrae intemperies, ubi nobis verbum Dei semper versatur ante oculos.

148. *Praevenerunt oculi.* Significat se ad meditandam Dei Legem magis sedulo fuisse attentum, quam vigiles noctis ad excubias agendas. Alii verbum שיח pro disserere positum esse volunt: quod si recipimus, sensus erit, Prophetam non ostentationis causa, sed in fratrum salutem adeo fuisse docendi cupidum, ut nihil sibi otii daret. Sed huic loco melius convenit verbum Meditandi, quia noctu verba facere de Lege Dei non fuisset tempestivum: sed tunc secum tacitus revocabat in memoriam quae prius didicerat, ut nulla pars noctis vacua esset a Legis meditatione.

149. *Vocem meam audi.* Primo declarat non aliam sibi fuisse fiduciam exorandi Dei, nisi quod recumberet in gratuitam eius bonitatem. Quicquid enim Sancti orando in medium proferant, necesse est a mera Dei gratia incipere, nec alio sensu *Iudicia* nominat secundo membro. Quia enim bonitatem suam Deus verbo patefecit, inde petenda est eius certitudo. Ergo Propheta, quum sibi Dei misericordia opus esse cognosceret, recta se ad verbum contulit, ubi Deus blande homines ad se invitans, promittit gratiam suam omnibus promptam et expositam fore. Quare ut quis certo statuat Deum sibi misericordem fore, discat Prophetae exemplo petere ut se praestet qualem pollicitus est fore. Quod alii Iudicia interpretantur morem vel consuetudinem (quia liberaliter cum suis omnibus agere soleat) tametsi non plane repudio, durum tamen et remotum esse arbitror, sensus autem quem attuli optime fluit. Porro *vivificari* optat, ut testetur se vel in media vita esse mortuum, nisi quatenus sustinetur Dei virtute. Et certe quisquis propriae infirmitatis sibi probe conscius est, singulis momentis vivificari se petet, pro nihilo vitam suam ducens. Adde quod ita servum suum saepe exercuit Deus, ut iure potuerit preces, quasi e sepulcro, mittere, ut restitueretur a morte in vitam.

150. *Appropinquaverunt persecutores.* Quia רודפי in constructione ponitur, non dubito quin זמה in genitivo legendum sit: ita appropinquare interpretor ad nocendum. Et miror quid interpretes moverit ut aliter verterent quam ferat linguae proprietas: Appropinquaverunt sceleri persecutores, ut taceam זמה potius sonare pravitatem vel malitiam, quam scelus. Dicit ergo sibi instare qui malitiae intenti sunt, et quidem ita irruere ad inferendam perniciem, ut procul remoti sint a Lege Dei, quia omne recti et aequi studium longe reiiciant. Fuisset autem miserrima Prophetae conditio, cernere hostes suos, excusso Dei timore et Legis reverentia, capiti suo imminentes, nisi ex opposito propinquus fuisset Deus, sicuti continuo post subiicit. Atqui hac consolatione se erigit, quod Deus suos urgeri videns, mature etiam ipse occurrit ad opem ferendam, sicuti Paulus dicit Phil. 4, 5. Ne sitis soliciti, Dominus prope est, moderatio vestra nota sit omnibus. Clausula versus huc spectat, Deum nunquam suos deserere vel frustrari in necessitate, quia verax est in

promissis. Illic autem denuntiat sibi semper eorum salutem fore curae. Ergo ne dubitemus paratam semper fore Dei manum ad repellendos hostium nostrorum impetus, nobis hoc fixum maneat, non frustra toties ipsum promittere in verbo suo se fore salutis nostrae custodem.

152. *Initio cognovi de testimoniis tuis.* Quod alii vertunt, Cognovi pridem de testimoniis tuis, tametsi non plane improbo, libentius tamen sensum quem posui, teneo: quod non tantum cognoverit Propheta aeternam esse stabilitatem in Dei testimoniis, sed hanc quoque notitiam ex testimoniis hauserit. Nam quum Latinum DE exprimere volunt Hebraei, saepius utuntur particula מִן vel בְּ. Dicit igitur se ex Dei testimoniis didicisse vel fuisse edoctum, in aeternum stabilia esse. Atque hoc primum est fidei caput, Non constare temporalem duntaxat fidem verbo Dei, sed immutabilem semper manere. Neque enim alioqui sub eo includere liceret spem aeternae salutis. Ut autem animis nostris insideat haec firmitas, necessaria quidem est interior Spiritus revelatio: quia donec verbi sui certitudinem intus obsignet Deus, subinde apud nos vacillabit eius fides, neque tamen abs re Propheta dicit se ex verbo didicisse: quia ubi per Spiritum suum illuxit Deus, facit etiam ut in verbi speculo reluceat sancta ista veritas quae in aeternum manet.

153. ר Vide afflictionem meam, et erue me, quia Legem tuam non sum oblitus. 154. ר Discepta causam meam, et redime me, ad sermonem tuum vivifica me. 155. ר Procul ab impiis salus: quia statuta tua non quaesierunt. 156. ר Miserationes tuae magnae Iehova, secundum iudicia tua vivifica me. 157. ר Multi persecutores mei et oppressores mei: a testimoniis tuis non recessi. 158. ר Vidi perfidos, et iurgatus sum, quia sermonem tuum non custodierunt. 159. ר Vide quia mandata tua dilexi Iehova, secundum clementiam tuam vivifica me. 160. ר Caput verbi tui veritas, et in seculum omne iudicium iustitiae tuae.

153. *Vide afflictionem meam.* Docet suo exemplo, non esse abiiciendos animos pietatis cultoribus, si malam in mundo mercedem referant, haec enim eorum est conditio ut militent in terra: ideoque minime convenit rebus adversis turbari, sed potius in hoc solatio acquiescere, quod ad Deum invocandum ianua pateat. Neque tamen Propheta Legis servandae studium iactat, quasi mutuam sibi mercedem a Deo rependi velit, sed tantum ut ostendat se unum esse ex Dei servis, quemadmodum alibi de spe sua loquutus est. Quanquam proprie ad praesentem causam spectat haec ratio, quia hoc rarae virtutis signum est, non abduci nos rebus adversis a timore Dei, sed luctari cum tentationibus, ut eum quaeramus dum videtur ex professo abigere. Sequenti versu afflictionis speciem designat, quod iniuste a malis et improbis vexetur. Ad verbum est,

Litiga litem meam, quod tantundem valet ac suscipere patrocinium, vel causam tuendam suscipere, vel asserere ius oppressi. Primo Deum advocans Propheta ad causae suae defensionem, inique se aut violentia, aut calumniis, aut fraudibus gravari ostendit: et redemptorem quaerens, se imparem esse docet ad resistendum, vel ita esse illaqueatum, ut una spes superstit in Dei liberatione. In secundo membro ל videtur accipi pro כ nota similitudinis, quia paulo ante similem precandi formam posuit. Deinde quum se David hic queratur quasi devinctum ab hostibus teneri, nisi manu redemptoris vindicetur, merito restitui in vitam postulat: quia similis est mortuo qui sic deiectus est. Apte quoque additur, *secundum sermonem:* quia hinc nobis elucet spes vitae, quod se Deus verbo suo promittit fore liberatorem. Unde Propheta ex tenebris ad lucem adspirans, verbo se sustentat et erigit. Sicuti magis probetur diversus sensus, non simpliciter petet David sibi vitam dari, sed spiritualem, ut animetur ad fidem, timorem Dei, sancteque vivendi studium.

155. *Procul ab impiis salus.* Quia persuasus erat Propheta, arcana Dei (qui iustus est index) providentia mundum regi, ex illo fonte hanc sententiam deducit, impios a salute procul remotos, et salutem ab ipsis, unde precandi fiducia nascitur: quia sicuti a verbi sui contemptoribus aversus est Deus, ita servis suis opem ferre paratus est. Porro notandum est, quum hostes suos videret Propheta rebus prosperis efferri, animum fide contra extulisse, ut certo statueret maledictas esse omnes eorum delicias, et ad exitium tendere. Ergo quoties ex voto impiis succedit, ut laute saginati, in sua pinguedine exsultent, clypeum hunc quem Spiritus sanctus porrigit, ad nos muniendos arripere discamus, infeliciter tandem esse perituros, quia mandata Dei non exquirunt, unde manat contraria doctrina, quamvis fideles, dum sincere in timore Dei ambulant, oves sint mactationi destinatae, prope tamen esse eorum salutem, quae occulta Dei custodia protegitur, atque in hunc sensum proximo versu addit Propheta multas esse Dei misericordias: acsi diceret, non alios fore salvos nisi qui ad Dei misericordiam confugiunt. Ceterum quo maiore fiducia accedere audeat, non tantum dicit misericordem esse Deum, sed eius miserationes magnifice praedicat et extollit. Unde colligimus, illis contentum fuisse, ut nullum subsidium ex suis meritis accerseret. Quamquam simul notandum est, non leviter agitatum fuisse Prophetam multis tentationibus, dum illis hanc misericordiae amplitudinem opponere coactus fuit. Sive autem magnas legamus, sive multas, parum interest. Quod sequitur, ut Deus eum *vivificet secundum iudicia sua*, de promissionibus interpretor. Nam quod alii pro more vel consuetudine accipiunt, iam ante ostendi non tam apte congruere. Confirmat ergo rursus Propheta, non aliter posse vitam a Deo vel sperari vel peti, nisi dum ex eius verbo spes concipitur: idque saepius inculcat, quia sumus hac in parte admodum obliviosi. Sed ut intrepide liceat quicquid gratiae servis suis promittit Deus, ad nos aptare, semper occurrat principium illud de multis vel magnis Dei misericordiis. Nam si fingimus Deum promittere, quia debeat, vel promeriti simus, statim obrepet dubitatio quae precibus ianuam claudet. Quod si penitus nobis persuasum sit, Deum non alia causa ad salutem promittendam adduci nisi quia miseri-

core est, non dubitabimus ad eum accedere: quia ultro se nobis obstrinxit.

157. *Multi persecutores.* Testatur sicut alibi, quamvis fuerit provocatus multis iniuriis, se tamen non deflexisse a recta via, quod specimen magnae et singularis constantiae esse admonui. Facile enim est recte agere inter bonos: sed si nos improbi lacessunt, si alter nos oppugnat vi et manu, alter praedatur, alter fraudibus nos circumvenit, alter calumniis nos adoritur: difficile est perstare in nostra integritate, quin potius ululare incipimus inter lupos. Adde quod licentia quae illis impune permittitur, violenta est machina ad labefactandam fidem nostram: quia Deus connivendo, videtur nos in praedam exponere. Itaque Propheta per *Dei testimonia* non modo regulam bene et iuste vivendi intelligit, sed etiam promissiones: acsi diceret, Domine ego neque ab integritate discessi, quamvis occasio mihi daretur ab improbis: neque mihi excussa est gratiae tuae fiducia, quin patienter auxilium tuum expectaverim. Atque utrumque necessarium est, quia utcunque recte agendo cum hostium suorum malitia certet qui iniuriis afficitur, et ab omni maleficio abstineat, nisi tamen totus pendeat a Deo, non sufficiet haec rectitudo ad salutem: non quod se ita modeste quisquam gerat nisi qui in Deum recumbit, eumque liberatorem exspectat: sed si hoc posset accidere, non satis in hac dimidia virtute esset momenti: quia salus Dei fidelibus qui eam serio fidei sensu implorant, recondita est. Quisquis autem Deum sibi liberatorem fore persuasus, animum suum eius promissionibus fulcit ac sustinet, malum etiam bono vincere studebit. Proximo versu ultra progreditur, sancto zelo se accensum fuisse praedicans quum videret Legem Dei contemni ab impiis. Quanquam in verbo uno non consentiunt interpretes, quia אתקוטטה quidam a קוט deducunt, quod saepe litigare significat, etiam in coniugatione hitlipahal, alii a קטט, quod est excidere vel perimere. Priorem sensum, quia magis receptus est inter doctos, et optime convenit, amplector. Propheta igitur tanto se Legis Dei zelo flagrasse docet ut impium eius ludibrium non posset ferre. Potest tamen verbo litigandi tam interior excandescentia notari, quam obiurgatio qua palam in Dei contemptores insurrexerit. Ideo quidam vertunt, exhorrui, vel taedio affectus sum. Et certe nemo ad contentionem descendet pro asserenda Dei gloria, nisi qui secum prius excanduerit, et animum suum cruciaverit: sicuti rursus sanctam hanc indignationem fere sequitur actio transitiva. In summa, monemur exemplo Prophetae, tam indigne ferendum esse verbi contemptum, ut animus noster incalescat usque ad iurgia. Ac primo quidem intus nos pungat dolor: deinde ubi occasio tulerit, strenue eorum proterviam et superbiam reprimere conemur, nec dubitemus eorum furorem in nos provocare.

159. *Vide quia mandata.* Tenendum est quod prius admonui, quoties sancti apud Deum suam pietatem praedicant, non ingerere merita quibus nitantur: sed principium illud sumunt, Deum qui suos cultores a profanis et sceleratis discernit, propitium ipsis fore, quia ex animo eum quaerunt. Adde quod sincerus Legis Dei amor certum est adoptionis signum, quum opus sit Spiritus sancti. Ergo Propheta, quamvis nihil sibi arroget, merito pietatem suam proponit

in medium, ut certiorem impetrandi fiduciam ex Dei gratia quam expertus est concipiat. Interea docemur, veram Legis observationem non nisi ex liberali amore nasci. Deus enim voluntaria sacrificia quaerit, et hoc recte vivendi principium est (sicut dicit Moses Deut. 10, 12.) eum amare, Quid nunc abs te petit Deus tuus Israël, nisi ut ipsum diligas? Quod idem repetitur in summa Legis, Deut. 6, 5. Diliges Dominum Deum tuum. Ac proinde David Legem Dei non modo sibi pretiosam esse ante dixit, sed delectabilem. Sicuti autem in servanda Lege a spontaneo obsequio incipere oportet, ut nihil nos magis delectet quam Dei iustitia: sic rursus tenendum est, non nisi gratuitae bonitatis Dei et paterni amoris sensu inclinari animos nostros ad hanc affectum: quia nuda praecepta adeo non sibi conciliant homines, ut potius absterreant. Ergo qui ex Legis doctrina gustaverit Dei bonitatem, is demum ad eam amandam animum suum mutuo adiiciet. Quod vero toties precem hanc iterat Propheta ut Deus ipsum vivificet, colligimus, vitae suae fragilitatem probe fuisse ei cognitam: ut non aliter vivere homines duceret nisi quatenus singulis momentis vitam illis Deus inspirat. Deinde probabile est fuisse a multis mortibus assidue obsessum: quo magis sollicite ad vitae fontem confugeret. Ac rursus fidei suae fundamentum iacit in Dei bonitate, unde perspicimus quam procul a meritorum iactantia nuper abfuerit dum Legem Dei se amare praefatus est.

160. *Caput verbi tui.* Quanquam non obscurum est Prophetae consilium, duplex tamen potest esse verborum sensus. Caput enim quidam ita interpretantur, quod veritas Dei a primo statim limine conspicua refulgeat in eius verbo, ut merito vocari queat principium. Atque haec sententia continet utilem doctrinam, si mentis oculis praediti sumus, simulac oculos coniicimus in coelestem doctrinam, occurrere nobis eius veritatem. Forsan tamen non minus recte alii distinguunt, quod ab initio constiterit verbo Dei certa fides, et permaneat usque in finem. Optime enim cohaerent haec duo membra, Deum ab initio fuisse veracem in verbo suo, et aequabili tenore sui manere similem. Quod *iudicium* ad opera Dei referunt, non ad doctrinam, tametsi non refello, contextui tamen non respondet. Teneamus igitur hunc sensum, ex quo loqui coepit Deus, semper fuisse fidelem in suis promissis, nec spem suorum unquam fefellisse: et ita aequabilem fuisse huius veritatis cursum, ut ab initio usque ad finem verax sit et fidelis eius sermo.

161. ש Principes persequuti sunt me gratis, et a sermone tuo expavit cor meum. 162. ש Delectus sum ego super sermone tuo, sicuti qui educit praedam multam. 163. ש Fraudem odio habui et detestatus sum, Legem tuam dilexi. 164. ש Septies quotidie laudavi te super iudiciis iustitiae tuae. 165. ש Pax multa diligentibus Legem tuam, et nullum illis offendiculum. 166. ש Exspectavi ad salutem tuam Iehova, et mandata tua feci. 167. ש Custodivit anir

mea testimonia tua, et dilexi ea valde. 168. ש Custodivi mandata tua et testimonia tua: quoniam omnes viae meae in conspectu tuo.

161. *Principes persequuti sunt me gratis.* Refert, in dura et gravi tentatione se timore Dei fuisse retentum, ut nihil pio homine indignum tentare cuperet. Est enim proclivis ad desperationem lapsus, ubi Principes, qui potentia armati sunt ad nos obruendos, infesti nobis sunt ac molesti. Accedit etiam indignitas, quod quum debeant ad nos protegendos clypei esse, vires suas ad nocendum convertunt. Imo dum ita e sublimi feriuntur miseri homines, manum Dei quodammodo sibi adversam esse putant. Fuit etiam Prophetae specialis ratio dum certamen haberet cum proceribus electi populi, quos in tam honorifico gradu Deus locaverat, ut columnae essent Ecclesiae. Quidam restrictius exponunt, quod scilicet David exhortationem Christi sequutus sit, quae tametsi nondum eius ore erat prolata, tamen piorum omnium cordibus infixa esse debuit: Nolite timere eos qui occidunt corpus: ostendam vobis a quo sit metuendum: Deum timete, qui postquam corpus occiderit, animam potest mittere in gehennam ignis, Matth. 10, 28. Ergo secundum illos sensus est, quod nullis nimis vel terroribus a timore Dei deiectus fuerit Propheta. Sed latius extendit hoc constantiae suae elogium. Nota est illa exhortatio Jesaiae cap. 8, vers. 12: Neque expavescatis ad eorum terrores, sed Iehova exercituum sit ipse timor vester. Generaliter illic ostendit Propheta quibus armis instructi fideles, omnes mundi impetus superent: nempe si Deum non modo revereantur, sed etiam salutis suae custodem semper fore confidant, ut reiiciant in eum omnes curas. Ita enim fiet ut contenti eius praesidio, non declinent ad quicquam machinandum. Sic etiam hoc loco Propheta, quamvis iniusta Principum violentia oppressus triste esset spectaculum, se tamen succubuisse negat, sed reputasse quid sibi liceret, nec aemulatum prava illorum studia, ut fraudem fraude et vim vi repelleret. Hoc est enim *metuere a verbo Domini*, quantum ad praesentem circumstantiam cohibere seipsum, nec quicquam illicitum aggredi. Iam dixi adverbium חנם vel gratis, ad amplificationem positum esse: quia tentatio eo durior fuit quod hominem innoxium tyranni nulla de causa, sed tantum prava libidine impeterent. Scimus enim ingenuas naturas facilius ad iracundiam abripi, dum impetitur qui neminem lacessivit. Praeclarum igitur fuit modestiae specimen in Propheta, frenum sibi iniicere ex verbo Dei, ne maleficiis certaret, vel etiam ne impatientia victus, a sua vocatione deficeret. Itaque discamus quieti manere, quamvis tyrannice potestate sibi divinitus commissa abutantur Principes, ne tumultuando legitimum ordinem turbemus.

162. *Delectatus sum.* Scimus nullum lucrum plus afferre laetitiae, quam dum victores spoliis hostium ditescunt: quia et cum lucro ipso coniuncta est gloria triumphi, et utilitas repente contingens magis delectat. Haec ratio est cur coelestis doctrinae notitiam quam adeptus erat, spoliis magis comparet David, quam aliis opibus, his enim verbis praecipuam sibi ex Dei sermone laetitiam af-

ferri significat, ad quam nullus quaestus quamlibet optabilis, accedat. Unde colligimus, sermone Dei quasi plenis deliciis et solida felicitate fuisse contentum: quod fieri non potuit quin a pravis cupiditatibus cor suum subduceret. Nec mirum si totam beatae vitae summam David in verbo Dei statuit, ubi sciebat inclusum esse aeternae vitae thesaurum, sibique gratuita adoptione offerri. Tertio versu huius ogdoadis melius declarat quod nuper attigi, se purgatum fuisse vitiosis affectibus, ut iustum honorem et pretium Legi deferret. Quia vero alibi eandem fere sententiam habuimus, breviter tantum perstringam cur prius dicat Propheta, sibi *odio fuisse fraudem*, quam de Legis amore et studio loquatur. Quia enim scimus ingenitam esse hypocrisin omnium cordibus, et naturaliter propensos esse ad vanitatem et fallacias: strenue in purgandis cordibus nostris laborandum est, ut illic regnet amor Legis. Quod si initium recte vivendi, et primum iustitiae caput est, odium fraudis ac detestatio: sequitur nihil integritate esse praestantius, evanescunt enim omnes virtutes, nisi primum gradum illa teneat. Nec frustra *odio* adiungitur *detestatio*, ut sciamus non sufficere vulgare fraudis odium, nisi ab ea filii Dei hostiliter abhorreant. Iam si Legis amor et fraudis odium res sunt coniunctae, sequitur dolo et hypocrisi infectos esse quicunque in Dei schola edocti sunt. Per adverbium *septies*, intelligit Propheta se in celebrandis Dei laudibus assiduum vel frequentem fuisse, quemadmodum Proverb. 24, 16. dicitur iustus septies in die cadere, dum saepius in varias tentationes incidit. Quia autem *iudicia Dei* passim sumuntur pro poenis quas sceleribus irrogat, interdum etiam ad totam providentiam referuntur qua Deus mundum gubernat: quidam intelligunt laudatum fuisse Deum a Propheta, quod iustitiam suam clare probet tam in puniendis sceleribus quam in tota mundi gubernatione. Sed aliis potius assentior qui ad doctrinam referunt: non quod prior ille sensus mihi displiceat, sed quia in hoc Psalmo celebrandae Legi Dei proprie insistat Propheta. Summa igitur est, quum in meditanda Lege Dei assiduus esset David, tantam reperisse in ea iustitiae et sapientiae perfectionem, ut subinde in laudem et gratiarum actionem eruperit. Haec porro laudandi Dei sedulitas ostendit, Davidem non modo reverenter et honorifice loquutum fuisse de Lege Dei, sed pro incomparabili erga humanum genus beneficio eam duxisse. Neque enim laudem tantum expressit admiratio, sed gratitudinis affectus: quia videbat nihil potuisse dari hominibus praestantius, quam dum incorruptibili coelestis doctrinae semine renovatur in beatam et aeternam vitam. Atqui ex iis quibus thesaurum hunc Deus offert, vix centesimus quisque mediocre saltem studium adhibet ad gratias agendas. Tanta vero passim malignitas in mundo regnat, ut fastuose alii reiiciant coelestem doctrinam, alii respuant, alii oblatrent et fremant si quid non arridet.

165. *Pax multa diligentibus Legem tuam.* Si *pacis* nomen accipimus pro felici vitae statu (sicut Hebraei saepe hoc sensu usurpant) *offendiculum* quoque vicissim pro rebus adversis positum erit: acsi dictum esset, prosperum fore cursum diligentibus Legem Dei, et staturos in gradu, quamvis totus mundus ruat. Sed diversa interpretatio peraeque conveniet, pacem illis multam esse, quia scili-

est persuasi se Deo placere ac suam vitam, acquiescunt in bona conscientia. Scimus enim hanc εὐδυμίαν merito censeri primum beatae vitae caput, ubi Deo propitio tranquilli agimus, eiusque paternus favor in cordibus nostris relucet. Merito autem hanc pacem docet Propheta nos consequi ex amore Legis: quia quisquis aliunde pendet, ad nimiam quamque auram subinde trepidabit. Quod si placet hic sensus, *offendiculum* in secundo membro significabit omnes animi perturbationes, quibus misere laborant et aestuant qui verbo Dei non innixi, vel sua libidine vel hominum arbitrio feruntur. Ceterum, utrovis modo sumamus duas istas voces, consilium Prophetae manebit idem, miseros scilicet esse qui Deo addicti non sunt: quia etsi ad tempus sibi plaudant, multa illis impendent offendicula quae repente ipsos in contrarium agant. Ex nomine autem amoris colligimus non servili observantia Legis acquiri hanc pacem, sed conciliari fide: quia Lex, nulla nos dulcedine ad se alliciet, nisi Deum nobis exhibeat Patrem, et salutis aeternae certitudine animos tranquillet. Contra autem, profanos omnes et Dei contemptores iuste ulciscitur sua contumacia et pravitas: quia sibi quisque eorum est carnifex: et quo magis ferociunt contra verbum Dei, eo saevius torquentur, donec ultimam sibi perniciem accersant. Quanquam autem piis etiam suae sunt agitationes, interior tamen consolatio abstergit omnem molestiam, vel erigit ad superanda offendicula, vel ita levat ut non succumbant.

166. *Exspectavi ad salutem tuam.* Sententiam hanc, quae in ore omnium volitat, non abs re saepius inculcat Propheta, quod scilicet nihil facilius est quam servandi laudem et munus Deo tribuere: quum tamen nullum fere in mundo occurrat firmae spei exemplum, ubi cum tentationibus diutius luctandum est. Porro ex ordine verborum colligimus, ut quis se contineat sub Dei timore et Legis studio, necesse primum esse ut salutem in Deo quaerat. Nam fide gratiae sublata, vel excussa patientia, huc illuc abrepti, pietatis obliviscimur. Itaque praecipua fidelium virtus est tolerantia crucis et mortificatio, qua se Deo placide subiiciunt: quia si hypocritis nihil adversi contingat, videmur ipsi quoque ad Deum colendum recte animati. Iam aliae sunt rationes cur nos ad Dei salutem attentos esse oporteat si cupimus vitam nostram recte formare: quia si nos sibi teneant devinctos mundi illecebrae, statim diffluemus. Et videmus, ideo maiorem partem deficere, quia difficile est certo statuere non aliter sperandam esse salutem, quam ex gratia Dei. Quare ut perseveranter Deum colamus, praelucent nobis fides necesse est: deinde accedat comes patientia, quae iustitiae amorem in nobis foveat, nam hinc pergendi alacritas (ut diximus) si salutem nostram in sinu Dei absconditam latere aequo animo patimur, nec dubitamus, quamvis gratiam suam ab oculis nostris subducat, fidum remuneratorem fore omnibus qui ipsum quaerunt. Hanc doctrinam proximo versu aliis verbis confirmat, se *ex animo custodire* dicens *testimonia Dei.* Nam *animae* nomine magis emphatice exprimit, se penitus atque intimo cordis recessu clausam tenuisse Legis doctrinam. Huius tam sedulae custodiae causa est singularis amor quem subiicit. Nam qui necessitate et serviliter Legi obsequitur, adeo

eam arcano cordis domicilio custodiendam non suscipit, ut procul remotam cupiat.

168. *Custodivi mandata tua.* Quod maiore vehementia prius dixit, nunc simplicius iterat, addita ratione. Quanquam non in toto complexu orationis est ista brevitas, sed in sola voce *animae*, quam nunc omittit. Interea *mandatis* adiungit *testimonia*, ut clarius ostendat se non tantum agere de regula bene vivendi, sed complecti totum salutis foedus. Et certe non potuit tam suavis et amabilis esse Legis doctrina, quia percipiat quid rectum sit: nisi etiam praeponeret gratuitum Dei favorem. Ratio autem quam assignat Propheta, huc spectat, quoniam sciebat Deo nihil esse occultum, id sibi iustar freni fuisse ad colendam pietatem: quia nisi tanquam sub oculis Dei vivimus, statim nos huc et illuc abripit carnis lascivia. Potest etiam esse hic sensus, quod Deum statuerit vitae suae arbitrum et iudicem, quia Scriptura *ambulare in Dei conspectu* dicit qui omnes suas actiones sponte ad eum referunt, et quasi ab oculis hominum subducti, sistunt se ad eius tribunal. Hoc modo significat se operam dedisse ut non modo purus esset omni culpa et reprehensione apud homines, sed integrum ac sincerum cor offerret Deo. Utrumvis sensum eligas, testatur Propheta tunc demum rite servari Dei Legem, ubi reputamus nobis negotium esse cum Deo cordium cognitore, et cuius oculis nihil est absconditum. Posset etiam obtestationis esse forma, acsi dixisset, Domine tu optimus es testis quam fideliter Legem tuam servaverim, quia nihil te latet. Sed videtur potius notasse hoc sancte vivendi principium, quod vitam suam Deo consecraverit, et semper in eius conspectum defixos habuerit suos sensus.

169. ת Appropinquet clamor meus ad faciem tuam Iehova, secundum verbum tuum da mihi intellectum. 170. ת Veniat precatio mea in conspectum tuum, secundum sermonem tuum libera me. 171. ת Loquentur labia mea laudem, quum docueris me statuta tua. 172. ת Loquetur lingua mea sermonem tuum, quia omnia praecepta tua iustitia. 173. ת Sit manus tua ad auxiliandum mihi, quia mandata tua elegi. 174. ת Expetivi salutem tuam Iehova, et Lex tua delectationes meae. 175. ת Vivat anima mea, et laudet te, et iudicia tua subveniant mihi. 176. ת Erravi sicut ovis perdita: quaere servum tuum, quia statuta tua non sum oblitus.

169. *Appropinquet clamor meus.* Repetit quod iam ante vidimus, nempe hoc sibi primum esse votum, et quod aliis posthabitis maxime urgeat, ut proficiat in Lege Dei. Nam voce *clamoris* vehementiam designat: acsi diceret, hac se cura praecipue tangi, et hoc desiderio flagrare (sicuti aequum est ac rectum) intelligentiae lucem, qua praecellimus bruta animalia, et proxime ad Deum accedimus, omnibus terrenis commodis praeferri. Ceterum particula, *secundum sermonem tuum*, duplicem sensum admittit: et quidam

ita exponunt quasi optaret David mentem suam formari ad verbi Dei praescriptum, ne aliter sapiat quam ex Legis doctrina. Nec male congrueret hic sensus, nisi obstaret quod proximo versu sequitur, *secundum sermonem tuum eripe me*. Quia autem non dubito quin duae istae sententiae inter se respondeant, quamvis illud magis sit plausibile, Davidem precari ut ad Legis normam sapiat: potius in alterum sensum inclino, quod se intelligentia donari postulet sicuti Deus fuerat pollicitus. Scimus autem, quum liberaliter omnia suis promittat, hoc merito esse praecipuum, ut illuminati eius Spiritu, vera sanaque prudentia polleant. Ac multiplex est huius doctrinae utilitas. Primo enim docemur, nihil esse magis expetendum quam ut Deus nos luce sua dirigat: ne similes simus brutis pecudibus. Deinde hoc peculiare esse donum Spiritus sancti: quia frustra David sibi precatus esset dari quod naturaliter esset ingenitum, vel propria industria consequi liceret. Accedit tertio quod de promissione dixi, ne dubitent fideles Deo se illuminandos offerre, qui pronuntiat se ducem fore caecorum, et qui parvulis et humilibus magister et doctor esse non recusat.

170. *Veniat precatio.* Postquam de recta intelligentia votum concepit, nunc Deum liberatorem implorat: quo fatetur se assidue in multis periculis versari, e quibus non aliter emergere queat nisi Deus porrigat e coelo manum. Scimus quidem Prophetam, quoties instaret aliqua necessitas, invocasse Dei opem, sed quia indefinite loquitur, non dubito quin generaliter vitam suam Dei tutelae commendans, innumeris mortibus se inclusum teneri reputet, nisi Deus perpetuus sit liberator. Sed hoc inaestimabile solatium est, quod in omni discrimine Deus auxilium suum nobis promptum ac paratum fore affirmat.

171. *Loquentur labia.* Nunc alia ratione quam proximo versu, ostendit quanti aestimaverit recipi a Deo inter discipulos, recteque in eius schola proficere: nempe quia pleno ore ad gratias agendas prosiliet. Nam verbum נבע quo utitur, metaphorice deductum est a scaturigine fontium: ideoque non simpliciter loqui, sed copiosum sermonem profundere significat. Ergo sicut nuper voti sui ardorem precatione monstravit, ita nunc gratulationem suam testem fore dicit, nihil sibi esse optabilius quam probe imbutum esse coelesti doctrina. Iterum autem confirmat hanc vere sapiendi esse regulam, si nos Dei verbo subiicimus, neque sequimur proprias imaginationes: deinde si Deus ipse sensus nostros aperit ac subigit in suum obsequium. Utrumque enim hic coniungit Propheta, quod ubi Deus Legem suam nobis proposuit, ex qua discendum est quicquid utile est cognitu in salutem, idem etiam interior est magister, quia non sufficeret aures nostras externa voce perculi, nisi Deus mentes nostras illustraret Spiritu intelligentiae, et duritiem nostram Spiritu docilitatis corrigeret. Porro sicuti inutilis est doctorum opera donec efficax reddatur, ita etiam notandum est, qui vere sunt theodidacti, non abduci per arcanas revelationes a Lege et Scriptura, sicut fanatici homines se in elementis subsidere putant, nisi verbum Dei fastuose calcando, post sua figmenta volitent. Quarto versu huius ogdoadis dicit, quum profecerit in Lege Dei, se aliis quoque instituendis operam

daturum. Est quidem hic ordo tenendus, ut radicem agat in cordibus nostris doctrina antequam ad alios proferatur: debet tamen quisque pro fidei suae mensura communicare cur fratribus quod accepit, ne spelîatur doctrina, cuius fructum et usum vult Deus in communi Ecclesiae aedificatione exstare. Additur etiam ratio, qua pios omnes ad ennarrandam Dei Legem sollicitari convenit, nempe quia hoc modo propagatur iustitia per totum mundum. Neque enim *iustitiae* titulo praecepta Dei insigniens Propheta, simpliciter ea probat, sed oblique insinuat, donec emineat haec regula ad regendum humanum genus, tristi et horrenda confusione plenum esse totum mundum. Iudicent tamen lectores annon melius conveniat praesenti loco respondendi verbum, vel testificandi, quod proprie significat Hebraicum תען: ut sensus sit, Lingua mea testimonium reddet, vel respondebit sermoni tuo: quod non aliunde petenda sit vera cognitio iustitiae. Sed tunc subaudienda esset litera ל ad nomen אמרתך.

173. *Sit manus tua.* Quia se addixit Legis doctrinae, manum Dei sibi adiutricem esse postulat. Ceterum his verbis declarat, assidue opus habere Dei praesidio qui se eius verbo regendos tradunt. Et certe quo quisque sincerius probitati studet, eum pluribus modis infestat Satan: ac plures etiam adversarii hinc inde molestiam exhibent. Atqui ubi videt Deus manere constantes in proposito qui semel doctrinam suam amplexi sunt, eo propensior est ad eos iuvandos. Et verbo *eligendi* expressit, sibi nihil obstaculo fuisse quominus se Legi Dei addiceret. Neque enim sine magno certamine quisquam animum adiiciet ad Legis amorem, quum unumquemque huc illuc distrahant pravi carnis affectus. Ergo electio haec cuius fit mentio, ostendit non inscitia vel inconsiderato zelo Dei filios praecipue expetere coelestem doctrinam: sed quum flexibiles sint more hominum, variosque sentiant carnis impulsus, animum consulto in Dei obsequium subigere.

174. *Expetivi salutem tuam.* Quanquam sibi omnes bene esse cupiunt, et nemo etiam plane repudiat Dei favorem, votum tamen feliciter agendi adeo confusum est ac erraticum, ut vix centesimus quisque ad Deum adspiret. Nam quum alios rapiat sua ambitio, alios occupet avaritia, alios urat libido, quo longius a Deo recedunt, eo sibi melius fore imaginantur: denique ut quisque salvus esse cupit, in quaerendis hinc inde mediis iram Dei accersit. Et syntaxis Hebraica constantiam desiderii notat: quia ad verbum dicit *se expetivisse salutem Dei.* Deinde modum exprimit salutis patienter expetendae, ubi scilicet malis omnibus solatium et levamen petimus ex Dei verbo. Nam quisquis promissae gratiae fiducia se non oblectat, ad levissimos quosque insultus labascet. Prudenter igitur Propheta, ne sensum suum averteret a speranda salute Dei, eum continuit in Legis doctrina.

175. *Vivat anima mea.* Quia verba sunt futuri temporis, sic resolvi posset sententia, Domine ubi mihi vitam contuleris, studebo me celebrandis tuis laudibus gratum ostendere. Si arrideat hic sensus, erit gratulationis species, in qua Propheta, Dei promissionibus fretus, secure vitam suam salvam fore praedicat. Et certe quamvis abscondita sit vita nostra sub umbra mor-

tis, gloriari tamen licet eam esse tutam, quia fidelis est eius custos: sicuti ex vivifica eius gratia quae nobis offertur Dei verbo, fiducia haec emergit. Quia tamen maior pars interpretum in optandi tempus haec verba transfert, sequamur quod magis receptum est, nempe Davidem vitam petendo sibi prorogari, finem simul ostendere cur vivere cupiat: nempe ut se exerceat in canendis Dei laudibus. sicuti Psalmo 115, 18. dictum fuit. Nos qui superstites erimus, confitebimur Iehovae. In secundo membro *iudicia* de praeceptis accipere durum esset, quibus proprie non competit auxilium ferre. Videtur ergo Propheta, quum se obnexium sentiret innumeris malis (sicuti fideles in mundo, propter effrenem improborum licentiam quasi oves inter lupos habitant) Deum implorare vindicem, ut arcanae suae providentiae freno a noxa cohibeat omnes impios. Atque haec valde est utilis doctrina, ubi res sursum ac deorsum volvuntur in mundo, et salus nostra inter varias procellas periclitatur, attollere oculos ad Dei iudicia, et ex illis remedium petere. Quia tamen in hoc Psalmo fere ad Dei praecepta refertur hoc nomen, licebit etiam commode ita interpretari hunc locum, ut Propheta munus et partes auxiliandi tribuat Dei verbo: quia non vanis promissis nos lactat Deus, sed verbum suum, quoties opus est, praesenti manus suae virtute confirmat ac sancit. Ita hoc insigne elogium erit ad commendandam verbi Dei efficaciam, quum Propheta Dei Legem in auxilium suum accersit. Siquis etiam de Legis observatione exponere malit, non repugno: acsi diceret Propheta, Domine, praesidio sit mihi integritas quam colui, et studium quod impendi servandis tuis praeceptis.

176. *Erravi sicut ovis perdita.* Non fatetur hic sua delicta, ut multi falso existimant, acsi tractus esset in Satanae decipulas: quia repugnat secundum membrum, ubi se negat oblitum esse Legis Dei. Ac frivola est solutio, ovem fuisse erraticam, ante tempus vocationis, inde vero fuisse pietati deditum, vel errando retentum fuisse pio aliquo affectu, ne prorsus Dei timorem abiiceret: quia utroque membro tempus idem notari certum est. Deinde colligere promptum est, Prophetam adversative loqui, Quamvis erraverit instar ovis perditae, nunquam tamen oblivionem Legis sibi fuisse inductam. Errasse igitur, meo iudicio, se dicit, quia vi et impetu hostium profligatus, trepide huc et illuc ad captandas latebras se contulerit. Certe Davidem ita profugum fuisse scimus, ut nusquam inveniret quietum locum exilio. Quare aptissime in eum competeret haec similitudo, quod fugatus ac dispulsus, nunquam tamen a Dei Lege deflexerit. Iam quia ubique eum persequebantur lupi, colligi a Deo precatur, sibique tutam ac tranquillam stationem dari, ut tandem vagari desinat. Haec vero ad exorandi fiduciam optima fuit ratio, quod multis iniuriis impulsus, nunquam a Dei timore defecerit, quod tamen ad cursum vitae magis referri debet, quam ad speciales actus, ut vocant. Etsi enim ad tempus in adulterio suo obstupuit, certum tamen est, in rebus adversis pia tolerantia fuisse retentum, ut perseveranter iustitiam coluerit.

PSALMUS CXX.

ARG. Si Davidem credimus Psalmi auctorem fuisse, quod probabile est, refert, quam anxie precatus sit, quum Saulis saevitiam fugiens, per varia exilia erraret. Maxime vero de pravis delatoribus conqueritur, qui falsis calumniis iniuste nihil tale meritum gravabant. Sin vero diversa coniectura magis placeat, simplex ac generalis querimonia erit de falsis delationibus. Hic Psalmus et quatuordecim sequentes vocantur Graduum: qua ratione, non convenit etiam inter Hebraeos doctores. Quidam fingunt quindecim fuisse gradus ad partem Templi viris destinatam, quum infra subsisterent mulieres, sed frivola est divinatio: et scimus quantum licentiae in rebus obscuris sibi permittant Iudaei ad quidvis fingendum. Alii Adscensionem interpretantur reditum ab exilio Babylonico, quod prorsus coactum est: quia palam est maiorem partem compositam vel a Davide vel a Solomone: et coniicere promptum est ex ipso argumento, quoscunque composuit David, in templo fuisse decantatos eo regnante. Alii adscensiones putant esse tonos in modulatione. Sunt qui dicant fuisse carminis initium. Etsi autem de hac re, quae levis est momenti, non valde laboro, probabilis tamen coniectura est nomen ab altiore cantu fuisse impositum. Descendit enim a verbo עלה, quod tantundem valet atque adscendere: ideoque distinctos modulationis gradus notari, libenter recipio.

Canticum graduum. 1. Ad Iehovam in angustia mea clamavi, et respondit mihi. 2. Iehova libera animam meam a labio falsitatis, a lingua doli. 3. Quid dabit tibi, et quid addet tibi lingua doli? 4. Sagittae robusti viri acutae cum carbonibus iuniperorum.

1. *Ad Iehovam in angustia.* Non adscribitur quidem auctoris nomen, sed totus verborum contextus Davidem nobis repraesentat. Itaque licet nihil ausim pro certo asserere, huc tamen magis inclino, Psalmum fuisse ab eo compositum: neque absurdum (meo iudicio) erit perinde interpretari acsi nomen expressum foret. Hoc igitur concesso, et si David hoc versu se a Domino exauditum fuisse commemorans, gratias agit, praecipuum tamen eius consilium fuit, sub forma querimoniae referre quam scelerate et crudeliter in eius perniciem studia sua et conatus intenderint Saulis adulatores. Primo tamen de sua gratitudine praefatur, quod non frustra Deum invocaverit: ut suo exemplo alios ad precandi fiduciam animet, praesertim ubi rebus adversis premuntur. Quamvis enim singulis momentis Dei auxilio indigeant homines, nullum tamen magis opportunum eius quaerendi tempus, quam dum urget maius aliquod discrimen. Ideo notanda est circumstantia, fuisse exauditum, quum tribulatione coactus, in Dei fidem se contulit.

2. *Iehova libera.* Iam speciem afflictionis designat, quod scilicet fictis criminibus gravatus fuerit Ceterum hostes suos mendacii et falsitatis accusans, innocentiam suam asserit ab eorum calumniis. Huc itaque tendit expostulatio, quum sibi nullius culpae sit conscius,

praeter ius et fas se impeti ab improbis, trahique in odium nullo suo merito. Porro quum duobus modis probos et simplices viros oppugnent fallaces linguae, vel dum eos circumveniunt dolis et captionibus, vel dum falso infamant: de secunda specie nunc Propheta expostulat. Quod si tanta virtute praeditus, et omni sinistra nota purus, remotusque a crimine Propheta, probris tamen impetitus est: quid mirum si falsa hodie invidia laborent filii Dei, et quum recte agere studuerint, male tamen audiant? Et certe quum diabolum habeant hostem, eius mendaciis gravari necesse est: imo videmus ne Filio quidem Dei linguas maledicas pepercisse, quo aequius nos ferre decet si immerito nos improbi traducunt: quia certum est communem hic totius Ecclesiae fortunam describi.

3. *Quid dabit tibi.* Exaggerat Propheta hostium suorum malitiam, quod eos prava libido, etiam nulla utilitate proposita, ad maledicendum rapiat. Quanquam videtur longius progredi, postquam scilicet totum calumniarum suarum virus profuderint, irritos tamen fore, et profecto carituros eorum conatus. Ergo quia Deus innocentiae suorum assertor est, hac spe fretus David, perinde ac triumphum acturus de tota calumniatorum turba, magno animo insurgit, exprobrans nihil aliud quam inane maledicendi studium prodere, quod Deus tandem in ipsorum capita retorquebit. Et hoc solatio leniat piorum omnium dolorem, ubi iniuste eorum famam proscindunt calumniatores, nihil profecturos: quia Dominus spem eorum frustrabitur.

4. *Sagittae robusti.* Malitiam eorum qui simplices et innoxios suis calumniis infestant, alia ratione amplificat, quod probra sua non secus iaculantur ac siquis sagitta proximum suum configeret: et eorum calumnias similes esse carbonibus iuniperi, qui efficacius penetrant, et magis exurunt quam ex aliis lignis effecti. Summa est, Igneo ardore accensas esse et quasi letali veneno tinctas calumniatorum linguas: ideoque minus esse excusabiles, quod nulla mercede tam exitialiter laedere appetunt. Quia autem nihil hic refert Propheta nisi quod expertus erat: si cum eiusque similes configi mendaciorum iaculis et quasi carbonibus exuri oportuit, non est quod miremur in eundem quoque modum exerceri optimos quosque Dei servos.

5. Hei mihi quia peregrinatus sum in Mesech, habitavi inter tentoria Kedar. 6. Multum habitavit anima mea cum osore pacis. 7. Ego pacem: et dum loquor, ipsi ad bellum.

5. *Hei mihi.* Conqueritur trahendam sibi fuisse moram cum perversis hominibus: ac siquis miser in tristi exilio senescere cogatur. Scimus Mesechitas et Kedarenos fuisse populos Orientales, quorum priores originem traxerunt a Iapheth, ut docet Moses Gen. 10, 2: alteri vero ex filio Ismaelis fuerunt progeniti. Nam de Hetruscis accipere, prorsus absurdum est, et caret omni colore. Quidam Mesech volunt appellativum esse nomen: et quia משך trahere significat, Prophetam diuturnum exilium, quod sine fine prorogari videbat, deflere existimant. Sed quia continuo post addit Kedar (quo

nomine Ismaëlitas vocari certum est) non dubito quin per Mesech Arabes illis vicinos designet. Quod siquis Mesechitas a peritia sagittandi nomen adeptos esse putet, non repugno: modo de hac re conveniat, Prophetam, acsi in terram praedonum relegatus esset, durae ac molestae habitationis taedium exprimere. Tenendum enim est, quamvis Arabes nominet, metaphorice de suis popularibus loqui: sicut alibi corruptos et degeneres Iudaeos, Gentiles vocat. Sed hic quo magis odiose perstringeret hostes suos, consulto efferas et barbaras gentes elegit, quarum Iudaeis nota erat immanis crudelitas. Docemur autem his verbis, filiis Dei vix ullum acerbius malum contingere, quam dum pie et innoxie vivendo, virulentas tamen calumnias effugere nequeunt. Et notandum est, quum in patria ageret, fuisse inquilinum: quia nihil gravius esset pravorum hominum consuetudine. Nam inde colligimus, Deo, ex cuius Spiritu loquutus est, nihil magis esse detestabile, quam falsas criminationes, quae Dei Ecclesiam foeda vastitate deformant: ut nihil fere a latronum speluncis vel locis ob barbaram feritatem infamibus differat. Iam si triste exilium est filiis Dei, ubi iniustis mendaciis obruitur bonorum integritas, quomodo libenter et sine acerbissimo moerore moram traherent in eo loco, ubi horrendis blasphemiis turpiter foedatur sacrum Dei nomen, et sacrilegis mendaciis obscuratur veritas? Exclamat David, *Hei mihi*, quia apud adulterinos fratres indignam pietatis suae mercedem reportet. Quum igitur hodie in Papatu probris omnibus inquinata sit religio, quum laceretur fides, quum lux in tenebras conversa sit, Deique maiestas crassis ludibriis subiecta, certe in quibus vigebit pietatis sensus, non poterunt sine ingenti cruciatu in illis sordibus iacere.

6. *Multum habitavit anima mea.* Iam sine figura ostendit quos prius oblique notaverit per Mesechitas et Kedarenos, nempe larvatos et perfidos Israëlitas qui desciverant a sanctis Patribus. *Osores* autem *pacis* esse dicit, quia bonis et insontibus ultro bellum inferant: sicuti addit continuo post sibi ad pacem quaerendam animum fuisse propensum, imo se prorsus deditum fuisse paci, et omnia tentasse ad illos sibi conciliandos, nisi implacabilis eos crudelitas ad nocendum impelleret. Quum dicit, *Ego pax* vel pacem, abrupta est loquutio, non tamen obscura, nullam ab ipso profectam iniuriam quae odiis occasionem praebuerit: acsi diceret a parte sua fuisse pacem. Ultra etiam procedit, se dedisse operam ut offensos mitigaret, atque ad concordiam adduceret. Nam *loqui* tantundem valet ac placide offerre pacis conditiones, vel de reconciliatione agere. Unde melius liquet quam truculenta fuerit hostium Davidis superbia, qui hominem de se bene meritum, et a quo nunquam laesi fuerant, ne alloquio quidem dignati sint. Docemur autem exemplo Davidis, non sufficere si fideles abstineant ab iniuria, nisi etiam comiter allicere studeant, et ad benevolentiam flectere. Quod si respuitur eorum modestia et aequitas, patienter exspectent dum vindex e coelo appareat. Meminerimus tamen ferendum esse morae taedium, si non statim manum suam exserat Deus: sicuti videmus in hoc Psalmo Davidem gratias de sua liberatione Deo agere, et tamen, quasi languore confectum, longam oppressionem deflere.

PSALMUS CXXI.

Arg. Psalmus hic ut fideles ad bene sperandum de auxilio Dei hortetur, et ad eius tutelam confugere doceat, primo, quocunque vertamus oculos, pronuntiat nusquam alibi salutem reperiri posse: deinde splendidis elogiis paternam Dei curam ad tuendos fideles extollit.

1. Canticum graduum. Levabo oculos meos ad montes, unde veniet auxilium meum. 2. Auxilium meum a Iehova, qui fecit coelum et terram.

1. *Levabo oculos.* Videtur initio Propheta, quisquis sit, hominis increduli personam suscipere, nam sicuti Deus benedictionibus suis praevenit fideles, sponteque illis occurrit, statim etiam ipsi recta in eum coniiciunt oculos. Quid ergo sibi vult vagus hic intuitus Prophetae, dum oculos circumfert in diversas partes, quasi enim fides ad Deum non dirigeret? Respondeo, nunquam piorum sensus ita occupari Dei verbo, quin primo impetu ferantur ad illecebras, praesertim ubi nos sollicitant discrimina, vel duris tentationibus concutimur, fieri vix potest (ut sumus in terram proclives) quin obiectis illecebris moveamur: donec sibi frenum iniiciant mentes nostrae, seque ad Deum colligant. Quanquam potest conditionaliter exponi oratio: acsi diceret Propheta, quicquid nobis in mentem veniat, spes omnes quae ab uno Deo nos abstrahunt, esse evanidas et fallaces, hoc modo non diceret Propheta quid secum agat, vel quid sit facturus, sed tantum eos operam ludere qui posthabito Deo, procul circumspiciunt, et remedia quaeritant per longos et erraticos circuitus. Certum quidem est, eum in sua persona, morbum quo laborat totum hominum genus, proponere: minime tamen absurdum erit, eum ex proprio sensu loquutum esse: quia hanc vanitatem nobis omnibus a natura scimus esse ingenitam, ut metu aliquo perculsi, huc et illuc vertamus oculos, donec ab errorum ambagibus reductos, ad unum Deum fides dirigat, nam in hoc tantum ab incredulis differimus, quod tametsi omnes ad recipiendas fallacias propensi et imposturis creduli simus, illos praestigiis suis fascinat Satan: Deus autem vitium naturae nostrae corrigens, longius nos vagari non sinit. Prophetae certe consilium minime ambiguum est, etiamsi potentissima quaeque mundi subsidia se nobis offerant, nihil tamen salutis extra Deum quaerendum esse: imo, postquam diu se fatigaverint homines captandis hinc inde remediis, experimento tandem sensuros nihil esse certae opis nisi in uno Deo. Nam per *montes*, quicquid in mundo sublime est vel praeclarum, intelligit: acsi diceret, quamvis totus mundi splendor nobis arrideat, favorem hunc pro nihilo ducendum esse. Coniunctim autem legi debent hi duo versus, Ubi oculos meos extulero ad montes, experiar demum, perperam et sine profectu errare, donec in unum Deum fuerint defixi. Ac simul notandum est, non frustra hoc epitheto Deum ornari, quod opifex sit coeli et terrae, quia tacite perstringitur hominum ingra-

titudo, dum in eius virtute acquiescere nequeunt. Nam si solide agnoscerent Creatorem, persuasi quoque essent (quia totus mundus in eius manu est, eiusque arbitrio regitur) immensa virtute esse instructum: nunc, dum alio eos rapit caecus impetus, iure et imperio suo eum fraudant. Hoc modo accommodare ad praesentem causam epitheton oportet. Summa est, quum simus natura plus iusto solliciti ad quaerendum malis nostris levamen et remedium, praesertim ubi imminet manifestum aliquod discrimen, perperam tamen discurrere per flexuosas ambages, ideoque cohibendos esse sensus nostros, ne alio se quam ad unum Deum applicent. Nec male (iudicio meo) sentiunt quidam, אל hic positum esse pro על, quod est super: ut sit sensus, quamlibet alte speculentur homines, nihil tamen extra Deum verae salutis reperturos.

3. Non dabit ad lapsum pedem tuum, non dormitabit custos tuus. 4. Ecce non dormitabit neque dormiet custos Israëlis. 5. Iehova custos tuus, Iehova protectio tua ad manum dexteram tuam.

3. *Non dabit.* Hic Propheta, ut fideles revocet, ut ansam praecidat illecebris omnibus quae solent pias mentes distrahere, quicquid a mundo expetere vel sperare solent profani homines, fidelibus in uno Deo suppetere et promptum esse praedicat: nec potentiam solum tribuit Deo, sed erga nos ita affectum esse docet, ut salvos omni ex parte praestare velit. Quoties enim extollitur Dei potentia, multis exceptio in ore est, posse quidem si velit, sed de eius consilio nos esse incertos. Ergo fidelibus proponitur Deus custos, ut secure in eius providentiam recumbant. Nam sicut ab Epicureis, qui fingunt nullam esse mundi curam Deo, omnis pietas extinguitur: ita qui confuse imaginantur mundum a Deo regi, nec statuunt unumquemque piorum peculiari eius cura foveri, suspensos relinquunt animos, et continua inquietudine ipsi fluctuant. Certe nunquam vigebit seria Dei invocatio, donec huius custodiae certitudo penitus animis nostris infixa fuerit. Deum vero pronuntiat custodem nostrum esse ut nos sustentet. מוט Hebraeis tam lapsus vel ruina, quam trepidatio et nutatio vocatur. Etsi autem fideles contingit saepe nutare, imo labascere: quia tamen sua virtute fulcit eos Deus, recti stare dicuntur. Quia autem inter tot pericula quae singulis momentis impendent, difficile est a cura et metu nos eximere, simul testatur Propheta Deum agere perpetuas excubias.

4. *Ecce non dormitabit.* Ut singulos revocet ad commune foedus, Dei providentiam ad totum Ecclesiae corpus extendit, nam ut quisque Deum sibi propitium fore confidat, a generali promissione incipere convenit. Esset autem absurda loquutio in aliis linguis, *Non dormitabit et non dormiet:* quia potius dicendum est, Non dormiet, imo non dormitabit: sed dum hunc ordinem invertunt Hebraei, ratiocinantur a maiori ad minus. Sensus ergo est, quia nunquam vel minimum dormitat Deus, minime timendum esse nequid nobis contingat eo dormiente. Tenemus nunc Prophetae consilium, nam ut singulis persuadeat Deum peculiarem eorum curam gerere, in me-

dium profert quid toti populo sit pollicitus, Deumque pronuntiat Ecclesiae suae esse custodem, ut ex hoc fonte singuli rivos ad se derivent. Itaque quemque privatim compellans, continuo post repetit, Deus *custos tuus*, ne scilicet dubitet quispiam, quod ad totam Israëlem pertinet, in suum usum applicare. Vocatur autem Deus *protectio ad dexteram*, ut sciamus non procul quaerendum esse Deum, sed praesto adesse, imo stare a latere nostro ut nos tueatur.

6. Die sol non uret, neque luna nocte. 7. Iehova custodiet te ab omni malo, custodiet animam tuam. 8. Iehova custodiet exitum tuum et egressum tuum ab hoc tempore et usque in seculum.

6. *Die sol non uret.* His loquendi formis fructum praesentiae Dei commendat, ac per synecdochen sub specie una fideles tutos ab omnibus rebus adversis fore asserit, quia Dei manu proteguntur. Quanquam etiam subest metaphora, quia per nocturnum frigus et diurnum aestum Propheta quodvis incommodi genus designat. Sensus ergo est, quamvis humanae vitae miseriis promiscue subiaceant fideles, umbram tamen Dei semper ad latus esse oppositam, ne quid noxae inde sentiant. Quanquam non tales promittit delicias filiis Dei, ut immunes sint ab omni molestia, sed tantum hoc solatio temperat eorum dolores, Deo propitio, ab omni exitiali noxa securos fore, sicuti proximis versibus clarius explicat, Deum ita ab omnibus malis fore suorum custodem, ut eorum vitam incolumem servet. Atque hoc quidem generale est: postea descendit ad praecipuas vitae partes.

8. *Iehova custodiet exitum tuum.* Sensus est, quicquid aggrediaris in tota vita, vel instituas, recte et feliciter cedet. Etsi autem Deus servorum suorum consilia Spiritu suo dirigit, hic tamen locus ad prosperos eiulatus magis referri videtur. Siquis tamen longius extendere malit, non reclamo: mihi sufficit quod sine controversia certum est ac solidum amplecti, Deum servis suis perpetuum fore ducem, ut manu porrecta, ab initio ad finem usque pro voto eos deducat. Iam notare operae pretium est, cur Propheta quod breviter et uno verbo satis clare expressit, toties repetat, videtur enim supervacua esse inculcatio. Ceterum si expendimus quam difficile sit nostram diffidentiam corrigere, colligere licebit non temere insistere Prophetam in commendanda Dei providentia. Quotus enim quisque hunc Deo custodis honorem tribuit, ut securitatem inde concipiat, ac in periculis eum invocet? Imo ubi videmur optime gustasse quid valeat Dei protectio, simulac folium deciderit ex arbore, trepidamus acsi nostri oblitus esset. Ergo quum tot pravis dubitationibus simus impliciti, et tanta sit nostra ad diffidentiam propensio, admonet hic locus, si brevis sententia nobis non sufficiat, quicquid passim de providentia Dei in Scripturis occurrit, colligendum esse: donec penitus cordibus nostris insideat hoc doctrinae caput, Deum semper pro nobis excubias agere, ut unico eius praesidio contenti, omnibus mundi figmentis valedicamus.

PSALMUS CXXII.

Arg. Hoc Psalmo sibi et toti Ecclesiae gratulatur David, quod tandem designata sit statio Arcae foederis, et locus electus a Deo ubi perpetuo invocetur eius nomen. Deinde ut fideles hortetur atque animet ad cultum Sanctuarii, breviter commemorat hinc pendere felicem populi statum, quod Deus regiam sedem delegerit Ierosolymae, unde suos protegere, tueri et iuvare velit.

1. Canticum graduum Davidis. Laetatus sum quum dixerunt mihi, In domum Iehovae ibimus. 2. Stantes erunt pedes nostri in atriis tuis Ierusalem. 3. Ierusalem aedificata ut civitas, coaptata in se simul.

1. *Laetatus sum.* Saepius dixerat Deus per Mosen, fore aliquando certum et stabilem locum suo Sanctuario: iam tamen ultra mille annos Arca Domini huc et illuc traducta fuerat, quasi peregrinaretur. Davidi patefactus fuit mons Sion, ubi eam locari Deus volebat, et templum sibi exstrui. Sicuti vero ipse oraculum summo gaudio amplexus est, ita se laetatum fuisse affirmat quod accesserit totius populi consensus. Haec circumstantia non satis expensa fuit, ideoque non bene verterunt interpretes, Laetatus sum cum dicentibus mihi. Quanquam sensus tantum hoc modo redditur obscurior: quem prorsus corrumpit Graeca versio et Latina vulgaris, ubi ponitur neutrum genus, Laetatus sum in his quae dicta sunt mihi. Fateor quidem ad verbum esse, Laetatus sum in dicentibus mihi, sed literam ב *beth* resolvi in adverbium temporis, novum non est, idque postulat contextus. David enim se duplici gaudio affectum testatur: quod oraculum, quo mons Sion ad solennem Dei cultum electus fuerat, exceptum esse videat communi populi obedientia. Quo exemplo monemur bis gaudendum esse, ubi non modo unumquemque nostrum Deus Spiritu suo in obsequium verbi sui format, sed alios quoque nobiscum adducit, ut simus omnes eiusdem fidei socii. Scimus quanta sit humani ingenii contumacia, ut semper fere maior numerus obmurmuret quoties Deus loquitur. Itaque non parva nobis offertur gratulationis materia, ubi nobiscum omnes Deo subscribunt. Qui vertunt, Cum dicentibus mihi: hunc eliciunt sensum, Delector eorum consortio qui me invitant ad Dei cultum, et se mihi offerunt comites, ut simul adeamus Sanctuarium. Sed ex secundo versu clarius liquebit, gaudium de quo loquitur, inde fuisse conceptum, quia populum videbat propensa fidei obedientia consentire in coeleste oraculum de legitima et fixa sede Arcae foederis, nam mox sequitur.

2. *Stantes erunt.* Praeteritum quidem est verbi tempus, quod licebit commode retinere: sed quia ad summam rei parum interest, mihi non fuit religio liberam optionem dare lectoribus. Nam communem piorum omnium vocem recitat David, quod pedem demum fixuri sint Hierosolymae: quia illic Sanctuarium residere volebat Deus, quod prius in varia hospitia subinde traductum fuerat. Tali vero Arcae peregrinatione monebat Deus populum suum, non frustra

se per Mosen dixisse quod nuper attigi. Ita quoties Arca foederis ab uno loco in alterum delata fuit, ad certam stationem expetendam stimulavit Deus servorum suorum vota. Porro illa quam divina loci statio, non parvi momenti fuit: quia sicuti vagante Arca, fides populi suspensa fuit: sic postquam Deus elegit certum domicilium certius testatus est se aeternum fore populi custodem. Non mirum igitur quod fideles cum gratiarum actione praedicent pedes suos ita fore stabiles in portis Ierusalem, qui prius discurrere solebant. Verum quidem est diu Arcam habitasse in Silo: sed quia nihil de loco illo promiserat Deus, nulla potuit esse stabilitas. Rursus quia de monte Sion dictum erat (ut Psal. 132, 14. videbimus) Haec requies mea in seculum seculi: fideles in hoc verbo fundati, secure iactant, pedes suos in posterum fore quietos et firmos. Iam quum Christus, in quo habitat plenitudo Deitatis, Col. 2, 9. et qui verus est nobis Immanuel, Iesa. 7, 14. inter nos resideat, uberioris gaudii materiam nobis suppeditat. Quare ingrati sumus et stupidi, nisi in summum gaudium nos rapiat illa promissio, Ego vobiscum sum usque ad consummationem seculi, Matth. 28, 20. praesertim si eam publico consensu percipi videmus. Nam quod nuper citavi de requie Domini, in Christi demum persona impletum est: sicut constat ex capite Iesaiae 11. Requies eius erit gloria, ubi Iesaias non de Christi sepultura loquitur, ut falso putant interpretes, sed de futura Ecclesiae praestantia.

3. *Ierusalem aedificata.* Hic incipit David celebrare laudes Hierosolymae, idque eo consilio ut populus constanter in obsequio maneat. Magni enim interfuit non abstrahi huc et illuc piorum mentes, sed manere defixas in ea urbe quae vinculum erat sacrae unitatis. Et scimus hoc fuisse miserae dissipationis initium, quum populus in duo corpora divisus fuit. Quare nihil mirum si tanto studio locum divinitus electum David commendet: quia sciebat inde pendere Ecclesiae salutem si pure illic ex Legis praescripto Deum colerent filii Abrahae: deinde si regiam sedem agnoscerent, quam illic suis auspiciis idem Deus erexerat. Quod dicit Ierusalem aedificatam esse instar urbis, non tantum ad muros, vel turres, vel locum refertur, sed praecipue ad ordinem politicum: etsi ad veterem statum alludere fateor. Salem quidem ab initio celebre fuerat oppidum: sed ex quo regni caput esse voluit Deus, faciem et quodammodo naturam mutavit: ut tunc demum vere inceperit nomen *urbis bene* compositae mereri. Videri posset hoc primo intuitu frigidum, Ierusalem vocari urbem: sed notandum est quasi unicam statui *in tota* terra, cui aliae frustra sint aemulae. Nam certe passus est David alias urbes manere in suo gradu, sed Ierusalem altius extollit ut conspicua emineat: sicuti videmus Iesaiam capite 2, 2. loqui de monte Sion, quod sublimior erit aliis omnibus. Colliculum ut Propheta extollat, altissimos quosque orbis montes in ordinem *cogit, ne* illius obscurent gloriam. Sic etiam nunc David Hierosolymam dicit compositam esse tanquam urbem, ne huc vel illuc circumspiciant fideles, sed urbe divinitus electa contenti sint: quia nusquam reperient parem. Postquam autem iussit omnes alias urbes subsidere, praestantiam Hierosolymae paucis verbis ostendit, quod *scilicet coadunata* sit, vel omnibus suis partibus apte et concinne unita. Quidam sine figura hoc accipiunt, quod cives eius concordiam et pacem simul

colant. Mihi tamen non displicet, per similitudinem describi pacatum urbis statum. Mutuam igitur coniunctionem, quae viget inter cives, et qua inter se cohaerent, comparat aedificiis inter se pulcro artificio aptatis, ut nihil mutilum sit, vel hiulcum, vel divulsum, sed concinna ubique aequalitas. Ceterum admonet David non aliter stare incolumem Ecclesiam nisi ubi viget consensus, et fide ac caritate coagmentata sanctam unitatem colit.

4. Illuc adscenderunt tribus Dei in testimonium Israëli, ad celebrandum nomen Iehovae. 5. Quia illic sederunt solia ad iudicium, solia domus David.

4. *Illuc adscenderunt.* Iam duobus elogiis ornat David Hierosolymam, quod sacer sit et legitimus locus ad invocandum Dei nomen: deinde regia sit sedes, unde ius petendum est toti populo. Scimus his duobus membris constare totam salutem nostram, quod datus est nobis Christus Sacerdos, et in Regem praefectus, qui nos iubernet. Id Deus sub figuris ostendit veteri populo. Sanctuarium enim fixum in monte Sionis, populi fidem continuit in spirituali Christi sacerdotio. Regni etiam eius imago fuit ante oculos proposita in Davide. Dicit ergo priore loco venturas illuc Dei tribus, vel familias: mox deinde adiungit, fixum illic esse solium iudicii, in quo sedeat ipse cum suis posteris. Scimus cur templum unum duntaxat et unum altare exstare tunc voluerit Deus, ne scilicet populus in varias superstitiones diffluëret. Iam ergo David praedicat hunc locum Dei voce ordinatum esse, in quem undique conveniant omnes Dei familiae, vel duodecim tribus. Atque ut clarius exprimat quanti intersit purum et legitimum cultum servari, dicit hoc esse in testimonium. Origo istius nominis est verbum עוד, quod testificari vel pacisci significat. Notatur autem hic mutua testificatio vel conventio inter Deum et populum: acsi diceret Propheta, non temere venturas illuc tribus, quia sic ferat libido: sed quia eas proprio ore Deus invitet. Summa est igitur, sacros conventus qui Hierosolymae agentur, non fore inanes vel frivolos: quia de certo loco Deus cum populo suo pepigerit. Unde colligimus, verum Dei templum non censeri nisi a doctrina. Quod ad tempus Davidis spectat, quoniam adoptaverat Deus veterem populum, et volebat exerceri in externo nominis cultu, regulam praescripsit a qua nefas fuit deflectere. Ita non stulte, vel inconsiderato zelo, vel cerebri sui impetu tracti fuerant fideles in montem Sion, sicuti homines ex proprio sensu innumeros cultus sibi fingunt: sed Dei mandato abducti, ut eum colerent in monte Sion. Quo verbo significat alia omnia templa profana esse, et vitiosos cultus, quia Dei praescripto non respondeant. Postea finem huius pacti vel conventionis addit, *ut celebretur nomen Dei.* Et sane sicuti hic adoptionis nostrae, ita omnium actionum finis est, bonorum omnium gloriam Deo tribuere.

5. *Quia illic sederunt solia.* Intelligit solium regni Hierosolymae fixum esse vel locatum, vel illic certam esse eius stationem. Scimus aliqua semper fuisse iudicia in populo: sed quum prius fuissent suspensa et varie mutata, novam gubernationem quae per-

petuo ordine flueret, instituit Deus in persona Davidis, quia in eius locum posteros iussit succedere usque ad Christi adventum. Ergo sicuti de templo et sacerdotio nuper loquutus est: ita nunc regnum quod Deus erexit, firmum et stabile fore praedicat, ut discernat a reliquis mundi imperiis, quae non modo temporalia sunt, sed etiam caduca. Atque haec perpetuitas ab aliis Prophetis subinde confirmata fuit, et merito: ut scirent fideles non aliter Deum custodem fore salutis suae, nisi sub tutela et praesidio Davidis: atque ita si incolumes et salvi manere cuperent, non crearent suo arbitrio novos Reges, sed placide sub illo genere regiminis degerent. Itaque emphatica repetitio est in nomine solii, Illic positum est solium (inquit) iudicii vel rectitudinis. Deinde solium domus David: quia volebat Deus penes eius posteros manere ius et potestatem regnandi, donec patefieret in Christo solida aeternitas.

6. Precamini pacem Ierusalem, prospere sit diligentibus te. 7. Sit pax in munitione tua, prosperitas in turribus tuis. 8. Propter fratres meos et propinquos meos loquar nunc pacem in te. 9. Propter domum Iehovae Dei nostri quaeram bonum tibi.

6. *Precamini pacem Ierusalem.* Nunc hortatur David omnes pios Dei cultores, ut vota concipiant pro felici sacrae urbis statu. Et quo efficacius moveat, vicissim eis quoque Dei benedictionem promittit. Cur tantopere de salute illius urbis sollicitus fuerit, antea diximus, et mox iterum in fine Psalmi repetet: nempe quia in regno et sacerdotio inclusa erat totius Ecclesiae salus. Iam vero quum necesse sit, collapsa communi salute, unumquemque nostrum misere perire, non mirum si David hanc curam et hoc studium omnibus Dei filiis commendet. Itaque si rite ordinare volumus preces nostras, hoc sit exordium, ut Dominus Ecclesiae corpus conservet. Quisquis autem privatim sibi addictus, communem statum negligit, non solum ostendit se vacuum esse vero pietatis sensu, sed frustra sibi bene optat, nec quicquam praeposteris suis votis proficiet. Quo etiam spectat quae mox additur promissio: *Prospere erit diligentibus te,* quod tamen membrum optative legi potest, sed eodem fere sensu. Quanquam autem verbum שלה in quiete vel pace agere significet, quia tamen pacis nomen generaliter pro laeto et felici statu posuit, ita non dubito quin piis omnibus, quibus curae erit Ecclesia, benedictionem Dei et vitam prosperam in genere denunciet. Quae sententia saepius occurrit apud Iesaiam a 54. capite usque ad finem. Porro hinc colligimus, a Deo maledici omnes qui Ecclesiam infestant, vel eius perniciem quovis genere noxae machinantur.

7. *Sit pax in munitione tua.* Pacis nomen hoc etiam loco non aliud quam prosperitatem significat. Est enim sententiae geminatio in hoc versu: ideo ex secundo membro colligitur prioris sensus. Atqui postea additur nomen שלוה, quod interdum quidem Hebraeis quietem significat, sed saepius pro abundantia vel rebus prosperis capitur. Qua ratione adductus nomen בחילך transtuli, in munitione tua. Etsi enim non improbo quod alii fossam vel antemu-

rale verterunt, munitio tamen turribus melius respondet. Summa est, quod David prosperitatem optat Ecclesiae quam longe patet per totum circuitum. Porro notandum est, non ita optari prosperitatem externam, acsi non curaret David quomodo intus habeat: sed ad mores alludens, optat sanctam urbem omni ex parte Dei benedictione cinctam esse ac munitam.

8. *Propter fratres meos.* Duas causas enumerat cur tangatur Ecclesiae cura, ut suo exemplo pios omnes ad eundem profectum provocet. Videtur tamen subesse tacita antithesis, quia apud improbos et malignos suspectus esse poterat, vel saltem obnoxius erat eorum calumniis: acsi in commendanda Ierusalem domestico potius commodo, quam publicae utilitati consuleret. Nequis obiiceret, astute regnum suum hoc modo stabilire: testatur se non moveri privato sui respectu, sed totam Ecclesiam se animo amplecti. Loquar (inquit) de pace tua Ierusalem: non quia vel mihi vel meis utile futurum est, sed quia prosperitas tua sese ad omnes Dei filios diffundet. Neque enim dubium est quin fideles omnes sub fratrum nomine designet. Additur postea secunda ratio, quia nisi stante Hierosolyma, non manebit integer Dei cultus, sed pessum ibit. Ergo si pretiosa est nobis fratrum salus, si cordi est religio, curanda simul est Ecclesiae incolumitas quoad in nobis erit. Unde sequitur non minus crudeles esse quam impios quibus susque deque est Ecclesiae status, nam si columna et firmamentum veritatis est Ecclesia, 1. Tim. 3, 15. eius interitu pietatem quoque exstingui necesse est. Iam quomodo exitium corporis singula etiam membra non involvat? Docet praeterea hic locus non inanem esse Ecclesiae titulum, sed ubi viget pura religio, illic quaerendam esse Ecclesiam. Unde apparet quam insipidi sunt Papistae, qui profligata Evangelii doctrina, magnifice tamen Ecclesiae nomine superbiunt.

PSALMUS CXXIII.

Arg. Hoc Psalmo fideles crudeli hostium tyrannide oppressi, Deum liberatorem implorant, quia non alia quam in eius patrocinio spes residua sit.

Canticum graduum. 1. Ad te levabo oculos meos, qui habitas in coelis. 2. Ecce sicut oculi servorum ad manum dominorum suorum, sicut oculi ancillae ad manum dominae suae, ita oculi nostri ad Iehovam Deum nostrum, donec misereatur nostri. 3. Miserere nostri Iehova, miserere nostri, quia valde satiati sumus opprobrio. 4. Multum satiata est apud se anima nostra subsannatione divitum, opprobrio superborum.

1. *Ad te levabo oculos meos.* Incertum est quando Psalmus hic, vel a quo etiam Propheta compositus fuerit. Davidem certe auctorem esse, mihi probabile non est: quia ubi persequutiones quas

passus est sub Saule, deplorat, aliquid de se privatim interponere solet. Potius ergo arbitror, quum populus in exilio Babylonico degeret, vel quo tempore grassata est Antiochi saevitia, hanc precandi formam piis omnibus in commune dictatam esse ab aliquo Propheta. Quicquid sit, Spiritus sanctus, cuius instinctu Propheta precandi regulam populo tradidit, clara voce nos ad Deum invitat, quoties non unus et alter modo, sed tota Ecclesia hostium suorum libidine iniuste et superbe vexatur. Diserte autem, meo iudicio, vocatur *Deus coelorum habitator*, non modo ut eius potentiae deferant fideles quantum oportet, sed ubi nihil spei reliquum est in terra: imo desperata eorum conditio instar sepulcri est, vel in labyrintho demersi sunt, ut cogitent Dei virtutem in coelo integram manere. Itaque subesse videtur antithesis inter turbulentum et confusum mundi statum, et regnum Dei coeleste, ex quo omnia sic moderatur, ut omnes mundi agitationes, quoties ita visum est, tranquillet, perditis et desperatis succurrat, lucem restituat discussis tenebris, prostratos et deiectos erigat. Ac *levandi* verbo id confirmat Propheta, ubi scilicet omnia nos in mundo deficient, sursum tollendos esse oculos, ubi Deus similis sui perpetuo manet, utcunque hominum furor omnia hic pervertat.

2. *Ecce sicut oculi servorum.* Haec similitudo apprime apta est ad praesentem causam: quia significat Propheta, extra Dei tutelam nihil esse solatii fidelibus, inermes esse, et ad quamvis iniuriam expositos, non vires neque audaciam ad resistendum suppetere: denique eorum salutem pendere totam ab alieno auxilio. Scimus enim quam indigne olim tractati fuerint servi, et quibus expositi contumeliis: porro ad vim repellendam vix digitum movere audebant. Omni ergo defensione privatis restabat quod hic dicitur, ut se herili manu protegi peterent. Eadem etiam ratio ad *ancillas* pertinet. Pudenda quidem ac turpis fuit illa conditio, sed facit compensatio quae hic nobis proponitur, ne servilis ignominiae nos pudeat. Neque enim est cur aegre feramus conferri mancipiis, modo Deus sit patronus noster, vitaeque nostrae defensionem suscipiat: qui nos consulto exarmat, et cunctis huius mundi opibus exuit, ut discamus unica eius gratia contenti esse. Nam olim quia servis gladium vel telum aliquod gestare capitale erat, et omnibus iniuriis obnoxii erant, eo animosius solebant domini se opponere si quis eos absque causa violaverat. Non dubium igitur, si Deus a sua tutela nos pendere videat, nec propriis opibus confidere, quin ad omnes quae nobis illatae fuerint molestias vindex occurrat. Certum tamen est tempus hic proprie describi, quo populus Dei ad extremam inopiam adeoque desperationem redactus erat. Manum pro auxilio poni, satis notum est.

3. *Miserere nostri Iehova.* Prosequitur ac confirmat superiorem doctrinam. Dixerat piorum oculos, quia prorsus fracti et deiecti erant, ad Dei manum intentos esse: nunc addit satiatos esse opprobrio, unde colligimus, impios non modo violenter grassatos esse ad quidvis audendum, sed per ludibrium quasi calcasse filios Dei. Et certe repetitio quae vehementiae et ardoris signum est, simul ostendit nihil defuisse ad summas miserias. Iam ubi ad iniurias accedit subsannatio, nihil est quod ingenuas mentes magis vulneret. Ideo de hac maxime conqueritur Propheta, acsi esset malorum omnium cu-

mulus. *Divites et superbos* Ecclesiae insultasse dicit, quia hoc usu venire solet, ut qui eminent in mundo, populum Dei ex alto despiciant. Nam illis oculos perstringit honoris sui et potentiae splendor, ne ullo pretio dignentur spirituale Dei regnum: imo quo prosperior arridet Fortuna impiis, eo magis intumescit eorum superbia, et insolentius despumat. Docet tamen hic locus, nihil novi accidere si filiis huius seculi, qui opibus excellunt, contemptibilis sit Ecclesia. Et merito eosdem vocat superbos, quos et divites: quia abundantia ferociam parit. Ceterum quia videmus iam olim coopertam probris fuisse Ecclesiam Dei, et per ludibrium digito ostensam, non est quod nos hodie exanimet mundi contemptus, vel fidem nostram labefactent impii dum suis dicteriis nos incessunt, imo et conviciis proscindunt. Semper enim tenendum est quod hic refertur, satiatam fuisse animam non unius tantum hominis vel paucorum, sed totius Ecclesiae, non modo impia violentia, crudelitate, fraudibus, et aliis maleficiis, sed etiam probro et subsannatione. Tenendum etiam est, quicquid est altitudinis in mundo et superbiae, hic contra Ecclesiam Dei statui, ut sit pro quisquiliis et stercore, quemadmodum dicit Paulus 1. Corinth. capite 4, versu 13. dum idem hodie nobis usu venit, sinamus impios turgere suo fastu donec crepent: atque hoc uno contenti simus, quod Deus tamen nos pretiosos ducit. Ac verbo *satiandi*, praesertim dum emphatice repetitur, expressit Propheta diuturnam oppressionem, quae taedio et moerore repleverit piorum animos. Porro quam utilis hodie sit haec admonitio, prolixe disserere nihil attinet. Ecclesiam videmus destitui omni mundi praesidio, et iacere sub hostium pedibus, qui copiis omnibus abundant, et formidabili potentia instructi sunt. Papistas videmus secure insurgere, et pleno gutture profundere sua ludibria in nos, et totum Dei cultum. Nobis etiam permisti sunt et ubique volitant Epicurei homines, quibus derisui est nostra simplicitas. Multi etiam Cyclopes contumeliis nos obruunt: atque haec indignitas, ex quo rursus emergere coepit Evangelium, hucusque duravit. Quid ergo superest, nisi ut tenebris circumdati, vitae lucem in coelo quaeramus? et quamvis ad satietatem omni probrorum genere repleta sit anima nostra, famelicis tamen votis ad liberationem adspiret?

PSALMUS CXXIV.

Arg. Quia ex summo discrimine divinitus liberata fuerat Ecclesia, fideles hortatur David ad gratias agendas: atque hoc memorabili exemplo admonet, eorum salutem nomini Dei gratia et virtute stare.

Canticum graduum Davidis. 1. Sine Iehova qui fuit pro nobis, dicat nunc Israël: 2. Sine Iehova qui fuit pro nobis, quum insurgerent contra nos homines, 3. Tunc vivos deglutissent nos, quum excandesceret furor eorum in nos: 4. Tunc aquae obruissent nos, torrens transisset super animam no-

stram. 5. Tunc transissent super animam nostram aquae superbae.

1. *Sine Iehova.* Quod putant quidam interpretes describi tristissimam Ecclesiae cladem, quum reliquiae populi Babylonem traductae sunt, infirmum est: quia persequutionibus quas sub Antiochi tyrannide passa est Ecclesia, aeque conveniunt quae hic leguntur querimoniae. Sed quum Psalmus praeferat nomen Davidis, et historice narret populum e summo periculo divinitus fuisse ereptum, coacta est illa coniectura, sub vaticinio describi quod nondum contigerat. Prophetae enim alio modo de rebus futuris disserere solent. Quare magis probabile est, Davidem hic proponere notam historiam, fidelesque hortari ut secum reputent quod iam reipsa experti erant Dei auxilium. Nec vero ad tempus Davidis restringere audeo quod hic dicitur. Hoc quidem verum est, gentes profanas saepius ea potentia instructas bellum populo movisse, ut diluvio similis esset earum impetus: sed quia nullam speciem designat, non unum (meo iudicio) liberationis genus, sed quascunque unquam suppetias tulerat Deus Ecclesiae suae, hac gratiarum actione celebrat. Scimus autem variis temporibus saepe Gentes insurrexisse contra Ecclesiam tam validis copiis, ut nihil fere a morte illa distaret. Dubium ergo Ecclesiae statum qualis ab initio fuerat, quasi in speculo proponit David: ut discant fideles non propriis viribus stetisse, sed admirabili Dei gratia servatam, seque ad Deum in periculis invocandum assuefaciant.

2. *Sine Iehova.* Bis eandem sententiam non frustra inculcat. Quamdiu enim in discrimine versamur, timor noster modum excedit: perfuncti vero, extenuamus mali nostri magnitudinem. Et Satan hoc artificio nobis illudit ad obscurandam Dei gratiam. Quoniam ergo ut plurimum, postquam mirabiliter a Domino servati sumus, varias nobis fingimus imaginationes, quae memoriam gratiae Dei obliterent, consulto David populum quasi attonitum inducens, in amplificando discrimine insistit. Quare sciamus his verbis frenum nobis iniici, quod in meditandis nostris periculis nos retineat, ne ex animis nostris evanescat gratiae Dei sensus. Communis versio non satis exprimit Davidis mentem, Nisi Dominus fuisset pro nobis, pronuntiat enim David, non aliter quam Dei auxilio potuisse servari: et simul docet, auxilium illud certum et illustre fuisse. Duo igitur hic distincte notanda sunt, praesto fuisse Dominum ad ferendam servis suis opem, et ab eorum parte stetisse: deinde non aliunde neque aliter potuisse salvos evadere, qui iam perditi erant, atque ita docemur tunc demum homines adscribere salutis suae gloriam Deo, quum persuasi sunt eum sibi esse propitium, ut eos tueri velit, et incolumes praestare. Secundo membro in sublime attollitur immensa Dei virtus, cuius specimen ediderat in populo liberando: ut sciamus non competere in homines talem servandi modum. Per nomen אדם (quod dum est collectivum, homines indefinite significat) videtur notare David ingentem hostium numerum, acsi diceret, populo Dei non fuisse certamen duntaxat cum paucis hominibus, vel una gente, sed fere a toto mundo fuisse oppugnatum: ut satis constat Iudaeis infestum fuisse totum humanum genus. Quum dicit, *vivos deglutiissent nos,*

non modo exprimitur truculenta saevitia, sed etiam virium impasitas. Primo igitur describit quam violenta fuerit aggressio: deinde quam infirmae ad resistendum vires: quia gladiis opus non fuerit ad caedem, sed absque proelio et manu imbellem gregem vorare potuerint immanes illae bestiae.

4. *Tunc aquae obruissent nos.* Exornat eleganti metaphora formidabilem illum hostium impetum, diluvio comparans, quod sua exundatione quicquid obviam est absorbet, et semper hominis expavefacti personam retinet. Aquas nominat, deinde *torrentem*, tertio repetit *aquas impetuosas* vel superbas. Dicit *super nos, super animam nostram*, acsi ex rei intuitu vellet terrorem incutere. Et certe tantundem valere debet patheticus hic sermo atque hypotyposis, quo melius sentiant fideles ex quam profundo gurgite erepti fuerint Dei manu. Nam ille demum salutem suam Deo fert acceptam, qui se ante liberationem perditum fuisse agnoscit. Adverbium *tunc*, vel deicticon est, acsi digito rem monstraret: vel accipitur pro pridem. Quanquam praesenti loco prior significatio magis convenit.

6. Benedictus Iehova, qui non dedit nos in praedam dentibus eorum. 7. Anima nostra, sicut avis, erepta est e laqueo venantium: laqueus dissipatus est, et nos liberati sumus. 8. Auxilium nostrum in nomine Iehovae, qui fecit coelum et terram.

6. *Benedictus Iehova.* Iam ad gratitudinem pios hortatur, et quasi verba illis dictat: ubi etiam altera similitudine ostendit, actum de ipsis fuisse nisi Deus opem tulisset. Dicit enim non secus fuisse ereptos, quam si quis *praedam ex dentibus* ferae et crudelis bestiae auferat. Eodem et tertia similitudo pertinet, irretitos undique fuisse, et implicitos hostium captionibus, non secus atque *aviculae* reticulo comprehensae sub manu aucupis iacent, ereptos autem non aliter fuisse, quam siquis liberum exitum captis avibus concedat. Summa est, populum Dei imbellem, consilii inopem, viribus destitutum, non modo cum truculentis saevisque belluis negotium habuisse, sed aucupiis etiam et fraudibus fuisse illaqueatum, ut tam consilio quam aperto marte hostibus longe inferior a multis mortibus obsideretur. Unde colligere promptum est mirabiliter fuisse servatum.

8. *Auxilium nostrum a Iehova.* Iam ad perpetuum Ecclesiae statum extendit quod ante experti erant fideles. Sic enim hunc versum interpretor, ut non tantum de uno beneficio gratias agat, sed asserat non aliter incolumem manere Ecclesiam, nisi quatenus Dei manu et tutela protegitur. Consilium autem eius est, filios Dei ad bonam spem animare, ut non dubitent sub Deo custode vitam suam esse in tuto. Est autem notanda antithesis inter Dei auxilium et alia media quibus perperam mundus confidit, sicut Psalm. 20, 8. vidimus. Hi in curribus, illi in equis, nos autem in nomine Dei invocabimus, ut fideles omni prava confidentia purgati et vacui ad unum Dei praesidium se conferant: eoque freti, secure despiciant quicquid Satan et totus mundus in eos machinantur. Etsi autem

nomen Dei nihil aliud est quam Deus ipse, subest tamen aliqua notatio: quia quatenus gratiam suam verbo nobis patefecit, facilis ad eum accessus patet, ut non procul vel per flexuosos circuitus quaerendus sit. Nec frustra rursus Deum insignit epitheto Creatoris. Scimus enim qua inquietudine aestuant mentes nostrae donec in suum gradum extulerint Dei potentiam, ut toto mundo in ordinem coacto, sola emineat: quod fieri non potest nisi statuamus omnia eius arbitrio subesse. Neque enim semel momento suam potentiam ostendit in mundi creatione, quam deinde subduceret: verum assidue eandem in illo gubernando demonstrat. Ceterum etsi liberaliter ac pleno ore fatentur omnes Deum coeli et terrae esse factorem, ut improbissimos etiam quosque pudeat hoc titulo ipsum non ornare: simul tamen atque obiectum est aliquid terroris, convincitur nostra incredulitas, quod eius auxilium nullo fere loco dignamur.

PSALMUS CXXV.

Arg. Quia fideles in hoc mundo profanis hominibus permisti, videntur ad omnes communis vitae casus expositi, Propheta eos Hierosolymae comparans, invicto praesidio munitos esse docet. Quod si quando Deus improborum libidine vexari eos permittat, hortatur ad bene sperandum: interim tamen ne promiscue, quod hic dicitur, ad se rapiant hypocritae, inter veros et falsos Israëlitas discernit.

Canticum graduum. 1. Qui confidunt in Iehova, sicut mons Sion non commovebitur, perpetuo residebit. 2. Ierusalem montes in circuitu eius, et Iehova in circuitu populi sui ex nunc et usque in seculum.

1. *Qui confidunt.* Differt hic Psalmus a superiore, quod illic dictum fuit Ecclesiam divinitus neque humanis mediis fuisse servatam: nunc autem docet Spiritus sanctus, in posterum tempus semper salvam fore ac tutam, quia inexpugnabili Dei virtute munita est. Quum autem sub situ urbis Hierosolymae describitur Ecclesia, Prophetae consilium est singulos fideles hortari ut salutem communiter toti electo populo promissam, certo sibi persuadeant ad se spectare. Sed visibilem Ecclesiae imaginem oculis proponens, eorum ruditati se accommodat qui pigritia carnis suae retenti, adhuc in terra subsidunt. Hoc igitur primo notandum est, si qui arcanum Dei praesidium fidei sensu non satis capiant, illis instar speculi proponi *montes,* quibus undique cincta erat Hierosolyma, ut minime dubitent seque ab omni periculo tutam esse Ecclesiam, acsi talibus propugnaculis et muris omni ex parte probe clausa foret. Iam vero utile cognitu est quod nuper attigi, quoties Deus totum populum suum compellat, vocem ad singulos dirigere. Bona enim pars promissionum ad totum Ecclesiae corpus extenditur: ita multi eas tanquam procul remotas eminus speculantur, neque ad se aptare audent. Ideo tenenda est quae hic praescribitur ratio, ut ad se quisque accommodet quic-

quid Ecclesiae suae communiter Deus promittit. Porro non temere Hierosolymam Ecclesiae picturam facit, quod illic esset Dei Sanctuarium et Arca foederis. Quod ad verba spectat, duobus modis exponi possunt. Quidam enim prius verbum לא ימוט non commovebitur, de Hierosolyma accipiunt: posterius autem ישב referunt ad ipsos fideles, ut sit mutatio numeri quae Hebraeis satis trita est. Et certe non incommode sic vertetur sententia, Qui confidunt in Domino, sicut mons Sion non commovebitur, in aeternum habitabunt, vel, manebunt stabiles. Nam hoc sensu verbum residendi capitur. Nunc tenemus quid velit Propheta: Quamvis tot ac tam subitis mutationibus obnoxius sit mundus, ut in singula fere momenta novam faciem induat, fideles autem aliis permisti sint, et communis utrisque sit conditio: illorum tamen salutem invicto Dei praesidio firmam stare, non quod tranquilli habitent, sed quia sub Dei custodia frustra impetitur eorum salus, saltem excidere nunquam poterunt etiamsi labascant. Sed notemus requiri fidei constantiam sub voce הבוטחים quae Hebraeis significat sperantes, vel qui exspectant. Ergo quisquis manu Dei fulciri cupit, constanter in eam recumbat: quisquis ab ea cupit protegi, patienter sub ea quiescat. Nam quod Deus saepe nos in varias partes abripi, vel instar paleae iactari patitur, id fit nostra levitate, dum in aëre volitare malumus, quam in rupe auxilii eius mentes nostras figere. Similitudo quae secundo versu ponitur, satis dilucida est, Quemadmodum in circuitu Hierosolymae continui *montes* formam murorum repraesentant, ita Deum sua virtute circumdare fideles, ut noxas omnes ab illis arceat. Frequenter occurrunt similes loquutiones, Deum populo suo murum et antemurale fore: sed ultra progreditur David, vel quisquis fuerit Psalmi auctor, arcanum praesidium, quo suos tuetur Deus, sub montium figura demonstrans, ut rudes et infirmi quos adhuc in terra torpor suus retinet, montium conspectu adiuti, sursum animos attollant.

3. Quia non quiescet sceptrum impiorum super sortem iustorum, ne extendant iusti ad iniquitatem manus suas. 4. Benefac Iehova benignis et rectis in cordibus suis. 5. Qui autem divertunt in pravitates suas, ambulare faciet Iehova cum operariis iniquitatis: pax super Israëlem.

3. *Quia non quiescet.* Est quaedam superioris sententiae correctio. Dixerat, in omnes partes extentam esse manum Dei ad protegendam Ecclesiam. Quia vero libenter Dei promissiones huc usque trahimus ad nostrum commodum, ut simus immunes ab omni molestia, monemur hic non obstare Dei tutelam quominus cruce et afflictionibus interdum exerceamur, ideoque non esse cur sibi mollem et tranquillam vitam in terra promittant fideles: quia satis est non deseri ubi Dei auxilio indigent. Etsi enim tenerrime eos diligit coelestis Pater, vult tamen cruce expergefieri, ne carnis suae deliciis nimium indulgeant. Quare si amplectimur hanc doctrinam, quamvis impiorum tyrannide nos opprimi contingat, patienter tamen exspectabimus dum eorum sceptrum confringat Deus, vel de manibus ex-

culiat. Dura est tentatio, fateor, videre grassantes: impios in haereditate Domini, et fideles sub eorum pedibus iacentes: sed quia non sine iusta ratione ita Deus suos humiliat, petendum inde est solatium. Additur etiam ratio, ne *iusti* tentatione victi, *sese ad precandum proiiciant*, quae diligenter notanda est. Nam hinc colligimus ideo temperari a Deo res adversas, quia infirmitati nostrae parcere vult. Quare etsi non tantum est in nobis fortitudinis et constantiae ut vel momentum perstemus in officio: haec sententia nobis occurrat, curae tamen fore Deo ne fracti malis deseramus pietatis cultum. Certe si toto vitae cursu absque ulla ralaxatione nos affligeret, crux semper est nobis utilis. Nam et quam indomita sit carnis nostrae contumacia videmus, et quam fervidi subinde ebulliant eius impetus: imo ut inter ipsas afflictiones quibus in obsequium cogenda erat, non tamen desinat calcitrare. Quo magis necessaria est haec admonitio, Dominum tempestive modum imponere tentationibus, quia videt nos impares esse ad resistendum. Nec vero Propheta tantum dicit esse periculum ne infirmi deficiant, sed ne iusti, qui vere et ex animo Deum colunt, et dediti sunt pie vivendi studio, succumbant ipsi quoque. Ergo, utcunque in cordibus nostris vigeat Dei timor, sciamus tamen non esse tanta fortitudine praeditos ut sustineamus in finem usque, nisi Dominus infirmitatis nostrae rationem habeat. Quod si hoc de optimis quibusque athletis pronuntiat Spiritus sanctus, quid de tyronibus fiet, qui nondum ita sunt ad pugnandum confirmati? Notanda etiam est loquutio, *ne extendant manus suas:* qua docet violentos esse tentationum impetus, ut iustorum manus, quae prius erant quasi devinctae, et quarum motus compositi erant ad Dei arbitrium, nunc quasi solutae ad precandi licentiam ferantur.

4. *Benefac Iehova.* Quanquam Propheta certo iam piis omnibus pollicitus fuerat opportunum Dei auxilium, se tamen ad precationem convertit, neque id frustra. Nam etsi nos sustentet fides, quia tamen interea vacillant carnis nostrae sensus, preces miscendae sunt ac confirmationem. Sequamur ergo hanc Prophetae regulam, qui pios omnes ad fiduciam hortatus, simul ostendit non secure oscitandum esse quin ad Deum confugiant, et precibus ab eo flagitent quod ipse verbo suo iubet eos sperare. Et certe quia in afflictionum tenebris non perspicitur Dei auxilium, quin potius videtur coram Deo nullum esse iustorum et impiorum discrimen: hoc remedio utendum est. Nec tantum simpliciter rogat ut bonos benigne tractet Deus, sed bonitatem quoque definit, quae manat ex sincero affectu. Neque enim filiis Dei sufficeret abstinere ab omni maleficio, nisi respondeat interior cordis integritas, imo nisi totam eorum vitam gubernet.

5. *Qui autem divertunt.* Quia participium המטים est ex coniugatione Hiphil, secundum rationem Grammaticae potius active exponi deberet, sed quia non parum est verba in illa coniugatione neutraliter quoque accipi, probabilis est ista quam sequutus sum, versio. Sed quia activa significatio non minus apte quadrat, libera sit electio. Sensus est, ne Deus ad eorum scelera semper conniveat, qui se falsa professione iactantes, pro sua libidine vagantur, vel etiam simplices corrumpunt et secum trahunt ad precandi licentiam. Neque

enim dubium mihi est, de hypocritis haberi sermonem, quos impunitas temporalis ita obdurat, ut inter sanctissimos locum sibi arrogent, quia ipsis Dominus indulget. Videmus non tantum in mundo permistos esse bonos improbis, sed in ipsa quoque Dei area latere sub palea et quisquiliis triticum. In hoc dubio et confuso statu superbiunt mali, acsi essent ex optimis Dei cultoribus. Quare rogandus est Deus ut eos trahat in lucem, et cum operariis iniquitatis in iustas poenas detrudat. Hinc sequitur pax ista quam optat super Israëlem. Non loquitur autem in genere de tota carnali progenie Abrahae, sed potius optat purgari Dei Ecclesiam ab hypocritis qui locum in ea occupant, donec manum suam Deus in iudicium attollat. Ideo dixi hinc oriri Ecclesiae pacem, dum iustam vindictam exercens Deus contra fictitios et larvatos Israëlitas qui eius viscera discerpunt ac lacerant, rectos corde colligit, ac sua benedictione paternum erga eos favorem palam demonstrat.

PSALMUS CXXVI.

Arg. Psalmus hic tribus membris constat. Nam primo fideles ab exilio reversos hortatur Propheta ad gratitudinem, et liberationis gratiam magnifice extollit: ut certe agnoscant, divinitus, non fortuito casu, vel hominum beneficio se in patriam reductos esse. Adiungitur deinde precatio, ut Deus opus suum quod coepit absolvat. Tandem quamvis non statim oculis appareat plena restitutio, mitigat tamen morae taedium. Atque ut nunc satio lacrymis respersa sit, affirmat tamen laetam fore messem.

Canticum graduum. 1. Dum reduxit Iehova captivitatem Sion, facti sumus tanquam somniantes. 2. Iam implebitur risu os nostrum, et lingua nostra exsultatione: iam dicent inter Gentes, Magnifice se gessit Iehova ad agendum cum istis. 3. Magnifice Iehova se gessit ad agendum nobiscum, facti sumus laetantes.

1. *Dum reduxit.* Quod vaticinium quidam interpretes hic esse volunt de futuro tempore, durum et coactum est. Ego certe Psalmum a reditu populi compositum esse non dubito: ideo verbum בשוב in praeterito tempore reddere placuit. Quisquis autem vel ex Levitis vel ex Prophetis fuerit auctor, modum Redemptionis magis fuisse mirificum dicit, quam ut fortunae adscribi queat, ut hinc colligant fideles vere impletum fuisse Ieremiae vaticinium, quod finem exilio ad septuaginta annos praefixerat, Ierem. 25, 12. et 29, 10. Ac *somniandi* verbo rem incredibilem designans, locum ingratitudini non restare admonet. Nam quoties usitatis modis agit Deus, ut maligni sunt homines, ad obscurandam Dei gratiam comminisci varias causas solent. Quia autem in populi reditu miraculum resplenduit quod absorbeat vel obstupefaciat omnes hominum sensus

cogit insigne Dei opus agnoscere. Haec ratio est cur somnio comparet populi redemptionem: acsi diceret, Certe adeo nulla mens capiet tam incomparabile Dei beneficium, ut sola cogitatio nos in stuporem rapiat, acsi somnium esset, non res gesta. Quanta igitur pravitas erit non agnoscere ipsum auctorem? Porro non intelligit Propheta, fideles ita fuisse hebetes ut non sentirent se manu Dei redemptos, sed tantum attonitos fuisse pro carnis sensu: ne tanquam de re vulgari apud se ratiocinantes, Dei potentiam minoris quam par erat facerent. Nomen שיבת liceret etiam vertere, ut quidam faciunt, reductionem: atque ita magis concinna analogia esset. Quia tamen ad sensum nihil fere interest, satis est obiter admonitos esse lectores.

2. *Iam replebitur*. Adverbium temporis אז, fere verti solet tunc. Sed quia verba futuri sunt temporis, putavi non inepte transferri posse hoc modo, Iam replebitur, et iam dicent. Quanquam si recipimus quod tradunt Hebraei quidam doctores, hanc esse vim particulae ut futurum tempus in praeteritum convertat, bene conveniet sententia. Prophetae quidem consilium minime obscurum est, populum enim reditu ita vult laetari, ut non sepeliat oblivione Dei gratiam, ideoque non vulgarem laetitiam describit, sed quae ita animos perfundit, ut cogat eos in gestu et voce modum excedere. Interea solidum hoc esse gaudium admonet in quo doceat filios Dei acquiescere, quod concessus sit in patriam reditus. Nam sicuti nihil tunc miserius fuit quam in exilio degere, ubi quodammodo abdicati erant ab haereditate sibi divinitus promissa: sic nihil magis optabile illis esse debuit quam restitui. Quum igitur reductio in patriam testimonium fuerit renovatae Dei adoptionis, non mirum est si Propheta dicat repletum os fuisse risu et linguam exsulatione. Eodem quoque gaudio nos hodie exsultare convenit ubi colligit Deus suam Ecclesiam, sicuti nimirum duri sumus et ferrei, nisi misera eius dissipatio, doloris et luctus nobis causa est. Longius deinde progreditur Propheta, miraculum hoc a caecis conspectum fuisse dicens. Scimus enim tunc Gentes, caecorum instar, in tenebris errasse, quia nulla in ipsis fulgebat Dei cognitio: et tamen sic conspicua illic fuit Dei virtus, ut in apertam confessionem erumperent, *magnifice Deum egisse cum populo suo*. Quo magis pudenda fuit socordia inter Iudaeos, nisi libere et pleno ore celebrarent Dei gratiam, quae tantum laudis apud incredulos obtinuerat. Et notanda est loquutio quae emphatice exprimit magnificam Dei potentiam in hac liberatione fuisse cognitam a gentibus. Unde et continuo post in sua et Ecclesiae persona idem repetit: acsi diceret, saltem exserat a nobis confessio qualem Deus incredulis expressit. Quum subiicit *laetatos esse*, subest tacita antithesis inter novum hoc gaudium et diuturnum moerorem quo fuerant constricti in suo exilio. Diserte autem praedicat redditam fuisse laetitiam, quo melius expendant fideles quam lugubris fuerit prior conditio.

4. Reduc Iehova captivitatem nostram sicut rivos in Austro. 5. Seminantes in lacrymis, in exsultatione metent. 6. Va-

dens vadet ac flebit, portans pretium seminis: veniens veniet in exsultatione, portans manipulos suos.

4. *Reduc Iehova.* Secunda pars Psalmi, ut dixi, precationem continet, ut Deus residuos captivos simul colligat. Atque hanc precandi formam Iudaeis qui iam patria fruebantur, dictavit Spiritus sanctus, ne miseros fratres suos negligerent. Tametsi enim patefactus erat toti populo exitus, et data libertas, scimus tamen exiguum numerum, prae ingenti multitudine, huius beneficii fuisse participem. Quosdam enim metus retinuit, quosdam ignavia, quod discrimina viderent instare quibus obeundis pares non erant: et mallent in sordibus suis torpere, quam suscipere itineris molestiam. Credibile etiam est, multos praesentem quietem et commoda aeternae saluti praetulisse. Certe impletum fuit quod praedixerat Iesaias, Etiamsi populus aequaret arenam maris, reliquias tantum fore salvas. Quum ergo multi palam respuerent oblatum beneficium, et precaria libertas multis difficultatibus et obstaculis non careret, ut vix pauci cordatiores pedem movere auderent: non mirum est si Propheta Ecclesiam adhuc pro reductione vota concipere iubeat. Iam simul notandum est qualis fuerit eorum status qui iam reversi erant. Nam quum occupata esset terra ab exteris, quos omnes habebant infestissimos et iuratos hostes, non secus in patria captivi erant quam inter Babylonios. Itaque duplici respectu necesse fuit Ecclesiam anxie precari, ut Deus colligeret dispersos: nempe ut animum adderet timidis, turpentes excitaret, stupidis delicias excuteret, omnibus porrigeret directricem manum: deinde ut reducem populi manum locaret in libertate et otio. Similitudinis quae additur, hunc sensum multi esse putant. Hoc perinde fore gratum acsi aqua per desertum flueret. Scimus vero quam grave et molestum sit in regione calida iter per siccas arenas facere. Auster vero pro deserto capitur: quia Meridionalis plaga ad latus Iudaeae, vasta et fere inhabitabilis erat. Mihi tamen rectius videtur, miraculi comparatione Dei gratiam extolli, et magis augeri a Propheta: acsi diceret, Quamvis difficile sit reliquias dispersas coalescere in unum corpus, esse tamen in Dei arbitrio non secus ac per desertum aridum rivos ducere. Interim ad medium iter alludit, sicuti ex regionum situ patet. Ita nihil erit in verbis subaudiendum, quae simpliciter hoc sonant, perinde acsi fluvius in regione sterili et arida decurreret. Et certe viam aperire populo qui velut in profunda abysso demersus erat, perinde fuit ac cursum aquis irriguis per desertum patefacere.

5. *Seminantes in lacrimis.* Haec sententia (meo iudicio) non minus extendi in futurum tempus debet, quam de praeterito intelligi. Fuit Iudaeis sua migratio sationis instar: quia vaticinio Ieremiae animos eorum ad spem messis erexerat Deus: non tamen sine ingenti moerore et cruciatu tracti fuerunt in longinquum exilium. Hoc ergo perinde fuit acsi tempore penuriae miser agricola qui iam esurit, fraudare se ordinario victu cogatur, ut in annum futurum sibi prospiciat, quanquam autem hoc acerbum est, spe messis ad seminandum incitatur. Verum ergo est, Iudaeos, quum in exilium tracti

sunt, non aliter fuisse tristes ac qui semen pretiosum tempore sterilitatis in terram spargit: postea vero sequutam esse laetam messem dum liberati sunt: quia Dominus tanquam in uberrimo proventu hilaritatem ipsis restituit. Sed mihi videtur Propheta fideles in posterum quoque hortari ad patientiam. Necdum enim completa erat Ecclesiae restitutio: imo ob duas causas (quas paulo ante recensui) patet tunc fuisse sationis tempus: quia etsi liberaliter Iudaeos omnes invitabat Regis edictum, pauci tamen ex multis, sensim et trepide per turmas reversi sunt: deinde a vicinis inique ac duriter fuerunt excepti, et multum illis negotii exhibitum, ut aeque tolerabilis esset prior servitus. Unde colligimus ferendum adhuc illis fuisse, quia nondum advenerat maturum tempus messis: ideoque non frustra eos hortatur Propheta ut strenue laborent, et pergant inter continuas molestias, neque fatiscant, donec melior appareat successus. Quantum ad verba spectat, משך alii pretium vertunt, alii canistrum, aut vas seminarium. Haec posterior versio ratione caret. Qui pretium interpretantur, locum adducunt ex libro Iob capite vegesimo octavo, versu decimo octavo, Pretium sapientiae omnibus margaritis melius. Sed quum verbum משך unde nomen hoc deducitur, extendere vel protrahere significet, forte tam hic quam in illo altero loco commodius משך in proprio sensu poterit sumi, videtur enim Propheta illic non promptum acumen, sed reconditam sapientiam laudare: ita protractio sapientiae, hoc est perpetuus tenor, propter altas radices, dicetur melior margaritis. Ita hoc loco protractio seminis refertur ad ipsos agricolas, nempe vitam suam eos extendere vel prorogare dum seminant. Quod si tamen magis placeat nomen *pretii*, sensus erit, angusta annona cum lacrimis semen terrae mandari, quia pretiosum ac carum est. Iam latius patet haec doctrina. Scimus vitam nostram alibi sationi conferri. Saepe autem continget ut seminandum sit in lacrymis, ideo ne alacritatem nostram frangat moeror, vel retardet, ad spem messis erigere animos decet. Ceterum meminerimus, non omnes Iudaeos qui tracti sunt Babylonem, seminasse: quia multi qui obduruerant adversus Deum et Prophetas, sicuti contempserant minas omnes, ita privati sunt spe reditus, quibus incubuit talis desperatio, in suis miseriis consumpti sunt: quos autem sustinebat Dei promissio, quamvis in extrema inedia semen fortuito iacerent in terram, spem messis in cordibus suis fovebant. Ergo ut praesenti nostrae tristitiae gaudium succedat, discamus ad exitum quem promittit Deus, animos intendere. Ita experimur, piis omnibus commune esse hoc vaticinium, ut Deus non tantum abstergat lacrymas ab eorum oculis, sed corda inaestimabili gaudio perfundat.

PSALMUS CXXVII.

Arg. Ordinem mundi tam politicum quam oeconomicum, non hominum industria, sedulitate, consilio, sed sola Dei benedictione stare ostendit. Sobolem vero generis humani, singulare esse eius donum.

Canticum graduum Solomonis. 1. Nisi Iehova aedificet do-

mum, frustra laborant qui aedificant eam: nisi Iehova custodiat urbem, frustra vigilat custos. 2. Frustra vobis mane festinando surgere, tardare ad quietem, comedere panem dolorum: sic dabit dilecto suo somnum.

1. *Nisi Iehova.* Cur Psalmum hunc Iudaei a Solomone compositum esse negent, nulla est ratio: ל tantundem valere putant atque in gratiam Solomonis, quum tamen repugnet communis usus, nam ubique talis inscriptio auctorem designat. Quare importune novum commentum fabricant, quum optime conveniat, Solomonem, qui in rebus politicis instructus fuit, prudentiae Spiritu de rebus sibi notis et compertis disserere. Mundum autem duplici de causa, et hominum vitam divinitus gubernari asserit. Primo quicquid prospere successerit hominibus, statim se prodit eorum ingratitudo, quod sibi totum hoc adscribunt: ita fraudatur Deus iusto honore. Hoc tam perversum vitium ut corrigat Solomo, pronuntiat nihil nobis feliciter cedere, nisi quatenus actiones nostras Deus bene fortunat. Deinde propositum ei fuit stultam hominum confidentiam retundere, qui posthabito Deo, prudentia tantum sua aut viribus freti, quidvis aggredi audent. Ergo quod sibi temere arrogant illis detrahens, ad modestiam et Dei invocationem hortatur. Porro non repudiat hominum vel laborem, vel studia, vel consilia: quia virtus est laude digna, quae officii nostri sunt sedulo curare. Neque enim Dominus vult nos similes esse truncis, vel ignavos iacere, sed in usum applicari quicquid nobis contulit. Verum quidem est, maximam laborum partem fluere ex Dei maledictione: si tamen maneret primi status integritas, adhuc vellet Deus nos exerceri, sicuti videmus Adam locatum fuisse in horto ut eum excoleret. Quare Solomo vigilantiam quae Deo probatur, minime damnat: neque etiam laborem, quem dum ex Dei mandato libenter suscipiunt homines, gratum ei sacrificium offerunt. Sed ne superbia excaecati, ad se rapiant quod proprium Dei est, satagendo nihil proficere admonet, nisi quatenus eorum laborem Dominus benedicit. Per *domum* non modo ligneam vel lapideam structuram intelligit, sed complectitur totum ordinem oeconomicum, sicuti paulo post per nomen *urbis* non tantum aedificia vel cincturam murorum designat, sed communem totius Reipublicae statum. Est etiam in voce *aedificantis et custodis* synecdoche: quia generaliter pronuntiat, quicquid operae, consilii et industriae homines afferant ad tuendam familiam, vel conservandam urbem, irritum fore, nisi Dominus e coelo prosperos eventus ordinet. Iam memoria repetere convenit quod nuper attigi, nempe, quoniam tam caeca superbia occupat fere hominum mentes, ut Deo contempto, suas facultates sine modo efferant, nihil utilius esse quam in ordinem cogi: ut sentiant, quicquid tentaverint, evanidum fore, nisi profectus a mera Dei gratia accedat. Philosophi quum disputant de statu politico, ingeniose quidem omnia colligunt quae ad rem facere videntur: causas et media erigendae Reipublicae acute ostendunt: rursum vitia quibus corrumpi solet rectus status, denique summa dexteritate persequuntur quicquid in hac parte cognitu necessarium est: nisi

quod praecipuum caput omittunt, nempe homines, quantumvis prudentia et virtute excellant, quicquid moliantur, nihil posse efficere nisi quatenus manum Deus porrigit, imo tanquam organis utitur. Quis unquam ex philosophis agnovit hominem politicum nihil aliud quam organon esse quod manu Dei dirigitur? Imo praecipuam felicis status causam locarunt in hominis virtute. Quum ita mortales sacrilega audacia insurgant ad condendas urbes, et constituendum totius mundi statum, merito Spiritus sanctus talem vesaniam coarguit. Sic ergo nos exerceamus, quisque pro facultatis suae modo et officii ratione, ut interim laus omnis prosperi successus penes unum Deum maneat. Nam et partitio quam fingunt multi, iniqua est, ut dimidiam laudis partem Deo relinquens, qui strenue se gessit, alteram sibi usurpet: sed unam Dei benedictionem vigere in solidum et regnare oportet. Quod si a mero Dei beneplacito conditio nostra terrena pendet, quibus alis in coelum usque evolabimus? Si instituitur domus, vel eligitur certum vitae genus, imo si feruntur Leges, et exercentur iudicia, hoc totum nihil aliud est quam in terra reptare: et tamen nostros omnes conatus hic esse evanidos Spiritus sanctus pronuntiat. Quo minus tolerabilis est eorum dementia qui propriis viribus in coelum usque penetrare contendunt. Porro ex hac doctrina colligere licet, mirum non esse si hodie res in mundo turbatae sint ac confusae, si iudicia in urbibus dissipata sint, si coniuges ultro citroque se accusent, parentes de liberis querantur, omnes sortem suam deplorent. Quotus enim quisque in sua vocatione se ad Deum convertit, ac non potius inflatus arrogantia, sese perperam extollit? Iuste ergo Deus ubi honore suo fraudatur, tristem hanc mercedem rependit ingratis hominibus. Quod si modeste se omnes Dei providentiae subiicerent, haud dubie refulgeret in singulis vitae partibus tam publice quam privatim haec benedictio quam Solomo commendat. Verbum עָמַל quod laborare vertimus, non modo operam impendere significat, sed etiam usque ad fatigationem et molestiam satagere. Dixi per *custodes* intelligi non solum qui locantur in excubiis, sed omnes Magistratus et Iudices. Siquid est in ipsis vigilantiae, coeleste donum est. Sed opus est rursus altera Dei vigilantia: quia nisi excubias ipse agat e coelo, nulla hominum perspicacia cavendis periculis sufficiet.

2. ***Frustra vobis.*** Iam plenius exprimit Solomo, homines se frustra conficere laboribus, et macerare inedia, ut opes sibi acquirant: quia hoc quoque unius Dei beneficium est. Et quo efficacius permoveat, unumquemque hic compellat. Vobis (inquit) frustra est. Duo autem media enumerat quae putantur ad opes colligendas plurimum valere. Nam qui labori non parcunt, sed noctes diesque consumunt rebus agendis, et tenuiter victitant ex suo labore, non mirum est si divitias brevi tempore accumulent. Atqui Solomo neque frugali vita, neque sedulitate quicquam profici affirmat: non quod vetet parsimoniam in victu colere, et mane surgere ad laborem obeundum: sed ut nos sollicitet ad preces et invocationem Dei, deinde gratitudinem commendet, in nihilum redigit quae Dei gratiam obscurant. Tunc ergo rite auspicabimur si spes nostra a solo Deo pendeat, eventus etiam votis nostris respondebit. Quod siquis Deo posthabito, alacriter festinet, praecipiti suo cursu pessum ibit.

Ergo Prophetae consilium non est, homines ad ignaviam traducere, ut tota vita nihil cogitent, sed torpeant ac indulgeant suae inertiae, sed dum exsequuntur quod sibi divinitus iniunctum est, semper tamen incipiant a precibus et Dei invocatione, suosque labores ei benedicendos offerant. *Panis dolorum* duobus modis potest exponi: vel qui duro et anxio labore partus est: vel qui comeditur cum molestia: sicuti videmus parcos homines et tenaces vix panem gustare quia manum ex ore retrahant. Sed ad rem parum interest utrumvis sensum eligas: quia simpliciter docemur, parcos homines etiam maligne genium fraudando nihil proficere. *Sic dabit dilecto suo.* Significat, Dei benedictionem de qua disseruit, in eius filiis ac servis re ipsa conspici. Neque enim satis fuerit doctrinam illam tenere, inutile esse quicquid conantur homines, nisi accedat promissio, ut certa spe alacriter officio fungantur. Potest autem legi, Dabit dilecto somnum, vel, dabit per somnum, quae scilicet frustra increduli proprio marte acquirere contendunt. Particula כן ad certitudinem posita est, nam quo melius persuadeat Solomo quod videtur incredibile et fabulosum, nempe Deum sine magna cura fidelibus victum suggerere, rem quasi digito demonstrat. Perinde quidem loquitur acsi Deus sua indulgentia servorum suorum desidiam aleret. Sed quia scimus hac lege creatos esse homines, ut se exerceant, et proximo Psalmo videbimus felices censeri Dei cultores dum laborem manuum suarum comedunt: certum est *somni* nomine inertiam non intelligi, sed placidum laborem, cui se ex fidei obsequio addicunt fideles. Unde enim tantus incredulis fervor, ut digitum sine tumultu non moveant, hoc est quin se torqueant supervacuis curis: nisi quia Dei providentiae nihil tribuunt? Fideles vero, etsi laboriosam agant vitam, composite tamen et tranquillis animis Dei vocationi parent, ita eorum manus otiosae non sunt, sed animi se continent in fidei silentio, acsi dormirent. Siquis rursus obiiciat, fideles saepe aestuare diris curis, et dum premuntur rerum omnium inopia, ac destituuntur mediis omnibus, esse in crastinum anxios: Respondeo, si perfecta esset in Dei cultoribus fides et pietas, perspicuam fore Dei benedictionem cuius meminit Propheta, itaque quoties immodice torquentur, id contingere eorum vitio, quia in Dei providentiam non solide recumbunt. Addo etiam, magis severam poenam de ipsis exigi quam de incredulis, quia ipsis utile est inquietudine huc illuc ad tempus raptari, ut ad quietum hunc somnum perveniant. Interea tamen praevalet Dei gratia, et in mediis tenebris semper emicat, quod Dominus filios suos quasi per somnum alit.

3. Ecce haereditas Iehovae, filii: merces, fructus ventris. 4. Sicut sagittae in manu robusti, ita filii adolescentiae. 5. Beatus vir qui impleverit pharetram suam illis, non pudefient dum loquentur inimicis suis in porta.

3. *Ecce haereditas Iehovae, filii.* Hic speciem unam profert Solomo, in qua praecipue agnosci vult quod hactenus in genere testatus est, vitam hominum a Deo gubernari. Nihil videtur magis

naturale quam ut homines ex hominibus nascantur. Ita somniat maior pars, postquam ab initio id statuit Deus, iam eo cessante, arcano naturae instinctu sobolem gigni: imo qui aliquo pietatis sensu praediti sunt, quamvis Deum non negent humani generis patrem esse et auctorem, non tamen agnoscunt ad hunc peculiarem delectum eius curam descendere, sed creari homines universali quodam motu. Perversum hunc errorem corrigere volens Solomo, filios nominat Dei haereditatem: et fructum uteri, eius munus. Nam Hebraicum nomen שכר quod mercedem reddunt, significat quicquid beneficiorum in homines Deus confert, ut clare patet ex multis Scripturae locis. Itaque sensus est, non fortuito casu obtingere liberos, sed ut Deo visum est singulis partem suam distribuere. Porro quum bis idem repetat, haereditas et merces idem valent: quia utrumque vel fortunae vel hominum vigori opponitur, ut quisque maxime vegetus est, idoneus videtur ad procreandam sobolem. Contra pronuntiat Solomo, patres fieri quos Deus hoc honore dignatur. Porro quia non semper numerosa soboles gaudium affert parentibus, additur secunda Dei gratia, dum liberos format, ornatque praeclara indole et omni genere virtutum. Merito disputat Aristoteles in politicis an censeri πολυτεκνία in bonis debeat: idque negat, nisi accedat εὐγένεια, hoc est generositas vel naturae probitas in ipsis liberis. Et certe multis orbitas vel sterilitas longe esset felicior, quam luctuosa foecunditas. Itaque non abs re Solomo, ut clarius illustret Dei beneficium εὐγένειαν ac generosam indolem celebrat in liberis. Videri quidem posset similitudo, qua utitur, paulo asperior. Quemadmodum armatur sagittarius arcu bene instructo, sic homines liberis suis muniri tanquam *arcu et pharetra*. Siquis tamen proprius expendat, fatebitur eleganter hoc fuisse dictum, admonet enim, quodammodo esse exarmatos qui sobole carent, quid enim aliud est orbitas et solitudo? Non vulgare autem est Dei donum, hominem renovari in sua progenie: quia novum robur tunc Deus suppeditat, ut quasi secundo vivere incipiat qui alioqui statim deficeret. Haec doctrina apprime cognitu utilis est, nam et brutorum animalium foecunditas uni Deo diserte adscribitur. Si Deus beneficium suum reputari vult, quod vaccae et oves et equae concipiunt, quam inexcusabilis erit hominum pravitas, ubi Deus honorifico patrum titulo eos ornat, gratiam hanc pro nihilo ducere? Adde quod nisi homines liberos divinitus sibi dari reputent, contemptim et fastidiose eos alunt, sicut haec cognitio optimus est alacritatis stimulus ad educandam sobolem. Iam qui sic beneficium reputat, libere et sedato animo exspectabit dum gratiam suam continuet Deus: neque etiamsi exiguum patrimonium filiis relinquat, ultra modum anxius erit.

5. *Non pudefient dum loquentur.* Describit hic liberos qui iustitia et integritate praediti, non dubitent vitae suae rationem reddere, ut os malevolis obstruant et calumniatoribus. Scimus in portis olim actos fuisse legitimos conventus. Perinde ergo hic de porta loquitur Solomo, acsi nunc quis Tribunal diceret, vel Curiam, vel Senatum. Ac notemus, praecipue innocentiam laudari in sobole, ut hanc gratiam suo pretio aestiment patres. Nuper liberos virtute et praeclara natura ornatos sagittis similes fecerat: nequis hoc ad violentiam traheret, acsi latronum instar permitteret per fas et nefas

grassari, praesidium quod patribus suis afferre debent, diserte in virtute morumque integritate statuit. Docet ergo optandos esse tales liberos qui non violenter opprimant miseros homines, praevaleant astu et fraudibus, multas opes iniuste sibi accumulent, tyrannicam potentiam sibi acquirant, sed qui aequitatem colant, non recusent subesse legibus, parati sint ad vitae suae defensionem. Quamvis autem sub casta disciplina sedulo formare debeant patres suos liberos, meminerint tamen id se nonnisi mera et singulari Dei gratia posse consequi. Subindicat etiam Solomo, quantumvis probitati addicti simus, nunquam tamen defore nobis obtrectatores, quia si ab omni maledicto immunis esset integritas, nulla esset cum inimicis disceptatio.

PSALMUS CXXVIII.

Arg. Psalmus hic proximo affinis est, et quaedam veluti appendix. Nam Dei benedictionem, quam Solomo testatus est diffundi per totum humanum genus, in veris et sinceris eius cultoribus maxime illustrem esse praedicat.

Canticum graduum. 1. Beatus vir timens Iehovam, ambulans in viis eius. 2. Laborem manuum tuarum dum comedes beatus eris, et bene erit tibi. 3. Uxor tua sicut vitis fructifera in lateribus domus tuae: filii tui sicut plantae olivarum in circuitu mensae tuae.

1. *Beatus vir.* Quia proximo Psalmo dictum est prosperum in omnibus negotiis totoque vitae decursu eventum a sola Dei gratia sperandum esse: nunc admonet Propheta ut qui cupiunt benedictionis Dei esse participes, sincere totos ei se addicant, quia cultores suos nunquam frustrabitur. Ac primus quidem versus summam continet, nam reliqui tantum explicationis vice additi sunt. Est autem hoc paradoxon, cui vix centesimus quisque subscribet, beatos esse qui timent Deum, praesertim in hac vita. Multi enim Epicurei passim volitant Dionysio similes, qui in secunda navigatione iactabat deos favere sacrilegis. Infirmos etiam turbat et concutit malorum felicitas. Deinde sub aerumnis suis fatiscunt, atque ut non bene sit Dei contemptoribus, et tolerabilis sit bonorum conditio, maior tamen pars in reputanda Dei providentia vel caecutit vel connivet. Certe dicterium hoc pridem communi fere omnium consensu receptum fuit, Optimum esse non nasci, proximum quam citissime aboleri. Denique vel totum humanum genus promiscue miserum esse existimat sensus carnis: vel profanis et sceleratis hominibus magis propitiam esse fortunam quam bonis. Ab hac autem sententia, ut fuse disserui Psalmo 37. penitus abhorret, beatos esse qui timent Dominum, quo magis in eius meditatione nos insistere convenit. Ce-

terum quia obscura est haec felicitas, ut eam capere possimus, primo tenenda est eius definitio quae mox sequetur. Deinde sciendum est, a Dei protectione maxime pendere. Nam ut in acervum congerat quaecunque ad beatam vitam facere videntur, nihil certe magis erit optabile quam delitescere sub Dei praesidio. Quod si bonum hoc, ut meretur, nostro iudicio reliquis omnibus praecellit, quisquis persuasus erit Deo mundum et res humanas curae esse, simul haud dubie statuet summum felicitatis caput esse quod hic ponitur. Sed antequam ultra progredior, notandum est, in secunda parte versus non abs re notam apponi quae Dei cultores a contemptoribus discernit. Videmus ut improbissimi quique non minore fastu quam impudentia et ludibrio timorem Dei iactent. Itaque Propheta probationem in vita exigit, quia res sunt individuae timor Dei et Legis observatio: atque ex radice necesse est prodire fructus. Colligimus praeterea ex hoc loco, non aliter probari Deo vitam nostram nisi dum ad Legem eius formatur. Certe nulla est sine timore Dei religio. Ex illo autem Propheta deducit quod dixi, ut vivamus ad eius praescriptum et mandatum.

2. *Laborem manuum tuarum.* Quidam male (meo iudicio) sententiam hanc discerpunt, seorsum legentes, Quia laborem manuum tuarum manducabis: deinde, Beatus eris, et bene tibi erit; ut hoc posterius membrum sit initium novae sententiae. Equidem verum esse fateor quod afferunt, hanc Dei gratiam, quod fideles labore suo fruentur, opponi maledictioni quam scimus toti generi humano fuisse inflictam. Sed optime sensus fluet, si uno contextu legamus, beatos esse filios Dei laborem suum comedendo, alioqui frigida esset adeoque insulsa repetitio. Iam vero Propheta priorem doctrinam confirmans, breviter admonet secus aestimandam felicitatem esse quam facere soleat mundus, qui beatam vitam in otio, deliciis, honoribus et opum abundantia locat. Hic autem servos Dei ad mediocritatem revocat Propheta, quae fere ab omnibus respuitur. Quotus quisque enim, si detur optio, ex suo labore vivere appetet? imo quis pro singulari bono ducet? Simul ac in medium prodit felicitatis nomen, ut inexplebilis gurges est hominis cupiditas, statim quisque ad intemperiem erumpit. Ergo Propheta hoc uno contentos esse iubet, quod sub Deo nutritio commode labore manuum suarum alentur, sicut dictum fuit Psalmo 34, 11. Leones esuriunt et sunt famelici: qui vero Deum inquirunt, eos nihil boni deficiet. Meminerimus autem, Prophetam non de ultima felicitate loqui, quae nec cibo vel potu constat, nec angustis caducae vitae finibus inclusa est: sed promittere etiam in hac peregrinatione vel terreno hospitio fidelibus felicem vitam quatenus patitur mundi conditio: quemadmodum dicit Paulus, pietati utrumque promitti, ut scilicet Deus toto vitae curriculo nostri curam gerat, 1. Tim. 4, 8. donec ad aeternam gloriam tandem nos perducat. Valet etiam ad emphasim personae mutatio: quia in tertia persona loquutus, sermonem ad singulos dirigit, hoc sensu, Non tantum immortalis felicitas in coelo te manet, sed quantisper in mundo peregrinaris, Deus officium patrisfamlias praestare non desinet in te educando, ut tibi quotidianus victus suppetat ex eius manu, modo tenui sorte contentus sis.

3. *Uxor tua sicut vitis.* Iterum hic describitur benedictio Dei sub specie illa cuius proxime meminit Solomo, nempe quod Deus foecundos reddet suos cultores, ut numerosam sobolem generent. Maior quidem pars sobolem expetit, estque id fere a natura ingenitum: sed plerique eam fastidiunt: deinde pauperibus saepe gratior est orbitas, quam si turbam inopem relinquerent. Verum utcunque praeposteris desideriis varie et inconstanter feratur mundus, hanc suam benedictionem Deus praefert omnibus divitiis, ideoque et nobis in pretio habenda est. Siquis ergo uxorem habet vitae sociam, commodis moribus: non minoris aestimet hanc benedictionem quam Solomo, qui affirmat, Prov. 19, 14. nonnisi a Deo uxorem bonam dari. Siquis etiam pater sit magnae sobolis, grato animo excipiat tam praeclarum beneficium. Siquis obiiciat, Prophetam, sic loquendo, fideles carnis illecebris in terra morari, ne solutis et liberis animis in coelum adspirent: respondeo non esse mirum si Iudaeis gustum gratiae Dei paternique favoris sub Lege proposuerit, quia tunc scimus pueris fuisse similes. Quanquam sic eum temperavit, ut ad coelestis vitae meditationem conscenderent. Hodie quoque nobis, licet parcius, favorem suum temporalibus beneficiis Deus testatum facit: quemadmodum nuper citavimus ex Paulo, 1. Tim. 4, 8. pietatem habere tam praesentis quam futurae vitae promissiones. Sed hoc modo non iniicitur nobis remora vel impedimentum ne in coelum assurgant mentes nostrae, sed potius scalae eriguntur quibus gradatim illuc conscendant. Merito itaque Propheta fideles admonet, fructum iam aliquem suae integritatis percipere dum illis victum Deus suppeditat, eos fortunat in coniugio et prole, et ad curandam eorum vitam descendit. Sed eo consilio praesentem Dei gratiam commendat, quo alacrius ad aeternam suam haereditatem festinent. Quod si non semper haec felicitas piis contingat, sed interdum uxor vel molesta sit, vel superba, vel vitiosis moribus, si liberi etiam dissoluti sint ac vagi, imo patris domum dedecore afficiant: se ideo Dei benedictione fraudari agnoscant, quod eam sua culpa repulerint. Et sane si quisque sua vitia reputet, fatebitur terrenis Dei beneficiis iuste se privari.

4. Ecce certe sic benedicetur vir timens Iehovam. 5. Benedicet tibi Iehova e Sion, et videbis bonum Ierusalem omnibus diebus vitae tuae. 6. Et videbis filios filiorum tuorum, pacem super Israël.

4. *Ecce certe sic.* Confirmat Propheta superiorem doctrinam, in externo quoque fluxae huius vitae statu fulgere Dei gratiam, quae demonstret nos operam non perdere eum colendo. Quia tamen non tam clare apparet pietatis merces, primo demonstrativa particula utitur, *ecce:* deinde addit *certe*, sic enim interpretor particulam כי. Semper tamen memoria tenendum est quod prius attigi, sic promitti nobis in terra Dei benedictionem, ne sensus nostros occupet ac detineat: quia spem futurae vitae minime suffocari decet. Quo fit ut non semper potiamur aequaliter Dei beneficiis.

5. ***Benedicet tibi.*** Quidam precationem esse volunt, atque ita futurum tempus resolvunt in optativum, sed potius videtur contextus esse eiusdem doctrinae: quia clarius nunc exprimit Propheta, bonorum quae retulit, Deum esse auctorem. Etsi enim saepe nobis ante oculos versantur eius dona, tamen eorum conspectum falsae imaginationes obscurant. Quare supervacua haec repetitio non fuit, a Deo benedici fideles quoties aliquid prosperi evenit. Dicit autem e *Sion*, ut pios revocet ad memoriam foederis quod Deus cum ipsis pepigerat, nam familiariter promiserat se Legis observatoribus propitium fore, atque haec rudimenta pietatis a prima infantia imbiberant. Quare Propheta nihil se novum vel prius inauditum afferre docet: quia pridem ex Lege didicerant, temporalibus quoque beneficiis palam fieri, non frustra coli Deum, atque id re ipsa sensuros asserit. Sed quod addit *de bono Ierusalem*, piis legem praescribit, ne privatim sibi tantum consulant, vel propriis commodis sint addicti: quin potius ut praecipuum eorum votum sit videre florentem Dei Ecclesiam. Valde enim absurdum esset, neglecto corpore singula membra optare quod sibi utile sit. Porro quum nimis illuc cupide feramur, non temere Propheta studium publicae salutis commendat, ac benedictiones domesticas sic permiscet communibus Ecclesiae bonis, ut sciamus res esse coniunctas, et quas distrahere fas non sit.

PSALMUS CXXIX.

Arg. Docet primo hic Psalmus Deum hoc consilio Ecclesiam suam variis molestiis et vexationibus subiicere, ut se melius liberatorem eius ac vindicem probet. Ergo fidelibus in memoriam revocat quam misere seculis omnibus afflictus fuerit Dei populus, et quam mirabiliter servatus: ut ex illis documentis spem in futurum tempus colligat. Ideoque in secunda parte sub forma imprecationis docet, impiis omnibus qui Dei populum sine causa infestant, brevi ultionem instare.

Canticum graduum. 1. Saepe afflixerunt me a iuventute mea, dicat nunc Israël. 2. Saepe afflixerunt me a iuventute mea, nec tamen potuerunt contra me. 3. Super dorsum meum araverunt aratores, protraxerunt sulcos suos. 4. Iehova iustus confregit funes impiorum.

1. ***Saepe afflixerunt.*** Probabile est Psalmum hunc fuisse compositum quum Ecclesia Dei in extremas angustias coniecta, vel magno aliquo discrimine perculsa, vel tyrannide oppressa, parum ab interitu distabat, idque coniicio ex adverbio temporis *nunc*, quod mihi videtur emphaticum: acsi diceret Propheta, Dum sub tentationum mole aegre fideles respirant, opportunum esse tempus quo secum reputent qualiter ab initio Deus et per continuam aetatum seriem populum suum exercuerit. Simul ac Deus hostium nostrorum libidini habenas laxavit, moerore constricti, tantum in praesenti ma-

lorum sensu occupamur, hinc nascitur desperatio: quia in mentem non venit, idem quoque patientiae examen sumptum esse de Patribus, nec quicquam nobis accidere quod non experti sint. Hoc ergo fidelibus optimum solatii genus, si oculos referant ad vetusta Ecclesiae certamina, agnoscant semper laborasse sub cruce, iniusta hostium violentia duriter fuisse vexatam. Iam mihi non occurrit melior coniectura, quam Psalmum fuisse compositum postquam ab exilio reversus fuerat populus, et a suis vicinis graves multas acerbasque iniurias perpessus, tandem sub tyrannide Antiochi propemodum defecit. In illa igitur turbida caligine, Propheta fideles ad fortitudinem animat: nec paucos solum, sed sine exceptione totum corpus: iubetque, ad sustinendos tam duros insultus, hunc bonae spei clypeum opponere, Ecclesiam Dei patiendo semper stetisse victricem. Ac singulis prope verbis subest pondus. *Dicat nunc Israël*, hoc est, secum vetera experimenta reputet, ex quibus colligere licebit Dei populum nunquam a crucis tolerantia fuisse immunem, felici tamen eventu variis afflictionibus fuisse semper probatum. De hostibus autem indefinite loquendo, gravitatem exaggerat magis quam si Assyrios vel Aegyptios nominasset. Certum enim genus non designans, mundum subindicat innumeris hostium copiis refertum esse, quos facile armat Satan ad bonorum perniciem, ut omni ex parte nova subinde bella emergant. Et certe satis testantur historiae, non fuisse negotium populo Dei cum paucis hostibus, sed a toto fere mundo oppugnatum: deinde non ab externis tantum hostibus, sed a domesticis exhibitas fuisse molestias. *Iuventutis* nomine intelligit prima exordia, non tantum quum Deus populum eduxit ex Aegypto, sed quum Abraham et Patriarchas laboriosa militia per totam fere vitam confecit. Quum vero immaniter exagitati essent in terra Chanaan, posteris Aegyptus deterior fuit habitatio, ubi non modo serviliter, sed etiam probrose fuerunt oppressi. In egressu scimus quanta difficultas, ab eo tempore si quid relaxationis datum est, non tamen diuturna quies fuit usque ad regnum Davidis. Quanquam autem tunc visa fuit beata eius conditio, non multo post exortae sunt turbae atque etiam clades, quae Dei populo exitium minitarentur. Exilio Babylonico parum abfuit quin sine ulla spe tanquam sepulcro abditi putrefierent. Post reditum vix breves induciae ad respirandum datae sunt. Certe ad internecionem saepius fuerunt caesi. Itaque non abs re dicuntur fuisse afflicti, nequis conciperet mediocri aliquo incommodo fuisse affectos, acsi Propheta ante oculos nobis statueret Dei populum quasi semimortuum, quem hostes sub pedibus suis prostratum calcare non dubitent. Quod si ad nos venitur, horrendas persequutiones adiungere conveniet, quibus millies consumpta fuisset Ecclesia, nisi Deus quasi redivivam arcanis modis servasset. Porro nisi in malis nostris obstupescimus, huius infaustae aetatis necessitas ad eiusdem doctrinae meditationem nos cogit. Adhaec quum bis dixit, *Afflixerunt me, Afflixerunt me*, repetitio minime supervacua est, ut sciamus Dei populum non semel aut iterum bellasse, sed continuis exercitiis fuisse ad patientiam probatum. Dixerat coepisse *a iuventute*, significans a prima origine sic fuisse imbutum, ut assuesceret ad ferendam crucem: nunc addit quam non abs re fuerit tam aspera educatio, quia per continuos progressus non destitit Deus malis eos subigere. Quod

si tam austera fuerunt pueritiae rudimenta, nisi hodie, postquam in virilem aetatem Christi adventu adolevit Ecclesia, robur ad ferendum nobis suppetat, nimis pudenda erit nostra mollities. Consolatio autem in postremo verbo posita est, quod hostes, omnia experti, nunquam tamen votis suis potiti sint, quia spem et conatus eorum frustratus est Deus.

3. *Super dorsum meum.* Exornat apta similitudine quod dixit de gravibus Ecclesiae pressuris. Nam Dei populum agro comparat per quem aratrum trahitur. Dicit protractos fuisse sulcos, ut a scissura et fossione nullus angulus fuerit immunis. His verbis ad vivum exprimit dorso Ecclesiae semper infixam fuisse crucem, quae longe et late ipsam proscinderet, mox tamen additur eadem consolatio, sed sub figura, quod Deus iustus *absciderit funes*. Ad aratrum enim alludit, quod scimus funibus alligari ad colla boum. Et aptissime docet paratos quidem fuisse impios ad pergendum, quia nunquam fessa vel satiata fuisset eorum crudelitas: fuisse etiam armis instructos: sed modum fuisse inexspectatum quo Dominus eorum rabiem compescuit, perinde acsi quis funes et lora conscindens, boves disiungeret ab aratro. Hinc videmus qualis sit Ecclesiae ratio, quia Deus iugum suum vult a nobis placide suscipi, Spiritus sanctus non abs re comparat nos terrae arabili, quae nihil opponere potest quin tota scindatur aratri tractu. Si quis argutius philosophari velit, dicere liceret arationem fieri ut ager seminatus tandem fructum referat. Sed Propheta (meo iudicio) simplicius concionatur de afflictionibus Ecclesiae. Epitheton iusti, quo Deum Propheta insignit, ad circumstantiam causae aptandum est: acsi diceret, Quamvis ad tempus dissimulet Deus, nunquam tamen oblivisci suae iustitiae, quin det relaxationem miseris: sicut Paulus hanc rationem adducit in secunda sua epistola ad Thessalonicenses, cap. 1, 7. Atque hoc notatu apprime dignum est, salutem Ecclesiae necessario coniunctam esse cum Dei iustitia. Prudenter etiam Propheta admonet, ideo non praevaluisse hostes, quia Deus eorum conatus abrupit, nec passus est ultra progredi quam apud se decreverat.

5. Pudefient, et vertentur retrorsum omnes qui oderunt Sion. 6. Erunt sicut herba tectorum, quae antequam exeat arescit: 7. De qua non implevit manum suam messor, neque sinum suum manipulos colligens. 8. Neque dixerunt transeuntes, Benedictio Iehovae super vos, benedicimus vobis in nomine Iehovae.

5. *Pudefient.* Sive haec precatio sit, sive promissio, in futurum tempus respicit Propheta. Et certe quum verba omnia sint futuri temporis, aptissime convenit sensus si ex praeteritis colligat quid in finem usque sperandum sit. Utrovis modo accipias, docet Propheta non esse cur animum despondeant fideles, ubi vident in sublime hostes suos attolli. Neque enim propter altiorem situm pluris est herba quae in tectis nascitur, quam seges quae in humili fundo calcatur pedibus. Nam herbae tectorum licet alte emineant super ho-

minum capita, primum sunt inutiles, deinde de paulo post arescunt. Alii verbum שלף vertunt evellatur: acsi dictum esset, absque manu vel artificio hominis siccari. Sed quum proprie educi vel exire significet, intelligit (meo iudicio) Propheta, adeo non esse diuturnum vigorem, ut marcescant ac pereant in primo germine: quia nulla subest radix, nulla etiam terra quae succum vel humorem suppeditet in alimentum. Quoties ergo nos terrebit hostium splendor, vel eminentia, veniat nobis in memoriam haec comparatio, herbam in tectis nascentem esse sublimem, sed absque radice, ideoque non longae durationis: sic istos, quo propius superbiae suae altitudine ad Solem accedunt, citius aestu consumptum iri, quia radice carent: quum sola humilitas vitam et vigorem a Deo hauriat ut nobis inspiret.

7. *De qua non implevit.* Confirmat rursus, quantumvis exsurgant impii, vel se efferant, manere tamen in herba, quia neque unquam producunt bonam frugem, neque ad maturitatem perveniunt, sed mera apparentia (ut loquuntur) turgent. Ut hoc planum faciat, opponit eos herbis frugiferis, quae ex vallibus et locis depressis alimenta hominibus producunt. Tandem omnium odio vel contemptu dignos esse dicit, quum publicis votis benedicantur segetes. Ceterum, quum doctrinam hanc a communi vitae usu sumpserit Propheta, monemur, simulac oculis nostris spes aliqua proventus occurrit, rogandum esse Deum, in cuius manu est terrae foecunditas, ut benedictionem suam pleno effectu confirmet. Et certe quum tot periculis obnoxii sint terrae fructus, mirum nisi necessitas ipsa nos ad orandum sollicitet. Adde quod non de solis filiis Dei loquitur, qui vere ex eius verbo edocti sunt terram eius gratia esse fertilem: sed complectitur etiam homines profanos, quibus naturaliter ingenita est eadem notitia. Porro si non modo habitabimus in Ecclesia Domini, sed studebimus censeri inter legitimos eius cives, intrepide despicere licebit totam hostium nostrorum potentiam, quia etsi floreant ad tempus, sintque conspicui, sunt tamen herbae steriles et maledictae.

PSALMUS CXXX.

ARG. *Sive privatim suo nomine oret Propheta, sive Ecclesiae totius personam sustineat, malis obrutus ardenti vehementia liberationem flagitat. Et quanquam se iuste castigari agnoscit Dei manu, se tamen et pios omnes ad bene sperandum hortatur, quia Deus suorum sit perpetuus redemptor, et in promptu suppetat ratio qua eos a morte eripiat.*

Canticum graduum. 1. De profundis clamavi ad te Iehova: 2. Domine audi vocem meam, intentae sint aures tuae ad vocem precationum mearum. 3. Si iniquitates observes Deus, Domine quis consistet? 4. Quia apud te est propitiatio ut timearis.

1. *De profundis.* Notandum est quod se velut ex profundo gurgite vocem emittere dicit Propheta, utpote malis obrutus. Quia enim miseriae quarum finis non apparet, desperationem fere secum trahunt, nihil magis difficile quam ex gravi et alta moestitia animos excitare ad precandum. Et mirum est, quum rebus laetis et tranquillis frigeant preces, quia tunc sensus nostros occupat securitas: malis quae acuere nos debebant, magis torpere attonitos. Atqui Propheta ex molestiis, cura, periculis, moerore, sub quibus demersus est, precandi fiduciam sumit. Anxietatem vero et studii ardorem exprimit tam voce *clamoris*, quam repetitione quae habetur secundo versu. Quo magis detestabilis est barbara Papistarum inscitia, dum Psalmum hunc in usum alienum trahentes, foede profanant. Quorsum enim demurmurant eum pro mortuis, nisi quod eos fascinavit Satan ut doctrinam apprime utilem suo sacrilegio extinguerent? Nam ex quo ad mortuas umbras raptus fuit Psalmus, vulgo fere creditum est nullum esse eius usum inter vivos: atque ita mundo periit incomparabilis thesaurus.

3. *Si iniquitates observes.* Hic iam fatetur se iustas poenas luere, quantumvis misere afflictus sit. Porro quum suo exemplo toti Ecclesiae regulam dictet, nemo sine humili deprecatione in Dei conspectum se offerre audeat, praesertim ubi Dominus severe nos tractat, sciamus eandem quae hic editur confessionem a nobis exigi. Nam qui vel sibi blanditur, vel neglectu sua peccata sepelit, dignus est qui tabescat in suis miseriis: certe indignus est qui vel minimum levationis a Deo impetret. Simul ergo ac irae suae signa profert Deus, etiam qui aliis omnium sanctissimus videtur, ad hanc vocem descendat, si iure nobiscum agere statuat Deus, vocetque ad tribunal suum, neminem mortalium posse consistere. Atque ut demus unum hominem hic precari, simul tamen pronuntiat de toto genere humano, acsi diceret, a primo usque ad ultimum omnes filios Adae, si reddenda sit vitae ratio, perditos esse ac damnatos. Ergo sanctissimos etiam quosque hunc reatum subire necesse est, ut ad misericordiae asylum confugiant. Nec tamen Propheta extenuandae culpae causa alios secum involvit: sicut hypocritae, ubi non audent prorsus se iudicio eximere, subterfugium hoc sibi accersunt, An ego vel primus vel solus peccavi? atque ita dum se in turba miscent, dimidiam absolutionem se adeptos credunt. Propheta vero tale effugium minime captavit: imo postquam se penitus excussit, eo graviore poena obstrictum esse fatetur, quod ex toto genere humano ne unus quidem aeternum exitium effugere queat, acsi dixisset, Quisquis accedet in conspectum Dei, quamlibet rara sanctitate polleat, succumbet tamen, quid igitur mecum fiet qui non unus sum ex optimis? Haec genuina est huius doctrinae applicatio, ut quisque vitam suam serio exanimet ad perfectionem illam quae nobis in Lege praescribitur. Sic fiet ut sine exceptione fateri cogatur, cunctos mortales aeterno interitu dignos esse: singuli vero se millies perditos esse agnoscant. Iam vero docet hic locus, quum nullus propriis operibus stare queat, quicunque iusti reputantur coram Deo, venia et remissione iustos esse: alioqui evanescet omnes iustitia. Et Papistae quidem fatentur defectum operum indulgentia suppleri: sed quia partialem somniant

iustitiam, quae homines sustineat coram Deo, longissime aberrant a Prophetae sensu, sicuti ex sequentibus clarius liquebit.

4. *Quia apud te est.* Versus hic longius nos deducit, nam etsi ore tenus fatentur omnes neminem esse in mundo quem Deus, si velit, aeternae morti non iure addicat: quotus quisque sibi persuadet quod nunc addit Propheta, gratiam qua indiget, sibi paratam fore? nam vel cum stupore indormiunt suis peccatis, vel fluctuantur inter varias dubitationes, et tandem desperationi succumbunt. Sine controversia (ut dixi) valet illud axioma inter omnes, neminem extra noxam esse: claudit tamen oculos maior pars ad sua vitia, et in latebris ignorantiae suae secure desidet, nisi violenter excitetur. Ubi autem urgentur Dei iudicio, trepidant, vel usque ad desperationem torquentur. Quia igitur nemo Deum sibi propitium fore confidit, nulla est petendae veniae cura. Si quis serio iudicii Dei sensu expergefiat, pudore et metu humiliari necesse erit. Sed non sufficeret talis displicentia, nisi simul accedat fides, quae deiectos timore animos ad petendam veniam erigat. Recte ergo David ut verum poenitentiae affectum induat, se primo ad Dei tribunal sistit: sed ne terrore confusus deficiat, mox spem veniae adiungit. Et certe qui non ultra gradum hunc procedunt, ut se morte aeterna dignos sentiant, eos videmus quasi phreneticos magno impetu contra Deum ruere. Ideo quo se et alios melius confirmet Propheta, pronuntiat non posse a Deo suam clementiam avelli vel separari, acsi diceret, Simul ac de te cogito, occurrit etiam tua bonitas, ut non dubitem te mihi fore propitium, quia exuere naturam non potest, certoque persuasus sim te ideo misericordem esse quia Deus es. Sciamus autem non de confusa gratiae Dei notitia hic agi, sed unde certo colligat peccator, simulac Deum quaesierit, paratam reconciliationem fore. Quare non mirum si apud Papistas nulla viget firma Dei invocatio, ubi sua merita, satisfactiones, et dignam (ut vocant) praeparationem miscentes Dei gratiae, de reconciliatione cum Deo suspensi dubiique semper disceptant. Ita fit ut orando nihil quam suos dolores et cruciatus augeant, quemadmodum si quis lignum admoveat iam accenso igni. Ut autem orando quis proficiat, eum necesse est a gratuita peccatorum remissione incipere. Notanda est etiam finalis causa cur Deus ad ignoscendum propensus dicatur, et nunquam in medium prodire quin se placabilem servis suis offerat: quia scilicet nulla maneret pietas in mundo, nullus Dei cultus sine impetrandae veniae fiducia. Hoc quoque principium ignorant Papistae. Prolixe quidem concionantur de timore Dei, sed quia perplexas dubitatione tenent miseras animas, aedificant sine fundamento. Et certe hic primus Dei rite colendi gradus est, sponte nos ei et liberali affectu subiicere. Nam quod de eleemosynis docet Paulus 2. Corinth. cap. 9, versu 7. ad omnes vitae partes extenditur: Deum scilicet hilarem datorem amare. Porro qui fiet ut se Deo quisquam alacriter offerat, nisi recumbat in eius gratiam, certoque persuasus sit sua obsequia placere? quin potius fugient omnes, atque horrebunt Dei conspectum, quod si non tergum prorsus obvertant, captabunt tamen subterfugia. Denique sensus iudicii Dei absque spe veniae, horrorem incutit, qui odium necessario ex se generat. Non contemnit quidem

Deum peccator, qui minas eius formidans, apud se angitur: sed tamen fugit, hoc vero ipsum fugere, mera est apostasia et rebellio. Unde sequitur, Deum nunquam recte coli absque notitia gratiae eius. Tenenda est etiam altera ratio quam attigi, nisi confidimus acceptum esse Deo quod ei offerimus, ignavia et torpore nos retineri. Quanquam enim increduli multum fervoris saepe ostentant (ut videmus Papistas laboriose suis superstitionibus incumbere) quia tamen Deum sibi propitium esse non statuunt, nullum interea praestant spontaneum obsequium: quia nisi eos cogeret servilis formido, mox erumperet horribilis contumacia, quae metu suppressa latet.

5. Exspectavi Iehovam, exspectavit anima mea, et in verbum eius speravi. 6. Anima mea ad Dominum ante custodes mane, custodes mane.

5. *Exspectavi Iehovam.* Postquam Deum in genere miseris peccatoribus qui ad eum confugiunt, exorabilem testatus est, concludit se inde animari ad bene sperandum. Nam praeteritum verborum tempus loco praesentis accipitur. Porro quum per se emphatica sit repetitio, est etiam auxesis in voce *animae:* acsi diceret, se in Deo sperare, et quidem intimo cordis affectu. Atque hinc etiam colligimus, non modo in hominum oculis fortem fuisse, sed arcano etiam sensu apud Deum quietem et patientiam fovisse: quae optima est fidei probatio, quia utcunque multos cohibeat ambitio ne aperte Deo obmurmurent, vel diffidentiam suam prodant, vix decimus quisque remotis arbitris vel testibus pacato animo Deum exspectat. Addit continuo post, hanc patientiae suae fulturam esse, quia in Dei promissiones recumbat: quibus sublatis, Dei gratiam evanescere necesse est, atque ita mentes nostras concidere, et desperatione obrui. Ceterum, ut verum spei nostrae documentum exstet, solo Dei verbo contentos esse docet. Ubi vero quis verbum amplexus, salutem sibi a Deo promittet, fiducia haec, exspectationis vel patientiae mater erit. Quanquam autem seipsum alloquitur confirmandae fidei suae causa, non tamen dubium est quin similem fiduciae materiam suggerat omnibus Dei filiis: ac primo verbum illis statuat ut inde toti pendeant. Deinde admonet evanidam esse fidem, nisi ad patientiam nos formet.

6. *Anima mea ad Dominum.* Hoc versu tam fervorem sui studii, quam inconstantiam exprimit. Nam se *custodes* antecedere dicens, quam sedulo et alacriter ad Deum adspiret, hac similitudine ostendit. Repetitio autem, constantiae testimonium est, quia non dubium est quin continuum actum vel tenorem, ideoque perseverantiam designet. Utrumque vero dignum est notatu: quia plus satis apparet quam lente ac frigide ad Deum mentes nostrae contendant: deinde quam facile ad minimos quosque flatus nutent, atque etiam labantur. Porro quia solebant vigiliae in quatuor partes distribui, sic exponi potest hic locus, Quemadmodum nocturni custodes, qui vicibus excubias peragunt, intenti sunt ad auroram, ita Prophetam summa animi attentione ad Deum respexisse. Sed videtur simplicior esse sensus, Sicuti mane alios omnes praeveniunt sua vigilantia, et omnium primi surgunt portarum custodes, ut ad suam stationem

compareant, ita animum Prophetae summa celeritate ad quaerendum Deum properasse. Repetitio, sicuti iam admonui, docet, in illo intuitu stetisse defixum, quia semper cavendum est, si Dominus longius nos suspendit, ne morae taedio fervor noster languescat.

7. *Sed* speret Israël in Iehovam: quia apud Iehovam clementia, et multa apud eum redemptio. 8. Et ipse redimet Israëlem ex omnibus iniquitatibus eius.

7. *Speret Israël.* Postquam de se loquutus est Propheta, et commune in sua persona exemplum proposuit, iam ad totum Ecclesiae corpus doctrinam accommodat. Notandum vero est ubi spem omnium piorum fundatam esse velit, nempe in Dei misericordia, ex qua nascitur redemptio. Priore membro fideles admonet, etiamsi dignitatem nullam afferant, neque merita, sufficere tamen ipsis quod Deus sit misericors. Atque haec inter fidem Ecclesiae et gratuitam Dei bonitatem mutua relatio diligenter notanda est: ut sciamus, eos omnes qui meritis suis freti, Deum remuneratorem sibi fore confidunt, spem suam ad Scripturae normam minime componere. Ex hoc fonte *redemptionem* deducit: quia, ut populi sui redemptor sit Deus, non aliunde quam sua misericordia movetur. *Multam* vero esse dicit, ut se vel in ultima desperatione sustineant fideles, quia in manu Dei sint multae et incredibiles servandi viae. Ac fieri potest ut afflictissimo Ecclesiae statu compositus fuerit Psalmus, qui deiicere omnes posset, nisi immensa potentiae Dei ad suos servandos magnitudo illis opposita fuisset. Atque hic verus est praesentis doctrinae usus, ut in profundis gurgitibus demersi, non tamen dubitent exitum in manu Dei esse, qui rationes absconditas quoties erit opus inveniet, deinde statuant, quoties afflicta fuerit Ecclesia, eum fore liberatorem, quo etiam spectat quae mox sequitur clausula:

8. *Et ipse redimet Israëlem.* Propius ad Ecclesiam applicat quod dixit, colligit enim, minime dubium esse quin Deus, cui patent multiplices ad servandum viae, futurus sit redemptor populi quem elegit. Quibus verbis docet, ubi testata nobis est Dei adoptio, salutem quoque certam nobis esse. Crassius hoc modo exponere licebit Prophetae mentem: Quum Dei sit perpetuum munus redimere, non sit autem promiscue omnium redemptor, sed tantum electi populi, minime timendum esse quin fideles ex malis omnibus emergant: quia alioqui cessaret Deus ab officio quod sibi vendicat. Atque iterum inculcat, modo ad reatum deprecandum supplex accedat Israël, peccata eius non fore obstaculo quominus Deus sit redemptor. Etsi enim עון saepe pro poena peccati ponitur, subest tamen culpae notatio. Iam quoties poenarum mitigationem Deus promittit, simul docet peccatis se fore placabilem: imo reconciliatione oblata, spem veniae facit peccatoribus. Secundum hunc sensum dicitur Ecclesiam suam redempturus, non ab exilio Babylonico, vel a tyrannide et iniuriis hostium, vel a penuria, vel denique ab aliis incommodis, sed a peccatis, quia donec hominibus quos affligit ignoscat, nulla speranda est liberatio. Quomodo igitur vel quo ordine petenda sit a malis omnibus liberatio, hinc discamus, nempe ut semper primum gradum

teneat peccatorum remissio, sine qua feliciter nihil succedet. Nam qui poenas tantum excutere cupiunt, similes sunt deliris aegrotis, qui de morbo non solliciti, tantum ad symptomata curanda intenti sunt. Ergo ut nos a miseriis liberet Deus, danda in primis opera est, ut abolitis peccatis redeamus cum ipso in gratiam: alioqui parum proderit, temporalem poenam laxari: quia id reprobis etiam saepe contingit: haec autem est solida liberatio, ubi Deus abolitis peccatis, propitium se ostendit. Unde etiam colligimus, minime timendum esse, ubi veniam adepti erimus, quin humanitas Dei et clementia nobis parata sit et exposita, quia Redimere ab iniquitate, tantundem valet atque poenis vel castigationibus modum imponere. Quo refellitur perversum commentum de satisfactionibus et Purgatorio, quasi Deus culpam condonans, poenam retineat. Quod siquis obiiciat, puniri interdum a Domino qui iam adepti sunt veniam: concedo, non semper eodem momento Deum favoris sui signa ostendere hominibus, quo sibi eos reconciliat: sed quamvis eos erudiat in posterum, rigorem suum interea lenire. Id vero nihil ad satisfactiones pertinet, quibus Papistae fingunt se Deo afferre dimidiae redemptionis pretium. Certe innumeris locis, ubi Deus externas benedictiones populo suo promittit, semper exordium facit a culpae remissione. Quare nimis crassa inscitia est, non remitti poenam donec operibus placatus sit. Iam quum Dei consilium sit, poenis ad obsequium cogere fideles, perperam hoc ultra mortem extenditur. Sed non mirum est Papistas tot profana somnia coacervare, qui unicum reconciliationis modum non tenent, nempe Deum non aliis propitium esse nisi qui expiationem suam quaerunt in Christi sacrificio. Notandum autem quod dicit *ex cunctis iniquitatibus*, ne miseri peccatores, quamvis multiplici reatu se obstrictos sentiant, sperare tamen desinant propitium sibi Deum fore.

PSALMUS CXXXI.

Arg. Hic David, ut populum animet ad strenue militandum sub auspiciis suis, vel etiam ad obsequium sibi praestandum pios omnes hortetur atque invitet, Deum pronuntiat semper ducem sibi fuisse, nec absque eius mandato et vocatione quicquam se fuisse aggressum.

Canticum graduum Davidis. 1. Iehova non est exaltatum cor meum, nec elati sunt oculi mei, nec ambulavi in *rebus* magnis et absconditis a me:

1. *Iehova non est exaltatum.* Quia Dei Ecclesiae praeerat David, ut se legitimum probaret Regem, ac fideles sibi morigeros redderet, testari voluit nihil se ambitione vel superbia abreptum tentasse: quin potius se quieta et placida modestia fuisse retentum, ut se Deo subiiceret. Quae doctrina ideo apprime est utilis, quod nulla certior bene vivendi regula est, quam dum quisque sorte divinitus sibi praescripta contentus, fortunam sibi non fingit, sed Dei

vocationem placide exspectat: neque plus expetit quam licet: neque se praecipitanter ingerit: neque etiam ad magnitudinem effertur, sed in suo gradu libenter se continet. Porro cor suum exaltatum fuisse negans, fontem omnis temeritatis et illicitae audaciae notat. Unde enim fit ut suis cupiditatibus ita serviant homines, ut volitent per medium aërem, ut omnia miscendo, mundum conturbent, ut denique sua audacia ferantur praecipites, nisi quia superbia turgent? Correcta vero altitudine cordis, moderationem omnes colent. Quod de *oculis* additur, perinde valet ac nullum superbiae signum in gestu aut vultu exstitisse: sicut alibi in superbis damnantur alta supercilia. Etsi longius non inepte extendi hoc posset, quod scilicet David non modo cor suum compescuerit, ne se ambitione efferret: sed oculis quoque frenum iniecerit, ne cordi altitudinis cupido se comites praeberent. Summa est, una cum corde omnes sensus ad modestiam fuisse submissos. Quod se *negat ambulasse in rebus magnis*, ad animum referri necesse est. Res certe praeclarae fuerunt, non modo fungi Prophetae officio, sed Regia etiam dignitate esse ornatum: imo in sacro unigeniti filii Dei solio sedere. Omitto alias excellentiae partes, quibus eum Deus a vulgo hominum exemit. Verum quia se continuit in hoc gradu, ne aliud appeteret quam Deo et Ecclesiae eius servire, merito asserit se non ambulasse in rebus magnis. Quanquam ne quis frustra in verbo uno haereat, particula quae sequitur, *supra me*, communiter rebus magnis et absconditis vel mirabilibus aptanda est. Non ergo agitur quam humilis vel excelsa fuerit Davidis conditio: quia sufficit tenuisse modum, ne transsiliret vocationis suae metas. Neque enim fas sibi duxit vel pedem movere, nisi quatenus Dei praecepto regebatur. Atque hic tenenda est antithesis inter Davidis submissionem, et pravam eorum temeritatem, qui posthabito Dei iussu se ingerunt ultra quam par est, vel in alienas functiones involvant, nam ubi praelucet Dei vocatio, nihil nobis erit absconditum, vel magnum supra nos, praesertim si ad quodvis obsequium parati simus, quoscunque vero ambitio sollicitat, necesse est in labyrintho vagari. Et sane videmus ut magnificos istos conatus, in quibus fastuose se iactant filii seculi, frustretur Deus. Per longos suos discursus obequitant, versant totum mundum suo arbitrio, et nihil intactum praetereunt: placent etiam sibi in suo acumine et industria, verum ubi in magnum acervum extulerunt sua consilia, repente evertitur: quia nihil inest solidum. Duobus autem diversis vitiis laborant qui Deum praeire volunt, sequi non sustinent, alii enim ferventer se praecipitant, acsi lapides aedificandi causa in coelum proiicerent, alii vero, quamvis non palam suam intemperiem prodant, sed lenti sint, et quasi reptando in longum tempus prospiciant: quia tamen non minore arrogantia decernunt, contempto Deo, quid post decem et viginti annos facturi sint, acsi coelo et terrae dominarentur, lapides aedificii sui fundandi causa iaciunt in profundum mare. Atqui, si Deus centum illis vitas proroget, nunquam ad superficiem pervenient. Quod si Deo se quis subiiciat, primum nihil appetens, deinde se continens in suo modulo, cum Davide planam et aequabilem viam tenebit.

2. Si non posui et quietam tenui animam meam, sicut

est ablactatus super matrem suam, sicut ablactatus super me anima mea. 3. Speret Israël in Iehovam ex nunc et usque in seculum.

2. *Si non posui.* Concinna similitudine hic melius explicat quid sibi voluerit, puero nuper ablactato se comparans. Sensus autem est, curis omnibus valere iussis, quae ambitiosos homines inquietare solent, parvitatem amasse. Quia autem res est difficilis creditu, iureiurando confirmat: de cuius forma alibi dictum fuit, nam subaudienda est imprecatio quae tacetur: ut discant homines iurando linguam suam cohibere, ne futiliter Dei nomen usurpent. Quod ad verba spectat, *ponere animam instar pueri,* est eam formare ut similis sit. Deinde ostenditur qua in re, nempe ut quiesceret in silentio. Est enim דוממתי verbum quadratum a דום, quod transitive accipitur pro cogere ad silentium. Porro istud *quiescere* fervidis studiis opponitur, quibus se multi et totum mundum tumultuose perturbant. Infantis pueri similitudo alibi in vitio ponitur. Nam quum dicitur Iesaiae 28, 9. Quem docebo scientiam? abductos a lacte? avulsos ab uberibus? Propheta odiose populi tarditatem perstringit, acsi nihilo esset ad discendum magis idoneus, quam pueri nondum bimuli. Sed eadem ratione hic laudatur simplicitas qua dicit Christus, Matth. 18, 3. Nisi sitis puero huic similes, non poteritis ingredi in regnum Dei. Inde autem insanae cupiditates, quod homines ultra quam par sit, sapere et providi esse appetunt. Ideo addit David, *anima mea super me* quievit: non quod propriis viribus niteretur, sed quia animum nullis cupiditatibus agitatum placide et suaviter in sinu fovebat. Notatur enim antithesis inter vagos et erraticos, imo violentos eorum motus, qui sorte sua non contenti, sese temere proiiciunt, et piorum modestiam qui in Dei vocatione tranquilli resident. Iam ex conclusione patet quorsum asserat David, nihil se carnis impulsu fuisse aggressum. Iubet *Israëlem sperare in Deo.* Certe abrupta esset oratio, nisi quia ad communem Ecclesiae salutem magnopere interfuit, ipsum divinitus in solio regni locatum esse: quia hoc modo de promissa benedictione certi erant fideles. Atque haec certe optima sperandi ratio, ubi sobrie et humiliter de nobis sentientes, nihil nisi de auctore et approbatore cupimus vel audemus.

PSALMUS CXXXII.

Arg. Propheta quisquis sit Psalmi auctor, Deum in persona fidelium de sua promissione appellat, ne Regnum vel templum intercidere unquam sinat, sed utrunque stabiliat ac tueatur.

Canticum graduum. 1. Memento Iehova Davidis cum omni afflictione eius: 2. Qui iuravit Iehovae, vovit forti Iacob. 3. Si introiero in tabernaculum domus meae, si adscendero super stratum lecti mei, 4. Si dedero somnum oculis meis, palpebris

meis dormitationem: 5. Donec invenero locum Iehovae, habitacula forti Iacob.

1. *Memento Iehova.* De auctore Psalmi interpretes non consentiunt: etsi minime dubium est vel Davidem vel Solomonem esse. Nam in solenni dedicatione Templi, quum Solomo preces conciperet, Sacra historia quosdam versus ab eo pronuntiatos recitat: unde probabilis coniectura elicitur iam tunc Psalmum in populo notum fuisse ac celebrem, vel Solomonem pauca verba in eum usum aptasse cui totum Psalmum destinaverat. Porro quia Davidi promissa fuerat Regni ac Templi perpetuitas, nomen eius proponitur in medium: quia etiam post eius mortem, superstes nihilominus vigebat Dei veritas. Ita merito in hanc formam precari Ecclesia potuit, ut praestaret Deus quod servo suo Davidi pollicitus fuerat, non privato eius nomine, sed in omnium piorum gratiam. Quo satis superque refellitur Papistarum stultitia, dum ex hoc loco mortuorum suffragiis nos iuvari contendunt. Quasi vero hic patronum e sepulcro fideles sibi accersant, qui apud Deum verba faciat, quin potius ex contextu patebit, foedus tantum spectasse quod Deus cum Davide pepigerat: quia sciebant hac lege apud unum hominem fuisse depositum, ut de manu (quod aiunt) in manum ad omnes perveniret. *Afflictionis* autem vel humiliationis non abs re fit mentio. Nam quod quidam mansuetudinem vertunt, a ratione dissidet. Fateor 2. Chron. capite 6, 42. poni חסדים hoc est clementias, vel bonitates, quod passive mihi positum videtur pro beneficiis quibus ornatus fuerat David: hic vero eorum sententiae indubie subscribo qui anxias curas intelligunt, totque difficultates et certamina quibus agitatus fuit David, quantisper eum Deus suspensum tenuit. Itaque summa est, Memento Deus quanta anxietate aestuaverit David, quantis cum molestiis iactatus fuerit antequam potitus sit regno, quam ferventer etiam et anxie adspiraverit ad exstruendum tibi Templum; quod tamen secundum tota vita adeptus non est. Est merito sane apud fideles periculis, laboribus, et suspiriis Davidis obsignata fuit coelestis oraculi veritas: quia abunde testatus est quam firmum certumque duceret quod ex ore Dei profectum erat. Quod in textu copulam interiiciunt, memento Davidis et afflictionis, mihi non placet, nam particula את potius specialem respectum notat, ut in memoriam veniant Davidis afflictiones, vel ut ipse in Dei conspectum prodeat cum suis afflictionibus, et secundum eas voti compos fiat.

2. *Qui iuravit Iehovae.* Inter afflictiones hanc numerat praecipuam, quod David de Arcae statione perplexus seipsum cruciaverit. Iussus quidem a Mose pridem fuerat populus Deum colere in loco quem elegerat, Deut. capite 12, 5. Sciebat David maturum iam adesse tempus quo locus ille patefieret: et tamen dubius haerebat, quod non absque sollicita exspectatione fieri potuit: praesertim quum tanto cultus Dei studio flagraret, deinde angeretur de fixa Dei praesentia ad tuendum et regendum populum. Narrat autem iurasse, omnibus aliis posthabitis, sibi fore curae aedificationem Templi. Quanquam in formula durior est ac severior obsecratio, acsi somno ciboque et aliis vitae adminiculis renuntiet, donec locus Templo designatus fuerit. Atqui temere id et inconsiderato zelo facturus erat:

quia non erat in eius arbitrio tempus Deo praefigere, multorum vero dierum perferre inediam, vel multis noctibus pervigilem durare, non ferebat eius facultas. Adhaec quando dicemus nuncupatum ab eo fuisse votum? Scio quid respondeant ex Hebraeis quidam, quum expavefactus Angeli conspectu cecidit, hoc iusiurandum fuisse ab eo conceptum. Fateor quidem paulo post monstratam ei fuisse aream: sed divinatio est parum firma et prorsus coacta, restringere ad illum temporis articulum quod potius de longa meditatione intelligi debet. Porro nihil erit absurdi, si dicamus loquendi genus esse hyperbolicum: nec referri hoc loco conceptam devotionis formulam, sed ita mitiganda esse verba, Ne unquam vel domum ingrediar, vel spondam lecti mei conscendam, quin me ista cura sollicitet. Persuasus certo erat, sedem Sanctuarii et Regni statum res esse coniunctas: ideoque nihil mirum si neque Rex sibi visus fuerit, neque aliis vitae commodis sibi frui tranquille promiserit, donec certior de loco Templi factus esset. Quia tamen nihil certi habemus, ubi nos destituit Scripturae testimonium: tantum affero quod meo iudicio magis est probabile. Sensus autem hic non male quadrabit, sive domi habitet David, sive in lecto iaceat, semper anxio et inquieto animo fore, donec edoctus de perpetua Arcae habitatione fuerit. Quantum ad votum pertinet, ex hoc loco et similibus perperam colligunt Papistae, quicquid absque delectu votorum effutiverint, Deo probari. Nam sicuti Deo vovere quod sibi gratum fore pronuntiat, laudabile est: ita nimis vitiosa audacia est, dum carnis suae sensu ad quidvis vovendum prosiliunt homines. Itaque spectandum quid probet, ne praecipuo iure suo fraudetur: quia apud eum potior est obedientia quam victimae.

6. Ecce audivimus eam in Ephratha, invenimus eam in campis sylvae. 7. Ingrediemur in habitationes eius, adorabimus ad scabellum pedum eius. 8. Surge Iehova in requiem tuam, tu et Arca fortitudinis tuae. 9. Sacerdotes tui induantur iustitia, et mansueti tui exsultent.

6. *Ecce audivimus eam in Ephratha.* Versus hic valde obscurus est, ut mirum non sit interpretes in sensu eius quaerendo se torquere. Primum relativo generis feminini nullum antecedens respondet, cogit ergo necessitas ad habitationem referre cuius ante meminit, licet in numero plurali. In voce Ephratha magis sudatur, ubi nunquam reposita fuit Arca foederis. Si de tempore anteacto agitur, debuit potius nominari Silo. Sed quum extra controversiam sit, novum domicilium celebrari a Propheta, cur pro Sione Ephratha ponitur? Quidam frivolo commento se expediunt, binominem fuisse locum, et aream quae ostensa fuit Davidi, dictam quoque fuisse Ephratha, quod locus esset fertilis, unde et Hieronymus καρποφορίαν vertit, quanquam ne ipse quidem sibi ubique constat: quia dum alicubi allegoriis suis ludit, interpretatur furorem: quod absurdum est. Equidem non dubito quin a פרה quod est fructum ferre, deductum sit nomen: sicut et Bethlehem, quae in ea regione sita erat, ob foe-

cunditatem dicta est domus panis. Sed de nomine loci frigida est divinatio: itaque quaerendum quod ad verisimilitudinem propius accedat. Primum nonnihil coloris haberet haec expositio, Rumor vulgatus fuerat Arcam foederis locandam esse in Ephratha, unde oriundus erat David, et certe credibile est, tam Arcae, quam Sanctuario locum in solo eius natali maxime idoneum visum esse. Nec mirum est si haec opinio passim hinc invaluerit. Itaque auditus hic positus esset pro communi fama. Quod si placeat hic sensus, tempus verbi esset plusquamperfectum, Audieramus eam in Ephratha, invenimus autem in sylvis, hoc est, in loco non tam culto, neque amoeno. Scimus enim Ierusalem montibus fuisse cinctam, nec partem illam terrae fuisse frugiferam, ut non abs re vocetur sylvosa. Expendant etiam lectores an alter hic sensus male conveniat, ut si dicant fideles se audiisse in Ephratha, quia Dominus sublimius aliquid de Ephratha pollicebatur, quam de Sion. Etsi enim memorabile illud Michaeae 5, 2. vaticinium nondum editum fuerat, fieri tamen potest ut iam Deus aliquid magnificum et insigne de Bethlehem testatus foret. Audivimus ergo de Bethlehem: sed quia locus ille adhuc in spe nobis est absconditus, interea colendus erit Deus in loco sylvoso, donec promissionem, quam de Ephratha suspendit, impleat. Sed quia haec interpretatio coacta est, eam vix audeo amplecti, certe pro genuina non commendo. Mihi simplicius videtur, nomen Ephratha potius de persona Davidis quam de loco accipere: acsi dixisset Propheta, Nunc tandem ex quo Regem Ephrathaeum sibi Deus delegit, locum simul Arcae foederis fuisse destinatum. Ponitur autem primo loco auditus, quia non fuit in hominum arbitrio Sanctuarium Dei usquam figere, donec patefacta esset Dei voluntas. Nec vero supervacua est gratulatio, quod tandem sub regno Davidis nobile illud oraculum de aeterna Templi statione allatum fuit. Interea ostendunt fideles se Arcam non locasse in hospitio fortuito, sed divinitus fuisse edoctos ubi Deus coli vellet, sicuti in legitimo cultu semper primatum tenet fides, quae ipsa ex auditu nascitur. Ceterum quamvis mons Sion nullis fere dotibus excelleret, ostendunt tamen fideles, nefas esse de loco eligendo disceptare: quia iam audierint quid Deo placeat.

7. *Ingrediemur in habitationes eius*. Hic dictat communem exhortationis formam piis omnibus, qua se mutuo invitent ad eum locum qui ab Angelo monstratus fuerat. Et certe aequum est, quo certius innotuerit Dei voluntas, eo nos ad obsequium alaciores reddi. Ergo quum nunc probe teneat populus, locum a Deo fuisse electum, admonet Propheta iam non esse locum desidiae, sed maiore studio properandum esse: quia Deus certa quiete electa, familiarius ad se vocat. Quibus verbis damnat eorum omnium segnitiem, qui pro modo revelationis etiam in zelo non proficiunt. Quod *habitationes* plurali numero dici volunt, quia in Templo erat sanctuarium interius, deinde media pars, et tertio atrium, nescio an tam argute loquutus fuerit Psalmi auctor: non tamen repudio. Plus momenti est in epitheto quod mox additur, nam Propheta Arcam foederis *scabellum Dei* vocans, breviter ostendit, immensam Dei essentiam non includi Sanctuario, sicuti crassi homines fingebant. Si enim tota externi templi maiestas nihil fuit quam scabellum pedum, fideles ad coelos

necesse fuit assurgere, ut Deum ipsum reverenter suspicerent. Certe fas non fuit terrenum quicquam de eo imaginari. Dicitur quidem alibi Dei facies, Psal. 27, 8. nempe ut solida fidei certitudine populus ad symbolum divinitus sibi propositum intentus sit. Propheta autem hic distinctius de utroque loquitur, quod scilicet Deum templo includere prava superstitio sit: neque tamen frustra externis symbolis Ecclesia utatur, ne scilicet vel adminicula fidei suae negligant, vel in ipsis nimium sint defixi. Etsi igitur in coelo et supra omnes coelos habitat Deus, in eo tamen quaerendo non cogimur sine adiumentis illuc usque evolare: quia symbolum praesentiae suae porrigens, pedes suos in terram extendit, nobisque palpandos praebet. Nunc videmus quam utiliter balbutiat Spiritus sanctus pro infirmitatis nostrae captu, ut nos a terrenis elementis in coelum evehat. Niceni vero Concilii secundi plusquam bruta fuit caecitas, dum ad probandam idololatriam, boni paterculi locum hunc torquere ausi sunt, quasi vero David vel Solomo statuas Deo erigere iubeat in quibus colatur. Nunc postquam abolitae sunt figurae legales, rite ad scabellum Dei adorant qui reverenter eius verbo se subiiciunt, et sacramentis se exercent ad spiritualem eius cultum. Et quia sciunt Deum non simpliciter e coelo descendere, sed auferre pedes suos, gradatim ad ipsos adscendunt. Quia autem in Christo non modo quiescunt pedes Dei, sed tota essentiae Dei et gloriae penitudo residet, in ipso quaerendus est Pater. Et certe ideo descendit ut nos sursum attolleret.

8. *Surge Iehova in requiem tuam.* Est hic loquendi modus satis crassus, ut Deus, qui coelum et terram implet, veniat in novum hospitium, sed iis elogiis externa quae instituit Deus pietatis exercitia consulto ornantur, quo libentius illis operam impendant fideles. Nam si Deus nullo medio interposito, recta nos in coelum vocet, quia nobis horrorem incutit longa distantia, friget invocationis studium. Itaque licet locum non mutet, propius tamen ad nos accedit. Sic olim ad populum suum descendit per Arcam foederis, in qua visibilem exstare voluit gratiae et virtutis suae praesentiam. Ideo secundum membrum exegetice additum est, ut scirent fideles, Dei adventum non aliter intelligi nisi quatenus virtutem suam in Arca conspicuam reddebat. Nam et hoc sensu vocatur *arca fortitudinis:* quia non mortuum vel inane spectrum erat, sed re ipsa monstrabat Deum Ecclesiae suae propinquum esse. Requies autem Dei vocatur mons Sion, quia nusquam alibi in posterum tempus coli Deus volebat, quemadmodum paulo post iterum repetam.

9. *Sacerdotes tui induantur iustitia.* Nunc in genere precatur pro felici Ecclesiae statu: quod ex proxima sententia dependet: quia non alium in finem habitat Deus in medio nostri, quam ut bene et feliciter nobis sit. Quidam magis optari putant ut vigeat purus Dei cultus: atque ita sanctitatem requiri in Sacerdotibus, ut etiam alludat Propheta ad sacras illorum vestes. Sed dum omnia simul inter se confero et propius expendo, potius inclino in diversam sententiam: votum hic concipi ut Dei iustitia refulgeat in populo, sitque vice ornamenti in Sacerdotibus, deinde laetitiam afferat toti populo, ita iustitiam pro fructu iustitiae accipio, et illam quidem non hominum, sed Dei interpretor. Sacerdotes priore loco statui mirum

non est: quia scimus ita compositum fuisse Ecclesiae ordinem, ut prae aliis excellerent. Suum tamen illis gradum assignans, non desinit communiter pro tota Ecclesia precari: acsi diceret, Fac Domine ut iustitiae tuae fulgor irradiet a Sacerdotibus in totum populum. Iustitia autem nos Deus vestire dicitur quum apparet liberator noster, tuetur nos sua virtute, et sic gubernat ut testetur se gerere curam nostri. Et certe *Exsultatio* quam mox subiicit, designat beatam vitam. Quum haec duo coniungat: sequitur, nomen iustitiae non aliter quam pro Dei tutela et gubernatione accipi. In eundum sensum paulo post sequetur, Sacerdotes tui induentur salute. Et Solomo in illa solenni precatione quam supra attigi, iustitiae non meminit, sed salutis tantum. Cur חסידים vel mansueti Dei vocentur omnes fideles, saepius dictum est: quia scilicet nulla est virtus qua propius ad Deum accedant mortales quam beneficentia.

10. Propter David servum tuum ne averseris faciem Christi tui. 11. Iuravit Iehova Davidi in veritate, nec se avertet ab ea, De fructu ventris tui ponam super solium tuum. 12. Si custodierint filii tui foedus meum, et conventiones meas quas docebo eos: etiam filii eorum usque in seculum sedebunt super solium tuum.

10. *Propter David servum tuum.* Quidem principium huius versus cum proximo contexunt, quod tametsi non refello, facile tamen perspicient lectores versum hunc uno contextu legendum. Porro antequam mentem Prophetae explico, sciendum est, nimis argute sensum hunc verbis affingi, Ne avertas faciem Christi tui, hoc est, ne prives nos conspectu Redemptoris. Certo enim ex Solomonis precatione colligitur, potius rogare Deum ut se Regi propitium exhibeat. Sicuti quum 1. Reg. 2, 20. Solomonem filium suum rogat Bethsabe, eodem verbo utitur: acsi diceret, Ne me reiicias a conspectu tuo. Tantundem igitur valet atque aversari, idque breviter attingere operae pretium fuit: quia sententia illa, Ne auferas promissum Redemptorem, ut est plausibilis, facile imperitos alliceret. Atqui simpliciter hic rogatur Deus ne regis vota, quae pro toto populo concipit, adspernetur vel repudiet. Petitur autem hic favor vel gratia sub Davidis nomine, non alia de causa nisi quia Deus cum eo foedus pepigerat. Nam huius privilegii respectu, non quasi unus quilibet ex vulgari ordine reputandus fuit. Summa est, ut Deus promissionis suae memor, erga Davidis posteros favorem suum prosequatur: quia et singulis Regibus dictata hic fuit precatio pro Ecclesia: sed fundamentum in persona Davidis iactum fuit. Itaque iam tunc sub figura admoniti fuerunt fideles, Christum mediatorem fore qui pro toto corpore populi intercederet. Sed quia nondum carnem nostram induerat Christus, necdum etiam peracto Sacrificio coeleste Sanctuarium ingressus erat, interpositus fuit ad tempus umbratilis mediator, qui exorandi fiduciam populo daret.

11. *Iuravit Iehova Davidi.* Iam clarius exprimit nihil se aliud respicere in Davide quam gratuitam Dei promissionem quae apud eum deposita fuerat. Ac ne in eius fide vacillet, iureiurando sancitam fuisse dicit. Quantum ad verba spectat, dicit Deum iurasse veritatem, hoc est, non fallaciter, sed bona fide: ideoque non esse timendum ne a promisso deflectat. Promittit autem Davidi successorem ex eius semine: quia iam fere de continua successione desperaverat, non quod liberis careret, sed quia domi suae videbat regnare exitiales turbas, eamque in testinis discordiis scissam esse, quae totum genus facile pessundarent. Quanquam autem designatus fuit Solomo, non dubium tamen est quin promissio ad continuam usque seriem pateret. Quia autem non Davidi privatim, sed toti Ecclesiae Deus hoc modo prospexerat, nunc iubentur fideles bono animo esse: quod regnum inter eos Deus erexerit non fluxum vel caducum, sed cuius sancta esset stabilitas. Atque utile fuit tam Regem quam populum de hac extraordinaria fultura moneri. Videmus enim quam se insolenter efferant terreni Reges: quia etsi ore fatentur Dei gratia se regnare, tamen in suo fastu evanescunt. Adde quod ut plurimum violenter irrumpunt in solium, ut raro locum obtineat legitima vocatio. Itaque merito a terrenis imperiis discernitur sacrum Davidis regnum, quod in coelesti oraculo fundatum erat.

12. *Si custodierint filii tui foedus meum.* Nunc apertius progreditur ad illam quam dixi seriem, qua asseritur illius diuturnitas. Etsi autem in hoc mundo Regum filii parentibus haereditario iure succedunt, certum est tamen regnum Davidis singulari privilegio eximi a communi lege, quia diserte pronuntiat Deus semper exorituram sobolem quae solium regium obtineat: neque id uno vel altero seculo, sed sine fine. Nam etsi deletum fuit regnum illud, brevi tamen secuta est restitutio, et in Christo stabilita eius perpetuitas. Hic tamen nascitur quaestio, An regni duratio hominum meritis nitatur. Nam conditio sub qua paciscitur Deus, innuit non aliter ratum fore Dei foedus, quam si homines bona fide respondeant. Unde sequitur, effectum gratiae promissae pendere ab eorum obedientia. Sed primo loco tenere convenit, quatenus pollicitus est Deus se missurum redemptorem, a quo speranda esset salus, foedus illud fuisse prorsus gratuitum: quia ex prima adoptione fluebat, quae et ipsa gratuita fuit. Et certe non obstitit impiae gentis perfidia quominus Deus exhibito Christo palam ostenderit se eorum meritis nihil tribuere. Ideo dicit Paulus, Rom. 3, 3. Si quidam eorum fuerunt increduli, an ideo exinanita est Dei veritas? significans Deum favorem suum continuasse erga Iudaeos, quia gratis eos elegerat. Et quum saepius data opera, visi sint eius promissiones in nihilum velle redigere, certasse tamen incredibili bonitate cum eorum malitia, atque ita factum esse ut superior emerserit eius veritas: quia non respexit quid meriti essent, sed in suo proposito firmus stetit. Nunc tenemus quatenus conditionale non fuerit illud foedus: sed quia secum trahebat alias accessiones, ideo conditio fuit apposita, Si parueritis mandatis meis, ego vobis benedicam. Ab hac obedientia quia desciverant Iudaei, in exilium abducti sunt. Ac tunc visus est Deus foedus suum irritum facere, vel profanare, ut alio loco vidimus. Dissipatio igitur illa, quaedam foederis ruptura fuit, sed ex parte dun-

taxat et in speciem. Clarius etiam hoc fiet si altius repetamus ex Sacra historia quid paulo post Davidis mortem contigerit. Regnum enim collapsum fuit decem tribuum defectione, ut tantum exigua portio restaret. Subinde novis postea claudibus attritum fuit, donec tandem a radice evulsum periit. Etsi autem reditus ab exilio spem aliquam restitutionis praebuit, nullum tamen fuit tunc nomen regium, et in Zorobabel obscura dignitas, donec exsurgerent Reges adulterini et degeneres. Quis non diceret penitus abolitum fuisse foedus Dei? Et tamen quia non aliunde prodiit Redemptor, firmum ratumque stetisse ex effectu patet. Hoc sensu dicitur apud Prophetam Ezech. 21, 26. de regio diademate, Tolle cidarim: transversam, tranversam, transversam poenam illam, donec veniat cuius est. Videtur certe Propheta, Dei chirographum conscindere et renuntiare pacto. Nam populi salus regno annexa erat, sicut habetur in Threnis Ieremiae, Christus Dominus noster in cuius spiritu nos spiramus. Quanquam autem Propheta cidarim tollendo, videtur foedus abrumpere, mox tamen in secunda parte, quatenus gratuitum erat, aeternum et inviolabile fore ostendit, quia etsi ad tempus Iudaei se abdicaverint a Dei gratia, Redemptorem nihilominus promittit. Nam ut Deus ingratum populum ultus est, atque ita ostendit non frustra conditionaliter se loquutum esse, demum Christi adventu gratis praestitit quod gratis pollicitus erat, dum cidarim reposuit super Christi caput. Ceterum ubi observantiam pacti sui tam secure exigit Deus, repudiatis hominum figmentis in pura verbi sui doctrina nos retinet.

13. Quoniam elegit Iehova Sion, dilexit eam in sedem sibi. 14. Haec requies mea in aeternum, hic habitabo: quia dilexi eam. 15. Victum eius benedicens benedicam, pauperes eius saturabo pane. 16. Et Sacerdotes eius induam salute, et mansueti eius exsultatione exsultabunt.

13. *Quoniam elegit Iehova Sion.* Hic Regnum cum Sacerdotio et spirituali cultu coniungens, expressius confirmat non fuisse electum humano arbitrio, sed in coelesti decreto fundatum. Haec igitur connexio notanda est: quia Regni illius stabilitas non alibi quam in Christo quaerenda erat, atqui regnum Christi a Sacerdotio inseparabile est. Hinc videmus quorsum commemoret Sionem electam: quia Deus nihil seorsum de Regno statuit, sed voluit simul accedere Sanctuarium, ut vera esset imago futuri Mediatoris, qui secundum ordinem Melchisedec non modo Rex est, sed etiam Sacerdos. Unde sequitur Regni et Tabernaculi statum res esse individuas. Postea notatur electionis causa: nempe montem Sion non sua praestantia fuisse electum, ut etiam vidimus, Psal. 68, 68. sed quia Domino ita placuit. Favor enim vel beneplacitum Dei merito loci opponitur. Unde rursus patet quod nuper attigimus, foedus quod pepigit Deus cum Davide, a mera eius bonitate fuisse profectum.

14. *Haec requies mea in aeternum.* Eandem sententiam, quo plus auctoritatis addat, in persona Dei repetit. Pronuntiat autem Deus non frustra sibi Templum exstructum iri, quia manum suam e coelo exserens, re ipsa et efficaciter ostendet sibi gratum esse cultum quem mandavit. Nam requies et habitatio Dei, virtutis eius praesentiam hominum respectu significant. Ita *in Sion habitavit*, quia illic rite ex Legis praescripto eum invocaverunt fideles: neque etiam luserunt operam, quoniam votis eorum respondit. Et re ipsa palam factum est, a Deo fuisse hoc promissum qui fallere nequit, quia etsi eversum fuit templum, deletum altare, totus legalis cultus cessavit: statim postliminio rediit gloria Dei et maiestas et usque ad Christi adventum sedem illic suam retinuit. Interim scimus quam improbe et scelerate abusi fuerint Iudaei hoc oraculo, acsi Deus illis serviliter addictus foret: ut hoc praetextu ausi fuerint superbe despicere Prophetas omnes, imo crudeliter persequi. Quare scite Lutherus hanc promissionem vocat cruentam: quia, ut solent hypocritae ex sacro Dei nomine suis flagitiis facere operculum, quicquid scelerum obiectum foret, obtrudere non dubitabant, non esse tamen penes Prophetas eripere quod Deus dederat. Nam templum spoliare Dei gloria, perinde illis erat ac mendacii eum arguere, vel inter eum et eius veritatem facere divortium. Hac temulenta fiducia ad fundendum sine modo et fine innoxium sanguinem fuerunt impulsi. Et certe hodie si Romanus Satan armatus esset tam honorifico titulo, quid non auderet? nulla est syllaba in Scripturis quae colorem inducat eius tyrannidi. Iam quum immani barbarie cum aperta Dei contumelia totam pietatem dissipet, videmus quam ferociter vel potius truculento fastu nomen Ecclesiae ingerat. Quid ergo? abolebitur hierarchia, quam stare necesse est, nisi Christus perfide sponsam suam deserat? Nobis vero prompta est exceptio, Ecclesiam non esse uni loco alligatam: et ex quo Dei maiestas ad ultimos usque terrae fines innotuit, requiem Dei nonnisi in Christo et eius membris esse. Porro aeternitas ista Templi quam Propheta praedicat, dextre intelligi debet, nam quia seculum in Christo renovatum fuit, non dicemus vanas fuisse figuras, quarum vis et complementum in eo exstitit. Siquis autem obiiciat, nominari montem Sion quasi aeternum domicilium Dei: in promptu solutio est, ut vaticinio constet sua veritas, sufficere quod nunc Christus adventu suo montem illum dilataverit usque ad ultimos terrae fines.

15. *Victum eius benedicens* Fuit illud summum caput beatae vitae, Deum habitare in medio populi sui: nunc adduntur signa paterni eius amoris, quod victum ordinarium curabit, et suggeret populo suo, succurret inopiae, Sacerdotes ornabit salute, et pios omnes laetitia circumdabit. Porro non supervacua fuit haec adiectio: quia non adeo sumus spirituales ut in coelos penetremus, nisi oculis nostris se offerat Dei benedictio. Haec vero duplex in quotidiano victu observanda est, quod scilicet terram foecundat ut nobis frumentum, vinum et oleum suppeditet: deinde quod terrae proventus arcana virtute multiplicat, ut nobis in alimentum sufficiant. Hoc quidem loco specialem populi sui curam Deus sibi fore denuntiat, nequid desit ad eius alimenta: et quamvis non suppetat magna ubertas, se tamen facturum ut in penuria satientur pauperes. Non mi-

nus autem hoc loco notabilis est quam ridicula Papistarum inscitia, quae clare ostendit spiritu stuporis fuisse omnes percussos, ut sine iudicio ex stercore cibum facerent: quum in nomine victum duas literas non distinguerent, viduam legerunt: et quia vox adhuc mutila erat, putarunt legendum esse viduam, ita viduas crearunt ex victu: monstrum sane incredibile dictu, nisi adhuc in suis templis absque pudore eandem sonarent cantilenam. Sed sicuti Deus victui populi sui benedictionem promittit, sic eorum mentes maledicit et linguas, ut prodigiosis deliriis pervertant totum naturae ordinem. Postea iterum confirmat quod de aliis Dei beneficiis prius dixit, nisi quod pro iustitia salutem ponit: sed eodem sensu, ut supra exposui. Nam quod *salutem* alii puritatem doctrinae, et vitae sanctimoniam dici volunt, nimis longe petitum est, quia simpliciter intelligit Propheta, Dei protectione incolumes fore ac beatos.

17. Illic germinare faciam cornu Davidi: paravi lucernam Christo meo. 18. Inimicos eius induam probro, et super eum florebit diadema eius.

17. *Illic germinare faciam cornu Davidi.* Redit ad statum regni cuius se praesidem ac custodem fore promiserat Deus. Sed propius notanda est verborum proprietas. Faciam, inquit, germinare cornu Davidi. Certum et satis vulgare est Hebraeis tantundem valere *cornu* ac robur et potentiam, vel praesidium: sed germinandi verbo tum contemptam regni originem, tum mirificas restitutiones Propheta denotat. David ex ignobili tugurio et ovium stercoribus, quum inter peculiarii hominis filios minimus esset, in solium eductus, assiduis incrementis praeter spem auctus est. Iam regnum sub Ieroboam ita resectum fuit, ut assidue germinando steterit in mediocri aliquo gradu. Adhaec quod sequutae sunt evulsiones, quae totidem erant interitus praesagia, nisi subinde pullulasset novum germen? Quid autem populo in exilium disperso futurum erat, nisi cornu fractum et contritum germinare Deus fecisset? Itaque Iesaias 11, 1. non abs re Christum surculo comparat, qui non ex arbore procera, sed ex trunco nascitur. Et forte ad hoc vaticinium alludit Zacharias 6, 12. Ecce vir, Germen nomen eius, quia scilicet post horrendam illam vastitatem non aliter restitui potuit Regia potestas. Alio sensu loquitur David, 2. Samuelis 23, 5. ubi continua regni incrementa sub hac voce commendat. Nunc autem intelligit Propheta, quamvis interdum vel arescat vel frangatur cornu Davidis, Deum tamen mirabiliter facturum ut novus vigor succrescat. Eodem pertinet metaphora *lucernae*, quae frequenter alioqui occurrit: quia celebre in populo fuit hoc oraculum. Sensus autem est, quamvis obscura interdum vel fuligine infecta esset regni dignitas, fieri tamen nunquam potuisse ut ullae clades eam penitus extinguerent, quia illic semper ardebat Dei lucerna, cuius lumen etsi eminus non erat conspicuum, fidelibus tamen certam salutem monstrabat, et Hierosolymae quidem tunc micabant scintillae ex lucerna, nunc sol iustitiae Christus pleno fulgore orbem illustrat.

18. *Inimicos eius induam probro.* Sicut ante iustitia et salute vestivit sacerdotes, ita nunc etiam probrum loco vestis induit Davidis hostibus. Quia enim non satis esset prospere intus agere, nisi Deus ab externa vi et iniuria nos defenderet: nunc additur haec secunda promissio, in qua etiam clarius saepe nobis relucet Dei favor, quam dum omni bonorum genere nos in pace locupletat. Quanto enim magis nos afficiunt hostium minae et terrores, sensus etiam nostros expergefaciunt ut apprehendant Dei auxilium. monemur tamen hoc loco, nunquam sic in terris quietam fore Ecclesiam quin subinde infestetur a variis hostibus, quos in illius perniciem excitare non desinit Satan. Sed bene est quod audimus ex ore Dei, cum probro tandem et ignominia retro cessuros ubi frustra omnia machinati fuerint. Quod sequitur, varie torquent interpretes, nam quia verbum צוץ in coniugatione hiphil, adspicere interdum significat, quidam vertunt, Conspicietur in eo loco diadema Davidis, ubi germinabit cornu. Quidam a ציץ deducunt quod est lamina: acsi dictum esset, coronam Regis aureis laminis splendidam fore. Sed rectius (meo iudicio) eodem sensu quo nuper loquutus est de germine, nunc floridum diadema fore pronuntiat. Sicuti ex opposito Iesaias cap 28, 1. coronam temulentiae Ephraim comparat flori emarcido. Ita sensus erit, quamvis diadema posteris Davidis futurum sit saepe caducum in speciem, arcano tamen vigore renovatum iri, ut perpetuo floreat.

PSALMUS CXXXIII.

Arg. Gratulatio est de sancta populi concordia, ad quam mutuo fovendam fideles omnes incitat Propheta.

Canticum graduum Davidis. 1. Ecce quam bonum et quam decorum habitare fratres etiam simul. 2. Sicut oleum pretiosum super caput, quod descendit super barbam, barbam Aaron, quod descendit super oram vestimentorum eius. 3. Sicut ros Hermon, qui descendit super montes Sion: quia illic mandavit Iehova benedictionem, vitam in perpetuum.

1. *Ecce quam bonum.* Non dubito quin Davidis consilium fuerit hoc Psalmo gratias Deo agere pro reconciliatione totius populi, postquam ex longa et tristi dissipatione iterum coaluit, et singulos ad pacis alendae studium hortari: quia in eius commendatione prolixe insistit, saltem quoad ferebat Psalmi brevitas. Non abs re autem magnificis elogiis Dei gratiam celebrat, quod populum misere laceratum, in corpus unum collegerit. Postquam enim regnum adeptus est, quia diu pro publico hoste habitus fuerat, adhuc maior pars ab ipso erat alienior: imo scimus capitali dissidio fuisse Iudaeos inter se divisos, ut nulla spes esset concordiae nisi in alterius partis

interitu. Fuit ergo mirabile et inexspectatum Dei opus ad concordiam descendere, et se mutuo amplecti qui tam acribus odiis certaverant. Hanc circumstantiam male praetereunt interpretes, acsi David generaliter et absque proprio intuitu consensum laudaret inter Dei cultores. Ac primo quidem adverbium *Ecce*, valde emphaticum esse existimo, non modo quia res oculis subiicitur, sed quia subest tacita comparatio belli intestini, quo prope ad vastitatem redacti erant, cum laeta et optabili pace. Amplificat ergo Dei gratiam, quia longa experientia Iudaeos magis doceat quam inaestimabile bonum sit unitas, quia se intestinis discordiis fere perdiderint. Quem sensum confirmat particula גם, quae in fine versus ponitur. Depravant enim Prophetae sensum interpretes qui eam accipiunt copulae loco, quum ad vehementiam non parum faciat: acsi dixisset, Nos qui fratres eramus natura, sic fuimus distracti, ut alii aliis magis invisi essent quam exteris hostibus, nunc igitur quam bonum est fraternam illam unitatem etiam animis colere. Interea non dubium est quin Spiritus sanctus fraternum consensum, qui vigere debet inter omnes Dei filios suis laudibus extollat, ut huc quisque applicet suum studium. Quod si nos scindant odia, vel simultates distrahant, Dei quidem respectu manebimus fratres: sed quia frusta erimus laceri corporis, non censebimur unum. Itaque sicut in Deo Patre et Christo unum sumus, ita mutuo consensu et fraterno amore sancienda inter nos unitas. Si quando dederit Dominus, ut Papistae ex defectione ad piam concordiam redeant, his verbis licebit gratias Deo agere: interea quicunque se Deo placide submittunt, eos amplecti decet. Quia vero assidue turbulentos spiritus excitat Satan, contra nitamur, et sedulo retineamus quicunque se praestabunt dociles ac morigeros. Ceterum praefractos omittere necesse est, quibuscum fraterna coniunctio coli non potest quin summum patrem abnegemus, a quo oritur omnis cognatio. Pax enim quam commendat David, a legitimo capite incipere debet, quo satis refellitur Papistarum improbitas, qui nobis schismata et dissensiones odiose exprobrant, acsi non satis a parte nostra testatum foret, non aliud nos quaerere nisi ut nobiscum in Dei veritatem consentiant, quae unicum est sanctae unitatis vinculum.

2. *Sicut oleum pretiosum super caput.* Aperte confirmat David quod nuper docui, veram scilicet fratrum coniunctionem initium habere a Deo, legitimumque eius finem esse ut pure Deum omnes colant, unoque consensu invocent. Quorsum enim similitudinem mutuatur a sacro unguento, nisi ut religio primum semper gradum teneat? acsi diceret, insipidam fore pacem quam inter se colent homines, nisi cultus Dei odore perfusa sit. Nunc ergo tenemus, sic inter se coniungi homines mutuo amore, ut Deus omnes simul gubernet. Quibus vero haec conditio non placebit, cum illis praestabit acriter dimicare, quam pacem redimere Dei contemptu. Hoc enim tenere convenit, in Sacerdotis persona ostendi concordiam fluere a vero et puro Dei cultu, deinde per *barbam et extremas partes vestium*, notari, quam longe lateque patet Ecclesia, pacem quae a capite Christo manat, diffundi. Altera similitudo sumpta a *rore*, qui tam in montem *Hermon* quam *super Sion* distillat, ostendit piam concordiam non modo suavis esse odoris coram Deo, sed proferre

etiam utiles fructus: sicuti ros terram irrigando, succum et vigorem suppeditat. Scimus autem quid de Iudaea dicat Moses, non esse similem Aegypto quam fluvii exundatio foecundat, sed pluviam quotidie e coelo exspectare. Monuit ergo David, ieiunam ac sterilem, miseram denique fore hominum vitam, nisi fraterno consensu foveatur. Montem vero Hermon pinguem et opimum fuisse constat, quia celebratur inter loca pascua. Praecipua vero montium ubertas ex rore coelesti: quod in monte Sion satis conspicuum erat. Postremo subiicit David Deum benedictionem mandare ubi pax colitur, hoc est, laeta bonorum abundantia testari quantopere sibi placeat, homines vivere unanimes. Hanc sententiam aliis verbis imitatus est Paulus 2. Corinth. 13, 11. Philip. 4, 9. Pacem colite inter vos, et Deus pacis erit vobiscum. Studeamus ergo quantum in nobis erit, fraternae concordiae locum dare, ut Dei quoque benedictio apud nos resideat. Extentis etiam brachiis optemus amplecti qui a nobis dissident, si modo non abnuant in fidei unitatem redire: si qui calcitrent, valere sinamus: quia nobis nulla, ut dictum est, nisi cum filiis Dei fraternitas.

PSALMUS CXXXIV.

Arg. Exhortatio est ad laudandum Deum: quae tametsi communis est piis omnibus, peculiariter tamen dirigitur ad Sacerdotes et Levitas.

Canticum graduum. 1. Ecce benedicite Iehovam omnes servi Iehovae, qui statis in domo Iehovae per noctes. 2. Tollite manus vestras ad Sanctuarium, et benedicite Iehovam. 3. Benedicat tibi Iehova e Sion qui fecit coelum et terram.

1. *Ecce benedicite.* Putant quidam interpretes una cum Levitis alios quoque Dei cultores comprehendi: et certe fateor quosdam e populo, qui prae aliis zelo fervebant, in templo pernoctasse (sicuti de Anna vidua legitur Luc. cap. 2, 37. quod dies et noctes fuerit in precibus assidua) sed ex fine Psalmi patet, Prophetam non alios hortari quam sacerdotes: quia formulam benedictionis dictat qua precentur pro communi salute, quod munus solis Sacerdotibus fuit iniunctum. Levitas igitur ab officio, cui addicti erant, servos Dei vocari interpretor, ut sane eorum maxime erat in templo pernoctare, idque per vices, sicuti docet Sacra historia. Lev. 8, 35. Ideoque adverbio demonstrandi quasi in rem praesentem eos adducit, quia decebat assiduo templi conspectu magis stimulari ad pietatis exercitia. Iam vero notandum est quo consilio Propheta tam sedulo eos incitet ad laudandum Deum. Nam ut nihil magis proclive est quam ceremoniis abuti, multi ex Levitis se officio defunctos putassent, si modo stetissent otiosi in templo: ita neglectus fuisset praecipuus finis. Ostendit ergo Propheta totum hoc fore ludicrum et nihili, quod

nocturnas excubias agunt Levitae pro Templi custodia, luminaria accendunt, Sacrificiis dant operam: nisi se exerceant in Spirituali Dei cultu, et externos omnes ritus ad praecipuum illud Sacrificium referant, ut Dei laudes celebrentur, acsi diceret, Videtur hoc vobis laboriosum esse, quod dum alii dormiunt in aedibus suis, vos statis in Templo pervigiles. Atqui Deus alium praestantiorem cultum exigit, ut scilicet laudes eius praecinatis toti populo. Secundo versu ceremoniam adiungit quae cum invocatione Dei coniuncta est. Quorsum enim attollunt homines manus precando, nisi ut animos suos ad Deum erigant? Itaque Propheta eorum torporem tacite coarguit, qui in templo vel resides manebant, vel nugando et confabulando corrumpebant purum Dei cultum.

3. *Benedicat tibi Iehova.* Versus hic (meo iudicio) cogit Psalmum exponere de solis Sacerdotibus et Levitis, quorum proprium ex Legis praescripto erat munus, populo benedicere Numer. 6, 23. Postquam vero hortatus est ipsos Propheta ad benedicendum Deum, nunc secundas partes addit, ut populum benedicant in nomine Dei. Neque tamen hoc praeceperat Deus ut alii secure viverent: (sicuti in Papatu, modo in templis cantillent Monarchi, tota plebs Deum rite coli existimat) sed Deus Sacerdotes aliis praeire voluit, ut quisque privatim domi suae imitaretur quod in templo fiebat. Populo autem benedicere, illis praeceptum fuit, quatenus Christi personam gerebant. Porro haec duo non abs re distincte ponuntur, ut Deus qui coeli et terrae creator est, etiam benedicat. Creatoris elogium ponitur notandae potentiae causa, ut nihil non a Deo sperare audeant fideles. Quid enim aliud mundus est quam immensae eius virtutis speculum? ut nimium stupidi sint quibus non sufficit eum habere propitium, cuius imperio omnia subesse, et in cuius manu omnem opulentiam esse cernunt. Ceterum, quia audito creatoris nomine, multi de accessu diffiderent, acsi procul quaerendus esset Deus: ideo Propheta symbolum propinquitatis ante oculos statuit. ut familiariter et libere ad eum accedere audeant, qui non minus comiter se ab eo invitari intelligunt, quam si paternum ipsis gremium porrigeret. Ergo ex coelorum intuitu potentiam Dei agnoscunt: in domicilio Sion, paternum amorem.

PSALMUS CXXXV.

Arg. Exhortatio est ad canendas Dei laudes, partim quia electum populum singulari gratia dignatus fuerat: partim quia eius potentia et gloria apparent in toto mundo. Additur etiam antithesis inter idola, quae vanae Deitatis figmenta sunt: et Deum Israëlis qui certis clarisque testimoniis verum se et unicum Deum probavit ut alacrius ad eum laudandum ferantur pii, eiusque imperio se addicant.

Halleluiah. 1. Laudate nomen Iehovae, laudate servi Iehovae, 2. Qui statis in domo Iehovae, in atriis domus Dei

nostri. 3. Laudate Deum, quia bonus Iehova: canite nomini eius, quoniam suave est: 4. Quia Iacob elegit sibi Deus, Israëlem in peculium sibi.

1. *Laudate nomen Iehovae.* Quanquam inter huius Psalmi exordium et superioris nullum fere est in verbis discrimen, videri tamen posset nunc Propheta non solos Levitas hortari, sed totum populum: quia causas laudandi Dei commemorat quae apud pios omnes communiter valere debent. Neque etiam de nocturnis excubiis et continua statione loquitur: sed quia proprium Sacerdotum munus fuit, in hoc pietatis exercitio reliquis praeire, et quasi praecinere vel dictare Dei laudes, minime absurdum erit eos vocari primo loco et stimulari ad suas partes. Et quisquis verba propius expendet, videbit populum secundo ordine adiungi Sacerdotibus. Nam compellat Propheta servos Dei *stantes in templo eius*, deinde *in Atriis*: quum proximo Psalmo nulla facta fuerit Atrii mentio. Et videtur plurali numero posuisse Atria: quia Sacerdotibus quoque suum erat Atrium: deinde erat alterum commune totius populi, quem Lex Levit. capite 16, versu 17, arcebat a Sanctuarii ingressu. Porro ne doctrina haec vel exhortatio ad laudes Dei tam frequenter repetita fastidium pariat, tenendum memoria est quod alibi diximus, nullum ei sacrificium magis placere, quam dum gratitudinem nostram erga ipsum testamur, sicut etiam vidimus Psalmo 50, vers. 14. Sacrifica Deo laudem, et redde Excelso vota tua. Item Psalmo 116, vers. 12. Quid rependam Deo pro omnibus eius beneficiis? Calicem salutum accipiam, et nomen Iehovae invocabo. Ac diligenter notandi sunt loci qui spiritualem hunc cultum magnifice extollunt: ne praepostero Dei colendi studio, in nugis ludamus operam: sicuti maior pars hominum stulte excogitat et comminiscitur ad Dei cultum, frustraque se fatigat omisso praecipuo capite. Ideo toties Spiritus sanctus inculcat verbum Laudate, ne vilescat apud nos vel frigeat hoc pietatis officium. Quanquam simul torporem nostrum oblique perstringit: quia apud sedulos et voluntarios sufficeret parcior exhortatio. Finis tertii versus, ubi dicit, *quia suave est*, duplicem sensum admittit: vel quod suave sit Dei nomen, sicuti priore membro dixerat Deum ipsum esse bonum: vel quia res suavis sit Deo canere. Quanquam נעים decorum et pulcrum proprie significet: et hic generalis sensus melius convenit.

4. *Quia Iacob.* Alias deinde rationes laudandi Dei colligit ex mundi gubernatione, sed quia nonnisi a posteris Abrahae tunc poterat laudari, quibus solis innotuerat, Propheta materiam illis proponit, quod electi sint in populum peculiarem. Et certe incomparabile hoc bonum fuit, quo eos rapi et accendi decuit ad gratias agendas: solos fuisse adoptatos, praeteritis cunctis Gentibus. Nam laudem electionis Deo adscribens Propheta, clare admonet non excelluisse eos propria virtute, sed quia gratuito favore eos complexus est Pater coelestis. Omnes quidem sibi promiscue obstringit, Solem suum quotidie oriri faciens super bonos et malos, Matth. 5, 45.: sed tunc sanctiore vinculo sibi devinxit filios Abrahae: sicuti

hodie quoscunque in gregem suum adoptat et inserit in corpus unigeniti Filii sui.

5. Quia ego cognovi quod magnus Iehova, et Deus noster prae omnibus diis. 6. Omnia quae vult Iehova facit in coelis et in terra, in mari et omnibus abyssis: 7. Adscendere faciens nubes ab extremo terrae, fulgura ad pluviam facit, educens ventum ex locis suis absconditis.

5. *Quia ego cognovi.* Ponitur generalis potentiae descriptio: quo melius sciant Israëlitae, eundem quem colunt Deum, esse totius mundi opificem, omnia regere suo arbitrio, nec alium usquam posse reperiri. Ceterum non dicit se magnitudinem Dei novisse, ut alios excludat: sed potius ex suo sensu incitat omnes ad eandem attentionem, ut expergefacti cognoscant quod palam conspicuum est. Etsi enim Dei immensitatem nemo capit, gloria tamen eius, quatenus expedit, satis est nobis exposita, ut totus mundus careat ignorantiae praetextu. Nam quisquis coeli et terrae conspectu fruitur, quomodo sine summo scelere auctorem ipsum clausis oculis praeteribit? Sed quo nos efficacius pungeret, suo exemplo ad notitiam gloria Dei invitat: vel potius castigat stuporem nostrum, quod non simus ad eam considerandam satis attenti. Ex secundo membro certius colligimus quod nuper attigi, hoc scilicet esse Prophetae consilium, Israëlitas retinere in unius Dei cultu et timore: quia idem Deus qui foedus suum pepigerat cum eorum Patribus, coeli et terrae sit creator. Postquam enim Iehovam nominavit, statim addit esse Deum Israëlis. Unde sequitur, quicunque ab hoc Deo declinant, falso praetendere Dei nomen: sicuti hodie Iudaei et Turcae, quamvis Deum mundi creatorem se colere profiteantur, meras nugas agunt: quia ubi a Lege et Evangelio disceditur, quaelibet pietatis iactantia, veri Dei est abnegatio. Itaque Propheta non abs re speciali titulo Deum vestit, ut se contineant Israëlitae in Legis doctrina. Si per אלהים fictitios Gentium deos intelligas, erit concessio: quia improprie Deum vanis et nihili figmentis conferret, ac sensus erit, Dei magnitudinem sic excellere, ut in nihilum redigat quicquid Deitatis fingitur. Videtur tamen Angelos complecti, ut alibi diximus: quia etsi in illis divinum aliquid emicat, quatenus coelestes sunt virtutes ac principatus: supereminet tamen Deus ipse, ut eos cogat in ordinem, ne magnitudinem suam obscurent.

6. *Omnia quae vult Iehova.* Haec est immensa Dei magnitudo cuius meminit, quod non semel tantum condiderit coelum et terram, sed moderetur etiam omnia suo arbitrio. Nam qui Deum fatentur mundi creatorem, et sedere otiosum in coelo fingunt abiecta mundi cura, eum sua virtute impie spoliant, atqui magnam hominum partem occupat crassum hoc commentum. Si quis roget an credant Deum dormire, negabunt quidem: sed dum imaginantur eum laxare fortunae habenas, umbratilem duntaxat potentiam ei relinqunt, quae effectu suo careat, quum Scriptura doceat actualem esse: quia totus mundus eius arbitrio regitur. Nam Propheta diserte hic affirmat,

singulas mundi partes curae esse Deo, ut nihil confuse vel fortuito usquam contingat. Putant vulgo Deum splendide ornatum esse, dum nescio quid de universali providentia balbutiunt. Atqui distinctio coeli, terrae et aquarum, particularem curam designat. Praecipuum tamen pondus inest in verbo חפץ. Pronuntiat Spiritus sanctus Deum facere quicquid placitum est. Confusa autem gubernatio, de qua vulgo garriunt, tantum huc tendit, ut Deus incogitanter mundi ordinem continuet. Ita hoc modo in nihilum redigitur eius voluntas. Nam si vult, suum habet consilium, certamque rationem. Unde colligitur specialis eius providentia, quae vim suam distribuit ad regendas singulas mundi partes: ut nihil fortuito accidat, sed arcano suo consilio moderetur quae videntur maxime fortuita. Etsi autem nostrum non est disquirere cur fieri velit quae repugnant cum sensu nostro, nisi tamen velimus omnia pietatis elementa convellere, firmum hoc manere debet, nihil accidere nisi quod statuit Deus ac decrevit. Ac si abscondita nobis est eius voluntas, eam tamen, ut fontem omnis iustitiae et rectitudinis, reverenter suspicere convenit: quia nihil aequius est quam ut summum gradum apud nos obtineat. Plura, si videbitur, petant Lectores ex Psalmo 115.

7. *Adscendere faciens.* Speciem unam atque alteram attingit Propheta, unde melius possit intelligi, nihil sponte moveri nisi quatenus Dei consilio et manu dirigitur. Quia igitur millesimam operum Dei partem comprehendere non potest sensus noster, pauca tantum exempla hic Propheta delibat, in quibus vult expendi quod docuit de coelesti providentia. *Nubes dicit attolli ab extremis terrae partibus*, quia vapores e terra surgentes densius coacervati, nubes tandem efficiunt. Quis vero futurum putaret ut vapores, quos adscendere eminus conspicimus, mox coelum obscurent, et incumbant nostris capitibus? Hoc ergo insigne est documentum potentiae Dei, exiguos vapores surgere, qui deinde totum aërem momento occupent. Addit Propheta quod non parum valet ad augendum miraculum, *fulgura pluviae misceri:* quae res sunt prorsus contrariae. Nisi haec ignis et aquae mistura usu cognita esset, quis non diceret incredibile esse portentum? Eadem est ventorum ratio, nam etsi ventos naturaliter procreari certum est, et originem philosophi demonstrant, mirabile tamen Dei opus est tam multiplex ventorum agitatio. Ceterum non modo praedicat Dei potentiam qualem philosophi concedunt, sed intelligit nullam pluviae guttam e coelo decidere nisi quam Deus certa dispensatione stillat. Fatentur omnes Deum esse pluviae auctorem, tonitruum item et ventorum, quia hunc in natura ordinem semel posuit: verum Propheta hic ultra progreditur, quoties pluit, non id fieri caeco naturae instinctu: sed quia Deus ita decrevit, cuius est pro suo arbitrio coelum ex sereno reddere obnubilum, et caligine discussa puram lucem reddere.

8. Percussit primogenita Aegypti, ab homine usque ad bestiam. 9. Misit signa et prodigia in medio tui Aegypte, in Pharaone et in omnibus servis eius. 10. Percussit gentes magnas, et occidit Reges fortes. 11. Sihon regem Amorrhaeo-

rum, et Og regem Basan, et omnia regna Chanaan. 12. Et dedit terram eorum haereditatem, haereditatem Israëli populo suo.

8. *Percussit primogenita.* Rursus de peculiaribus Dei beneficiis disserit, quibus Ecclesiam et electum populum sibi obligaverat. Nam quia sermonem dirigit ad solos fideles, in Dei laudibus hoc statuit praecipuum caput, quod ex toto humano genere exiguum numerum adoptaverit. Deinde quod in eorum gratiam magnis regnis et validis gentibus se opposuerit. Quaecunque enim edidit Deus miracula tam in Aegypto quam in terra Chanaan: totidem fuerunt paterni eius erga electum populum amoris testimonia. Quod autem primo loco ponit occisa Aegypti primogenita, non servat historiae ordinem, sed memorabile exemplum proponit, unde appareat quam pretiosa fuerit Deo salus Ecclesiae suae: cuius respectu, magno et opulento populo non pepercit. Summa est, in redemptione populi satis superque testatam fuisse Dei virtutem simul cum gratia.

10. *Percussit gentes magnas.* Descendit ad finem redemptionis. Neque enim populum suum eduxit Deus ex Aegypto, ut in vaga peregrinatione statim desereret, sed ut locaret in haereditate promissa. Hic ergo etiam conspicuum fuisse Dei favorem Propheta docet, ac infatigabilem gratiae perseverantiam: quod ubi semel manum porrexit filiis Abrahae, eo usque deduxit, perrexitque virtutem suam exserere, donec promissa terra fruerentur. Potentiam vero Dei extollit, quia nonnisi multis stragibus tranquilla contingit terrae possessio. Bonitatem vero Dei illustrat haec circumstantia, quod turmam ignobilem validis Regibus et Gentibus robustis praetulit. Sihon vero et Og duos Reges memorat, non quia fuerint omnium potentissimi, sed quia praecluso terrae aditu in primis erant formidabiles: praesertim quum populus nondum ad bellandum assuefactus foret. Cumulum vero beneficentiae adiungit Propheta, quod firmam terrae possessionem adepti sunt Israëlitae. Non minor est virtus quam quaerere, parta tueri, inquit ille, quum ergo infestissimis hostibus undique cincti essent Israëlitae, in eo maxime enituit Dei virtus, quod neque deleti neque expulsi fuerunt, quod centies accidere poterat, nisi in sua possessione fuissent stabiliti.

13. Iehova, nomen tuum in seculum: Iehova, memoria tui in generationem et generationem. 14. Quia iudicabit Iehova populum suum, et super servis suis poenitentia ducetur.

13. *Iehova.* Etsi multae sunt rationes cur semper florere debeat in mundo nomen Dei: hic tamen proprie concionatur Propheta de aeterna laude quam ex Ecclesiae conservatione meretur ac sibi acquirit: quia mox subiicitur causae redditio, quod Deus iudicabit populum suum. Et certe sicuti totus mundus theatrum est divinae bonitatis, sapientiae, iustitiae, virtutis: pars tamen illustrior, instar orchestrae, est Ecclesia: et quo propius ad nos accedit Deus, suaque beneficia familiarius nobis communicat, in eorum meditatione nos attentius exerceri convenit. Porro quum *iudicandi* verbum Hebraeis

omnes iusti legitimique regiminis partes in se contineat, futurum tempus de continuo actu positum interpretor, ut frequenter solet: acsi dixisset Propheta, semper Deum praesidem fore et custodem populi sui: ideoque in tuto esse piorum salutem, quae Deo curae est. Nisi forte consulto futurum tempus notavit Propheta, ut discamus in afflictionibus spem nostram suspendere: et si quando videbitur a Deo negligi ac deseri, ne tamen exanimemur: quia utcunque opem suam ad tempus occultet, postquam suos satis humiliatos videt, vindicem opportune se ostendit. Neque displicet hic sensus, quia Prophetam alludere probabile est ad Mosis dictum, Deut. 32, 36. cuius etiam verba recitat. Nam dolorem quem ex Dei flagellis sensurus erat populus, Moses lenire volens, Deum fore iudicem populi sui denuntiat, ut misere afflictum sublevet ac tueatur. Id nunc ad perpetuum Ecclesiae usum accommodat quisquis fuerit auctor Psalmi, Deum nunquam passurum docens ut penitus intereat Ecclesia, cuius abolitione Rex esse desineret. Tempus autem verbi in praeteritum mutare, acsi Deus populum suum vindicasset contra Aegyptios, frigidum commentum est, ac remotum a Mosis et Psalmi huius contextu, quia verbum נחם Hebraeis tam poenitentia duci, quam consolationem accipere significat, utrovis modo accipias, optime constabit sensus. Nam quoties in gratiam redit Deus cum Ecclesia, quamvis nulla in eum cadat mutatio, in re tamen ipsa apparet. Ergo poenitentia dicetur affici, dum Ecclesiam, quam iratus iustis poenis afflixerat, clementius tractare incipit. Consolationem etiam accipere vel placare super populo suo dicitur, dum foederis sui aeterni memor, ubi eum ad momentum castigavit, perpetuis misericordiis prosequitur: sicut dicit apud Iesaiam 54, 8. Summa huc redit, temporalem esse iram Dei erga fideles: ac dum ulciscitur eorum scelera, misericordiae suae recordari in medio irae cursu, sicut docet Habacuc cap. 3, 2. atque ita pingitur nobis Deus sub humana figura, quia induitur paterno affectu, dum filios suos, qui merito abdicandi erant, restituit: quia non potest a visceribus suis avelli, acsi diceret, Deum misericordem esse fidelibus, quia filii sunt: ipse vero se orbare nolit, denique ideo esse placabilem, quia deliciae eius sunt, suaviter fovere quos pro filiis agnoscit.

15. Simulacra Gentium, argentum et aurum, opus manuum hominis. 16. Os illis, et non loquentur: oculi illis, et non videbunt. 17. Aures ipsis, et non audient: etiam non est spiritus in ore ipsorum. 18. Similes sint illis qui faciunt ea, quisquis confidit in illis. 19. Domus Israël benedicite Iehovae, domus Aaron benedicite Iehovae. 20. Domus Levi benedicite Iehovae, timentes Iehovam, benedicite Iehovae. 21. Benedictus Iehova e Sion, qui habitat in Ierusalem. Halleluiah.

15. *Simulacra.* Quia tota haec pars Psalmi exposita alibi fuit, supervacuum esset insistere: et repetitio lectoribus molesta esset.

Consilium ergo Prophetae paucis tantum verbis obiter perstringam. Nam Gentium socordiam exagitans, quod Deum non putarent sibi propinquum esse nisi ad idola confugerent, Israëlitas admonet quam praeclare cum ipsis actum fuerit: quo se attentius contineant in simplici et puro Dei cultu, et a profanis superstitionibus abhorreant. Tandem enim concludit, quo plus impendunt operae idololatrae in colendis suis idolis, gravius sibi iudicium accersere. Nam certe falsorum deorum cultoribus tam horribilem vindictam denuntiat, ut ab eorum exemplo absterreantur quicunque edocti sunt in Lege Dei. Ceterum quum Psalmus 115. ad sperandum hortetur, Propheta hic Deum benedicere iubet. Levitas autem domui Aaron adiungit propter duos Sacerdotii ordines. Reliqua omnia conveniunt, nisi quod ultimo versu Propheta hic cum reliquo piorum coetu ipse quoque Deum benedicit. Dicit autem e *Sione*, quia quum pollicitus esset Deus se illinc exauditurum suorum vota, ac odorem gratiae suae inde diffunderet, simul etiam laudum materiam suggerebat. Ratio etiam additur, quia *habitat in Ierusalem:* quod nihil crassum vel terrestre sonat, quasi tam angusto domicilio inclusus esset Deus: sed ad sensibilem eius gratiam referri debet, quia experientia docebat, quamvis coelum et terram impleat eius maiestas, virtute et gratia suis esse praesentem.

PSALMUS CXXXVI.

Arg. Admonet Propheta fraudari Deum iusto beneficiorum suorum fructu, nisi assidui sint fideles in canendis eius laudibus. Porro in singulis beneficiis misericordiam eius commendans, simul docet non rite laudari Deum, nisi gratuitum esse agnoscimus quicquid in nos contulerit.

1. Laudate Iehovam, quia bonus, quia in seculum clemen-
tia eius. 2. Laudate Deum deorum, quia in seculum clemen-
tia eius. 3. Laudate Dominum dominorum, quia in seculum
clementia eius. 4. Qui fecit mirabilia magna solus, quia in
seculum clementia eius. 5. Qui fecit coelos intelligenter, quia
in seculum clementia eius. 6. Qui extendit terram super
aquas, quia in seculum clementia eius. 7. Qui fecit lumina-
ria magna, quia in seculum clementia eius. 8. Solem ad prae-
fecturam in die, quia in seculum clementia eius. 9. Lunam
et stellas ad praefecturam in nocte, quia in seculum clemen-
tia eius.

1. *Quia in seculum.* Videri posset inanis battologia, quod brevibus et concisis sententiis particulam hanc toties inserit, verum si feruntur, imo laudem et plausum referunt versus intercalares in profanis poëtis, non debet videri absurda haec repetitio, quae in optima

ratione fundata est. Nam etsi fateri coguntur omnes, bonorum omnium fontem esse liberalitatem Dei, non tamen pure et in solidum agnoscitur gratuita eius bonitas: cui tamen summum gradum semper attribuit Scriptura. Imo Paulus Rom. 3, 23. de ea loquens, gloriam Dei generaliter κατ' ἐξοχὴν nominat: acsi diceret, Deum, qui in cunctis suis operibus summam laudem meretur, velle tamen praecipue glorificari in sua misericordia. Et ex Sacra historia colligere promptum est, ex Davidis praescripto inter canendum, morem hunc receptum fuisse ut alternis Levitae succinerent, Quia in aeternum clementia eius. Nam et Solomo in templi dedicatione ritum hunc observavit, 2. Chronicon 7, 3. 6. et Iosaphat in epinicio illo solemni, cuius mentio fit eiusdem libri capite 20, 21. Priusquam vero ad recitationem operum Dei veniat Propheta, summam eius Deitatem summumque imperium commendat, non quod proprie loquendo extra ipsum ulla sit Deitatis scintilla: sed quia homines ubicunque partem aliquam gloriae eius conspiciunt, Deitatem aliquam seorsum imaginantur, Deumque ipsum perperam distrahunt in partes: neque hoc errore contenti, deos sibi ligneos et lapideos confingunt. Denique omnibus ingenita est haec pravitas, ut se deorum varietate et turba oblectent. Ideo Propheta consulto videtur non modo in voce אלהים pluralem numerum usurpasse, sed etiam in voce ארונים. Sic enim est ad verbum, *Laudate Dominos dominorum*, acsi diceret perfectam omnis dominii plenitudinem in uno Deo inveniri.

4. *Qui fecit mirabilia.* Hoc nomine insignit omnia Dei opera a minimo usque ad maximum: quo nos in eorum admirationem expergefaciat, quia propter socordiam nostram vilescunt: quum tamen singulis insculptae sint insignes notae incredibilis tam sapientiae quam virtutis Dei. Deum autem fecisse et facere solum quicquid admiratione dignum est, asserit: ut discamus non posse vel minimam laudis eius guttam alio transferri absque intolerabili sacrilegio: quia ubi lustraverimus coelum et terram, nusquam reperiemus ullum Deitatis specimen, ut ei socium vel aemulum adiungere liceat. Postea Dei Sapientiam celebrat in una specie, quod scilicet tanto artificio *compositi sint coeli*, ut clamitent mirabiliter se tam pulcra distinctione fuisse ornatos. Inde ad *terram* descendit: ut discamus hoc quoque praeclarum et memorabile Dei opus magni facere, quia nudam et siccam terrae superficiem expandat super aquas. Nam quum elementis sphaerica sit forma, naturaliter aquae terram obtegerent, nisi cohiberentur suis claustris: quia Deus hospitium concedere voluit humano generi: atque hoc inter sua principia ponere coguntur Philosophi. Ergo terrae expansio, et vacuum hoc spatium quod aquis non obruitur, merito censetur inter praecipua Dei miracula. Et simul Dei gratiae adscribitur: quia nulla erat ratio cur aquas a suo situ depelleret, nisi quia pro immensa sua bonitate hominibus consultum esse voluit.

7. *Qui fecit luminaria.* Quum Moses duo luminaria magna vocet, Solem et lunam, non dubito quin hanc loquendi rationem sequutus sit Propheta. Ideo quod paulo post adiungit de stellis, quasi accessorium est. Etsi autem lunam alii planetae magnitudine superant, non abs re tamen vocatur secundum luminare manifesti effectus causa. Neque enim Spiritus sancti consilium fuit astrologiam

docere: sed quum doctrinam proponeret rudissimis quibusque idiotis communem, populariter loquutus est per Mosen, et Prophetas, nequis praetextu difficultatis subterfugeret, sicuti videmus nihil cupidius homines captare quam ignorantiae praetextum, si nimis sublime ac reconditum est quod traditur. Etsi ergo Saturnus Luna maior est, quia tamen propter longiorem distantiam hoc non patet oculis, maluit Spiritus sanctus quodammodo balbutire, quam discendi viam praecludere plebeis et indoctis. Eiusdem notae est quod simul addit Propheta, Deum solis et Lunae vices ordine partitum esse, ut illum *diei praeficeret*, hanc vero nocti: non quod potiantur ullo dominio, sed quia mirabilis in hac distributione Dei oeconomia refulget. Et certe dum Sol interdiu suo fulgore terram illustrat, Luna vero et stellae noctu, honorificum (ut ita loquar) obsequium Deo praestant.

10. Qui percussit Aegyptios in primogenitis ipsorum, quia in seculum clementia eius. 11. Et eduxit Israëlem e medio eorum, quia in seculum clementia eius. 12. In manu forti et brachio extento, quia in seculum clementia eius. 13. Qui divisit mare Rubrum in divisiones, quia in seculum clementia eius. 14. Et transire fecit Israëlem per medium eius, quia in seculum clementia eius. 15. Et praecipitavit Pharaonem et exercitum eius in mare Rubrum, quia in seculum clementia eius. 16. Et deduxit populum suum per desertum, quia in seculum clementia eius.

10. *Qui percussit Aegyptios in primogenitis.* Literam ב alii vertunt cum primogenitis. Sed prior interpretatio melius fluere videtur. Ceterum, nisi concionari placeat, supervacuum esset pluribus verbis hic morari lectores: quia nihil habetur quod non alibi tractatum fuerit. Vere autem dicit percussos fuisse Aegyptios in primogenitis, quia licet saepius territi fuerint aliis plagis, non tamen destiterunt contumacia sua furere, donec hac ultima plaga domiti vel fracti Deo cesserunt. Quia vero propositum non erat ordine recensere singula miracula, summam uno verbo complexus est, populum e medio Aegypti forti manu et brachio extento eductum fuisse dicens, quia, ut erat undique obsessus, nullum nisi in mirifica Dei virtute effugium patebat. *Brachii extenti* similitudo aptissima est: quia non solemus brachium extendere nisi quum arduum aliquid molimur. Itaque sensus est, Deum in liberando populo non levi manu usum esse, sed insolito modo exseruisse suam potentiam.

13. *Qui divisit mare Rubrum.* De voce סוף alibi dictum est, itaque mihi religio non fuit vertere mare Rubrum. Quia autem Propheta *divisiones* nominat plurali numero, divinant quidam ex Hebraeis plures fuisse transitus: ut illis solenne est de rebus incognitis nugari, totamque Scripturam suis commentis adulterare. Etsi autem merito ridentur tales ineptiae, simul tamen eas detestari convenit: quia minime dubium est, Rabbinos Satanae astutia, huc fuisse inductos ad labefactandam Scripturae fidem. Palam et clare asserit

Moses utrimque stetisse aquarum moles, unde colligimus continuum fuisse spatium. Sed quia turmatim populus transibat, non autem unus post alium, propter viae amplitudinem, in qua libere progressi sunt viri et mulieres cum suis familiis, et iumentis: scite Propheta divisiones nominat, respectu hominum, quia haec circumstantia Dei gratiam non parum auxit, videre late siccatos gurgites, ut populo turmatim simul progredienti planum esset iter. Hoc quoque ad gratiae confirmationem valet, quod paulo post submersus fuit Pharao: quia diversitas ostendit non accidisse arcano aliquo naturae motu, quod alii perierint, alii traiecerint salvi et incolumes. In hoc igitur discrimine conspicua fuit Dei misericordia ad populum servandum. Quod uno verbo attingit, Deum *fuisse ducem populi sui in deserto*, longe patet, multis enim et variis miraculis opus fuit, ut in loco arido omnibusque vitae subsidiis carente annos quadraginta transigeret. Itaque in hunc locum decet conferre quaecunque Moses recenset bonitatis et potentiae Dei testimonia: quod cibo coelesti aluerit famelicum populum, aquam ex rupe profluere iusserit, protexerit sub nube ab aestu Solis, signum dederit suae praesentiae in columna ignis, vestes servaverit integras, vagos exsules cum parvulis tutatus sit sub foliorum tuguriis, et alia quae lectoribus innumera occurrent.

17. Qui percussit Reges magnos, quia in seculum clementia eius. 18. Et occidit Reges insignes, quia in seculum clementia eius. 19. Sihon regem Amorrhaeorum, quia in seculum clementia eius. 20. Et Og regem Basan, quia in seculum clementia eius. 21. Et dedit terram eorum haereditatem, quia in seculum clementia eius. 22. Haereditatem Israëli servo suo, quia in seculum clementia eius. 23. In humiliatione nostra memor fuit nostri, quia in seculum clementia eius. 24. Et eripuit nos ab oppressoribus nostris, quia in seculum clementia eius. 25. Qui dat escam omni carni, quia in seculum clementia eius. 26. Confitemini Deo coelorum, quia in seculum clementia eius.

23. *In humiliatione nostra memor fuit nostri.* Sex versus, qui ex proximo Psalmo sumpti sunt, non attingo. Alios etiam quia longa explicatione non indigent, succincte percurram. Tantum docet Propheta, quia Deus continua serie auxiliari populo suo non destitit, nullam aetatem eiusdem bonitatis quae Patribus exhibita fuerat, fuisse expertem. Atque hoc notabilius fuit documentum gratiae, succurrere calamitatibus populi fere perditi, quam aequabili tenore integrum fovere: quia ipsa necessitas oculos nobis aperit, et sensus excitat. Deinde quia quoties suos liberat Deus, sequitur eorum peccatis ignoscere. Tandem paternam Dei providentiam extendit promiscue non modo ad totum humanum genus, sed ad cuncta animantia, ut mirum non sit, tam providum ac beneficum esse patrem erga electos suos, qui ne bobus quidem et asinis, corvis, et passeribus consulere gra-

vatur. Quum ergo brutis animalibus longe praecellant homines, et ipsi longe inter se differant, non propria dignitate, sed adoptione Dei, ratiocinatur a minori ad maius Propheta, non posse satis extolli incomparabilem Dei erga domesticos suos gratiam.

PSALMUS CXXXVII.

Arg. Quum in exilio Babylonico cessaret legitimus Dei cultus, Propheta totius Ecclesiae personam suscipiens, conqueritur de hostium ludibriis quae in sacrum Dei nomen dirigebantur: et exulibus animosam vocem dictans, ipsos ad spem redemptionis erigit.

1. Super flumina Babylonis illic sedimus, etiam flevimus dum recordamur tui Sion. 2. Super salices in medio eius suspendimus citharas nostras. 3. Tunc quaesierunt ex nobis qui ceperant nos, verba cantici, et in suspensionibus nostris laetitiam, Canite nobis e cantico Sion. 4. Quomodo cantabimus canticum Iehovae in terra aliena?

1. *Super flumina Babylonis.* Diximus alibi nimis crasse falli eos qui Davidem putant prophetico Spiritu populum de futuro exilio admonuisse: quia secus Prophetae loqui solent de rebus futuris: hic autem disseritur de re nota et usu comperta. Consilium vero Prophetae quale sit, breviter expediendum est. Tristis enim illa abdicatio facere potuit ut fides ac religio inter Iudaeos evanesceret. Atque ut facilis est lapsus ad superstitiones et corruptelas, dum impiis sumus permisti, periculum fuit ne profanescerent inter Babylonios. Adhaec exilium, duraque servitus, et quae illic ferendae erant indignitates, animos deiicere poterant fidelibus. Quisquis ergo fuerit Psalmi auctor, lamentationis formam dictat, ut gemendo et orando, spem salutis desperatae foveant. Quanquam alter quoque finis notandus est, hortatur enim eos ne in terra profana pietatem colere desinant, nec se polluant Gentium inquinamentis. Hac ratione filiis Edom vindictam imprecatur qualem erant meriti: et Babylonem, cuius caduca felicitas evanidum reddebat totum orbem, miseram esse exclamat, suoque exitio propinquam. Porro quam utile, imo necessarium fuerit, fulciri pias animas ne deficerent, sola temporis diuturnitas satis docet. Proclive enim erat, assuescere pollutis Gentium moribus, nisi per annos septuaginta mira animi fortitudine fuissent praediti. Sedendi itaque verbo longum exilii tempus notat: acsi diceret, non modo abreptum fuisse populum a patriae conspectu, sed quasi in sepulcro conclusum. Et demonstratio quoque in adverbio loci שׁם emphatica est, qua in rem praesentem lectores adducit. Etsi autem regionis amoenitas, ut erat irrigua, tristitiam mulcere poterat, dicit tamen, fideles quamdiu illic habitarunt fuisse in continuo

fletu. Ideoque utitur particula גם quae ad augendum valet: acsi diceret, fideles in quibus vigebat purus Dei timor, non fuisse inebriatos deliciis Babylonicis, ut spernerent haereditatem suam. Simul tamen ostendit neque obstupuisse in suis malis, quin sentirent iustam Dei castigationem: nec contumaciter reluctatos esse Deo, quia fletus tam humilitatis et poenitentiae, quam moeroris signum fuit. Quod clarius patet ex recordatione Sion, qua significat non fuisse terrenis commodis addictos, sed potius intentos fuisse ad cultum Dei: quia Sanctuarium erexerat Deus instar vexilli in monte Sion, cuius intuitu continerentur in certa spe salutis. Quamvis ergo in regione suavi et foecunda quae illecebris molles animos corrumpere poterat, longiorem moram traherent fideles, lacrymas tamen, quae cito arescere dicuntur, semper sibi ex oculis fluxisse dicunt: quia prohibebantur a solito Dei cultu, et haereditate sibi promissa videbant se iam privari.

2. *Super salices in medio eius.* Deplorat interruptionem laetitiae, cuius usum praeceperat Deus in Templo suo. Scimus enim iniunctas Levitis fuisse canendi partes, ut ad hoc pietatis exercitium toti populo duces essent ac magistri. Siquis roget quorsum citharas portarint tam procul a patria, hoc quoque tanquam insigne et fidei et pii zeli testimonium memorat Propheta: quum omnibus fortunis exuti essent Levitae, sollicite tamen servasse citharas instar pretiosae supellectilis, quas rursus suo tempore in priorem usum aptarent. Et certe probabile est, veros Dei cultores reliquias divini cultus in summo pretio duxisse, et illis custodiendis sedulo dedisse operam, donec veniret restitutionis tempus. Porro videtur per salices notare oblectabiles fuisse ripas illas quae ad refrigerium consitae erant salicibus. Negat igitur Propheta ullas umbras, quamvis iucundae essent, valuisse ad discutiendum moerorem qui altius occupaverat piorum animos, quam ut profani solatii vel oblectationis quicquam admitterent. Certe ipsa loci commoditas, quum arborum umbris obtecti ad ripas fluminum sederent, eos invitare et allicere potuit ut arreptis citharis, dolorem suum canendo lenirent: sed docet Propheta, gravius oppressos fuisse animos sensu irae Dei, quam ut se vanis solatiis fallerent. Longius etiam progreditur, vero et sancto gaudio privatos tunc fuisse. Nam etsi neque pium neque consultum erat, exacerbare suum dolorem, non mirum tamen est publica cantica usque ad reditum distulisse, quum eos ferulae Dei ad querimonias et luctum cogerent.

3. *Tunc quaesierunt a nobis.* Non dubium est, sub barbara illa tyrannide aspere et duriter tractatos fuisse Israëlitas. Summum tamen malorum cumulum fuisse intelligunt, quod probrose insultaverint victores atque etiam illuserint: quia non tam propositum erat vulnerare miseros exsules, quam blasphemias in Deum iaculari. Neque enim sacra cantica audire Babyloniis libebat, neque etiam forte passi essent publice apud se celebrari Dei nomen: sed ironica fuit loquutio, acsi probrose iactarent, Levitas, qui prius solebant resonare sacra cantica, iam obmutuisse: quasi dicerent, An mortuus est Deus vester, cui antehac soliti estis canere? Nam si eum oblectat vestra musica, cur cessatis? Posterius membrum versus varie torquent interpretes, quidam enim nomen תוללינו deducunt a verbo ילל quod est ulu-

lare: se vertunt, pro ululatibus nostris laetitiam. Alii transferunt, suspensiones laetitiae. Sunt qui participii vice accipiant, a verbo הלל quod est insanire: acsi dictum esset, Insanientes contra nos. Sed quum proximo versu verbum תלינו posuerit, radicem huius nominis pro suspendere, simplicior mihi visa est illa quam sequutus sum lectio.

4. *Quomodo cantabimus.* Hic contra superbam insultationem excelso et magnifico responso fideles instruit Propheta, quod in terra polluta abstineant a canticis, sicuti a sacrificiis legalibus. Nam licet Iudaeos putarent Chaldaei exilii loco affixos esse, Propheta *terram alienam* vocando, significat nonnisi ad tempus illic hospitari: praecipue tamen significat indignam esse Chaldaeam tanto honore ut illic personent Dei laudes. Certum quidem est, filios Dei, ubicunque viverent, semper fuisse peregrinos in mundo: sed quia terra Chanaan sacra erat eius quies, merito dicit Propheta exteros et inquilinos fuisse in aliis regionibus: atque hoc modo semper ad reditum paratos et accinctos esse iubet, tacite confirmans Ieremiae vaticinium, quo tempus exilii praefixum erat, Ierem. 25, 11. et 29, 10. ne patriae unquam obliviscerentur. Interea constantia fideles animat, ne quibus minis territi se permisceant Babyloniis, sicuti hodie quamvis sub Papatu instet grave periculum fidelibus, nisi ad receptos mores se conforment, hoc tamen interstitio ab omni impia simulatione eos Spiritus sanctus disiungit. Nam Gallis, Italis, et Anglis, quibus cordi ac studio est sincera pietas, quamdiu degunt sub illa tyrannide, patria sua vere aliena est regio. Quanquam inter nos et veterem populum aliquid est discriminis, tunc enim nonnisi uno in loco fas erat Deum colere: nunc ubicunque duo aut tres conveniunt in Christi nomine, Templum Dei est, modo ab omni idololatriae professione disiuncti, se in puro Dei cultu contineant. Ceterum noluit his verbis Propheta studium laudandi Dei prorsus extinguere, sed potius afflictas mentes hortari ad patientiam, donec restituta esset publica Dei colendi libertas, acsi diceret, Orbati sumus Templo et Sacrificiis, expulsi a patria, vagamur in solo polluto, quid ergo restat nisi ut gemamus, ac nostrae abdicationis memores, suspiremus promissam redemptionem?

5. Si oblitus fuero tui Ierusalem, obliviscatur dextera mea. 6. Adhaereat lingua mea palato meo, si non meminero tui: si non extulero Ierusalem super caput laetitiae meae. 7. Recordare Iehova filiorum Edom, in die Ierusalem dicentium, Nudate, nudate usque ad fundamentum in ea. 8. Filia Babylonis vastata: beatus qui rependet tibi retributionem tuam quam retribuisti nobis. 9. Beatus qui apprehendet et allidet parvulos tuos ad petram.

5. *Si oblitus fuero tui.* Confirmatio est proximae sententiae: unde etiam colligere promptum est quid sibi tunc voluerit. Testantur enim Dei cultores, et quidem adhibita imprecatione, memoriam

sanctae urbis cordibus suis semper fore infixam, neque unquam deletum iri quicquid acciderit. Quia autem de cantu et musicis instrumentis hic agitur, imprecationis formam inde concipit Propheta, ut *obliviscatur manus* artis suae, *lingua palato* vel faucibus *adhaereat*. Summa huc tendit, non debere privatis incommodis fideles ita tristari, quin gravius tangantur communi Ecclesiae clade: quia aequum est, zelum domus Dei palmam tenere in cordibus nostris, ut supra omnes privatos affectus emineat. Secundum membrum quidam sic interpretantur, si non hoc mihi erit praecipuum gaudium, videre rursus florentem statum Hierosolymae. Alii, nunquam penetrabit in animum meum laetitia, donec me exhilaret Ecclesiae restitutio. Sed Propheta, meo iudicio, utrumque simul complectitur. Nec vero potest alterum ab altero divelli: quia si Ierusalem extollimus ad caput laetitiae nostrae, caput laetitiae ipsius erit ex secundo prosperoque illius statu: quod non fiet nisi moeror ex eius malis conceptus, profanis omnibus gaudiis ianuam praecludat.

7. *Recordare Iehova filiorum Edom.* Quum aliis quoque vicinis Gentibus, quae in excidium Hierosolymae conspiraverant, instaret vindicta, non dubium est quin per synecdochen eas omnes Propheta sub filiis Edom designet: vel quia odii crudelitate superaverant alios, vel quia minus tolerabilis erat eorum crudelitas in consanguineos et fratres, erant enim posteri Esau, et quum populus Israël omnia hostiliter vastaret, Dei mandato pepercerat Idumaeis, Deut. 2, 1. Nimis ergo caeca fuit immanitas, accersere Babylonios fratribus suis perdendis, vel suis flabellis eorum saevitiam magis accendere. Sed notandum est, Prophetam hic ad maledictiones et diras non temere prorumpere: sed divinum esse praeconem confirmandis prioribus vaticiniis. Deus enim per Ezech. cap. 25, 13 et Ieremiam 49, 7. praedixerat de Idumaeis poenas se sumpturum. Et Abdias 11. rationem clarius exprimit, quae respondet huic loco, nempe quia conspiraverant cum Babyloniis. Consilium vero Dei fuisse scimus, fulcire hoc solatio animos populi in tristissima clade: quia alioqui videri poterat irrita electio Iacob, si eius filii impune a progenie Esau tam immaniter fuissent lacerati. Nunc Spiritus instinctu precatur Deum Propheta, ut re ipsa ostendat, non frustra hoc fuisse praedictum. Et quum dicit, Recordare Iehova, promissionis memoriam revocat in animos piorum, ut Deum vindicem fore persuasi, exitum patienter et moderate exspectent. Neque enim vindictam petere fas erat nisi quam promiserat Deus: et quidem adversus reprobos et insanabiles. Nam aliis quantumvis infesti sint, optanda est sana mens, et resipiscentia. *Diem Ierusalem* vocat, usitato Scripturae more, tempus visitationis, cui finem Deus praefixerat.

8. *Filia Babylonis vastata.* Iam fidei oculis absconditum Dei iudicium inspicit Propheta, sicuti fidem scite Apost. Heb. 11, 1 rerum absconditarum adspectum vocat. Quamvis ergo incredibile foret, tam potenti monarchiae, qualis tunc erat Babylon, posse quicquam contingere adversi, omnesque vulgo putarent inexpugnabile esse eius robur: cladem eius et interitum in verbi speculo intuetur Propheta. Et idem facere iubet pios omnes, ut coelestibus oraculis freti, sceleratae urbis superbiam quasi ex alto despiciant. Quod si

fiduciam et spem concipere discamus ex Dei promissionibus, quantumvis abiecti, poterimus tamen ex inferis attollere capita, et gloriari nos in extremis malis beatos esse, hostes vero nostros exitio devotos: modo affectus omnes nostros sua rectitudine temperet Dei spiritus. Porro quum pronuntiat *beatos qui Babyloniis vindictam rependet*, non intelligit Persarum et Medorum obsequium placuisse Deo, quos ambitio et inexplebilis avaritia, deinde prava aemulatio ad bellum impulit: sed quia bellum illud quasi Dei auspiciis gestum est, optabilem successum Propheta fore dicit. Quia enim statuerat Deus poenam sumere de Babylone, benedixit Cyro, et Dario: sicuti rursum Ier. 48, 10. simili ratione maledictos pronuntiat qui facient opus Dei negligenter: hoc est, qui non strenue operam Deo suam, vastando et perdendo, impendent, ubi conducti erunt ab eo carnifices. Etsi autem crudele videtur, dum optat teneros foetus et adhuc innoxios ad lapides allidi et conteri: quia tamen non impulsu proprio loquitur, sed verba petit ex ore Dei, nihil aliud quam iusti iudicii praeconium est: sicuti quum pronuntiat Dominus, qua quisque mensura usus fuerit erga alios, vicissim ei remensum iri, Matth. 7, 2. Sed de Babylone speciale vaticinium ediderat Iesaias 13, 16. cui haud dubie succinit nunc Propheta, Ecce Deus acuit ferrum, et intendit arcus, Medos et Persas emittit, qui non expetent argentum et aurum, tantum sitient sanguinem, etc.

PSALMUS CXXXVIII.

Arg. David memoria repetens quam praeclare semper adiutus esset a Deo, tam eius bonitatem quam fidem expertus, his documentis primum se ad gratitudinem incitat, et accingit: deinde in posterum sibi promittit eundem beneficentiae cursum, quia Deus perpetuo sibi constat. Quod si periclitari contigerit, spem sibi facit laeti exitus.

Davidis. 1. Celebrabo te in toto corde meo, coram Diis psallam tibi. 2. Adorabo *te* ad templum sanctitatis tuae, et canam nomini tuo super clementia tua et super veritate tua: quia magnificasti super omnia nomen tuum, sermone tuo. 3. In die *quo* clamavi *ad te* tunc exaudisti me, multiplicasti mihi in anima mea robur. 4. Celebrent te, Iehova, omnes Reges terrae: quia audierunt verba oris tui. 5. Et canant in viis Iehovae, quia magna est gloria Iehovae.

1. *Celebrabo te.* Sicuti memorandis Dei beneficiis ornatus fuerat David, ita profitetur se non vulgari modo gratum fore. Sed quia hypocritae ficta et inani resonantia vitiant et contaminant hoc sacrificium, simul addit non labiis modo, sed sincero corde gratias se Deo acturum, nam *totum cor* pro sincero accipi, et duplici opponi, vidimus Psal. 12, 3. Iam quia nomen אלהים nunc ad Reges, nunc ad Angelos transfertur, utrumque praesenti loco non male conveniet.

Publicam gratiarum actionem promittit David. Iam quia sacer conventus quasi coeleste theatrum est, scimus ornari Angelorum frequentia, et Cherubim ideo Arcam foederis cingebant, ut scirent fideles sibi adesse testes Angelos, quoties in sanctuarium veniebant colendi Dei causa. Quia vero primum ordinem ducebant Principes, non erit absurdum de ipsis accipere quod hic dicitur: sicuti et Psalmo 107, 32. Celebrate Iehovam in seniorum consessu: hoc est, celebri et honorifico, ut loquuntur. Quanquam mihi prior sensus magis arridet, eo quod fideles, quoties prodeunt in conspectum Dei, quasi segregati a mundo, coelos conscendunt, ut se coniungant Angelis, sicuti Paulus de ordine et decoro ad Corinthios disserens, admonet ut in publico coetu saltem Angelos revereantur. Et Deus olim sub figura Cherubim idem depingi voluit, ut visibile praesentiae suae pignus, fidelibus daret. Et mox sequitur explicatio, ubi dicit, *Adorabo ad templum sanctitatis tuae.* Significat enim non modo privatim se gratum fore, sed ex Legis mandato venturum se ad Sanctuarium, ut alios ad imitationem hortetur. Etsi enim spiritualiter Deum colebat, oculos tamen ad externa illa symbola convertere oportuit, quae tunc vehicula piis erant ad tollendas sursum eorum mentes. Porro materiam laudandi Dei sibi proponit in eius misericordia et veritate: quia etsi encomia etiam sua meretur eius potentia et virtus, nihil tamen acrius stimulare nos debet ad celebrandum eius nomen, quam gratuita bonitas: quia liberaliter nobiscum agendo, os nobis ad canendas suas laudes aperit. Ceterum quia misericordiam non gustamus, vel saltem vivo animi sensu non apprehendimus absque verbo, additur fides aut veritas. Atque haec copula, ut iam saepius admonui, diligenter notanda est: quia utcunque effectis se beneficum Deus ostendat, nisi tamen praelucesat doctrina, impediet stupor noster ne eius bonitas in animos nostros penetret. Haec autem priore loco statuitur, quando non alia de causa veracem se Deus nobis prestat nisi quia sponte se nobis gratuita promissione obstrinxit. Et certe in eo perspicitur inaestimabilis eius misericordia, quod a se alienos praevenit, et familiariter alloqui dignatur ut ad se invitet. In fine versus subaudiunt aliqui copulam in voce *sermonis,* atque ita reddunt, Magnificasti nomen tuum, et sermonem tuum super omnia: quod ut frigidum est, merito a doctis interpretibus repudiatur, qui tamen ipsi ad sensum nimis coactum (meo iudicio) confugiunt, sic vertentes, Magnificasti super omni sermone tuo nomen tuum. Ego vero non dubito quin David praedicet nomen Dei sua celsitudine supra omnia excellere: deinde specialem modum definiat, quo Deus nomen suum extulit, nempe quia veraciter praestitit quod liberaliter promiserat. Et certe quia pro stupore nostro caecutimus ad Dei beneficia, haec optima est ad nos expergefaciendos ratio, dum sua voce nos compellat Deus, et tandem effectu quam pollicitus est gratiam sancit et obsignat.

3. *In die quo clamavi.* Quamvis saepe vota nostra praeveniat Deus et quasi dormientibus occurrat, ideo tamen suos ut plurimum Spiritus sui instinctu sollicitat ad preces: quo melius illustret suam gratiam, dum agnoscunt non frustra nec sine profectu se orasse. Iure itaque David non posse hoc videri fortuitum colligit, quod

emerserit ex periculis: quia palam apparuerit exauditum fuisse ab eo. Hoc ergo unum est, preces nostras Dei gratiam propius nobis ostendere. In secunda parte versus nonnulli etiam copulam subaudiunt, Multiplicasti me, et in anima mea robur, sed inepte: quum sensus verborum optime fluat nihil addendo: sive legas quemadmodum prius verti, sive legere malis, Multiplicasti me in anima mea robore. Summa est, quum debilitatus esset malis, adeptum esse novam animi fortitudinem. Nisi forte magis placeat sic resolvere, Multiplicasti me, hoc est, benedixisti me, unde in anima mea robur.

4. *Celebrent Iehovam.* His verbis docet, quam expertus est gratiam, longe fore memorabilem, ut fama eius per totum orbem spargatur. Ceterum Reges ipsos dicens audisse verba oris Dei, non significat rite esse edoctos in pietate, ut inseri debeant in Ecclesiae corpus, sed hoc ubique fore notum, non alia de causa mirabiliter servatum fuisse a Deo, nisi quod eius mandato unctus fuerat in Regem. Quamvis ergo in illo coelesti oraculo non proficerent vicini Reges, valuit tamen ad commendationem gratiae Dei, passim cognosci ab omnibus divinitus se fuisse vocatum. Et certe quum per tot annos, quibus acerrime eum ad necem persequutus est Saul, semper iactaverit se militare sub Dei vexillo, non potuit hoc esse obscurum, Dei beneplacito et vocatione eum regnare. Tale ergo gratiae Dei fuit documentum, quod profanis etiam Regibus aliquam confessionem exprimeret.

6. Quia excelsus Iehova, humilem tamen respiciet, et excelsus eminus agnoscet. 7. Si ambulavero in medio tribulationis, vivificabis me: super iram inimicorum meorum mittes manum tuam, et servabit me dextera tua. 8. Iehova rependet super me, Iehova clementia tua in perpetuum: opera manuum tuarum non deseres.

6. *Quia excelsus.* Hoc versu commendat Dei providentiam, qua totus mundus regitur. Est autem hoc apprime utile cognitu, non negligi a Deo salutem nostram: quia etsi verum id esse fatentur omnes, trepidatio tamen in minimo quoque discrimine diffidentiam nostram refellit, quia quisquis solide persuasus erit, paterna Dei cura se foveri, non tam facile expavescet. Etsi autem quidam excelsum interpretantur, acsi diceret David, Deum in coelesti solio sedere ad regendum totum orbem, adversative tamen positum esse censeo, acsi diceret, non obstare Dei celsitudinem quominus humiles et abiectos respiciat in terra. Quod idem confirmat secundo membro, ubi dicit sublimem procul vel e longinquo intelligere. Alii גבה in accusativo casu legunt: qui etiam sensus non male quadrat: quasi diceret, Deum altos et superbos non dignari propinquo intuitu, sed contemptim despicere: quum parvulos et abiectos (qui videntur in speciem longius remoti) non secus ac sibi propinquos curet. Sunt etiam qui verbum ידע vertant conterere: quasi dictum esset, Deum, humiles fovendo, conterere altos istos gigantes, qui sibi in sua prosperitate applaudunt. Sed quia vereor ne non tam argute loquutus sit David, mihi sufficit

simplex repetitio eiusdem sententiae: quamvis sublimis sit Deus, cognoscere tamen quae fugere videntur eius curam. Sic vidimus Psalmo 113, 5. Exaltat se Iehova ad habitandum, se tamen humiliat ad videndum tam in coelo quam in terra. Summa est, Quamvis coelis omnibus superior sit Dei maiestas, non arceri tamen longo intervallo quominus sua providentia ordinet totum orbem. Sublimis ergo Deus est, sed procul adspicit: ut necesse non habeat locum mutare, dum vult descendere ad gerendam nostri curam. Nos, contempti et ignobiles: sed non impedit misera nostra conditio quin Deus curam nostri suscipiat. Sic enim convenit immensam eius gloriam, qua coelos omnes superat, cum admiratione suspicere, ut tamen non dubitemus quasi paterno eius sinu nos foveri. Et apposite contexit David haec duo membra, primum, ne Dei maiestas abiecto terrore, sensum bonitatis eius et indulgentiae tollat: deinde ne bonitas, qua se ad nos usque demittere non gravatur, minuat gloriae eius reverentiam.

7. *Si ambulavero.* Hic declarat David quomodo sibi Deum fore servatorem confidat: nempe qui mortuo restituat vitam, si opus sit. Qui locus notatu dignus est, nam ut delicata est caro, cuperet quisque nostrum extra telorum iactum securus degere, itaque nihil minus tolerabile quam certare cominus cum mortis metu. Imo simulac discrimen aliquod obiectum est, sine modo exhorrescimus, acsi angustiae nostrae omnes Dei salutes prohiberent. Atqui haec vera fidei regula est, in mortis tenebris cernere vitae lucem: nec tantum inniti Dei gratiae, quae nos ab omni incommodo eximat, sed quae nos singulis momentis in media morte vivificet: sicuti suos variis afflictionibus humiliat, ut mirabiliter tueatur: atque ita non modo vitae custos, sed etiam liberator appareat. Porro quia semper in mundo hostes imminent fidelibus, pronuntiat David, quicquid illi machinentur, se Dei auxilio tutum fore. Hinc ergo spem vitae sibi esse docet, quia extenta Dei manu protegitur, quam novit invictam esse, et omnium hostium victricem. Unde sequitur, Deum ita exercere filios suos continua malitia, ut alterum in sepulcro pedem habentes, trepide sub eius alas confugiant, ut tranquillitate fruantur. Quidam particulam אף non accipiunt pro ira, sed pro etiam: atque ita legunt, Extendes etiam super inimicos. Sequutus tamen sum quod erat receptius: quia et sensus plenior est, nec quicquam habet coactum.

8. *Iehova rependet.* Ambigua verbi גמר significatio sententiam quoque hanc dubiam facit. Significat interdum rependere. adeoque generaliter conferre: quia saepe ad gratuita beneficia confertur. Sed quae sequuntur in contextu verba, videntur diversum sensum exigere, nam quum addatur ratio, Iehova misericordia tua in seculum, opera manuum tuarum non deseres: melius convenit, Iehova perficiet pro me, hoc est, perget ostendere sibi curae esse salutem meam, et quod coepit perducet ad ultimum usque actum. Ergo quemadmodum liberatus fuerat Dei misericordia, statuit hoc fore perpetuum: quia Deus naturam non mutat, nec bonitatem, qua praeditus est, potest exuere. Et certe, ut nos bona spes in periculis sustineat, oculos in Dei bonitatem defigere necesse est, in qua fundata est salus nostra. Iam quum Deus, qui nullo iure nobis obstrictus est, ultro promittat nos sibi curae futuros, optime colligit David, salutem

suam non fore caducam nec temporalem: quia aeterna est Dei bonitas. Et hanc sententiam confirmat aliis verbis. Fieri non posse ut Deus lassitudine, vel taedio (ut mortales solent) opus imperfectum abiiciat. Nam eodem sensu hoc pronuntiat David, quo docet Paulus dona et vocationem Dei carere poenitentia. Nam quum homines vel inconstantia alio rapti, quod stulte aggressi sunt, leviter relinquant: vel infirmitate cogantur omittere quod supra vires tentarunt: nihil tale in Deum competit, ideoque timendum non est ne spem nostram in medio cursu frustretur. Sola enim malitia et ingratitudo nostra infatigabilem et perpetuum gratiae eius tenorem abrumpit. Ergo quod firma fide amplexi erimus, nunquam auferret Deus, vel nobis effluere sinet. Nec vero David pronuntiat Deum perficere suorum salutem, ut ipse torpori indulgeat: sed potius ut fidem suam confirmet, seque ad precandum acuat. Unde enim piis sollicitudo et metus, nisi quia suae fragilitatis conscii, ab uno Deo pendent? Interim solida certitudine recumbunt in eius gratiam: quia non dubitant quin perficere velit usque in diem Christi quod coepit: sicut idem Paulus admonet Philippensium capite 1, 6. Hic autem est doctrinae usus, ut quoties labimur vel fluctuamus, veniat nobis in mentem. Atqui operatus est in me Deus initium salutis, ergo usque in finem prosequetur. Hinc mox confugiamus ad preces, ne ignavia nostra continuo gratiae Dei rivo, cuius fons est inexhaustus, aditum claudat.

PSALMUS CXXXIX.

Arg. David, ut sibi nebulas omnes, quibus se fallaciter maior pars mundi involvit, discutiens hypocrisin purget ex corde suo: multis verbis disserit, nihil quamvis occultum Dei oculos latere: idque confirmat ex creatione hominis, quia si Deus in utero matrum nobis figuram aptavit, et singulis membris attribuit vim suam et munus, fieri non potest quin omnes actiones nostrae versentur sub eius oculis. Postquam vero hac meditatione ad sincerum Dei timorem se animavit, a profanis et sceleratis Dei contemptoribus alienissimum se esse testatur: atque huius integritatis, cuius sibi conscius est, fiducia Deum implorat, ne in medio vitae cursu ab eo deseratur.

Praefecto, Davidis Psalmus. 1. Iehova explorasti me, et cognoscis. 2. Tu cognovisti sedere meum et surgere meum, intelligis cogitationem meam procul. 3. Semitam meam et accubitum meum obsides, et omnes vias meas intelligis. 4. Quia nullus sermo in lingua mea: ecce Deus cognoscit totum. 5. Retro et ante coarctas me, et posuisti super me manum tuam. 6. Mirabilis facta est scientia *tua* supra me: exaltata est, non potero ad eam.

1. *Iehova explorasti me.* Praefatur David se non venire in Dei conspectum quia putet se quicquam proficere simulando: sicut hypocritae, quasi velis obtentis, secure delicias sibi faciunt: sed quia persuasus sit, Deo nihil esse absconditum, sensus omnes suos ultro

detegere ut se examinandum permittat. Tuum est, inquit, o Deus perspicere quid in me latet, nec quicquam te fugiet. Addit etiam circumstantias, quibus significat nullam vitae suae partem Deo esse obscuram. Sive quiesco, inquit, sive ambulo, sive surgo: tu motus omnes meos observas. Porro quum רע amicum vel socium significet, quidam interpretes vertunt, Intelligis propinquitatem meam a longe: quod multo aptius quadraret, si quod occurreret simile exemplum. Est enim concinna allusio, quod procul remotum est, sub oculis tamen Dei versari quasi propinquum. Sed quia receptior est altera lectio, discedere ab ea ausus non sum. Sunt qui particulam מרחוק, transferant pridem: in qua significatione alibi quoque accipitur, acsi dictum esset, Domine, quicquid animo concipio, ante tibi pridem compertum fuit. Sed illud alterum quod sequutus sum, magis placet, Deum non esse coelo inclusum, ut se otio oblectans (sicut Epicurei fingunt) res humanas negligat: sed quamvis longe ab eo peregrinemur, eum tamen non longe abesse. Quia verbum זרה nunc ventilare, nunc circumdare significat, commode etiam posset in tertio versu exponi, Tu ventilas o Deus semitas meas. Trita enim metaphora est, ventilari quod ex tenebris erutum, in lucem profertur. Sequatur ergo quisque quod magis placuerit. Nam alter ille sensus quem posui, optime respondet. In fine versus variant etiam interpretes. Nam quia verbum סכן in coniugatione hiphil, sicuti hic habetur, significat prosperum reddere: putant quidam gratias agi Deo, quod actionibus det felicem successum, sed quia Davidi aliud propositum est quam Dei benedictionem celebrare, significatio illa nihil ad praesentem locum. Non minus enim coactum est quod alii afferunt, Fecisti assuescere vias meas: quasi diceret beneficium Dei esse, quod praeditus sit consilio. Ego igitur, quanquam sit verbum *hiphil*, neutraliter accipere non dubito: hoc sensu, Domine tu assuevisti viis meis, ut tibi familiariter notae essent.

4. *Quia nullus sermo*. Duplicem sensum admittunt haec verba: ideo sic resolvunt quidam, Domine, antequam sermo in lingua mea nascatur, cognoscis quid dicturus sim. Alii autem, Quamvis verbum nullum proferam, sed silentio tegere coner mea consilia, nihil te prorsus latet. Quia fere eodem redit utraque versio, liberum sit hanc vel illam eligere. Summa est, quum lingua vocetur inter nos character mentis, quia loquendo quisque cum proximis suis communicat: Deum, qui cordium est cognitor, non opus habere sermone. Et demonstrativa particula *ecce*, emphatice addita est: acsi dixisset profundissimos mentis recessus adduci in rem praesentem. In quinto versu legunt multi, Retro et ante formasti me: sed quum צור coarctare saepe significet, non dubito quin dicere voluerit David, se omni ex parte circumdatum et conclusum teneri Dei conspectu, ut frustra effugere conetur quocunque se vertat. Nam qui viam sibi obstructam esse videt, reflectit gradum. David autem se non minus a tergo, quam a fronte constrictum teneri dicit. Ac eodem pertinet secundum membrum, *Posuisti super me manum tuam*, frigide enim ad formationem alii trahunt quod Deus, instar opificis, manum applicaverit ad opus suum formandum: nec satis attenduut ad contextum, quare multo rectius est, Deum quasi iniecta manu cunctos mortales

subiicere oculis suis, ut ne transversam quidem lineam deflectere queant, nisi ipso conscio.

6. *Mirabilis facta est.* Particulam ממני duobus modis accipere: licet nempe quod scientia Dei mirabilis sit: ex hominis creatione: sicuti veteri proverbio vocarunt hominem μικρόκοσμον: quia ubi reputamus quanto artificio compositum sit corpus hominis, et quibus dotibus anima excellat, necesse est quasi attonitos rapi. Sed contextus diversam sententiam exigit. David enim prosequi volens quod hactenus dixit, exclamat, perperam et stulte facere qui metiri volunt Dei scientiam suo modulo, quum mirabiliter supra nos emineat. Quia enim ubi Dei fit mentio, multi ex suo ingenio iudicium ferunt: haec temeritas merito coarguenda fuit. Non plus Deo cognoscere vulgo permittunt, quam ipsi capiant. David autem scientiam Dei fatetur sibi esse incomprehensibilem, quasi diceret nullis se verbis posse assequi hoc ipsum de quo disserit, Deo scilicet nihil esse absconditum: quia huius scientiae nullus sit modus, vel finis. Itaque nihil sibi esse residuum, nisi ut suae imbecillitatis conscius, tantam altitudinem reverenter suspiciat.

7. Quo proficiscar a Spiritu tuo? et quo a facie tua fugiam? 8. Si adscendero in coelos, illic tu es: si iacuero in sepulcro, ecce tu. 9. Sumam alas aurorae ut habitem in extremis maris: 10. Etiam illuc manus tua deducet me, et tenebit me dextera tua. 11. Si dixero, Saltem tenebrae operient me: et nox lux pro me erit. 12. Etiam tenebrae non obtenebrabunt abs te, et nox quasi dies illuminabitur, et tebrae sicut lux.

7. *Quo proficiscar.* Prosequitur, meo iudicio, David idem argumentum, nihil proficere suis subterfugiis homines dum conantur effugere Dei oculos. *Spiritus* non simpliciter pro virtute hic ponitur, ut plerumque in Scripturis: sed pro mente et intelligentia. Nam quia in homine sedes intelligentiae est spiritus, hoc ad Deum transfert, quod ex secunda parte clarius patet, ubi *facies* pro notitia vel conspectu ponitur. Summa est, non posse Davidem locum mutare quin Deus animadvertat: imo fugientem persequatur suis oculis. Itaque ad probandam essentiae Dei immensitatem male detortus fuit hic locus, quia etsi minime dubium est quin Dei maiestas coelum et terram impleat, aliud tamen voluit David: quemcunque angulum latebris captaverit, se manifestum fore Deo, cuius oculi coelum et inferos penetrent. Quamvis ergo supra coelos evolet, aut in ultimis abyssis lateat, dicit sursum et deorsum omnia esse Deo conspicua. In alis aurorae vel luciferi pulcra est translatio, simul enim ac Sol terris exoritur, non secus ac celerrimo volatu splendorem suum repente in omnes mundi plagas transmittit. Et eadem etiam metaphora occurrit Malachiae 3, 2. Summa est, etiamsi quis

aequaret celeritate Solis radios, nullum tamen recessum ab eo po[...] inveniri, quin semper Dei imperio subiaceat. *Manus* enim hic v[...] tur potestas: acsi dixisset, quoties se homines subducere tenta[...] ab oculis Dei, in eius fore arbitrio mox retrahere fugitivos.

11. *Si dixero.* Induit David personam hominis ad omnes [...] cuitus intenti, si qua forte elabi queat ex suis angustiis. Postqu[...] ergo fugas omnes confessus est sibi esse inutiles, iam de novo [...] medio loquens, dicit, Si nulla mihi celeritas prodest quae me e[...] Dei conspectum rapiat: saltem luce extincta venient tenebrae, q[...] me ad tempus occultent, ut tantisper respirare liceat. Sed hoc [...] que vanum fore dicit: quia non minus acute cernat Deus in [...] sissimis tenebris, quam in meridie. Qui haec duo membra separ[...] *Tenebrae operient me*, et *Nox lux pro me erit* (quasi diceret [...] nebras in lucem conversum iri, ut ipse nihil videns, Dei tamen [...] lis appareat) meo iudicio falluntur: quia potius verba ex suo [...] su contexens David, intelligit, modo tegumentum aliquod inve[...] sibi fore aliquid licentiae: quemadmodum furibus et sylvestribus [...] nox pro die est, quod tunc liberius vagentur. Si ergo promise[...] mihi aliquas inducias, inquit, inter tenebras noctis, frustrabitur [...] opinio: quia tenebrae lucem tuam non obtenebrant. Et ex particul[...] גם, colligimus membra sic debere aptari. Sicui autem supervacu[...] videtur hic sermo, nullum coram Deo discrimen esse inter lucem et tenebras, experientia satis coarguit, aegerrime summaque difficulta[...] adduci homines ut nudi et aperti in Dei conspectum prodeant. De[...] um quidem omnia cognoscere fatemur omnes: sed quod nemo in controversiam vocat, quisque apud se tacite pro nihilo ducit: dum tam secure Deo illudimus, nec ulla eius reverentia nos coërcet, ut saltem locum hominis mortalis apud nos obtineat. Pudore enim re[...] tinemur, ne quis hominum conscius sit ac testis nostrae turpitudinis: Dei vero iudicium non secus contemnimus, acsi interposito velo, sce[...] lera nostra abscondita essent eius oculis. Haec nostra stupiditas nisi acerrime stimuletur, lucem nobis in densas tenebras subinde conver[...] tet. Quare non abs re David ad discutiendos vanitatis nostrae fu[...] mos tam prolixe insistit. Tantum superest, dum nobis obrepit nimia securitas, ut quisque his stimulis se pungat et excitet.

13. Quia tu possedisti renes meos, operuisti me in ute[...] ro matris meae. 14. Celebrabo te, eo quod terribiliter miri[...] catus sum: mirabilia opera tua, et anima mea cognoscet va[...] de. 15. Non est abscondita fortitudo mea abs te, quam fe[...] cisti in occulto: contextus fui in infimis partibus terrae. 16. In[...] forme meum viderunt oculi tui, in libro tuo omnia scribentur[...] diebus formata sunt, et non unum ex ipsis.

13. *Quia tu possedisti renes meos.* Quanquam videtur conti[...] nuare eandem doctrinam, paulo tamen longius procedit, non mirum esse scilicet si ita in occultissimas quasque hominum cogitation[...] disquirat qui renum aut cordium fictor est. Dicit ergo in ipsis r[...]

nibus positum esse Deo tribunal, ex quo iurisdictionem suam exerceat: nec mirum esse si eum non fallant flexuosi cordium nostrorum recessus, qui nos adhuc clausos matris utero tam clare intuitus est acsi essemus in media luce expositi. Nunc tenemus qua occasione David ad creationem hominum nunc descendat. Eodem spectat proximus versus, in cuius verbis licet aliqua sit ambiguitas, sensus tamen facilis ac clarus est, mirabilibus modis Davidem fuisse formatum, et qui merito admirationem terroremque incutiant: unde cogitur in Dei laudes prorumpere. Inde enim tam secura carnis indulgentia, quia non satis expendimus quam mirifice nos formaverit coelestis opifex. Deinde a specie transcendit David ad genus, exclamans, quaecunque oculis nostris occurrunt Dei opera, totidem miracula esse quae mentes nostras ad se rapere debeant. Haec enim (ut alibi diximus) iusta est operum Dei consideratio, quae in admirationem desinit. Quod autem addit *animam suam valde cognoscere* miracula, quae tamen ingenii nostri captum excedunt, non alio tendit, quam modesta sobriaque diligentia se attentum fore et solertem, ut percepto gustu mirabilium Dei, immensam gloriae altitudinem adoret. Non ergo hic ponitur cognitio quae sensibus nostris subiiciat quod David sub miraculi nomine confessus est non posse comprehendi (sicut philosophos inflat sua arrogantia ut nihil Deo occultum relinquant) sed tantum pia attentio notatur, quae nos ad reddendam Deo gloriam expergefaciat.

15. *Non est abscondita.* Pergit David a creatione hominis ratiocinari, nihil Deo esse absconditum: et Deum ostendit longe praecellere summos quosque artifices, qui oculorum adminiculo indigent ad formandum suum opus, quum Deus in visceribus matris nostrae nos formaverit. Sive autem de ossibus loquatur, sive de fortitudine, ad summam rei parum interest: quanquam malim de osse accipere. Et deinde uterum matris *infimis terrae cavernis* et penetralibus comparat. Siquis artifex in obscuro aliquo antro absque lucis adiumento opus aliquod velit aggredi, unde incipiet? quaenam erit progrediendi ratio? et qualis perfectio operis? Atqui Deus nulla luce adiutus, opus omnium perfectissimum, nempe hominem in utero matris format. Et verbum רקם, quod est contexere, ad amplificationem valet. Neque enim dubium est quin metaphorice exprimere velit David inaestimabile quod in figura corporis humani relucet artificium. Nam si tantum ungues inspicimus, non poterit tamen quicquam illic mutari, quin mox ostendat incommoditas aliquid esse luxatum, quid ergo si excutiantur singulae partes? Huius tam multiplicis variaeque texturae quis phrygio sua industria et acumine centesimam partem assequi poterit? Non mirum igitur si Deus homines in lucem editos tam exacte cognoscat, quos in matris utero numeris omnibus absolvit.

16. *Informe meum viderunt oculi tui.* Quia ἔμβρυον, ubi in utero concipitur, non statim formam induit, dicit hic David se iam tunc cognitum fuisse Deo quum adhuc informis massa esset, quam Graeci το κύημα vocant. Nam το ἔμβρυον illis foetus vocatur a conceptione usque ad partum. Ratiocinatur autem a maiori ad minus David: si antequam coaluisset in certam et distinctam formam, Deo cognitus fuit, multo minus posse nunc eius notitiam effugere. Dicit

postea *in libro eius omnia esse scripta*, nempe totam rationem creationis Deo esse probe compertam. Nam quod ad nomen libri, similitudo ab hominibus sumpta est, qui libris et commentariis ad memoriam iuvandam utuntur. Itaque dicitur Deus habere in actis suis scripta quaecunque novit: quia nullis adminiculis eius memoria indiget. In secundo membro non consentiunt interpretes. Quidam enim ימים legunt nominandi casu, quum dies formati sunt: et hunc eliciunt sensum, omnia ossa mea scripta erant in libro tuo, Deus ab exordio mundi, quum primos dies creares: et tamen nullum re ipsa exstabat. Sed diversa interpretatio magis est probabilis, nempe temporis successu formari singulas humani corporis partes. Neque enim simulac coalescit semen, apparet disposita aliqua species, vel membrorum proportio: sed progressu temporis digeritur, et aptatur massa illa in suam figuram. In altero etiam dissentiunt interpretes. Nam quum in particula לא, saepe contingat mutari literas ו et א, quidam acsi esset לו per ו, nempe relativum pronomen, sic exponunt. Quanquam paulatim aptatum fuerit corpus, tamen semper unum et idem fuisse in libro Dei, qui spatio non indiget ad opus suum absolvendum. Verum ut nihil mutetur, negatio non male quadrat, nempe quum diebus sive paulatim creata sunt membra, nullum ex ipsis extitisse: quia scilicet nulla erat concinnitas, vel distinctio, sed informis globulus. Ita commendatio erit providentiae Dei eo quod confusam illam putredinem in pulcerrimam figuram tractu temporis digerat.

17. Et mihi quam pretiosae sunt cogitationes tuae, Deus, quam fortes summae earum! 18. Si numerem eas, prae arena multiplicabuntur: expergefactus sum, et adhuc sum tecum.

17. *Et mihi quam pretiosae.* Hic quoque רעה cogitationem potius, quam socium vel amicum significat, sicuti multi post Chaldaeum interpretem verterunt: acsi iam descenderet Propheta ad discernendos a reprobis fideles. Contextus enim postulat hic adhuc de incomparabili Dei providentia fieri sermonem. Repetit ergo quod prius dixerat, neque id praeter rationem: quia tam praeclara arcanae Dei sapientiae documenta, quae in hominis creatione exhibet totaque vitae gubernatione vel negligi videmus, vel non aestimari suo pretio. Quod quidam raras vertunt, nihil aliud quam sensum obscurant. Utitur eodem verbo Sacra historia, fateor, quum dicit tempore Eli rara fuisse oracula, 1. Sam. 3, 1. Sed quum pretiosa intelligat, retinere satius est quod omni ambiguitate caret. Sic autem appellat, quia non subiaceant hominum iudicio. Quo sensu mox adiungit *summas* vel collectiones *earum* fortes esse ac validas, nempe quia ad obruendas hominum mentes sufficiunt. Haec autem exclamatio admonet, nisi tam insipidi essent homines, vel potius stupidi, perculsum iri arcanis Dei iudiciis, ne pro more audacter illudant, sed trepide et suppliciter se sistant ad eius tribunal. Idem et proximo versu confirmat. si *quis numerare tentet* arcana Dei consilia, eorum immensitatem superare

arenas maris. Unde sequitur, modolum nostrum millesimae partis non esse capacem. Quod sequitur continuo post, *exsurrexi, et adhuc tecum sum*, quamvis varie distrahant interpretes, simpliciter ita accipere non dubito, quoties e somno suo expergiscitur David, novam materiam offerri ac suggeri meditandae huius tam incredibilis sapientiae Dei. Ergo quum dicit se exsurgere, non debet hoc restringi ad diem unum: sed quemadmodum confessus est immensa magnitudine sapientiae Dei absorberi sensus suos: ita nunc addit, Dum quotidie expergefio, mihi novum admirationis argumentum nascitur. Nunc tenemus genuinum Davidis sensum, Deum scilicet ita praeesse generi humano, ut eum nihil prorsus lateat, ne profundae quidem cogitationes. Et quanquam multi bruta socordia se proiiciant in omne scelus, acsi nunquam venturi essent in Dei conspectum, frustra tamen eos sibi cavernas fodere: quia velint nolint trahentur in lucem. Atque hanc doctrinam eo diligentius expendere convenit, quia dum quisque manus et pedes suos respicit, sibique placet in formae elegantia, vix centesimus quisque fictoris sui memor est. Quod si qui tamen Deo acceptam referant vitam suam, nemo tamen ad hoc praecipuum caput conscendit, audire, videre, et intelligere omnia qui aures finxit et oculos, et cor intelligentia praeditum creavit.

19. Si occideris, Deus, impium, tunc viri sanguinum declinate a me. 20. Qui loquuti sunt de te scelerate, sumpserunt mendaciter adversarii tui. 21. Annon osores tuos, Iehova, odio habebo, et cum insurgentibus contra te litigabo? 22. Perfecto odio odi ipsos, fuerunt mihi in hostes. 23. Explora me Deus, et cognosce cor meum: examina me, et cognosce cogitationes meas. 24. Et cognosce an via pravitatis in me sit, et deduc me in via seculi.

19. *Si occideris Deus impium*. Quod pendere quidam hunc versum a proximo existimant, coactum est. Optandi etiam modo accipere, ut volunt quidam, non placet, Utinam, vel, o si occidas Deus impium. Nihilo magis eorum sententiae subscribo qui Davidem gratulari sibi putant si e medio tollantur impii. Videtur enim mihi aliud magis velle, se considerandis Dei iudiciis operam daturum, ut proficiat eius metu, et pietate, quoties poenam sumpserit de reprobis. Et certe ipsos Deus statuit in exemplum, ut inflictae illis poenae electos ab eorum societate revocent. Etsi enim sponte ad cultum et timorem Dei propensus erat David, opus tamen habuit, ut reliqui fideles, freno aliquo: sicuti etiam dicitur apud Iesaiam 26, 9. ubi exercuerit Deus sua iudicia, iustitiam discent habitatores terrae, nempe ut se in Dei timore contineant. Interea non dubito quin se Propheta sistat coram Deo integritatis suae teste: ac si diceret, libere et ingenue se prodire ad Dei tribunal, quia non sit unus ex sceleratis Dei contemptoribus, nec quicquam habeat cum ipsis negotii.

20. *Qui loquuti sunt de te.* Exprimit quo licentiae prosilia impii quantisper illis parcit Deus, nec eos premit ultrice manu. Ne enim statuunt modo quidvis sibi impune cessurum, sed manifesta in iudicem ipsum blasphemias evomunt. Scelesto enim loquutos d cit: quia suam malitiam nullis coloribus fucaverint, sicuti lingu suas continent quibus aliquis residuus est pudor: sed palam pr se tulerint Dei contemptum. Secundum membrum, ubi dicit sum *sisse fallaciter* nomen Dei, nimis restricte quidam exponunt qu abusi fuerint Dei nomine ad sua periuria. Propius ad similitudine veri accedunt qui dicunt sumere in vanum impios Dei nomen, du cum transfigurant in sua figmenta. Experientia enim docet, maio rem hominum partem non sentire quid sit Deus, sed fabricare sim lem semimortuo. Vocatur quidem passim iudex mundi: sed mo evanescit illa confessio, quia iudicandi munus ei abdicat, hoc e sumere nomen Dei fallaciter, quia obscurant eius gloriam, eumqu quodammodo deformant. Sed quia non exprimitur nomen Dei, e verbum נשא in sublime tollere significat, commodius (meo iudici sic interpretari licebit, quod seipsos efferant ventuoso et menda fastu. Atque haec elatio, petulantiae cuius meminit, semper fe coniuncta est. Unde enim fit ut audeant virus protervia suae co tra Deum evomere, nisi quia fastu temulenti, non reputant ab un parte se miseros esse homunciones, Deum vero sua potestate spolian? Atque hac ratione vocat Dei adversarios, quia quisquis supra legi mum gradum se effert, Gigantum more cum Deo bellatur.

21. *Annon osores tuos.* Pergit ostendere quantum in illa me ditatione Dei profecerit, nempe quod se revocans ad Dei tribunal ac se non posse effugere eius manum cogitans, cuius oculi in ulti mas abyssos penetrent, sibi pie sancteque vivendi Legem indixerit. Nam Dei contemptores sibi dicens fuisse odio, suam integritatem hoc elogio profitetur: non quod purus fuerit ipse ab omni delicto, sed quod pietati colendae addictus, omnem impietatem ex animo detestatus sit. Neque enim satis in cordibus nostris viget pietatis studium, nisi ex se odium scelerum generet, quale hic praedicat David. Deinde si in nobis ardet zelus ille domus Dei, cuius Psal. 69, 10. meminit David, inexcusabile est nostrum frigus, dum scilicet ta cite patimur non modo violari eius iustitiam, sed sacrum eius no men petulanter ab impiis calcari. Quod ad postremum verbum spe ctat, quum קוט significet rixari, vel contendere, hic in coniugatione hithpael eundem sensum retinet, nisi forte aliquid expressius notet David, se fuisse exasperatum, ut animum suum ad litigandum acu eret. Videmus ergo, Davidem, neglectis totius mundi odiis, strenue certasse pro asserenda Dei gloria, ut bellum cum omnibus impiis susciperet.

22. *Perfecto odio odi ipsos.* Ad verbum, perfectione odii. Confirmat eandem sententiam, tanti sibi fuisse Dei gloriam ut non sustinuerit quicquam habere commune cum eius contemptoribus. Summa vero huc tendit, sibi nihil fuisse consensus cum operibus tenebrarum: quia quisquis ad scelera connivet, eaque fovet suo si lentio, perfidus est causae Dei proditor, qui nobis omnibus iustitiae suae patrocinium commendat. Hoc autem exemplo docemur forti-

bus altisque animis spernenda esse omnia improborum odia, ubi pro Dei honore certandum est: potiusque renuntiandum esse terrenis omnibus amicitiis, quam blanditiis perperam foveamus eorum favorem qui Dei odium cupide in se accersunt. Atque haec doctrina eo magis notanda est, quod nos studium privatae salutis, honoris et commoditatum, adeo rapit, ut nulla certamina, simulac quispiam nos laedit, suscipere dubitemus: in asserenda Dei gloria plusquam meticulosi sumus et ignavi. Ergo ut quisque nostrum sibi addictus est, suaeque utilitati consulit, non alia nos causa ad dissidia, rixas, contentiones et bella impellit, quam ut proprias iniurias ulciscamur: ubi violatur Dei maiestas, nemo se commovet. Atqui zelum Dei in nobis vigere testatur haec magnanimitas, ubi cum improbis et Dei contemptoribus bellum irreconciliabile gerere malumus, quam in eorum gratiam alienari a Deo. Quanquam notandum est, odium cuius meminit Propheta, non tam in personas quam in vitia dirigi. Colenda enim nobis est pax cum omnibus, quoad licet: amanda est etiam omnium salus: et si fieri potest, humanitate et omnibus officiis revocandi sunt in viam. Quatenus tamen Dei sunt hostes, eorum furori nos acriter opponere convenit.

23. *Explora me Deus.* Confirmat se non alia de causa inimicum fuisse Dei contemptoribus, nisi quia Deum pure ipse reverebatur, et ab aliis eodem animo timeri optabat. Rara quidem fiducia praeditum esse oportuit qui se Dei iudicio examinandum tam intrepide offert. Sed quia probe sibi conscius erat sincerae pietatis, non temere prosiliit cum hac securitate ad Dei tribunal: neque tamen immunem se profiteri voluit ab omni culpa, qui sub vitiorum suorum onere tristis gemebat. Et certum est sanctos, quoties de sua integritate loquuntur, semper inniti gratuitae veniae. Ceterum quia persuasi sunt, utcunque infirmitate labantur, suam pietatem probari Deo, non mirum est si libere se ab impiis separent. Etsi autem sibi cor non esse fictum et duplex affirmat, non tamen se omni reatu eximit, sed tantum negat se pravitati esse addictum. Nomen enim עצב, non quodlibet delictum, sed dolorem et molestiam, vel pravitatem significat: interdum etiam metaphorice pro idolo sumitur. Quod postremum non convenit praesenti loco: quia David non modo a superstitione, sed ab iniustitia tutum se fuisse testatur: sicut alibi dicitur, Iesa. 59, 7. in viis talium hominum esse molestiam et vastitatem, quia violenter per nefas omne grassantur. Alii ad malam conscientiam trahunt, quae caecis tormentis assidue impios cruciat: quod est nimis coactum. Quicquid sit, simpliciter affirmat David, se, quamvis homo esset vitiis obnoxius, non tamen fuisse iniquitati deditum.

24. *Et deduc me.* Quod nonnullis videtur esse imprecatio, acsi caput suum David poenae devoveat, nihil habet coloris. Fateor viam universae terrae quandoque accipi pro communi interitu: sed verbum *ducendi* beneficium magis designat quam poenam. Deinde nescio an usquam mors vocetur *via seculi.* Ego igitur non dubito notari continuum vitae humanae cursum: acsi peteret David Deum sibi esse ducem stadii sui usque ad metam. Nec me latet quid alii quidam sentiant: extendunt enim ad vitae aeternitatem, nec vero inficior comprehendi futuram vitam sub hoc complemento viae: sed mihi

sufficit tenere simplicem verborum sensum, ut Deus servum suum cui semel manum porrexit, usque ad finem gubernet, neque deserat in medio spatio.

PSALMUS CXL.

Arg. Conqueritur David tam de implacabili saevitia hostium suorum, quam de insidiis et virulentis calumniis. Postea Dei fidem implorans, ac sibi propitium fore persuasus se bona spe liberationis iustaeque in hostes vindictae solatur.

1. Praefecto Psalmus Davidis. 2. Eripe me Iehova ab homine improbo, a viro iniuriarum custodi me. 3. Qui machinantur malitias in corde, quotidie congregant ad proelia. 4. Acuerunt linguam suam quasi serpens: venenum aspidis sub labiis eorum. Selah. 5. Custodi me Iehova a manibus impii: a viro iniuriarum custodi me, qui machinantur ad praecipitandum gressus meos. 6. Posuerunt superbi laqueum mihi: et funibus extenderunt rete: ad viam semitae decipulas posuerunt mihi. Selah.

1. *Praefecto.* Psalmum hunc ut restringam ad Doëg, sicuti magna pars interpretum in hanc partem inclinat, adduci nequeo: quia ex contextu liquebit sermonem haberi de Saule, eiusque consiliariis, qui Regem ipsum sponte plus satis furentem, non cessabant in sancti viri perniciem magis accendere. Porro quum gestaret Christi figuram, non mirum est diaboli satellites tam atrociter in eum saeviisse. Atque haec ratio est cur tam duriter eorum rabiem perfidiamque exagitet. Ceterum improbos et violentos nominans, significat nulla iniuria lacessitos, sponte et cupide ad nocendum ruere. Suam igitur causam Deo commendat, quod pacem cum ipsis coluerit, nulla in re eos laeserit, sed iniuste persequuti sint nihil tale meritum. Atque eadem nobis ratio tenenda est, ut Deus contra vim et maleficia succurrat. Neque enim convitia evomit David, ut solet fieri in iurgiis, sed hoc innocentiae suae testimonio sibi favorem Dei conciliat: quia fieri non potest quin probis et tranquillis hominibus semper opituletur.

3. *Qui machinantur malitias in corde.* Hic iam interiorem eorum malitiam accusat. Ac videmus non unum modo hominem notari, quia nunc ad pluralem numerum transit (quod iam nobis satis familiare esse debet) ut a capite ad omnes improbitatis consortes et socios transitus fiat. Quanquam quae hactenus dixit in numero singulari, indefinite accipere licet, ut Grammatici loquuntur. Confirmat interea quod nuper attigi, nulla sua culpa tam hostiliter se ab illis oppugnari. Itaque quo improbius nos vexabunt hostes, ve

clandestinis artibus fraudulentius nos impetent, sciamus praesentaneum nobis remedium promitti a Spiritu sancto, qui per os Davidis hanc precandi formam dictavit. Secundum membrum tribus modis vertitur, ad verbum est, *qui congregant proelia*, et ita quidam accipiunt. Sed quia scimus Hebraeos saepe omittere praepositiones, non dubito quin significet eos falsis delationibus accendere omnium odia, atque ita esse belli tubas. Nam quod nonnulli verbum יגורו accipiunt pro coire, vel simul concurrere, videtur esse et remotum et frigidum. Postea exprimit quomodo iniustum bellum excitent, nempe perversis calumniis: quia vi et manu opprimere non poterant probum hominem, et innoxium, donec calumniis esset obrutus.

5. *Custodi me Iehova.* Querimoniis et accusationibus nunc iterum addit precationem, unde melius constat quod attigi, tantum implorare Deum vindicem. Est autem eiusdem sententiae repetitio, mutatis quibusdam verbis: quia ubi dixerat, *eripe me*, dicit *custodi:* et pro *homine malo*, ponit *manus scelerati.* Ubi vero dixerat *cogitare malitias*, mutat *machinari* quomodo miserum et incautum hominem praecipitent. Quod etiam de fraudibus dixerat, metaphorice repetit non sine vehementia. Dicit enim retia ad se illaqueandum undique extenta esse, nisi Dominus succurrat. Etsi autem videntur primo intuitu obscuriores metaphorae quam simplex nudaque oratio, haec tamen figura minime obscurat quod prius dictum est, et plus energiae in se continet. Iam ex nomine גאים, quod altos et superbos Hebraeis significat, colligimus non agi de gregariis hominibus, sed qui auctoritate praediti sperabant nihil sibi fore negotii in deiiciendo pauperculo homine. Itaque eius exemplo, quoties insolenter hostes nostri se efferent, discamus ad Deum confugere, cuius est retundere impiorum ferociam. Neque tamen intelligit, sola vi et audacia grassatos, quum de retibus et decipulis queratur: sed utrumque coniungit, potentia sua confisos fraudes excogitasse quibus eum perderent.

7. Dixi Iehovae, Deus meus es: ausculta Iehova voci deprecationis meae. 8. Iehova Domine mi, robur salutis meae, posuisti tegumentum capiti meo in die armorum. 9. Ne permittas Iehova desideria impii: cogitarunt, ne consummes, exaltabuntur. Selah. 10. Caput obsidentium me, molestia labiorum eius operiat eum. 11. Cadant super eos carbones cum igne: praecipitabit eos in profunditates, non resurgent.

7. *Dixi Iehovae.* Docet his verbis sibi non nasci vota in labiis, sicut hypocritae ostentationis causa clamose Deum invocant: sed se orare serio, et recondito fidei sensu. Donec enim vere quis statuerit se Dei gratia salvum fore, nulla erit sincera invocatio. Pulcre autem hic exprimitur fidei natura, dum Propheta se ab hominum oculis subducens, Deum seorsum alloquitur: quia hic interior cordis recessus hypocrisin omnem excludit. Haec igitur vera precandi re-

gula est, non futiliter vocem attollere, sed ex fide intus concepti proferre nostras preces. Porro David ut penitus sibi persuadeat non frustra se a Deo salutem petere, sibi proponit quae in ipsum Deus auxilia ante contulerat. Dicit igitur sibi fuisse instar clypei quoties periclitatus est. Vertunt quidam in tempore futuro, Operies caput meum in die proelii. Sed non dubito quin commemoret David se iam olim fuisse protectum manu Dei, fideique confirmationem ab hac experientia colligat. Prodit enim non quasi novitius et rudis tyro, sed miles variis certaminibus probe exercitatus. *Robur salutis* tantundem valet ac salus non vulgari fortitudine allata.

9. *Ne permittas.* Posset etiam non minus commode verti, ne stabilias, quanquam sensus manebit idem: nempe ut Deus, impiorum libidinem frenando, quicquid tentant et conantur, irritum reddat. Unde colligimus, in eius arbitrio esse, quoties visum est, prava hominum consilia, spesque improbas frustrari, studia etiam frangere. Itaque quoties videmus non posse revocari hostes ad sanam mentem, rogandus est ut quas diu contexerunt machinationes, momento dissipet atque evertat. In secundo membro maior est ambiguitas: quia verbum פוק Hebraeis nunc impingere vel cadere, nunc educere significat, non male convenit haec versio, Ne perducat Deus ad effectum quae impii consultant. Sed probabilis quoque eorum sententia est, qui concise legunt, cogitatio eius, non impinges, ut mimetice referat David quas spes sibi fabricent impii. Et simili prope forma alibi descripsit eorum superbiam, quod Dei providentia valere iussa, omnes eventus pedibus suis subiiciant, acsi mundum regerent solo nutu, atque ita optime quadrabit verbum *exaltabuntur:* quasi diceret, impios fastu suo inflatos supra nubes efferri: quia nihil sibi accidere posse adversi imaginentur. Si magis placeat altera lectio, iterum negatio repetenda erit, ne sinas Deus emergere in suum effectum quod impii consultant, ne exaltentur. Hoc quidem certum est, perstringi a Davide securitatem hostium suorum, quia Deum pro nihilo ducentes, sibi ad quidvis audendum habenas laxent.

10. *Caput obsidentium.* Dubium est an sub voce Capitis principem adversae factionis notet: quia posset esse tam ordinis inversio quam mutatio numeri: hoc sensu, Recidat molestia quam sceleratis sermonibus mihi intentant, in capita ipsorum. Sed quia in priorem sententiam descendunt omnes fere interpretes, sequamur quod magis receptum est: nisi quod Saulem potius notari existimo quam Doëg. Sequitur deinde communis imprecatio contra totam manum, ut *cadant super eos carbones:* ubi ad horribile Sodomae et Gomorrhae exitium alludere videtur. Et alibi vidimus proponi a Spiritu Dei hoc vindictae Dei exemplum ad terrendos omnes reprobos: sicuti, teste Iuda, hoc aeterno documento testatus est semel Deus se omnium impiorum fore iudicem. Quod sequitur, nonnulli sic vertunt, In ignem deiicies eos: quod est tolerabile. Sed quia ב *beth* saepe nota est instrumenti apud Hebraeos, posset etiam commode reddi, Deiicias eos per ignem, vel, cum igne, sicuti Deus contra Sodomam et Gomorrham fulminavit. Optat autem submergi *in profundas abyssos,* unde nunquam resurgant. Nam quum Deus quos duriter percussit, sanare interdum soleat, spem veniae repro-

bis David praecidit, nempe quia videbat esse insanabiles. Nam si flexibiles fuissent ad resipiscentiam, ipse quoque vicissim fuisset ad misericordiam propensus.

12. Vir linguae non stabilietur in terra, virum violentiae noxa venabitur ad expulsiones. 13. Cognovi quod faciet Iehova iudicium pauperis, iudicium afflicti. 14. Utique iusti celebrabunt nomen tuum, habitabunt recti coram facie tua.

12. *Vir linguae.* Quod vertunt quidam linguacem, nimis restrictum est, neque enim vel maledicum, vel garrulum, vel futilem, et iactantiae deditum intelligit: sed virulentum hominem, qui fraudibus et calumniis magis quam aperto marte pugnat. Nam hoc sub altera specie ostendit, tam perfidiae et astutiis quam violentiae deditos fuisse hostes suos: atque ita leonum simul et vulpium fuisse similes: sicuti ante conquestus est, venenum aspidis aut viperae esse sub labiis eorum. Ceterum quum verba sint futuri temporis, maior pars interpretum in optandi modum resolvit, quod tametsi non repudio, malui tamen retinere futurum tempus: quia non tam videtur precari David, quam animum erigere ad spem liberationis. Ergo sive insidiis obrepant hostes, sive palam furorem suum prodant, remedium in manu Dei fore sibi promittit. Et concinna est similitudo venationis: quia sicuti venator, ubi undique tetendit plagas suas, nullum belluae effugium relinquit: ita docet, quantumvis tergiversentur impii, non posse tamen elabi ex Dei iudicio. *Venatur* autem *eos malum in expulsiones,* quia impunitatem captando, magis se praecipitant in ruinam.

13. *Cognovi quod.* Hic iam haud dubie David, ut precationem suam obsignet, de providentia Dei et iudicio secum disserit: quia (sicuti iam dictum est) dubitanter orando nihil aliud quam opera luditur. Pronuntiat igitur quasi de re sibi certo nota et comperta, fieri non posse quin Deus afflictis tandem subveniat. Quia autem connivet ad tempus, probosque et simplices misere vexari patitur, prudenter David huic tentationi opponit clypeum, facere hoc Deum consulto, ut afflictos sublevet, oppressosque restituat. Ideoque diserte exprimit *vindicem fore inopis et afflicti.* Hoc modo se et alios ad aerumnas patienter ferendas animat, donec opportunum adveniat ferendi auxilii tempus, quasi diceret, Me nunc omnes miserum existimant, quia expositus impiorum libidini, non statim Dei manu restituor: me tamen desperatio non obruet: quia proprium Dei munus esse scio pauperum causam suscipere. Nam quod privatim ad Davidis personam hoc nonnulli restringunt, dilutum est. Hinc colligit iustos gratias Deo acturos, eiusque auxilio semper fore incolumes. Nam particula אך, quae saepe adversativa est Hebraeis, hic simpliciter affirmat, vice tamen illationis ponitur. Quamvis ergo ad tempus obmutescant pii, et angustiis constricti, a Dei laudibus cessent: statuit tamen David paulo post redditum iri quod ablatum

fuerat, ut laeti et alacres celebrent Dei gratiam. Et quia hoc in bus maxime confusis difficile creditu erat, particulam *utique* inte posuit. Sic enim luctando ad hanc fiduciam emergere nos dec quantumvis misere iaceant fideles, recuperata laetitia, brevi celebr turos Dei nomen. Secundum membrum, causae est redditio. Ita enim Dei laudandi materiam *rectis* fore dicit, quia sentient salu suae curam essent Deo. Nam hoc est *habitare coram facie* D foveri ac sustineri paterna eius cura.

PSALMUS CXLI.

Arg. Quaecunque necessitas ad hanc precandi formam Davidem compulerit, utcu digne et praeter culpam graves iniurias sustineat, petit tamen animum suu tus frenari et regi, ne ad ulciscendi cupidinem prosiliens, paria referat: atq maleficiis certet. Deinde ubi se ad tolerantiam composuit, Deum contra hosti vindicem implorat.

Psalmus Davidis. 1. Iehova clamavi ad te, festina ad m ausculta vocem meam dum ad te clamo. 2. Dirigatur p catio mea quasi suffitus coram facie tua: elevatio manu mearum quasi sacrificium vespertinum. 3. Pone Iehova cu stodiam ori meo, custodi super ostium labiorum meoru 4. Ne inclines cor meum ad rem malam, ad patranda in impietate cum viris operantibus iniquitatem, et ne com ex deliciis ipsorum.

1. *Iehova clamavi.* Ex hoc principio colligere licet, Davidem quum ita precatus est, non levi tentatione fuisse perculsum: q et eadem vota iterat, et vehementer insistit in flagitando auxi Etsi autem non audeo tempus praescribere, non tamen displicet rum coniectura qui Psalmum hunc de persequutionibus, quas Saule passus est, compositum esse volunt. Iam David suo exem ad Deum recta quaerendum nos invitat, ne (sicuti homines pro solent) variis subsidiis accersendis occupati, a precandi studio ces mus. Clamare se ad Deum dicit, quum profani homines coel terram, homines, Fortunam, suaque omnia figmenta prius inclam Quod siquando ad Deum voces suas dirigant, obstrepunt tamen obmurmurant: ut sit hoc potius ululare quam precari. Secund versu non dubium est eum alludere ad legales ritus. Quia cu suffitu et sacrificiis tunc volebat Deus sacrificari preces fideliu huic promissioni innititur David. Quod autem hinc coniiciunt q dam profugum tunc et extorrem fuisse a coetu piorum, nescio satis firmum sit. Secundum eos subest tacita antithesis hoc sens Quamvis prohibear ab accessu Sanctuarii, ut appaream inter D

cultores, quamvis a suffitu et solennibus sacrificiis excludar, ne tamen vota mea repudies o Deus. Sed quia nulla ratio cogit tam restricte accipere, contenti simus generali doctrina: quia his symbolis admonebantur fideles, non secus acceptas esse Deo preces suas quam suavissimi odoris suffitum et optima sacrificia, Davidem hinc fidei confirmationem petere. Etsi enim externis illis ceremoniis minime affixi erant Patres, debuit tamen David haec adminicula in usum suum aptare. Quia ergo secum reputat non temere adoleri quotidie suffitum in altari ex Dei mandato, nec frustra etiam offerri munus vespertinum, cum illo legali cultu preces suas coniungit. *Elevatio manuum* haud dubie pro ipsa precatione sumitur, nam qui משאת hoc loco vertunt munus, obscurant imo corrumpunt genuinum Prophetae sensum. Quam frigide enim diceret? Munus meum tibi placeat, sicut munus vespertinum. Iam quum nomen hoc a נשא deductum, elevatio sit Hebraeis, optime convenit, orationem notari ab externo gestu. Et facile constat, Davidem suo more idem bis repetere. Quorsum vero semper publico gentium omnium consensu receptum fuerit manus in coelum tollere inter precandum, alibi dictum fuit.

3. *Pone Iehova.* Quia effreni hostium suorum saevitia et libidine concuti potuit David, ut se minus temperanter gereret, divinitus se gubernari petit: nec modo manus suas cohiberi a vindicta, sed linguam quoque tam a maledictis, quam obstreperis vocibus. Nam et moderatissimis quibusque interdum contingit, si praeter meritum laeduntur, hostium suorum ingratitudine turbari, ut ad se ulciscendos prosiliant. Petit ergo David linguam suam a Domino frenari, ne quod praeposterum verbum effluat. Deinde cor suum retineri ab omnibus perversis consiliis, ne iniurias retaliet. Quod postea sequitur, *ne comedam ex deliciis ipsorum*, metaphoricum est: acsi diceret, Ne eorum prosperitas ad pravam aemulationem me alliciat. Debent enim haec tria coniunctim legi. Sed praestabit singula propius excutere. Quia nihil difficilius est quam iniuste afflictos ita linguae suae moderari, ut placide et cum silentio devorent iniurias: non frustra optat David claustris os suum et custodia obserari, adeoque ostium oris sui clausum teneri a Deo, sicuti ianitor ingressus et egressus observat, si quidem נצרה verbum est imperativi modi potius quam nomen. Secundo adiungit, *ne Deus cor ipsius inclinet ad rem malam.* דבר enim, ut saepe alias, pro negotio hic ponitur. Et mentem suam continuo post declarat, ne scilicet maleficiis certando, similis hostibus suis reddatur. Hoc Davidis consilium si probe expendisset Monachus ille cuius mentio fit apud Eusebium, non tam insipide silentio totius septennii putasset se perfunctum esse optimi discipuli partibus. Quum audiret, rarae esse virtutis linguam compescere, contulit se in remotam solitudinem: nec ad magistrum reversus est nisi post septem annos, tunc vero rogatus de causa morae, se meditatum esse respondit quod didicerat ex hoc versu. Sed rogandus simul erat an nihil interea cogitasset. Cohaerent enim inter se ista duo, taciturnum esse, et immunem a pravis cogitationibus. Atqui fieri potuit, ut tacendo, multas secum impias cogitationes agitaverit: quod deterius est quam futiliter obloqui. Crassum hoc delirium breviter attingere placuit, ut discerent lectores quid sit,

posthabito scriptoris consilio, verbum unum mutilatum arripere. Porro David tam sermones suos quam affectus Deo regendos commendans, fatetur non aliter quam arcana Spiritus moderatione et mentem et linguam in officio teneri: praesertim ubi ad intemperiem nos hostium petulantia impellit. Iam si lubrica est ac nimis volubilis lingua, nisi Deus quasi custos et excubitor eam contineat, non minus necesse est intus cohiberi turbulentos affectus. Qualis enim officina est cor hominis, et quam varia consilia singulis fere momentis fabricat? Fatendum ergo est cum Davide, nisi Deus corda et linguas custodiat, nullum fore modum pravis tam cogitationibus quam verbis: quia et linguae modestia, singulare est Spiritus donum: et Satan nunquam multa suggerere desinet quae nos facile, imo cupide amplectemur, nisi se Deus opponat. Nec absurdum videri debet si inclinet Deus ad res malas corda nostra, quae sunt in eius manu, ut eius arbitrio huc illuc flectantur. Non quod ad malas cupiditates ipse sollicitet: sed quia arcanis suis iudiciis, tradens Satanae tyrannidi reprobos, et quidem efficaciter mancipans, merito dicitur excaecare et obdurare. Interim culpa scelerum extra homines quaerenda non est, in quibus residet concupiscentia: et quum naturaliter appetant bonum vel malum, non externo impulsu, sed sponte et proprio vitio ad malum inclinant. Ubi reddidi *ad patranda opera in pietate*, non male quidam vertunt, Ad cogitandum cogitationes. Sed quia eodem recidit sensus, non adeo laboro. Per מנעמים (quod nomen vertimus delicias) iucunditatem intelligit qua se oblectant impii quamdiu pro sua indulgentia Deus ad eorum scelera connivet. Sicuti autem audacius insolescunt, ita periculum est ne fideles eorum prosperitate decepti, simul etiam diffluant. Ideoque non abs re David arcano Spiritus sancti freno retineri postulat, ne epuletur ex eorum deliciis: hoc est, ne fallaci amoenitate sese ad peccandi licentiam inebriet, atque ita in peccatis voluptuetur.

5. Percutiat me iustus clementia, et castiget me oleum pretiosum, non franget caput meum: quia adhuc et oratio mea in malis eorum. 6. Deiecti sunt in loca saxosa Iudices eorum: et audient sermones meos: quia suaves sunt. 7. Sicuti qui frangit et secat in terra, dispersa sunt ossa nostra ad os sepulcri.

5. *Percutiat me.* Quia dum impios inescat Satan suis illecebris, simul ipsi quoque alii aliis blandiendo, se mutuo decipiunt: affirmat hic David multo sibi esse optabilius, castigationibus velut ferulis assidue expergefieri, quam falli inanibus blanditiis. Nam quia inter Dei contemptores non coarguitur qui hoc vel illo vitio infectus est, quisquis ad sanitatem adspirat, sedulo adiungere se probis hominibus debet, qui sanctis monitionibus restituant labentem, vel errantem in viam revocent. Est quidem hoc carni minime iucundum, reprehendi quoties delinquimus: sed David ad docilitatem et tolerantiam sic composuerat animum, ut nulla obiurgatio acerba foret, quam

sciret a Spiritu mansuetudinis profectam esse. Quia tamen in verbis subest aliqua ambiguitas, videndum est quisnam sensus optime conveniat. Nomen חסד commode resolvi posset in adverbium clementer: vel subaudiri praeposito IN: et in hanc sententiam descendit maior pars interpretum, Instar optimi unguenti Davidi fore correctiones quae spirabunt humanitatem et clementiam, vel ex placido beneveloque animo nascentur. Si placeat haec lectio, notandum erit, Davidem non tam ad externum obiurgationis modum quam ad mansuetudinem cordis respicere. Etsi enim acriter excandescant iusti, et severe verbis errantes castigent, non tamen alio quam fraterni amoris affectu moventur, imo asperitas ipsa vere ex pia sollicitudine emergit, dum fratrum saluti metuunt. Clementer ergo se geret semper iustus, quamvis durior aut vehementior appareat: sicuti malevoli, quamvis leviter tantum perstringant, sunt tamen inhumani. Denique hac nota David obiurgationes a sincero amore profectas discernere voluit a convitiis quae ex odio vel inimicitiis prorumpunt, sicut dicit Solomo, Prov. 10, 12. Aeque tamen quadrat diversa interpretatio quam posui, Corripiat me iustus, clementia erit: (vel, hoc deputabo in loco beneficii) corripiat me, et hoc mihi erit pretiosum unguentum quod caput meum non laedet. Hoc membrum secus alii exponunt, Oleum capitis ne frangat caput meum: hoc est, ne me suis blanditiis exitialiter demulceant impii. Ita sub olei nomine notari volunt pestiferas adulationes, quibus nos in exitium praecipitant improbi, dum praetextu dulcedinis nos magis ac magis in profundam abyssum demergunt. Hoc modo plenior esset sententia, Davidem non modo esse morigerum et docilem suscipiendis correctionibus, sed etiam adulationes fugere non secus ac noxios Sirenum cantus. Et certe quamvis primo gustu suave sit laudari, quisquis tamen aures assentationibus praebuerit, toto corde mox hauriet praesentissimum venenum. Ceterum discamus exemplo Davidis excutere omnes blanditias, ad quas natura sumus nimium propensi, et pervicaciam exuere: ne castigationes, quae saluberrima sunt vitiis nostris remedia, respuamus. Adeo enim socordia perire magnam hominum partem iuvat, ut qui se damnare cogitur, cupiat tamen mundi suffragiis absolvi. Quorsum hoc, nisi ut torporem conscientiae obducens, sponte se exitio devoveat?

5. *Quia adhuc.* Tribus modis exponitur hoc membrum, Quidam sensum hunc eliciunt, Quia nihil magis proclive est quam corrumpi malis exemplis, Davidem hoc deprecari, ne in malitiam eorum declinet. Secundus sensus est, Quia David eos quidvis improbe machinari videt, petere a Domino ut ab eorum malitia tutus servetur. Tertii sic reddunt, Quando video esse desperatos. imprecor quod meriti sunt, ut se tandem contra eos exserat iusta Dei ultio. Contrarius tamen sensus videri posset aptior, quod obstinatio eorum non impediat tamen Davidem quo minus illis bene precari pergat. Nam adverbium *adhuc* emphatice inseritur. Quid si etiam vaticinetur David de infausto eorum exitu? acsi diceret, Quamvis nunc lasciviant impii, ubi paulisper quieverit ipse, brevi fore ut ipsorum miserescat. Et certe huc potius nos deducit verborum contextus, neque enim dicit, Adhuc oratio mea erit in malis ipsorum, sed videtur seorsum dicere, quia adhuc: quum interposita copula, deinde adiungat, et oratio mea erit

in malis ipsorum. Quia ergo timendum erat ne una cum illis ennesceret David, prudenter animum suum suspendit, acsi diceret, Palisper adhuc maneamus integri, et tandem horribili clade ferientur: quae mihi et omnibus aliis Dei filiis extorqueat misericordiam.

6. *Deiecti sunt.* Consentiunt omnes fere interpretes in mutando verbi modo. Praeteritum enim tempus accipiunt loco futuri, deinde resolvunt in modum optativum, Deiiciantur. Mihi videtur elucida fore mens Davidis, si vertamus hoc modo, Ubi deiecti fuerint e rupibus, vel in loca saxosa illorum iudices, tunc audient sermones meos. Certum quidem est, quia promiscuum vulgus errore et falsis delationibus captum, contra se furere videbat David, culpam reiicere in ipsos duces. Itaque ubi ablata illis fuerit dominatio, simplices ad sanam mentemredituros confidit. Metaphorice autem hic ponitur deiectio e rupibus, vel in loca saxosa, respectu dignitatis in qua locati erant. Etsi autem non prorsus extra culpam fuerunt qui malos duces sequuti, pium et sanctum virum iniuste persequebantur: merito tamen de eorum resipiscentia melius sperat: quod tunc sapere incipient ubi Deus in ipsa capita vindictam exercuerit. Videmus enim plebem impetu magis quam delectu hoc vel illud probare, caecisque praeiudiciis ferri in res pessimas: rursum ubi admonita fuerit, eadem facilitate cursum reflectere. Quamvis ergo credulitas semper vitiosa sit, neque stultitia excuset, monemur tamen exemplo Davidis, optandum esse sanum consilium errantibus, ut verum et aequum patienter audeant.

7. *Sicut qui frangit.* Hic conqueritur David hostes ad se interimendum non una et simplici morte fuisse contentos, quia ipse et comites lacerati fuerint antequam in sepulcrum proiicerentur. Quum ergo latrones iugulati hominis cadaver proiiciant integrum in foveam, crudelius se et comites tractatos fuisse asserit David: quia scilicet ossa ipsorum dispersa fuerint: quemadmodum frustulatim scinduntur ligna, et lapides, vel terra effoditur. Hinc sequitur, mirabiliter ereptum fuisse Davidem ex multis mortibus, quemadmodum loquitur Paulus de se, 2. Corinth. 1, 9. Unde etiam spes nobis concipienda est vitae et salutis, quamvis ossa nostra fracta et dissipata fuerint.

8. Quia ad te Iehova, Domine mi, oculi mei, in te speravi: ne exinanias animam meam. 9. Custodi me a manibus laquei quem tetenderunt mihi, a retibus operantium iniquitatem. 10. Cadant in retia eius impii simul, ego semper transibo.

8. *Quia ad te.* Si tenemus quid valeat illa ossium dispersio, cuius nuper meminit, perinde accipienda est haec precatio, acsi frustra discerpti et lacerati cadaveris ad Deum clamarent. Unde colligimus quam heroica fortitudine praeditus fuerit David, qui tam *alta mole* obrutus, non destitit tamen coniectos in Deum habere oculos, sicuti proprium fidei munus est dissipatos sensus colligere, qui subinde alias evanescerent. Quamvis ergo insigne Dei miraculum fuerit, dispersis ossibus servare superstites: duplex fuit miraculum, animas retinere in solida constantia ne deficerent.

9. *Custodi me.* Fatetur se teneri inclusum hostium insidiis, nisi divinitus liberetur. Deum tamen in his angustiis implorans, ostendit quantum tribuat eius gratiae, sicut Psalm. 68, 21. dixit eius esse mortis exitus: quia liberationem Deus saepe differt, quo tandem sit illustrior: deinde quod machinati sunt impii in eorum capita retorquet. Quod vero pronomen *eius*, ad Saulem quidam referunt, quasi diceret, Doëg et similes cadant in laqueos Saulis: videtur esse absurdum. Deum ergo tacito eius nomine designari arbitror. Prius dixerat, Custodi me Domine a plagis et laqueis impiorum: nunc laqueis quos tetenderant impii ad circumveniendos simplices, opponit Dei retia, qui solet deprehendere astutos in malitia quam fabricant. Et quia negotium erat cum ingenti multitudine, dicit, *Cadant simul:* quia nisi persuasus fuisset, in manu Dei esse quicquid copiarum coacervant homines, nullo negotio prosternere, nulla spes erat effugii. Quod postea sequitur, duplicem sensum admittit. Vertunt multi, Ego perpetuo transibo. Sed potest esse inversio ordinis, donec transeam. Hostes igitur suos irretiri optat, donec evadat ipse salvus.

PSALMUS CXLII.

Arg. Quum venisset Saul in speluncam in qua latebat David, potuit sanctus vir in tanto discrimine vel obstupescere metu, vel consternatione impelli, quo non licebat: sicuti qui de vita desperant, vel iacent similes attonitis, vel amentia huc illuc rapiuntur. Hoc autem Psalmo testatur David se retinuisse compositum animum, ut in Deum certa fide recumbens, nihil illicitum tentaret, sed acquiesceret in votis et precibus.

1. Erudiens Davidis, quum esset in spelunca, precatio. 2. Voce mea ad Iehovam clamavi, voce mea ad Iehovam precatus sum. 3. Effundo coram facie eius meditationem meam, afflictionem meam coram facie eius narro. 4. Quum se involveret super me spiritus meus, et tu cognovisti semitam meam: in via qua ambulavi posuerunt laqueum mihi. 5. Adspiciendo ad dexteram, et videndo, nemo fuit mihi cognitor, periit fuga a me, nullus requirens animam meam.

2. *Voce mea.* Mira fuit praesentia animi in Davide, quod neque pavore exanimatus est, neque iracundia percitus, se ultus est de hoste: quod facile erat: neque desperatione impulsus est ad eius necem: sed vota sua composito animo ad Deum direxit. Itaque non abs re posita est inscriptio ad circumstantiam notandam: nec abs re testatur ipse David se Deo prorsus fuisse addictum. Quum undique cinctus esset Saulis exercitu, qui factum est ut se quasi sepulcro inclusum videns, manum tamen abstinuerit ab hoste implacabili: nisi quia precibus ad vincendas omnes tentationes se armavit? Huc spectat repetitio, qua significat perseveranter se orasse, ut contra omnes fluctus staret immobilis. Clarius etiam proximo versu

exprimit se exonerasse suas curas in Dei sinum, nam effundere cogitationem, et tribulationem nuntiare, perplexis anxietatibus opponit, quas intus coquunt miseri homines, et quibus se exurunt, dum malunt frenum mordere quam confugere ad Deum: vel insanis clamoribus quos in aërem proiiciunt alii, qui ex paterna Dei providentia nihil solatii concipiunt. Itaque summa est, neque ululasse bruto impetu apud homines, neque caecis tormentis animum suum cruciasse: sed dolores suos familiariter exposuisse coram Deo.

4. *Quum se involveret.* Quanquam hic fatetur se anxio fuisse animo, confirmat tamen quod dixit de fidei suae constantia. Concinna autem translatio est animi in se contorti et impliciti: quia ubi nullus in periculis exitus apparet, inter varias revolutiones animus alternat, et consilia hinc inde accersendo plus molestiae accumulat. Iam vero dicit, quamvis nulla constaret salutis ratio, Deum tamen semper scivisse quomodo liberandus esset. Quidam hoc membrum, Cognovisti semitam meam, secus accipiunt: acsi integritatis suae David testem faceret Deum, sed alterum illud quod attuli, rectius est: quum ipse animum suum variis agitationibus sursum et deorsum versaret, et tamen inexplicabilis esset exitus, modum liberandi fuisse Deo cognitum. Quibus verbis docemur, quamvis post tentata omnia remedia, consilio destitui nos contingat, debere hoc nobis sufficere quod Deus mala nostra non ignoret, ac nostri curam suscipere dignetur, sicuti dicebat Abraham Gen. 22, 8. Dominus providebit. Hanc eandem regulam sequutus est David, dum mortis caligine obseptus, clausis oculis, regendum se tradidit paternae Dei providentiae.

5. *Adspiciendo.* Confirmat se diros illos cruciatus non abs re perpessum esse, quum nec quicquam humanae opis vel solatii sperandum esset, neque pateret ullum mortis effugium. Ceterum, quum dicit adspiciendo *et videndo* non reperisse inter homines amicum, non significat se, praeterito Deo, mentem circumegisse ad humana subsidia, sed quoad fas erat quaesiisse an ullus esset in terra adiutor. Si quis oblatus esset, haud dubie sensisset esse ministrum gratiae Dei: sed Deus hominum auxilio orbare eum voluit, quo mirabilius eum a morte eriperet. Requirere animam, in bonam partem hic ponitur, pro eo quod est sollicitum esse de vita hominis tuenda.

6. Clamavi ad te Iehova, dixi, tu spes mea, portio mea in terra vivorum. 7. Intende ad clamorem meum, quia miseria laboro valde: libera me a persequutoribus meis, quia invaluerunt super me. 8. Erue e carcere animam meam, ut celebrem nomen tuum: me coronabunt iusti, quia rependeris mihi.

6. *Clamavi ad te.* Iam quo Deus magis opem suam acceleret, attenuatum se David queritur, redactumque ad extrema, et clamoris voce, ut alibi diximus, vehementiam notat. Tandem sibi redemptione opus esse dicit, quia captivus teneatur. Nam quod per carcerem quidam intelligunt speluncam, nimis restrictum est. Quod additur in

fine, *coronabunt me iusti*, secus ab aliis vertitur, nempe exspectabunt me. Retinui veram et nativam significationem. Quanquam metaphorice poni fateor pro circumdare: acsi dixisset se fore omnibus spectaculo: quia omnes ad tam claram liberationem undique convertent oculos. Si cui magis placeat citra figuram legere, sensus erit, Non tantum mihi gratulabuntur iusti, sed, victoriae causa, capiti meo coronam imponent. Sunt etiam qui sic interpretentur, Convenient ad gratulandum, et stabunt omni ex parte coronae instar. Ceterum quia ad verbum est, Coronabunt in me, quidam subaudiunt, aliud pronomen, quod scilicet iusti ad gloriam suam transferent beneficium Davidi collatum: quia Deus, quoties unum aliquem liberat ex suis, alios omnes ad eandem spem invitans, corona donat. Simplicius tamen est quod posui, gratiam hanc, quasi in theatro, conspicuam omnibus fore, ut iustis celebre sit documentum, ad fulciendam eorum fidem. Nam verbum גמל Hebraeis latius patet quam rependere, et tantundem valet ac conferre beneficium, sicuti aliis locis diximus.

PSALMUS CXLIII.

Arg. Quanquam Davidi negotium erat cum sceleratis hostibus, qui non minus iniuste quam crudeliter eum premebant: quia tamen agnoscit hoc fieri iusto Dei iudicio: ut Deum sibi conciliet, suppliciter ad veniae deprecationem confugit. Deinde ubi conquestus est de hostium saevitia, et testatus est sibi nulla unquam tristitia excussam fuisse Dei memoriam, tam restitui postulat, quam Dei Spiritu gubernari: ut quod residuum est vitae pietati addicat.

Psalmus Davidis. 1. Iehova audi precationem meam, ausculta ad orationem meam, in veritate tua responde mihi, in iustitia tua. 2. Et ne intres in iudicium cum servo tuo: quia non iustificabitur in conspectu tuo ullus vivens. 3. Quia persequutus est inimicus animam meam, prostravit in terra vitam meam: locavit me in tenebricosis, sicut mortuos seculi.

1. *Iehova audi*. Quum adeo dolenter et anxie mala sua deploret David, apparet extremam fuisse hostium saevitiam. Ostendit autem praefatio non levi moerore tactum fuisse. Cur iustitiam cum veritate coniungat alibi ratio exposita fuit, neque enim sub *iustitiae* nomine imaginari oportet meritum ac mercedem, ut inscite nonnulli faciunt: sed iustitia Dei vocatur bonitas qua inducitur ad suos tuendos. Eodem et *veritas* spectat, quia optima est fidei probatio, nunquam eos deserere quibus se auxilio fore pollicitus est. Suos igitur iuvando, tam iustum quam veracem se Deus ostendit: quia eorum spem non frustratur, deinde quia beneficentia specimen edit suae naturae, ideo ad precandi fiduciam David merito sibi utrumque proponit.

2. *Et ne intres.* Cur ad veniam petendam descendat, su[p] admonui. Nam undecunque proveniant res adversae, statuendum e[st] esse Dei flagella, quibus nos ad poenitentiam sollicitat. Nam qu[um] minime oblectetur malis nostris, certum est peccata nostra ca[u]dare cur nos asperius tractet. Itaque David, tametsi cum impr[obis] hominibus sit certamen, quorum respectu sibi erat optime consc[ius], reus tamen et supplex ingenue coram Deo culpam fatetur. At[que] haec generalis regula tenenda est, si Deum nobis propitium e[sse] cupimus, rogandum esse ut peccatis nostris ignoscat. Nam si Davidi unicum asylum fuerit veniae deprecatio, quis nostrum [iusti]tia et integritate sua fretus, in Dei conspectum prodire aude[bit]? Quanquam David non tantum suo exemplo praescribit fidelibus q[ua]liter precari debeant, sed pronuntiat, neminem mortalium, si ad c[au]sam dicendam vocetur, iustum fore. Hic vero locus continet ut[ilis]mam doctrinam, docemur enim, sicuti nuper attigi, non aliter De[um] nobis fore propitium quoties ad eum accedimus, nisi deposita iud[icis] persona, gratis peccata remittens, nos sibi reconciliet. Unde sequi[tur] omnes hominum iustitias concidere, simulac ventum est ad eius [tri]bunal. Id uno verbo quamvis omnes fateantur, vix tamen centes[imus] quisque serio agnoscit. Nam dum alii aliis mutuo indulgent, sec[uri] omnes subeunt Dei iudicium: acsi tam facile esset illis satisfac[ere] quam absolvi hominum suffragiis. Sed quo rem totam probe ten[ea]mus, primo notandum est quid sit iustificari. Locus autem hic cla[re] demonstrat, iustificari, qui iustus coram Deo reputatur ac censet[ur], vel quem iudex ipse coelestis tanquam innocentem absolvit. Iam a hac innocentiae laude cunctos mortales excludens David, signi[ficat] si qua sit in Sanctis iustitia, non ita perfectam esse ut coram De[o] stare queat: atque ita pronuntiat omnes obnoxios esse Dei, ne[c] posse absolvi nisi confessione iusti reatus. Certe poterat mer[ito] ia[c]tare unum se esse ex perfectissimis, si qui reperti essent in mu[ndo]: sciebat qualis fuisset Abrahae integritas, et sanctorum Patrum: qu[um] nec sibi nec illis parcat, unum omnibus placandi Dei modum [de]finit, ut ad eius misericordiam confugiant. Unde colligimus qua[m] diabolicus furor eorum mentes occupet qui hodie adhuc de perfe[cta] iustitia garriunt, ut e medio tollatur peccatorum remissio. Cer[te] nunquam eo superbiae prorumperent, nisi bruto Dei contemptu is[ti] referti. Magnifice regenerationem extollunt, acsi in puritate vitae con[]sisteret totum Christi regnum. Sed quum praecipuum aeterni foed[e]ris caput aboleant de gratuita reconciliatione, quam quotidie qua[e]rere iubentur fideles, seque et alios inflent vesano et plusquam dia[bolico] fastu, barbariem suam produnt. Sint ergo nobis detestabiles, qui libenter conspuerent in faciem Dei. Hoc tamen unum nondum suf[]ficit: quia fatentur etiam Papistae, si Deus iudicis partes suscip[iat] in examinanda hominum vita, omnes subiacere iustae damnation[i]. Et in hac parte saniores sunt, modestiores, et magis sobrii, qua[m] prodigiosi isti Cyclopes, de quibus loquutus sum. Sed quamvis no[n] sibi arrogent in solidum iustitiam: dum tamen merita sua et satis[]factiones obtrudunt, longe remoti sunt ab exemplo Davidis. Defectu[m] aliquem semper agnoscunt in suis operibus: ideoque, ut gratiam ob[]tineant, subsidium advocant misericordiae. Atqui inter haec duo quae Scriptura inter se opponit, nihil est medium, Iustificari oper[ibus]

bus et Iustificari fide. Stulte ergo Papistae tertiam comminiscuntur iustitiam, quam partim suis operibus acquirant, partim Deus pro sua indulgentia imputet. Et certe hic David neminem mortalium coram Déo staturum affirmans, si opera in iudicium vocentur, non fingit duplicem illam iustitiam, sed recta nos ad hanc consequentiam vocat, Deum nobis fore propitium quatenus est misericors, quia evanescit coram eo quicquid iustitiae se afferre homines putabunt.

3. *Quia persequutus est.* Postquam confessus est David iustas se poenas luere pro peccatis: nunc ad hostes suos descendit, a quibus exordium facere praepostera fuisset ratio. Crudelitas autem ita exprimitur, quod satiari nequeant nisi exstincto sancto viro, imo se iam vita spoliatum dicit, nisi celeriter Deus succurrat. Non enim simpliciter se comparat homini mortuo, sed putrido cadaveri: quia per *mortuos seculi* intelligit qui pridem sublati sunt e mundo. Atque his verbis docet, non modo in morbo letali confidere Deum sibi fore medicum, sed quamvis longa oblivione sepulta esset vita sua, in Dei tamen manu esse resurrectionem qua cineres in vitam restituat.

4. Et involvitur super me spiritus meus, in medio mei attonitum est cor meum. 5. Recordatus sum dierum antiquorum, meditatus sum in omnibus factis tuis: in opere manuum tuarum meditatus sum. 6. Expandi manus meas ad te, anima mea sicut terra sine aqua tibi. Selah. 7. Festina, responde mihi Iehova, deficit Spiritus meus: ne abscondas faciem tuam a me, quia similis ero descendentibus in foveam.

4. *Et involvitur.* De externis calamitatibus loquutus, nunc fatetur animi sui infirmitatem, unde colligimus non saxeam fuisse eius fortitudinem, sed quum moerore obrutus esset secundum carnis sensum, sola fide et Spiritus gratia subnixum stetisse. Quo exemplo docemur, si quando nos debilitent afflictiones, imo fere exaniment, non esse tamen a lucta desistendum: quia dabit tandem Deus emergere, modo inter suas anxietates cor nostrum ad eum adspiret. Et proximo versu commemorat David sedulo se remedium quaesisse ad mitigandos dolores. Plerosque enim sponte se ignaviae dedentes, succumbere mirum non est: quia ex recordatione gratiae Dei vigorem colligere negligunt. Verum quidem est exacerbari interdum mala nostra, dum memoria repetimus quam humaniter Deus nobiscum egerit: quia comparatio, sensus nostros magis excitat et acuit, sed David alium scopum sibi praefixit, ut fiduciam ex veteribus Dei beneficiis sumeret. Et certe optima est dolori leniendo ratio, quum prope deficimus, respicere ad antiqua Dei beneficia. Nec ea tantum intelligit David quae ipse a puero expertus fuerat, nimis enim restricte (meo iudicio) sic quidam interpretantur: quum vox קדם longius pateat. Itaque non dubito quin privatae suae experientiae veteres historias adiunxerit, in quibus perpetuam Dei erga suos bonitatem intueri promptum erat. Et nos quoque eius exemplo discamus, non tantum expendere quae in nos contulit Deus beneficia,

sed revocare in memoriam quoties opitulatus sit servis suis, idque totum aptare in usus nostros. Quod si non statim mitescat acerbitas doloris, postea tamen sequetur profectus. Nam utcunque hic queratur David non statim hoc solatio levatas fuisse curas suas et molestias, perrexit tamen in sua meditatione, donec opportune tandem fructus suos exsereret. Verbum שיח, ut alibi diximus, tam lingua proloqui, quam animo volvere significat. Ideo vertunt quidam, disserui de operibus tuis. Sed quia verbum הגה significat etiam meditari, bis idem repeti arbitror, et quidem assiduitatis notandae causa. Saepe enim accidit ut leviter gustatis Dei operibus, alio mox transvolent mentes nostrae, unde non mirum est si nulla firma consolatio insideat. Quare ne evanescat cognitio, continua attentione fovenda est.

6. *Expandi manus meas.* Hic apparet meditationis utilitas quia animum Davidis ad precandi studium erexit: sicuti necesse est ubi serio reputamus qualem se Deus semper ostenderit servis suis et qualem etiam sumus nos exsperti, dulcedine bonitatis eius mentes nostras rapi ad eum quaerendum. Quanquam enim ex fide nascitur invocatio: quatenus tamen fidem ipsam confirmant potentiae et bonitatis Dei documenta, simul etiam optima sunt adminicula ad sublevandum languorem nostrum. Iam affectus sui ardorem pulchra similitudine declarat, *terrae siticulosae animam suam comparans.* Videmus in summis caloribus terram dehiscere, acsi aperto ore potum e coelo appeteret. Significat ergo David se desiderio fervente ad Deum accedere, acsi vitalis humor eum deficeret, quod sequenti versu clarius exprimit. Hic vero rursus se profert non vulgare fidei specimen, quod se deficere sentiens, sepulcroque propinquus, non tamen vacillanti animo huc et illuc circumspicit, sed manet in Deo solo defixus. Ceterum, quamvis ei cum propria infirmitate dura et ardua fuerit lucta, defectio tamen spiritus, de qua loquitur, acrior ad incitandum precandi studium stimulus fuit, quam si Stoica contumacia suos metus, dolores, et aegritudines vicisset. Semper vero notandum est, ut se alliget uni Deo, omnes alias spes ex animo rescindere: deinde ipsam necessitatem sibi aptare instar vehiculi, quo ad Deum adscendat.

8. Fac me audire mane clementiam tuam, quia in te speravi: ostende mihi viam qua ambulem, quia ad te levavi animam meam. 9. Eripe me ex inimicis meis Iehova, ad te occultavi. 10. Doce me ut faciam voluntatem tuam, quia tu Deus meus: Spiritus tuus bonus deducat me in terram rectam. 11. Propter nomen tuum Iehova vivificabis me, in iustitia tua educas ex angustia animam meam. 12. Et clementia tua dissipabis inimicos meos, et perdes omnes affligentes animam meam, quia ego servus tuus.

8. *Fac me audire.* Hoc versu iterum postulat Dei gratiam sibi manifestari, et quidem cum effectu. Quod dicit, fac me audire,

videtur impropria esse loquutio: quia sentitur potius Dei bonitas quam auditur. Sed quia percipere Dei beneficia parum nobis prodesset, nisi fidei gustu nobis saperent, merito ab auditu incepit David. Videmus enim ut illis se ingurgitent profani homines sine bonitatis sensu: quia ad verbum attenti non sunt, nec fides praelucet, quae Deum ostendat esse patrem. Adverbium *mane*, frigide quidam restringunt ad sacrificia. Scimus enim quotidie bis sacrificia offerre solitos, matutinum et vespertinum. Alii subtilius accipiunt, quod Deus mitius agens cum suis servis, dicatur formare novum diem. Alii metaphoram esse volunt, et notari prosperum laetumque statum: sicut triste et calamitosum tempus saepe notatur per tenebras. Sed miror in hac voce quaeri extraneos sensus, qua simpliciter repetit quod prius dixerat *festina*. Mane ergo tantundem valet ac tempestive, vel celeriter. *Spem suam*, ut alibi saepe, Deo obiicit, qua nobis Deum quodammodo obstringimus: sicuti liberaliter se nobis offerens, et promittens se in patrem fore, humano more nobiscum paciscitur. Haec igitur est quaedam obligationis species. Verum hoc modo tantum abest ut quicquam afferamus dignitatis vel meriti, ut spes nostra potius vacuitatis sit ac inopiae testimonium. Quod sibi patefieri viam petit qua ambulet, ad anxietates refertur. Significat enim se haerere quasi attonitum, ut pedem movere nequeat, nisi aperto sibi divinitus exitu: quasi diceret, Domine, omnia animae meae desideria ad te feruntur: ergo in rebus tam perplexis consilium mihi expedias.

9. *Eripe me ex inimicis meis.* Eodem fere tendit haec precatio: quia omnes ei exitus claudebat hostium importunitas. Porro verbum כסיתי vertunt quidam sperare: propria significatio est tegere, a qua recedere nolui. Quidam tamen sic resolvunt, quod David expositum se videns mille mortibus, contulerit se sub tegamentum umbrae Dei, ac sub tutela eius latuerit. Quae expositio mihi videtur probabilis: certe magis eam amplector, quam alteram, quae propter argutiam nonnullis placet, Davidem non esse vagatum huc et illuc, sed uno Deo teste contentum, seorsum et occulte eum invocasse.

10. *Doce me ut faciam.* Altius iam conscendit. Neque enim tantum postulat ab externis molestiis liberari, sed (quod praecipuum est) gubernari Dei Spiritu, ut neque ad dextram neque ad sinistram declinans, contineat se in vera rectitudine. Quod votum statim occurrere nobis debet quoties nos tentationes durius exagitent: quia nihil difficilius quam nos ita subiicere Deo, ne illicita remedia appetamus. Quum ergo curae, metus, aegritudines, taedia, dolores, ad quidvis tentandum saepe multos impellant, exemplo Davidis frenum a Deo nobis iniici petamus, ne carnis impulsu feramur quo non oportet. Sed diligenter notanda est loquendi forma: quia non tantum doceri cupit qualis sit Dei voluntas, sed doceri et formari ad obsequium, ut eam faciat. Prior enim docendi modus parum esset efficax: quia ubi ostendit Deus quid rectum sit, non protinus sequimur quo vocat, donec affectus nostros ad se traxerit. Ideoque necesse est Deum nobis non mortua tantum litera magistrum esse et doctorem, sed arcano Spiritus instinctu, imo tribus modis fungitur erga nos magistri officio: quia verbo suo nos docet: deinde Spiritu mentes illuminat: tertio cordibus nostris insculpit doctrinam, ut vero

et serio consensu obediamus. Nam et verbi auditus per se esset inutilis: nec sufficeret intelligentia, nisi accederet voluntarium cordis obsequium. Nec vero dicit, doce me ut possim facere, sicut Papistae somniant in hoc tantum valere Dei gratiam ut nos ad bonum flexibiles reddat, sed praesentem effectum statuit. Idem et proximo membro confirmat, quum dicit, Spiritus tuus bonus deducat me, etc. Ducem enim Spiritum Dei optat non modo quatenus illustrat mentes, sed efficaciter corda flectens, in consensum nos quasi manu ducit. Porro circumstantia loci admonet, ubi certamen nobis est cum improbis, sedulo cavendum esse ne arripiant nos praeposteri affectus: et quia nobis ad eos frenandos et cohibendos non suppetit ratio vel facultas, Spiritum Dei semper optandum esse ducem, qui eorum intemperiem subigat. Interea docemur generaliter quid valeat liberum arbitrium: cui hic a Davide eripitur recta electio, donec cor a Spiritu Dei formatum fuerit ad sanctam obedientiam. Et verbum *ducendi* confirmat quod nuper attigi, Davidem non fingere mediam gratiam, de qua balbutiunt Papistae, quae hominem relinquat suspensum: sed efficaciam longe maiorem exprimere, sicut etiam Paulus docet, Philip. 2, 13. Deus est qui operatur in vobis velle et perficere pro suo beneplacito. *Terram rectam* metaphorice accipio pro rectitudine: quia significat David, simulac deflectimus a Dei beneplacito, in errorem nos abduci. Iam epitheton *Spiritus*, tacitae pravitati nobis ingenitae opponitur: acsi dixisset David, vitiosas esse et tortuosas omnes hominum cogitationes, donec Spiritus gratia correctae fuerint ad veram regulam. Unde sequitur, nihil nobis a sensu carnis integrum vel sanum dictari. Fateor quidem reprobos abripi spiritu Dei malo, quia Deus sua iudicia per diabolos exsequitur. Sed hoc loco Davidem tam subtiliter loqnutum esse non arbitror: quin potius, damnata sua pravitate, bonitatis, iustitiae et sinceritatis laudem tribuisse Spiritui Dei. Iam quum dicit, *quia tu Deus meus*, ostendit non aliunde quam ex gratuita adoptione et promissionibus se petere impetrandi fiduciam. Neque enim in arbitrio nostro est facere ut sit Deus noster, donec gratis nos praeveniat.

11. *Propter nomen tuum.* Confirmat melius hoc verbo, non ex alio fonte, quam mera liberalitate Dei, salutis fidem petere, nam siquid afferret proprium, non resideret in solo Deo causa. Atqui dicitur propter nomen suum nos iuvare, ubi nihil in nobis reperiens quod favorem conciliet, sola sua bonitate inducitur. Et eodem pertinet *iustitiae* nomen: quia Deus fidelium salutem materiam sibi constituit illustrandae suae iustitiae, ut alibi diximus. Simul etiam repetit quod dixerat de ingenti afflictionum suarum magnitudine: quia vivificari petens, fatetur quodammodo se esse exanimem, vel morti addictum, nisi arcana quadam resurrectione eum restituat Deus, penes quem sunt exitus mortis, Psal. 68, 21.

12. *Et in clementia.* Hoc quoque versu rursus inculcat quod quater vel quinquies prius dixit, se vitam sperare ex mera Dei bonitate. Nam licet severus appareat Deus in perdendis impiis, quam de illis exiget vindictam testimonium paternae erga se gratiae fore affirmat David. Et certe ut plurimum sibi mutuo occurrunt, Dei severitas et misericordia: quia suis servandis manum porrigere volens, irae suae fulmen contra eorum hostes exserit. Denique armatus

prodit ad suos liberandos, sicuti apud Iesaiam cap. 63, 4. loquitur, Dies vindictae in corde meo, et annus redemptionis meae hic est. Porro servum Dei se nominans, nequaquam officia sua iactat: sed potius commendat Dei gratiam, cui hoc acceptum referri debuit. Neque enim proprio marte vel industria acquiritur haec dignitas, ut censeamur inter Dei servos, sed a gratuita eius electione pendet, qua nos in suorum numerum et ordinem, antequam nati sumus, accensere dignatur: sicuti idem David alibi clarius exprimit, Ego servus tuus, servus tuus sum, et filius ancillae tuae, Psal. 116, 16. Tantundem enim hoc valet acsi Dei se clientem faciens, eius patrocinio vitam suam permitteret.

PSALMUS CXLIV.

Arg. Psalmus hic, gratiarum actione et precibus mistus est: quia David magnifice extollens donorum Dei, quibus ornatus fuerat, amplitudinem, sive quod cursum totius vitae humanae multis incommodis obnoxium videret, sive quia restabat multum negotii cum hominibus perversis, vota simul facit ut Deus easdem gratias ad finem usque prosequatur. Differt a Psalmo decimo octavo: quia illic pacato regno, rebusque prospere fluentibus, tantummodo triumphat: hic vero aliquas sollicitudinis et metus notas adspergit: quia adhuc eum exercebant hostium reliquiae.

Davidis. 1. Benedictus Iehova, fortitudo mea, qui docet manus meas ad proelium, digitos meos ad bellum. 2. Beneficentia mea, et munitio mea, arx mea, et liberator meus mihi, clypeus meus, et in ipso speravi, subiiciens populum meum sub me. 3. Iehova, quid est homo ut agnoscas eum? filius hominis, ut de eo cogites? 4. Homo vanitati similis, dies eius quasi umbra praeteriens.

1. ***Benedictus Iehova.*** Facile apparet, Davidem, quum tam splendidis elogiis celebravit Dei gratiam, non modo regno potitum fuisse, sed insignes quoque victorias adeptum. Deum *robur suum* appellans, fatetur, quicquid habet fortitudinis, divinitus sibi fuisse inditum: non modo quia ex pastore rustico factus erat strenuus bellator: sed etiam quia perseverantia singulare erat Dei donum. Videtur autem melius quadrare nomen hoc quam rupis: quia exegetice continuo post addit se Dei magisterio formatum esse ad militiam. Nam certe his verbis agnoscit, quamvis militari esset animo, non tamen se fuisse natum ad bella gerenda, nisi novus homo creatus esset. Quale enim rudimentum praebuit in Goliath? certe ridicula fuit illa aggressio, nisi quatenus arcana Dei virtute instructus, humanis adminiculis non indiguit.

2. ***Beneficentia mea.*** Dura est loquutio Latinis auribus in sensu passivo, sicuti Hebraeis accipitur: sicuti quum alibi Regem Dei se nominat: Psal. 18, 51. non quod imperium exerceat in Deum, sed quia ab ipso creatus, et ordinatus erat. Quia ergo tot modis

Deum expertus fuerat beneficum, bonitatem suam nominat, ab eo manare intelligens quicquid possidet bonorum. Quae sequitur verborum congeries, tametsi videri possit supervacua, plurimum tamen ad fidei confirmationem valet. Scimus quam lubricae sint hominum mentes: praesertim quam facile excidant a fidei constantia, ubi incubuit gravior tempestas. Si igitur uno verbo Deus nobis opem promittat in hac infirmitate ad nos retinendos, non sufficiet: imo quamlibet multas fulturas adhibeat, non modo subinde multas vacillationes patimur, sed obrepit etiam gratiae oblivio, quae animos nostros propemodum deiicit. Quare sciamus, Davidem non testandae modo gratitudinis suae causa tot elogia colligere ad celebrandam Dei gratiam, sed ut pios undique muniat contra omnes Satanae mundique insultus. Porro non abs re in praecipuis Dei beneficiis recenset, quod populum sub imperio suo contineat. Quod עמי quidam pro עמים positum esse volunt, et vertunt populos: miror cur eos delectet tam coacta interpretatio, quum simpliciter intelligat David, statum regni non tam suo consilio, virtute, artibus, et auctoritate fuisse compositum, quam arcana Dei gratia. Et apposite usus est verbo רדד, quod extendere significat. Nam quod quidam expansum populum intelligunt, quia laetus ac felix in otio sederet, longe petitum videtur. Nihilo magis recipio quod alii volunt, prostratum fuisse quasi pedibus calcandum: quia violenta illa dominatio in electo populo, et sancta Dei haereditate non tam fuisset optabilis. Ubi autem libenter et sponte legibus obtemperat populus, placide se in ordinem quisque cogit, melius refulget Dei benedictio. Et concinne, ut diximus, expansio vocatur talis aequabilitas, in qua nihil est turbulentum, vel confusum. Postquam ergo David quas adeptus erat victorias contra exteros, Deo adscripsit, simul etiam gratias agit de ordinato Regis statu. Et certe quum esset ignobilis, deinde falsis calumniis exosus, vix credibile fuit posse unquam tranquillum imperium consequi. Quod ergo praeter spem repente se populus dedidit, tam admirabilis mutatio praeclarum fuit Dei opus.

3. *Iehova quid est homo, etc.* Amplificat comparatione, Dei gratiam. Ubi enim tam praeclare secum esse actum narravit, convertit in se oculos, et exclamans rogat, Quisnam ego sum, ad quem Deus se demittere dignatur? Sermo quidem generalis est de toto genere humano: sed haec circumstantia notanda est, quod reputans quam sordida sit et abiecta sua conditio, Dei gratiam magis commendat. Aliis locis producit in medium quae privatim ipsum humiliare poterant, sed nunc intra communem naturae respectum se continet: imo quum excussa hominum natura, posset etiam alia referre, cur indigni sint Dei amore et cura: breviter attingit fumo vel umbrae esse similes. Unde sequitur, Deum bonitatis suae divitias erga immeritos explicare. Monemur interea, quoties obrepit nostri oblivio ut nos putemus esse aliquid: sola vitae brevitate retundi debere omnem arrogantiam et fastum. Nam quum de hominum fragilitate disserit Scriptura, simul coniungit quae necessario annexa sunt. Nam quum momento evanescat vita nostra, quid reperietur in nobis firmum? Discendum praeterea est, nunquam satis probe a nobis expendi Dei gratiam, nisi in mentem nobis veniat nostra conditio: quia tunc vere tribuitur Deo quod suum est, ubi agnoscimus indignis

eum benefacere. Reliqua petant lectores ex Psalmo octavo, ubi similis fere habetur sententia.

5. Iehova inclina coelos tuos, et descende: tange montes, et fumabunt. 6. Fulmina fulmen, et dissipa eos: emitte sagittas tuas, et disperde eos. 7. Mitte manum tuam ab excelso, erue me, et eripe me ex aquis magnis, e manu filiorum alieni. 8. Quia os eorum loquutum est fallaciam, et dextra eorum dextra fraudis.

5. *Iehova inclina coelos tuos.* Ubi pro merito extulit superiores Dei gratias, petit ut ad regni conservationem suppetias ferat pro necessitate praesenti. Sicut autem heroico animo gloriatus in Deo fuerat, eandem in precibus quoque magniloquentiam retinet, ut coelos inclinet, fumum eliciat ex montibus, aërem fulminando conturbet, sagittas iaculetur, quibus loquendi formis haud dubie impedimenta omnia discutit, supra quae emergere nobis difficile est, ut immensam Dei potentiam fide comprehendamus. Psalmo decimo octavo, quae iam expertus erat Dei auxilia, iisdem fere loquendi formis commendat, significans mirabiliter et insolitis modis se fuisse divinitus servatum. Etsi enim non semper tale aliquod signum apparuit quoties ei opitulatus est Deus, merito tamen quae praeter spem contigerant, extollit supra communem naturae usum. Hic vero aliud propositum fuit, nempe quum se multae mortes ingererent, quae possent desperatione obruere eius mentem, conciperet incredibilem Dei virtutem, cui omnia mundi obstacula cedere necesse est. Certe non frustra hyperbolicis istis loquutionibus evectus est, ne salutem suam includeret humanis mediis: quia nihil magis praeposterum tunc fuit, quam Dei virtutem consuetis modis metiri.

7. *Mitte manum tuam ab excelso.* Iam uno verbo intelligimus quorsum tendant priores figurae, nempe ut cessantibus terrenis subsidiis, manum suam e coelo Deus exserat: quia periculi magnitudo poscebat inusitatum iuvandi morem. Ideo hostes suos *aquis magnis* et profundis comparat. Quod *alienos* vocat, non tam ad generis originem, quam ad ingenium et mores refertur. Male enim hoc ad incircumcisos trahitur, quum degeneres potius Iudaeos perstringat David, qui falso gloriabantur in carne. Et paulo post significat non tam sibi cum exteris esse negotium, qui vi et armis ex professo pugnarent, quam cum intestinis hostibus. Per *dextram falsitatis* quidam intelligunt temerarios conatus, quos sperabat David frustratum iri. Alii restringunt ad solennem iurisiurandi ritum, acsi vocasset periuros. Alii exponunt, non minus exsequi manibus perversa consilia, quam lingua mentiri. Sed quia in promissionibus recepti moris fuit, manus conserere, sicuti dicit Solomo, Prov. 11, 21. et 16, 5. Manus ad manum: non dubito quin significet perfidos, insidiosos, et fallaces. Optime enim cohaerent haec duo inter se, lingua fallax, et manus fraudulenta: acsi dixisset, quicquid promittant, nihil tamen sperandum esse: quia tantum fallendi causa blande loquantur, et manus porrigant.

9. Deus canticum novum cantabo tibi: in nablo, in psalterio psallam tibi. 10. Dans salutem Regibus, redimens Davidem servum suum a gladio noxio. 11. Redime me, et eripe me e manu filiorum alieni, quorum os loquutum est fallaciam, et dextra eorum dextra fraudis.

9. *Deus canticum novum cantabo tibi.* Iterum collecto animo se ad gratias agendas comparat, non dubitans quin Deus ad extremum usque beneficia sua tueri velit. Diximus autem alibi per canticum novum intelligi rarum et singulare, unde sequitur, plus sperasse Davidem, quam caperet humana ratio: quia pro auxilii magnitudine promittit insolitum cantici genus, quod insigni epitheto a quotidianis sacrificiis separat. Quantum ad *Nablon et Psalterium*, diximus alibi fuisse hanc partem legalis paedagogiae. Praecipue vero notandum est cantici argumentum, quod scilicet Deus Regum servator Davidem sua auctoritate et mandato creatum et unctum Regem, non modo tutatus sit, sed redemerit a gladio. Quod videtur quibusdam tacita subesse antithesis inter Reges et plebeios, quasi diceret David non modo gregarios homines divinitus servari, sed potentissimos etiam quosque, qui videntur propriis viribus satis superque esse tuti: nescio an satis firmum sit. Mihi diversa ratio magis probatur, quamvis totum humanum genus Deus sustentet, peculiari tamen modo curam suam extendere ad tuendum ordinem politicum unde pendet communis omnium salus. Perinde igitur est acsi vocasset regnorum praesidem et custodem: qui quum odiosa res sit nomen imperii, nec libenter quisquam alteri pareat, nec quicquam magis naturae contrarium sit quam servitus, singuli excusso iugo, certatim solia Regum everterent, nisi tegerentur arcano Dei praesidio. Interea David ab aliis Regibus se distinguit, sicuti alibi dictus est primogenitus Regum: Psal. 89, 28. vel saltem in summo gradu se constituens, quia sacra unctione prae aliis donatus fuerat, dicit excelluisse erga se Dei gratiam. Et honoris causa specialem servi Dei titulum sibi vendicat: quia etsi cuncti Reges, Dei sunt ministri, et Cyrus κατ' ἐξοχὴν apud Iesaiam 45, 1. vocatur servus Dei: quia tamen nemo unquam profanus Dei vocationem agnovit, et tunc unus in toto orbe erat David legitima auctoritate praeditus, ut certa fide regnaret, merito apponitur haec discriminis nota. Sub *gladio noxio* non dubito quin comprehendat pericula omnia quibus per tot annos defunctus fuerat, ut vere dici posset per varias mortes pervenisse ad solium, et inter mortes ipsas stabilitum fuisse in solio.

12. Quia filii nostri sicut plantae, quae creverunt in adolescentia sua: filiae nostrae sicut anguli politi in similitudinem palatii. 13. Recessus nostri pleni, exeuntes a specie in speciem: oves nostrae in millia foecundae, in decem millia in plateis nostris. 14. Boves nostri ad onus assueti, non ruptura, neque egressus, neque clamor in plateis nostris. 15. Beatus populus cui sic, beatus populus cuius est Iehova Deus.

12. *Quia filii nostri sicut plantae.* Hos tres ultimos versus quidam accipiunt in modo optandi. Alii Davidem sibi gratulari putant, totique populo, quod tunc feliciter bonorum omne genus a Dei benedictione fluebat. Nec certe dubito quin David cum gratiarum actione commemoret quam liberaliter egisset Deus cum populo. Sed interea non male convenit simul precari ut salva maneant Dei beneficia, quorum prope abruptus fuisset cursus per sceleratos homines et hostes domesticos, nisi rebus turbatis et confusis divinitus subventum foret. Hic ergo finis est, ne sinat Deus tam splendidas benedictiones, quibus oneravit populum suum, collabi et evanescere. Et primo quidem a liberis incipit, in quibus εὐγένειαν laudare volens, masculos *plantis* comparat *quae in adolescentia creverunt:* quia arbores nisi mature grandescant, dum adhuc tenerae sunt, vix unquam acquirunt proceritatem. Puellas similes esse dicit *angulis bene et affabre excisis,* ut speciosum aedificium faciant: quasi diceret, elegantia et splendore domum ornare. Porro sobolem generosam et bene moratam primo loco poni inter terrena Dei beneficia, mirum non est, qua de re alibi fusius disseruimus. Ceterum quum loquatur David in persona totius populi, suasque fortunas communibus permisceat, hinc colligimus minime privatis suis commodis fuisse addictum.

13. *Recessus nostri pleni, exeuntes.* Vertunt alii penuaria: quod non repudio. Sed quum nomen ab eadem radice deductum sit a qua זוה, quod proximo versu habuimus, ad etymologiam melius congruere visum est quod verti, nempe recessus plenos esse. Participium מפיקים transitive quidam accipiunt, et vertunt producentes: sed eodem fere redit sensus, quod scilicet scaturiat omnis bonorum copia ex angulis omnibus. Porro ubi dicitur מזן אל זן mihi potius videtur multiplex et distincta notari bonorum varietas, quam quod quidam interpretes volunt tam uberem proventum affluere ut misceantur species, et ex immodica abundantia confusus acervus fiat Nihil enim opus est confugere ad duram illam hyperbolen: et verba diserte aliud sonant: quia si confusa fuisset congeries, dicendum simpliciter erat זן זן. Summa igitur est, populum non solum tritico, sed omni frugum genere ita esse locupletem, ut recessus omnes, quantum ad satietatem sufficit, quamvis specie abundent.

14. *Boves nostri.* סבל Hebraeis proprie est portare. Unde מסובלים quidam accipiunt pro robustis: quia nisi bene nervosi essent boves, non essent pares ad vecturam vel onus trahendum. Alii tamen oneratos pinguedine intelligunt. Qua de re non adeo laboro, quia ad summam rei non admodum interest. Potius hoc notatu dignum, hoc nomine laudari paternam Dei indulgentiam erga suos, quod minimis quibusque eorum commodis prospicere non gravatur. Ergo sicuti proximo versu, pecudum et ovium foecunditatem adscripsit Dei gratiae, ita nunc dicit ab eo saginari boves, ut sciamus nullam vitae nostrae partem negligi. Quia vero parum prodesset affluere omni rerum copia, nisi ea frui liceret, subiicit Dei quoque beneficio quietum et tranquillum esse populum. Ac primo per *rupturam* non dubito hostiles incursus notari: quasi diceret, hostes non perrumpere violenter effractis portis vel muris. *Egressum* miror cur plerique accipiant pro exilio: acsi dixisset, non rapi nec

trahi populum extra patriae suae fines. Simpliciter enim (meo iudicio) docere voluit opus non esse eruptione aliqua ad repellendos hostes, quum nemo vim aut molestiam inferat. Eodem pertinet *clamor in plateis*, qui ex subito tumultu exoritur. Sensus ergo est, nulla inquietudine turbari urbes: quia Deus hostes procul arceat.

15. *Beatus populus cui sit.* Concludit hoc modo, satis testatum esse et conspicuum erga suos Dei favorem. Siquis obiiciat, nihil nisi crassum et terrenum spirare, quod de felicitate hominum aestimat ex caducis commodis: respondeo, haec duo coniunctim legenda esse, beatos esse qui in sua abundantia Deum sibi propitium sentiunt: et sic eius gratiam degustant in benedictionibus caducis, ut de paterno eius amore persuasi, adspirent ad veram haereditatem. Nec vero absurde hoc dicitur, beatos esse quibus in hoc mundo Deus benedicet, modo ne in ipsa fruitione et usu caecutiant, vel socordes ac stupidi negligant auctorem. Nam quod nonnullis vitae subsidiis destitui nos Deus patitur, haec certe tam benigna eius providentia illustre rari amoris speculum est. Quid autem optabilius, quam nos Deo curae esse? praesertim ubi non ita insipidi animi sunt quin Deum colligant sibi esse patrem, qui tam liberaliter ab eo aluntur. Nam ad hunc scopum referri debent omnia. Et alioqui inedia statim consumi praestaret, quam satiari brutorum animalium instar: nec tenere hoc praecipuum caput, beatos esse quos Deus in populum elegit. Interea notandum est, quamvis partem aliquam felicitatis gustandam nobis Deus in potu et cibo delibet, non ideo tamen miseros esse fideles qui per inopiam et egestatem aegre vitam trahunt: quia defectum hunc, qualiscunque est, solatiis melioribus Deus supplet.

PSALMUS CXLV.

ARG. *Propheta secum reputans admirabilem Dei sapientiam, bonitatem, iustitiam, primum in tota mundi gubernatione, praesertim vero tuendo, fovendo, et regendo genere humano, effertur ad celebrandas eius laudes. Postquam autem in genere elogia providentiae eius recensuit, tandem descendit ad peculiarem gratiam qua dignatur suos fideles.*

Laus Davidis. 1. Extollam te Deus meus Rex, et benedicam nomini tuo in seculum et usque. 2. Quotidie benedicam tibi, et laudabo nomen tuum in seculum et usque. 3. Magnus Iehova, et laudabilis valde, et magnitudinis eius non est investigatio. 4. Generatio generationi laudabit opera tua, et potentiam tuam narrabunt. 5. Decorem gloriae excellentiae tuae, et verba mirabilium tuorum meditabor. 6. Et fortitudinem terribilium tuorum dicent, et magnitudinem tuam narrabo.

1. *Extollam te.* Non tantum quid facturus sit narrat David, sed tam se quam alios incitat et hortatur ad hoc pietatis officium, ut sacrificia laudis quae meretur, Deo simul omnes offerant. Nam in hunc finem Deum humano generi tam beneficum esse admonet, ut pia gratitudine colatur. Studii quoque perseverantiam commendat, nam quum sua beneficia continuet, minime aequum est nos in eo laudando fatigari. Itaque sicuti novam subinde materiam laudum offert suis fidelibus, ita eos ad gratitudinem stimulat, ut toto vitae cursu in ea se exerceant. Nam quum dicit *quotidie*, notatur assiduitas. Postea addit, etiamsi plura secula victurus esset, *se in finem usque id facturum*. Et repetitio ad notandam vehementiam non parum facit. Iam quum probabile sit, compositum fuisse Psalmum quo tempore florebat regnum Davidis, haec circumstantia notatu digna est, quod Deum *Regem* suum vocando, se et terrenos omnes Principes cogit in ordinem, nequa terrena altitudo obscuret Dei gloriam. Quod etiam melius confirmat proximo versu, ubi exclamans magnitudinem Dei immensam esse, admonet tunc rite demum a nobis Deum laudari quum ad immensitatem potentiae eius quasi obstupescimus, vel rapimur in ecstasin. Ex illo deinde fonte admirationis pro modulo nostro manabunt iustae laudes.

4. *Generatio generationi.* Hic in genere ostendit creatos esse in hunc finem cunctos mortales, et sustineri in vita, ut studium suum impendant canendis Dei laudibus. Ac subest tacita antithesis inter aeternum Dei nomen, et famae immortalitatem, quam sibi magni viri rebus praeclare gestis acquirere videntur. Etsi enim historiis celebrantur humanae virtutes, Dei tamen longe diversa est ratio, qui memoriam operum suorum quotidie renovat, imo praesenti fructu eam fovet, vigereque facit in animis nostris, ne unquam intercidat. Hac ratione etiam *gloriosum* dicit *excellentiae splendorem*, vel decus, ut se et alios in eius admirationem melius attollat. *Verba mirabilium* pro incomprehensibili operum Dei ratione accipio: quia totidem sunt miracula quae sensus nostros absorbent. Atque hinc colligimus, Dei magnitudinem non latere in arcana eius essentia, de qua, omissis operibus, qui subtiliter disputant, frigide tantum nugantur: quum vera religio, non speculativam, sed practicam notitiam requirat. Postquam autem dixit *eloquar*, vel meditabor (verbum enim אשיחה utroque modo posse accipi, alibi vidimus) sermonem ad alios transferens, significat semper aliquos fore in mundo, iustitiae, et bonitatis Dei praecones: simulque dignas esse virtutes Dei, quarum fama in omnium linguis uno consensu personet. Ceterum utcunque cessent alii, Deumque legitimo honore fraudent, ostendit tamen se nihilominus in suas partes intentum fore, ut silentibus aliis strenue decantet Dei laudes. Per *robur terribilium* idem repeti quidam existimant. Quanquam videntur specialiter notari quae adversus profanos contemptores Deus exercet iudicia.

7. Memoriam magnitudinis bonitatis tuae eloquentur, et iustitiam tuam cantabunt. 8. Propitius et misericors Iehova, tardus ad iram, et magnus clementia. 9. Bonus Iehova omnibus,

et misericordiae eius super omnia opera eius. 10. Celebrabunt te Iehova omnia opera tua, et mansueti tui benedicent: 11. Gloriam regni tui dicent, et potentiam tuam loquentur: 12. Ut notas faciant filiis hominum potentias eius, et gloriam decoris regni eius. 13. Regnum tuum regnum omnium seculorum, et dominatio tua in omnem generationem et generationem.

7. *Memoriam magnitudinis.* Quia verbum נבע proprie scaturire significat, quum ad loquendum transfertur, quidam emphasim subesse volunt, ut sit non simpliciter loqui, sed plenis buccis effari, sicuti copiosa aqua ex fonte profluit: et respondet posterius verbum ירננו, quod clamare vel sonore canere significat. Porro celebrare memoriam bonitatis Dei, tantundem valet ac Dei bonitatem, sicuti proprio sensu et experientia nobis cognita est, in memoriam revocare, ut eam celebremus. Nam, utcunque fateri cogamur, Deum in omnibus suis virtutibus laude esse dignum: nihil tamen magis nos afficit quam eius bonitas qua ad nos descendit, seque patrem exhibet. Ideoque David hac nos dulcedine allicit, ut sponte et alacriter feramur ad Deum laudandum: imo ut prorumpamus, sicuti sonat metaphora in priore verbo.

8. *Propitius et misericors.* Pluribus nunc verbis illustrat bonitatem illam, quod Deus ad gratiam propensus sit, hoc enim proprie significat vox חנון. Deinde quod miseriis nostris velut condolescens, libenter succurrat. Notandum vero est, Davidem sumpsisse haec elogia ex celebri illo Mosis loco, Exodi 34, 6. nec mirum est, quum Prophetae ex fonte Legis hauserint suam doctrinam, visionem quae illic refertur, summo illis in pretio fuisse: quia nusquam clarius vel familiarius exprimitur Dei natura. Ideoque David breviter notare volens quid nos maxime de ipso Deo scire oporteat, verba illinc mutuatur. Est autem haec pars non ultima gratiae, quod nos ad se talibus blanditiis Deus allicit. Nam si potentiam suam proferret in medium, terrore nos illa deiiceret magis quam attolleret: sicuti Papistae Deum formidabilem describunt, qui a conspectu suo omnes profliget, quum recta eius notitia ad ipsum quaerendum nos invitet. Unde quo quisque propius coniunctus est Deo, melius in eius cognitione profecit. Iam si Deus non tantum nobis vult gratificari, ut ita loquar, sed miseriarum nostrarum sympathia tangi dicitur, ut sit nobis eo humanior, quo magis sumus miseri: cuius socordiae esset non statim ad eum accurrere? Sed quia peccatis nostris bonitatem eius a nobis arcemus, nobisque obstruimus accessum: nisi hoc obstaculum superet Dei bonitas, frustra de eius gratia et misericordia dissererent Prophetae. Ideo quod sequitur, necessario addendum fuit: quia *magnus est clementia,* peccatis eum ignoscere, et tolerare vitia hominum, ut etiam indignis propitius sit. Etsi autem impios quoque patienter Deus sustinet, quia tamen percipiendae veniae capaces non sunt, peculiariter ad solos fideles dirigitur haec doctrina, qui vivo fidei sensu Dei bonitatem percipiunt. Nam reprobis dicitur, Ad quid vobis dies Domini? tenebrae dies ille, et non lux: afflictio, et non

laetitia, Amos 5, 18. Et videmus quam duriter statim ab initio contra eos fulminet Nahum 1, 3. postquam enim elogia haec ex Mose retulit, ne animos inde attollant, mox infert ex opposito, Deus rigidus est ac severus, terribilis et inexorabilis index. Restat ergo ut qui suis peccatis iram Dei provocarunt, favorem eius fide sibi reconcilient.

9. *Bonus Iehova omnibus.* Latius patet haec sententia quam superior: quia hic commemorat David Deum non modo paterna indulgentia clementer ignoscere delictis, sed promiscue beneficum esse erga omnes, sicuti oriri facit Solem suum super bonos et malos, Matth. 5, 45. Quamvis ergo peccatorum remissio thesaurus sit clausus reprobis, non tamen Deum impedit ipsorum malitia et pravitas quominus in eos quoque suam bonitatem effundat Deus, sed quam sine sensu devorant. Interea soli fideles norunt quid sit propitio Deo frui: sicuti alibi dicitur, Accedite ad eum et illuminamini et facies vestrae non pudefient: gustate et videte quam suavis sit Iehova, Psal. 34, 6. Quod paulo post dicitur *misericordia Dei se extendere ad omnia opera eius*, neque absurdum, neque durum videri debet. Nam quum peccata nostra totum mundum involvant Dei maledictione, ubique locus est misericordiae Dei, ut brutis etiam animalibus subveniat.

10. *Celebrabunt te Iehova.* Concludit David, quamvis multi impio silentio Dei laudes obruant, ubique tamen ipsas fulgere, sponteque occurrere et quasi resonare in mutis creaturis. Deinde speciale praeconium attribuit fidelibus, qui et oculis praediti sunt ad consideranda Dei opera, et sciunt nihil esse potius quod agant, quam ut se exerceant in praedicandis eius beneficiis. Quod mox additur, *Gloriam regni tui dicent*, ad solos fideles refero. Quanquam si quibus magis placeat generaliter ad omnes Dei creaturas trahere, non repugno. Sed distincta ratio docendi, cuius hic meminit David, nonnisi sanctis convenit. Ideoque futurum tempus in verbis retineo, quod alii resolvunt in modum optandi. Ceterum sub *regni* voce significat David huc tendere manifestationem operum Dei, ut totus orbis in ordinem coactus, eius imperio se subiiciat. Commendat vero regni praestantiam, ut sciant homines omnia esse perversa et confusa, nisi emineat solus Deus. Postea exclamat regnum hoc minime caducum esse, ut sunt terrena omnia, sed firmum perpetuo stare. Atque ut haec aeternitas attentius reputetur, prae admiratione exclamans, sermonem ad Deum ipsum dirigit.

14. Sustentans Iehova omnes cadentes, et erigens omnes curvatos. 15. Oculi omnium ad te sperant, et tu das illis cibum ipsorum tempore suo. 16. Aperis manum tuam, et satias omne vivens beneplacito.

14. *Sustentans Iehova omnes.* Exempla quaedam bonitatis et clementiae Dei recenset, ex quibus apparet Deum non dominari nisi in publicam salutem humani generis. Per *cadentes et curvatos* metaphorice intelligit quicunque rebus adversis oppressi, mox succum-

berent nisi Deus manum ad eos fulciendos porrigeret. Summa est, Deum respicere hominum aerumnas, ut laborantibus succurrat. Unde sequitur, dignum esse non modo quem reverenter suspiciant cuncti mortales in coelo regnantem, sed cui regendos libenter et cupide se permittant. Interea admonet, minime frustratum iri quicunque solatium suis miseriis a Deo petent.

15. *Oculi omnium*. Documentum aliud bonitatis Dei profert David, quod cunctis animantibus victum suppeditans, patremfamilias se illis exhibeat. Quidam interpretes, adducti verbo *sperandi*, ad solos homines hoc restringunt ratione et intelligentia praeditos, ut alimenta a coelesti Patre petant: quia bruta animalia visu tantum et olfactu cibum quaerunt. Verum quamvis ingenita illis non sit ratio ut pendeant a Dei providentia, quia tamen necessitas ipsa arcano quodam instinctu ea ad cibum quaerendum compellit, non abs re dicuntur in Deo sperare: sicuti alibi dicuntur eum invocare pulli corvorum, Psal. 147, 9. Qui vero ad homines restringunt, ne hoc quidem modo effugiunt absurditatem: quia impii nihilo magis quam boves et asini, ad paternam Dei curam attenti sunt. Quando igitur ita compositus est naturae ordo, ut cuncta animalia ferantur ad suum opificem, non male conveniet affectum hic pro re ipsa esse positum. Et proximo versu tollitur omnis ambiguitas, ubi dicitur omne animal saturari. Dicit autem illis dari *cibum suum et tempore suo*, quia varietas ipsa magis illustrat Dei providentiam, dum singulis diversa est pascendi ratio, et variae alimentorum species in varios usus distributae et aptatae sunt. Qua ratione vocat David cibos ipsorum. Pronomen vero relativum quod cum tempore coniungitur, non est pluralis numeri: ideoque intelligi non potest de animalibus. Suum ergo tempus vocat opportunum, quia et hac in parte admirabilem suam dispensationem commendat Deus, quod foenisecio, messi, vindemiis ordinavit certum tempus, et ita digessit anni vices, ut nunc herbis, nunc foeno vel palea alantur pecudes, glandibus etiam, fructibusque aliis. Nam si omnes eodem momento copias effunderet, valde incommoda esset perceptio, ideoque in annuo frugum et alimentorum proventu non parum laudis meretur opportunitas.

16. *Aperis manum*. Concinna est hypothesis, quia enim miram Dei bonitatem, quae in pulcerrimo hoc naturae ordine conspicua refulget, maior pars clausis oculis praeterit, Deum porrecta manu cibum animalibus distribuentem inducit David. In terra, unde victus nobis provenit, et naturalibus mediis perperam subsistimus. Hunc igitur errorem ut corrigat David, apertam Dei manum ante oculos nostros pingit, acsi in os cibum suggereret. In secundo membro nomen רצון quidam accipiunt pro desiderio: acsi dixisset, singulis animalium generibus victum pro voto suppetere. Et certe paulo post hoc sensu sumetur. Alii tamen referre ad Deum malunt, quod mera gratia et liberalitate pascat animalia: quia non sufficeret tenere, suppeditari nobis victum divinitus, nisi accederet hoc secundum membrum, Deum gratis esse liberalem nec ulla causa extrinseca moveri ut tam benigne cunctis animantibus prospiciat. Ita causa hic posita erit pro effectu. Alimenta enim effectus sunt huius beneplaciti, sicut χαρίσματα τῆς χάριτος. Quod autem saepe esuriunt

et fame laborant tam homines quam reliqua animalia, naturae corruptelae adscribi debet. Nam post Adae lapsum, vitiis nostris saepe labascit pulcerrimus ille naturae ordo quem ab initio Deus instituerat: et tamen in mutilis reliquiis semper apparet ista Dei liberalitas quam praedicat David: quia etiam in maxima frugum penuria nullus annus tam ieiunus est ac sterilis, quo non aperiat Deus manum suam.

17. Iustus Iehova in omnibus viis suis, et clemens in omnibus operibus suis. 18. Propinquus Iehova omnibus invocantibus eum, omnibus qui eum invocant in veritate. 19. Desiderium timentium se faciet, et clamorem eorum audiet, et servabit eos. 20. Custodit Iehova omnes diligentes eum, et omnes sceleratos disperdet. 21. Laudem Iehovae loquetur os meum: et benedicet omnis caro nomini sancto eius in perpetuum et usque.

17. *Iustus Iehova.* Iam non de sola Dei beneficentia disserit, quod victum cunctis animalibus quotidie subministret, sed alias etiam eius providentiae partes complectitur: sicuti quod castigat hominum peccata, compescit sceleratos, suorum quoque tolerantiam cruce examinat: denique iudiciis saepe nobis incognitis, temperat mundi gubernationem. Etsi autem vulgare hoc esse videtur elogium, quia in omnium ore volitat: rarae tamen sapientiae est caput hoc tenere, Deum in omnibus operibus suis esse iustum: ut haec laus integra semper rebus sursum ac deorsum conversis, ei maneat in corde nostro. Postquam enim confessi sunt omnes Deum esse iustum, maior pars simulac affligitur, de nimio eius rigore expostulat: nisi protinus obtemperet votis, obstrepit: denique nihil magis usitatum est quam iustitiae eius obloqui. Itaque non abs re iustitia haec, quae passim indigne laceratur malignis hominum iudiciis, contra tantam ingratitudinem asseritur: acsi diceret, Quantumvis mundus obsteperis suis vocibus obscuret Dei iustitiam, constare tamen, et illaesam semper manere. Et diserte exprimit *in omnibus viis, et in cunctis operibus:* quia fraudatur Deus iusta laude, nisi aequabilem in toto operum eius cursu iustitiae tenorem agnoscimus. Atqui nihil difficilius est quam in rebus adversis, ubi vel nos deserere vel inique persequi videtur, compescere carnis affectus, ne adversus Dei iudicia ebulliant: sicuti de imperatore Mauricio memorabilis refertur historia, quum a perfido et scelesto proditore Phoca filios suos videret iugulari, mox et ipse ad caedem rapiendus: subinde clamasse, Iustus es, Domine, et iusta iudicia tua. Ergo ut saevissimis tentationibus clypeum hunc vir non malus opposuit, sic et nos discamus frenum mentibus nostris iniicere, ut semper suam laudem obtineat Dei iustitia. Quanquam ultra progreditur David, Deum, ubi rigidissimus apparet, adeo a crudelitate remotum esse, ut durissima quaeque iudicia aequitate et clementia temperet.

18. *Propinquus Iehova.* Haec doctrina maxime est propria fidelium, quos singulari privilegio Deus ad se invitat, propitium se eorum votis fore promittens. Et certe otiosa, imo etiam mortua iaceret fides sine invocatione, in qua se profert atque exserit adoptionis Spiritus, et qua testamur nobis certas ac ratas esse omnes eius promissiones. Summa igitur est, inaestimabilem Dei gratiam erga fideles in eo patere, quod se illis patrem exhibet. Iam vero quia multae nobis dubitationes obrepunt, quoties rogandus est Deus, atque ita vel trepide accedimus, vel fracti, et examinati deficimus, vel metu languescit fides: ideo sine exceptione pronunciat David Deum omnibus quia ipsum invocant, exorabilem esse. Ceterum quia maior pars mundi suis figmentis Dei invocationem corrumpit ac profanat, altero membro vera precandi ratio praescribitur, nempe in veritate. Quum frigide ad Deum confugiant homines, imo vel superbia turgentes, vel indignatione, cum eo inter precandum expostulent, querantur tamen se non exaudiri, quasi vero inter precari et rixari, vel inter fidei testimonium et hypocrisim, nullum sit discrimen. Maior pars sua infidelitate implicita, vix Deum in coelo esse cogitat; alii eum inde libenter excuterent: alii vellent sibi esse obnoxium: alii defunctorie eius placandi modum aliquem quaerunt, ita vulgaris mos precandi nihil aliud est quam frivola et inanis ceremonia. Et quum ad Deum in sua necessitate cursitet totus fere mundus, vix decimus quisque affert fidei aut poenitentiae guttam, atqui praestaret sepultum relinquere Dei nomen, quam talibus ludibriis subiicere. Ideo non frustra in precibus exigitur veritas, ut prodeat ex sincero corde. Porro mendacii, quod huic sinceritati contrarium est, variae sunt species ac prope innumerae: infidelitas, dubitatio, impatientia, murmur, ficta humilitas, vitiosae cupiditates: totidem sunt mendacia. Iam quia haec non levis momenti doctrina est, rursus eam exegetice proximo versu confirmat David. Atque haec repetitio diligenter notanda est: quia adeo proclive nobis ad incredulitatem ingenium est, ut pauci animi statuant se vocante Deo, non frustra preces concipere. Hinc fit ut perversa agitatio huc et illuc vagas mentes impellat: sicuti in Papatu sibi excogitarunt innumeros patronos, quia pro nihilo fere ducebant, Dei promissiones, quibus nos ad se invitat, indubia fide amplecti. Ergo ut latius pateant fores, hic Spiritus sanctus per os Davidis inculcat Deum *morem gerere piorum omnium desideriis.* Quae loquutio dici non potest quam efficaciter in animos nostros penetrare debeat. Quid enim est homo, ut eius voluntati se morigerum praebeat Deus: cuius altitudinem suspicere, et cuius imperio suppliciter parere nostrum est? atqui ad hanc legem ultro se demittit ut nostris desideriis obtemperet. Quanquam freno temperanda est haec libertas, neque enim licentia quidvis appetendi permittitur, ut proterve quicquid libido tulerit, pii ab eo flagitent: sed antequam eorum vota se exauditurum affirmet Deus, eorum affectibus legem obedientiae et modestiae edicit, quemadmodum docet Ioannes, Scimus quod nihil nobis negabit, si quidem petierimus secundum eius voluntatem, 1. Ioan. 5, 14. Atque hac de causa formam precandi dictavit nobis Christus, Matth. 6, 10. Fiat voluntas tua: ut cancellos nobis circumdaret, ne praepostere Dei beneplacitis nostra praeferamus, vel sine delectu petamus quicquid in buccam venerit.

Iam diserte exprimens David *timentes Deum*, timorem, reverentiam et obsequium prius illis commendat, quam proponat Dei indulgentiam: ne sibi plus optare fas esse putent, quam ille verbo suo probat et concedit. Quod additur de *clamore*, species est correctionis. Neque enim tam facilis semper apparet Deus, ut quod rogatus est, eodem momento praestet. Ideoque perseverantia opus est in hoc fidei examine, ut vota confirmet clamor. Postrema etiam particula, *servabit eos*, vice correctionis posita est: ut sciamus quatenus, et in quem finem impleat Deus suorum vota, nempe ut re ipsa pateat fidum esse salutis eorum custodem.

20. *Custodit Iehova*. Eandem doctrinam prosequitur, Deum servis suis propinquum esse, ut in necessitate opem ferat: quia hic certus est effectus praesentiae Dei, quicquid accidat discriminum, salvos tamen et incolumes eius gratia semper evadere. Quod vero timoris loco nunc *dilectionem* ponit, notatu dignum est, hoc enim epitheto fideles insigniens, quod Deum diligant, radicem verae pietatis esse ostendit, voluntario affectu se Deo subiicere: quod ipsum, ex fide nascitur. Donec enim gratiae suae dulcedine nos Deus traxerit, nunquam sequetur placida haec submissio. Quanquam forte istud diligere, de quo loquitur David, longius patet: quia non modo se Deo addicunt fideles, ut imperio pareant, sed quia sciunt nihil esse optabilius quam ei coniungi, ad hanc felicitatem toto animo adspirant. Interea tamen dubium non est, verae sanctitatis et iustitiae praecipuum caput hic notari, sicuti et apud Mosen Deut. 10, 12. Et nunc Israël quid abs te petit Dominus Deus tuus, nisi ut ipsum diligas, etc? Hunc vero pietatis fructum, quod tuti salvique manemus sub Dei custodia, contrario membro David amplificat: pronuntians iusta Dei vindicta male perituros omnes impios. Tandem ut primis ultima respondeant, iterum affirmat *se laudum Dei fore praeconem*, et omnes suo exemplo ad hoc idem officium hortatur. Nam quod vertunt aliqui, omnis animans benedicet: mihi non probatur. Quum Moses de diluvio loquens, omnem carnem in qua erat spiritus vitae, interiisse dicit, fateor sub hac voce comprehendi bruta animalia: verum ubicunque sine adiectione ponitur *caro*, nonnisi ad homines refertur. Neque tamen hic David quid facturi sint praedicat, sed quid facere debeant: acsi diceret, immensa et inexhausta Dei bonitate obstrictos teneri cunctos mortales ad Deum assidue et iugiter laudandum.

PSALMUS CXLVI.

Arg. Postquam se et alios suo exemplo hortatus est David ad canendas Dei laudes, morbum fere omnibus ingenitum corrigit, ne spes suas huc illuc spargendo, se decipiant. Simul ostendit remedium, ut tota eorum spes in Deo sit defixa. Quo autem alacrius ad eum se conferant, quaedam potentiae et gratiae eius testimonia breviter attingit.

Halleluiah. 1. Lauda anima mea Iehovam. 2. Laudabo Iehovam in vita mea, psallam Deo meo quamdiu fuero.

3. Ne confidatis in Principibus, in filio hominis in quo non est salus: 4. Exibit spiritus eius, revertetur in terram suam, in illa die peribunt cogitationes eius. 5. Beatus cui in auxilium est Deus Iacob, cuius spes est ad Iehovam Deum suum.

1. *Halleluiah.* Quinque ultimi Psalmi eadem, a qua incipiunt, voce clauduntur. Postquam autem generaliter iussit omnes laudare Deum, sermonem ad se, vel quod idem est, ad animam suam convertit: nisi quod sub nomine animae sensus suos magis emphatice compellat. Secundo versu quasi ad praestandum officium accinctus, omnes animat suo exemplo. Unde colligimus non levem et volaticum fuisse motum (qualiter multi pigritiem suam hac in parte accusant, sed mox in eam recidunt) sed firmum et constantem affectum, quem et sedulitas sequuta est, et effectus non fictum esse probavit. Videtur autem David, quum sentiret impediri vel tardari Satanae astutia pios conatus, prius stimulo adhibito fervorem suum incitasse, quam aliis se ducem fore ac magistrum profitetur. Nam quum vere et serio animatus esset, id tamen prae se ferre noluit, nisi collecto maiori ardore. Quod si Davidi necesse fuit se ad laudandum Deum pungere, ubi coelestis vita cum nostri abnegatione meditanda est, quam acriter ad rem tam arduam stimulandi sumus? Interea sciamus, ad hoc pietatis exercitium, cuius nunc fit mentio, nunquam nos fore satis impigros, nisi strenui simus exactores. Iam quia in hunc finem alit et sustinet suos Deus in mundo, ut toto vitae cursu se in ipso laudando exerceant, merito David usque ad finem vitae hoc sibi agendum proponit.

2. *Ne confidatis.* Tempestive inseritur haec sententia: quia haec caecutiendi causa est hominibus, quod mentes suas subinde involvunt multis figmentis, quo minus soluti et expediti prodeant ad laudandum Deum. Ergo ut laudem suam Deus in solidum obtineat, corrigit atque abolet David spes omnes perversas ad quas sumus alioqui nimium propensi. Etsi autem consilium eius est, nos generaliter ab omnibus abstrahere, Principes nominat a quibus magis metuendum est quam ab hominibus gregariis. Quid enim promitterent pauperculi, et alienae opis indigi? Magnates vero et opulenti fallaciter nos suo splendore illectant, quasi nihil melius sit quam latere sub eorum umbra. Quia vero ad eorum fortunam obstupescunt simplices, adiungit, potentissimum quemque ex mundi Principibus, esse tamen filium hominis. Quo satis stultitia nostra coarguitur, dum eos colimus quasi semideos: sicuti etiam loquitur Iesaias, 31, 3. Aegyptius homo est, et non Deus: caro, et non spiritus. Utcunque ergo viribus, pecunia, hominum manu, aliisque subsidiis instructi sint Principes: admonet tamen David, perperam in homine mortali et caduco locari nostram fiduciam, et stulte salutem quaeri ubi non reperietur. Quod ipsum melius explicat proximo versu, ubi memorat quam brevis et fluxa sit hominum vita. Etsi enim laxat Deus frenum Principibus, ut quidvis machinando, coelum quoque invadant: migratio tamen animae, quasi flatus aliquis transiret, consilia omnia et conatus repente evertit. Quia animae domicilium est corpus, non male

de ea intelligi poterit quod hic dicitur, morte enim illam ad se Deus revocat, simplicius tamen exponere licebit de flatu vitali: et contextui melius quadrabit, Simulac spirare desierit homo, cadaver fore putredini obnoxium. Unde sequitur, pendere ab evanido flatu quicunque in hominibus confidunt. Et quum dicit *cogitationes* omnes *in illo die transire*, vel praeterfluere, facete hoc verbo perstringit vesaniam Principum, quibus nullus finis vel modus est sperandi et appetendi, ut coelum ipsum non secus ac montibus coacervatis transscendant, sicuti phreneticus ille Alexander Macedo, quum audiret plures esse mundos, deflevit se nondum uno potitum esse, paulo post autem sarcophago contentus fuit. Et experientia ipsa demonstrat ingentes esse labyrinthos, principum consilia. Ergo ne spes nostrae perperam illis implicentur, pronuntiat David, in principibus quoque celerem et momentaneum fore vitae transitum, cum qua simul omnia eorum consilia evanescent.

5. *Beatus.* Quia non satis fuisset vitium reprehendere, remedium subiicit unde pendet vera correctio: nempe tunc demum firmam et bene fundatam esse spem hominis, ubi soli Deo innititur. Huc usque enim perveniunt interdum profani homines, ut desipere agnoscant quisquis spem in carne locat. Ideoque saepe sibi succensent, quod tam inconsiderato salutem exspectaverint ab hominibus: sed interea omisso remedio, se ab errore non explicant. Propheta igitur, damnata vanitate, quam omnibus ingenitam esse diximus, prudenter attexit, beatos esse qui Deo confidunt. Eundem ordinem tenet Ieremias capite 17, 5. 7. Maledictus qui confidit in homine, et ponit carnem brachium suum, etc. Deinde, Beatus vir cuius fiducia est Iehova. Porro *beatos* pronuntians *quibus in auxilium est Deus*, beatitudinem fidelium ad praesentem sensum non restringit, acsi non aliter beati essent nisi dum palam et reipsa Deus eorum auxiliator apparet: sed in eo felicitatem statuit, si vere persuasi sint se non stare nisi Dei gratia. Iam *Deum Iacob* nominando, eum a falsorum deorum turba discernit quibus tum gloriabantur increduli: et merito, quia utcunque omnibus sit propositum, Deum quaerere, vix tamen centesimus quisque rectam viam tenet. Sicuti autem verum Deum sua nota designat: sic ostendit nonnisi certa adoptionis fide fieri ut quisque nostrum in eum recumbat, quia propitium nobis esse oportet, ut nobis paratum sit eius auxilium.

6. Qui fecit coelum et terram, mare, et omnia quae in illis sunt: qui custodit veritatem in perpetuum: 7. Ius reddens iniuste oppressis, dans panem famelicis, Iehova solvens vinctos: 8. Iehova illuminans caecos, Iehova erigens curvos, Iehova diligens iustos. 9. Iehova custodiens peregrinos, pupillum et viduam sublevat, et viam impiorum disperdet. 10. Regnabit Iehova perpetuo Deus tuus Sion in generationem et generationem. Halleluiah.

6. *Qui fecit coelum.* His omnibus epithetis confirmat superiorem doctrinam. Etsi enim creationis mentionem facere, videtur primo intuitu remotum, aptissime tamen convenit ut nobis succurrat Dei potentia quoties impendet aliquid periculi. Scimus enim quam levibus momentis nos ad diffidentiam Satan impellat: nos vero ad levissimos quosque motus trepide huc illuc agitamur. Atqui si reputamus Deum esse coeli et terrae opificem, hunc ei honorem merito tribuemus, In manu eius et arbitrio esse mundi quem creavit imperium. Est igitur in primo elogio commendatio potentiae, quae metus omnes nostros absorbere debet. Sed quia non sufficeret, auxiliari Deum nobis posse, nisi accederet promissio qua testetur se etiam velle, atque facturum, secundo loco praedicat David fidelem esse *et veracem*, ut iam dubitationi non supersit locus ubi nobis comperta est eius voluntas.

7. *Ius reddens.* Alias species enumerat tam potentiae quam bonitatis Dei, quae totidem sint nobis bene sperandi argumenta. Ad hunc scopum tendunt omnia, opem Dei contemptissimis quibusque expositam fore ac paratam: ideoque obstaculo non fore nostras miserias quominus nos iuvet: imo hoc ferre eius naturam, ut pro cuiusque necessitate, ad ferendam cuique opem propensus sit. Primo dicit *ius reddere oppressis*, ut nobis in mentem veniat: quamvis, secundum carnis nostrae sensum, conniveat ad nostras iniurias, non tamen praetermissurum quod officii sui proprium est, ut improbos ad reddendam violentiae suae rationem trahat. In summa, quoniam vult Deus suorum patientiam cruce experiri, diserte hic afflictos alloquitur, ne aerumnis succumbant, et liberatorem placide exspectent, qui ideo tardius occurrit ut iustus mundi iudex appareat. Sequitur, ipsum *dare panem famelicis.* Unde etiam colligimus, non ita liberaliter semper agere cum suis, ut plena copia saturentur, sed benedictionem suam interdum subducere, ut succurrat postquam ad esuriem ventum fuerit. Si dixisset Propheta largiter pasci fideles, et quasi saginari a Deo, quis non in fame vel inedia statim desponderet animum? Non abs re ergo longius extenditur Dei gratia, ut esurientes pascat. Eodem etiam pertinent reliqua, Deum *vinctos solvere, et illuminare caecos.* Quia enim subinde contingit fideles anxietate constringi vel hominum tyrannide premi, vel redigi ad extrema, acsi durissimis ergastulis inclusi forent: ideo hanc consolationem proponi necesse fuit, Domino esse faciles exitus, quoties in tales angustias redacti erimus. Illuminare caecos, tantundem valet ac lucem dare ex tenebris. Itaque quoties destituimur consilio, perplexique haeremus, confusi denique iacemus et attoniti, acsi incumberent mortis tenebrae: discamus Deum ornare hoc elogio, ut caligine discussa, nobis oculos aperiat. Sic quum *curvos erigere* dicitur, discamus colligere animum si quando sub onere gementes fatiscimus. Neque enim voluit solum Deus hic celebrari laudes suas, sed caecis, captivis et afflictis manum quodammodo ideo porrigit, ut curas suas et dolores in eum reiiciant. Nec supervacuum est quod ter repetit nomen *Iehovae:* quia hoc modo ad ipsum quaerendum sollicitat et pungit homines, qui saepe frenum rodendo, malunt putrescere in suis miseriis, quam ad certum hoc asylum se conferre. Quod postremo dicitur Iehova *iustos diligere*, videtur species esse correctionis. Constat enim plerosque,

licet duriter premantur, anxii suspirent, iaceant in tenebris, nihil tamen solatii a Deo sentire: nempe quia tunc quoque sua contumacia Deum magis provocant, ac dum vix centesimus quisque implorat eius gratiam, iustam ingratitudinis suae mercedem reportant. Itaque non abs re Propheta quod generaliter dixerat, Deum miseris opitulari, nunc ad iustos restringit, ut sincero pietatis affectu ei se addicant qui eum experiri cupiunt liberatorem.

9. *Iehova custodiens.* Sub peregrinis, pupillis et viduis, per synecdochen eos omnes Propheta complectitur quos deficiunt humana subsidia. Quia enim notis et propinquis quisque favet, peregrinos scimus utplurimum iniuriis esse obnoxios. Viduis et pupillis qui se defensores offerant ac vindices, non multi reperiuntur: quia videtur perdi opera, ubi spes nulla compensationis affulget. Ergo sub his exemplis docet Propheta, quacunque molestia gravemur, non nisi per nos stare quominus manu porrecta nos Deus eruat, qui tam suaviter ad se invitat omnes miseros. Ex opposito impiis eius contemptoribus denuntiat omnia male et infeliciter cessura. Diximus primo Psalmo, viae nomine totum notari vitae cursum. *Disperdet* igitur Deus *viam impiorum*, quia omnia eorum consilia, omnes actiones, quicquid tentarint vel aggressi fuerint, maledicet, ut nihil eis prospere succedat. Quamvis ergo polleant consilio, imo callidi sint et astuti, facultas etiam bonorum omnium suppetat; omnes eorum spes Deus evertet. Nam sicuti manum suis porrigens, per quaevis obstacula, imo per invia eos deducit: ita rursus apertam et planam viam reprobis abrumpet.

10. *Regnabit Iehova.* Sermonem ideo ad Ecclesiam convertit, quo melius persuadeat piis omnibus re ipsa talem sensuros Deum qualem antehac descripsit. Porro quum Deum vocat perpetuum Regem, simul tenendum est in quem finem regnet. Ac definitio ex superioribus elogiis petenda est. Unde sequitur, tam in vita quam in morte nos sub eius Regis custodia salvos fore, qui nonnisi in salutem nostram regnat. Si simpliciter dixisset, Iehovam regnare perpetuo, excipere promptum erat procul nos distare ab incomprehensibili eius gloria. Ideo diserte exprimit sacro foedere devinctum esse electo populo.

PSALMUS CXLVII.

ARG. *Invitat etiam hic Psalmus fideles ad Deum laudandum duabus de causis, quod scilicet in generali mundi gubernatione, et singulis coeli et terrae partibus refulgeant eius potentia, bonitas, sapientia, et reliquae virtutes: praesertim vero quod Ecclesiam, quam gratis elegit, peculiari gratia foveat et tueatur, collapsam etiam restituat, et dissipatam colligat.*

1. Laudate Deum, quia bonum est psallere Deo nostro, quia iucundum, decora laus. 2. Aedificans Ierusalem Iehova, dispersos Israëlis congregabit: 3. Sanans contritos corde, et

colligans dolores eorum. 4. Numerans multitudinem stellarum, singulis nomina imponens. 5. Magnus Dominus noster, et multus virtute, intelligentiae eius non est numerus. 6. Sublevans miseros Iehova, deiiciens impios usque ad terram.

1. *Laudate Deum.* Quanquam beneficia hic commemorat *quibus* promiscue totum genus humanum Deus prosequitur, non tamen dubium est, sermonem proprie ad fideles dirigi, qui soli oculati sunt operum Dei testes: quum incredulos, mentis caecitas et stupor intelligentia privet. Nec solum disserit de comminibus Dei beneficiis, sed gratiam, quae conspicua erat in populo electo, praecipue commendat. Porro ut se ad canendas Dei laudes alacrius accingat Ecclesia, hoc genus exercitii bonum, iucundum et suave esse dicit, oblique perstringens omnium fere pravitatem, quibus taedio est quaelibet Dei mentio: summa autem voluptas, Deum et seipsos oblivisci, quo sibi liberius indulgeant. Ergo ut se oblectare discant homines in hoc pietatis exercitio, Propheta admonet *decoram* vel optabilem esse *laudem*. Nam utcunque modo potest accipi dictio נאוה.

2. *Aedificans.* Incipit a speciali gratia, qua Ecclesiam suam dignatus est Deus, dum et gentem unam aliis posthabitis adoptare voluit, et certum locum eligere ubi invocaretur. Nam quod hic vocatur Hierosolymae conditor, non tam ad externam formam et *aedificium* id refertur, quam ad spiritualem Dei cultum. Trita autem metaphora est in *aedificii* vel templi nomine, ubi de Ecclesia agitur. Summa est, non humanitus aedificatam fuisse Ecclesiam, sed *coelesti* Dei virtute: quia neque loci dignitas hoc effecit, ut *Hierosolyma* unicum Dei esset in terris domicilium; neque tantum honorem consilio, industria, labore, vel opibus hominum adepta est, sed quia Deo placuit eam sibi consecrare. Verum quidem est, hominum opera et ministerio usum fuisse quum illic sibi Sanctuarium erexit: sed ideo eius gratiam obscurari minime aequum est, quae sola urbem sanctam a reliquis omnibus distinxit. Ceterum hoc consilio Deum Ecclesiae architectum et opificem nominat Propheta, ut sciamus eiusdem virtute eam manere in firmo statu, vel si collapsa sit restitui. Unde etiam colligit, in eiusdem manu et arbitrio esse colligere dispersos. Hic enim miseros exules, qui huc et illuc disiecti erant, solari voluit Propheta, ut se ex dissipatione collectum iri sperarent: quia Deus non frustra eos sibi adoptaverat ut coalescerent in unum corpus. Ergo quum Templum et Altare sibi Hierosolymae erigi iussisset, illicque sedem suam fixisset, Iudaeos a patria sua extorres ad bonam spem reditus Propheta hortatur: acsi diceret, non minus proprium esse Dei opus, dirutam et eversam Ecclesiam rursus instaurare, quam initio fuit eius fundamenta iacere. Non ergo simpliciter propositum fuit Prophetae, in primis Ecclesiae exordiis laudare gratuitam Dei bonitatem: sed ab ipsa origine ratiocinari, Deum minime passurum ut prorsus intercidat Ecclesia cuius semel fuit conditor, ut eam ad finem usque tueatur: quia opus manuum suarum non deserit. Atque haec consolatio hodie nobis occurrere debet in tam funesta Ecclesiae laceratione, quae passim cernitur, ut speremus ele-

ctos omnes, qui insiti sunt in Christi corpus, quamvis misere dispersi sint quasi lacera membra, collectum tamen iri in fidei unitatem: et mutilum Ecclesiae corpus, quod quotidie discerpitur, restituendum esse suae integritati: quia opus suum prorsus intercidere Deus non sinet. Proximo quoque versu eandem doctrinam continuat, huc enim respiscit similitudo, Quamlibet gravibus morbis laboret, vel confecta sit Ecclesia, quamlibet multis vulneribus confossa sit, facilem et promptam sanationem Deo fore. Unde apparet diverso loquendi modo idem repeti: quamvis non semper floreat Ecclesiae status, salvam tamen et incolumem semper fore, quia velut ulcerosum corpus Deus mirabiliter sanabit.

4. *Numerans multitudinem*. Quia incredibilis videri poterat collectio populi de qua disseruit Propheta, qui eam hoc versu confirmari putant, moventur probabili ratione. Sic ergo contexunt Prophetae verba, Quia difficilius non est palatos et disiectos homines colligere, quam numerare stellas in coelo, non esse cur profugi et exsules Israëlitae de reditu desperent: modo uno consensu se ad Deum, tanquam unicum caput, conferant. Non minus etiam probabilis coniectura esset Prophetam alludere ad oraculum illud, Genes. 15, 5. Respice stellas coeli si numerare potes: sic erit semen tuum. Quia tamen de universo naturae ordine continuo post disserit Propheta, simplicius erit (meo iudicio) hunc quoque versum exponere de admirabili coeli opificio, in quo relucet incomparabilis Dei sapientia, dum varios, multiplices, ac flexuosos stellarum cursus ita moderatur, ut ne puncto quidem aberrent. Singulis attribuit certum ac distinctum munus, ut in tanta turba nihil sit confusum. Itaque merito statim exclamat *Magnum esse Deum, et immensae tam virtutis quam intelligentiae*. Quo etiam docemur, nihil magis esse perversum, quam sensus nostri modulo Dei opera velle metiri, in quibus saepe incomprehensibilem sapientiam ac potentiam exserit.

6. *Sublevans*. Hoc Dei elogium proprie ad spei nostrae confirmationem valet in rebus adversis, ne in examine crucis animi nostri deficiant. Unde etiam colligimus, quamvis sub Lege mollius fovendi essent Patres, non fuisse tamen expertes eius militiae, in qua nos hodie Deus exercet, ut alibi quam in mundo, veram requiem quaeramus. Si ergo duriter afflictis obrepat dubitatio, ubinam sit auxilium illud quod Deus praesto nobis fore pollicitus est: veniat in mentem haec sententia, nos ideo humiliari, ut Dei manu postea in sublime tollamur. Si quando etiam ubi deliciari videmus impios, urat nos vel pungat aemulatio, occurrat quod hic dicit Propheta, in sublime evehi, ut praecipites ruant. Nam *prosternendos usque ad terram* esse dicens, non dubium est quin eorum superbiam oblique perstringat, qua sese efferunt supra nubes acsi non essent ex hominum numero.

7. Canite Iehovae in laude, psallite Deo nostro in cithara. 8. Qui operit coelos nubibus, parat terrae pluviam, germinare faciens herbam in montibus. 9. Qui dat iumento cibum suum, filiis corvorum qui ad eum clamant. 10. Non

in fortitudine equi placebit ei, neque in cruribus viri oblectabitur. 11. Oblectatur Iehova in iis qui ipsum timent, qui sperant in clementia eius.

7. *Canite Iehovae.* Iterum hortatur ad canendas Dei laudes, et simul admonet minime deesse materiam: quia nova subinde documenta potentiae eius, bonitatis, et sapientiae se oculis nostris ingerunt. Primo dicit *operire coelos nubibus*, quae mutatio expergefacere sensus nostros debet, nisi nimium stupidi essemus. Certe utcunque in coelo fulgeant innumera Dei miracula, si tamen eadem semper maneret serenitas, non tam conspicua esset eius virtus, quam ubi repente coelum obnubilans subducit Solis fulgorem, et quasi mundo novam faciem induit. Postea admonet, hoc modo cunctis animalibus eum prospicere: quia et inde herbae germinant, et succus terrae ad ubertatem suggeritur. Ita cum potentiae suae documento, gratiae, paternique erga genus humanum amoris specimen ante oculos Deus proponit: imo demonstrat, ne feras quidem et pecudes se negligere. Atque hoc notatu apprime dignum est, non cadere pluviae guttam in terras nisi iubente Deo. Inveniunt quidem Philosophi pluviae originem in elementis, neque vero negandum est ex crassis vaporibus quos terra et mare exhalat, nubes creari: sed mediae causae, Dei providentiam obscurare non debent quin humorem terrae suppeditet gignendis frugibus necessarium. Denique sicut terra calore dehiscens, quodammodo sitim suam ore aperto declarat: sic etiam vicissim Deus pluendo, potum distillat. Posset quidem aliis occultis modis dare vigorem ne deficeret: sed irrigatio quasi oculare spectaculum est continuae quam de nobis gerit, curae.

9. *Qui dat iumento.* Clarius specie una proposita explicat quod dixit, Deum scilicet victum cunctis animalibus curare. Quod autem iumenta potius et corvos quam homines pasci dicit, hoc ad amplificationem valet. Certum quidem est, hominis causa mundum esse creatum, suaque fertilitate et copia ornari: et quo propius ad Deum accedimus, eo magis suam erga nos beneficentiam illustrat. Verum si ad bruta quoque animalia extendere non gravatur, hinc facile liquet nobis vere patrem esse ac nutritium. Ideo *corvos* nominat contemptissimum avium genus, ut doceat, Dei liberalitatem penetrare ad omnes mundi partes. Quod autem *pullos corvorum dicit clamare ad Deum*, non dubium quidem est quin ad crocitum alludat. Interea tamen admonet fateri suam egestatem nisi Dominus e coelo alimenta porrigat. Nam quod fabulantur Iudaei deseri a a pullis suos corvos simul ac exclusi sunt, et vermes nasci in corticibus arborum ad eos pascendos, hoc suo more faciunt: quia nulla illis religio vel pudor est quidvis sine colore comminisci quoties aliquid ambiguum occurrit. Nobis autem hoc sufficiat, totum naturae ordinem sic temperari a Deo ut ne pullis quidem corvorum desit cibus, qui crocitando fatentur se esse famelicos, nec sibi esse inopiae remedium nisi Deus succurrat.

10. *Non in fortitudine.* Postquam docuit Propheta nullam mundi partem vacuam esse beneficentia Dei, nominatim pronuntiat nullas suppetere vires hominibus, nisi quas e coelo ipse idem inspi-

rat: idque consulto addit refellendae superbiae causa qua naturaliter inflati sunt fere omnes, ut nitantur propria virtute. Sensus autem verborum est, veniat homo instructus suo robore, et adiumenta omnia afferat quibus pollere sibi videtur, fumus erit et mendacium: imo si vel minimum quidpiam sibi arroget, solo hoc obiectu impediet atque arcebit Dei gratiam qua sola stamus. Sub fortitudine equi, per synecdochen quodlibet praesidii genus designat, non quod Deo per se displiceant quae nobis largitur adminicula: sed quia necesse est a prava eorum fiducia nos abstrahi, quia nihil magis commune est simulac facultas aliqua nobis ad manum suppetit, quam vesano fastu inebriari. Ideo tam hominum quam equorum fortitudini opponit Dei timorem, et spem quae in eius misericordia recumbit: acsi diceret, hanc praecipue modestiam a nobis requiri, ut pie sancteque Deum colendo, pendeamus ab eius gratia. Unde colligimus non aliam fortitudinem damnari nisi quae Deum honore suo fraudat.

12. Celebra Ierusalem Iehovam, lauda Deum tuum Sion: 13. Quia roborat vestes portarum tuarum, benedicit filiis tuis in medio tui. 14. Qui ponit fines tuos pacem, pinguedine frumenti satiat te.

12. *Celebra Ierusalem Iehovam.* Postquam in genere disseruit de beneficiis Dei, rursus sermonem ad fideles convertit, quos solos ante diximus sano gustu praeditos esse, ut cum vera gratitudine percipiant quae mundus ingurgitat bona. Porro totam Ecclesiam compellat sub nomine Ierusalem: quia illic sacros conventus tunc agebant fideles, et quasi confluebant sub Dei vexillum. Quanquam autem paulo post de universali mundi gubernatione iterum verba faciet, nunc Dei gratiam commendat, quam nonnisi erga fideles suos exserit: nempe dum Ecclesiam suam defendit, benigne fovet, largiter bonis omnibus ditat, salvam denique ab omni noxa tranquillamque praestat. *Vestes enim portarum a Deo firmari* dicens, intelligit sanctam urbem optime Dei praesidio munitam esse, ut sibi ab hostibus metuere non debeat. Eodem spectat altera quae paulo post sequitur loquutio *cunctos eius fines positos esse pacem*, divinitus scilicet arceri hostes, nequid molestiae ac turbarum facessant. Non quod semper omni ex parte pacata sit Ecclesia, nullasque incursiones sustineat: sed quia manum suam Deus ad impetus repellendos manifeste opponit ut secure hostes in circuitu despiciat, nisi forte latius extendere placeat nomen *pacis:* sicuti plerumque pro secundo et felici statu sumitur. Sed quia fit mentio finium, videtur prior ille sensus melius quadrare. Deinde adiungitur interior Dei benedictio, qua fit ut prospere et beate in ea cives habitent: et simul large ad satietatem usque pascantur, non quod semper filiis Dei suppetant lautitiae, quae eos corrumperent, ut nimis propensa est caro ad lasciviam: sed quia in victu quotidiano clarius Dei liberalitatem perspiciunt quam increduli, quos vel excaecat sua sagina, vel inopia misera sollicitudine cruciat, vel etiam insatiabilis cupiditas semper urit. Praesertim vero

olim Patribus sub Lege paternus Dei favor in victus abundantia patefactus est: quia talibus rudimentis altius tunc deduci oportuit.

15. Dum emittit eloquium suum terrae, valde celeriter currit sermo eius. 16. Qui dat nivem sicut lanam, pruinam quasi cinerem spargit, 17. Proiicit glaciem suam quasi frusta: coram frigore eius quis consistet? 18. Mittet sermonem suum, et liquefaciet ea: flabit spiritus eius, fluent aquae. 19. Annuntiat sermones suos Iacob, edicta sua et iudicia sua Israëli. 20. Non fecit sic cuilibet genti, et iudicia non manifestavit illis. Halleluiah.

15. *Dum emittit.* Rursus operum Dei, quae in naturae ordine passim refulgent, quasdam species attingit. Sed quia aëris et terrae mutationes, quae testimonia esse debebant potentiae eius, mundus fortuito contingere imaginatur: antequam de nive, pruina et glacie Propheta disserat, diserte exprimit eius imperio et nutu terram regi. *Emissio* enim *sermonis* nihil aliud est quam arcanus motus, quo omnia moderatur et temperat: quia nisi iubente ipso et ordinante, nulla in elementis esset agitatio: nec proprio instinctu huc vel illuc ferrentur, nisi praeiret arcanum eiusdem mandatum. *Velociter* autem dicit *sermonem currere:* quia simulac ostendit Deus quid fieri velit, praesto ad parendum concurrunt omnia. Quod principium nisi tenemus, quantumvis subtiliter excutiamus medias causas, tota nostra perspicacia evanescet. Sicuti Aristoteles in Meteoris acumen suum ita exercuit, ut de causis naturalibus exactissime disputet: omittat tamen praecipuum hoc caput, in quo rudissimus quisque idiota, vera saltem pietate imbutus, eum superat. Nam plus quam insipidum esse oportet quem tam subitae nives ac pruinae de hac verbi Dei celeritate non docent. Itaque nisi velimus praepostere in operibus Dei philosophari, semper ab hoc principio incipere convenit, singulas mundi partes ad Dei arbitrium intentas esse, ut totus naturae cursus nihil aliud sit quam prompta eorum quae mandavit executio. Nam certe dum se aquae conglaciant, dum per aërem spargitur grando, dum pruinae coelum obscurant, hinc apparet quam efficaciter loquatur. Quod si maior pars mundi ad haec tot miracula obstupescit, frigoris asperitas qua obrigescunt corpora, nos Dei potentiam mirari cogat. Nam certe quum aestate nos torreat solis calor: deinde hyems succedens, omnia contrahat: mutatio haec quae extra usum incredibilis esset, aperte clamitat aliquod regnare in coelis numen.

19. *Annuntiat sermones suos Iacob.* Hic alterius sermonis quam paulo ante, fit mentio: quia aliter creaturis sensu carentibus praecipere dicitur Deus, quas arcana inclinatione tacitus in obsequium suum dirigit, quam hominibus intelligentia praeditis, quos articulate docet ut scientes et volentes sequantur quo ipse vocat. Etsi autem quae prius recensuit beneficia non vulgari pretio digna sunt, hoc tamen longe praecellit, quod in tradenda pietatis doctrina, quae aeternae salutis thesaurus est, magistri officio erga electum populum fungi di-

gnatur. Quantulum enim hoc prodesset, caducis bonis affluere Ecclesiam, et ab hostium violentia defendi, si spes eius supra mundum non assurgeret? Hoc igitur summum gratiae specimen est, coelestis vitae lucem in verbo suo proponere. Ideoque non abs re, tanquam verae et solidae felicitatis cumulus hic apponitur. Hinc vero discamus, non modo reverenter piaque observantia excipere Dei doctrinam, sed amanter quoque amplecti; quia nihil suavius vel optabilius fingi potest, quam Deum salutis nostrae curam suscipere, idque familiariter testari dum porrecta manu ad se nos ducit. Hic enim scopus est doctrinae, ut in densis huius mundi tenebris, et inter tot flexuosos errores, quibus humanum genus vagum circumagit Satan, nobis praeluceat optimus pater, donec in coelestem haereditatem colligamur. Notandum vero adscribi Deo partes quas eius mandato executi sunt Moses et Prophetae: quia tunc demum pietatis doctrinae iustus defertur honos, et pro suo merito aestimatur, ubi in Deum erigimus mentes: qui sic hominum utitur opera, ut sibi interim summi et unici doctoris munus minime abroget. Ergo ab auctoris persona hic sua asseritur verbo maiestas: et tandem gratiam illam comparatione amplificat Propheta, *non ita reliquis Gentibus factum esse* admonens. Nam si quaeritur causa cur populum unum reliquis Deus praetulerit, certe ad fontem gratuitae electionis praestantia ipsa nos deducet: quia reperiemus non propria virtute differre filios Israël a reliquo mundo, sed quia ipsos Deus reliquis praeteritis adoptare dignatus est.

PSALMUS CXLVIII.

ARG. *Quo melius et efficacius exprimat quam laudabilis in suis operibus sit Deus, creaturas omnes sursum et deorsum ad canendas eius laudes advocat. Quamvis enim incipiat ab Angelis, statim ad bruta animalia, mutaque elementa sermonem extendit: significans nullam esse mundi partem in qua non resonent Dei laudes: quia ubique Deus clarum et disertum testimonium potentiae suae, bonitati et sapientiae reddit. Tandem ad homines delabitur, quos ipse legitimos laudum suarum praecones in hoc mundo constituit. Sed quia increduli sicuti ad consideranda Dei opera caeci sunt, ita etiam muti ad celebrandum eius nomen. Propheta in fine psalmi filios Israël quibus se propius Deus patefecit, quasi peculiares testes compellat.*

Halleluiah. 1. Laudate Iehovam e coelis, laudate eum in excelsis. 2. Laudate eum omnes Angeli eius, laudate eum omnes exercitus eius. 3. Laudate eum Sol et Luna, laudate eum omnes stellae lucidae. 4. Laudate eum coeli coelorum, et aquae super coelestes. 5. Laudent nomen Iehovae: quia ipse mandavit, et creata sunt: 6. Et statuit ea in perpetuum, in seculum posuit illis edictum, et non praeteribit.

1. *Laudate Iehovam.* Videtur tam stellas quam Angelos hic complecti, atque adeo coelum ipsum, aërem, et quicquid illic gigni-

tur: quia continuo post sequitur partitio, ubi Angelos primo, deinde stellas et aquas coelestes hortatur. Quantum ad Angelos spectat, quia ideo conditi sunt ut in hoc pietatis officio sint assidui, non mirum est locari eos in primo ordine, ubi de laudibus Dei praedicandis agitur. Ideo in illa memorabili visione quae Iesaiae 6, 3. refertur, clamant Cherubim, Sanctus, Sanctus, Sanctus Iehova exercituum. Et pluribus aliis locis Scriptura Angelos Deum talibus elogiis celebrantes inducit. Quibus ergo stimulis indiget tanta alacritas? Quod si incitandi forent, quid tamen minus consentaneum, quam nos qui tanta segnitie torpemus, suscipere hortandi partes? Ergo David qui non modo Angelos zelo non aequabat, sed procul sequebatur, nequaquam idoneus illis esse hortator potuit. Sed neque tale fuit eius consilium: imo simpliciter testari voluit nihil sibi esse gratius, vel magis optabile, quam pio cum electis Angelis consensu Deum laudare. Nec vero absurdum fuit, quo se alacrius accingeret ad celebrandas Dei laudes, Angelos qui sponte currebant, imo viam monstrabant, vocare socios. Eosdem in secunda parte versus vocat *Exercitus Dei:* quia semper ad excipienda Dei iussa praesto adsunt. Myriades enim myriadum (ut est apud Danielem 7, 10.) solium eius circumdant. Transfertur hoc nomen etiam ad stellas, tum quia mirabili ordine distinctae sunt, tum quod incredibili celeritate exsequuntur Dei mandata. Sed hic eadem ratione Angeli dicuntur exercitus, qua alibi Principatus et potestates, Coloss. 1, 16. quia per ipsorum manum virtutem suam Deus exserit.

3. *Laudate eum Sol et Luna.* Non suffragatur hic locus Platonis delirio, qui stellas finxit sensu et intelligentia pollere. Neque enim Propheta eas nunc in eodem locat gradu quem nuper attribuit Angelis, sed tantum significat, ubique fulgere Dei gloriam, quasi laudes eius personarent clara voce. Quo etiam oblique perstringitur hominum ingratitudo: quia hanc melodiam audiet quisquis vel pauxillum attentus erit ad consideranda Dei opera. Sol enim tam fulgore suo, quam calore, aliisque singularibus donis, an non opificem suum celebrat? Stellae quum peragunt cursum suum, coelosque ornando terram illustrant, an non etiam ebuccinant Dei laudes? Quia autem nos surdi et stupidi sumus, merito eos advocat testes Propheta, ut tarditatem nostram corrigant. Iam quod nominat *coelos coelorum*, ad sphaeras haud dubie referri debet. Nam eclipses, aliique adspectus palam ostendunt tam stellas fixas superiores esse planetis, quam planetas ipsos diversis orbibus sitos esse. Hanc artificii praestantiam non abs re commendat Propheta, coelos coelorum diserte exprimens: non quod re ipsa plures sint coeli, sed quia non potest satis magnifice extolli admirabilis Dei sapientia quam in coelis creandis adhibuit: Solem, Lunam, et stellas confuse non permiscens, sed singulis assignans proprium situm et domicilium, multiplices etiam cursus moderans. Iam quum sub nomine coelorum aërem comprehendat, vel saltem quicquid spatii est a media regione aëris sursum, pluvias vocat aquas super coelestes. Neque enim ulla ratio est cur fingant quidam aquas residere super quatuor elementa. Et Propheta pluviae descensum clare notat quum dicit aquas illas esse desuper. Nimis etiam serviliter literae se adstringunt qui imaginantur quoddam in coelis mare, acsi illic semper aquae resideant:

quum sciamus Mosen et Prophetas, ut se accommodent ad rudissimi cuiusque captum, populariter solere loqui. Ideoque praeposterum esset, quae apud eos leguntur, ad Philosophiae regulas exigere, sicuti hoc loco, quod Deus aquas in aëre suspensas teneat, hoc miraculum commendat Propheta, quia hoc videtur praeter naturam esse ut in sublime conscendant: deinde quum fluidae sint, tamen consistant in loco vacuo. Ideo Psal. 33, 7. dictum fuit, teneri illic quasi utribus inclusas. Interea formam loquendi mutuatus est Propheta a Mose, Gen. capite 1, vers. 6. qui dicit aquas fuisse distinctas ab aquis.

5. *Laudent nomen.* Quia de creaturis sensu carentibus verba facit, transit ad tertiam personam: unde colligimus, hactenus in secunda persona loquutum esse, quo magis afficeret homines. Neque enim aliam exegit laudem, nisi ex qua discamus neque a se ipsis ortas esse stellas, neque fortuito pluvias creari: quia quum tam praeclara potentiae Dei documenta assidue ante oculos nostros versentur, opificem foedo stupore praeterimus. Itaque emphaticum est pronomen *Ipse*: acsi diceret Propheta, non esse mundum aeternum, sicuti somniant profani homines, neque ex atomis conflatum, sed Dei mandato repente exstitisse pulcerrimum hunc qui cernitur, ordinem. Porro de creatione loquutus, addit quod magis observatu dignum est, praeceptum illis dedisse quod inviolabile manet. Multi enim, licet concedant mundum divinitus creatum esse, postea tamen labuntur ad frigidas imaginationes, acsi nunc per se staret naturae ordo, Deus vero in coelis dormiret. Merito itaque Propheta hic insistit, coelestes creaturas non modo semel a Deo esse conditas, sed eiusdem arbitrio nunc moveri: nec tantum semel illis inditam esse arcanam virtutem, sed dum funguntur suis partibus, impendere Deo suam operam ac ministerium ad destinatos usus.

7. Laudate Iehovam e terra dracones, et omnes abyssi: 8. Ignis et grando, nix et glacies, spiritus procellae faciens verbum eius: 9. Montes et omnes colles, arbor fructifera et omnes cedri, 10. Bestia et omne iumentum, reptile, et avis pennata.

7. *Laudate.* Iam ad inferiores mundi partes descendit: quanquam iterum non satis exacto ordine quae in aëre gignuntur, ut fulgura, nivem, gelu et procellas, permiscet, debebant enim haec potius in priori classe statui: sed ad communem hominum captum respexit. Summa huc tendit: quocunque vertamus oculos, ubique nobis occurrere potentiae Dei testimonia. Et incipit a cetis: quia quum mox adiungat *abyssos*, non dubito quin per תנינים marinos pisces intelligat, quales sunt balenae. Nec vero absurdum est, ex mari quod tot miraculis refertum est, proferri laudum Dei materiam. Postea ad *grandines, nives et procellas* adscendit, quas dicit *facere verbum Dei:* quia neque coelum fortuito obnubilatur, neque gutta pluviae ex nubibus decidit, neque tonitrua excitantur, sed arcano Dei arbitrio reguntur omnes istae mutationes, sive terras irrigans testari velit hominibus bonitatis suae dulcedinem: sive procellis, grandinibus, aliis-

que incommodis castigare eorum peccata. Multiplicem enim usum continet haec doctrina, ut sciamus quoties impendet penuria, quamvis terra continuo aestu exusta arescat, in promptu Deo esse pluviam, quae simulac annuerit Deus, siccitatem tollat. Si vero continuis imbribus putrescat in terra semen, vel non perveniant ad maturitatem fruges: tunc quoque petenda est a Deo serenitas. Iam si mentes nostras percellant tonitrua, Propheta admonet invocandum esse Deum, cuius est sedare omnes motus, sicuti in nos iratus sua manu fulminat. Neque enim tam frigide debet accipi haec doctrina, acsi virtutem sibi ab initio inditam proferrent creaturae, Deus autem se oblectaret in otio, sicuti balbutiunt profani homines: sed praecipue tenendum est, Deum prospicere suis creaturis, nec quicquam nisi praesenti eius arbitrio moveri, sicuti Psalmo 104, 4. vidimus ventos esse eius nuntios, et ministros eiusdem esse ignes urentes.

11. Reges terrae et omnes populi, Principes et omnes Iudices terrae: 12. Iuvenes atque etiam virgines, senes cum pueris. 13. Laudent nomen Iehovae: quia excelsum est nomen eius solum, laus eius supra terram et coelos. 14. Et exaltavit cornu populi sui: laus omnibus mansuetis eius, filiis Israël, populo qui propinquus est ei. Halleluiah.

11. *Reges terrae.* Tandem ad homines vertit sermonem, quorum respectu praeconium laudum Dei tam a terrenis quam a coelestibus creaturis exigit. Et quia Reges ac proceres excaecat suae dignitatis splendor, ut mundum sua causa conditum esse putantes, Deum superbe contemnant: peculiariter eos ad officium hortatur, et ab ipsis exordium faciens, eorum ingratitudinem coarguit, quod prae aliis Deo obstricti, eum tamen debita laude fraudent. Nam certe quum ab ipsa origine aequalis sit generis humani conditio, quo quisque altius eminet, propiusque ad Deum accedit, sanctiore vinculo obstringitur ad praedicandam eius gratiam. Quo minus ferenda est ista malignitas, dum se a communi lege eximunt Reges et proceres, qui duces aliis et magistri esse debuerant. Uno quidem verbo hortari poterat cunctos mortales, sicuti etiam generaliter populos compellat: sed ter *Principes* repetens, significat, nisi urgeantur, ad officium hoc pigros et tardos esse. Sequitur deinde sexuum et aetatum partitio, ut sine exceptione intelligant omnes, se creatos esse in hunc finem: ideoque promiscue debere suas operas et studia coniungere. Quantum ad *senes* spectat, quo longius produxit Deus eorum vitam, eo magis exercitatos esse convenit in canendis eius laudibus: illis tamen socios adiungit *iuvenes;* qui tametsi minus habent experientiae ex longo usu, excusabiles tamen non sunt, nisi in suo vigore sentiant vim gratiae Dei. Ubi loquitur de puellis aut *virginibus,* particula גם hoc est etiam, supervacua non est, amplificationis enim causa inseritur: acsi diceret, ipsas quoque adolescentulas quae non tam liberaliter docentur ut masculi, quia videntur ad domestica officia natae, cessare tamen in officio nisi laudandi Dei partes simul

cum reliqua Ecclesia obeant. Unde sequitur, a minimo usque ad maximum communi hac lege omnes obstringi.

14. *Et exaltavit cornu.* Quia superiore Psalmo vidimus luculentius in Ecclesia spectari Dei virtutes quam in universo mundi opificio, ideo hanc clausulam apposuit Propheta, Dei manu protegi Ecclesiam, virtuteque armari contra cunctos hostes: ut in mediis periculis tuto tamen habitet. Per *cornu* satis notum est robur vel dignitatem notari. Itaque nunc intelligit Propheta conspicuam esse Dei benedictionem in Ecclesia et electo populo, quia nonnisi eius virtute viget ac floret. Subest autem tacita comparatio inter Ecclesiam Dei et omnes adversas potestates, quia necesse est Dei praesidio muniri quae undique impetitur. Hinc colligit Propheta *laudem esse omnibus* Dei *mansuetis*, quia scilicet pro singulari qua eos dignatur, gratia, habent cur sibi gratulentur, nomenque eius praedicent. Iam filios Israël vocans *populum Deo propinquum*, in memoriam reducit gratuitum foedus quod cum Abraham Deus pepigerat. Unde enim ista propinquitas, nisi quod obscurum et contemptum inquilinum Deus populis omnibus praetulit? Neque enim extra merum Dei amorem quaerenda est dignitatis ratio. Quum autem peraeque ad Deum pertineat totus orbis, familiariter se patefecit filiis Israël, propinquosque sibi reddidit, qui non minus alieni erant quam totum Adae genus. Unde illud Mosis Deut. 32, 8., Quum discerneret Excelsus gentes, ac distribueret populos: extendit in Iacob funiculum suum. Causam ergo ostendit cur tam praeclaris donis populum unum, exiguum et contemptum ornaverit Deus, quia eum sibi adoptavit.

PSALMUS CXLIX.

Arg. Si Psalmum hunc cum superioribus, et cum proximo qui ultimus erit, conferre libeat, hoc solum est discrimen, quod antehac peculiarem gratiam qua Deus Ecclesiam suam fovet ac tuetur, generali providentiae qua mundum sustinet, permiscuit Propheta quisquis fuerit Psalmi auctor: nunc tantum de beneficiis disserit quibus Ecclesiam suam prosequitur. Proximo autem Psalmo solum in genere fiet potentiae Dei mentio.

Halleluiah. 1. Cantate Iehovae canticum novum: laus eius in coetu mansuetorum. 2. Laetetur Israël in factore suo: filii Sion exsultent in Rege suo: 3. Laudent nomen eius in tibia, in tympano et cithara psallant ei: 4. Quia complacuit Iehovae in populo suo: glorificabit pauperes in salutem.

1. *Cantate.* Exordium hoc comprobat quod nuper dixi, hanc scilicet exhortationem restringi ad solos fideles: quia uberiorem laudis materiam illis suppeditat rara, qua privatim eos prosequitur Deus, beneficentia. Ac probabilis coniectura est, eo tempore fuisse compositum quo exsulabat populus, vel postquam reversus est in patriam ab exilio Babylonico. Videbimus enim in contextu promitti restitu-

tionem collapsi status. Meo autem iudicio, animum addere voluit fidelibus Propheta ad sperandam plenam redemptionem, cuius praeludia repente et praeter spem in exitu promisso exstiterant. Nam quia non statim instaurata fuit Ecclesia, imo vix longo temporis progressu colligere potuit vigorem, haec consolatio apprime utilis fuit. Voluit etiam Spiritus sanctus futuris malis mederi: quia vix respirare coeperat Ecclesia quum variis incommodis rursum vexata fuit: oppressa etiam dira tyrannide Antiochi, quam sequuta est horrenda dissipatio. Quare non abs re ad sperandum gratiae Dei complementum pios animat Propheta, ut statuant, manu Dei se profectum iri, donec surgat tandem Messias, qui colligat totum Israëlem. *Canticum* enim *novum*, ut alibi vidimus, vulgaribus opponitur, quibus quotidie celebrantur Dei laudes inter pios: sicuti haec continua est eorum exercitatio. Unde sequitur, de raro et insolito Dei beneficio haberi sermonem, quod insignem et exquisitam gratiarum actionem merito sibi vendicat. Ac mihi videtur quisquis fuerit auctor Psalmi, ad illum Iesaiae 42, 10. locum alludere, Cantate Domino canticum novum: ubi de futura Ecclesiae restitutione et aeterno Christi regno concionatur. Secundo membro subest promissio, aut vaticinium. Quamvis enim hortari pergat fideles ad mutuam laudum Dei symphoniam, fore tamen ostendit ut rursum coalescat Ecclesia in unum corpus ad celebrandas in solenni conventu Dei laudes. Scimus enim sic disiectos fuisse Israëlitas, ut cessarent apud eos sacra cantica, sicut etiam alibi queruntur se fuisse cum ludibrio provocatos ad canendum, Quomodo cantabimus cantica Iehovae in terra aliena? Psalm. 137, 3. Hortatur ergo ut ex illa tristi dispersione rursus se ad habendos sacros coetus comparent.

2. *Laetetur Israël.* In eodem argumento adhuc insistit, ut certo sibi persuadeant fideles, non frustra genus suum electum esse ex toto mundo, sed Deum semper memorem fore sui foederis, ne concidant ac extinguantur quae in illos collatae erant gratiae. Quamvis ergo ablata ad tempus illis esset haereditas terrae Chanaan, quae tessera erat adoptionis, Propheta Deum nominat eorum *factorem, et Regem filiorum Sion*, ut in memoriam revocent, quum fuerunt adoptati ut supra alias gentes excellerent, hanc speciem fuisse novae creationis. Ita Psalmo 95, 6. vocantur Israëlitae opus manuum Dei, non tantum quia ab ipso creati erant ut reliqui homines, sed quia eos refinxerat, et ornaverat nova dignitate, ut essent a toto genere humano segregati. Nomen *Regis* longius patet: quia admonet Propheta, non modo semel hunc populum fuisse a Deo formatum, sed in hunc finem ut perpetuo eius imperio regatur. Musica instrumenta quorum meminit, ad tempus paedagogiae pertinent: ne stulta aemulatione in usum nostrum trahamus quod proprium fuit veteri populo. Confirmat autem Propheta quod nuper dixi, brevi restituendos qui ad tempus aboliti fuerant, sacros coetus, ubi Dei nomen legitimo ritu invocent.

4. *Quia complacuit.* De verbo רצה alibi vidimus: hic gratuitum favorem exprimit: acsi diceret Propheta, Deum mero beneplacito adductum fuisse ut hunc sibi populum eligeret. Ex hoc fonte fluit quod additur secundo membro. Deum afflictis daturum novum salutis decus. ענוים enim vocant Hebraei pauperes et afflictos: sed

hoc nomen postea ad mansuetos transferunt: quia domari solet carnis superbia afflictionibus, sicuti satietas ferociam parit. Opportuno igitur solatio mitigat Propheta praesentium malorum tristitiam, ut fideles aerumnis deiecti, spe tamen ad gloriam, quae nondum cernitur adspirent. Summa est: quia populum electum Deus amore complexus est, fieri non posse ut perpetuo in tantis miseriis deserat.

5. Exsultabunt mansueti in gloria, iubilabunt in cubilibus suis. 6. Exaltationes Dei in gutture eorum, et gladius anceps in manu eorum: 7. Ad faciendam vindictam in Gentibus, castigationes in populis: 8. Ad vinciendos Reges eorum catenis, et proceres eorum compedibus ferreis. 9. Ad faciendum in illis iudicium scriptum: decor hic omnibus mansuetis eius. Halleluiah.

5. *Exsultabunt.* Hic laetitiam, iubilum et magnificam Dei exaltationem nominans, ab effectu clarius probat se non de vulgari Dei beneficio disserere: quia nisi mirabiliter servatus fuisset populus, non erat causa tantae laetitiae, atque etiam triumphi, quibus etiam verbis admonet, non ideo reductum esse populum ab exilio ut statim iterum diffluat, sed ut floreat omni genere benedictionis. Atque ideo *cubilium* meminit, ut sub Dei protectione diuturnam requiem fideles sperarent. Instructos quoque armis et potentia fore denuntiat non modo ad hostes arcendos, sed etiam longe lateque profligandos, donec Reges et populos quibus prius fuerant obnoxii, ad obsequium cogant. *Gladios* autem *duplicis oris* vel *ancipites* intellige, qui utrimque scindunt: quia tunc vulgo una erat gladiis acies.

7. *Ad faciendam vindictam.* Hoc certe tam exilii tempore quam post reditum incredibile prorsus erat. Nec vero ante Christi adventum impletum fuit, utcunque enim Machabaei et eorum posteri vicinis Gentibus iugum imposuerint, fuit tamen hoc duntaxat umbratile praeludium, quod pias mentes alio duceret. Sed quemadmodum Haggaeus 2, 10. tunc clamabat gloriam secundi templi maiorem fore quam prioris: ita hic promittitur status felicior quam omnibus seculis exstitisset. Ergo quamlibet imminuti essent Iudaei, resque eorum accisae, denuntiat Propheta cunctis Gentibus, quae molestae et infestae fuerant, dominaturos. Ergo quum tributarii essent, ac tantum precario habitarent Hierosolymae, fide eos amplecti oportuit quod videri poterat pro sensu carnis fabulosum, et animos attollere ad immensam Dei potentiam, quae facile omnia mundi obstacula superat. Vindictam de qua loquitur, intellige non quam ipsi Israëlitae privati doloris impulsu sumpturi erant, sed Dei mandato: ne quis hinc colligat, nobis licere iniurias nostras ulcisci. Proximus versus, ubi *Regum et procerum* fit mentio, amplificationem continet: quia si tantum de populis et Gentibus loquutus esset, restringi hoc poterat ad ignobiles et gregarios. Hoc autem longe splendidius, Reges quoque et alios primores catenis ad supplicium trahi. Porro tenendum semper memoria est quod nuper attigi, donec apparuit Christus, nunquam dimidiam tanti splendoris partem conspectam

fuisse. Nam etsi populi opes non parum auctae fuerunt sub Machabaeis, vix tamen hoc in rationem venire debet, nisi quatenus illo remedio labentem populum Deus sustinuit usque ad Christi adventum. Tenendum enim est vaticinium illud Iacob, Gen. 49, 10. Non exibit sceptrum e Iuda, donec veniat Silo. Atqui ex alia tribu oriundi erant Machabaei. Unde sequitur, legitimum ordinem tunc fuisse dissipatum, nec posse magis in illis victoriis fundari felicem populi statum, quam siquis aedificium in aëre suspendat. Et videtur consulto Deus tunc imperium abstulisse a tribu Iuda, ne prosperitas illa inebriaret piorum animos: sicuti maior pars insignibus illis victoriis superbiens, veram et solidam redemptionem neglexit. Quum ergo de perfecta populi felicitate hic disserat Propheta, sequitur eum respicere ad Messiam, ne eius spes ac desiderium in cordibus piorum tam prosperis quam adversis rebus evanesceret.

9. *Ad faciendum.* Mitigat superiores sententias, quibus ad saevitiam populum Dei armare visus est. Hoc vero prima specie absurdum erat, qui paulo ante vocati fuerant mansueti, nunc strictis gladiis emitti ad strages ubique edendas, fundendumque humanum sanguinem, quid enim hoc cum mansuetudine affine habet? Sed ubi Deus ipse vindictae est auctor, rectum iudicium est, non crudelitas. Itaque quum hic fit mentio *iudicii scripti*, admonet Propheta Iudaeos Dei mandato fuisse armatos ad libertatem, qua iniuste ab exteris et tyrannis privati erant, vindicandam, atque ita non posse culpari, quod executi sint iudicium scriptum. Frigide enim exponitur hic locus ubi non tenetur hoc Prophetae consilium, quod scilicet Iudaeos ad praeceptum Dei revocet, nequid suscipiant propria libidine, frenumque iniiciant ad cohibendum eorum fervorem: acsi diceret, non aliam permitti vindictam filiis Dei, nisi quae vocationi respondeat: quia ubi quisque proprio impetu fertur, nullus est moderationi locus. Obiici etiam posset alia quaestio, nam sicuti Christus, Matth. 12, 20. venisse dicitur sine clamore et strepitu, ut calamum quassatum non confringat: ita eandem suis personam imponit, solutio tamen facilis est, Christum simul ferreo sceptro armari, quo rebelles omnes conterat: et Iesa. 63, 2. describi sanguinolentum, qui caesis passim hostibus, caedendo tamen non fatigetur. Nec vero mirum est, quum totus mundus plenus sit contumacia, clementiam quae indigne respuitur, in severitatem converti. Iam doctrina haec sic in usum nostrum probe accommodari poterit, quod de gladio ancipiti dicitur, peculiariter competere in Iudaeos, nobis proprie non aptari, quibus idem iuris hodie permissum non est, nisi quod Principes et Magistratus gladio etiam divinitus sunt instructi ad puniendam omnem violentiam: sed specialis est vocatio. Quantum ad totum Ecclesiae corpus spectat, alius nunc gladius nobis datur in manum, verbi scilicet, ac Spiritus, quo mactemus Deo in sacrificium qui prius fuerant hostes: vel etiam quo eos tradamus in aeternum exitium nisi resipiscant. Nam quod de Christo vaticinatur Iesaias cap. 11, 4. ad omnia eius membra patet, Conficiet impium verbo oris sui, et spiritu labiorum suorum interficiet. Si inter has vocationis suae metas placide se contineant fideles, sentient tandem non frustra promissam illis esse vindictam de hostibus. Deus enim (ut nuper dixi) ad iudicium scriptum nos revocans, tam animos nostros

quam manus coercet, ne plus audeamus quam ipse praecipit. In fine versus *decorem hunc omnibus Dei mansuetis fore* dicens, non solum nos hortatur ad pietatis studium, sed etiam solatium adhibet, ne putemus iacturae fore nostram mansuetudinem ac patientiam, sicuti maior pars ideo ad ferociam ebullit, quia non putat se vitam suam posse aliter tueri, quam ululando cum lupis. Ergo quamvis fideles neque robusti sint instar Gigantum, nec digitum movere audeant sine Dei iussu, animis etiam placidi sint, decorum tamen ac splendidum exitum omnibus eorum miseriis fore Propheta docet.

PSALMUS CL.

ARGUMENTUM. Psalmi ultimi petatur ex proximo.

Halleluiah. 1. Laudate Deum in Sanctuario eius, laudate eum in firmamento potentiae eius. 2. Laudate eum in fortitudine eius, laudate eum pro multitudine magnitudinis eius. 3. Laudate eum in clangore buccinae, laudate eum in nablo et cithara: 4. Laudate eum in tympano et tibia, laudate eum in chordis et organo. 5. Laudate eum in cymbalis sonitus, laudate eum in cymbalis iubilationis. 6. Quicquid spirat, laudet Deum. Halleluiah.

1. *Laudate Deum.* Psalmus hic in genere commendat spiritualem Dei cultum, qui laudum sacrificio constat. Per *Sanctuarium* minime dubium est hoc loco coelum intelligi, sicut alibi saepe. Secundum enim membrum exegeticum est, quia idem repetitur. Atqui pro Sanctuario ponitur רקיע, hoc est coeli expansio: cui additur epitheton *potentiae*, quia illic relucet inaestimabilis Dei virtus, ut coelorum conspectu in illius admirationem nos rapi necesse sit. Nam quod exponunt quidam, Laudate vos Angeli Deum qui coelos incolitis, et vos homines qui habitatis sub firmamento: coactum est ac remotum, quum Propheta quo melius homines expergefaciat, qui alioqui frigent in canendis Dei laudibus, iubeat oculos attollere in coeleste Sanctuarium. Denique ut iustam reverentiam in mundo obtineat Dei maiestas, eum in coelesti solio praesidentem Propheta inducit: et eandem sententiam continuat secundo versu, potentiam Dei, eiusque magnitudinem celebrans, quam in coelo quasi in speculo proposuerat. Ergo si vere cupimus animos nostros accendi ad hoc pietatis exercitium, veniat nobis in mentem immensa Dei potentia et magnitudo, quae facile nobis omnem torporem excutient. Etsi enim tantam immensitatem non capiunt mentes nostrae, solus tamen gustus serio nos afficiet. Deus autem quas pro modulo nostro obtulerimus laudes non respuet.

3. *Laudate eum in clangore.* De Hebraicis vocibus quae musica instrumenta significant, non laboro: tantum meminerint lectores,

hic multas species referri quorum usus viguit sub Legali cultu, quo melius exprimat, non posse minus sedulo satagere Dei filios in celebrandis Dei laudibus: acsi iuberet strenue conferre ad hoc pietatis officium quicquid habent, et in eo penitus occupari. Neque etiam absre Deus sub Lege olim exegit multiplices illos cantus, ut a vanis, imo perversis oblectamentis quibus nimis cupide dediti sunt homines, ad sanctam utilemque laetitiam traducere suorum animos. Exsultat enim mira licentia caro nostra, ut etiam portenta quaedam sibi multi excogitent ad sese oblectandos, interim summa illis voluptas est Dei memoriam supprimere. Haec pravitas non aliter corrigi potuit nisi Deus multis frenis atque assiduis exercitiis retineret infirmum et rudem populum. Ideo Propheta hortari fideles volens, ut totum suum gaudium in Dei laudes profundant, coacervat quaecunque tunc in usu erant musica instrumenta, et admonet debere omnia consecrari in Dei cultum.

6. *Quicquid sperat.* Quia vox נשמה halitum vel flatum significat, et quicquid est animatum, vel spirat: ideo posset extendi sententia haec ad omne genus animantium: sicut Psalmis superioribus vidimus, creaturis etiam sensu carentibus attribui praeconium laudum Dei. Sed quemadmodum sub carnis nomine saepe intelliguntur soli homines, ita etiam minime absurdum erit, sermonem ad homines dirigi, qui tametsi vitalem spiritum communem habent cum brutis animalibus, prae aliis tamen nomen spirantium sicut viventium obtinent. Ut ita accipiam, haec me ratio movet: hactenus enim populum Legalibus ceremoniis assuetum hortatus Propheta ad canendas Dei laudes, sese ad totum humanum genus tandem convertit: venturum tempus tacite ostendens, quo ubique resonabunt eadem cantica quae tunc non nisi in Iudaea audiebantur. Atque hoc vaticinio nos in eandem symphoniam Iudaeis coniuncti fuimus, ut assiduis laudum sacrificiis colatur Deus inter nos: donec collecti in regnum coeleste, cum electis Angelis canamus perpetuum halleluiah.

FINIS.

Typis Sittenfeldi.

3 2044 052 813 425

